Első könyv

Országunk katasztrófáin keresztül és a felemelkedés utján

~~1918/1919~~ ~~1944/1945~~ ~~1956-1974~~

Irodalmi riportsorozat egy önéletrajzból

Ajtay Gábor
emlékezései

		Oldalszám
I. Fejezet	Ismerkedés az élettel és a demokráciákkal Nemzeti szinekben a vörös zászlók között Budapest - Párizs - Genf - Berlin	4 =
II. "	A közszolgálat igájában Ilyennek láttam az iróasztalok és az erdélyi havasok világát	44
III. "	Minden összeomlik - Menekülés háborus vihatrban "Jönnek az oroszok!" "Jönnek a franciák"	73
IV. "	Hazatérés és kálvária Idegen zónákon keresztül a börtönök világába	1o1
V. "	Parasztélet ésaz otthon A család és a munka szeretete, lelki öröme	126
VI. "	Az "Országkerités"-en keresztül Az emberi agy csődöt mond	145
VII. "	A "Gépéu" emberei között A Bibl8ia közbeszól	162
VIII."	A géppisztolyok árnyékában "Mi is azt akarjuk, amit Krisztus!"	176
IX. "	A szombathelyi "csurma"-élet A börtönélet komédiája és az ideológiák ütközése	191
X. "	A bujdosók utján és a gyárak kéményei között Egy eltorzitott ideológia tükörképe a gyakorlatban	211
XI. "	Lázdadás Budapesten Az 1956.évi vihar tombolása - ahogyén azt láttam	244
XII. "	1962.október hava A Párt szanatóriumában - Jobbra vagy balra?	271
XIII."	A népből mégis nemzet lesz! A csodálatos felemelkedés utján! Ahogy én azt 1973-ban láttam	277
	1. Barangolás a Szabadsághegyen	279
	2. Séta a történeti "Ékszerdoboz" körül	287
	3. "Abesszíniából" talán mégis "Paradicsom" Riport a Szatmár megyei árviz pusztitásairól és az ujjáépitésről	3oo
XIV. "	Erdélyi utiképek 1973.évből	3o8
	1. A nagyenyedi templomvár és a Bethlen Gábor Kollégium tövében	311
	2. Barangolás a Hargita-rengetegben	319
	3. Ahol Bakócz Tamás született ésPetőfi Sándor mondott örök hüséget	33o
	4. Ez történt 1974.julius 23-án a biharpüspüki román határállomáson	34o

"Legyetek erősek és bátrak; ne féljetek és ne rettegjetek semmitől, mert a te Urad Istened lészen, ki veled elmegyen, nem hagy el téged, sem el nem marad tőled!"

/Mózes V.könyv, XXXI.Rész 6.~~III~~/vers)

1901 – 1945

I. Fejezet

Ismerkedés az élettel és a demokráciákkal

Nemzeti színekben a vörös zászlók között

~~Itthon — Idegenben~~

Budapest – Párizs – Genf – Berlin

Hegyek, hegyek és gyermekszemeknek mindenütt égbe~~törő~~ (Európa) hegyek, hegycsucsok!

Az Uzsoki-szoros és a Vereckei-hágó vidéke ez. A Kárpátok koroszozta ezeréves magyar határok világa ősfenyvesekkel, tölgy- és bükkerdőkkel. Ezek között bujik meg egy zsuppfedeles kis falucska; egyike a sok közül, amelynek rutén népe - bizony nemegyszer viharos századokon át - békességben és testvéri együttérzéssel dolgozott, s ha kellett, a Kárpát-medence más népeivel együtt fegyverrel védte az ország szabadságát és függetlenségét.

Most, az ezredév fordulóján s a Rákócziak és Bercsényiek várainak szomszédságában békésen lélegzik és lustán terpeszkedik a kis falu. Végzi egyszerü napi munkáját: a sovány föld turását, nemegyszer a gazdasági munka primitiv eszközeivel, valamint a fadöntést, usztatást és tutajozást a Magyar Alföld felé.

A falusi harangláb éppen esti vecsernyére kongat. Isten házába és dicséretére szólitja a patak partján elszórt boglyatetejü házacskák lakóit.

Az egyszerü emberek lassan mozdulnak; háziszőttes ingujjal vagy maszatos köténnyel letörlik a napi munka porát és keresztet vetnek. Egyrészük elindul a kicsiny templom felé, csak ugy parasztosan: mezitláb; a többi marad s a ház körüli jószággal bibelődik.

A falut körülvevő hegyek ebben az órában már ködfátyolba burkolóznak, de még tisztán verik vissza a kis harang hivogató szavát. Bim-bam, bim-bam, mondja a kis harang. Siessetek... Gyertek, mert az este erősen közeleg, sietve bontogatja szárnyait, hogy lassan-lassan álomba ringassa a falut és körös-körül a természetet.

~~Falut és körüskörül a természetet.~~

Édesanyám, ne féljen a farkastól! .... Ha jönne, ... ezzel a furkósbottal elkergetem!.... Ne féljen hát; ....megvédem!

A nap tüzkorongja már lebukott, amikor ez a pár szó elhangzik a négy éves gyermek ajkáról. Gábor - mert keresztségben ezt a komoly nevet kapta - bátor léptekkel és sudár derékkal igyekszik a fenyőerdő keskeny ösvényén előre. Gyorsan szedi lábacskáit, kezében pedig bunkósbotnak nevezett mogyorófa-pálcát szorongat. Utána pedig pár lépéssel a drága "édesanya", jobban mondva második anyja jön. Az első korán elköltözött, de az Ég segitsége küldött egy másikat s a kettő hamar egybeolvadt s mindig egy is maradt a gyermek szivében és lelkében.

Igy mesélték ezt az idősebbek!

A hegyek között fekvő kis rusznyák falu Ókemence fenyő- és gesztenyefákkal körülvett erdészháza már messze elmaradt. A szerető édesanya és a gyermek azonban bátran mennek előre a hegyre kapaszkodó keskeny erdei ösvényen. Egymást bátoritva és meg-megállva egy-egy kiugró kanyarnál, hogy hallgatózzanak s kissé megpihenve teli tüdővel szivhassák az ózondus levegőt.

Az egymásra bámuló és esti szürkületbe burkolódzó hegyek aljáról még fel-felcsillan az Ung folyó szakadozott, ezüstös szalagja. Ott kanyarog a nevickei-vár romjai alatt s viszi a magyar rónák felé a sokszor megpróbált történelmi határok levegőjét, meg a tutajokba összetákolt hatalmas szálfákat.

Mindenütt mélységes csend: az erdők esti hallgatása, amelybe néha-néha élesen belezörög az itt-ott felröppenő feketerigók hangos rikácsolása.

Az apró léptek zajára vészjeleket adnak. Ezek azonban a gyermeket nem riasztják meg. Megy az rendületlenül; megy a kis bunkósbottal .... s mindig csak előre!

Messziről hop-hop kiáltás hallatszik; majd megismétlődik. Ezekre a gyermek már válaszol s kieresztve hangját, belekiált a sötétedő szürkületbe: hip-hip,..... hop-hop!

Jeladás! - mondja. Édesapa közeledik! Üzeni, hogy jön és vége az esti cserkészetnek.

Nemsokára már az apja hátán lovagol és a "bunkósbot" lovaglópálcává alakul. Türelmetlen lovas. Apjának el kell mondani, hogy hány farkast és szarvasbikát látott s miért nem tudta azokat lelőni.

Így érkeznek haza: apa, anya és gyermek. Szeretet, békesség és megelégedettség kiséri és meleg otthon várja őket.

Este Gábor hamar ágyba kerül s mellé az elmaradhatatlan hét (7.) kis lovacska; mindig számontartja azokat s minden este hiánytalanul ágyába követeli.

A lovak elrendezése nem sokáig tart; az esti ima és a séta fáradalma hamar álomba ringatják a gyermeket, hogy másnap friss erőben és pajkos jókedvvel lubickoljon testvérkéivel a falusi vizimalom csobogó patakjában vagy lovagoljon - az öreg kocsis felügyelete mellett - az istállóba kötött "igazi" lovakon.

Gyi Szultán, gyi Aliz! - hangzik ilyenkor a csengő gyermekhang s a kis lábak keményen kapaszkodnak a ló oldalába, a kezek pedig görcsösen a sörénybe.

"Nem lesz rossz lovas!" - mondja az öreg kocsis: Vaszil. "Van bátorsága, a testnek pedig lóhoz való állása!"....

Így ment ez nap mind nap és amikor egyszer nagybátyja, a Budapesti Nemzeti Szinház akkori igazgatója, a huncutkodások közepette megkérdezte: mi leszel Gáborka? - a gyermek rövid gondolkozás után huncut szemekkel és a kenyeret majszolva így válaszolt: "Most eszek; most nem beszélek".

Ez is mind terefere, a már elköltözött öregek kedves, meghitt tereferéje.

De ezután jön az értelemnek az időszaka, amikor az emlékek már megmaradnak s ma is élénk szinekkel tükrözik vissza

mindazt, ami a későbbi években velem, körülöttem történt.

Most ezekről lesz rövid számadás; a fiatal kor komolyabb oldaláról, elhagyva a sok huncutságot s az ifju sziv érzelmi dobbanásait, amelyek engem is sokszor megkisértettek és csábitottak.

x x x x x
x x x x

A betüvetés és olvasás tudományát - most már tehát ezzel és igy folytatom - a Szatmár megyei Erdőd községben tanultam; csak ugy játékból, a padlón csuszkálva és drága jó anyám szoknyája körül. Apámat ugyanis még 1906-ban ide hivták meg a Kárpátok birodalmából egy elhanyagolt hatalmas hitbizományi erdőbirtok élére.

Ez már az Avas, a nagybányai hegyek, a Gutin, a Bükk erdeinek s azok nyulványainak a világa. Népességében szines; magyarok, románok, sváb-németek lakják kisebb tömbökben vagy összekeveredve. Nem ellenségek; nem gyülölik egymást, de egymás nyelvét igyekeznek megtanulni és békességben együtt élni. Apám erre is példát mutatott. A Kárpátok peremén a rutén nép nyelvét tanulta meg nagy szorgalommal, itt pedig a románban tökéletesitette magát, mert a birtok határába eső falvak nagyrésze román volt, de a belső személyzet is jórészben azok közül került ki.

A szervezésben és munkában kiváló és mindig élenjáró apa, mint főerdőmérnök hagyja el az Ung megyei állami szolgálatot, hogy szaktudásával és munkájával pezsdülő életet vigyen a nagybányai hegyek és az Erdőd környéki erdők világába.

A tágas és kedves lakás egy dombtetőn, pompás kertekkel körülvéve és közvetlenül a Rákóczi vár mellett terpeszkedik. Egyik oldala széles kilátást nyujt a Nyirség felől a várdombnak szaladó végtelen magyar sikságra, a másik láthatára beleütközik a nagybányai hegyek és az Avas kékesen játszó körvonalaiba. A sikság és a dombokkal kezdődő hegyvidék választóvonalán fekszik a várral együtt, amely omladozó falaival történelmi levegőt áraszt.

Az "ujtorony" Magyarország ezeréves fennállásának dicső emlékét régi márvány táblával ma is hirdeti, az "ócska tornyok" és az omladozó,időrágta bástyafalak,valamint a fenyőfákkal gazdagon beültetett és parkirozott hatalmas sáncárok,pincéivel és besza-

kadt alagutjaival együtt, pedig a magyar mult kemény küzdelmeire, megpróbáltatásaira emlékeztetnek. A várkápolna falába elhelyezett emléktábla meg Petőfi Sándort állitja lelki szemeink elé, aki itt mondott örök hüséget Szendrey Juliának.

Itt, ebben a történelmi és kedves környezetben zajlik le a gyermekkor sok-sok öröme, játéka és pajkossága, amelyeket még szinesebbé tesz a gyakori lovaglás, vadászat és kocsikázás.

Iskoláimat az erdődi irgalmas apácák zárdájában kezdtem. Itt rajzolgattam ákom-bákomjaimat s nem egyszer a [illegible] ministránsok ruháit is felöltöttem; szolgálatot teljesitettem az oltár előtt. Ebbe az iskolába vitt anyám mély vallásos érzése és az irgalmas nővérek kitünő oktatási rendszere. Apám mint a református egyházközség főgondnoka azonban rövidesen életre hivja a református elemi iskolát, amely a következő években szellemi formálóm. A fiatal tanitó nemcsak mesteri módon oktat, de nevel is, s ~~az~~ érzékeny, lelkületem ~~, de önérzetes jellegem~~ örömmel gyüjti az ismereteket. Nehezen viselek el azonban minden megszégyenitést, amely pedig néha-néha pajkosságomnál fogva el is ért. Egy izben egy egyszerü fegyelemsértéssel kapcsolatos fal mellé térdepeltetést annyira lelkemre vettem, hogy két napig ágybanfekvő beteg voltam s borus hangulatban hallgattam a megrémült tanitóbácsi kedveskedő szavait.

Bent a családban különben Róma és Debrecen szelleme békésen megférnek egymással s a mélységes hit és szeretet nem enged torzsalkodást és vallási vitát. A katolikus érzésekben és Isten alázatos szolgálatában előljáró anya és a református hitben és cselekedeteiben puritán apa a keresztény összhang szép példáját mutatják nemcsak az Ég parancsainak megtartásában, de az emberségességben is. Karácsony első napján szülők és gyermekek /négy fiu és egy leány/ együtt mennek a római katolikus templomba, másodnapján pedig a református iskolában lévő imaházba. Igy megy ez husvét

és pünkösd ünnepein is. Az Isten dicsősége és dicsérete valóságban él a lelkekben és a Mindenható előtt mélyebb megalázkodást, engedelmességet követelő katolikus szertartás soha ellenérzést vagy ellenkezést nem vált ki az istentiszteletet egyszerüségéhez szokott és a nehezen megalázkodó s térdethajtó protestáns lélekben.

"Egyek voltunk valamennyien az Ur keresésében és szeretetében; ki nagyobb, ki kevesebb alázattal, de erős hittel, kölcsönös szeretettel és megbecsüléssel."

Az idő halad s nyolcéves koromban már a 9-es flobert-tel pusztitom a várkert szarkáit és verebeit, de nem kimélem az istállók körül ólálkodó patkányokat sem.

Önállóságra és megfontoltságra, a rend szeretetére s józan fegyelemre törekszik apám nevelni.

Gimnazista koromban már nagyobb kalibert kapok, amelylyel már nyulakra is lehet vadászni. Ugyanakkor szamár is kerül az udvarba! Samunak hivják; hat korona volt az ára, s ez most a "paripám". Ezt a bokros, tanulatlan szamarat ülöm meg s hajtom kis szekérbe fogva Ödön öcsémmel együtt és annak hátán tanulom meg igazán, de sok keserves eséssel és karcolással a lovaglás mesterségét. De ezek mellett megy a kugli, krokett és a labdajáték is. Pajtás pedig ezekhez szép számmal akad a tisztikar, ~~és~~ a vendéggyerekek és a falu fiatalságának sorából.

Samut később egy pompás almásszürke arabs lovacska: Mirza váltja fel. Ez már komoly és okos ló, a család kedvence. A hátáról sem olyan könnyü lepotyogni, mint a makrancos szamáréról. Ez az okos állat kedvenc kutyámat Pacit is megtüri a hátán, ha gazdája hosszabb futás után felveszi.

A sok játék és huncutkodás mellett a tanulás és a könyvek forgatása is egyik kedvenc foglalkozásom. Különösen a történelem, ennek keretében a francia forradalom és a szépirodalmi munkák érdekelnek. Nem szeretem azonban a matematikát és az idegen nyelveket, különösen pedig a németet.

Az omladozó várbástyákon, vagy a vársánc fenyőfái alatt valósággal eszem a könyveket. De szenvedélyesen olvasom az ujságokat is, ismerkedem a "politiká"-val. Második gimnazista, azaz tizenkétéves koromban az intézeti zsebpénzemből már külön napilapot: "A NAP"-ot járatom és olvasom. Ezt a szenvedélyemet csak fokozzák a tripoliszi és a balkánháboruk eseményekben gazdag hónapjai. Mint törökpárti másodgimnazistát, pajtásai már Drinápoly hős védőjéről kis "Sükri pasa"-nak hivnak, s a kis Sükri bizony sok "sebet" kapott és adott a szatmári Pázmány Intézet udvarán nagyon gyakran kirobbant "Balkán-háboru" ütközeteiben. Ez a becenév különben elkisér egész diákságom alatt.

A változatos diákélet ellenére mindig nehezen szakadok el az otthontól és édesanyám szoknyája mellől. Szeretem az otthon melegét és a meghitt családi életet. Gimnazista koromban is mindig pityeregve, nemegyszer pedig zokogva visznek az intézetbe, ahol napokig nehezen találok orvosságot fájdalmamra. Legnagyobb örömöm, ha édesanyámat láthatom, vagy ha pár napra hazamehetek.

De jönnek a kemény idők, a viharok és megpróbáltatások.

Az 1914-ben kirobbant világháboru már mélyen belenyul diákéletembe. Gimnáziumunkat és intézetünket kórház céljára foglalják le. Ez bizony már sok zökkenőt jelent tanulmányi vonalon. Az orosz betörés pedig a családot menekülésre készteti. Kapnikbánya a hegyeken keresztül csak egy ugrás s ott már kozák lovak poroszkálnak. A család elhagyja otthonát, ahol csak az apa és a gimnazista diák marad, akik szükség esetén lóháton fognak a kozákok elől "visszavonulni". A regényesnek igérkező "visszavonulás" a nagy fájdalmamra nem következett be, mert pár nap mulva az oroszokat visszanyomták.

Majd jönnek a megnyert és vesztett csaták hirei és jelentései; az előre- és hátravonulásokkal pedig a háboru nak évekig tartó hullámzása. Beköszöntenek az élelmezési

nehézségek és a ruházkodási gondok, végül pedig az 1918-as forradalom s annak recsegésében és ropogásában az ezeréves ország összeomlása.

Ezek mély nyomokat hagynak lelkemben s a nagy politikai zűrzavarban előnyomuló román hadsereg térfoglalása arra készteti a nemzeti érzésekkel tulfütött lelkemet, hogy nyolcadikos társaim nagy részével a frontokról hazaérkezett székelyhadosztályba katonának jelentkezzem. Természetesen Apám engedélye nélkül, amelyre már nem volt időm,

Felcsapk tehát székely katonának! - mert fiatal hévvel és szemmel már ugy érzem és látom, hogy az otthon, Szatmár és Erdély komoly veszedelemben forog és idegen megszállás fenyeget. - Ezt pedig csak ugy hagyni és nézni nem lehet!

Osztálytársaim nagyrészével mundért és bakkancsot kapok. Pár napi kiképzés után már kezelem az ágyut s mint irányzótüzér a székelyhadosztály kötelékében harcolok a román és a cseh betolakodók ellen.

A kocsordi Kraszna hidnál szagoljuk először a puskaport s esem át a tüzkeresztségen. Nincs elég fegyver és munició!

Azután jön Demecser; a székelyhadosztályba tömörült egységek /4o.ooo ember/ - ugy láttam értelmetlenül - kapitulálnak!

Ujabb szégyen; nincs vagonirozás és rendcsináló menet Budapest felé! Szaladunk az országvesztés felé; a hullarablók már jóformán puskalövés nélkül masiroznak.

Nem akartam testvérvért ontani! - mondotta nekem, jó pár esztendő után az Országos Széchenyi Szövetségben rendezett egyik vacsorán az akkori volt parancsnok: Kratovill altábornagy.

Csak két zászlóalj és négy üteg marad fegyverben és nemzeti szinü kokárdában.

Nem tesszük le a fegyvert s igy tovább megyünk, hogy később, amikor a tanácskormány végre észbe kapott, szerepeljünk a miskolci csatában, majd a tokaji, sárospataki, sátoraljaujhelyi, eperjesi, kisszebeni harcokban és a diadalmas felvergődésben az ezeréves történelmi határokra /Kucsmanka-major/, majd pedig a szitkokkal teli visszavonulásban, valamint a Tokajnál való felsorakozásban és átkelő

támadásban a románok ellen Nyiregyháza irányában. (jóformán harcok nélkül bevonuló)

Még mindig nemzeti szinekben, piros-fehér-zöld pántlikákkal és sapka szalaggal, de a derékszijakon ott lóg, a hátizsákból pedig vigyorog a sok nyeles kézigránát, amelyet a hadsereg magasabb parancsnokai és biztosai is respektálnak.

A vörös zászlók között nem hagyjuk el a nemzeti szineket s ha kell - mint azt a mádi szöllők között /Tokaj mellett/ is megtettük - kattog a gépfegyver s készenlétben a karabély és a kézigránát.

"Nem fontos milyen szineket hordozunk, csak harcoljunk az imperializmus s az országba betolakodók ellen" - mondotta egy nálunk tett látogatása alkalmával /a tiszai offenziva előtt/ Bokányi népbiztos vagy hadseregkomisszár.

De jól emlékszem, korábban ő is ott volt Károlyi Mihály szatmári látogatása alkalmával a köztársasági elnököt kisérő csoportban, amely azért jött, hogy a fegyvert és muníciót követelő székely hadosztály csapatait lecsillapitsa.

Ő a Pannonia Szálló előtti emelvényen, én nem messze tőle, még mint diák, egy a hatalmas piacteret szegélyező akácfa ágai között.

"Lázitani jöttem"! - igy kezdte közvetlenül a köztársasági elnök kalapból olvasott beszéde után. "Lázitani jöttem az urak ellen; lázitani jöttem a papok ellen"..... De fegyverről, munícióról és betolakodókról akkor még nem beszélt.

A nagy piactéren felsorakozott székelyhadosztály frontokat dicsőségesen megjárt egységei azonban mélységesen hallgattak..... Erdélyre, falujukra..... családjukra gondoltak.

Ugy hiszem értelemszerübb lett volna a Hazát, Erdélyt vagyis a Kárpátmedence térségét megvédeni, amit egy frissen aláirt nemzetközi szerződés: a páduai fegyverszüneti egyez-

mény is garantált s azután az "urak és papok" kérdését elintézni. A franciák a nagy forradalmuk alatt valahogy máskép csinálták; és a sansculottes-ok /nadrág-és bakkancsnélküliek/ megvédték a betolakodókkal szemben a forradalom vivmányait. De ezt csinálták Lenin katonái is.

Nálunk más fordulatot vettek a dolgok, ... szégyenteljes fordulatot!

Poincaré francia köztársasági elnök emlékirataiban megirja, hogy Clemenceau hadat akart üzenni Olaszországnak, mert Tirol és Trieszt vidékét illetőleg az olaszok nem tartották be a páduai szerződést. - Mi pedig a nagy forrongás kábulatában a csillagtépések után, vagy megfelelő vezetők hiányában már csak az utolsó pillanatokban nyultunk jogosan a fegyverhez s az is kapkodva, rosszul sikerült.

~~Folytatás a 13/a - 13/c bajohon~~

Igy történt, hogy a hónapokig tartó csatározás s nem egyszer kemény harcok után, mégegyszer nekilendültünk. Most már ismét a románok ellen, akik a miskolci csata után itt a Tisza vonaláig vonultak vissza s nem siettek a csehek segitségére.

A tiszai offenziva keleti sarokpillére Tokaj volt. A mádi pihenő és a Bokányi-beszéd után minket is itt vetnek be s az Olaszliszkánál vert pontonhidon, több üteggel együtt, most már a Bodrog-közből tüzérségi tüzzel készitjük elő a tokaji átkelést.

Vencsellőt és környékét vertük s az ellenségnek megfigyelő helyül szolgáló templomtornyot sem kiméltük. Ástuk a jappán árkokat s gyakran változtattuk állásainkat, mert felettünk a felderitő repülőgépek gyakran pásztázták a vidéket.

Majd megindult az átkelés Tokajnál.

A hidverés itt könnyen ment; az osztrák-magyar hadsereg büszkesége: két 30.5-es ágyu is bele-bele szólt az égzengésbe. A Bodrogon leusztatott pontonrészeket hamar összekalapálták s azon átment a gyalogság, majd az egyik éjszaka mi is átmasiroztunk ezen és a sok holtágon érintetlenül álló vashidon.

Nem lőnek; pedig ezek a vastraverzek kitünő merev célpontok.

A huszáros sapka nemzeti szinü szalaggal, a vállra vetett bekecs-mente nemcsak a fehérnépnek, de a gyerekeknek is nagyon tetszik. Torokból orditják: "ezek magyarok, nem tányérsapkások"! Futnak mellettünk, csókokat hajigálnak s nem akarják elhinni vagy megérteni, hogy székelyek vagyunk. Rohamozva ~~Rohamozva~~ tul löknek a tüzvonalba. Erősen támogatjuk a gyalogságot.

Kattognak, kerepelnek a géppuskák; hangjukról meg lehet ismerni, hogy magyar, német, francia, román vagy oroszrendszerüek zörögnek.

Itt-ott gránátok is robbannak, de srapnel pamacsokat nem látok.

A támadások azonban hamar megakadnak. Kevés a lőszer és több zászlóalj nem birja a tüzet; sokan visszafelé jönnek. A tisztjeink revolverrel forditják őket vissza, mi pedig irgalmatlanul tüzelünk a tábori ágyuinkkal.

Délután már nálunk is fogytán a lőszer. Az üteg parancsnokunk: Lengyel százados fegyveres szekereket vágtába küld Tokajba. Parancs: feltörni a lőszervonatokat és ha kell, erőszakkal is lőszert hozni.

Éjszakai ellentámadástól fél; az uj gyalogsági alakulatok nem sokat érnek s könnyen beszorithatnak, mágfürdethetnek a sokágu Tiszában.

A szekerek este tiz óra felé megérkeznek; van lőszer.

És éjfél után valóban megindul a tánc. A gyalogság fellőtt rakétákkal kéri a tüzérségi tüzet. De ez már nem sokat használ; felbomlanak, hátrálnak s csak pár embert sikerül közülük magunk körül tömöriteni.

Sötét van; idegfeszültség s nő a kiürült lőszeres ládák száma.

A megfigyelőtiszt, Benedek főhadnagy ordit: Egyestüz... kartács.... irányzószerkezet nélkül ..... csőmozgatással .... csőmagasság ennyi .....

Dolgozunk, mint az ördögök; tudjuk már, hogy elöttünk nincs más mint a rohamozó ellenség. Szórni kell a gránátokat és srapneleket most már kartács formájában.

Nagy tüzijáték; sok nyifogó lónyeritás és gránát robbanás!

A hajtókocsisok és a hozzánk csatlakozott katonák, a nemzeti és a vörös szinek keveredésében, itatóvedrekkel hordják, futva cipelik a bronz ágyucsövekre a hideg vizet és a vizes zsákokat. Talán cigarettát is meg lehetne azokon gyujtani! Töltés után szempillantás alatt lőni kell, nehogy a lövedék még a csőben felrobbanjon. Az egyik ágyunknak külön-

ben ez is lett a sorsa; a robbanás hatalmas dudort okozott a bronz csövön s igy kiesett a védelmi láncból s használhatatlanná vált.

Éjjel két óra lehetett, amikor ugy-ahogy elcsendesedtünk és .... megmenekültünk. Most már csak szórvány lövések történnek kölcsönösen gránáttal.

Felváltanak az irányzókészülék mellől. Kormosan, mocskosan és szörnyen fáradtan az üres lőszerládák közé zuhanok, ahol azonnal elnyom az álom s már nem zavar az itt-ott robbanó gránát vagy a már szórványos tüzérségi tüz.

Reggel négy óra körül felráznak.

Visszavonulás!

Már ott állnak a lábukkal kapáló, még mindig idegesen nyeritő és remegő lovak a mozdonyokkal. Nemsokára már a kövesutra kanyarodunk és ott baktatunk. Rakamazon tudjuk meg, hogy a két évvel előbb teljesen összetört és kapitulált román hadsereg átkelt a Tiszán és Szentesnél, Szolnoknál, Tiszafürednél is a mi offenzivánk - állitólag terv árulás következtében - összeomlott.

A reggeli pihenő alatt a rakamazi dohánybeváltó raktárait jól megdézsmáljuk. Hajt a düh, fájdalom és az elkeseredés, a körülöttünk fel-feltörő jajgatás. Bosszusan gondolunk vissza az ~~üteg~~ ütegállás mellett fekvő faluban előre kifizetett és megrendelt ujházi tyuklevesre, pecsenyére és palacsintára, amelyet nekünk már nem lehetett elfogyasztani.

Az irány Tokaj; a pincék mindenütt feltörve, még a "lovak" is tokaji nedüt isznak. Igy volt ez már heteken keresztül. Majd Olaszliszka az utirány, ami azt jelenti, hogy végleges a visszavonulás s jön a fegyverhajigálás és a hadifogság.

Olaszliszkán és Tolcsván a rakamazi dohányért civilruhát vásárolunk; hiszen már a tisztek is civilben futkosnak. Az ütegparancsnok engedélyével az egyik társammal, a hadi-

fogság elkerülése céljából, hazafelé indulok. Ott marad a nemzeti szalagos huszársapka és a fehér bárányбőrrel bélelt szép bekecs. Szökik a gazdája.... a nagy recsegésben.

Az üteg, amint azt a későbbi években megtudtam, elindulásunk után pár órával parancsot kapott az indulásra. Irány a Dunántul, Budapest megkerülésével.

És ez valóban sikerült. Vácon keresztül jutottak oda s ott már a nemzeti szinü szalagok mellé a "darutoll" is felkerült.

Szegény székelyek és erdélyiek! Mennyit küzdöttek, talpaltak és harcoltak, hogy haza kerülhessenek Erdélyországba és a székelyek hazájába, A távolság azonban folyton csak nőtt, a reménység pedig apadt; persze, hogy lelkük már keserüségben tobzódott.

Két napot Sátoraljaujhelyen egy vasutas családnál töltöttünk. Ott, az emlékezetes Koporsó-hegy oldalán, ahol pár hónappal korábban pihentük ki a Rongyva patak partján, közel a kisállomáshoz, megvivott tüzérségi párbaj majdnem katasztrófával végződő izgalmait.

Az ágyum alá csapódott cseh fenékgyujtós gránát ugyanis nem robbant fel, csak a nyitva tartott számat és szemeimet szórta teli földdel és homokkal. Utána hidegfürdőre a Rongyva patakba ugrottam s idejében csaltam át az ütegparancsnokot is s igy fedezékhez jutottunk és kikerültünk a pár pillanat mulva bekövetkezett srapnelszórásból.

A család lekisért az egyik éjszaka a Rongyváig s megmutatták az irányt, ahol cseh-vonal huzódott, háttérben a toronyai hegyekkel.

Neki a sötétségnek és a vetéstábláknak; igaz hogy két revolverrel, de éber szemekkel.

A sötétben azonban eltévedtünk. Az egyik kis tanyán felverjük a gazdát. A dörömbölésre jön; ajtót nyit, mert a kutyák igy is majd lehuztak.

Juhász volt. Tágas, nagy szoba és vert földpadló. Nagy család, sok gyerekkel.

Csuromvizesek vagyunk. Mindent leveszünk és egy pokróc takarót kapunk. A bakkancsból kiszedjük a sok fehérhátu 2oo koronás bankjegyet. Csillaggal jelöltek is voltak közöttük. Ezek nagyobb értéket képviseltek, mint a csillagtalanok. De volt ott még kék pénz is /az Osztrák-Magyar Bank pénzjegyei./ Nagyrészük a gyaloglás alatt és a vizben tönkrement. Ezek a bankók zsoldfizetésből halmozódtak fel; inkább jelképet,mint értéket jelentettek, mert áru nem volt, . . . eltünt.

Reggel tyukok, csirkék, kakasok, kacsák ébresztettek. Bent voltak a szobában a malackákkal együtt és már kibocsátást kértek. De a pólyásbaba is rázenditett; éhes volt, követelte porcióját.

A nyomorban és szegénységben vergődők egyik jellegzetes képe volt ez. Ilyeneket, a sok ide-oda masirozás és gyakori mászkálások alatt, a nagy gazdaságok cselédlakásaiban s a summás munkások nyomortanyáin sokat láttam. Lelkileg mindig megrázott és elgondolkoztatott: hogyan lehetséges ez a Kárpátok koszoruzta Magyarországon, amelyről mindig csak azt hallottam és tanultam, hogy "tejben-mézben folyó Kanaán" s "ha a föld Isten kalapja, Magyarország a bokréta rajta".

Sok, eddig ismeretlen kérdésben megbotlottam. A négy évig tartó világháboru viharai, a forradalmak, a nemzeti és vörös zászlók keveredése, a nacionalista és szocialista fogalmak, jelszavak, nem egyszer káromlások s az azokhoz kapcsolódott olwasmányok és itt-ott felkapott magyarázatok nem egyszer lázba, forrongásba hozták a lelkemet.

Utat kerestem, de még nem találtam. Forrtam és még nem tanultam s láttam eleget. "A Nap" és otthon a "Pesti Napló" cimü napilapokban, majd később a "Vörös Ujság"-ban olvasottak csak tudásszomjamat próbálták kielégiteni s - bevallom - nem egyszer összezavartak, mert az igaz, a jó, a lehetséges és a helyes erőfeszitések között még mérlegelni nem tudtam.

Nagytoronyán a katholikus plébánosnál jó és bőséges reggelit kaptunk. Ott hagytuk jó frommer pisztolyainkat, majd negyven kilométeres gyors gyaloglás, utána pedig hosszabb vo-

natozás után este már Ungváron voltunk, hogy pár napi pihenés után Nagyszőllős, Tiszaujlak, Halmi, regénybe illő érintésével megérkezzem a már román megszállás alatt álló otthonba. S bizony kis hija, hogy nem kerültem - a román csendőrmester apám által gavallérosan megvásárolt jóvoltából - a szekelyhadosztály tagjai részére létesitett brassói internáló táborba.

Az otthon áll. Nem sodorta el a négy évig tartó világháboru és a megszállás vihara. Csak a testvérek száma apadt le ötről háromra. A két idősebb fiu nem jött haza; elvitte őket a háboru zivatara. Itt hagyták a szeretett otthont és a megpróbáltatásokkal teli magyar életet; . . . itt hagyták örökre.

A meleg otthonban azonban tovább dobog az apai és az anyai sziv. Az egyik az alkotó munkát, valamint embertársainak

~~szinek~~ megbecsülését példázza; a másik a mélységes szeretetet, gondoskodást, jóságot és az elesettek megsegitő készségét testesiti meg. Lelküket mély vallásosság és keresztény gondolkodás hatja át, amely a földi életben Isten-félelmet, egyszerüséget s az anyagi javak felhasználásában pedig mértéket, mérsékletet parancsol.

Az Apára a család minden tagja ugy tekint, mint az igazság, a rend és az önfegyelem emberére, akinek megfontolt szava dönt a család minden kérdésében. Egy szempillantás elég, hogy a népes családban a gyermekek zaja vagy rendetlenkedése elüljön, vagy a munkában és önfegyelemben adott példája követésre találjon. Az étkezésnél ismeretlen a késedelem vagy a válogatás. Az első világháboru cukor,- kenyér- és ruhainségét a család minden tagja ugyanugy végigszenvedi, mint az országnak azok a lakósai, akik a jegyrendszert kijátszani nem tudták, vagy tisztességből nem is akarták. Kenyér helyett burgonya bizony nagyon gyakran szerepel a békében különben gazdagon teritett asztalon, s a gyermekcipőkre is a bőr helyett hamar felkerül a fatalp vagy más mesterkélt anyag.

A munka és az emberi munka helyes értékelése és dijazása, valamint a fegyelem vezeti a nagygazdaság irányitásában is. A jó munkát magától éppen ugy megköveteli, mint a munkatársaitól s ebben a tekintetben nincs különbség elötte ember és ember között. A jó munkásról mindig gondoskodik, nemkülönben a hadbavonultak családtagjairól. Vasszigorát szivének igazságos és emberséges melege enyhiti s éppen ezért mindenütt elismerést és megbecsülést szerez. A nagy összeomlásban, amikor az erőszakoskodás, lopás és tolvajlás annyira divatozóvá vált, bár a birtok határában 32 község feküdt, nem vittek el engedély nélkül egy darab fát vagy más terményt. Sőt a rend biztositása végett az erdődi Nemzeti Tanács elnökévé is megválasztja.

Szereti otthonát és a meleg családi életet, ahol bé-

két, nyugalmat és gyöngédséget keres és talál. Ur abban a nemes értelemben, ahogy az urat értelmezni szabad és lehet. Éppen ezért tisztelet és nagyrabecsülés kisérte mindenütt, ahol megfordult vagy tevékenykedett.

A család életében a másik tartóoszlop az anya. Ő jelenti az otthon melegét és szeretetét. A nagy háztartás minden gondja és az öt gyermek nevelése az ő vállain nyugszik. Nála van az erszény, a családi pénzügyekben ő gazdálkodik. Az ő meleg szive és keze segit letörölni a könnyeket és bekötözni a sebeket, amelyeket az élet történései, betegségei ütnek a gyermekek testén vagy lelkén. Köztük és főképpen nekik, urának és virágainak él, szabad idejét pedig arra szenteli, hogy segitsen a falu elesettjein vagy a háboru megpróbáltottjain.

A két sziv és egy akarat világitó fáklya volt lelkemnek és mindig az is marad. Fényességével mindig beragyogta gyermeki bensőmet és számomra a keresztény vallás örök igazságain, valamint a munka és a fegyelem pillérein nyugvó olyan életutat mutatott és világitott meg, amelyen haladva az ember nemcsak test szerint helyesen élni, de lelkileg felemelkedni és az életben ránkszakadó megpróbáltatásokat emberhez méltóan elviselni képes.

Ez volt a belső élet,... a család élete. Kint, a kertek, a hegyek és a mezők szemmel felölelhető határain tul azonban már komor a magyar élet!

Idegen csizmák, bocskorok taposssák a történelmi ország földjeinek nagy részét. A gyermeki lelkemnek és szemeimnek idegen hangok és próbálkozások orditoznak, szólnak és történnek az ezeréves magyar élettérben. Dolgozik az "igazságszolgáltatás" és az átkos imperializmus!

Ez a nagy összeomlások, a nemzeti katasztrófák velejárója!

x x

Ebben az otthonban xx ott xx már gimnáziumi korom-ban és utóbb irh- -jak-hallom. Főképpen [illegible] versenyek, de 16 éves korom-ban egy éppen nevezetes 52 strófában is megemlítem az "Erdőt-vár ostroma" címet viselő, a szomszédi Tavalmas Nővérek kertjének külsejét, zárdájuk és bensőjüket, a vendégül jöttek a vendéglátókat, majd a főhajtadalmát követő mozgalmas hangulatban egy megtelt "emlékkönyvet" állítottam össze minden segédkönyv nélkül. Tüzes alkalmi versekből" címmel, „A csehszlovákiai kerekítőről" riportsorozatban a bolyai [illegible] élményeimet foglaltam össze. - Ezek a próbálko-

1 Említek a még a "Vadászkürt-lélek" cimü, fenakas füzetet is, amelyben egy az osztrák-magyar - [illegible]
2 8-9 éves korában kitünő fantáziával képes elbeszélni.

Budapest
(1920)

Budapestre akkor megszállt területről nehéz volt eljutni s kacskaringós ut vezetett odáig. A meghuzott s később Trianonban szentesitett árok, akácfasor határ még nem nyilt meg a forgalomnak, nekem pedig tanulmányaimat - érettségi bizonyitvánnyal a zsebemben - folytatni kellett.

Repatriálási iratokkal kelek át a határon. Lemondok a román állampolgárságról s a magyart választom. Nem a kisebbségi sorstól való félelem, de szivem és lelkem diktálta a döntést. Szekérrel megyek a határra s Csengernél áthurcolkodom a csonkaországba s érkezem meg az ország háboruviselt fővárosába, hogy emberré csiszolódjak és felszedjem az elinduláshoz szükséges tudományokat.

A főváros és az ország akkor a nyomor, pusztulás képét mutatta. A négy évig tartó világháboru, a forradalmak és a román megszállás nem sokat hagytak meg. A vasut romokban, a gyárak és gazdaságok kifosztva állottak, a menekültek tizezrei pedig ott szorongtak a pályaudvarok külső vágányain veszteglő vasuti kocsikban. Rongyokban járt az ország népe, jegyre kapta szükös kenyerét s ez a sors jutott osztályrészül az egyetemi diákságnak is. Menza, hideg diákszállás, viseletes öreg vagy adományruha és könny volt a diák élete.

Apám kivánságára a müegyetemet, de később - hajlamaimnak megfelelően - a jogi tanulmányokat választom. Ezt az áttérést nagyban megkönnyiti közbejöttem hosszabb betegségem. Ez az apát is engedékenységre birja és hagyja, hogy lelkemnek kivánságát és hajlamait kövessem.

Igy kerülök a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karára, amelynek tanárai - több és kevesebb sikerrel - próbálták formálni a háboru viharaiból hazatért fiatalságot, illetőleg annak azt a részét, amely bejárt az egyetemre. Az összeomlás itt is mély nyomokat hagyott. A rendszertelen és az idők követelményeinek meg nem felelő

oktatás és tanrendszer, a felületes tanulás, valamint az ezekkel kapcsolatos ürességtől tátongó tantermek és az órák pontos megtartásában hanyag professzorok jellemezték a jogi kar munkáját.

Az ifjuság be volt iratva, de nem járt az egyetemre!

Az egyetemi karhatalmi alakulatok és a politikai szinezetü bajtársi egyesületek munkája, táborozása sokat rabolt el a tanulási időből, de a rendszertelen tanulás is hozzájárult ahhoz, hogy a fiatalság az akkori u.n. kurzuspolitika eszközévé, tányérsapkás legényekké, "iskolakerülővé" vált, s az egyetemi polgár inkább jogaival, mint kötelességeivel törődött s vizsgáira nem az egyetemen, de kérdés és felelet szemináriumokban készült.

A lelkiismeretesebb diák könyvtárakban igyekezett pótolni a hiányokat; oda, a fütött olvasótermekbe szoritotta be a tél hidege s megelégedett egy-két professzor hallgatásával, akik tanitási módszerükkel és pontosságukkal lelkükhöz közelebb férkőztek.

Mint fiatal diák, főképpen a nagynevü Concha Győző professzornak előadásait hallgatom nagy figyelemmel. Ezekből és a "Politika" cimü mély filozófiával megirt tudományos munkájából ismerkedem meg az országlás kérdéseivel, valamint az egyéni és politikai szabadság igazi értelmével. Megtanulom a konzervativ, liberális, demokrata és marxista szocialista elvek, vagyis a különböző "izmusok", valamint ideológiák jelentőségét és értékét, nemkülönben a hit és az erkölcs fontos szerepét az állami, társadalmi és családi életben.

Platon, Aristoteles, Demokritos és filozófiai sikon a többi nagy, no és - többek között - Hegel és Marx tudományos irodalmi vitái is gyakran napirenden szerepelnek a társadalmi ellenmondások forradalmi vagy békés uton való megoldása tekintetében. Tehát folyik az utkeresés főképen magyar vonatkozásban, ahol az ellenmondások, bajok és problémák 1848 óta tömegesen és éles vonásokban jelentkeztek s katasztrófákhoz, sőt országvesztéshez vezettek.

A mélyebb ismeretekre szomjas lelkem mohón fogadja be és dolgozza fel a nagymester fejtegetéseit, amelyekkel a nyers kapitalista társadalmi rendszer /szabadkereseti elv/ tarthatatlanságát, valamint a dogmatikus szocialista rendnek /szocialisztikus elv/ az egyénre és a közre nehezedő minden veszedelmét már akkor világosan magyarázza s az emberiség jövő közületeinek olyan szervezési módját engedi sejtetni, amelyben az egyén és a köz egyenlő elismerést találnak.

~~tálnak.~~

Még ma is fülébe cseng az a sulyos megállapitás, hogy az állam célja nem lehet más, mint a jót általánossá tenni, ezért müködése csak abból állhat, hogy "az egyeseknek a társadalmi versenyben egymás ellen irányuló érdekeit, javait összeegyeztesse, a vallási és gazdasági irányzatok tulzásait mérsékelje és korlátok közé szoritsa anélkül, hogy a társadalomnak, mint egésznek vagy az egyénnek vallási, értelmi és gazdasági müködését megsemmisitené."

"Az állam csak regulál, a társadalom s abban az egyén pedig produkál!" - hangoztatta nagyon gyakran az ősz tudós, majd igy folytatta: "Az állam e rendező, irányzó munkája azonban nem ölheti meg az egyént, nem igázhatja le az egyházat és nem semmisitheti meg a gazdasági közületek öntevékenységét, ellenkezőleg, céljukra emelőleg hat."

Fennen hirdette, hogy "az állam alapjellegét az egyetemesnek és egyéninek vegyi összeolvadása képezi." Ez szerinte más szóval azt jelenti, hogy az állam a jogok és kötelességek rendszere. Amely államban az egyetemesnek és az egyéninek vegyülete bomladozóban van és a két elem külön létre, egymás fölötti uralomra tör, ott az állam beteg."

És igy hónapról-hónapra tovább folyt a bölcs magyarázat s az mindig élesen, világosan szólott az állami mindenhatóság önkorlátozásából folyó egyéni szabadságjogokról, a képviseleti és a tiszta demokráciáról, a monarchikus és köztársasági államformákról, a különböző kormányzati rendszerekről, Aristoteles-szel és Montesquieu-vel együtt pedig az erényről, az erkölcsi felelősségről, az alattvalói becsületérzésről és az önmérsékletről, mint a demokrácia igazi rugóiról.

Mint vidékről felkerült egyetemi hallgató rendkivüli mohósággal fogyasztom a kezdetben nehéznek igérkező studium anyagát, de emellett érdekelnek a közjogi, nemzetközi jogi, közgazdasági, közigazgatási és statisztikai kérdések is. Nekifekszem az idegen nyelvek nehéz elsajátitásának is, hogy

lassan - lassan s a tanulmányi entuziázmus alatt, megbarátkozom az anyaggal, amelyet magyarázatában megkönyitsellek a tanárok szemináriumában tartott kiegészitő magyarázatok, ahol nekünk is szabad volt s.n. kisebb problémákat feloldani, vitázni s álláspontokat tisztázni egy vázlatot. Jósony még most is fülemben cseng az ön professzor nem is egyszer mondott megjegyzése: "Hagyjuk abba öcsém, majd Fülöpnél folytathassuk" és a nagy tudós akkor a Tud. Akadémia főtitkára is volt.

ismereteimet a külföldi könyvek és intézmények áttanulmányozásával is kielégithessem.

Már nem vagyok forradalmár!

Mosolyogva és el-elábrándozva gondolok vissza arra a nagy forrongásra, amely 17 és 18 éves koromban agyamat és lelkemet betöltötte.

Vagy talán csak fiatal fejjel és hévvel sokat politizáltam s a francia forradalom és annak kihatásaival behatóan foglalkoztam.

Nemegyszer makacsul védtem álláspontomat.

Hiszen ebben az ifju korban - lehet mondani - megszállt a francia forradalom szabadság, egyenlőség és testvériség jelszava s ez lzakatolt, gyujtott lelkemben. De ebbe a forrongásba beleszóltak Kossuth szabadság és függetlenség futamai is s rezgésbe hozták bensőmet.

Romboló kedvemben néha-néha még a templomok kimagasló tornyait is már az egyenlőség elvéhez mértéktelennek és igazságtalannak tartottam s már-már eltántorodtam az Evangélium parancsaitól is.

"Te leszel a világ legnagyobb anarhistája" - mondotta drága jó apám egy viharos és illetlen vita alkalmával.

S most, pár év mulva, mi lett a nyakas forradalmárból és a cimben előlegezett ..... anarhistából?

Most már kezdek mérlegelni; külömbséget tenni a propaganda szó, a papiros és a való élet adottságai között. Komolyabban veszem a politikát, vagyis a lehetőségek müvészetét.

Nagy iskola volt a váratlan összeomlás, országvesztés és mind az, ami utána következett. Az ábrándozásokra épitett kártyavár tehát hamar összeomlott.

Itt, az ország fővárosában már keresek egy közösséget,

L - lehet mondani - dogmakent

~~ismeretszomjamat a külföldi könyvek áttanulmányozásával is kielégithessem.~~

~~Keresem a közösséget, egy~~ olyan baráti kört, ahol szórakozás mellett komoly gondolatcsere is része lehet a fiatal életnek. Az akkor divatozó tányérsapkás bajtársi egyesületekbe nem illett bele egyéniségem s csak hosszas keresés után találom meg és lépek be az Országos Széchenyi Szövetségbe, amely társadalmi és ifjusági vonalon tökéletesen megfelelt annak, amit baráti kör, ifjusági munka, önképzés és szórakozás tekintetében kerestem. Egyetemi tanulmányaimon kivül itt töltöm szabad időmnek legnagyobb részét. A Vigyázó palota első emeletén klubszerüen berendezett és pompás előadóteremmel ellátott egyesület már akkor kulturális és szociális téren a legszebb munkát végzett, értve ifjusági szinten. A sorozatos előadások, valamint a falusi kiszállások és gyárlátogatások megismertetik tagjait a magyar kérdésekkel, nevezetesen a magyar paraszt és munkás égető problémáival.

A belső és vidéki előadások s az ezekkel kapcsolatos szakszerü, de kemény viták edzik és barátilag egy életre összekötik az ott tevékenykedő fiatalokat. Lassan titkára, majd főtitkára, később pedig elnöke leszek az egyesületnek. Itt már előadásokban foglalkozom a nemzetiségi kérdéssel, alkotmányjogi és más problémákkal, amelyeknek keretében megvitatásra kerülnek a különböző "izmusok", gazdasági és politikai rendszerek, ugyanugy, mint a magyar nagybirtok rákfenéje, a választójog tengeri kigyója, valamint az értelmiség, a paraszt- és munkássors minden baja, keserüsége.

Gróf Széchenyi István a vezér! Az a Széchenyi István, aki alkotásaival és bátran meghirdetetett gondolataival nemzeti életünknek még ma is világító lámpása, amely messze sugározza az egész magyarság számára a maga páratlan meglátásait.

Az alap és keret pedig a "legnagyobb magyar"-t gyötrő gondolatok: a nagy parlag bajai, a kimüvelt emberfők és a polgári erények hiánya, a keresztény demokrácia, a nemzeti hitvallás, a munka megbecsülése, valamint az emberi méltóság és egyéniség tisztelete. Ezek fütik a fiatal agyakat s döbbentik rá arra, hogy Széchenyi a francia értelmü demokrácia helyett magas müveltségü, tiszta erkölcsü, keresztény világnézet alapján álló vezetőréteget akar, amely lelkiismereti feladatként tudja és akarja a szegény nép sorsát emberi fokra emelni, a nagy vagyoni és jövedelmi különbségeket kiegyenliteni.

Tudják azt, hogy a nagy-magyar egész elméjét, akaratát és politikai munkáját a legmélyebb vallásos érzelmek irányitották és hogy vallásos hite volt az, ami őt szakadatlan nemzetreformátori munkára sarkalta. Hivő lélek volt - mint egyik történetirónk mondja - s vallásos hite az emberi cselekvés körében keresztény erkölcs, evangéliumi szeretet és méltányosság formájában jelentkezett.

Innen hadjáratai a nemzeti bünök ellen!

"Ahol kötelesség van, ott jus-nak is; ahol pedig jus, szabadság és privilégiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenni!" - mondja a legnagyobb magyar. "Ezek elválhatatlanok; a különbség egyedül az, hogy akiknek élete a kötelességek egész sorozata, azt tapasztalják, hogy jogaikat számtalanszor áthágják, akik pedig szabadok és privilégiumokkal birnak, kötelességeikről közönségesen el szoktak felejtkezni."

"Mennél nagyobb a születés, kincs, talentum s több az üres idő, annál többet vár tőlünk a haza és méltán!"

Ezen gondolatokon és aranyigazságokon nézi a maroknyi csoport a zajló magyar életet és annak botorkálásait. Széchenyitől tudja, hogy "az országlás kicsinyben a háztartáshoz hasonlitható. Ha az utóbbiban a vadásznak főzni, a kocsisnak fagylaltot készíteni, a szakácsnak nyargalni, a cukrásznak vasalni, a szobatisztitónak pedig beretválni kel-

lene, milyen eredményeket lehetne várni..... S az országlásban nagyobb-kisebb mértékben szinte mindig igy vesz el a nemzet legfőbb ereje."

Látja és érzi, mint a leghivebb magyar, több mint száz évvel korábban, hogy "a parasztság a magyarság utolsó záloga, reménye és fenntartója" és "minden más hamisan kecsegtető szerencsétlen illuzió, mig az ország legszámosbbinek léte nem erős, nem bátor és nem boldog."

A fiatal széchenyisták járják a magyar falut és a tanyákat, kutatják és mindenütt látják a magyar földkérdés égető sebeit s Széchenyivel együtt vallják, hogy abban az országban, "ahol több millió nem birhat ingatlan sajátot... az egész haza csak ugy munkáltatik, mint idegen föld, mert szinte senki sem munkálja magáét, hanem mindenki a másét!"

Széchenyi magas erkölcsiségéről tesznek tanuságot munkáinak azok a részletei, amelyekkel ő a parasztnak földet és anyagi jólétet akar szerezni.

De megkapja őket nemzetiségi politikája is. Mert mi sem tartottuk "józan taktikának", hogy "egy font magyarsággal nagy hetykén kiálljunk s abba el akarjunk olvasztani 1/4 font tótot, 1/2 font oláhot" és egy csomó németet. Ezt az eljárást a nagy magyar "vegytan elleni vagy inkább bölcsességtan elleni kisérlet"-nek nevezi s bátran odakiáltja a nemzetnek, hogy a nyelvnek csengése még nem dobogása a szivnek, tehát magunkat és intézményeinket kell a nemzetiségekkel megszerettetni s nem tüzzel-vassal magyarositani.

Tudja azt, hogy ezekre és az általa még bátran hirdetett életigazságokra nem lehet a magyart egyik napról a másikra megtanitani, de ahhoz évtizedes, fáradságos nevelőmunka szükséges. Éppen ezért a "Hitel" szerzője, amikor az egész magyar életet akarja átalakitani, könyvét a magyar nőknek: "honunk szebblelkü asszonyainak" ajánlja, akik a magyart gyermekkorától fogva "jó polgárrá" nevelhetik, ha tudatában vannak azon nemzetnevelő programnak, amelyet Széchenyi mun-

káiban annyi bölcsességgel és ékesszólással eléjük tár.

Bevallom, megtöltöttem és teleszivtam lelkem a legnagyobb magyar igéivel, amelyeknek különben már pompás talajt készitett a szigoru apa és gyöngéd anya otthoni nevelése, valamint példaadó munkája. Mindig nagy örömmel utaztam haza, hogy megpihenjek és felfrissüljek az otthon melegében és a szülők végtelen szeretetében.

Huszonkét éves koromban a "Brassói Lapok" már vezércikket hoznak tollamból s a Lugoson megjelenő "Magyar Kisebbség" cimü, tekintélyes nemzetpolitikai szemle pedig közli különböző tanulmányaimat. De később cikkeim jelennek meg a budapesti lapokban is.

Az 1924. évben apám Párizsba küld tanulmányaim kiegészitésére; é itt hallgatom le jogi tanulmányaimnak negyedik évét. Nehezen, de mégis örömmel indulok a nagy világvárosba, amelynek lüktető életét, szokatlan megnyilvánulásait, főképpen a honvágy gyötrő érzése és a nyelvvel való birkózás nehézségei miatt, csak nagyon nehezen tudom elviselni. Kétheti tartózkodás után már a hazautazásra készülök. Szökni akarok a fények és szinek városából s fiatal ismerőseim csak nehézséggel tudnak maradásra birni.

A kora reggeli séták a Luxemburg park platánfái alatt, a Sorbonne jogi fakultásán Lapradelle és Maistre professzorok nemzetközi és közjogi előadásai, az esti vitaülések politikai ize, valamint francia ismerőseim azonban lassan-lassan belopják szivembe Párizst, annak szines, mozgalmas estivilágával és sajátos "levegő"-jével együtt. Megszeretem a Quartier Latin-t, a rue de la Sorbonne-on a "Hotel Montesquieu"-ben lévő kedves és csendes otthonommal együtt. Itt, vagy a jogi fakultás könyvtárában irogatom tanulmányaimat s tanulom a francia nyelv nehezen emészthető szabályait és szavait.

Mennyi gyötrődés, erőfeszités és éjszakázás!

Az egyetemi és a közélet azonban szines; maga pártokba tömörült fiatalság is mozgalmas életet folytat. A radi-

kálisok, demokraták, királypártiak, bonapartisták, szociálisták, kommunisták stb. az előadásokon, az esti vitaüléseken gyakran csapnak zajt, füttykoncertet, sőt össze is csapnak s ilyenkor van dolguk a professzorok mellett asszisztáló altiszteknek; a gyüléstermekben pedig törnek a hajigált székek s ezekkel együtt a koponyák; csörömpölnek a bevert nagy tükrök és zuhognak az ütlegek.

Itt a fiatalság is szóval, ököllel - s nem egyszer láttam - revolver lövésekkel is politizál s fejezi ki érzelmeit. Nem egyszer nekem is menekülnöm kellett egy-egy plakátokkal meghirdetett viharos ülésről, de a kiváncsiság hajtott, sőt egy francia barátom segitségével még a kommunista párt rue La Fayette-en épült hatalmas palotájába is bejutottam és nézelődhettem.

Tanulmányoztam a nálunk kétrecbe zárt demokráciát, amely ebben az országban - hogy ugy mondjam - tombol, nemcsak a gyülekezési és egyesülési jog tekintetében, de a szólásszabadságot és a nyomdai termékeket illetőleg is. Ez itt természetes életforma, nem illik szorongatni s azt csak - egyszer-egyszer - durva matraque-os vagy lovasattakos rendőri beavatkozás próbálja józan korlátok közé szoritani és mérsékelni.

Szigorlataimra a következő évben Budapestre utazom, de első doktori diplomám után apám segitségével ujra visszamegyek a most már lelkemhez és szivemhez nőtt Párizsba, hogy a nemzetközi biráskodás körébe vágó munkámat befejezhessem. Ennek egy része "A nemzetközi viszályok békés elintézésének módjai és lehetőségei" cim alatt, könyv alakban meg is jelent, a többi azóta is befejezetlenül valahol porosodik vagy enyészetnek indult.

Folytatás a 23/a - 23/b - 23/c. lapokon

Ez a második párizsi ut még bővebb betekintést nyujtott a francia tudományos, müvészeti, társadalmi életbe; nó és mit tagadjam, a politikai problémák mélységeibe, zavaros vizeibe.

A biztonság, felkészültség most már nagyobb volt. A doktori cim tudományos szinten bizonyos "rangot" nyujtott s igy bátrabban tekinthettem bele a sokrétü és szinü párizsi világba.

A változatos és viharos élmények sokasága között, ma is nem egyszer pereg le előttem a Salle des Sociétés Savantes-ban /Tudós Társaságok Terme/ lezajlott egyik nagygyülés képsorozata.

Politikai izü volt; de talán érdemes papiron is röviden lepergetni.

Az egyetemi hallgatók kommunista csoportja által röpcédulákkal és plakátokkal is meghirdetett esti ülésén és a fenti előkelő helyen /1926 őszén/ Sadoul kapitánynak kellett a főszerepet eljátszani és a szovjet-rendszer alkotmányos berendezését ismertetni.

Sadoul az első világháboru vége felé egy francia katonai misszió keretében érkezett Oroszországba. Majd később Leninnek ajánlotta fel szolgálatait, ahogy akkor azt az egyetemi berkekben mesélték.

Csak 1926-ban, a szociálista Leon Blum kormány alatt jöhetett vissza Párizsba, amelynek hire a sajtóban is erős visszhangot kavart.

A méreteiben hatalmas s két emeleti páholysorral, impozáns falitükrökkel diszitett terem zsufolásig megtelt s vagy ezer ember szorongott fent és lent. Én magam a földszintre már nem is tudtam bejutni s a legnagyobb nehézséggel, - lehet mondani - tülekedéssel és egy francia kislány segitségével az egyik emeleti páholy bejáratában kaptam helyet.

Az alkotmánykérdés s az azzal kapcsolatos politika itt hamar összesodorta az embereket.

Mindenütt feszült légkör; ütemes lábdobogás, különösen a földszint első soraiban és a második emeleti páholysorban, mert az előadást, a kitüzött este nyolc órakor, még nem kezdették meg.

A franciák pedig pontosságot követelnek; ez jellemzi az egyetemi előadások kezdetét és befejezését is.

Végül is tiz perc késéssel bevonul a gyülés kilenctagu elnöksége s közöttük Sadoul kapitány. Elfoglalják helyüket az emelvényen elhelyezett hosszu zöldposztós asztalnál.

Taps, lábdobogás, majd fütty és itt-ott egypár "vive" és "à bas" vagy más süvitő megjegyzés.

Az elnök a csengőhöz nyul.

De ebben a pillanatban az első sorokból 10-12 ember az emelvényre ugrik és megragadja a hosszu asztal két végét s azt a kilenctagu elnökséggel együtt pillanatok alatt felboritja.

Drámai pillanat! Sadoul kapitány és az elnökség tehetetlenül az asztal alá kerül.

A teremben pokoli zaj, orditás ..... hisztériás női sikoly!

A "camlots du roi", a "király rikkancsai" zavarták meg a gyülést; az első sorokat, meglehetősen rossz ruházatban, ezek foglalták el s innen rohamozták meg a már asztalnál ülő elnökséget.

Felültől, a páholy ajtajából ugy látom, hogy elsodorják, összetörik őket. De az emeleti páholysorokban már felszakitják a leszögezett székeket. Itt is a jobboldali "cimborák": Párizs grófja, Guise herceg hivei vagy a bonapartisták stb. huzódtak meg s most már felülről szék hajigálással bombázzák a botrányt okozókat megtámadó és elsöpréssel fenyegető tömeget.

Törnek, mégpedig demoralizáló hangcsattanással a hatalmas tükrök, ablakok; recsegnek a székek, majd revolverdörrenések puffannak. Kezdetét veszi a menekülés, egymás taposása és végül a "király rikkancsai"-nak diadal orditása.

Szokás szerint és végszóra megérkezik a rendőrség. Nem az előcsarnokon, amelyet a nyüzsgő és menekülő tömeg lepett el, de a hátsó ajtókon robog be. Kiméletlenül dolgozik a matraque, különösen azokon, akik szadista módon a már földön

heverőket, a tehetetleneket is székekkel agyusztálják.

Most már gyorsan és kiméletlenül folyik a kiüritès, a sulyos sebesültek és eszméletlenek elszállitása.

Másnap a lapok csak pár sorban emlékeztek meg a botrányba fulladt gyülésről, a "király rikkancsai"-nak merész támadásáról és az ott maradt pár tucat sulyos sebesültről, valamint a Tudós Társaságok összetört szép előadóteréről.

Sadoul kapitány karlövéssel menekült meg a beharangozott gyülés-kalandból.

Egy másik alkalommal a RADIKÁLIS PÁRT EGYETEMI HALLGATÓK CSOPORTJA akkori elnökének Pierre Mandès France-nak /később országgyülési képviselő, majd 1962-ben már miniszterelnök/ meghivására részt vettem azon az előadáson is, amelyet a Csoport rendezett a plakátokon is meghirdetett következő cim alatt: L'Entrée de l'Allemagne á la Société des Nations/Németország belépése a Nemzetek Szövetségébe/.

Az előadás a Sorbonne jogi fakultásának egyik professzora volt, akit a nemzetközi jogi tanszékre, az egyetem jogi kar javaslatával szemben neveztek ki.

Az előadóterem bejáratánál megszólitottak: Mrs.votre canne! vagyis elkérték a sétabotomat, mert senkisem léphet be hasonló gyanus "fegyver"-rel. Mindjárt gyanut fogtam, hogy itt is valami botrány készül.

Az elnök Pierre Mandès France halálsápadtan ült az elnöki székben, mellette a professzor idegesen már beszélt.

Beléptem, de nem ültem le, hanem a fal mellett hátrahuzódtam. Már vagy lo percig folyt az érdekes előadás, amikor a terem közepén felugrott egy fiatal óriás s szavai belezugtak a professzor előadásába. Qui est-ce qui parle ici? /Ki az aki itt beszél?/...s máris repült egy furkósbot a professzor felé, egyik szék a másik után pedig az elnöklő barátom irányába.

Másodpercek alatt minden rend felborult. Orditás, székrecsegés töltötte be a termet és egy szörnyü gabalyodás.

A bejáratot nem lehetett megközeliteni; ott tombolt a harc. Hátrafelé szaladtam és ott találtam egy vészkijáratot. Ez megnyugtatott, igy a közelében felmásztam egy asztal tetejére s onnan már felülről néztem át a tomboló, kegyetlen, lehet mondani szadista csatát, amelynek sebesültjei és ájultjai ott feküdtek a még mindég csa-

tázva dulakodók között.

Jó idő mulva jött csak a rendőrség, természetesen a közelemben lévő vészkijáraton s ~~xxx~~ azután itt is ugyanugy dolgozott a matraque mint a Tudós Társaságok Termében.

Most már ideje volt a visszavonulásnak, amit a vészkijáraton át könnyen megtehettem.

Ott maradt az érettségire kapott parádés, szép botom s én azóta is sétapálca nélkül maradtam. Nem mertem reklamálni, hiszen a bot - rájöttem - könnyen vissza is üthet.

Ilyen történéseken itt senkisem ütközik meg; ezek hol itt, hol ott, de napirenden vannak.

A francia demokrácia formája ezt nem udvarias, de a szabadjára engedett ösztönök, érzelmek megnyilatkozása és . . . a politizálás egyik fajtája.

Páris mozgalmas élete tanulmányaimban azonban nem egyszer megzavart. Ezért huzamosabb időre otthagyom a fények városát s jó pár hónapot francia családi körben töltök az Atlanti Oceán közvetlen közelében fekvő Caen-ban és Clermond-Ferrand vidékén. A tengerpart csendje és a Massive Centrale fenyvesekkel boritott környéke sok gondolatot ébreszt s különösen alkalmas elmélyedő tanulmányok végzésére.

De itt és a hazatérés után még mindég nincs megállás!

Tobzódom a munkában és a tanulmányokban! Sok hiányt, hézagot látok még ismereteimben.

~~Majd~~ A Genf jogi doktorátus megszerzése és számoszlopokkal kezdődő közszolgálat után ismét nagy fellélegzés, illetőleg szabad világ kezdődik: 1928-29.tanévre, tanulmányaim alapján, állami ösztöndijat kapok s igy hamarosan Svájcba, még pedig az akkor nagy szerepet játszó városába, Genfbe kerülök.

Itt - többek között - az akkor virágkorát élő Nemzetek Szövetségének és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak szerkezetét, müködését tanulmányozom. Közelről látom a nagy nemzetközi

szervezetnek és tanácsának müködését és a nemzetközi életnek akkor divatos és nagy szerepet játszó alakjait.

A kékeszöldbe játszó genfi tó partján sokat gondolkodom a három különböző fajból - német, francia és olasz - összetevődő népesség társadalmi és közösségi életmódján és azokon az erőkön, amelyek ezt a faj, vallás és szokásokban eltérő, erkölcsökben pedig különböző sulyu népességet kormányozni, közigazgatni, a gazdasági és szociális jólétet pedig nemcsak állandóan emelni, de összetartani is tudják. És hozzá három nagyhatalom ölelő szoritása között, azok étvágyát egyensulyban tartva és mérsékelve.

Itt is csodálattal szemlélem egy olyan demokráciának lüktető életét, amely nem az angol parlamentáris kormányzati rendszer átmásolt, nem egyszer torzitott, hamis keretei között vergődik, de olyan intézményekkel él és virágzik a svájci Alpok országában, amelyekben a kormány független a népképviseleti elv és a demokrácia becsületes érvényesitésével választott törvényhozó testülettől, illetőleg az azt alkotó politikai pártoktól s hozzá,minden szinten virágzik az önkormányzat.

Ebben az országban nem látni miniszteri krizist, sem pedig parlamenti válságot. Nem, mert a kormány tagjait ugy a kantonokban, mint a konfederációban meghatározott időtartamra /3-4 év/ választják s azok helyükről el nem mozdithatók. Nincs politikai felelősség! A kormánytisztségek inkább "magisztraturák"-nak tekinthetők, amelyeknek viselői nem képviselői bizonyos pártszempontoknak, de a szakszerüség és az általános közérdek képviselői, akiktől a szuverén /a nép/ nem vár mást, mint részrehajthatatlanságot, józanságot és a hivatali kötelességek lelkiismeretes teljesitését.

Szokatlan ez a fiatal magyar szemnek, annál is inkább, mert ugy találja, hogy hazánkba 1848-ban, szerencsétlenül átültetett angol parlamentáris kormányzati rendszer a kormányzati és közigazgatási vonalon, éppen a sajátos adottságok miatt, nem termelhette ki az egészséges önkormányzatok,

a demokrácia és a szocializmus intézményeit, amelyek itt az Alpok földjén ugy a központi szövetséges állam, mint szervei /szövetséggyülés, szövetségtanács és szövetségi bíróság/, valamint a 25 kanton életében állandóan megnyilatkoznak és a valóságban megvannak.

Éppen ezért a tiszta és a képviseleti demokráciának ebben az igazi hazájában csodálattal tanulmányoztam a svájci demokráciának egyik legeredetibb és legérdekesebb intézményét, az u.n. Landsgemeinde-t, amely hat évszázad óta él és virágzik a svájci Alpok egyes kantonaiban és egy kanton polgári összességének politikai gyülekezetét, nemzetgyülését jelenti. Nem reliquia ez, de élő valóság! Nem mult, de éltető élet!

Ezeknek azonban - s ez igaz - nincsen semmi kapcsolatuk a mai "demokratikus" világnak megszokott tiszavirágaival: a népgyülésekkel, ahol elsősorban pártszempontok és érdekek dominálnak s ahol a taps, fütty, nemegyszer pedig az ököl is megengedett eszköz. A Landsgemeindék egészen más jellegüek s az embernek, azokat látva, mindig az az érzése, hogy az ott résztvevő polgárok egy fontos köztisztséget gyakorolnak, amiért is azokban nem a tüntető vagy gyülésező tömeget, hanem a törvény nevében az ünnepi ruhában összegyülekezett népet kell látni.

És mennyi felemelt érzéssel és büszkeséggel gyülnek össze a hegyeknek és siknak lakói, hogy ezekben a gyülekezetekben országuk sorsáról és boldogságáról tanácskozzanak, törvényeket hozzanak, kormányukat és tisztviselőiket megválasszák. Mindenkinek az a benyomása, hogy ez a nép tiszteletének a napja, az a nap, amelyen ugy a leggazdagabb, mint a legszegényebb polgárnak a szava és a keze egyenlő értékü jogaik gyakorlásában és szent kötelességeik teljesitésében. Ezek régi és sok tiszteletet érdemlő intézmények, amelyeknek felsőbbségük a többi kormányzati rendszerekkel éppen abban rejlik, hogy a hazaszeretet, a szabadsághoz ragaszkodást s a közügyek iránti kötelességérzetet a legmagasabb

fokra emelik.

De láttam ebben az országban a demokráciának egy másik formáját is, a referendum intézményét is, amely éppen ugy, mint a Landsgemeinde, csakhogy nagyobb és sürübben lakott területeken, a közvetlen néptörvényhozás és kormányzat elvét juttatja diadalra, mivel a törvényhozó-testület által hozott szövetségi vagy kantonális törvények érvényességéhez a nép szentesitését kivánja meg. Ez pedig azt jelenti, hogy törvényhozás terén az utolsó szó a népet illeti.

Ez az intézmény is tehát ugyanugy, mint a Landsgemeinde közös elvből: a közvetlen népkormányzás elvéből fakad és azt jelenti, hogy a polgárok időről-időre, titkos szavazással és egyszerü többségi igen-nel vagy nem-el szavaznak a törvényhozótestületek által alkotott törvénytervezetek vagy törvényerejü határozatok sorsa felett.

Ez alkalmazást nyer nemcsak a kantonok, de a konfederáció életében is, mégpedig vagy kötelező, vagy pedig fakultativ formában s igy a nép állandó közremüködését biztositja az ország törvényhozási életében.

Es a tapasztalat azt mutatja, hogy a svájci nép nem él vissza a hatalmas politikai fegyverrel s józansággal, higgadt megfontoltsággal mindig mérlegelni tudja azt, ami a köz érdekében helyes és kivánatos. Nemcsak iskolája a népnek, de fontos nemzetpolitikai és kulturális tényező is, amely erősiti a hazafias gondolkodást, fejleszti a polgárok felelősségérzetét és egyike a legjobb védőeszköznek minden felforgató törekvéssel szemben. A törvényhozások tagjait arra kényszeriti, hogy a legjobbat, az ország érdekeinek legmegfelelőbbet alkossák s azt a nép előtt szükség esetén meg is védjék. Igaz, hogy lassitja a törvényhozási munkát, de biztositja a jó törvényhozást.

Az idegen legtöbbször mosolyog a referendum intézményén, amely a polgárok, parasztok, munkások és hivatalnokok százezreit kényszeriti arra, hogy sokszor bonyolult törvé-

nyek el- vagy el nem fogadásáról szavazzanak s érthetetlen előtte, hogy egy egyszerü ember képes legyen a kérdéses törvény helyességének elbirálására. Mindent megmagyaráz azonban a referendum-kampány, amely azt jelenti, hogy az egész sajtó, rádió az összes pártszervezetek, a kormány és a képviselők mind a legerősebb propagandát inditják meg a kérdéses törvény érdekében vagy ellene. - Plakátok, röpiratok, népgyülések megszámlálhatatlan tömege mind egy célt szolgál: a szuverénnek, azaz a népnek meggyőzését.

A gyakorlati élet azt mutatja, hogy a referendum intézménye nemcsak a politikai atmoszféra kitünő barométere, de legbiztosabb gátja a felforgató vagy forradalmi törekvéseknek s ma már nem lehet találni politikai pártot, mely annak eltörlését kivánná s ne ragaszkodnék a nép politikai nevelésének e kitünő eszközéhez.

De láttam még egy sajátos intézményét a svájci demokráciának! Ez az érdekesség a népkezdeményezési jog intézménye, amely a szavazó polgárok törvénykezdeményezési jogát jelenti s bizonyos feltételek mellett szükségszerüleg váltja ki a népakaratnak megnyilatkozását. Ezzel a joggal a választópolgárok javaslatot tehetnek a népnek pl. uj törvény alkotása, vagy pedig egy érvényben lévőnek módositása, eltörlése céljából s könnyen megtörhetik a törvényhozótestületnek a népakarattal, vagy az ellenzéki pártokkal szemben támasztott makacsságát.

Mint Svájcban barangoló fiatal magyar, azt is láttam, hogy ezek az intézmények sohasem felülről, de alulról a községek és az egyházak életéből fejlődtek ki s éppen ezért azokat kell a svájci népszabadság és népjogok igazi bölcsőjének tekinteni. Az Alpok földjén ugyanis az uralkodó elv az, hogy az ország intézményei csak akkor lehetnek demokratikusak, ha azok a szabad egyházak és községek rendszerére és az önkormányzatokra mint alapra vannak épitve. Ez az elv huzódik vörös fonálként végig az ország egész közéletén s átszövi nemcsak a kantonok, de magának a konfederáció-

nak szervezetét is, mert ugy a községekben, mint a kantonokban és a szövetségi államban valóban a nép intézi, szabályozza és ellenőrzi ügyeit. Hatalmát csak meghatározott időtartamra s akkor is a referendum és a népkezdeményezési jog intézményével korlátozva, delegálja valamely általa választott testületre vagy szervre.

A községi és egyházi életnek ez az önkormányzata és szabadsága megbecsülhetetlen érték. Ez adja meg a nép politikai iskolázottságát és nevelését első fokon; ez formálja ki a világos fejü és tevékeny polgárokat, a kötelességüket pedig hiven teljesitő, takarékos hivatalnokokat; állandó kapcsolatot létesit a társadalom minden rétege között s ezáltal enyhiti a szociális egyenlőtlenséget. A polgárnak mindenekelőtt itt kell megtanulni a közjó érdekében cselekedni és gondolkodni. Itt kell hozzászokni a közügyek intézéséhez, mert a közfelfogás szerint csak az lesz képes nehezebb közfeladatok teljesitésére, aki megtanulta ismerni és igazgatni egyházának, községének és kantonjának legegyszerübb ügyeit is.

Ilyen körülmények között mint ösztöndijas magyar nem csodálkoztam azon, hogy a svájci katona-polgár egyenruháját,kincstári bakancsát, fegyveret és egyéb felszerelését otthonában tarthatja és soha senkinek sem jut eszébe, hogy az ország védelmére százezerszámra kiosztott fegyvereket, vagy felszerelési tárgyakat ne a haza védelmére, de más, meg nem engedett célra használja. Mindenki ügyel arra, hogy felszerelésén a legkisebb hiba, puskáján pedig rozsdafolt ne essék s azok a polgárral együtt mindig készen álljanak a haza és a demokrácia védelmére.

A konfederáció alkotmánya e szavakkal kezdődik: "A leghatalmasabb Isten nevében!" Mi ugy hisszük, hogy a svájci demokrácia gyökerei és jövője, végsősorban a vallásos hitm a demokrácia s az azokkal kapcsolatos erkölcsi erők mélyében nyugszik s onnan táplálkozik. Éppen ezért ezeknek ápo-

lása adja és adhatja meg az Alpok között oly csodálatosan virágzó demokrácia szilárdságát és fejlődési lehetőségét és tarthat fenn olyan különleges intézményeket, amelyeknek müködése annyi bámulatot keltett bennem, mint a Genfi-tó partján sokat gondolkodó fiatal magyarban, kinek erre vonatkozó tanulmányai könyvalakban "A svájci demokrácia" cim alatt később meg is jelentek.

Az 1932. év októberében már Berlinben ütöm fel tanyámat. Kerget a sors, a tudásszomj és a magyar élet sok problémája! A "Collegium Hungaricum"-ba kaptam az 1932/33. tanévre ugyanis ösztöndijat.

A párizsi és genfi képek után itt már a germán ismeretekkel birkózom s legnagyobb figyelemmel kisérem azt a mélységes politikai válságot, amelyben a hatalmas német nép évek óta vergődik. Mások itt a szinek, az adottságok és a méretek! Más az "atmoszféra", az egyetemek és az utcák világa! Az utcákon gyakran végigvonulnak a tizezres, nemegyszer pedig a százezres tömegek; menetoszlopokban, egyenruhában masiroznak a nemzeti-szocialista, kommunista és szociáldemokrata tömegek. Félelmetes pártok és pártszervezetek irányitják és fanatizálják őket. A nap-nap mellett rendezett politikai gyüléseken pedig féktelen uszitás folyik s azoknak hőfokát horogkeresztes, vagy a sarló és kalapácsos vörös zászlók százai, valamint a hangos zenekarok pártindulói csak fokozzák.

A négymilliós Berlin és egész Németország pártvonalon hömpölyög s lázas betegen vergődik az 192o-ban átültetett s itt is rosszul sikerült parlamenti demokrácia csődbe jutott rendszerében. A középpártokra támaszkodó kormány már csak az elnök által kiadott szükségrendeletekkel tudja az élet legfontosabb követelményeit szabályozni. A parlamenti kormányzat csődbe jutott, a nyomor és a munkanélküliség /7 millió/ szinte tetőfokát éri már el.

Ebben a megrázó környezetben megdöbbenve szemlélem

a nagy népnek politikai, gazdasági és erkölcsi vergődését; majd látom az 1933. január 30-i berlini nagy felvonulást, átélem Hitler megbizatásával kapcsolatos eseményeket, a Reichstag felgyujtását és mindazt, ami utána következett. Berlini tartózkodásom alatt a "lándzsás isten" és a "sarlókalapács" mérkőzése ott már eldőlt, de abból még semmi sem jegecesedett ki, mert minden csak elindult, hogy pártvonalon és egy ember kultuszán épitsen fel birodalmat, hadsereget, társadalmat és családot, s megoldjon és száza ize szerint rendezzen el olyan problémákat, amelyek az ember értelmi köréből kiesnek és amelyekbe másnak is beleszólása van.

Ebben a mozgalmas Berlinben, a "Schloss" és a "Staatsbibliotek" pompásan felszerelt könyvtáraiban irom meg "Folyamhajózás a nemzetközi jogban és a Duna" cim alatt a Collégium kiadásában megjelent munkámat.

Tudományos és gyakorlati munka, amely részletesen tárgyalja a nagy nemzetközi kongresszusoknak és konferenciáknak állandó napirendjén szerepelt s az első világháboru után ujból szabályozott Duna-kérdést. Ez a hatalmas nemzetközisitett folyó, mely hazánkat kelettel és nyugattal köti össze, sajátos joghelyzetével és igazgatási rendszerével kap itt megvilágitást, kidomboritva azt a körülményt, hogy a folyam jelentősége szorosan összefügg nemzetünk politikai és gazdasági életének a Kárpát-medence sorsának jövőbeni alakulásával és fejlődésével.

A fiatalság évei gyorsan elrepülnek. Az azokban szerzett szellemi értékek és üdvös tapasztalatok azonban, mint képek vagy képtöredékek, a lélekben megmaradtak.

Ott élnek, dolgoznak s kiformálják, alakitják az egyéniséget s azzal együtt a sokat kalandozott, küzködött embert. Ha otthonomtól és felejthetetlen szüleimtől gyakran távol, messze idegenben is időztem, a haza földje, az otthon melege és a szülők szeretete mindig hazavonzott, haza a szülői szárnyak alá, ahol megpihenhettem és uj erőt gyüjthet-

tem az életre és a tanulásra, hogy ismeretekkel megterhelve, Isten segitségével elindulhassak azon az uton, amelyet hivatalos nyelven "közszolgálat" utjának neveznek.

II. Fejezet

A közszolgálat igájában

~~A szemek felnyilnak — Derengő világosság~~

Ilyennek láttam az irószanaloh és az erdélyi honaruh világát

Az ősz erősen közeleg; sárgásbarna foltokban mutatkozik már a lombozaton, mintegy jelezve a közeli évszakfordulót.

Reggel van; budapesti reggel s a korai napsütésben csak itt-ott egy-két járókelő. Maga a hatalmas folyam is békésen hömpölyög a rakpartok között; csak a hajótülkölések figyelmeztetnek arra, hogy Közép- és Kelet-Európának ez a legnagyobb viziutja s igy a nemzeti és nemzetközi utasforgalomnak, valamint a kereskedelemnek egyik fontos tényezője. Lassan, békésen hömpölyög a nagy viz; a budai hegykoszoruba ékelt királyi palota barokk épülete és a tornyos Halászbástya büszkén tekint le a hatalmas vizi "országutra".

Jól esik a reggeli Duna-parti séta, a nagy folyó szemetnyugtató, csendes mozgása. A Genfi-tó, a svájci hegyek virágzó demokráciája és Erdély az otthonnal rajzolódnak fel lelkemben. Korábbi dolgokra: a szolgálat éveire nem szivesen nézek vissza. Az egyesztendei külföldi távollét meglehetősen elmosta a kezdő közszolgálat gyér emlékeit: az egyhangu igát és a kezdőknek kijáró sovány kenyeret. Pedig most a kis "zökkenő" után ujból ebbe kell hajtani a szabad mozgáshoz, gondolkodáshoz igazodó fejet s megszokni a hivatali rendet és fegyelmet.

Közszolgálatom ugyanis nem most kezdődik. Korábban szegődtem el ehhez a kenyérhez, mert már 1926. év őszén a Központi Statisztikai Hivatalhoz állottam be "közszolgának". Napidijas létszámfeletti dijnok volt a titulus, nyolcvan és egynéhány pengő pedig a havi fizetés. Nagy dolog volt ez abban az állástalan világban, amikor diplomás fiatal mérnökök napszámos, jogászok pedig

ingyen munkát végeztek, villamos kalauznak és miegymásnak csaptak fel, mert a "státus"-t, - az 1924. évi nagy szanálás után - mindenütt csak apasztották s hozzá egy világgazdasági válság jelei már mutatkoztak.

Itt néhány hónapig a könyvtárban dolgoztam és tanulmányoztam a statisztikát, amelynek sokféleképpen csoportositható számoszlopaival hamarosan megbarátkoztam. Majd a hivatal keretében müködő Államtudományi Intézethez kerültem, amelynek vezetője a megboldogult Teleki Pál gróf volt. Az ő irányitása mellett itt már nemzetiségi kérdésekkel s azoknak feldolgozásával foglalkoztam, közben azonban a statisztikai fogalmazási vizsgán megbuktam. Vigasztaltak, hogy itt ez a szokás; minden jelöltnek legalább egyszer meg kell buknia s maguk a cenzorok is mind bukott statisztikusok!

Nekem azonban beszélhettek! Elég volt a statisztikából s 1927. év őszén már pénzügyi szolgálatban állok s mint havidijas dijnok, birkózom az illetékkivetés és kezelés nekem keserves munkájával. Vigasztalásképpen azonban esti óráimat egy budapesti nagy napilap szerkesztőségében töltöm, mint "volonteur" s a külpolitikai rovatnál dolgozom addig, amig egy beütött betegség következtében apám el nem tilt az éjszakai szerkesztőségi munkától.

Az 1928. év őszén azonban nagy öröm ér. Egyidőben kapom meg a fogalmazói kinevezést és a svájci ösztöndijat. Egyszerre két ugrás: egyik a hivatali ranglétrán, a másik a nagyvilágba! Kezdetnek valahogy ezt fogadom el, mert korábbi - majdnem kétéves közszolgálatom egyhangu, fárasztó napok sorozata; küzdelem a számoszlopok és a papirosok tömegével. Éppen ezért itt a Duna-parton nem ezekre, de a "svájci "szabadságra" gondolok s valahogy az az érzésem, hogy ebből fog vizsgáztatni a székesfővárosi pénzügyigazgatóság nagyhirü vezetője, akinél ma reggel 9 órakor szolgálati beosztásom végett jelentkeznem kell.

Az Országháznál elhagyom a Duna-partot s máris a pénzügy-

igazgatóság épülete előtt állok. Megijeszt a szürke, komor épület, de nemkevésbé a pénzügyigazgató hire is. A titkár bejelent és a következő percben már a rettegett adminisztrátor előtt állok. Barátságosan fogadja jelentkezésemet, majd szemembe nézve nyomatékkal mondja:

"Budapest szemétdombjára mégy, ahol végre már rendet kell teremteni!"... "Hallottam rólad, remélem nem csalatkozom benned!" - teszi hozzá kemény hangon s már is csenget a titkárnak, aki elvezet.

Kedves, de utasitásban határozott fogadtatás! A "szemétdomb" azonban nem tetszik, erősen nyugtalanit s máris magam előtt látom a hatalmas papiros- és aktahegyeket.

A Baross utcai adófelügyelőség az uj munkahelyem, ahová a napokban uj vezető is érkezett. Barátságos légkör, de a munkától kétségbeesett tisztviselőkkel, akik a késő esti órákig zsufolt szobákban birkóznak a rendszertelenségben tobzódó irka-firka munkával. Napnap mellett a panaszkodó kisemberek tömege, néha rendfenntartó rendőrrel. A sérelmes vagy tulzott adók, a kellemetlen végrehajtások hajtják őket a hivatalba.

Pár hónap elteltével nemcsak az ügyiratok száma apad, de a sok panaszos kisember is elmarad és kiesik az adófizető polgárok sorából. Elmaradnak a terhes délutáni és esti hivatalos órák s nekünk, fiataloknak is bőségesen jut idő a szórakozásra és egyéb szellemi munkára. Igy magam is tanulmányokat irhatok, az Országos Széchenyi Szövetségben és az Erdélyi Férfiak Egyesületében pedig előadásokat tarthatok s egyben szorgalmasan készülhetek a később sikerrel letett pénzügyi fogalmazási szakvizsgára.

Közben azonban megérlelődik bennem az a meggyőződés, mégpedig itt a "szemétdombon", hogy jó hivatalvezető csak az lehet, aki nagyvonaluan szervezni, munkát helyesen beosztani, a tisztviselőket pedig igazságosan és észszerüen foglalkoztatni tudja

s nem a munkaidő terjedelmével, de a végzett munkával méri az eredményeket és az embereket.

A további esztendőkben - a közbeékelődött egyéves berlini tanulmányutam után - a Pénzügyminisztérium közgazdasági osztályán dolgoztam. Ide rendeltek be szolgálattételre! A "mumus" jelentkezésem alkalmával, most már államtitkár képében, itt is rámijeszt, amikor a kis szürke fogalmazónak kijelenti, hogy "hivatalos óra nincs, jobban mondva reggel 1/2 9-től másnap reggel 1/2 9-ig tart s ehhez tartsd magad!"

Nyugtalanul vonulok le a szobámba s rövidesen - valóban - olyan munkatempóban volt részem, amely egész életemben emlékezetes marad.

A már gazdasági válságban vergődő ország sok égető kérdése kerül ugyanis ide s igy láthatom azokat nemcsak a maguk egészében, de a kormányzati főhatóság munkájában is. Az osztrák-magyar közös javak felszámolása és döntőbirósági rendezése, hitelügyi és költségvetési problémák, szövetkezeti szanálások, a magyar buza, szén, baromfi, vaj, stb. értékesitési kérdése és kivitele mind munkaterületemen szerepelnek és megoldást követelnek. Néha egy-egy szerény javaslatom feljebb is jut, sőt a miniszter elé kerül, ami örömmel és büszkeséggel tölt el. A különböző minisztériumokban való állandó tárgyalások sok meglátást nyujtanak s ismereteimet nagymértékben gyarapitják. Ehhez nagyban hozzájárul a pénzügyminisztérium kitünő szakemberekből álló személyzete. Ezeknek munkafegyelme, szaktudása, megfeszitett és értelmes munkája mindig hálát, tiszteletet és elismerést ébreszt lelkemben. Évek hosszu során át az volt a meglátásom, hogy ez a nagy szervezet egyike azoknak a kormányzati főhatóságoknak, amelyben lelkiismeretes és nehéz munka folyik.

A pénzügyi és gazdasági kérdések azonban sohasem állottak oly közel lelkemhez, mint a közigazgatási, közjogi és nemzetközi feladatok. Az 1934. év őszén már a belügyminisztérium tör-

vényelőkészítő osztályán választójogi kérdésekkel foglalkozom. Nem volt könnyű átkerülni, mert a pénzügyben mindent elkövettek, hogy maradásra birjanak, de a véletlennek és a két miniszternek személyem körül forgó tárgyalásai mégis a belügyminisztériumba vezettek.

Itt a törvényelőkészítő osztályon nyilt lehetőségem arra, hogy a belügyi igazgatás törvényeiben és rendeleteiben elmélyedhessem, amelynek megértése és a különböző szakkérdések tanulmányozása nem kis erőfeszitést jelentett számomra s lépten-nyomon azt mutatták, hogy ismereteim nagyon hiányosak s esztendők szükségesek még ahhoz, hogy a jogszabály-anyag kellő ismeretét elsajátithassam. Ezt nagyban elősegitette az a körülmény, hogy az akkor bevezetett s az anyag terjedelme miatt rendkivül nehéz belügyi szakvizsgát le kellett tennem. A megfeszitett tanulás és közvetlen főnökeim megértő és segitő támogatása a nehézségeken hamar átvezettek, s lassan-lassan megismerhettem nemcsak a belügyi igazgatás anyagát, a jogszabályok szerkesztésének módját, de az országgyülés és a minisztertanács gyakorlati működését is.

Kint pedig ezalatt az élet viharzott tovább. A magyar ég felett a felhők nem oszladoztak, de mintha hónapról-hónapra sürüsödtek volna. Az 1930-as évek nagy gazdasági válsága s az ezzel összefüggő politikai bajok, majd az 1935. évi országgyülési választások erőszakos módja olyan képet tükröznek vissza, amely az mutatja, hogy a nemzet gazdasági és szociális alapjaiban, kormányzati és közigazgatási berendezésében lázas és beteg.

Ezek az izgató problémák napról-napra betöltik lelkemet s sok tépelődést váltanak ki.

Az idő azonban halad s a sors keményen rendelkezik.

1936-ban már egy hirtelen beállott tüdővérzéssel a Semmering fenyvesekkel boritott magas hegyei között fekszem. Egy utazótáskára való könyv volt a cókmókom, hogy a hosszu hónapokra terjedő pihenő és tétlenkedés alatt most már nyugodtan s más munkától nem zaklatva kutathassam azoknak a bajoknak a forrását, amelyek

1848-ban és 1918-ban katasztrófába sodorták a nemzetet s az első világháboru összeomlása után is tovább emésztik a nemzet testét és lelkét, egyben akadályozzák nemcsak az egészséges önkormányzatok, a demokrácia, valamint szociálpolitika megvalósitását, de a Kárpátok medencéjében lévő helyzetnek megfelelő nagymagyar politika észszerü kialakitását is.

Már esztendők óta figyeltem és láttam a nemzetnek ezt a lázas és beteg állapotát s most itt a fenyvesek között véglegesen rádöbbentem, hogy a bajok gyökerét abban a kormányzati rendszerben kell keresni és ez meggyőződéssé érlelődött lelkemben, amely kormányzati rendszerben a komoly ellenzék nélkül álló s nyilt szavazással összetoborzott hatalmas kormánypárt mindig egészen sajátos helyzetet foglal el. Ez a párt ugyanis, amely a parlamentáris keretben a törvényhozás és országlás menetét lenne hivatott mindig biztositani, legtöbbször ugyanis visszaél kiváltságos helyzetével. Bekapcsolódik, nem egyszer pedig egyenesen ráfekszik az ország gazdasági életének egyes ágaira, ránehezedik az állami és önkormányzati hatóságokra, főképpen pedig a tisztviselői karra, amely sohasem maradhat érzéketlen egy olyan pártnak a nyomására, amelynek sohasem kell attól félnie, hogy más pártnak át kell engednie a könnyen megszerzett hatalmat.

Az 1935. évi országgyülési választások felháboritó tünetei, Concha professzornak ragyogó fejtegetései, a francia és svájci tapasztalatok még élénken éltek lelkemben s kérlelhetetlenül Anglia felé forditották tekintetemet, amelynek parlamentáris kormányzati rendszerét, ezt a csodálatos intézményt a nemzetek egész sora ültette át a XIX. század folyamán alkotmányos életébe. Látni vagy legalább is sejteni kivántam azokat az előfeltételeket, nehezen észrevehető rugókat, amelyek a csodálatos kormányzati rendszernek, az állami szuverénitást hordozó és gyakorló főhatalmi szerveknek (államfő, országgyülés és a kormány) tökéletes összemüködését lehetővé teszik.

Munkához kezdtem; a hazai és a külföldi könyvek tömegét forgattam, tanulmányoztam. És vizsgálódásaim során azt is láttam, hogy a XIX.-ik század egyik legnagyobb tévedése az volt, hogy ugy tekintett az angol parlamentárizmusra és az angol demokráciára, mintha azok minden európai népre alkalmazhatók lennének. Pedig ez nem áll és egy katasztrófális tévedés volt, mert a parlamentáris kormányzati rendszernél rendkivül finoman szövődik egybe az államfő, a kormány és az országgyülés müködése s ez az egészséges összemüködés csak ugy érvényesülhet, ha az állami főhatalmi szerveket a mérséklet és erkölcsi belátás hatja át s egyik sem ragaszkodik mereven jogaihoz s azokat sohasem gyakorolja (pl. a minisztérium a kormányzathoz való jogát) az állam eszméjére, vagy a többi főhatalom jogaira és érdekeire való tekintet nélkül, mert e jogokkal való visszaélés a többi jogát sérti és a köz érdekét veszélyezteti.

Ez a csodálatos kormányzati rendszer tehát a kompromisszumok folytonos láncolata, ami magyarázata annak, hogy a parlamenti alkotmány jellege alig türi gyakorlatának szigoru jogi szabályokba való foglalását s főképpen erkölcsi erők halmaza és összmüködése. Kétségtelen, hogy a tulsuly a parlamentnél, vagyis annál a főhatalmi szervnél van, amely a politikai jogokkal biró választó tömegek érzületét, óhaját van hivatva viszszatükrözni.

És bármilyen nagy legyen azonban a parlamentáris kormányzat értéke, szükséges, hogy a parlament se tulságosan egynemü, se nagyon szétforgácsolt elemekből ne álljon, hanem az állami élet alapelveire nézve megegyező s inkább a kivitel módozataira, a haladás mértékére nézve különböző két nagy pártot foglaljon magába; hogy ez erkölcsi, nem pedig jogi szabályként tétessék az alkotmány elvévé s az állami főhatalmak szabad mérközésének eredményeként fogassék fel, amely mérközésben az államfő önálló hatalma érintetlen maradjon, a közigazgatási és birói hatóságok müködése pedig, a parlamenti változó felfo-

gástól függetlenül, csak a már hozott törvények szerint folyjék.

Ez a kormányzat tehát végeredményben váltógazdaságon alapuló pártkormányzat, mert az államfő azokat állitja a végrehajtó hatalom élére, akik egyszersmind a tiszta választások alapján keletkezett parlamenti többségnek bizalmát birják. A veszély azonban éppen itt rejlik, mert a parlamenti többség megszerzése lesz a politikai törekvések egyedüli célpontja s a pártok, ha a választó közönség és a pártvezérek a parlamentárizmusban rejlő erkölcsi erőket, rugókat és feladatokat felfogni és megérteni nem képesek, vagy azoknak tisztelete a hatalmon lévő pártoknak nem áll érdekében, és hozzá az országban speciális viszonyok is vannak (pl. nemzetiségi tömegek), a korrupció minden neméhez, a választópolgárok, a képviselők és a végrehajtó közegek megvesztegetéséhez fognak folyamodni, csakhogy a formai többség, a közvélemény szinleges helyeslése s ezzel az uralkodó párt hatalmon létének belső, erkölcsi jogosultsága bebizonyittassék.

A könyv 1936. évben megszületett s "Vissza az ősi (történeti) alkotmányhoz" cim alatt meg is jelent, de nem a nevem alatt, mert mint miniszteriális tisztviselő, engedély nélkül nem adhattam ki egy ilyen politikai izü és az egész magyar közéletet sulyos birálatban részesitő tanulmányt, amely támad megtévedt történetirókat, államférfiaknak tisztelt "nagyság"-okat, de kiméletlenül és elsősorban azt az idegenből átültetett kormányzati rendszert, amely 1848 óta katasztrófát katasztrófára halmozott s töprengéseim alatt ugy láttam, hogy tüneteivel és jelenségeivel ujabb katasztrófát készit elő.

Barátaim tanácsára Kemenczy Gábor név alatt jelent meg tehát a munka.

Ebben a könyvben, amelynek egyes fejezeteit a második könyv változatlanul tartalmazza, - kutatásaim alapján - világosan és többek között azt is elmondom, hogy hogyan torzult el a törté-

nelmi magyar alkotmány 1848-ban, amikor a törvényhozás a rendi, társadalmi és politikai berendezéseket lebontotta s az országgyülés alsó táblájának népképviseleti alapon való szervezését rendelte; az országgyülés hatáskörét pedig nemcsak a költségvetési jog odattalásával bővitette, de a parlamentáris kormányzati rendszer bevezetésével a mindenkori végrehajtó hatalmi szervek alakitásának, irányitásának és müködésének sulypontját az államfőről az országgyülésre, illetőleg a parlamenti pártokra helyezte.

És meggyőződésem szerint a törés itt történt s itt követték el az alapvető hibát! Mert ahelyett, hogy az adott kormányzati rendszernek meglévő alapjait, a történelmi kormányzat keretei között helyesen kiépitették volna, olyan idegen talajon fejlődött, a Svájc, a Németbirodalom és az Északamerikai Egyesült Államok stb. által a népképviseleti rendszer bevezetése alkalmával joggal elvetett kormányzati rendszert ültették át a magyar közélet talajába, amely nálunk nemcsak a becsületes népképviseleti rendszer kiépitését s ezzel a demokrácia, a helyes szociál és önkormányzati politika megvalósitását akadályozta meg, de a szabadságjogok folytonos megsértését, a nagy társadalmi ellenmondásokat és feszültségeket is eredményezte, amelynek sulyos romboló következményeit ugy politikai, nemzetiségi, gazdasági, mint társadalmi és szociális téren viselnünk kellett.

A könyv elég nagy port vert fel a két miniszterelnök is bekérte vonatkozó javaslatomat, amelyet mint dokumentumot 1966-ban az Országos Széchenyi Könyvtár, 25/1966 szám alatt, kézirattárának állományába iktatott.

Az egyik miniszterelnök: Imrédy Béla azonban röviddel ezután -ismert okok miatt - megbukott, a másik: Teleki Pál pedig a már sulyos háborus és pártkavargások közepette pisztollyal

vetett véget tragikus életének.

Ezek a javaslatok már részletes és radikális megoldást javasolnak a kormányzati rendszer haladéktalan átalakitása, a demokrácia kiépitése és a szocializmus felépitése tekintetében. Minthogy pedig ezek a reformok - irtam javaslatomban - "a vajudó európai sorskérdések közepette, továbbá egy lelkileg és fizikailag lerongyolódott nemzet türelmetlensége, parlamenti pártjának, frakcióinak és klikkjeinek érdekeltségi megoszlása, önzése és világnézeti összevisszasága miatt rendes törvényhozási uton már nem valósithatók meg s a magyar élet, a magyar jövő ezen a csapáson már nem látszik regenerálhatónak s éppen ezért minden más irányu törekvés, kisérlet csak időveszteséget, fél megoldást vagy megoldatlanságot jelentene", javasoltam a törvényhozási ut elejtését, illetőleg a törvényes felhatalmazás alapján kibocsátott kormányrendeleti utat. Amennyiben pedig a törvényhozás ezt nem adná meg egy évi idő korlátozással, ugy az országgyülés feloszlatását s az ezzel kapcsolatos szükségrendeleti utat. (Később ránéztem a „Második Könyv" V. Fejezetét „A nemzetnevelés és a halaktalan kormányzati rendszer" cimü részek).

A gondolat azonban csak gondolat maradt s elszunnyadt az iróasztalok, a könyvespolcok, a politikai pártharcok és érdekek szürkeségei között, hogy alkalmas időben ujra figyelmeztessen és utat mutasson a magyar kérdések egészséges rendezésénél, amelyet nemcsak a nemzeti életünk beteges tünetei, de az idő és a nemzetközi viszonyok alakulása már akkor is kérlelhetetlenül sürgettek.

Az 1938 évben már az első bécsi döntés alapján visszakerült felvidéki részek ügyeivel foglalkozó "Felvidéki Minisztérium"-hoz nyerten szolgálati beosztást.

Az ország örömmámorban uszott s megindult a szervezés és a segités, hogy enyhithessük azt a sok fájdalmat, amely a 20 évig leszakitott felvidéki részek magyarságának, az idegen uralom alatt osztályrészül jutott.

A visszakerült Kassa, Komárom, valamint a többi magyar város és falu szervezése és a magyar életbe való bekapcsolása meg-

indult. Sajnos a parlamenti politika és az egészséges koncepció nélküliség itt is a szakszerüség és a józan megoldás rovására dolgozott s a pártszempontok és a politikai protekciók erős mértékben érvényesültek s igy nemzetiségi vonatkozásban is elsikkadtak a nagy és egészséges gondolatok (ezekről a második kötetben lesz szó), amelyeknek elsősorban a visszatért területek érezték káros következményeit.

A magyarok kárára és hátrányára végrehajtott cseh földreformot is rendezni kellett s az elhagyott és nagyvonaluan megépitett telepes községeket, valamint a visszakerülő földeket magyar kisemberek kezére juttatni, hogy a sok földnélküli és törpebirtokos magyar megkapaszkodhassék abba a földbe, amely nekik nemcsak hazát, de ezzel együtt kenyeret és otthont is hivatott biztositani.

A politikai és egyéni érdekek pergőtüzében szerveztük meg a Felvidéki Földbirtokrendezési Kormánybizottságot és sok nehéz küzdelem után alkottuk meg azokat a jogszabályokat, amelyek alapján elinditottuk azt a munkát, amely a csehek által elvett és kiosztott földeket magyar kézbe juttatta vissza.

Ha e munkát, amely jogszabályalkotás és gyakorlati téren nyilatkozott meg, a belügyminisztériumba való visszarendelésem miatt nem is fejezhettem be, arra és a rendkivüli erőfeszitésekre mindig büszkén és boldogan tekintek vissza, mert magyar földet és telepeket igyekeztem juttatni a földet turó és szerető magyaroknak. Müködésem alatt igyekeztem megakadályozni minden olyan törekvést, amely politikai érdemek fejében, vagy cserebirtok formájában kivánt juttatásokat elérni és pártpolitikai szempontokat érvényesiteni. Sajnos ez nem ment s igy visszarendelésemet kértem, mert kivánságaimat a miniszter nem tudta teljesiteni.

"Ostor a munkában", ahogy kormánybiztosunk megfeszi-

tett akarásomat jellemezte, amely pedig nem volt egyéb, mint a fajtám, s különösen annak elesettjei iránti végtelen szeretetemnek egyszerü megnyilatkozása és külső formája.

Hathónapi munka után a belügyminisztérium vármegyei osztályába kerültem, ahol kitünő alkalmam nyilott betekinteni a vármegyék és a községek életébe s közelről látni az önkormányzati életet, valamint a kormányhatóságoknak ebben a tekintetben való müködését.

Az ügyiratok, a különböző hivatalvizsgálatok és az osztály vezetője hamar megláttatták velem a közigazgatási bajok sok rákfenéjét: a kimüvelt fők, a felelősséget vállaló és megfelelő szakképzettséggel rendelkező tisztviselők égető hiányát. Rádöbbentem ismét arra, hogy nem is annyira a szervezeti vonalon, mint a meg nem felelő emberekben van a hiba. Legtöbb esetben nincsenek érdemes vezetők sem a vármegyék, sem a járások és városok élén! A pártpolitikai vonal és a beteg parlamentáris kormányzati rendszer velejárói: a protekció, a miniszterek politikai függősége az uralmon lévő párttól legtöbb esetben a szakszerüség rovására érvényesültek, aminek azután mindig az a szomoru következménye, hogy nem megfelelő emberek kerülnek megfelelő helyre. A politikailag függő miniszter pedig a legtöbb esetben képtelen a felmerült nehézségekkel megküzdeni s nem egy esetben keserüen hajlik meg a pártérdekek előtt, amelyek valakit a megérdemelt fegyelmi vizsgálattól megmenteni vagy képességeinek meg nem felelő pozicióba érdemtelenül beültetni törekszenek.

Az iróasztal mellől az életbe kivánkoztam, legalább is lelkileg, ahol alkotni, felelősséget vállalni és szervezni lehet; ahol közvetlen segitséget nyujthatok, bajokat orvosolhatok, s közelebb vihetem a közigazgatást a magyar élethez és az emberekhez. Az ügyeknek, néha egész jelentékteleneknek, a kormányfőhatóságoknál való végtelen elhuzódása, osztályról osztályra "tologatása" s végül az előadótól nem egyszer a miniszterig való

utazgatása bennem mindig sok ellenszenvet váltott ki. Ez az un. aktavándorlás és az iróasztalnak vagy a papirkosárnak készült sok-sok tervezet mind kifelé: az életbe, a szabad levegőre szoritanak, ahol a sok értékes ismeretet és tapasztalatot talán gyakorlati eredményekben is hasznositani lehet.

1940. év októberében ez a lelki és titkos kivánságom váratlanul teljesül. Megkérdezték tőlem: "Nem akarsz alispánnak Erdélybe lemenni?" Egy félórán belül kivánságom teljesül s pár hét mulva, mint Máramaros vármegye alispánja, hagyom el a belügyminisztérium épületét, ahol annyi esztendőn keresztül a szeretettől körülvéve gyüjtöttem közigazgatási ismereteimet s láttam meg a magyar közigazgatás sok nehéz problémáját.

November végén a gyorsvonat már zakatolva visz a Tisza felszabadult felső völgyén, ahol Huszt, Técső, Visk és Máramarossziget volt korona-városok magyar lakossága birkózik a román és rutén tengerben az élettel s őrzi "régi dicsőségünk" maradványait. Az Avas, a Kőhát, Gutin, Pop Iván és a Priszlop, a Nagy Pietrosz égbenyuló gerincei és csucsai mutatják, hogy a hegyek és erdők birodalmába kerültem, - ahol a természet a Máramarosi és Radnai Havasok ölelésében, nem fösvénykedett szépségeit és szinekben pompázó képeit mindenhová felrakni, hogy gyönyörködtesse s megpihentesse az erre utazó lelkét és szemét.

Máramarosszigeten vagyunk. Az ősi vármegyeháza komor egyszerüségében, de gondozatlan külsővel emelkedik a kis város közepén, kétoldalról a református és katolikus templomokkal átölelve. Belül egy-két törtlábu, megkopott butordarab és mindenfelé szemétnek tömege. Mintha nem is közigazgatási központ, de szemét-lerakodó hely lenne.

Maga a városka, amely a Tisza és az Iza összefolyásánál a Szalaván tövében épült, hátában az ezer méteres Kőhát gerincével, elhanyagolt és lerongyolódott képet mutat. A gyalogjárdák és az utcák kövezete a gödrök, bukkanók láncolata és tükörképe a 20

éves román megszállók semmittevésének. A szegénységnek és nyomoruságnak nyomai kiabálnak innen is, onnan is. A patinás ősi magyar város, gimnáziumaival és iskoláival együtt, hatalmas sebeket kapott s husz éven keresztül vergődve kinlódott a primitiv igényü román invázió polipszerü csápjai között.

Magyar jajkiáltás és panasz itt minden; husz év sérelmeit, mulasztásait és szenvedéseit zokogja és kiabálja! Csak a természet vad szépsége biztat, mert büszkén megmutatja kincseit, amelyek hatalmas bükk- és fenyőerdők világával veszik körül a vármegye szegényes összevisszaságában hajigált falvainak nyomoruságos házait. Igénytelen, darócruhás, jóindulatu és engedelmes emberek lakják a falvakat, akik egyszerü életmódjukkal azt mutatják, hogy itt évszázadok óta minden áll és csak nehezen mozdul. A mamaliga és az orda az élet központja s más nemigen izgatja ezt a jámbor népet. Az ipar, a technika és a tudomány, az u.n. civilizáció nem igen jutott el még ide csak cseppekben, az is a még nyers kapitalizmus pusztán kizsákmányolási formájában.

A gépkocsi döcögve halad a kátyukkal teli országuton s meg-megáll a rendezetlen falvak házikói között, ahonnan az ide kinevezett vagy áthelyezett tisztviselők jó része menekül és bucsut int a vad természetnek. Nincs lakás, nincs közlekedés és sehol semmi kultura, csak egyszerü, primitiv emberi élet, amely a természet tobzódó szépségei között orvosok, gyógyszertárak és szakképzett szülésznők nélkül hihetetlen elhagyatottságban születik és költözik el, mint az egyszerü havasi virág.

Hogyan lehet az - merült fel itt is bennem nem egyszer a kérdés - hogy Nagymagyarország és a román megszállás idejében ilyen elhagyatottságban élhessen évszázadokon át a területileg hatalmas vármegyét lakó magyar, román és ruthén nép, amelynek csak kevés számu városkáiban volt valami kulturális,

gazdasági élet és amelynek óriási területe, természeti kincsekben (fa, só, legelők, vizierő, különféle ércek stb.) hihetetlen gazdagsága fantasztikus lehetőségekre nyujtott lehetőséget?

Eszembe jutottak Bartha Miklósnak még a századunk elején "A kazár földön" cimü könyvében kiadott s a kolozsvári Ellenzékben is publikált riportsorozatának megrázó cikkei és Egán Ede kétségbeesett erőfeszitései, amelyeket még egyetemi hallgató koromban megdöbbenve olvastam. De friss emlékként éltek bennem a Felvidéki Földbirtokrendezési Kormánybizottsági szolgálatom alatt a kétszázezer kat. holdas most már részvénytársasági formában szervezett Schönborn erdőbirtok beutazásánál szerzett benyomások is s ezekkel kapcsolatban a svájci vezérigazgató nálam tett repülőgépes villámlátogatása, amelynek egy barátságos beszélgetés után az volt a csattanója, hogy az államositási határozatot még azon nap kiadtuk.

Itt a máramarosmegyei részen is most ezekhez hasonló nyomoruságot találtam. Ez is csak a mult beteg kormányzati és közigazgatási rendszerének terhére irható, ugyanugy mint annyi más hiba és bün, mert a kormányzatot és közigazgatást az országgyülési arénában sem a demokrácia, sem a szociális problémák megoldása pl. - többek között - a rutén, román vagy a székely kérdés országos viszonylatban komolyan nem érdekelte. De mindezekről a "Második könyv"-ben bőven lesz szó.

A Vasér völgyében már 2000 m magas hegyek között órák hosszat kapaszkodik a kis erdei vasut, amely a vadregényes és a svájci Alpok vidékével vetekedő tájról szállitja a fenyőrengetegek kitermelt szálfáit. A Visó völgyében kanyargó ut pedig hatalmas szerpentinben szalad a Priszlop oldalában, majd az Aranyos Beszterce ősfenyvesekkel boritott völgyén a Radnai hágónak, hogy Oradna, Beszterce és Kolozsvárnak fordulva, Magyarország természeti szépeségekben és turisztikai

lehetőségekben egyik legszebb vidékét mutassa az Alföld magyarjának vagy az autós turistáknak és a sportolóknak.

Egy magyar határőrvidék képe rajzolódik fel a - lehet mondani - szüz területen az alispán lelkében! A munkában szivós, javakban igénytelen famunkáló és állattenyésztő székely nép feleslegeiből ide telepitett határőrvidék képe a Máramarosi havasok alján, amely mérhetetlen értékü erdőivel, legelőivel, vizeivel és ásványaival hivatva van arra, hogy itt az ezeréves történeti határok lábánál helyet, munkát és életet biztositson a Székelyföld népfölöslegének, amely évtizedeken át csak tiz- és tizezres kivándorlással tudta problémáit ugy ahogyan megoldani, mert a magyar kormányokat komolyan nem érdekelte a székely kérdés. Az álom pedig az volt, hogy ezt a területet és a Tisza és Visó völgyében elszórtan élő magyarságot idővel összekapcsoljuk a Székelyföld medencéjének népével. A képzeletben már hatalmas iparüzemek, vizierővel dolgozó villamos centrálék, szállodák, turistaházak és kitünő utak röpködnek és rajzolódnak fel, amelyeknek pezsgő ütemet kellene diktálni ennek az évszázadok óta szunnyadó, nehezen mozduló életnek. Magyar életet uj magyar kulturát és intézményeket kiván e csodálatos szépségü hely, amely testvéri szeretettel ölelné magához az ott élő románok és ruténok becsületes és jóérzésü népét is.

Ez a kép kinoz és gyötör, csábit és felemel, ugy az iróasztal mellett, mint kint a nyomoruságos falvak között és a fenyvesek ózondus levegőjében. Ez az a motor, amely bátorságot és kedvet ad, hogy ezer akadályt és nehézséget legyőzve itt is, ott is megtegyük az első kapavágásokat.

Keresztes-Fischer akkori belügyminiszternek is referáltam térképekkel szinezve ezt az elgondolást, de a kormányzatot más bel- és külpolitikai gondok emésztették s igy nem egyesetben más "renitenskedésemért" is felrendeltek, de a magyarázatok után megnyugodva elengedtek.

Az utak rendbehozatala hamar megkezdődik, hol fokozott állami támogatással, hol pedig a falvak önként vállalt munkájával, vagy pedig a kettőnek összekapcsolásával. Az egyszerü falusi ember ugyanugy érzi az utak vagy a jó utak hiányát, mint a vármegye vagy maga az állam. Jön és dolgozik, mert tudja, hogy ut lesz, az uton pedig közlekedés, kevesebb szekértörés, s ezzel szebb és jobb élet.

A vármegyeháza és a járási székházak uj köntöst és berendezést kapnak. A községházák, jegyzői és orvosi lakások vármegyei épitési alapja egyre-másra huzza fel az uj községházákat és jegyzői lakásokat, hogy tisztes fedél alá juttassa a hatóságokat és a jegyzők családját. Természetesen téglát, cserepet stb. - a háborus viszonyok miatt - csak sok huncutsággal lehet szerezni, ugyanugy mint lisztet, mert a kormányra sok esetben nem lehet számitani. Ebbe belekapcsolódik a rahói Erdőigazgatóság is s igy indulhat meg a sok csere- és egyéb üzlet, mert a gyáraknak fa kell, nekünk pedig cserép és tégla. Lisztet, illetőleg buzát és kukoricát főképpen a németektől lopjuk el a Bácskából s uszályokkal szállitjuk fel a Tiszán, de jöhet feketén a szomszéd megyékből is, mert a kormány legálisan nem tud adni, az éhező embereket pedig nem szeretem. A németek (Klaudius utazó miniszter) fel is jelentenek, de a közellátási miniszter tehetetlen, személyes jelentésemet és javaslatomat elfogadja, mert semmit sem tud adni, igéretből pedig élni, dolgozni nem lehet.

Lelkes máramarosi barátok támogatásával épül a máramarosszigeti Iza parton a legkorszerübb turista nagyszálló, a Prislop oldalán 900 m magasban a borsafüredi sport- és turistaszálló, silefutópálya, a siparadicsomban - 2000 m - pedig az Anikó menedékház, valamint a vármegye különböző helyein a Családi Alap sokgyermekes házai.

A Visó-völgyi falvak gyalogjárót kapnak; Rónaszék magyarsága pedig a sósfürdő kiépitésével, erdő- legelő és lójuttatásokkal (négyszáz kat.hold), háztatarozási segélyekkel (idegenforgalom), uj életlehetőséget. A templomok és iskolák s köztük a máramarosszigeti ipari tanulóiskola sem maradnak támogatás nélkül, s lassan-lassan eltünnek az elhanyagoltság fájó sebei s a 20 éven át keservesen szenvedő magyarság lassan-lassan talpra áll, járni kezd s már hallatja hangját a kereskedelmi és ipari életben, a szinpadon, kaszinókban és az iskolai mükedvelő előadásokon.

Máramarosszigeten is lázas munka folyik. A főutvonal kockakövezetet kap, a református templom körzete uj rendezést és a sok jó barát támogatásával bérházak, székházak épülnek, az iskolák szebb arculatot, a vármegye kezelésébe átment kulturpalota pedig uj köntöst és berendezést kap.

Az egész vármegyében pezsdülő élet zajlik; bontás és épités, küzdelem és remény. Jobb kezem s semmi munkától vissza nem riadó tanácsadóm ebben a rohanó munkában a máramarosszigeti Államépitészeti Hivatal akkori kitünő főnöke Simay Antal müszaki tanácsos és fáradhatatlan mérnöki kara volt. Mindenütt ott van a vármegye és a közigazgatási kirendeltség óriási területén és okosan, értelmesen intézkedik. Nem ismer megoldhatatlan problémát; életet és egészséges megoldásokat akar.

A munkásigényeket már más vármegyék területéről kell kielégiteni, mert a megyében kevés a dolgozó kéz és sok a munka. És ez a láz végigszalad az egész vármegyén s a társhatóságokat is megmozditja s a háborus nehézségek közepette is az egész vármegye érzi, hogy ujjá születik s a porból, piszokból és az évszázados tétlenségből kiemelkedik.

A vezetők és tisztviselők részére sem szinekura és paráde tehát az itteni szolgálat, de áldozatos missziós munka, mely sok lemondást, fegyelmezettséget és szakismeretet kiván. Sajnos

az ide kinevezett vármegyei és községi tisztviselők nagy része sem szakképzettség, sem pedig jellem tekintetében nem ütötte meg a kivánt mértéket s a politikai protekciók következtében sok olyan ember került a vármegyéhez, akiket máshová elhelyezni nem lehetett, vagy akiktől egyes közületek menekülni akartak. Ezeket azután a fegyelmi és az áthelyezési eljárások sorozatával kellett eltávolitani, hogy a közigazgatás megfelelő menetét biztositani lehessen. Amikor a belügyminiszter egy alkalommal szememre vetette, hogy a vármegyém területén több a fegyelmi ügy, mint az egész országban, azt válaszoltam: "Annyi szemetet kaptam, hogy vagy kitakaritom őket, vagy én megyek".

Mosolyogva tudomásul vette és hozzátette, hogy "ennek a pártpolitika az oka s ezzel szemben tehetetlen."

Ennek ellenére minden ment, ivelt felfelé, mert oktatással, megfeszitett munkával és gyors intézkedésekkel a hézagokat hamar betömtük s nehezen megoldható kérdéseket gyorsan nyugvópontra hoztuk.

A politika azonban itt is beleszólt a munkába! A kormány képviselője ugyanis egy volt román prefektus, akit a románság renegátnak, az ott lakó magyarság pedig ellenségnek vélt s müködése elé mind a két nép értelmiségi rétege bizalmatlanul tekintett. A sugdosás, rágalmazás, vádaskodás, irigység, cselvetés és panaszkodás szörnyen divatját járta s engem is fojtogatott, bosszantott, nem egyszer felháboritott. A diszmagyar és condra jelzők itt is - ott is röpködtek s ezeket kemény kézzel sem lehetett elnémitani. Sajnos, a főispán a legnagyobb erölködéssel sem tudott hidat verni a két nemzetiség között, de politikai multjánál fogva nagymértékben akadályozta azt, hogy a két nép társadalmi, gazdasági és politikai sikon egymásra találjon és együtt dolgozzon.

Fejét követelte a magyarság és a románság is!

Az országos politika azonban, amelynek irányelveit nagymértékben befolyásolták a második bécsi döntés rendelkezései,

azt kivánta, hogy legyen Erdélyben egy román nemzetiségü főispán is s ennek a szerepnek az eljátszására legalkalmasabbnak látszott Máramaros vármegye.

Politikai téren a románság az erdélyi területeken passziv rezisztenciába vonult s igy nem volt hajlandó a főispán irányitása által szervezett Magyar Élet Párt-jának katonái közé lépni és a kormány politikájáért lelkesedni. Ezt csak az Erdélyi Magyar Párt itteni tagozata tette meg, de csak szive ellenére és a legnagyobb politikai nyomásra. A pártszervezetek tehát tömeg nélkül maradtak és a szemrehányásokat ezért Budapesten a felfelé sokat igérő és sima modoru főispánnak kellett zsebre vágni.

Az alispán helyzete ebben a politikai keveredésben nem volt könnyü, mert mint a vármegye első tisztviselője, nem volt hajlandó befolyását pártszervezeti vonalon latba vetni. A vármegyei igazgatást minden aktiv politikai tevékenységtől visszatartotta, pártjelvénynek hivatali minőségben való viselését eltiltotta, hangsulyozva azt az elvet, hogy a tisztviselő iróasztala mellől vagy mellett ne politizáljon, de a törvények alkalmazásával a pártpolitikai vonalaktól függetlenül adminisztráljon és szolgáljon.

A köztisztviselőknek politikai játékokba való bekapcsolódása - ezt vallottam - mérhetetlen károkat okozhat a közigazgatás tekintélyének és pártatlanságának. A politika a főispán és a pártszervezetek dolga s jaj annak a politikai pártnak és országos politikának, amely korteseit a közigazgatás köréből állitja csatasorba s azoknak "ijesztő" hatalmával akar tömegeket mozgatni és politikai eredményeket elérni.

A kormány képviselője és a munkában megedzett alispán között tehát személyzeti, nemzetiségi és gazdasági kérdések tekintetében is, amelyek a politikai vonalat itt vagy ott mindig érintették, hónapról-hónapra mélyültek az ellentétek s ennek a türhetetlen s nemegyszer nevetséges helyzetnek az lett a végső következ-

ménye, hogy alispáni tisztségemről 1942. év decemberében lemondtam s igy papiroson visszakerültem a belügyminisztérium létszámába.

Munkában fáradtan, de emelt fővel hagytam el az ország egyik legszebb, természeti kincsekben leggazdagabb, de legelhanyagoltabb vármegyéjének földjét, amelynek erdők koszoruzta völgyeiben lelkem székely-magyar határőrvidéket és magyar-román összefogást álmodott. A Tisza és a Visó völgyi magyar szórványok feltöltése, a pezsgő turista-, sport- és idegenforgalom, a zakatoló ipari vállalatok, gazdasági intézmények... és a többiek azonban álmok maradtak, mert az idő és a rendkivüli körülmények csak kapavágásokat s egy-két alapkő lerakását engedték és előkészitését annak, hogy megszerettessük köz- és magánintézményeinket azzal a másik néppel is, amely kulturában, anyagi javakban elmaradottan, de - én igy láttam - becsületes és józan szivvel mindig szivesen fogadta és megértette a feléje nyujtott baráti kezet.

Tehát lemondottam és megtettem ezt annál is inkább, mert Budapest már lázban égett, a belügyminiszter és a kormány legnagyobb figyelmét a nyilas és a kommunista mozgolódás s az azokkal kapcsolatos propaganda érdekelte. Megindult a hajtóvadászat a nyilas és a kommunista szervezkedésekkel szemben. A rendőrségnek és a csendőrségnek tehát megvolt a nagy vadászterülete azokkal szemben, akik vagy nyiltan vagy pedig a föld alatt demokráciát, szocializmust, földbirtokreformtól stb. munkásvédelmi intézkedésig mindent követeltek s végeredményben le akarták bontani azt a gazdasági, társadalmi és politikai rendet és rendszert, amely már kétszer katasztrófába sodorta a magyar népet.

Amint azt az emlitett és még 1936-ban kiadott könyvemben már megirtam: tüneteivel és jelenségeivel ujabb katasztrófát készit

elő s egyben komoly akadálya a Kárpát-medence problémái egészséges megoldásának. Hiszen az első világháboru előtti közéleti "vezéreknek" is ezen az érthetetlen "politikai instrumentumon" keresztül sikerült megvakitani, megtéveszteni s nem egyszer álomképekbe (pl. 30 millió magyar ábrándja) ringatni az uralkodó osztályokra leszoritott nemzetet, amelynek ereje, szervezete az első keményebb próbánál, főképpen kormányrendszere miatt, kártyavárként omlott össze. Az első világháboru után is hasonló volt a helyzet. A jelszavakba kendőzött köz- és pártéletünk beteges tüneteket mutatott, de azért hangoskodtunk, dicsekedtünk és egymás ellen kardot csörtettünk; izgattunk furcsa pártkolosszusokkal, azoknak minden kinövésével kormányoztunk (Bethlen-Gömbös éra), holott egész közjogi berendezésünk s ezzel együtt a nemzet és a nép politikai, társadalmi és gazdasági élete alapjában beteg volt, nem történeti alkotmányunk szilárd pillérein, becsületes elvein, de olyan szerkezeten nyugodott, amelynek összeomlása a kitermelt társadalmi strukturával együtt minden külső fény, görögtüz és szóbeszéd ellenére, s hozzá a második világháboru szörnyü belső párt- és eszmei kavargása közepette, egyik napról a másikra, a nemzettel és néppel együtt bekövetkezhetett.

Félő volt, hogy a Tiszák Nagymagyarországát követő s a tömegeket, azok kivánságait ugyancsak megtagadó Horthyék Csonkamagyarországa kártyavárként omlik össze s maga alá temeti azt az uralkodó, szüklátókörü réteget, amely - elsikkasztva az ősi magyar demokrácia szellemét s vele a szociális kérdések megoldását - irás - és olvasnitudó vagy nem tudó tömegek nélkül, sőt azok ellenére főképpen uri Magyarországot épitett s évtizedekig abban tetszelgett, mert félt a Kárpát-medence nagy problémáitól, a demokratikus berendezésektől: vagyis a tömegektől és a nemzetiségektől, amelyek pedig mind emberibb életet, jobb életformát és több szabadságot kivántak és követeltek.

A következő hónapokat tehát szabadságon és behivás következtében (1943 április 12.-től) kiképző katonai szolgálatban töltöt-

tem, majd 1943 augusztusában tisztifőorvosi bizonyitvány alapján (a budapesti nem volt hajlandó kiállitani, de az általam ismert szatmárnémeti tisztifőorvos ezt megcselekedte s igazolta szolgálatképtelenségemet) mint miniszteri osztálytanácsos nyugdijazásomat kértem. Irtóztam Budapestre visszamenni, ahol a második világháboru minden hisztériája tombolt s a Kállay-kormány már csak nehezen táncolt a németek és az angolszászok által tartott kötélen. A náci párt és az angolszász vonal versenyezve rombolta, riasztotta a lelkekeket s az ország erkölcsi ereje és bátorsága hónapról-hónapra láthatóan hanyatlott, a tekintély és fegyelem repedezett s a nemzet már ott tántorgott egy hatalmas örvény szélén, hogy beleszédüljön egy olyan zürzavarba, amelyből kiut nem látszott, vagy pedig csak szörnyü kálvárián át vezethetett.

Mi mást tehettem? A falusi magány csöndjébe, a gyümölcsfák és a gazdálkodás világába menekültem s a világháboru szörnyü recsegésében s ropogásában vártam és Istenbe vetett hittel reméltem, elháritva a propaganda miniszter, majd később a közellátási miniszternek azt a próbálkozását, hogy ujból bekapcsoljanak az igazgatás forgatagába.

A német szoritásból azonban nem lehetett könnyen szabadulni. 1944-ben tavaszán Kállay kormányát elhurcolták s hosszu alkudozások után Sztójai Döme állt a kormányrud mellé. Ez év áprilisában a belügyminisztériumban mint nyugdijast szolgálatra kötelezték, ahol az általam jól ismert minisztertől vidéki vagyis külső beosztást kértem. Pár hétig a minisztériumban maradtam, ahol közvetlen közelről kétségbeesve láthattam egy nagy kormányzati szervezet vergődését, amelyben nem egy akarat, de három "miniszter" rendelkezett, ugy, hogy a két "államtitkár miniszter" a "főminiszter" legfontosabb rendelkezéseit nem egyszer megtorpedozta és lassan-lassan még két külön minisztériumot épitett ki a magyar királyi belügyminisztériumban.

Ebben az áldatlan helyzetben, amelyet a zsidókérdés

előráncigálása csak fokozott, megindult a harc a közigazgatási pozíciókért, elkezdődött a vidéki főtisztviselők értelmetlen áthelyezéssel kapcsolatos hajigálása, katonáknak és csendőrtisztek-nek főispáni kinevezése.

Tombolt a belügyi válság! És a jóindulatu, puritán és a 20 éves megszállás alatt érdemeivel kitünt felvidéki magyar, mint "főminiszter" tehetetlenül próbált intézkedni a ráerőszakolt és a németektől támogatott két "államtitkár-miniszter" kímélet - len szoritása között és a nagy viharban nem merte otthagyni annak a tárcának kormányzatát, amelyben szava és rendelkezése már nem sokat nyomott.

"A két" államtitkár-minisztert" bármily módon és áldozatok árán el kell távolitani, mert ha ez nem történik meg, az ország rövidesen anarchiába és pusztulásba rohan!" - hangzik a figyelmeztetés. És a miniszter könnyel a szemében vallja be, hogy a két "államtitkár-minisztert" a tárcájával együtt kapta s ezen nincs módjában és hatalmában változtatni.

Május végén ismét alispánként robogok, de most már Kolozsvár felé. Oda hivott és vitt az Erdélyi Magyar Párt, hogy a megüresedett alispáni széket betöltsem.

Megkönnyebbült érzéssel hagyom el az ideglázban égő Budapestet, amelynek valóságos hisztériában tobzódó és bombázásokkal gyötört életét lelkileg már nagyon nehéz elviselni. A légi bombázásoktól azonban nemcsak Budapest szenvedett, Kolozsváron is egy már romokban heverő pályaudvar és erősen megpróbált város képet fogad. A város és a vármegye különben csendes; szeretettel vár idegen és sok régi jóbarát, akik nem politikust, de szakembert kértek és kaptak.

A vármegyeházának és a járási főszolgabirói hivatalok-nak átszervezése, az igazgatás egyszerüsitése és gyorsitása hamar megtörténik, amelyben megértő támogatóm a vármegye élén

négy esztendő óta álló, nemes gondolkozásu főispán és a tisztikar. Hamar könnyitünk a tisztviselők munkáján s orvosoljuk a meg nem oldott panaszokat. Majd a községeket járom s a helyszinen leegyszerüsitve rendezünk olyan kérdéseket, amelyek a falvaknak segitséget és megnyugvást jelentenek.

A háboru tüze azonban napról-napra közeledik; augusztusban már Románia is kingrik a német gyürüből s nemsokára a front a Feleki tetőn és az Árpádi kilátónál, vagyis a város szivétől pár kilométerre huzódik.

Uj feladatok és nehézségek! Kincses Kolozsvár, Erdély fővárosa belekerül a tüzvonalba s ezzel megindul a sok esetben szégyenteljes hurcolkodás, menekülés abból a városból, ahová néhány évvel ezelőtt annyi büszkeséggel, munkakészséggel és segitségvággyal jött vissza a magyarság.

Csunya napok, visszataszitó képek és jelenetek játszódnak le, ugy katonai, mint polgári vonalon. Az emberek nemegyszer kötelességről, erényről és helytállásról megfeledkezve költöznek, igen gyakran szöknek a legfontosabb posztokról. A rémhirek erejét fokozza a város gyakori bombázása és a megszámlálhatatlan légiriadó, amelyek a lakosságot az óvóhelyekre és a pincékbe szoritják. Engedély nélkül egy éjszaka megszökik a visszatartott számvevőségem minden tagja, majd egy másikon az államépitészeti hivatal mérnök-személyzete, s hozzá meghagyott gépkocsikon! Bomlásra kerül a sor a vármegyében is; a fegyelmi eljárások elrendelése és a felfüggesztések már nem sokat használnak s nagyon gyakran vidéken is zárt községházákat találok. De a kiállásnak és kötelességteljesitésnek szép példáival is találkozunk. Ezekkel a remek férfiakkal biztositjuk a város és vármegye élelmezését és gondoskodunk a legszükségesebbek kielégitéséről.

A vármegye személyzetének ugyanis nagy része már szeptember elején, a kormányzat rendelkezésére, Szombathelyre,

mint felvevő területre költözött, csak a főszolgabirálnak és a vezető jegyzőknek kellett helyükön maradniok. Lassan azonban ezek is fogynak, mert a közlekedés a szamosfalvi, bánffyhunyadi és kajántói utvonalakon életveszély nélkül már nem lehetséges. Ott már golyók fütyülnek és bombák robbannak s csak nehézséggel lehet az utak mellett heverő lóhullákat elföldelni és az uttestet felszaggató bombatölcséreket betemetni.

A vármegyeházán székelő erdélyi kormánybiztos, Bethlen Béla (az első világháboru alatt géppuskás főhadnagy) nyugodt, megfontolt és bölcs egyénisége mindig bizalmat sugároz, nyugalmával pedig még a sulyosabb bombázások alatt is jó példát mutat. Töretlen magyar, aki a legnagyobb recsegésben és ropogásban is intézkedni, segiteni, a csüggedőkbe lelket önteni tud. Tárgyal a munkásság vezetőivel, bátran intézkedik az iparüzemek - németek által tervezett - felrobbantásának megakadályozására. Megkérdi a munkásság vezetőit: vállalják-e az üzemek, a nagy Dermatagyár, hidak stb. védelmét. Pár perces tanácskozás után igennel válaszolnak és fegyvereket kérnek. Nyomban és előttem telefonon az I. hadsereg parancsnokától két teherautó fegyvert, kézi gránátot stb. kér a hely megjelölésével, de a cél közlése nélkül. Egy órán belül a fegyverek munkáskezekben vannak s azok meg is akadályozzák a már dinamittal előkészitett robbantások végrehajtását. Maradásra és nyugalomra int mindenkit abban a Kolozsvárban, amely már érzi és látja a nagy összeomlás kisértetiesen sötét jeleit.

A munkás és baloldali vezetőkkel való tárgyalások alatt Tamássy Áron iró vállalta, az értekezleten jelenlévők javaslata alapján, hogy Kolozsvár kiürítése esetén ő veszi át a város vezetését.

Sajnos, az események forgatagában és izgalmaiban, ő is - mint később megtudtam - Budapestet választotta.

Október 9.-én a kormánybiztos és a hadseregparancsnok kérésére Bánffyhunyad és Kalotaszeg községeit járom s kiürítésre

készitem elő a lakosságot. Életemnek egyik legfájdalmasabb napja, amikor vigasztalni, megnyugtatni kellett és könnyeket száritani ott, ahol magam is könnyeztem s mélységesen kesereg tem.

Este telefonon értesitenek, hogy azonnal térjek vissza Kolozsvárra, amit a tüzvonal miatt csak kerülővel tudok megtenni. A késő esti órákban a főispán: Inczédy Jochmann Ödön könnyezve mondja, hogy a frontot megröviditik és a várost holnap átadják.

Fájdalmas percek,... keserü érzések.

"Én maradok, mert itt akarok meghalni!" - teszi hozzá kisvártatva és megtört hangon. "De hova is mennék! Az orosz már Szolnoknál, Debrecennél és Nyiregyházánál nyargal!... Nincs már megállás, --- közeledik a vég, ... a nemzethaláll

Keserves éjszaka! A sziréna és a becsapodó robbanások rázzák a várost és a megyeházát, mi pedig siratjuk Erdélyt és annak fővárosát, amelyet ezer esztendőn át mi magyarok birtokoltuk, hol jól vagy rosszul kormányoztuk. Négy éve, szerencsétlen megosztással és részben ismét visszakerült s most ezt a darab földet: Magyarország keleti bástyáját, ujból idegen megszállás, uralom fenyegeti. Siratjuk! - és vajjon van okunk és jogunk siratni? A bombacsattanások mindig megzavarnak, hol kezünket szoritják ökölbe, hol pedig szemünket lábasztják könnybe. Paál Gábor is eltünt a szomszéd szobából. A székely vezér nyilvános elparentálás és viszontagságos ut után érkezett Kolozsvárra és nálam kért és kapott szállást. Pár hét után most elment komor, hallgatag arcával és megkopott, csukaszürke katonaruhájával... Rt hagyott, ... nem tudom merre ment!

Reggel 6 órakor az Erdélyi Párt parlamenti csoportjának elnöke, Teleki Béla toppan be hozzám. Fáradt, meggyürt arccal roskad le az egyik székre.

"Most érkeztem Budapestről - mondja - s ugy döntöttem, hogy maradok!" (Az oroszok később tuszként hurcolták magukkal

az ausztriai Linz-ig; ennek köszönhette, hogy megmenekült, mert a románok később halálra ítélték).

A még távozni kívánó megyei tisztviselőket egy mentőautón még reggel Zilahra indítom, magam pedig - miután a vármegyeházát a vármegyei katonai parancsnoknak átadtam - a déli órákban, a visszamaradó főispántól és derék tisztviselőktől való fájdalmas búcsú után, a kormánybiztosság egy kis Oppel kocsiján követem a főispánnak a belügyminisztérium részére átadandó O.M. kocsiját, hogy elérjem Kolozsborsát, ahová a vármegye székhelyét ideiglenesen kijelöltem.

A vasuti töltésen teherkocsik égnek, füstjük magasba száll a kék égbolton. Itt-ott kilőtt, kiégett gépkocsik. Szamosfalva előtt az első gépkocsi, mely a főispán sofőrjét és családját vitte, leáll s a sofőr az árokpartról integet és mutogat. Megállok. Repülőrajok jobbra és balra, majd pár bomba a repülőtérre. Távol az utvonal mellett hatalmas füstoszlopok. Rövid tanácskozás. A sofőr azt mondja: itt nem lehet tovább menni, próbáljuk meg a kajántói utat, amely ugyan napok óta tüzérségi tűz alatt áll, de most ott minden csendes.

Indulunk; a motor berreg, s a két kocsi döcögve szalad a mellékutakon, a nagy téglagyár mellett s azután teljes sebességgel tovább a kajántói uton. Nem hallok semmit, csak a motor dübörgését. Rohanunk, s a házak lassan-lassan elmaradnak s velük együtt a magyar szivnek annyira kedves és drága kincses Kolozsvár.

Kolozsborsán csak egy napot és egy éjszakát maradhatok. Kiürítés következtében innen is mennem kell. Hidalmás felé vezető utat itt már a visszavonuló hadsereg különböző alakulatai zsufolásig töltik meg s hosszu órákba telik, mig Hidalmást - a vármegye uj székhelyét - elérjük. A kis Oppel kocsit a kolozsborsai főszolgabirónak adom át s átköltözöm a főispáni kocsiba.

Hidalmáson már bánffihunyadi menekülteket találok és visszaözönlő csapatokat. Nincs már megállás: feladják az egész vármegyét, mert ki kell szabadulni a - messze előttünk Nyíregyháza és Kassa között valahol - bezárulni készülő gyűrűből.

Másnap Zilah mellett a hadseregparancsnokkal tárgyalok. Kérdéseimre egyszerű a válasz: visszavonulás!

A kormánybiztossal, Bethlen Bélával Zilah előtt találkozom. Szatmár megyéből jön, ahová én bucsuzni készülök.

"Nincs itt már probléma - mondja leverten; eredj és jelentkezz Budapesten a belügybe, ... talán még ki tudsz szaladni a gyűrűből!"

A két kocsi tovább halad, de ellentétes irányba. Ő kötelességét megy teljesiteni, én pedig bucsuzkodni sietek apámhoz és apósomékhoz.

Rohanunk az ut porában, amelyet a visszavonuló csapatok nyomában magasra ver az őszi szél, ... belekeverve abba minden magyar fájdalmat, álmot és illuziót.

Igen, - álmot, illuziót és szenvedést, amely nekünk magyaroknak itt a Kárpátok medencéjében oly sokszor és annyiszor osztályrészül jutott.

III. F e j e z e t.

Minden összeomlik – ~~Menekülés~~ Menekülés háborus viharban

~~Menekülés háborus viharban.~~

„Jönnek az oroszok!" – „Jönnek a franciák!"

A nap tüzes korongja már a nyugati láthatár peremét surolja, amikor gépkocsink az erdődi vár domboldalán kapaszkodik felfelé. Döcögve, lassan haladunk.

A több százéves hatalmas tölgy még ott áll a régi őrhelyén. Az ősztől szinezett, megtépett koronája, mintha felém integetne és emlékeztetne.

De itt vannak a fenyőfákkal körülölelt uj és ócska tornyok, meg az omladozó bástyafalak is! Nem sokat változtak, csak az idő vasfoga és a mostoha körülmények szakitották vagy törték le róluk a magyar multnak egy-egy darabját.

A gyermek- és ifjukor szines képei azonban már ott birkóznak lelkemben! A szeretett és meleg otthon képe s mindaz, ami a történelmi várkertben és tágas vidékén egy gyermek, majd ifju szivben és lélekben megfogamzott, ... lezajlott.

Mennyi emlék; mennyi szép és gondtalan idő!

És most ezektől és a 82 éves apától kell ismét, ... talán végleg bucsuzkodni. Igen, bucsuzni attól az apától, aki nekünk annyi erkölcsi és szellemi értéket adott, s hosszu, munkás életén át sok magyar fényességet és sötétséget látott. Elválni tőle ma, amikor a haza földje felé sötét viharos felhőket hord a szél s a nemzet pedig ..... feneketlen örvény szélén tántorog. És hozzá itthagyni ezt a földet, "ócska" tornyot és öreg tölgyet s mindazt, amelyekből egy fiatal lélek annyi benyomást és emléket meritett, - nem történhet könnyek és mélységes keserüség nélkül.

A gépkocsi megáll s apa és fia egymás karjaiba repülnek.

Keserves találkozás! A rövid félóra nem sok magyarázatot enged, mert nincs is mit magyarázni!

A göröngyös ut adva van, kiszabta azt a Gondviselés s a két sziv halkan, de érthetően ugyanazt dobogja:

"Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned és halnod kell!"

Az apa és a fiu forró ölelése mindent elmond és elzokog egymásnak s rövid félóra mulva a gépkocsi már zakatolva rohan a diákéveim városa: Szatmár felé, ahol a püspöki palota romjai, a beszakadt tetejü református "láncos templom" és a romokban heverő Attila utca kövei, valamint az egész városban uralkodó kisérteties csend mind-mind a háboru borzalmainak gőzét és rémségét vágják az arcomba.

A második otthon szerető szülei, egy kedves magyar falucska /Gacsály/ odanőtt gazdái, nagy aggodalommal fogadnak. A menekülési láz és a háboru rémképe itt is tombol s értelmetlen futásra ingerli a falusi és otthoni élethez szokott embereket.

Maradni! - hangzik a figyelmeztetés, mert már nincs hová, merre és meddig menekülni. Az orosz már Szolnok, Debrecen és Nyiregyháza körül nyargal s a Dunántul és Budapest a nagy harcok földje, az összeomlás előtt álló Németország pedig a menekültek megpróbáltatásának keserves szinhelye lesz!

Elismétlem tehát azt, amit szeptember 9.-én itt már egyszer elmondottam, amikor egy éjszakára a már tüzvonalban álló Kolozsvárról hazarohantam azért, hogy a feleséget és családot maradásra birjam.

Az események pergése és a menekülési hiszteria azonban erősebb volt az értelemnél! Az asszonyt és a gyermekeket - a legrosszabb érzéseim között - 1944 október elején gépkocsin utnak kellett inditani, mert szekereken akartak már a világnak nekivágni. Most valahol az ország dunántuli részén hányodhatnak megfelelő holmik, készletek nélkül, de bőségesen ellátva olyan bankjegyekkel, amelyekért már vásárolni sem lehet.

Kedvetlenül, egyedül indulok tovább, hogy megkeressem őket, elhagyva a biztosnak látszó otthont, amely ebben a nagy világégésben Isten kegyelmével fedelet és bőséges élelmet biztositathatott. Tokajnak már nem mertem menni, igy Tiszauj-

laknál lépem át a Tiszát s a pillanatnyilag kedvezővé vált hadihelyzetben könnyen kijutok a bezárással fenyegető orosz gyürüből.

Az utakat már mindenütt menekültek özönlik el. Autók, szekerek, előre és hátra menetelő katonai oszlopok és a fiatalságnak nyugatra vezényelt hosszu rendei kigyóznak itt is, ott is. Menetelnek! és pedig - azt mondhatjuk - értelmetlenül menetelnek.

Este már Budapesten vagyok, reggel a belügyben. Mindenütt lázas hangulat; vad hirek száguldoznak, amely a rendkivül sulyos katonai helyzet következménye. Két-három napra engedélyt kapok arra, hogy családomat a Dunántul megkereshessem s azután szolgálattételre kell a miniszteriumban jelentkeznem. Fontos megbizatást helyeznek kilátásba.

Még aznap tovább rohanok, de az az érzésem, hogy valami készül Budapesten. Benne van ez a levegőben! A Naphegyen még a reggel egy nagyobb német osztaggal találkozom, amelynek kapitánya a szemben levő várról és a királyi palotáról tartott oktató előadást. Már maga ez a tény és az egésznek különös lepergése rendkivül nyugtalanitó! Vagy csak egy rémkép a sok rémkép között?

A családot a győri alispán és Apor püspök segitségével Ujmalomsokon találom. Az anya és körülötte a három kis apróság együtt szórakozik; vagyis mos, takarit, főz és fát vág, mert sehol semmi segitség! Menekült sors ez és hozzá értéktelen bankókkal kicifrázott nincstelenség, mert az a német teherautó, amely hazulról a két láda háztartási cikk és ruhanemü Budapestre szállitását vállalta, még nem érkezett meg s lehet, hogy a Debrecen körüli csatározásokban ott veszett.

A két nap hamar elrepült s már is Budapesten vagyok. Közben azonban a nyilasok a németek segitségével átvették a hatalmat s a belügybe nagy felfordulás fogad. Osztályvezetőket, államtitkárokat hurcolnak el, vagy menesztenek s pártalapon próbálnak berendezni és igazgatni államot, vármegyét, várost és községet.

(Ez volt Kolozsvármegye felvevő területe.)

Kérem Vasvármegye törvényhatóságához való beosztásomat, amit sikerül is elérnem s menekülésszerüen hagyom ott a miniszteriumot és az ideglázban égő fővárost.

Vas megyében a celldömölki járás főszolgabirája mellé osztatom be magam, Ez azt jelenti, hogy a rendkivül válságos időben nem kell a hivatalba bejárnom s szabadon foglalkozhatom a közben Magyargencsre elhelyezett családom ügyes-bajos dolgaival.

Igy lassan - lassan pesztronkává formálódom s a gyermekek mellett főképen kesergés, várakozás a kenyerem.

Közben ránk szakadt a tél, annak minden keménységével és zordságával. Az orosz gyürü bezárja Budapestet s megkezdi a főváros ostromát. A tüzvonal átjött már a Dunántulra is, ahová a kormány menekült s szerte szétszórt miniszte-reivel s hadmüveleti kormánybiztosaival lassan-lassan közigazgatási és katonai anarchiába sodorja a még megmaradt országrészt.

A községi jegyzők, főszolgabirák, polgármesterek, alispánok és miniszterek mellett mindenütt ott a rettegett és mindenható párt-megbizott és a községi, járási, városi és vármegyei katonai parancsnok, akik nélkül semmit sem szabad elhatározni vagy megtenni. Az értelmetlen programok, párt handa-bandázások és a hozzá nem értő emberek hatalmi tobzódása és ellentmondó intézkedése olyan ellenszenvet vált ki ezzel a magyar lélektől idegen, ránkerőszakolt rendszertelen rendszerrel szemben, amely nem mindennapi a magyar történelemben.

Ezeknek leirása és ismertetése nem az én feladatom; megirják azt avatottabb tollak és arra hivatottabb emberek. Életemben ezek az események ugyanis szerepet nem játszottak, mert csak éltem, lelkileg pedig rettenetesen szenvedtem, gyötrődtem eseményei és történései között, amelyek végét jelentették egy kaoszba jutott s végső elmulás felé szaladó régi magyar világnak és a trianoni Magyarország társadalmi és politikai rendszerének.

x

x x

A hold már magasan áll, amikor az éjszakába belezug a motor dübörgés és a kerekek nyikorgása. A kilométerekre elnyuló autó- és szekérkaraván végre megmozdul s lassan cammogva előre lendül. Félnapi várakozás után megérkezik az engedély s igy rövidesen átléphetjük a határt. Nyitott teherautók, ponyvás és fedetlen szekerek megszámlálhatatlan tömege, zsufolásig tele tarka-barka népséggel, összevissza hajigált csomagokkal. Gyereksirás, kiabálás és határtalan izgalom; lótás-futás és fegyelmezetlenség, amely egy ilyen utazás velejárója.

Menekültek! Mégpedig mindenünnen összetorlódott és sodródott háborus menekültek!

Meglátszik ez már a gyürött arcokon, amelyek egymást ijesztik és hiszterikusan futnak az ismeretlen vörös rém elől egy másik ismeretlen rém felé, amely a végtelen nyomor és szenvedés képében ott leselkedik egy összeomlás előtt álló hatalmas birodalom temetési köntösében s szüntelenül felénk orditja:

Hová mentek, ... menekültök? ..... Miért menekültök? ..... Álljatok meg és gondolkozzatok! ..... Van-e értelme menekülni attól, amit Isten rátok akar mérni, ... rátok akar akasztani bánatban, fájdalomban és szenvedésben!

Nem hallják! És hátul a bombák robbanása és a front közeledése előre lökdös autót, lovat és embert, hogy egymást taposva, kiméletlen durvasággal meneküljön a tömeg tovább, a másik rém: a még ismeretlen nyomor és szenvedés felé.

Három megsanyargatott gyermektől körülvéve, két kézi kofferrel és minden külföldi fizetési eszköz nélkül állok a német-magyar határon, ahol a menekülés lázába szédült feleség könnyeitől és könyörgésétől megtörve, de a legnagyobb lelki gyötrelmek között, ismét megadom magam s beleegyezem abba, hogy átlépjük a határt.

"Életem legnagyobb ostobaságát most követem el!" - hangzik ajkamról, mert előre átérzem mindazt, amit a másik rém olyan világosan ordit felénk: a tüzet, a nyomort és a mérhetetlen sok szenvedést, amely egy összeomló birodalom

végtelen utjain még ismeretlenül leselkedik reánk, főképen pedig apró gyermekeinkre.

Közvetlen Rohonc előtt egy dombtető az éjszakai tanyánk. A hold kisértetiesen világitja meg a tájat, az égboltot pedig beszórják a tompán ragyogó csillagok.

A lepakolás után valami ismeretlen erő taszit a falu felé, ahol - a tilalom ellenére - a rendkivül elgyötört család részére éjszakai szállást szeretnék biztositani.

Az óra éjjel lo-et mutathatott, amikor már utban voltam vissza a már lepihent tábor felé. Mindenütt csend, megnyugtató éjszakai csend, amelyet azonban hirtelen megszakit valami távoli zümmögésszerü zaj.

A zaj mintha folytonosan erősödne és közeledne!

Idegesen állok meg és fülelni kezdek.

A különös zaj az égboltozat felől jön és valóban egyre erősödik!

Ezek repülőgépek! Rohanva futok a tábor felé!

A gépmadarak zugása most már dübörögve közeledik, és én pedig velük szemben rohanva próbálom azokat megelőzni és a tábort idejében elérni.

Lihegve futom az utolsó tiz méterket s az agyamon pillanatok alatt végigcikkázik a bombázás minden rémképe! Minden erőmet megfeszitem, hogy elérjem azt a tehergépkocsit, amely mellett a feleség, a három apró gyermek és egy segitő gyermeklány kerestek éjszakai menedéket.

A teli hold majdnem nappali világossággal önti el a dombtetőt. Előttem gépkocsik, szekerek vonalai rajzolódnak; nyugtalan lovak, futkosó emberek árnyékképei táncolnak. Fent a magasban pedig mind jobban és gyorsabban zakatol az ég s már kattog is a gépfegyver, hogy mozdulatlanságra kényszeritsen embert és állatot.

A halál kaszája jár felettünk! Ezt érzi mindenki s nincs más menedékünk, mint Isten irgalma és kegyelme!

Az első gépfegyver sorozatok kisértetiesen villanó foszforos golyói a tábor felett csapódnak el, de a többiek szórása már beteriti a tetőt s ezzel együtt a tábort. Értelem

nélkül rohanok a nyomjelzéses villanó golyók között a nagy tehergépkocsi felé, ahol minden mozdulatlannak és halálosan csendesnek látszik.

Már nem érdekel golyó, dübörgés és földi megsemmisülés! Valami csodálatos erő ragad meg és taszit előre s hangom ismételten beleordit az éjszakába:

Zsuzsika, ... Gáborka ..... Csilla! - hol vagytok?

Néma csend, halálos dermedtség! - csak a gépmadarak vijjogó zugása válaszol.

A tehergépkocsinál letérdelek, figyelek; de csak a gépfegyver golyók szizsegnek ..... Tapogatózom s rettentő érzések között rázok meg egy gyermektestet.....

Hangom ujra kiált: Zsuzsikám, hol vagytok?!

Apa! - hangzik a kocsi alól egy remegő gyermekhang s máris huzom ki az én drága kislányomat, majd nyöszörgő fiamat és feleségemet.

A legkisebb gyermek: Csilla és a gyermeklány: Bözsi azonban hiányoznak, ... nincsenek sehol! Nem válaszolnak vagy a pokoli zajban és kattogásban nem hallják szavamat.

A két gyermekkel karjaimban botorkálva elindulunk, feleségem utánam. A gépek zugnak, a golyók sziszegnek, de megyünk!

Vezetnek! ..... Érzem, hogy vezetnek; nem ember, nem az értelem, de valami csodálatos erő. Jobbról és balról is nyöszörgés és jajgatás kisér, a gépek pedig lassan tovább huznak, hogy egy nagyobb kör után ismét visszatérjenek. Most már szaladásra kényszerit a titokzatos erő s elvezet egy a táboron kivül eső nagy árokhoz, amelybe hirtelen elhatározással belefektetem a két alélt gyermeket és feleséget.

Isten kegyelméből épek, az ijedtségen kivül nincs más bajuk.

Magam visszarohanok a táborba! Visz ez a csodálatos és titokzatos erő, hogy megkeressem a legkisebbiket, akit nem találtam, aki nem válaszolt.

Már a gépkocsi oszlopnál vagyok! Kiáltok, ... keresek.

Csilla, ... Bözsi! - hangzik az éjszakában, amelyet ujra betölt a közeledő gépek pokoli zaja.

Végre az egyik távolabbi kocsi alól Bözsi hangját hallom. Kiráncigálom vele együtt az elveszettnek hitt gyermeket. Élnek! - s máris rohanunk, mert ujra kattog a gépfegyver s most már hullik a bomba.

A nagy csattanások között gondolkodás nélkül szaladunk a karjaimban pihegő kisgyermekkel, de most is érzem, hogy keményen vezetnek és hogy biztos kézben vagyok! Az árkot és a benne meghuzódó családot keresés nélkül megtalálom s ugyanott menedéket lelünk a leselkedő nagykaszás elől.

A hold bágyadtan világit s az esti szellő a mótorzugásnak már csak távoli zümmöségét hozza ..... s mi az árok partjára mászva bámulunk az áprilisi éjszakába.

Rossz uton jártok és a halál torkában vergődtök! - villan át ismét lelkemen. Igen, ott vagyunk Uram, mert, ha Veled nem találkozunk s Te nem fogod kezünket és nem vezetsz minket, ugy e földi életben menthetetlen elbukunk!

Tartottál, erőt adtál és vezettél olyan körülmények között, amelynek mélységeiben és sötétségében emberi értelem és ösztön kivezető utat már nem talál, s amikor csak a Te kegyelmed menthetett meg családot és egy hazátlan embert.

Feltápászkodunk s e szörnyü helytől futva menekülünk. Futunk mert az az érzésem, hogy a gépek visszatérnek és a támadás megismétlődik. Az alélt gyermekekkel árkon-bokron keresztül egy jó kilométeres ut után egy szőlőbe érkezünk. Körüskörül néma csend, előttünk egy kicsi présház. Az ajtó zárva, de a fal mellett egy rakás száraz szőlő-venyige.

Ágyat készitek a gyermekeknek és feleségnek. Nem kell sok biztatás; az izgalomban kimerült és kabátommal letakart testek és fáradt fejek hamar álomba merülnek s már nem hallják az egyórai időközönként még háromszor visszatérő, most már magános gép morgását és a ledobott bombák robbanását.

A nekik csendes órák alatt visszatérek az erősen megpróbált táborba, hogy a takarókat és a ruhanemüekkel megtöl-

tött két kofferünket megkeressem.

A tábor szörnyü össze-visszaság képét mutatja. Az a rendőrtanácsos és felesége, valamint leánya, akik a családdommal együtt huzódtak az egyik tehergépkocsi alá, nincsenek ..... Már elköltöztek. Az első támadás alatt az apa és leánya láb- és karlövéseket kapott, később azonban egy bomba elvitte az egész családot. Mindenütt sebesültek és zürzavaros kiabálás tölti be a dombtetőt; mindenki menekül egy megérzett ujabb támadás tüzpróbája elől.

A takarókat és a két koffert csodálatos módon épségben találom s rohanok velük ki abból a körzetből, amelyre még mindig vigyorogva leselkedik a háboru réma: a kérlelhetetlen nagykaszás.

Áprilisi hideg éjszaka van; a gyermekek még a takaró alatt is dideregve bujnak össze. Az egyik távolabbi présházban világosság dereng. Oda megyek és bent egy borozgató rohonci öreg svábot találok, aki poharazgatással enyhiti a szörnyü éjszaka benyomásait. Készségesen befogadja a megpróbált és didergő családot.

Igaz, hogy kemény fekhely jut mindenkinek, de fedél alatt. Az öreg tüzet is rak, ami jóleső meleget sugároz didergő tagjainkba.

Nem megyünk tovább! - villan át ismét agyamon. Itt valahol reggel elrejtőzünk s megvárjuk a tüzvonal átszaladását. Útközetre már nincs kilátás, mert az itt elhuzódó és kiépitett határmenti védelmi vonal, amint arról az éjszaka folyamán magam is meggyőződtem, üresen tátong, katonáknak pedig nyoma sincs.

Semmi jel nem mutat arra sem, hogy a visszavonulók komoly ellenállásra gondolnának s maga a poharazó öreg német is azt állitja, hogy katonaság ezen az utvonalon nem fog visszavonulni, mert a visszavonulási irány - értesülése szerint - Graz és Wienerneustadt, nem pedig a nehéz hegyi terep.

Reggel öt óra körül Kőszeg és Szombathely irányból hatalmas detonációk riasztják fel a békésen alvó családot. A

kis présházat az éjjel ott melegedésre összegyült emberek rohanva elhagyják s feleségem a gyermeklánnyal együtt, a gyermekeket ölbe kapva, rohannak nyugatnak.

Hiába minden könyörgés és fenyegetés! A menekülési láz és hiszteria erősebb az értelemnél s én a kétségbeeséstől összetörve cipelem a koffereket a még bekövetkező és közelebb eső robbanások zajától meghajszolt asszonyok után... s ugyancsak nyugat felé!

Közvetlenül a falu alatt pokoli zürzavar! Lovakat hámoznak és kantároznak; autókat kurbliznak s a megrémült emberek pedig valósággal közelharcot vivnak a tehergépkocsik egy-egy talpalatnyi helyéért. Itt nincs udvariaskodás, rang vagy tekintély és emberségesség! Csőcselékké süllyedt itt minden élőlény, amely arra a hirre, hogy az oroszok csak pár kilométerre vannak, öklökkel és lábbal rohanja meg az utvonalon összetorlódott járműveket. Az éjszakai bombázás és gépfegyverezés hatása alatt áll itt még az ember s a folyton közeledő hid- és egyéb robbanások zaja csak fokozza a hisztériát és állattá vagy talán még rosszabb lénnyé formálja a teremtés koronáját az embert.

Feleségem már egy kavargó tehergépkocsi tetejéről kiabál; a lány egy másikról! Egy keménykötésü férfi segitségével oldalról beemelem a keservesen siró három gyermeket s kétségbeesett erőfeszitéssel magam is átvetem az oldaldeszkán. A gyermekek a lábainknál nyöszörögnek, minden pillanatban kitéve annak, hogy összenyomják vagy összetapossák őket.

Végre elindulunk s pár száz métert haladunk, azután megint megállunk. Igy megy ez órák hosszat! Utközben többen lemaradnak, igy lassan enyhül az emberi nyomás és szoritás, amelyet a gyermekektől legtöbbször csák a legnagyobb erővel és durvasággal lehet elháritani.

Kekszet és kenyeret rágunk, ez volt a kőszegi indulásnál minden gyerek hátára egy-egy kis iskolás táskába a legnagyobb gonddal bepakolva, s egy-egy faluban tejet koldulunk, de azért lassacskán előre megyünk és belebámulunk a napsütés-

„Jönnek az oroszok; ..... jönnek az oroszok!" – csak ez hallatszik minden felől s ezt kiabálja megrémült feleségem is.

ben fürdő csupasz tölgyerdők és zöld fenyvesek világába, amelyek között autók, lovas és ökrös szekerek, biciklik, kézi talicskák és gyalogosok menetelnek és menekülnek a szemük előtt lebegő vöröshadsereg és a háboruk pusztitó réme: a kiméletlen nagykaszás elől.

x
x x

Estefelé feleségemet és a gyermekeket egy fedett tehergépkocsiba sikerült elhelyezni, magam pedig egy ismerősömmel gyalog vágok neki a legközelebbi városnak, hogy ott a család részére szállást keressek és biztosithassak. A kilométerekre elnyuló menekülő oszlop ugyanis vagy egy magasabb emelkedésnél keletkező torlódás, talajsüllyedés vagy más akadály miatt mindig elakad s igy gyalogosan gyorsabban lehet haladni, mint gépkocsin, amely a tulzsufolt uton még az ökrös fogatnál is rosszabb. Pár órai gyaloglás után azonban hiába járjuk a kis város utcáit. A város az elsötétitès miatt teljesen kihalt, bátorságunk pedig nincs alvó embereket felzörgetni és szállást kérni. Átcsatangoljuk az egész éjszakát; kora hajnalban pedig gyürött arccal és fáradt tagokkal visszafelé indulunk, hogy valahol az elakadt családot megtalálhassuk.

Reggel hat óra körül találkozunk. Mindenki tele panasszal az átszenvedett keserves éjszaka miatt. A nagy oszlopot be sem engedik a városba, de egy a várostól vagy két kilométerre fekvő volt fogolytáborba irányitják, ahol szabad ég alatt, de mégis napsütésben megpihenhetünk.

A kevés élelem már elfogyott, márkánk nincs s igy a legnagyobb problémák előtt állunk!

Reggel a hatalmas táborban egy kedves volt munkatársammal találkozom, aki családjával ugyancsak a menekülés utját választotta s németországi rokonaihoz igyekszik. Pár márkával kisegit.

A polgármesteri hivatalba sietek, ahol sikerül három napra szóló élelmiszerjegyeket kapni s azokra pedig kenyeret, vajat, tejet és más hasonló kincseket! Micsoda boldogság és öröm lesz a táborban, ahol a szabad ég alatt éhes és fáradt gyermekarcok várják Isten segitségét és kegyelmét.

Ismerősömet még a reggel megkérem, hogy próbáljon a táborban lovakat és egy szekeret keriteni vagy vásárolni, mert gépkocsin a zsufoltság miatt embertelen tovább menni.

A lovak rendkivül nehéz élelmezése lehetővé tette, hogy a két család használatra kapjon egy olyan szekeret, amelynek már nem volt kocsisa. Éjszakára a gyermekek már abban kapnak fekvőhelyet, mégpedig keményet, mert szalma még takarmánynak sincs, a takaró pedig kevés. Test melegiti a testet s az jár jól, akinek mindkét oldalát más teste védi az északi szél csipőssége és a levegő nedvessége ellen.

A lovak éhségükben már a szamárkórót és a rudat rágják, de reggelfelé kapnak már egy kis lopott takarmányt. A kocsisok hozták valahonnan a határból.

Kora hajnalban riadó!

Nagy össze-vissza ság és a rémhirek tömege! Grazban és Bécs alatt már oroszok vannak! Ilyen és hasonló hirek kergetőznek, felnagyitva az ilyenkor fogékony emberi fantázia minden szines termékével.

Hagyjuk, hogy a megrémült tömeg egymást taposva és gázolva elhagyja a tábort. Majd lassan mi is felcihelődünk s a gyermekeket - most már ötöt - a kofferek közé pakolva, elindulunk.

Három hétig tart ez a csodálatos szekerezés!

Megkönnyiti azt a rendkivül kedvező, száraz április napsütése és enyhe melege. Már ott kapaszkodunk a Semmering fenyvesekkel boritott csodás hegyláncai között; egyszer a mély völgyekben, majd a hóval boritott tetőkön, küzködve a hóolvadástól elázott vagy pedig a nagy teherautók által

Ez a szekér valamelyik vármegyei Vitézi Székhez tartozó négy rekvirált ménes egyike volt, a kocsisa ~~egyik~~ meglógott.

tönkretett utszakaszok minden nyomoruságával és torlódásaival. Néha négy ló és emberi erő is vontat, illetőleg taszit egy-egy szekeret, csakhogy pár száz méterrel a dorongokkal kijavitott uton tovább lehessen vánszorogni. Máshol órákat, sőt félnapokat kell türelmesen várni, mig egy-egy elsüppedt teherautót a maga alatt vájt hatalmas kátyuból kivontatnak vagy az uttestről félrelöknek. Egy-egy hegynyeregben havat hányunk, hogy a közlekedés egyáltalában lehetővé váljék, máshol pedig erőszakkal félre nyomnak, hogy valamelyik elmaradt katonai alakulat elmasirozhasson mellettünk. Olyan utakon ereszkedünk lefelé, amikor három, sőt négy kereket is kötni, csapófával rögziteni kell s igy is ki vagyunk mindig téve annak, hogy az utánunk következő szekér rudja nem fog-e valamelyik pillanatban nyársra huzni bennünket.

Mocskosan, piszkosan, legtöbbször a szekér mellett bandukolunk, abban hálunk s csak nagyritkán akad egy-egy fészer, ahol meghuzódhatunk és lepihenhetünk.

A lakosság idegenkedik tőlünk!

Ez az idegenkedés jogos, mert a sok kimerült, ezerszámra vánszorgó idegen ember és állat enni és inni kiván s ilyen állapotban senki sem tiszteli a tulajdon szentségét. Lop és elemel mindent, ami embernek, jószágnak erőt, kitartást és további életkedvet adhat ebben a vad birkózásban és küzdelemben.

Végre, hosszu órákig tartó, nemegyszer pedig nyaktörő ereszkedés után elérjük a Mürz völgyét, majd Leobent, ahol a zárlat alatt lévő várostól ugy két kilométerre, egy kedves erdészlakban, piheni a gyermeksereg a hosszu napokig tartó áldatlan ut minden megpróbáltatását s fedél alatt várja az esős napok elmulását. Egy kis meleg étel, mosakodás és a padlón való kényelmes nyujtózkodás hamar elfeledteti a semmeringi turázást s nekem is időt és alkalmat nyujt arra, hogy a menekültektől megrohant város hatóságaitól lovaim elkobzástól való mentesitését és az áthajtás engedélyezését

megkisérelem megszerezni.

A sok szaladgálás, kilincselés után végre indulhatunk. Most már az Ems völgyében kényelmesebben szekerezünk. Jobbról és balról is magas hegyek, hóval boritott csucsok és hegygerincek. Majd alázuhanó vizesések, amelyek ezüst szalagként zuhannak Steier és Tirol sötétzöld fenyvesei között. Az egyhanguan kocogó szekerekről bámuljuk a kék eget s a bennünket körülölelő ezer-, kétezer méter magas hegyeket, amelyeknek hóval boritott kupjai cukorsüvegek módjára ékelődnek bele az égbolt azurkék szinébe.

A természet csodás világába, de az éhség országába kerültünk. A tarisznya teljesen kiürült s csak a feleség szaladgálása és könyörgése szerez itt-ott egy kis tejet és pár kilogramm burgonyát. Éhezünk ..... s lovaink is már csak vánszorogva mennek, mert csak innen-onnan kerül egy kis lopott takarmány.

Az egyik községben egy magyar ezredessel találkozunk, aki a család régi ismerőse. Erélyes fellépésére az egyik vendéglőben a gyerekek levest kapnak, mi pedig az ezredestől ebédre meghivást s pár napra való kenyeret és zsirt. Ezeken felül egy jó tanácsot: mielőbb vonatra ülni és elhagyni ezt az élelemben rendkivül szegény országot.

Nem sokat gondolkozom! Egyik lovunk már kidőlt s ha igy megy, a többire is hamarosan sor kerül. Németország megszállása már rohamléptekben halad előre s mi élelmiszerjegyek nélkül, a legnagyobb nélkülözések között vánszorgunk. Schladmingban már el akarok szakadni a négy szekérből álló kis csoporttól, amely ragaszkodik a szekerezéshez s közös igazolványunk másolati kiadása és élelmiszerjegyek miatt hosszasan disputálok az ottani polgármesterrel.

Nem hajlandó élelmiszerjegyeket adni!

Pedig ezek nélkül csak a legnagyobb nyomor vár itt minden halandóra, mert itt a rend és fegyelem országában feketézni vagy valamit jegy nélkül beszerezni nem könnyü feladat.

Élénken folyik a disputa; a kérés és könyörgés, amikor nyilik az ajtó s egy gestapo Médnagy lép be sarkigérő csukaszürke köpenyben.

Megáll mellettünk s hallgatja a beszélgetést. Nagy feje és bajusztalan arca, kutató barna szemeivel hol a polgármester, hol pedig az én arcomat kémleli. Fürkészve lesi minden szavamat.

Ismerős vonások rajzolódnak ki előttem. A bajusztalan arc és a gestapo öltözet azonban zavar; de lassan-lassan kibontakozik előttem egy ismerős férfinak arcképe, szemeinek rég nem látott különös játéka s pillanatok mulva akaratlanul odavágom:

Wir kennen uns!

Jawohl, wenn ich mich nicht tausche! - hangzik a válasz.

A hang szinezete már meggyőz s a következő pillanatban kitörő örömmel kiáltom most már magyarul:

Zoltán! - téged a Gondviselés küldött! Segits, mert gyermekeimmel élelmiszerjegyekért könyörgünk, a gyomrunk korog s nem tudunk tovább utazni!

A régi pénzügyi koléga, aki valamikor nekem még német nyelvleckéket is adott, pár szót vált a polgármesterrel, aki különben a legnagyobb zavarban néz a különös egyenruhát viselő katona felé s máris irja az utalványt.

Öt napra szóló és az egész birodalom területén érvényes élelmiszerjegyeket kapunk s ezen felül kiállitja a vasuti utazáshoz szükséges igazolványt is.

A vendéglőben ragyogó arccal már meleget ebédelünk; vajat, sajtot, cukrot és kenyeret vásárolunk, majd az éjszakai vonattal boldog érzéssel utazunk Innsbrucknak, hogy azon keresztül kiszaladjunk a terméketlen Tirolból s még idejében elérhessük a sajtnak és vajnak hazáját: Allgäu-t.

Innsbruckban már romokban heverő pályaudvar fogad. Maga a város is sokat szenvedett a repülőtámadásoktól, amit különösen akkor látunk, amikor az állomáson szerzett kis

kézikocsin a gyermekeket és csomagokat a másik pályaudvarra taszitjuk.

A reggeli órákban sikerül még az egyik magyar bankban 3ooo márkát is váltani, ami urrá tesz bennünket a nagy márka szükségünkben.

Tiz órakor már az Örtztal-ban rohan villamos vonatunk. Egy órai szaladás után azonban hirtelen megáll, majd visszafelé robog. Angol-szász repülők jönnek s tőlünk ugy két kilométer távolságra egy féléráig bombázzák magasan a hegyoldalban haladó egyik fontos ut viaduktját. Egy kanyarban elég jól leplezve állunk, illetőleg bujkálunk a fenyővel boritott hegyoldalon, ahonnan jól látszanak a felettünk is többizben elrepülő gépek és a lecsapodó bombák füstoszlopai. Az asszonyok nem szivesen szállnak be a kocsikba. A vonat azonban ismét előre lendül, majd ugy tiz perc mulva hirtelen teljes sebességgel vissza Innsbruckba. Itt azonban légiriadó fogad s a vonat őrületes sebességgel ujból elhagyja a várost.

Itt is, ott is sokat álldogálunk; hol előre, majd hátra megyünk. Hire jön, hogy Schladming és Innsbruck között ma szétverték a hidakat s nincs már közlekedés.

Késő délután ismét megállunk. Előttünk 3o-4o kilométerre ujabb bombázás s előttünk szétverik az Örtztal legfontosabb vasuti hidját. Estére odaérkezünk, de csak átszállással lehet tovább utazni, ami azt jelenti, hogy 6-7 km-t gyalogolni kell.

Korom sötét minden, a falu pedig távol. Igy nincs más választás, mint a peron kövezetén aludni, ahol még szükösen akad hely a nagy embertorlódásban.

Reggel a közeli bányatelepen egy kétkerekü taligát sikerül dohányért szerezni s egy lengyel munkás segitségével zuhogó esőben átvisszük a családot a másik állomásra.

A vonat simán rohan a vorarlbergi hegyóriások között s estefelé a Bodeni tó partján megérkezünk Lindau-ba.

Vonatunk csak hajnalban indul Wangen felé. Ismét a

peronon alszunk, de a portás jóvoltából padokon. Éjjel 3 óra felé bevisz az összeállitott szerelvénybe, amely reggel ötkor menetrendszerüleg indul. Hergatz-nál azonban végleg megáll a vonat s közlik az utasokkal, hogyba vonatok forgalmát az egész birodalom területén leállitották.

Utolsó pillanatban érkeztünk meg a 6 km.-re fekvő Wangen közvetlen közelébe, ahová az állomásfőnök szivességéből egy kétkerekü taligán és egy oda beosztott magyar vasutas segitségével hamarosan bemegyünk.

Wangenben egy oda férjhezment kolozsvári asszonyka meleg szive és szeretete szedte rendbe a megpróbált családot. A velünk szekerező és Schladmingban elmaradt volt munkatársam testvére, aki a kezdeti nehézségeken készséges támogatásával átsegitett.

Pár napi pihenés után már két kis kölcsönkapott kézi szekérrel Amtzell felé menetel a felfrissült család. Az egyiken a gyerekek ülnek, a másikon csomagok terpeszkednek. A legnagyobb erőfeszitéssel ennek a falunak külső peremén sikerült egy "villá"-nak keresztelt melléképületben egy 3 m. hosszu és 2 m. széles szobácskát szerezni. Nagy dolog ez itt, mert az egész vidék tele van nyugat felől menekült emberekkel és kibombázott családokkal.

Ide költözködünk, illetőleg ide menekülünk golyótól, bombától, tüztől és más háborus megpróbáltatásoktól! Micsoda balga tévedés, ostoba emberi okoskodás!

Huzzuk a batyut és a három gyermeket a pompás fenyvesek, ringó gabona- és lóheretáblák között kanyargó uttesten. A tengerszine felett 5oo-6oo m. magasan fekvő vidék valósággal földi paradicsomnak, a bőség hazájának tünik fel előttünk a csak hegyvidékben gazdag Tirol után. Itt olyan mezőgazdasági kulturában gyönyörködhetünk, amelyet ritkán van alkalma az embernek élvezni. Mindenütt virágzó parasztgazdaságok, emeletes villaszerüen kiépitett házak a legkorszerübb berendezéssel és csodás tehenészettel.

És már itt is utolér a pusztitás szele!

Az utat ellenséges repülők pásztázzák. Ezek a front közeledésének a hirnökei. Ez elől próbáltunk menekülni s most ismét szembe találjuk vele magunkat! Hová menekültök? miért menekültök? - villan át a rohonci éjszaka szörnyü története agyamon.

A távolban már itt is dörög az ágyu, robban a bomba és kattog a gépfegyver s igy hiába futottunk pár ezer kilométert! Gyakran kell az árkokban vagy az uttestet itt-ott szegélyező fenyvesekben meghuzódnunk. Egy-egy helyen kilőtt vagy árokba fordult teher- vagy személygépkocsival találkozunk. De jönnek a letört, demoralizált katonai alakulatok is, egy összeomló birodalom vitéz, de már fáradt katonái.

Tehergépkocsik rohannak mellettünk; az egyikről apró csomagok potyognak, de rájuk szalad a következő gép nehéz teste.

Cigaretták, izléses kis dobozokban!

Pár doboz sértetlenül kerül kezünkbe, ami ma itt a legkeresettebb cikk s azokért - a tejtermékek hazájában - vajat, sajtot és lisztet lehet kapni.

Meg is becsüljük a dobozkákat, mint a Gondviselés különös ajándékát!

Estefelé már elfoglaljuk a kis szobácskát, amelybe egy kölcsönkért katonai emeletes faágyat és a három gyermek részére egy gyermekágyat sikerült beszoritani. A székeket fenyőfa rönkőből lefürészelt kis tönkök pótolják; egy pár összeszegezett deszkadarab pedig asztalként szolgál.

Nincs mozgási lehetőség, mert ez a butorzat teljesen betölti a kis szobát s együtt csak ugy férünk el, ha fekszünk vagy ülünk.

A másik szobában egy 7 tagu s a Saar vidékről menekült egyszerü bányászcsalád lakik. Melegszivü emberek, kiknek támogatása sok-sok nehézségen átsegitett.

A közös előszobában egy kis dobkályha a tüzhelyünk. Azon fő egytál ételből álló ebédünk vagy vacsoránk. Innen kerül az mindenkinek egyetlen csészéjébe, hogy a kirakott fa-

rönkökön a tésztaszámba menő kenyérdarabkával együtt jóízüen elfogyasszuk és a jó Istennek is megköszönjük.

Az amerikai és francia csapatok közelednek!

Ezt jelzik a folytonos légi felderitések, az országutakon kilőtt kocsik számának szaporodása és a visszahuzódó birodalmi csapatok ide-oda ugrándozása.

Az élelmiszerjegyeket már megszereztük, de engedélyezik a vaj, sajt, liszt, burgonya és textilanyagok nagyobb mérvü beszerzését, nem egy esetben ingyenes elszállitását is. Készleteket gyüjtünk s végre duskálunk a tejtermékekben és a lisztben, amely utóbbit a két malom vezetője, pár cigaretta ellenében, nagyobb mennyiségben bocsájt rendelkezésünkre.

Hátizsákba cipeljük a sok értékes holmit otthonunkba s ezáltal megoldódik legnehezebb kérdésünk: az annyit és annyira óhajtott kenyér problémája.

Az egyik este azonban már francia páncélosok pásztázzák a körülöttünk elterülő mezőt és az erdőt. Repülőgépek pedig vadul lövik és bombázzák a főutvonalakat. A tanyánktól kb. 1 km-re fekvő kis Geiselarz község hamar a lángok martaléka lesz. Egy meggondolatlan német katona páncélkökölllel próbálja feltartóztatni a községen átrobogó tankokat.

Büntetésből felgyujtják és porrá lövik a községet!

Felettünk egész éjjel tüzérség lövi a wangeni utat és a tőlünk 12-15 km.-re fekvő Hergatz községet, ahol némi ellenállás mutatkozott.

Remeg a villának nevezett rozoga tákolmány s még jobban a kis család, amely a szemközt égő falu élesen világitó lángnyelvei mellett, összehuzódva és kuporogva várja a Mindenható rendelését: az életet vagy a halált!

Éjfél után az ágyuk bömbölése alábbhagy, a lángnyelvek is elhalványulnak. A remegés azonban itt vibrál a lelkekben, mert az ablakunk alatt szaladó és franciákat szállitó gépkocsik minden megállása vagy indulása érthető izgalmat vált ki belőlünk.

De nem háborgatnak! Az éjszaka előre vonulók közül nem látunk egyet sem.

„Jönnek a franciák! ..... jönnek a franciák!" — mondogatom a halálba rémült asszonynak.

Reggel közhirré teszik, hogy minden férfi 6o. évig még a délelőtt folyamán a francia katonai parancsnokságon jelentkezzék.

Tiz óra körül magam is lemegyek. Boldogan szivom a friss levegőt s örülök annak, hogy a tüzvonal átszaladását baj nélkül megusztuk. A községi péknél azonban jelentkezésem előtt, a család részére két kenyeret vásárolok. Ezekkel a hónom alatt lépek be a férfiaktól elözönlött katonai parancsnokságra.

Egy alhadnaggnál jelentkezem.

Elveszi papirjaimat, majd rám ordit: "Sal hongrois! Qu'est que tu cherche ici?" /Piszkos magyar! Mit keresel te itt?/

Francia nyelven kikérem magamnak; majd szó szót követ. Felszólitására átadom pénztárcámat, amelyből a benne levő 15oo márkát kiveszi, de nyugtát nem ad.

Irást követelek! - amire még hangosabban lármázik, majd dühében belöket egy különálló kis szobába.

Tehetetlen vagyok! Az ajtó előtt álló őrt azonban megkérem, hogy vezessen a parancsnok elé.

Sajnálkozik, de nem teheti. Megértem, mert ez katonai regula.

Visszaküldöm a nyugtáért. Azt tanácsolja azonban, hogy maradjak nyugton, mert a tiszt nagyon mérges és még nagyobb baj is lehet.

Rettenetesen gyötör az a gondolat, hogy a hadifoglyokkal és az összeszedett nácikkal hadifogságba szállitanak s a kis család - megfosztva élelmiszerjegyeitől - a legnagyobb nyomorba kerül.

Délután 2 óra felé az utcára kisérnek, ahol már menetoszlopban 15o-2oo férfi áll géppisztolyos katonáktól körülvéve.

Engem az oszlop egyik szélére állitanak, mellém pedig egy őrt.

Az alhadnagy kiabálva külön figyelmezteti az őrséget

erre a "fripon"-ra!

Tehetetlenül állok a két kenyérrel a hónom alatt s az az érzésem, hogy utközben eltesznek lábaló1.

Az oszlop megindul; irány a tőlünk 15 km.-re fekvő Ravensburg.

Gyors menetben haladunk. Szembe velünk hernyótalpas tankok zörögnek, majd tehergépkocsikon katonaság özönlik.

Franciák és szinesbőrüek!

Egy-egy gépkocsiból revolverrel vagy ököllel fenyegetnek s üvöltözve szidják a németet.

Távolból gépfegyverkattogás és gépágyu ugatás hallatszik, a levegőben pedig motordorombolás. Itt is - ott is légi kötelékek: vadászok és bombázók usznak és zugnak a kék égbolton.

A front megy előre! Ez a zöme az előnyomuló franciáknak,

A gyönyörü vidék a tavaszi napsütésben himbálózó gabonatáblái és fenyvesei magánosan bámulják a nagy változást. Dolgozó emberek a mezőn és a házak előtt vagy az ablakokban nem láthatók.

A lakosság bezárkózott! A parasztporták ajtaja és ablakai csukva vannak; sehol egy férfi vagy asszonyfej! S ebben a nagy némaságban, az ide kéklő Bodeni-tónak ezen a szépséges vidékén csak a megszállók sokasága és a mi letört csapatunk menetel, e föld szorgalmas munkásai pedig zárt ajtók mögött, magukba roskadva kábultan várják egy szörnyü összeomlás még ismeretlen megpróbáltatásait és szenvedéseit.

Az őrömet mindig szemmel tartom; pár lépéssel mögöttem jön. Néha-néha azonban mellém is sodródik, de csendesen viselkedik.

Nem szidalmaz és nem bánt!

Ujból az Isten kegyelméhez fordulok, mert emberi értelemmel nem látok szabadulást ebből a pokolian keserves helyzetből, amely - ugy látszik - ismeretlen messzeségbe,

valamelyik hadifogoly- vagy internálótábor sötétségébe vezet s ezzel elszakit az idegen földre került családtól.

Ravenzburgban egy szinház épületébe s onnan soronkivül egy francia őrnagy elé vezetnek.

Az el nem maradt két pékkenyérrel a hónom alatt előadom megpróbáltatásokkal teli menekülésünket és pénzemnek az elkobzását.

Figyelemmel és megértéssel hallgat. Majd rövid gondolkozás után szabadlábra helyez s átad az őrömnek azzal, hogy vigyen vissza Amtzellbe.

Most már utközben leállitott katonai tehergépkocsin megyünk vissza és kedélyesen beszélgetünk.

Este 8 óra után érkezünk a faluba.

Azonnal a parancsnok elé vezetnek, aki az átadott irat alapján szabadlábra helyez, de a legnagyobb sajnálatára az 1500 márkát nem adhatja vissza, mert a férfi lakosság átszürését egy repülőbizottság végezte s az másfél órával korábban, az alhadnagy urral együtt, ismeretlen helyre távozott.

De nem is érdemes már piszkálni az egész dolgot - folytatja tovább - mert a frontvonalban ilyen visszaélések előfordulnak s azokat nem lehet mindig megakadályozni. Legjobb ha megnyugszom s nem kavargatom tovább a dolgot.

A háboruban ez bölcs beszéd, mert egy emberélet a tüzvonal körzetében nem sokat számit.

Nem is késlekedem! A szigoru záróra előtt rohanva sietek haza, hogy keblemre öleljem az engem már elveszettnek hitt és kétségbeesések között vergődő családot.

Másnap már itt is - ott is főképen tyukokat mentettem, amelyeket az előrevonuló csapatok előszeretettel lövöldöznek vagy pedig egyszerü nyakcsavarintással mészárolnak le. Francia nyelvtudásommal és magyar voltommal mindig eredményesen járok közbe s a katonák gyakran cigarettával és csokoládéval, nem egyszer pedig ebéd meghivással kedveskednek. Szivesek, a gyermekeimhez pedig különösen kedvesek, de a németekre nagyon haragszanak.

Igy telt el május első fele. Megélhetésünk a jegyrendszerrel, az összeszedett készletekkel és a még mindig filléres békebeli árakkal jó pár hónapra biztositva látszik. Lakásunk nyomoruságos volta azonban rettenetesen nehezedik a családra, különösen az apró gyermekekre.

A kis szobában a fullasztó hőség és az illemhely párolgása miatt nappal nem lehet tartózkodni, az éjszakát pedig ugyancsak ezek miatt a legkeservesebb önmegtagadással át kell virrasztani.

Csendes órákat és pihenést csak a környező fenyvesekben és a szomszédságban elterülő Schmid-család gazdaságában találhatunk.

Negyven holdas parasztbirtok ez. Egyik széle sötétzöld fenyőerdőbe ékelődik, a másik pedig a falu felé lejt. Buza, burgonya, komló, zöldség és kaszáló egy tagban s olyan müvelésben, amely bámulattal kapja meg az idevetődő idegen szemét, lelkét.

Van itt traktor, arató-, kaszáló-, szénaforgató- és permetező gép, de az egész birtok öntözéséhez szolgáló szét- és összeszerelhető öntözőberendezés is, amelyet a lakóház központi villanymotorja lát el a trágyalé beton-kutakból, valamint vizvezetéki vizből előállitott és mütrágyákkal feljavitott folyadékkal. Egy gombnyomás és a motor hatalmas szoritással kilométerekre szállitja, taszitja az értékes folyadékot, amelyet egy vastag gumicső végét tartó egyetlen ember kényelmesen és vastag sugárban bocsát a 3-4 kaszálást adó rétekre s a 2o-25 tehenet eltartó pár hold legelőre.

Egy másik gombnyomásra a villanyfürész dolgozik vagy pedig az elevátor, amely szénaszállitásnál a tágas padlásra hordja a sok takarmányt, hogy az onnan a vizvezetékkel és betonhidlással ellátott ragyogóan tiszta istállóban levő 2o-25 db tehénhez kerüljön s azoknak téli ellátását és hatalmas tejhozamát biztositsa.

A megterhelt szekereket traktor vagy az öreg mecklen-

burgi ló, nem egyszer egy hatalmas borzderes tehénnel összefogva vontatja. A "Hanzi-ló" és a "Kaffékuh", ahogy a gazdaságban már megbarátkozott gyermekeim ezt a két kezes állatot nevezték, a Schmid-család elkényeztetett jószágai, amelyekre esős időben még vizhatlan "kabátot" is huznak, nehogy megfázzanak vagy náthát kapjanak.

A gazdaság középpontja az a kétemeletes villaszerü épület, amelyben a dolgozó parasztcsalád lakik. Schmid-bácsi kipödört bajuszával, nyilt és becsületes tekintetével egy az Alföldről ide szakadt magyar paraszt alakját állitja elénk. Rendkivül értelmes, dolgos, ujságot olvasó és rádiót hallgató paraszt, aki hétköznap mezitláb, ingujjban kezeli a gépeket s irányitja a gyermekeiből /egy fiu és három leány/ és a feleségből álló munkássereget. Vasárnap azonban cilinderben és fekete zakóban, fehér nyakkendővel megy az Isten házába és a fronton elesett két idősebb fia jelképes sirjához imádkozni és a Mindenhatónak alázatosan hálát rebegni.

Felesége maga a jóság, szorgalom és szeretet, aki gondoskodásával elhalmozza a családot. Egyszerü és halkszavu parasztasszony, aki a legnagyobb kényelemmel berendezett és csillogó konyhájában készíti a napi ötszöri étkezés fogásait, a mosó- és fürdőszobában pedig villannyal hajtott mosógépen lányaival végzi a "nagymosás" és vasalás nálunk keserves munkáját, hogy szabad idejében kezében favillával, gereblyével vagy gyomlálókéssel segitsen a gazdaságban szorgoskodó családnak.

Vasárnap azonban félcipőt huz s korához illő parádés ruhában, kalapban és kabátban megy ő is a kisasszonyokká átöltözött leányaival a templomba vagy délutáni látogatóba.

Mély vallásos érzés hatja át különben az egész családot. A reggeli együttes ima, az étkezések elötti és utáni közös könyörgés és hálaadás elmaradhatatlan a család életében. Ez biztositja különben a nyugodt életszemléletet, a munka megbecsülését és a józan emberi életet, amely a

szeretettel együtt jellemzője a földet turó Schmid-családnak.

A jó Isten kegyelme ide vezetett.

A lakóhelyükre visszaköltözött nyugati menekültek ~~x~~ helyét gyermekeinkkel együtt mi foglaljuk el s igy egyszerre megszabadulunk a korábbi nyomortanyánk minden kellemetlenségétől.

A villaszerüen kiépitett lakás méltó párja a gazdaságnak. Tágas szobáival, hatalmas kettős ablakaival oda illik és simul a fenyőerdőkkel átölelt birtok sokszinü tábláihoz s büszkén hirdeti a munkában törekvő ember és család kétkezi erőfeszitésének megérdemelt gyümölcseit.

A házigazda feleségével a földszinti nappali szoba mellett lakik, az első emeleti teljes kényelemmel berendezett sarokszobát, a lányok két szobája között, mi kapjuk. Ugyanitt van a 17 éves s rendkivül ügyes és melegszivü Hanzi fiu szobája is. A második emelet egyik manzard szobáját a gyermekeim kapják, a másikat pedig részünkre konyhának rendezik be.

Ilyen körülmények között él Allgäu vidékén egy-egy parasztgazda. Ez nem kivétel, de általános jelenség, ezrek és százezrek életformája! Ez az ország a virágzó és egyénileg gazdálkodó parasztgazdaságok eldorádója, amelynek hasznát a köz éppen ugy élvezi, mint az egyén.

És mi ennek a titka?

Én abban látom, hogy ebben az országban csak az egyik fiu örökli a gazdaságot, a többi mérnöki, orvosi, tanári stb. diplomával, a lányok pedig készpénz hozománnyal kapják meg részüket a családi vagyonból. Ez a szokás, a helyesnek látszó örökösödési rendszer által, nem koldusokat, nyomorgó parasztokat, de egészséges gazdákat és gazdaságokat, valamint az értelmiségi réteg józan gondolkozásu ezreit adja a hazának.

Zsuzsika, Gábor és Csilla hamar megbarátkoznak az uj környezettel s kedvencei lesznek a Schmid családnak. Patto-

o—o Hol van ettől a mi parasztságunk és ~~x~~ - ~~x~~ nyomorúságunk! — mérül fel lelkemben ül - és ültében a kérdés.

? de benerző- és értékesítő, mintsem hitelnövekedésbe beszervezett

gó ostorokkal, mezitláb hajtják a borzderes teheneket a villamos árammal töltött drótkerités közé bezárt legelőkre vagy haza. Megülik nemcsak a türelmes "Hanzi lovat" és a "Kaffékuht", de a Hanzi fiu által gyártott pompás hintalovat és a keritésrudat is. Literszámra szedik a fenyőerdőkben termő földiepret és málnát s élvezik azt a sok jót, amivel a Schmid-család cipőktől kezdve őket elhalmozza.

Játszanak és ugrándoznak; nevetésükkel és szaladgálásukkal oda illenek a kis tanya életéhez, amelynek ember- és állatvilága nem csak egészségesen lélegzik és dolgozik, de szilárdan áll a körös-körül megváltozott politikai világban.

Európa romokban hever! Ebben a legnagyobb politikai és gazdasági romhalmaz a volt német birodalom területe!

A katonai igazgatás szük zónahatárai között nem mozdul semmi!

Utazni - a folyókban még tótágastálló hidak és szétrombolt vasutak miatt - nem lehet, sőt egy község ideiglenes elhagyásához is a katonai parancsnokság engedélye szükséges.

Munkát találni s igy becsületesen kenyeret keresni majdnem képtelenség!

A németek nem is mozdulnak. Csak a hadifoglyok és menekültek milliós tömegei kóválygognak és mozognak, nem sokat törődve a katonai igazgatás tiltó rendelkezéseivel.

Lengyelek, franciák, ukránok, magyarok, olaszok stb. össze-vissza csatangolnak. Hajtja őket a nyomor, a szenvedés és a honvágy, nem egyszer pedig a félelem!

A japán háboru - mondják a szakértők - még esztendőkig eltarthat; ez és egyéb fontos kérdések rendezése háttérbe szoritja a menekültek, főképen pedig a magyar menekültek hazaszállitásának kérdését, mert ez előtt még sok-sok mindent kell megoldani és rendezni.

Bejárom az összes francia katonai hatóságokat, ideértve a főhadiszállást is. Kapacitálok, kérvényeket adok be.

Hosszu kilométereket gyalogolok, legtöbbnyire mezitláb, mert a lábbeli hiány és cipőm állapota csak azt engedi meg, hogy a városokban és falvakban kopogjak az aszfalton, az országutakon azonban már saját bőrömet kell koptatnom.

Megoldást sehol sem találok!

A nagyháboru liquidálását nem ezek a hatóságok, de a nyomorgó menekültek által elérhetetlen nagyhatalmi kancelláriák és nemzetközi szervek intézik s ezek állapitják meg a problémák megoldási sorrendjét is.

A nagy tehetetlenség és kilátástalanság ébresztik fel lelkemben a hazatérés gondolatát, amelyet nagyben erősitenek azok a hazulról érkező hirek, hogy idehaza kisgazdák, parasztok, demokraták, radikálisok és kommunisták közösen kormányoznak, a miniszterelnök pedig Dálnoki Miklós Béla, volt hadseregparancsnok.

A gondolat napról-napra erősödik, majd lassan-lassan testet ölt. Ezt nemcsak a körülmények, az égető honvágy diktálják, de - ugy érzem - láthatatlan, megfoghatatlan erők is sugalmazzák.

Haza kell térnem és vállalnom minden megpróbáltatást! - zug át szüntelenül lelkemen. ~~Ezt mondja a sok tépelődés között felütött Biblia is!~~

"Legyetek erősek és bátrak; ne féljetek és ne rettegjetek semmitől, mert a te Urad Istened lészen, ki veled elmegyen, nem hágy el téged, sem el nem marad tőled!" /Mózes V.könyv, XXXI. Rész 6. vers./

A döntés megtörténik! Megyek ..... haza megyek! Magyarországba, a magyarok országába megyek!

Feleségemet és gyermekeimet a Gondviselésre és a Schmid-családra bizom. Arra a Gondviselésre, amely minket kegyelmével eddig is bőségesen elhalmozott s arra a családra, amelynek feje bucsuölelés után biztatva és férfias határozottsággal mondotta: "Menjen uram, nyugodtan menjen; az én családom kenyere az önöké is!"

F Napokig tartó terméketlen családi vitának és nyafogásnak azzal vetek végett, hogy kinyitok „bizalmi" a döntést a Bibliára! Keresem a versem s Károli Gáspár magyarra forditott s magunkkal hozott Bibliát s keresem végig nálad a lapok tömegén s belőlem is felütöm az egyik lapot és hangosan olvasom a következő mondatokat:

És 1945 junius 25.-én kora hajnalban, könnyekkel a szememben, gyalogosan, hátamon pedig lo napi élelemmel nekivágok a nagy utnak, amelynek ezer akadállyal járó részleteit ki sem dolgozhattam és el sem képzelhettem.

Szemeim előtt tisztán csak az ut végcélját: egy kis falucskát az otthonnal, de azt már világosan látom.

Ez visz, huz és vonz 16oo kilométer minden akadályán keresztül! S ha a megpróbáltatások és testi fáradalmak alatt néha-néha meg is roskadt a test, a lélekben azonban mindig ott zug:

"Legyetek erősek és bátrak; ne féljetek és rettegjetek semmitől, mert a te Urad Istened ....."

És én nem féltem, nem rettegtem, de mindig uj erőre kapva, töretlen hittel és emelt fővel, kemény léptekkel mentem, napokon át meneteltem keletnek ..... hazafelé!

IV. F e j e z e t.

Hazatérés és a kálvária.

Idegen zónákon keresztül a börtönök világába

Megyek és hegyek emelkednek mindenütt. Itt méltóságteljesen, [illegible], amott a távolban pedig merész ugrással furódnak bele az égboltba és elzárnak minden kilátást. A szük völgyekben kanyargó utakat csak átszelem s kerülök minden helyet, ahol nagyobb a forgalom vagy mozgalmasabb az élet.

Már órák óta megy ez a hegynek-fel és hegynek-le kapaszkodás és csuszkálás s az elfáradt "csikókat" bizony már erősen nógatni kell.

Még egy kis erőlködés és szuszogás s máris fenn vagyunk az előre kiválasztott hegytetőn.

Fáradtan lököm le hátizsákomat s teli tüdővel szivom az éles levegőt.

A nap magasan áll; dél már elmult s a gyomor emnivaló után kiabál!

Előkerül a hatnapos kenyér és a hozzávaló csekély maradék.

Elég jól takarékoskodtunk!

A kenyérhez még mindig akad egy kevés vaj és szárított füstölthus.

Három vagy négy napra még ezt a maradékot is be kell osztani, mert élelmet Európának ebben az éhező országában jegy nélkül sehol sem lehet kapni. Csak itt-ott csurran egy kis tejecske, de azt sem pénzért, hanem könyörületből adják, osztogatják az ide-oda kóborló vándornak.

A langyos napsütésben és a puha pázsiton megkezdődik a falatozás és a számadás.

Ez utóbbinak is éppen ideje van, mert már hatnapos kalandos ut áll mögöttem s most már osztrák földön, közvetlenül az orosz-zóna határa előtt állok.

Lent a mélyben a rendkivül sebes folyásu Enns ezüstös csikja kanyarog, körülöttem kisebb-nagyobb hegycsucsok. In-

nen, a Linz és Steyr-től délre emelkedő magas tetőről élvezem a festői szinekben gazdag panorámát s könnyen bele láthatok a tulsó parton elterülő orosz-zóna gyomrába.

Az ebéd jól esik, de még jobban izlene, ha egy kis meleg étellel fel lehetne javitani ezt az egyhangu, igazán szerénynek mondható és háton cipelt konyhát.

Hat nap nem kis idő egy sietö vándor életében. Megérzi azt a bakkancs, gyomor és a tarisznya!

Gyalog, gépkocsin és vonaton tettem meg a hosszu utat Lindau - Bregenz - Innsbruck - Salzburg - Linz városok érintésével a francia és az amerikai megszállási zónákon keresztül. Sok-sok huncutság, szerencse, főképen pedig Isten különös kegyelme és segitsége kellett ahhoz, hogy a szigoru igazoltatásokat elkerüljem vagy pedig azokat szerencsésen "megusszam".

Fedelet, egy kis meleg tejet és jó tanácsot utközben mindig adott egy-egy eldugott vagy utambakerülő tanya melegszivü népe, erőt pedig az isteni Gondviselés.

Most végre itt vagyok egy másik világ határánál, amelynek rémképei elől megfutottunk, ... menekültünk. Titokzatos ez a világ nekünk, mert sajátos ázsiai rendszeréről és módszereiről eddig nem sokat, inkább rosszat hallottunk és olvastunk. Az utközben kapott képek sem biztatóak. Bregenz-ben felfedezett kedves ismerőseim egyenesen vakmerőnek minősitették vállalkozásomat; Linz-ben pedig mindenféle hirekkel meg is riasztottak.

Most áll állok a napnyugatban, nem tudom belefogok-e az ismeretlenbe.

Ezeket megtetézi még az a körülmény, hogy az amerikaiak pár napja lezárták az amerikai - orosz zónahatárt s annak közelében elfogott hazaigyekvő menekülteket táborba szállitják vagy kiindulási helyükre toloncolják.

Nyomor, börtön, Szibéria, sőt az akasztófa is mind keresztül szaladtak már agyamon. Néha órákig kinoztak ezek a rémképek, a lélek azonban töretlen maradt és továbbra is ezt diktálja:

"Legyetek erősek és bátrak: ne féljetek és ne retteg-

"Jönnek az oroszok!" - zúgott át nem egyszer lelkemen, és hajnalt, harpadtelt embert, gyermeket, állatot abban a nőrnyü kavargásban, amelybe belekevercdtünk, sodródtunk, a románok után azután jöttek a franciák! Hullottak a bombák, csikorogtak a tankok és égtek a házak! - Szegény fele

jetek semmitől, mert a te Urad, Istened lészen, ki veled elmegyen, nem hagy el téged, sem el nem marad tőled!"

És én bátran bámulok bele a tulsó parton elterülő ismeretlen ködképes világba! A sötét képek lassan elmosódnak, eltünnek s lelkemben egy még nagyon távolfekvő kis magyar falu tiszta képével elhatározom, hogy még az éjjel átmegyek az orosz zónahatáron.

Pár száz méterre a hegyoldalban egy kis vendéglőt találok. Turisták és kirándulók pihenőhelye ez, ahol nemcsak meleg leveshez és tejhez, de értékes felvilágositáshoz is jutok.

Az Enns, olyan sebes és mély, - mondja a gazda - hogy azon átuszni vagy átgázolni nem lehet. Nincs más megoldás, mint az alattunk fekvő falu egyik halászával megállapodni s csónakkal átmenni a folyón. Bár ez - folytatja - szigoruan tilos s mind a két partról ha észreveszik, rálőnek az ember- és árucsempészekre, ez a mesterség mégis virágzik, mert jó pénzt hoz a konyhára. Azt tanácsolja, hogy sikeres átkelés esetén a hegyeken keresztül gyalogolva St. Peternél üljek vonatra. A távolság nem nagy, mindössze 4o-5o km.

Az üditő pihenő után lemegyek a faluba s a halásszal hamar megkötöm az alkut.

Negyven márka a taksa.

Éjjel egy órakor indulás - mondja s lesz még egypár utitárs.

Este tiz órára nála kell jelentkeznem s egy szénapajtában lepihenve várnom az "ébresztőt".

Ujra megmászom a nagy hegyet, hogy a kis vendéglőben hagyott hátizsákomat felvegyem. Már szürkület van, amikor lefelé indulok. Utközben könnyitek a tarisznyámon. Minden fényüzési cikknek látszó dolgot, igy - többek között - fogkefét, pipereszappant, nyári fehér nadrágot és nyakkendőmet elhajitom. Proletár külsővel akarok átlépni és tovább vándorolni abban a világban, ahol a demokrácia nyugati ér-

telemben vett intézményeit, az emberi szabadságjogokat nem ismerik, a civilizáltabb külsőt pedig talán félre magyarázzák és megvetik. - Nem szeretnék egy fogkefén vagy nyakkendőn elsiklani és a nehéz ut után ilyen csekélységek miatt bajba keveredni.

A szük völgyre már teljes sötétség borult, amikor a halász házát elérem. Egy domboldal alján épült szénapajtába vezetnek, ahol négy-öt férfi beszélget.

Ezek az utitársak!

Különben osztrákok s ők is haza, az orosz zónában lakó családjukhoz igyekeznek.

Semmi kedvük nincs a barátkozásra; hallgatnak s befurják magukat a szénába.

Magam is ezt cselekszem; szükség van az erőgyüjtésre.

Éjfél után egy óra körül ébresztenek. Megragadjuk a csónakot s lecipeljük a folyóhoz. Az öreg halász egyik 16-17 év körüli fia ugrik a csónak orrára. Nyurga, izmos gyerek; mesterien kezeli az evezőt s halkan osztogatja a segédkező osztrákoknak a parancsot. A kicsi s hozzá tulterhelt lélekvesztőt sebesen sodorja a viz árja. Mozdulatlanul kuporgok s hallgatom az evezőcsapások zizegését.

Mindenütt dermesztő csend, a csónakban pedig feszült várakozás! Szinte rohanunk; sodor az ár, majd pár perc mulva a csónak felfut egy homokpartra.

Kiugrálunk!

Szótlan kézszoritás és a taksa.

Az utitársak pár pillanat alatt ugy eltünnek mellőlem, mint a kámfor; a fiatal halász is ellöki csónakját s én egyedül maradok a koromsötétségbe burkolt homokparton.

Hallgatózom vagy tiz percig, azután megindulok. Lassan felkapaszkodom a parton, de mindenütt sürüségbe ütközöm, ami a sötétséget még elviselhetetlenebbé teszi.

Motorkerékpár zugás tőlem vagy 500 méterre! Ez az a kövesut, amelyet el kell érnem és kereszteznem.

Most legalább tudom az irányt!

A parti bozótból lassan erdő lesz s igy könnyebben jutok előre. Egy jó órai mászkálás és figyelés után végre a kövesut mellett vagyok, amelyen nagy óvatosan átcsuszom.

Pár száz méter után azonban végleg megállok. Meg kell várni a hajnali derengést, mert iránytü nélkül a tájékozódás lehetetlen.

Végre dereng; lassan-lassan kibontakoznak az előttem fekvő hegyek körvonalai. Más képet mutatnak, mint a tegnap délután a magas tetőről, de azért a csucsokat felismerem.

Neki vágok a legmeredekebbnek s igyekszem a most szigoruan őrzött határzónából mielőbb kijutni.

Másfél napig tart a hegynek-fel és hegynek-le szaladás. Pompás fenyőerdők között és három hegygerincen át vezet az utam, amely hol ösvény, hol pedig erdei szekérut. A gyéren elszórt tanyák lakói mindig készségesen tájékoztatnak s tejjel és burgonyával bőségesen ellátnak. Muszkát még nem láttak, ugy látszik nem szivesen jönnek be az erdőrengetegbe, mert csak a hegyek alját portyázzák és élelmiszert is ott rekvirálnak.

Másnap délelőtt érem el St.Peter-t. Itt találkozom először oroszokkal. Nem igazoltatnak s igy a 11 órás vonattal baj nélkül indulhatok Bécs felé. Boldog érzésekkel hallgatom a lassan döcögő masinák zakatolását s álmodom az otthoni viszontlátásnak minden örömét és boldogságát.

A közbeeső állomásokon már mindenütt láthatom Sztalin katonáit. Érdeklődéssel nézem a hóditókat, valamint a romokban heverő és felborult, kiégett kocsik ezreivel boritott pályaudvarokat.

Nagy vihar vonult itt keresztül!

A háboru réme nem kimélte az osztrákokat sem!

Bécsbe késő este érkezünk. Itt is rengeteg a rom és a kiégett ház! A régi császárváros már alszik, kihalt s a nagyon gyér világitás mellett csak a kormos falak, üres és kiégett ablakok bámulnak az éjszakába.

Egy átvirrasztott éjszaka után másnap reggel a romok-

ban heverő Ostbahnhof-ról indulunk s a kora délutáni órákban Sopron irányában minden akadály nélkül átlépjük a magyar határt.

Nehéz leirni azt az érzést, ami az ember belsejében tombol akkor, amikor egy nagy világégés után az ország határát hazafelé átlépi. Kelet és nyugat felől érkező százezrek és százezrek érezhették ezt a csodálatos, kábitó valamit, ami könnybelábaszt szemet, ölelésre emel kezet és elfelejt minden keserüséget és szenvedést. Ez az érzés azonban itt nem áll meg, de kavargó forrásában szertelen tombolásban felborit előre elkészitett és megfontolt terveket is s nem lát akadályt, leselkedő veszedelmet, csak rózsaszinbe öltözött képeket és a haza földje, levegője által kiváltott mérhetetlen belső boldogságot.

Én is ebbe az érzelmi világba zuhantam és ringatóztam, amikor a sorstól gyakran sujtott, de áldott magyar föld határát átléptük. Bár a soproni igazoltatásokra az utasok figyelmeztettek, az ilyen kicsiségekkel már nem törődtem s azokat semmibe vettem.

Állandóan csak arra gondoltam, hogy már itthon, magyarok közt vagyok; hazám földjén, ahová a Gondviselés csodálatos kegyelme baj nélkül, egészségesen visszavezetett.

A soproni állomáson azonban pár polgári ruhás nyomozó és rendőrcsoport már közrefogja a leszálló utasokat s csoportosan elvezetnek. Utközben folytonosan megnyugtatnak, hogy megfelelő igazolványokkal látnak el s azután akadály nélkül utazhatunk tovább.

Mi elhisszük és csendesen megyünk.

Egy emeletes épület előtt végre megállunk. Tábla lóg a kapu felett s azon a következő felirás:

"Államvédelmi Osztály Sóproni Kirendeltsége".

Szokatlan cégér, ... titokzatos szavak! Uj formája ez az államvédelemnek!

A hideg önkéntelenül végig borzongat s hirtelen az oroszokra és hirből ismert intézményeikre gondolok.

Itt gyorsan osztályoznak bennünket. Külön a csendőröket, külön a katonákat, külön a tiszteket s végül a gyanus polgári személyeket. A többieket, főképen nőket, gyermekeket elengedik.

Az embereket kisebb csoportokban inditják. Engem, mint főtisztviselőt, külön állitanak s estefelé, egy kir. ügyésszel átvisznek a soproni rendőrség épületébe, ahol minden kihallgatás nélkül a rendőrségi fogdába löknek, majd három keserves nap elteltével a soproni internálótáborba szállitanak át.

A rendőrségi fogdában egy csomó közönséges bünöző között minden kihallgatás nélkül eltöltött három nap nem a legkedvesebb emlékeim közé tartozik. Az ott talált emberekkel együtt nyomoruság, padlófekhely és piszok volt osztályrészünk.

Gubbasztottunk és vártunk!

A három nap és éjszaka nehezen pergett s izgalmat és reményt csak a ritkán esett kulcscsörgés okozott.

Végre engem is szólitanak, de nem kihallgatásra! Erre nem is érdemesitenek. Csak a kisérő őr közli, hogy az internálótáborba megyünk. A vonatkozó határozatot azonban sem szóban, sem irásban nem közlik velem; ugy látszik ez itt már nem is divatozó.

Jól esik ismét napfényre kerülni. Ez azonban már nem melegit, nem hevit, mint a határátlépésem óráiban. A durva és szokatlan bánásmód már sejteti, hogy bár Magyarországon és magyarok között vagyunk, azonban ehhez az országhoz és igazgatáshoz édes-kevés a közünk. Ugy látszik, hogy emberi méltóságról, szabadságjogokról ..... és magyarokról itt már nem tudnak, mert a lihegő és esztelen bosszu és a legsötétebb politika füti azokat, akik az államvédelem cégére alatt dolgoznak és egy a világháboruban elkábult népet idegen szuronyok árnyékában igazgatnak.

A soproni laktanyában elhelyezett internálótáborban hatalmas embertömeg fogad. A magas kőkeritéssel körülvett

udvaron hemzseg vagy nyolcszáz ember. Soproni, sopronkörnyéki parasztok, iparosok, volt volksbundisták, nyilasok, csendőrök, stb. mind összekeverve, rongyos ruhákban és szánalmas állapotban.

A második emelet egyik nagy termében jelölik ki szállásomat. Ez a terem is tele van csendőrökkel és egyszerü kisemberekkel. Lehetünk bent vagy nyolcvanan.

Az egyik sarokban 4-5 drb vaságy s azokon egypár deszkadarab. Ezek azonban már foglaltak s igy az egyik vaságy lábánál szoritanak nekem egy kis férőhelyet.

Levegőzni az udvarra járunk s legtöbbször egy félszer mellett üldögélünk és itt ismerkedünk. Van itt pénzügyigazgató, tanfelügyelő, ezredes, ügyvéd, ügyész és sok száz kétkezi dolgozó, akik pártállás vagy egyén okok miatt kerültek a táborba. Nehezen és türelmetlenül viselik a szabadságfosztásnak ezt az ujszerü formáját.

A nappal mégcsak eltelik, az éjszaka azonban nagy megpróbáltatás. A csupasz padlón, legtöbbször ülve vagy összekuporodva hering módjára szundikálunk. Sokan a hosszu folyosó kőburkolatán alszanak, mert bent a fullasztó levegőt, az éjszakai botorkálást és a sok egyéb kellemetlenséget nem birják elviselni.

Igy van ez az első és második emelet minden szobájában.

Az első két hét keserves éjszakái után végre ágydeszkához jutok. Ez azt jelenti, hogy az egyik ágy egyes számu deszkája megürült és azt nekem juttatták. Nagy öröm ez, mert igy félméterrel magasabbra kerülök s nem botorkálnak rajtam keresztül. Az ágy másik deszkája foglalt s igy ketten terpeszkedünk a vaságyban.

Keserves egy állapot, amely heteken, hónapokon át kinoz embertömegeket!

Az első tiz napom teljes semmittevésben és várakozásban telik el. Majd megengedik a munkára jelentkezést. Erdőben favágáshoz, a városban romeltakaritáshoz, téglagyárban

és a brennbergi bányákban különböző munkákhoz adnak ki embereket.

Erdei munkára jelentkezem. Egy 5o-6o főből álló csoporttal heteken át fürésszel és fejszével vágjuk a várostól 4-5 km. távolságra fekvő erdőrész tölgyfáit. Jól esik a mozgás és az erdei levegő. A szervezet azonban erősen rongyolódik s a rossz táplálkozás miatt este már alig vonszoljuk magunkat. A reggeli köménymagleves, a déli burgonya és az esti káposztaleves nem sok értéket képvisel. Nagy előnye azonban a kijárásnak az, hogy igy egy-két kiló kenyérhez vagy gyümölcshöz a soproni internáltak hozzátartozói utján hozzájuthatunk.

Az emberek éheznek s menetközben az ut kövezetét vagy porát kutatják, vajjon nem kaphatnak-e fel valami elhajitott vagy elhullott szőlőfürtöt vagy férges gyümölcsöt.

A Sopronkőhidáról idehelyezett fogházőrök emberségesek és elnézésükkel megengednek mindent, ami nyomorult helyzetünket valamiképen enyhitheti.

Sajnálnak sés szánakozva nézik azokat az éjszakai "zabrálásokat", amelyeket a táborparancsnok "rendőrhadnagy" és civilbe öltözött pribékei nem egyszer a késő éjszakai órákban siralmas szállásunkon végeznek. A csendőröket egészen levetkőztetik és rongyos ruhákba öltöztetik; pénzt, órát és más értéktárgyakat elveszik. Zaklatják, terrorizálják azt a sok szerencsétlen embert, akiket egészen jelentéktelen ügyek miatt vagy pedig egyszerü gyanu alapján hurcoltak ide.

Az oroszok is itt szerzik be munkaerőszükségletüket. Nehány alkalommal magam is jelentkeztem náluk munkára. Szitáljuk a lisztet, cipeljük a zsákokat, guritjuk és emeljük az olajos hordókat, valamint a hadizsákmány számbamenő gyógyszeres ládákat. Az ilyen munkára azért volt mindig elég önkéntes jelentkező, mert az oroszok kenyeret, nem egyszer pedig ebédet is adtak. Ha nem megy a munka, jelbeszéddel értésükre adjuk, hogy gyengék, éhesek vagyunk s klebát /kenyeret/ kérünk.

Mindig hoznak egy nagy kosárral kenyérmaradékot vagy

száritott kenyeret s mindjárt vidámabban megy a zsákhordás vagy a hordóhengergetés. A muszkák nem dolgoznak, csak dirigálnak s ugy bánnak velünk, mint a Fáraók idejében a rabszolgákkal. Hátunk mögött ott áll a géppisztolyos őr, mint hajcsár; a munkateljesitmény arányában pedig a maradék kenyér, amelynek végső célja nem is a szánalom és a könyörület, hanem a magasabb teljesitmény volt.

A legkellemesebb emlékeim a soproni állomás üvegezési munkálataihoz füződnek. Itt az állomásfőnök kiemelt a kirakodási munkálatokhoz kirendelt csoportból s megbizott az üvegberakás és gittelés munkálataival. Ezt a legnagyobb kényelemmel végezhettem s közben az irodában leveleket is irhattam és ennivalóhoz is hozzájutottam.

Az internálótáborban jó hat hetet töltöttem /1945. jul.-aug./. Soha kihallgatásra nem rendeltek, beadott kérelmeimre nem válaszoltak. Igy volt ez a többiekkel is. Hagytak minket kinlódni és szenvedni, egy szóval rothadni egy olyan táborban, amelynek egyedüli célja az emberek ezreinek sanyargatása, összetörése és megfélemlitése volt.

Egyik délután vagy tizenhatunkat külön választanak s másnap reggel erős rendőri fedezettel vasuton Budapestre szállitanak.

A kelenföldi állomástól az Andrássy utig villamossal tesszük meg az utat, onnan pedig gyalogosan, menetoszlopban az Andrássy ut 60.-ig. Az uttest közepén menetelünk, testileg megtörve, de emelt fővel. [illegible]

Fassiszták, ... Horthy-kutyák! - hangzanak itt is - ott is a nekünk még szokatlan jelzők. A kora esti órákban még népes járdák emberei meg-megállnak és ismerősöket kutatnak; ..... szánakozva néznek. Nekünk ugy tetszik, mintha két Magyarország viaskodna itt egymással: az egyiknek szája szitkozódik, a másik szánakozik és szeme könnybelábad.

Megérkezünk a hires nyilas székház elé, amelynek ka-

puja felett a "Magyar Belügyminisztérium Államvédelmi Osztálya" jelzésü tábla már mutatja, hogy milyen épületbe lépünk és milyen hatóság elé kerülünk.

A soproni rendőrök /mind régiek/ barátságos kézfogással bucsuznak. Benne van ebben az együttérzés, a szánalom és a biztatás! Érzik és tudják, hogy nem bünözők, de egy nagy összeomlás kálváriás, szerencsétlen magyarjai vagyunk. A szemükből, magatartásukból látjuk és érezzük, hogy ők nem a szitkozódók, de a szánakozók, a tehetetlenek magyarságához tartoznak.

Az Andrássy ut 60-ról és az abban uralkodó rendszerről a soproni internálótáborban még keveset hallottunk. El sem tudtam képzelni annak belső felépitését, módszereit s azt az agyafurt technikát, amellyel az államvédelem palástja alatt a politikai foglyokat kezelik.

A felvételi irodában pár perc alatt népellenes bünözőnek nyilvánitanak, amely kategoria jobb a háborus büntettekkel vádoltaknál. Innen a motozóba kerülök, ahol tetőtől-talpig végig tapogatnak s fölöslegesnek itélt ruhadarabjaim visszatartása után elinditanak egy szük lépcsőn a földalatti kazamaták felé, amelyekről eddig csak regényekben és mesékben olvashattam.

Az épitkezés itt ugyanis nem fel a kék ég felé, de le a föld mélye felé történt. A két lefele haladó emeletre nyiló kazamaták közül azok vannak a legmélyebben, amelyek a második emeletre nyilnak. Engem az első emelet egyik kazamatájába, ha jól emlékszem a 9-esbe lökdöstek be.

A nagy vasajtó hátam mögött becsapódik s egy gyér villanyfénnyel megvilágitott elég nagy helyiségben találom magam. Tömegszállás! Benne a kisérteties világitást egyetlen egy körte kékes-lila fénye szolgáltatja. Az ajtó felett egyetlen ablakocska, de nem a szabad égre, hanem az ugyancsak villannyal megvilágitott emeleti folyosóra.

A padló cement, a két oldalfal és az ajtóval szemben fekvő fal mellett körös-körül egybeácsolt priccsek emelet-

szerüleg kiképezve egészen a mennyezetig. Ezeken emberek ülnek, lábuk a priccs széléről lefelé lóg s kalimpál a cella belseje felé. Többen fekszenek, ketten vagy hárman pedig lent a padlózaton mozognak. Lehetnek vagy huszan.

A szobaparancsnok felirja nevemet s megkérdi foglalkozásomat. Majd hangosan bemutat a kazamata lakóinak.

Hellyel kinálnak. Nem székkel vagy ággyal, mert ilyen kényelmi dolog itt nem található, hanem priccsel az első, második vagy harmadik emeleten! - Szabad választás!

Ha kevesen vagyunk, akkor fenn jobb a levegő s nincsen olyan hideg, mint itt a cement közelében; de ha zsufolt a kazamata, akkor fenn fullasztó a hőség. - Most a felső galériát ajánlom - teszi hozzá nevetve a parancsnok.

Megmutatja az egyszerü létrát, amellyel emeletről-emeletre lehet jutni. Az öregebbek ezt nem szivesen használják, mert merőlegesen ágaskodik fel a priccsek között.

Felmászom a legfelső emeletre s ott négykézláb keresek magamnak egy megfelelő helyet, de a mennyezet igy is majdnem a hátamat surolja.

Itt is van 4-5 fiatalabb ember s kényelmesen terpeszkedik a deszkapadozaton.

Takarót vagy pokrócot hiába keresek. Sima és kemény deszka lent, meszelt plafon vagy deszka fent aszerint, hogy a legfelső vagy a közbeeső emeleten üti fel valaki tanyáját.

Az első éjszaka - bár a kemény fekhelyhez az internálótáborban már hozzászoktam - álmatlanul telt el. Viaskodtam gondolataimmal és a deszkák közül előmászó vagy a plafonról zsákmányra vetődő poloskákkal. Olyan nagy tömegben nyüzsögnek, hogy sokan az éjszakát a cementpadlón sétálgatva vagy a priccsek szélén ülve virrasztják át. Ez az ádáz támadás egész éjszaka tart s csak a reggeli órákban szünik meg, amikor ezek a férgek nyugalomra vonulnak.

Kora reggel, minden nap a cella lakóit a mosdóba vezénylik, mégpedig egy tömegben. Négy-öt perc alatt kel a mosakodást és a toilette-t elintézni. Valósággal hajszolják az embert, amely itt nem is ember, de nem is állat, mert igy

emberek, ha vadak is, egyikkel sem bánnak.

Ezután jön a reggeli. Ez egy kevés köménymaglevesnek nevezett folyadék, természetesen minden zsir és rántás nélkül. Csak azért fogyasztjuk el, hogy a gyomor egy kis meleghez juthasson. Majd három és négy óra között kondérból szolgálják a bablevesből álló ebéd-vacsorát és minden második nap egy szeletke /5-6 dkg./ kenyeret.

Este lefekvés előtt ismét mosdás és toilette a reggeli tempóban! Máskor "kikérezkedni" itt nem illik, de nem is szabad.

Ez itt a rendszer, mégpedig szörnyü rendszer, amelynek nem lehet más célja, mint az emberi testnek és léleknek gyötrése, ellenállásának megtörése. Egy olyan rendszer, amely -tudomásom szerint- nálunk és nyugaton ismeretlen volt s ennek kiiskolázott technikáját kelet zsarnokai ültették át hozzánk szadista hajlamu embereikkel és kiképzett pribékeikkel.

Reggel a cella kap még vagy negyven embert. Ezzel a szállitmánnyal hering módjára megtelik ez a gyüjtőnek nevezett kazamata. A levegő hamarosan megváltozik, majdnem fullasztó és kibirhatatlan!

Pihegünk és tehetetlenül fekszünk a priccseken.

Délután szelektálás!

Én magam a 12-es számu kazamatába kerülök. Ez jóval nagyobb, mint a 9-es; van is benne vagy 7o ember. Itt már csont- és bőrré lesoványodott és halvány arcu rabokat is találok. Hónapokat töltöttek már itt s vagy éjszakai kihallgatásra járnak vagy pedig kihallgatásukra várakoznak.

Sürgetni itt nem lehet, mert szóba sem állnak az emberrel! Kivánság, óhaj nincs, csak néma hallgatás és szenvedés. A külvilágtól mindenki légmentesen el van zárva; innen levél, üzenet ki nem juthat, be nem jöhet. Kriptába zárt emberek világa ez, akik csak azért élnek, mert nem engedik őket elpusztulni.

A szobaparancsnok egy kedélyes humoru öreg ur, ny.detektivfőfelügyelő /Kovácsevich/, aki valamikor Ferenc Ferdinándot kisérte végzetes szarajevoi utjára. Helyet szoritanak

az első emeleten, majd közlik, hogy a földszinten valaki beszélni kiván velem.

A földszinti priccs, amely a cementpadlóra fektetett deszkalapokból áll, valóságos odu, ahova a gyér világitás fénye már el se jut. Ide kell bemásznom, mert sorstársam, aki velem beszélni kiván, onnan nem tud kijönni. Nagy meglepetésemre egy nyöszörgő atyafit találok a sötétben, akit az egyik éjszakai kihallgatáson "készitettek ki" s most hatalmas ütésnyomokkal ékesitve az "ágyat" kénytelen őrizni.

Keserves viszontlátás! Az események és a "felszabadulás" elevenen földalá sodorták ezt a törhetetlen és melegszivü magyart és még annyi más sorstársát.

Ismerősök vannak itt és a szomszéd kazamatákban is, mégpedig szép számmal. Erről tájékoztatnak az ujonnan vagy más kazamatákból érkezők. De vannak itt becsempészett besugók is, akiknek az a feladata, hogy a jámbor és elkeseredett rabokból kihámozzák mindazt, amivel helyzetüket sulyosbithatják, vagy valami szabálytalanságba /pl. levélirás/ beugrathassák. Ezek mind nagyhanguak, nyilas szinekben tetszelgő sarlatánok, akik azonban sok jóhiszemü embernek okoznak sulyos kellemetlenséget.

A cella állománya minden nap változik; apad és növekszik. Az elvitt sorstársak vagy a katonapolitikai osztályra, vagy a gyüjtő- a pestvidéki, a markóutcai fogházba vagy pedig ismeretlen helyre kerülnek. Ez azt jelenti, hogy itteni kihallgatásuk befejeződött s érettek a népbirósági tárgyalásra.

Az elvittek helyére azonban ujak jönnek s mindig nagyobb és nagyobb számmal, hogy munkát adjanak annak a hatalmas apparátusnak, amely az Andrássy ut 60-ban dolgozik.

Pár nap mulva a kazamata harmadik emeletére költözöm fel. Mellettem fekszik a budapesti fertőtlenitő intézet igazgató főorvosa (Gorai) és egy régi ügyvéd ismerősöm. Együtt küzdünk a poloskák rohama ellen s pusztitjuk azokat ezer számra. Tömegesen mászkálnak az ember arcán és testén, ugy hogy az éj-

P (Gorai Lajos)

szakai alvás itt is lehetetlen s csak a reggeli mosakodás után hunjuk álomra szemünket.

Már a negyedik hetet töltöm a kazamatában, de engem sem éjszakai, sem nappali kihallgatásra még nem hivtak és csak hallomásból ismerem azokat a módszereket, amelyeknek brutális alkalmazása mindennapos a borzalmak házában. Ezekről ezrek és ezrek beszélhetnek, én mellőzöm azok felsorolását, mert magam nem szenvedtem végig egyiknek alkalmazását sem.

Egy reggel bekiáltják a kazamata vasajtaján, hogy a fogházparancsnok kihallgatást fog tartani, akinek valami panasza van, az jelentkezhet.

Panasznap! - villan át agyamon s többen jelentkezünk.

A kihallgatás ugy reggel 9 óra felé kezdődött. Ezt jelzi az a nagy zaj és orditás, amely a folyosóról beszürődik hozzánk. A vasajtó hirtelen kinyilik s az őr beszól, hogy a folyosón sorakozzanak azok, akik még mindig kihallgatásra kivánnak menni. Többen visszariadnak, de páran kimegyünk s a folyosó fala mellett sorakozunk.

Hajnal főhadnagy jön, a fogházparancsnok. Szitkozódva, káromkodva közeledik felénk.

Fassiszták, Horthy-kutyák, ... gazemberek s más hasonló jelzők csak ugy röpködnek a levegőben! Mögötte géppisztolyosok.

A szélen állok s igy mindjárt nálam kezdi a kihallgatást.

Mit akarsz! Nem vagy megelégedve a szobáddal és az ellátással? - vágja az arcomba.

De igen, megvagyok! - válaszolom, de több mint három hónapja ülök rabságban s még egyetlen egyszer sem hallgattak ki. Kihallgatásomat kérem.

Mi volt a foglalkozásod? - kérdi orditva.

Alispán! - válaszolom.

A feleletet lábbal, illetőleg hasbarugással intézi el s behajittat a "szobába".

Csak most értettem meg világosan, hogy mit jelent itt a panasz vagy kihallgatás! Mi ezeket valahogyan máshogy tanultuk és gyakoroltuk.

Uj életforma kezdődik a felszabaditott országban!

Emberi méltóság, szabadságjogok - ugy látszik - valóban ismeretlen fogalmak a bolsevisták világában s ezek maradványainak irtása nálunk is megkezdődött, hogy helyt adjon a ököl, gumibot, géppisztoly és a sátáni terror uralmának, amelynek már nálunk is kiképzett katonái és begyakorolt emberei vannak.

Az idő nagyon lassan pereg. A nappalok valahogy egybeolvadnak az éjszakákkal. Ezt nemcsak az állandóan egyforma szomoru világitás, de a tétlenség, a testi dermedtség és a rendszertelen össze-vissza alvás is okozza.

Testileg napról-napra apadunk; csak a lélekben van még meg az erő. Belekapaszkodik ez a Mindenható kegyelmébe, amely ebben a sötétségben és gyötrelemben egyedüli vigasz, remény és erősség.

Az ötödik héten végre rám is sor kerül! Kihallgatásra visznek.

Nehezen támolygok a lépcsőn. Inognak az izmok és remegnek a térdek.

Magas, szőke gyerek hallgat ki, lehet vagy harminc éves.

Röviden el kell mondanom élettörténetemet.

Azután jönnek a kereszt- és beugrató kérdések, amelyekről az Andrássy ut 60-i hosszu vendégeskedésem alatt rabtársaimtól már tájékozódást szereztem.

Nem volt nehéz azokat elháritani s az egész kihallgatást pofonok, rugás, boxolás stb. nélkül átvészeltem.

Lassan elkészül a jegyzőkönyv és rákerül az aláirás. Boldog érzésekkel támolygok le a 12-es kazamatába, abban a reményben, hogy egy-két napon belül vágyaink álmába: valamelyik ügyészségi fogházba kerülök.

A napok azonban telnek s engem még mindig nem szólitanak. Közben egy hozzánk került kedves volt kollégától megtu-

1 (Szentkláray Emil)

dom, hogy ellenem kellemetlen terhelő vallomást tettek.

Teli izgalommal várom ujabb kihallgatásomat. Ez pár nap mulva be is következik s itt már majdnem megvernek, amikor egyik kérdésükre kijelentem, hogy a Sztójay és a Lakatos-kormányt törvényesnek ismerem el.

Az egyre sötétebb helyzetből a szomszéd szobából belépő és első kihallgatásomat végző nyomozó ment meg. Átveszi a kommandót s értelmesebben, nagyobb megértéssel kérdez.

Tisztázzuk a vitás kérdéseket s igy készül el a második jegyzőkönyv is.

Kibotorkálok a szobából s a kazamatában pihenem ki a lelki és testi izgalmakat.

A napok tovább mulnak, nevem azonban még mindig nem csendül be a vasajtón. Nagyobb izgalmakat csak azok a percek jelentenek, amikor megtudjuk, hogy a palotának magasrangu vendégei lesznek. Bárdossy, Imrédy, Jaross és a többiek vonulnak be az Andrássy ut 60-ba. A mi kazamatánk előtt mennek el, de nem láthatjuk őket. Csak a megkétszerezett őrök dobogása és szaladgálásának zaja szürődik be hozzánk.

A magas vendégek a mélyebben fekvő második emeleten kapnak "szállást". Csak azt tudjuk meg, hogy repülőgépen hozták őket Salzburgból és Németország amerikai övezetéből Péter Gábor palotájába.

Kazamatánkban a régi ismerősök lassan-lassan mind elfogynak s tegnap a mellettem fekvő igazgató főorvost is elszállitották. Most már én vagyok a legöregebb rab a 12-es számu kazamatában. Ez kitüntetéssel jár s igy - a szokásnak megfelelően - én viselem a szobaparancsnoki tisztet. Ez dupla adag kenyeret s néha-néha, ha van fölösleg, dupla porció babot is jelent.

De mi ez a teljesen leromlott szervezetnek, amely már minden tartalékát felemésztette!

Néha-néha egy kis huncutsággal eggyel több beteget jelentek s igy több izben egy csajkával többet viszünk be a cellába.

Ezen osztozkodunk s igy igyekszünk nagyobb nyugalmat biztositani a folytonosan követelőző gyomornak.

"Minden szemet jól megrágni! Lassan enni, hogy semmi kárba ne vesszen!" - mondogatta gyakran a főorvos barátunk.

És mi ezt meg is tesszük! Jól megrágjuk és nagyon megszeretjük a napról-napra visszatérő babot s csak akkor panaszkodunk, ha kevés szem uszkál a levesben. El nem ejtettünk vagy ott nem hagytunk volna egyet sem belőle és a mindennapi nyomoruságunkban az volt a vágyunk, talán a legfőbb vágyunk, hogy egyszer babbal igazán jól lakhassunk.

Az egyik reggel már kétségbeesve fekszem a deszkaágyon. Az éjszakai poloskákkal folytatott küzdelem és az érthetetlen hosszu várakozás izgalmai idegeimet szaggatják s egy lelki összeroppanás rémképe kisérget.

A szendergésszerü állapotból orditás riaszt fel, mégpedig nevemnek többszöri orditása.

"Gyere már, mert mindjárt én hozlak lefelé!" - hangzik az ajtóból az őr szava.

"Fogd össze a lim-lomodat is! - folytatja.

Ugrásszerüleg ereszkedem le s bucsut intek a kazamata lakóinak.

A folyosón már sorban állnak a "szabadulók".

Az egyik csoport a gyüjtőfogházba, a másik a pestvidéki ügyészség fogházába indul. Engem az utóbbihoz irányitanak.

De előbb fénykép és ujjlenyomat készül!

Ez is megtörténik s nagy szakállal és gyürött arccal kerülök az Andrássy ut 60 emlékképei közé.

Ezután felvesszük a felvételi irodában hagyott csomagjainkat. Hiánytalanul megvannak.

Majd az udvaron párosával összeláncolnak s pár perc mulva őröktől körülvéve vagy 16-an megindulunk Budára.

Irigylem a pár napos fiatal rabok tempóját, akik teli tüdővel szivják a friss levegőt s rugalmas léptekkel kopognak az uttest kövezetén.

Nem birom a menetet; meg-megállok, majd a sor végére

utolsónak kerülök. Összeláncolt társam szinte rángat magával.

A kisérő őrök emberségesek. Pihenőt tartanak, sőt le is ültetnek egy elhagyott utca járdájának párkányára.

Az egyik őszintén kifakad. Szégyenlik és sajnálják ezeket a dolgokat, de a parancsot teljesiteniök kell.

Eldugott mellékutcákon haladunk s érkezünk meg a Margithid és az Országház közötti kompállomáshoz.

Kiégett dunaparti paloták, kormos romfalak és a Dunába szakadt hidak fogadnak.

A kompállomáson hatalmas tömeg, amely Budára igyekszik mótorcsónakkal vontatott kompokon.

Szánalommal néznek ránk, beszélni azonban az őrök senkivel sem engednek.

[illegible]

A komp megindul s nagy ivben halad a Pálffy téri kikötő felé, Ránk mered a kiégett királyi palota és az elpusztult vár komor, füstös képe, amely beékelve a pompás budai hegykoszoruba szomoruan mutatja egy országégés méreteit és szenvedéseit.

Partot érünk s rövid ut után bezárul mögöttünk a pestvidéki ügyészség fogházának vaskapuja. Végre megérkezünk oda, ahová annyira sóvárogtunk.

Itt legalább foglyok leszünk! - zug át a lelkemen s nem földalatti nyomorult férgek.

Itt már korlátozott formában a külvilággal is érintkezhetünk, olvashatunk és tisztálkodhatunk. A fapriccsek és az örökös gubbasztás, fekvés helyett, itt talán ágyban, szalmazsákon nyujtózkodhatunk s napi sétákon, ha falak között is, de élvezhetjük a friss levegőt és az éltető napsugarat.

Az uton, a kompon is erről suttogtunk, ábrándoztunk s kimondhatatlan boldogság szoritotta el keblünket, hogy a földalól, a kazamaták világából megszabadultunk.

A hatalmas fogház harmadik emeletére, ha jól emlékszem a -es cellába kerülök.

(Mihes Ödön volt iparügyminiszter)

Már utközben a folyosón egyik kedves ismerősömmel találkozom. Mint "fogoly könyvtáros" tanulmányozza a magyarországi börtönügyeket! A cellában betört ablakok, de szalmazsákos ágyak fogadnak.

A foglyok között találom Veress Gábor volt Ibusz vezérigazgatót, aki kemény lélekkel és izzó magyarsággal viseli a fogházi élet megpróbáltatásait s ugyanaz a törhetetlen magyar itt bent, mint kint az életben.

Összesen 17-en vagyunk, szivből-lélekből magyarok, akik este és reggel közös könyörgéssel kérjük az Ur kegyelmét és segitségét. A himnusz minden este felcsendül az ajkakon s lefekvés után egy-egy rögtönzött előadás teszi elviselhetőbbé a fogházi életet.

A reggeli sétán számos ismerőssel találkozom. Köztük egy régi baráttal, aki kenyér és szalonna segitséggel igyekszik talpraállitani. Ebben különben kedveskednek a cellám lakói is.

Két-három napig az ágyamon fekszem s pihenem az Andrássy ut 60 testi és lelki fáradalmait. Azután jön a napi rendes tevékenység: olvasás, séta, kártya és a csendes órák. Jönnek a fekete levelek, az ujságok és kéthetenként pedig az élelmiszercsomagok. Mind, hosszu időn át nélkülözött örömet és boldogságot jelentenek.

Látogatók jönnek. Micsoda öröm régi és meghitt barátokat szabadon látni, ha vasrács mögül is s velük pár szót váltani. Egyikük védelmemet is vállalja s igy végre ügyvédi képviselethez jutok.

Jó hirekkel jönnek! A magyar nép most 1945 év őszén szavaz s hatalmas többséggel köti le magát a magyar és polgári életforma mellett.

Ugy látszik, hogy nemcsak a lelkekben, de politikai sikon is győzedelmeskedik a szabadság és a demokrácia elve, valamint a magyarság sajátos életformája s visszaszorul a gyülölet szelleme.

Két hét elteltével ügyészi kihallgatásra visznek s egy

éjszakát a Markó utcai fogházban töltök. Itt is tömegek, a politikai foglyok ezrei ugyanugy, mint a többi fogházakban és az internálótáborokban.

Itt most hamar végzek, mert az Andrássy ut 60-ban tett vallomásomat, bizonyos kiegészitéssel, fenntartom. Este már vissza is kerülök Budára.

Talán három hetet töltöttem már a pestvidéki ügyészség fogházába, amikor az összes holmimmal együtt a felvételi irodába hivatnak. Egyik barátom pár nappal korábban már közölte, hogy ügyemet illetékességből valószinüleg átteszik a nyiregyházi népügyészséghez.

Egy az Andrássy ut 60-ból érkezett rendőr vesz át és kisér a borzalmak házába. Rossz érzések és képek gyötörnek! Ujra felrajzolódik lelkemben ennek az intézménynek minden sötétsége és barbársága.

A rendőr azonban megnyugtat s közli, hogy csak egy éjszakát töltök a palotában, mert másnap reggel maga fog Nyiregyházára kisérni.

Tele van jóindulattal ez a fiatal falusi gyerek, ami bizalommal és reménnyel tölt el.

Ismét a 9-es számu kazamatába kerülök. A félhomály, a priccs-rendszer és a poloskák tömege nem változott, csak uj rabok gubbasztanak a priccsek párkányán s szokott érdeklődéssel nézik a napvilágról ide került áldozatokat.

Megnyugtatom őket, hogy én már ismerem ezt a földalatti világot s most mint átutazó vendég, állitólag csak egy éjszakát töltök körükben. Nincs ugyanis másról szó, mint arról, hogy az egyik "üdülőből" átszállitanak a másikba, ha csak itt nem felejtenek.

Az izgalmakkal teli éjszaka nehezen telik el s reggel nyolc órakor valóban a folyosóra szólitanak.

Rendőröm már ott vár s pár perc mulva megbilincselve már indulunk is a nyugati pályaudvar felé.

A pályaudvaron rendőröm leveszi a parancsra rámrakott bilincseket s megengedi, hogy két levelezőlapot irjak. Majd

a vonaton közli, hogy nem Nyiregyházára megyünk.

Megdöbbenve és kérdőleg nézek rá.

Előbb haza megyünk ..... azután a kijelölt városba! - mondja nevetve.

Dánszentmiklós az otthona és szüleinek lakóhelye, amelynek állomását döcögve még a délelőtt elérjük s onnan gyalog, verőfényes napsütésben megyünk falujába.

Napfény, levegő, meleg őszi szinek vesznek körül s simogatva öntik el egész lényemet.

Mennyi áldás, mennyi kegyelem és gondviselés a sok nyomoruság és sötétség után ..... és ezt mind neked köszönhetem én Istenem!

Egy szegény vincellér családhoz kerülök. Ütött-kopott kicsi ház egy hold szőlő egyik sarkában. Az öreg Guba bácsi a gazda s feleségével együtt megértő szeretettel fogadnak s majdnem kényeztetnek.

Éppen disznóölés van a háznál. Sütnek-főznek és jól tartanak, puha ágyba dugnak. Igy megy ez három napon keresztül. Az indulásnál hátizsákomat megpakolják szalonnával és egy frissen sült kenyérrel.

Mennyi kincs, ... szemkápráztató és ingerlő falat!

Eszem, eszem .... és eszem! A gyomor teli van, torkom azonban mégis éget. Folytonosan kivánom az ennivalót, mert a kiéhezett szervezet keményen követeli az utánpótlást, amelyet a gyomor nem képes elég gyorsan feldolgozni és rendeltetési helyére juttatni.

Ez a becsültes magyar rendőr még az Andrássy ut 60-ban készült irataimat is megmutatja a felvett jegyzőkönyvekkel együtt.

Többet még álmomban sem kivánhattam!

Most már nyugodtan keltem utra s az akkor szokásos nyomoruságos és hosszas döcögés és egy orosz zabrálás után érkezünk ~~Nyiregyházára~~ Debrecenbe. Itt nem az ügyészség fogházában, de rokonok között töltjük a ránk szakadt éjszakát s másnap érkezünk rendeltetési helyünkre.

A nyiregyházi ügyészségi fogház akkor bánásmód tekintetében messze felette állott a pestvidékinek. Az ember szabadon költözködhetett egyik cellából a másikba, csomag korlátozás nélkül érkezhetett a fogházba s a látogatókkal is bármikor lehetett beszélni.

Thuróczy evangelikus püspök, a nyiregyházi ev. gimnázium igazgatója, a nyirbátori járás volt főszolgabirája és mások voltak a fogház politikai lakói.

Olvasás, kartya, napi kétszeri séta mind megengedett szórakozások, amelyeket 1945 november 30.-án lezárt az egyik fogházőr délelötti parancsa:

"Alispán ur! Ügyészi kihallgatásra, de azonnal!"

Az emberséges és melegszivü fiatal népügyész közölte velem, hogy a rendelkezésére álló adatok alapján szabadlábra helyez, de lakóhelyem községét csak a rendőrhatóság engedélyével hagyhatom el s ugyanott hetenként egyszer személyesen jelentkeznem kell.

Egyik barátom már vár a másik szobában, ahol örömtől dobogó szivvel veszem át a "szabadulási cédulát". Ennek felmutatására kinyilik a fogház nehéz vaskapuja s pár pillanat mulva már kint állok a "szabad" világban.

A kálváriának vége! Nehéz keresztje leesett vállamról s én gyenge lábakon, de megerősödött hittel és tuláradó boldogsággal, mint egy ketrecből szabadult oroszlán bele szeretném orditani a magyar életbe és az emberek fülébe:

A földi élet legnagyobb kincse és értéke a Szabadság! Erre vigyázzatok, ezt őrizzétek és ápoljátok!

Egy kinai bölcs sok ezer évvel ezelött mondotta:

"A fegyver nélküli nép nem vész el, egy kenyér nélküli nép nem pusztulhat el, de jaj annak a népnek és nemzetnek, amelynek fiai elfordulnak a szabadságtól és a hit éltető erejétől!"

Ez valóban igy is van.

Az az állam, amely jogrendszerében és intézményeiben a szabadságot és az Isten által adományozott elemi szabadság-

jogokat és az emberi méltóságot nem tiszteli, nem állam, de a sátán által vezetett emberek olyan terror uralma, amely előbb vagy utóbb szolgasorba, pusztulásba taszit egyént, családot, társadalmat és nemzetet.

Nálunk a nagy világégés után most mérközik a szabadság gondolata és ~~a bolsevizmus~~ ideológia. Ez utóbbit ~~tervszerü~~ -ugy latom- céltudatossággal most csempészik be a magyar életbe. Az egyik a világháboru borzalmaiból ~~és a szociális igazságtalanságokból~~ feltápászkodó magyar nép megmaradt értelmiségére, töretlen kisgazdáira, parasztjaira és munkásaira támaszkodik, a másik mögött ~~Sztalin~~ ~~ott~~ állnak, ~~a moszkvai kormányzat~~ Moszkva kérlelhetetlen vörös diktátora a maga embereivel, cinikus módszereivel és hazug propagandájával.

A nagy mérkőzés 1945 őszén már megkezdődött s első politikai megnyilatkozása az őszi országgyülési választások eredménye. Ezek már mutatják, hogy a két irányzat: a szabadság gondolata és ~~a bolsevizmus~~ egy elbarizált ideológia összecsapása és mérkőzése elkerülhetetlen s az a kulisszák mögött, a köz- és társadalmi élet egész vonalán trükkökkel, elhurcolásokkal, társadalmi osztályok kifosztásával, politikai becsapásokkal, uj fajta börtönrendszerével s mesterséges tömegfelvonulásokkal csak fokozódni fog.

~~Moszkva~~ Sztalin nem hagyja magát!

Az 1945 évi választások után uj módszerekkel elindul a magyar állam és nép meghóditására!

Én pedig,..... ebben a politikai légkörben, de mégis boldogan és teli hittel hazafelé ..... parasztnak.-

I egy a gyakorlatban eltorzított, hamis vágányra naladt és rossz kezekbe került

~~1945~~

1946 – 1961

V. F e j e z e t .

Parasztélet és az otthon

A család és a munka szeretete, a lelki öröme

Sötét éjszaka van; csipős, ködös éjszaka. Csak itt-ott pislog egy-egy villanylámpa, de azok fénye is eltompul a vastag ködtakarón. Ugy ahogy romokat világitanak meg: leszakadt tetőket, csupasz falakat és törmelékkupacokat. A felfordult gerendák tótágast állnak, ... ijesztően bámulnak.

A sötétbe burkolt nyiregyházi állomás romjai között botorkálok!

Minden lépésnél a második világháboru szörnyü pusztitásai kisérnek és kisértenek: rom, ismét rom ... és mindenütt rom!

Hajnali három óra van! A naptár 1945. november 30-át mutat. A reggel öt órakor induló mátészalkai vonatot keresem. Valahol a külső vágányokon vesztegel, ahová bizony nem könnyü eltalálni. Kiégett, felfordult és nemegyszer kerekeivel égnek álló vagonok tömege zárja el az utat s a nagy össze-visszaság, a novemberi köd majdnem lehetetlenné teszi a tájékozódást.

Végre emberekkel találkozom. Ezek már lámpával jönnek; ők is a vonatot keresik, amely még mindig ritka madár ezen a vidéken. A nagy összeomlás elpusztitotta vagy elhurcolta az emberi civilizációnak ezt a nagyszerü, kényelmes szállitóeszközét, de már itt is, ott is egy-egy ócska masinával és megrongált kocsikkal ujra elindult és döcögve, lomhán vánszorog a megtaposott magyar falvak és városok között.

Egy vasutas segit és sok kacskaringóval elvezet a szerelvényhez, amely pár nyitott és zárt, de erősen megrongált teherkocsiból áll. A vagonok mellett már emberek topognak és dideregnek, majd egy kis leleményességgel tüzet raknak.

Az álomvilágba tartozó váróterem melegét valahogyan pótolni kell!

A felfordult vagonokból hamar előkerül a szalma, deszka, meg a szén s a gyorsan megrakott tüz melege és világa maga köré vonzza az éjszakai utasok egyre szaporodó tömegét.

Rosszul öltözött emberek, sápadt és gyürött arcok! Talán a tüz fénye vagy a sok fáradság, megpróbáltatás rajzolja és tükrözi vissza ezeket a halvány szineket. Főképpen batyuzók Budapestről és a nagyobb városokból, akik élelmiszert jönnek keresni és csereberélni a messzi Nyirségbe. A vidék gyufára, sóra és ócska textilanyagra éhes, a városi népség pedig egy kis olajat, zsirt, lisztet vagy baromfit kiván.

Cserebere világ ez, amelyben a pénznek alig-alig, vagy pedig nincs is értéke, csak az áru az ur! - azért adnak, cserélnek mindent.

Igy élnek ma hatalmas tömegek ebben az összetaposott, bombázott és kifosztott országban - mondja az egyik értelmes, nagybajuszu magyar. A test legegyszerübb szükségleteinek biztositása céljából utaznak, éjszakáznak és törődnek napokon keresztül az emberek és legtöbbször ablak nélküli vagonokban, igen gyakran pedig a vagonok tetején és az ütközőkön. Ki vannak téve szélnek, Isten hidegének s nemegyszer pedig az [illegible] zabrálók fosztogatásának - folytatja tovább.

Ez ma a főfoglalkozás, mert élni csak kell valahogy, ha mindjárt batyuból is! Örülünk annak, hogy nem pusztultunk el a fölöttünk elviharzott szörnyü világégésben és istenitéletben, - teszi hozzá egy másik.

Egy skatulya gyufa, egy kilogramm zsir vagy liszt, nemegyszer pedig egy ócska kabát vagy foltozott ing ma az, ami örömet jelent és okoz, nem is beszélve - főképpen városokban - a biztos és ép háztetőről és ablakokról, amelyek esőtől, hidegtől ugy ahogy védelmeznek - folyik tovább a beszéd.

Az öreg tolatómozdonyt csak hét órára sikerült kifüteni s máris jön nagyokat füttyentve a szerelvény felé.

Nincs semmi morgás, ... sőt meleg szeretettel üdvözöljük, hogy mégis eljött és elvisz bennünket!

Itt a gép! - hangzik mindenfelől s máris lázban ég az egész utazó közönség. Megmozdulnak a toprongyos, sápadt emberek és a batyuk. Hát mégsem kell gyalog vagy szekéren nekivágni! - mondják boldogan és nevető arcokkal kapaszkodnak fel a nyitott vagy zárt teherkocsikba.

A mozdony éleset füttyent, majd erőlködve nagy szuszogással elindul. Megyünk, ... döcögve haladunk a szomoru nyirségi tájon, ahol csak itt-ott zöldel egy-egy gabonatábla s a földek legnagyobb része töretlenül várja a tavasz és az emberi munka ébredését. Mindenütt háborus nyomok: lövészárok, aknatölcsérek, szétlőtt tankok és kiégett vasuti kocsik. Ezek és főképpen ezek tarkitják a szürke, novemberi szinekbe öltözött tájat: a sokat szenvedett magyar ugart.

A nyitott vagonokba csipősen csapkod a téli szél; megpirositja az arcokat. Az asszonyok szorosabbra huzzák a nagykendőt, juhok módjára összébb bujnak, Valahogy melegedni és védekezni próbálnak a nyirségi szél ellen. Nekem azonban ez nemcsak ujság, de jóleső érzés is! Élvezem a friss levegő járását és a szabad láthatárt. A hosszu hónapokig tartó rabság és megpróbáltatás után a tüdő és a szem mohón kap a friss levegőbe és a láthatárba; eszi, - lehet mondani falja a rég nem látott - "szabad világot"!

A gondolatok tömege pedig ott kavarog a lélek mélyén! Százszor, ezerszer rajzolódik fel előttem az elhagyott otthon, a messze távolban, idegenben maradt család képe. Ott kavarognak a közelmult szenvedései, a mérhetetlen távolságok és a közbeékelt, leküzdhetetlennek látszó akadályok.

Mennyi emberi értelemmel megoldhatatlannak látszó probléma! Mennyi kérdőjel ... a miért, meddig és hogyan szavakkal tarkitva! Ezeket nehéz közelebb hozni, egybesüriteni és észszerüen megoldani, mert a szörnyü világháboru és az azt követő történések kérlelhetetlenül és durván belenyultak a multba, vagyis mindabba, ami volt: akár jó, akár

rossz s még sejtetni sem engedik, hogy mi lesz és hogyan lesz!

Jöttek, ... szinte robogtak az események! Elsodortak embereket, pozíciókat, megingathatatlannak tetsző anyagi bástyákat, szétszakitottak családokat. Elvitték azok tagjait vagy a csendes temetők, a jeltelen sirok mélyébe, vagy pedig - a világ négy tája felé - kit rabságot jelentő fogságba, kit menekült táborokba és a végtelen nyomorba. Kiméletlenül rohantak, száguldoztak, fakasztva ugy itt, mint ott sok könnyet, fájdalmat és emberi szenvedést.

Évezredes magyar sors ez, ... magyar élet!

Merre, hová, hogyan és meddig!? - ez és ismételten ez a nagy kérdés, amely ~~az~~ ma annyi embert foglalkoztat s amelyre a szürke novemberi ég alatt és e kopár, megpróbált magyar földön olyan nehéz ma még feleletet adni vagy találni.

Hozzám, börtönöket járt emberhez most legközelebb - legalábbis kilométerekben - az elhagyott otthon áll. Igen, az elhagyott otthon! ... Az apró gyermekek édesanyjukkal együtt, egy hisztériás menekülési lázban, onnan indultak el - és amint azt a III.fejezet leirja - egy szörnyüséges utra magukkal vonszoltak. Gacsály a neve ennek a kis falucskának, ahová 1942 végén, állásomról való lemondás után, a háborus viharok közepette a családot eldughattam és magam is már akkor ott kezdettem tanulmányozni és tanulni az almatermesztés és a gazdálkodás tudományát.

Apósomék otthona és birtoka ez. Nincs már messze - ott huzódik meg a Trianonban durván meghuzott magyar-román határnál - az ország északkeleti csücskében. Arrafelé döcög vonatunk is. Döcög, teli várakozással és reménységgel.

Kicsi falu és benne egy kedves ház!

Ez az irány és ez a cél!

Az egyiket becsületes, jó magyar nép lakja, amely az Istent féli, a földet és a munkát pedig szereti s becsüli. Isten kegyelméből megkimélte a háboru. Nem égett le, pedig sok még benne a szalmafedeles ház és a putri, no és a már évtizedek óta megmeredvedett szegénység. Tankok és vad háborus hordák nem taposták össze. Csak átszaladtak rajta; főképpen lovakat, sertéseket és szekereket dézsmáltak, de ezt már alaposan. Más na-

gyobb baj nem történt. Ez is elviharzott egy rossz és hosszu éjszaka alatt.

A másik: a régi, kedves ház is áll a maga egyszerüségében. Verandáját befutja a szőlővenyige, a házat körülölelő kis virágoskertben pedig tovább zöldel és őrködik a három fenyőfa. Hazakerült gazdája is, András ur és áldott jó felesége, a mi drága "Nagyapánk" és "Nagyanyánk". Igy hivjuk őket a kis unokákkal együtt.

Ők is - a legutolsó pillanatban és elfelejtve figyelmeztetésemet - a hisztéria betegségébe estek és a biztos fedelet, földet elhagyva, egy katonai teherautón Budapestig meg sem álltak. Ott megkapták mindazt, amitől féltek és menekültek: a hónapokig tartó ostromot, a nélkülözést és a nyomoruságot; életüket éppen csak megmentették. Az angolok ezt valahogy máskép csinálták! Náluk nem a kormány, sőt maga a király sem volt hajlandó az éjjel-nappal agyonbombázott Londont elhagyni. Csak az asszonyokat és gyermekeket szállitották vidékre, vagyis a jövő nemzedékét.

De előttünk áll Leningrád és sok más példa is, amelyekből - nevelés szempontjából - még ma is hasznos értékeket meritheTünk.

Nagyapa különben régi faragásu magyar ur! Szerelmese a földnek, az azon telepitett gyümölcsösnek és a családjának; az örökösen mozgó, aranyszivü Nagymama pedig az unokáknak és a család minden tagjának.

Tiszteli, becsüli és szereti is őket a falu népe és nem is érdemtelenül, mert nemes gondolkodásuk, magatartásuk és munkájuk mindig megütötte az egyszerü falusi emberek szivét, lelkét.

A ház tehát áll, az öreg gazda él s a földecske is, bár erősen megcsonkitva, gazdasági felszerelésétől és állatállományától pedig teljesen kifosztva, de megvan; csak kézbe és munkába kell venni, fiatalos erővel bele kell ugrani és ujból épiteni!

Itt mutatkozik az a szilárd pont, amelybe bele lehet kapaszkodni s amelyen bátran el lehet mozdulni a nincstelenség és a nyomor vonaláról, hogy Isten segitségével megoldhassuk azokat a nagy családi problémákat, amelyeket a felettünk elzugott háborus vihar gyenge vállainkra rakott.

A börtön falai közül szabadulva minden erre taszit, ide kényszerit. Eltörpül, jelentéktelennek látszik szemeim előtt az a körülmény, hogy szabadulás fejében minden héten egyszer a helyi rendőrparancsnokságnál jelentkeznem kell s a falut annak engedélye nélkül nem hagyhatom el. Az sem okoz nagyobb lelki izgalmat, hogy pár hónappal később a román népbiróság Kolozsváron „in contumatiam" életfogytiglani kényszermunkára itél.

Lelkem nyugodt; csodálatos és meg nem magyarázható erők nyugtatják meg. Egyszerüen tudomásul veszem, hogy a mai "közéletben és jogrendben" megbizhatatlan és bünös magyar vagyok. Miért? - Azért, mert 19. évi közszolgálatom alatt - és én erre legjobb lelkiismeretem szerint sem találok más választ - a magyar nép és a kisember szerelmese voltam, minden lépésemmel és tettemmel pedig a köz érdekét szivből-, lélekből szolgálni törekedtem.

"Az idők változnak és mi változunk bennük!" - mondták már a rómaiak.

Nem tudom miért [illegible] egyik ujságban olvashattam, hogy onnét mi történt a [illegible] gyárból 900 elitélt [illegible] csoportjában ahonnan én is [illegible] mint háborus [illegible]

Vonatunk a késő délutáni órákban döcög be a mátészalkai állomásra. A tolatómozdony derék munkát végzett, nem romlott el sehol sem, becsületesen vitte a szerelvényt. Innen már nem fut tovább a masina. Végállomás ez, mert a matolcsi vasuti hid a Szamosban fekszik; elvitte, leszakitotta a nagy háboru!

Nem marad más hátra, mint a két elgyengült "csikó", ezeket kell hazáig nógatni, ahol apósomék előzetes értesitès alapján, már várnak. Nem sokat gondolkozom s elkerülve az értem küldött szekeret, hamarosan nekivágok a fehérgyarmati utnak, ahová az esti órákban egy utközben elcsipett szekér jóvoltából meg is érkezem.

Másnap reggel korán kelek s nekivágok a még hátralévő 22 kilométernek. Mi ez nekem, aki már hó pár száz, vagy ezer kilométert tettem meg hazafelé, mégpedig idegen földön és legyőzhetetlennek tetsző akadályok között. A két "csikó" eszi a kilométereket, nem is kell azokat nógatni; mennek, ... vonzza, huzza azokat az otthon csodálatos érzése és gondolata.

Már látszik a kis falu templomtornya; büszkén nyulik a magasba. Isten dicsőségét, hatalmát és kegyelmét hirdeti s mélységes alázattal tölti meg lelkemet. Felfelé mutat és figyelmeztet, hogy gazdája: a mindenség Ura az, aki mindannyiunkat megtartott; a kemény megpróbáltatásokon, bombazáporokon, földalatti kazamatákon, internálótáborokon és börtönökön töretlen átvezetett; utat mutatott, jó tanácsot adott és ha rongyosan is, de épségben és egészségben haza vezetett.

A déli harangszó már a falu határában ér. A harangok kongásának muzsikáját lágyan hozza a szellő; zugása és hivogató szava betölti szomjas lelkemet s csodálatos érzésekkel kényszerit térdre, hogy megöleljem és megcsókoljam azt a földet, amelytől egy világégés eseményei - lehet mondani - akaratom ellenére elszakitottak és elsodortak. Földre kényszerit, hogy itt az otthon földjén mondjak hálát a minden-

ható örök Istennek, aki bölcsességével és végtelen kegyelmével visszahozott erre a földre és hazavezetett!

x
x x

A hó nagy pelyhekben hull s fehérbe burkolja a határt. Eltünnek az ősz maradványai; a szürkés-barna foltok s minden egy szinbe öltözik. A természet nyugszik, pihen a fehér takaró alatt s maga az otthon és az istálló is csak piheg, a kéményen keresztül lélegzik.

Ruha, élelmezési és fütési gondok emésztik a velem megszaporodott családot. A háborus vihar alaposan kitakaritotta a házat és az istállókat. A jószágot elvitte a muszka, a felszerelést és a butorok jó részét pedig elhurcolta a távoli községek egy pár dologtalan bitangja.

A falu derék lakósai segitenek! Hoznak egy pár tyukot, csirkét és egyéb élelmiszert. Lassan-lassan visszakerülnek a "megmentett" butorok és gazdasági eszközök egyes darabjai. Előkerül magyar ruhám parádés nadrágja is, ami bizony nagy kincs ebben a nadrágtalan világban, különösen annak, aki gazdálkodni akar. A derék malmos meg egy pár 43-as bakanccsal ajándékoz meg. Gyalázatosan szoritja jóval nagyobb lábamat, de a nagy örömben még szisszenni sincs kedvem, nehogy a bakancs tőlem megszökjék. Én birom a szoritást, a rabság megedzett s az az érzésem, hogy előbb vagy utóbb a bakancs fog engedni és megtörik. Közben felső télikabát is kerül kölcsönbe, addig, mig pokrócból sikerül egyet összeütni.

Igy éldegélünk, melegszünk és beszélgetünk a kis szobában. Ez a nappalink, ebédlőnk és hálószobánk ebben a kifosztott és pénztelen világban. A szokatlan nagy hideg nem is enged terjeszkedni, a fainség pedig füteni. Az ősz ugyan behozott a feles gazdálkodás utján egy kis buzát és kukoricát a meghagyott gazdaságból, de az hamar kopik és édes ke-

vés, mert sok a szükséglet és a kívánság. A budai ostromot átvészelt pénzből került két fiatal tinó és egy ellős tehén. A tinók azonban tartásra vannak kiadva, a tehén pedig egy kecskével "melegszik" a szellős és tágas istállóban. A maradék pénzt elvitte a szörnyü infláció és a napi megélhetés gondja.

Bizony nemegyszer probléma egy-egy doboz gyufa beszerzése vagy pedig egy-egy levél feladása. Köménymagleves reggel és puliszka este; délben pedig leves és gyurt tészta, amelyekben a zsirt az olaj pótolja. Ez a megszokott étrend hónapokon át s bizony nem jól esne, ha nem ilyen, de még szükösebb lenne ebben a batyuzásból élő szomoru világban.

Nagyapa kedvetlen, ... s bizony gyakran a közelmult "dicsőségén" rágódik; az ágaskodik benne! Nemegyszer annak légkörében himbálózik, ami pedig most nem kenyerünk s nem is lesz soha többé! Elmult, mert beteg volt; eltünt, mert országos viszonylatban ugy politikai, mint gazdasági és szociális szempontból igazságtalan volt. Nem tudott megoldani olyan problémákat, amelyek évtizedek óta rákfene módjára rágták a nemzetnek testét, lelkét. Elsodorta a Gondviselés s megostorozott és még mindig ostoroz bennünket, mert nem jól sáfárkodtunk nemcsak a magunkéval, de az országéval sem. Valahogy csak magunknak: a testnek éltünk, pedig az élet, vagyon és a hatalom sok-sok kötelességet ró az azokban részes halandó vállára. Fegyelmet, lemondást, önzetlenséget és áldozatkészséget követel egyházzal, állammal és a földi javakban szükölködő embertársainkkal szemben.

A kedvetlenség nehezen enged. A téli szél azonban keményen megrázza az ablakot! Megmutatja a fehér takaró alatt alvó földet s a megmaradt határt. A magyar sors érzése rezdül meg bent és odakint. Nincs itt mit gondolkodni és az elsodort multon rágódni! Itt a föld! ... az ősi, s bennetek az ajándékozott egészség! Magyarosan meg kell fogni a munkát; fejszével, kapával, ásóval és ekével! ... és turni, tur-

ni az ősi földet, hogy Isten segitségével életet, békességet és szeretetet teremjen.

Ezt példázza a magyar paraszt is, kinek földszeretete,- éhsége közismert s igazi életformája a földmüvelés és állattenyésztés. Nem kényszerből teszi, de ehhez huzza szive és lelke, ide sodorja a vére. Ezért áldoz munkát látástól vakulásig és ha azon lábát megveti s lehetőséget adunk arra, hogy megvesse, azt alakitja egyéni munkával és szorgalommal s azon virágzó gazdaságot, nemegyszer pedig paradicsomot teremt.

Kezdjünk mi is hozzá! Itt a megmaradt határ a faluban és máshol sok a szép példa; neki kell gyürkőzni s a föld nem lesz hálátlan!

Az elkövetkező napokban már csattog a fejsze s gyérül a gazdaságot körülölelő fasor. A nyulak által megtámadott és megrágott gyümölcsfákhoz is segitség érkezik. Aháton szállitott napraforgó karóval s a nagy hidegben és hóban sok nehézséggel körülkötözött fák megmentetnek az életnek és a termésnek. Az udvar, az istálló, pajta, stb. lassan-lassan visszanyerik rendezett képüket és ... élet ... élet indul meg a kis gazdaságban, amelyben Nagyapa is már jókedvvel és bizalommal segit, tanácsokat ad; Nagymama pedig a konyha és a ruhák körül szorgoskodik.

A tavasz már ébredést hoz, de ránknézve emellett még nagy erőpróbát is jelent. A nagy gonddal telepitett és felnevelt almafákat megviselte a világzivatar és az abban rájuk szakadt gondozatlanság. A fákat kaparni, tisztitani és nagy körültekintéssel metszeni, a talajt pedig ásni, szántani kell.

Nem várunk biztatást! Langyos vagy csatakos időben már kora reggel csattog a metszőolló, csikorog az ásó és a hetekig tartó izzadságos erőfeszitésben megy, ... halad a munka. A mi hüséges ezermesterünk: Gyula a létrán, Endre fiu pedig a fán metszik, fürészelik a beteg és felesleges ágakat; szivvel-lélekkel és jókedvvel segitenek mindenféle munkában és

gondban.

Majd jönnek a bogár- és gombakártevők elleni hadakozások! Nem ejt kétségbe és nem keserit el bennünket a hernyók és bogarak ujra és ujra jelentkező tömege, de nem is tesznek elbizakodottá a megnyert rovarcsaták. Küzdeni kell éspedig folytonosan a fák és a gyümölcsök egészséges életéért, mégpedig kényen és értelemmel. Ilyen az emberi élet is, amelyet a mindennapi küzdelemben munkával, fegyelemmel és Istenben vetett erős hittel lelkileg és testileg gondozni és ápolni kell.

Igy megy ez heteken, hónapokon keresztül! És lassan-lassan ásó, kapa, fejsze és olló hozzásimul a kézhez, a test pedig beletörik az egészséges paraszti életbe. A fizikai munka és a friss levegő meghozza a jó étvágyat és az éjszakai mély álom nyugalmát, amely az egészséges paraszti élet velejárója. Már a hajnal ébreszt és nem a nap fényes korongja s estefelé pedig, jólvégzett munka után, hanyatló sugaraival hamar nyugalomra kerget. Elmarad a fejfájás, az ideges semmittevés, a poharazásba, kártyázásba és sok felesleges locsogó beszédbe fulladozó "munka", de ehelyett fegyelmezettség, megelégedettség és büszkeség érzése önti el a lelket és testet, amit a jólvégzett napi munka mindig magával hoz.

Ősszel a gazdaságot is kivesszük a felesek kezéből s hazakerül a két fiatal ökör is. Az első almatermésből már szekér, eke is kerül a jószág mellé, ... csak még a béres hiányzik!

Gondolkozásra pedig nincs sok idő; fel kell csapni... béresnek!

Nem is tudtam, hogy milyen nagy fába vágom a fejszét! Csak később jöttem rá, hogy nem is olyan könnyü és egyszerü mesterség két fiatal ökröt hajtani, azokkal szekerezni, szántani, permetezni és boronálni. Különösen annak nem, aki hosszu időn át pennát forgatott és hozzá az alispánság terhét és annak minden cifra sallangját viselte. A könnyünek látszó feladat csak a parancsolás és az ostor durva hasznä-

lata; de hogy hogyan, mikor és milyen mértékben kell a szónak és az ostornak pattogni, ... az már bizony egész tudomány!

És vajjon nem igy van az élet egyéb területén is?!

Hónapok és nagy türelem kell ahhoz, hogy valaki megtanuljon az ökör nyelvén beszélni és két fiatal ökröt elhajtani.

Jámbort és Gyöngyöst - ez a neve a két derék állatnak - nem gyeplővel kell jobbra vagy balra rángatni, mint a cigány a lovát, sem pedig zablával fékezni. Ezt, ez a két "jámbor" állat el sem türné. Az ökörnek beszélni kell, amely beszédnek sajátos értelme és muzsikája van. Ezt a muzsikát hammonikusan kiegésziti az ostornak megfelelő időben való csápolása és azzal az ökör testének szigoru vagy illedelmesen kedveskedő érintése. Ezt megértik s erre a muzsikára hallgatnak és viszik a szekeret vagy az ekét ugy és ott, ahogy és ahol a gazda kivánja. Különös érzék és tapasztalat kell ehhez, mert különben jaj annak a szekérnek vagy ekének, amelyet nem megfelelő szóhangsullyal és ostorcsapással: vagyis az ökörnek nem értelmes módon irányitanak.

Különösen fontos ez a gyümölcsös kertekben, ahol fiatal fa, vagy egy termőrüggyel, vagy gyümölccsel megrakott gally esik az ökör utjába. Itt aztán minden ostorfogásnak és kiejtett szónak jelentősége van. A jó béres tekintélye, mióta ezt a mesterséget s annak számtalan csinját-binját, ugy ahogy megtanultam, rendkivül megnőtt előttem.

Megmozgatjauk az öreg, elárvult tanyát is. Az összegyült sok trágyát, amely nélkül nincsen szem- és gyümölcstermesztés, rohammunkával rakjuk szekérre s szállitjuk a gyümölcsös kertbe. Dolgozik a csákány, az ásó, meg a villa a megfeszült izmok alatt s a kupacok pedig gyorsan szaporodnak az éhes fák körül. Mezitláb, ing nélkül tapossuk napokon át az "aranyat" s - bevallom - mindig jóleső érzés fogott el, amikor az emberek látták és mondogatták, hogy az "alispán - béres" nem tréfál; nemcsak parancsol, de trágyát

hajigál, ökröt hajt, maga fogja a permetezőcsövet és az ekeszarvat.

Ment minden, mint a karikacsapás! A régi és a fiatal gyümölcsösben kilökjük a beteg és megrágott fákat s helyettük szép számmal ujakat ültetünk. Lebontjuk a nagy juhhodályt és a dohánysimitót, de nyári ököristálló, szekérszin, trágyatelep, istállófal stb. épül helyette; megy a kutépitás és hidfektetés. Az oroszok által nagy részben elhordott dohánypajtából kiszélesitett almatároló keletkezik a régi lebontásával; a nagy udvaron előbujnak a kapuk és a drótkeritás, sütőház és a belső disznóolak.

S mindezek mellé "intéző" is kerül a gazdaságba. Ezt a cimet kapta és ma is büszkén viseli apósom kondása, a ma is fiatalosan mozgó Biró Dezső.

Ő a főtanácsadóm. Ismeri a gazdaság minden parányi részét, talajtani minőségét. Ő tanitott meg ásni, kapálni, szántani, tárcsázni, boronálni, kaszálni stb., no és a legnehezebb tudományra: ökröt hajtani.

Az ő megkérdezése nélkül semmilyen nagyobb munkába bele nem fogtam, lett-légyen az szántás, vetés, épületbontás, keritéskészités, trágyahordás, kertásás, állatgondozás, takarmányozás, állat-gyógykezelés stb.,stb. De a ruhavarrás, cipőjavitás mesterségét is ismeri ugyanugy, mint az ács és kőmüves munkát. Igazi ezermester!

"Intéző" ur, gyerünk csak a határba! Mikor vágjuk a buzát, a lóherét, törjük a kukoricát? Mit és hogyan, hová vessünk? Ezer és egy kérdés, ugyanannyi talpraesett felelet és tanács.

Bár irni és olvasni nem tud s még ma sem tanult meg, rendkivüli ember; a jelenlegi termelőszövetkezetben is az egyike a legmegbecsültebb embereknek s a legjobb kazalrakó.

Felesége is csupa sziv és szeretet s emellett kitünő gazdasszony, aki négy fiut is felnevelt és adott a hazának. Ezek a gyerekek nekem is, de különösen a szivemhez nőtt Endre fiu nagy segitséget, a munkában pedig támaszt jelentettek. Ma már mind szépen és sikerekben gazdagon menetelnek.

Bevallom, apósomat mint okleveles gazdát sokszor bántotta, hogy az "intéző urra" hallgatok s tőle kérek tanácsot. Azzal nyugtattam meg, hogy nagyapa idős korára tekintettel most már csak az ablakból gazdálkodhat, de ez ma, amikor számtalan problémát kell megoldani, már nem megy, a helyszinen és azonnal kell intézkedni.

Élet, mozgalmas élet indul tehát a munka nyomán. A tanya melletti legelőn már juhok, ökrök és szép számmal tinók legelésznek; körül mindenütt buza- és kukoricatáblákat ringat a szél; a gyümölcsöskert fáinak dus lombozata közül pedig szerényen kandikálnak a piros jonathan és a mosolygó batul almák. Ezek különösen akkor szépek, amikor a hajnali napsugár és a langyos szellő simogatja harmatos kalászukat és bársonyos héjukat. Itt vagyunk, ... eljöttünk, - szinte mondják suttogva - örüljetek és gyönyörködjetek bennünk!

És mi ... távol az emberi tülekedések politikai és gazdasági zajától valóban gyönyörködünk és örülünk, mert Isten és a természet legszebb ajándéka, valamint a becsületes emberi munka kielégitő eredménye mosolyog innen is,onnan is reánk.

Valóban, a gazdaságon ütött sebek hamarosan begyógyulnak, s a kisüzem velünk együtt lassan-lassan leveti, elhajitja ócska ruháit. Mindenki és minden megjavitott, vagy uj mezben forog és mozog. Lekerülnek a rongyok, visszamennek a kölcsöndarabok s mi megerősödött hittel uj ruhákban dicsérjük az Istent.

Bár kezdetben - különböző rémhirek következtében - éjszakára egy beszakadt tetejü disznóól rozoga padlásán, egy bagoly társaságában, vagy a szomszéd gyümölcsös akáccal sürün benőtt árok partján huzódtam meg, később azonban meg-

nyugszom és agyümölcsösünk belső sarkában felhuzott szalmakunyhóban ütöm fel állandó nappali és éjjeli tanyámat.

Ugyszólván benne élek és benne vagyok a természetben, amely nappal bőséges napsütésben fürészt, éjjel pedig a halványan fénylő csillagok alatt, tücsökmuzsikával altat. Csend és nyugalom vesz körül, s az élet ... inkább nomád, - mint parasztélet!

Velem tart és ebben az életben osztozik hüséges és éber farkaskutyám: Burkus. Őrködő szeme és vigyázó füle mellett adom át a munkában megfáradt testet a pihenésnek s szállnak gondolataim a messze idegenbe: az ottmaradt család tagjaihoz, akiket hazahozni és az ujjáteremtett otthonban látni lelkem és szivem leghőbb vágya és kivánsága.

Jöjjetek, ... igyekezzetek már haza! - szakad fel sokszor a sóhaj és a kivánság. Itt az otthon; a házon belül pedig a béke, nyugalom és szeretet vár benneteket! Ezért könyörgöm és esedezem nap mint nap a mi jóságos Istenünkhöz, akinek segitsége nélkül ezt a kérdést gyenge emberi erőnkkel, éppen a rendkivüli adottságok miatt, megoldani ma még mi nem tudjuk.

És a mosolygó batul és a pirosló jonathán almák szedése meghozta a várva várt örömhirt is. A sürgöny már Nyiregyházáról jött s az éjjeli érkezésüket jelezte. Franciaországi hadifoglyokat szállitó vonat hozta őket. Micsoda öröm és izgalom! A Gondviselés elhalmoz minket kegyeivel! Jönnek két évi hosszu távollét és sok megpróbáltatás után, hogy most már együtt folytathassuk azt az életet, amelynek uj kereteit és tartalmát a nagy összeomlás utáni körülmények vaskövetkezetességgel szabják meg.

A gyermekek már körülöttem ugrálnak, nyakamba kapaszkodnak s ragyogó arccal mesélik azt a sok történést, amely a nehéz, keserves elválás és a boldog viszontlátás között lepergett. Az amtzelli Schmied család, Stiefel papbácsi, ... no meg a "Hanzi ló" és a "Kaffeekuh" képei kergetik, váltogatják egymást, Csacsogás és nevetés itt minden; ez tölti be az egész házat. Apa "szemefénye" Zsuzsika; "büszkesége" Gá-

bor és "rózsája" Csilla huncutkodnak s máris hatalmukba keritik az egész házat és gazdaságot.

A természet ezer változatában tobzódó falusi élet most már további szinekben gazdagodott. A három kiś pajtás 6, 5 és 3 évükkel - ragyogást, derüt és vidámságot lopnak be a parasztéletbe. Ők hozzák ki hangos csatakiáltásokkal a reggelit és az uzsonnát s Burkus vigyázó szemei előtt fogyasztják azt velem együtt jó étvággyal.

Valahogy más a kenyeret és szalonnát zöld pázsiton és lombos fának árnyékában enni, mint teritett asztalnál kanalazni, kést és villát forgatni. Más ize és zamata van itt az ételnek: a madárlátta kenyérnek és szalonnának! Gyermekszemek és szájak szolgáltatnak erre bizonyságot.

A madárlátta kenyér után jön a vidám ugrándozás és pajkos futkosás a kunyhó két oldalán elterülő pázsiton. Majd Burkus társaságában nyulkeresés és virágszedés, hogy lassanlassan odacsapódjanak a tanya körül legelésző juhokhoz és bárányokhoz.

És jaj annak, aki ilyenkor a kunyhóhoz vagy a kis társasághoz közeliteni merészel! Burkus, öblös hangjával és vicsorgó fogaival még a legközelebbi munkatársakat is tisztes távolban tartja a gyermekektől és a kunyhótól. Bizalmatlan mindenkivel szemben! Nem is annyira a gazdáját, mint inkább a gyermekeket: a jövő nemzedékét félti.

Ez a barátság különösen akkor mélyült el, amikor az apróságok három hétre kiköltöztek a kunyhóba. Szamárköhögés hozta ki őket ebbe a növényzet és a környezet fáinak levelei által átszürt, pára- és ózondus levegőbe.

Itt külön világ van; ... nomádélet! Esténként ott ülünk a fel-fellobbanó tüz körül, amelynek csapkodó lángja mellett és a csillagos ég alatt sok-sok mese szövődik. Mese a megpróbáltatásokkal teli életből és a nagy világból. Ez és a ránkszakadt friss levegő azonban hamar álomba ringatja a tüzet, vagy a fényes csillagokat bámuló, de már pislogó szemeket. A baglyok huhogását már nem is hallják, ... s csak Burkus mély ugatása: a hau ... hau bolygatja meg néha-néha az

álomképeket, amelyeket már egymás mellett, összedugott fejecskével ... a kis szalmakunyhóban, egyszerü fekvőhelyen az "életről" és a "nagyvilágról" álmodnak.

Igy telik a parasztélet hónapokon keresztül!

A gyermekek, a gyümölcsfák, a buzakalászok, a szépen szaporodó ökrök és tinók, valamint az eke, a vető- és permetezőgép körül forog az én világom. Ez már nem a megterhelt iróasztal világa, nem a köz terhes szolgálata! A külső embervilág mai sivársága vonzóerőt már nem gyakorol, de annak hónapról-hónapra növekvő brutális megnyilatkozása és fájdalma még jobban beletaszit a természet és az álmok világába.

Mintha a Sátán és serege garázdálkodnék ezen a megkinzott földön. A tömeges kivégzések, börtönbe és internálótáborokba való hurcolások, a politikai porond kiméletlen és sorozatos megtisztitása, a menekülések és szökések nagy száma, valamint a köz- és az egyesek életében alkalmazott eddig ismeretlen módszerek elkeseredést, félelmet és rettegést váltanak ki minden jóérzésü magyar lélekből.

És nincs megállás ebben a balfelé sodródásban? ... Nincs! El kell tünni mindennek, ami mult, ami magyar; a nincstelenségbe süllyedni mindenkinek, aki egyénileg anyagi vagy erkölcsi erőt és függetlenséget jelent. - Nyög a magyar falu, elégedetlen az állami bérmunkássá vedlett ipari munkás. Az egyik nehéz munkával szerzett vagy virágzóvá tett gazdaságát félti, a másik az állami akarat önkényének kiszolgáltatva, morogva dolgozik. - És mindez hiába!

Nincs magyar akarat, csak meghajlás, engedelmesség és földig való alázkodás, meg koldus rabszolgasors a Moszkvából ~~nagyogó~~ vörös csillag és a brutális akarat előtt. Minden remeg, ... egyháztól az emberig s felemelt kézzel esedezi az Urat, hogy vegye el már tőlünk a keserüséggel csordultig telt poharat!

Az idő mulásával az ujból felépitett, gépekkel és jószággal pompásan felszerelt kis gazdaság sorsa - rövid lélegzés és virágzás után - hamar megpecsételődik. A "kulák" jel-

szó alatt pusztulni kell a mezőgazdaság vonalán is az anyagilag független nagyobb parasztegzisztenciáknak. Ez most a sorrend s mindenki érzi, hogy a többi csak idő kérdése. A rendkivül magas adók, beszolgáltatási terhek, a gazdasági alkalmazottakkal kapcsolatos rendkivül terhes rendelkezések és birságolások, valamint a folytonos hatósági zaklatások halálra itélték a mi nehéz munkával ujra felépitett és berendezett gazdaságunkat is.

Az 1948.év ősze már viharfelhőkkel fenyeget és sötét jövőt jósol a kis gazdaságnak. Ezek a felhők ugy kint: a nemzetközi horizonton, mint itt bent sötétek és haragosak. Már a gazdaság átadásáról tárgyalunk s gondolatban bucsuzunk a mi kedves almafáinktól, a ringó buzatábláktól, a földtől és a tiszavirágéletü, de boldog parasztélettől.

A tél keménysége és a gyermekek hosszas vörheny betegsége még jobban nyomja a családban a lelkeket. Hiába keressük a mentő fénysugarat, felettünk az ég napról-napra még sötétebb lesz. És ebben a földi sötétségben a legnagyobb baj, hogy nincsen a családban vezérlő akarat s magam is, minthogy rendőri felügyelet alatt állok, nem egyszer tehetetlenül vergődöm az emberi botorkálások és botlások között, amelyek közül már nem az értelem, hanem csak az isteni gondviselés vezethet ki.

1949 február végén távirat érkezik Budapestről, majd néhány nap mulva még egy. Mind a kettő nekem szól: nekem, a rendőri felügyelet alatt állónak és az életfogytiglan kényszermunkára itéltnek. Baráti intés és sürgetés! - Magyarul azt jelenti, hogy sürgősen szakitani kell a parasztélettel és a haza földjével.

A "parasztember" nehezen mozgolódik! Még egy telefonbeszélgetés Budapesttel azonban elhatározásra szorít s arra kényszerit, hogy itt hagyjak családot, apró gyermekeket, a felépitett paradicsomot és a nekem szent földet.

Szörnyü lelki válság, tusakodás és az égiekkel dialogus! Maradni, vagy ... menni? menekülni kell, mert a románok igazságügyminiszteri vonalon kiadatásomat kérték s igy itt - egy román-magyar megállapodás alapján - elfogatási parancsot adtak ki ellenem s azt már továbbitották. Csak 3-4 esztendő és sok más történés után tudtam meg, hogy ismeretlen földi angyalok a debreceni főügyészségen az elfogatási parancsot visszatartották, de akkor már a paradicsomnak és a paraszti életnek vége volt.

Tehát gyors csomagolás, a helyi rendőrséghez pedig egy bejelentés és a család érdekében irt magyarázkodó levél. Azután könnyes, meleg bucsuzás. A gyermekek

~~kok~~ közeli viszontlátás meleg szavával engednek el s a legkisebbik: az egyéves András pedig kezecskéjével integet. Mintha mondaná: a jó Isten tartson, vezéreljen és hozzon haza!

A zsebkendők lobognak, a könnyes szemek elfordulnak s ugy érzem, mintha fájdalmasan ismételnék: "A jó Isten tartson, vezéreljen és hozzon haza!"

A naptár 1949. február 26-át mutat!

A vonat zakatol, a kis falu házai lassan elmosódnak, csak az Isten házának karcsu, büszke tornya kisér a jánki erdőkig. Itt a nagy erdő fái azt is eltakarják s vele együtt a falut, családot és a parasztéletet!

VI. F e j e z e t .

Az "országkeritésen" keresztül — az emberi agy csodát mond!

A budapesti autóbusz dübörögve rohan a székesfehérvári műuton.

A délutáni pompás napsütésben szebbnél-szebb képekben bontakozik ki: a Dunántul szinekben gazdag vidéke. Az enyhe szellő ezer és ezer hullámban ringatja a kukoricaföldek zöldjébe ékelt s már aranysárga szinekbe szaladó gabonatáblákat. Jobbra és balra falvak, templomtornyok bukkannak elő s tarkitják a képet. Felettük a kék égbolton pedig elszórt felhők lebegnek, ... sütkéreznek.

Az Urnak 1949.-i esztendejében vagyunk, a naptár junius 25-ét mutat.

Az irány Veszprémen keresztül Zalaegerszeg, ahová az esti órákban kell megérkeznünk. Poggyászom egy egyszerü utitáska, amelyben a nagy "kiránduláshoz" szükséges dolgok vannak összezsufolva. Ruházatom: világos pantalló, barna félcipő és egy drapp ~~kabát~~ zakóhabát. Kézben a rövid mári felöltő, amely azóta agyonfoltozva és foszlásnak indulva most is /1967/ használatban van. Igyekszem ugy mutatni és viselkedni, mintha jól megérdemelt nyaralásra utaznék. Pedig semmi egyébről nincs szó, mint a mai nehéz időkben annyira divatba jött menekülésről, vagyis szökésről.

Igen, az eltelt négy hónap alatt már két izben ugrottam neki az ország nyugati határának, hivatalos nyelven szólva: "az országkeritésnek", amely ugy bel- mint külföldön meglehetős hirnévre tett már szert. Nemcsak azért, mert az két méter szélességben és másfél méter magasságban erős cölöpökre megépitett, szöges dróttal keresztül-kasul huzott, a főutvonalaknál pedig kapukkal és sorompókkal ellátott drótsövény, de azért is, mert ezt az országkeritést, vagy ahogy nyugaton szemérmetlenül nevezik: "vasfüggöny"-t, illetőleg

annak megközelitését gyalogos, lovas és biciklis rendőrök, továbbá aknazárak, fényszórók, beszervezett tanyások és telepesek, valamint számos figyelőtoronyban elhelyezett fegyveresek éjjel-nappal őrzik.

De a törvény is bünteti, még pedig több évig terjedhető szabadságvesztéssel, ennek a hires keritésnek átugrását, vagy annak megkisérlését, valamint az ezekkel kapcsolatos embercsempészést. A népiesen elnevezett "bokorugrás" /határátlépés/ tehát nem könnyü feladat s a bokorugrónak sok-sok nehézséggel kell megküzdeni.

Hosszu lenne elmondani a két első kisérlet históriáját a február 26.-a óta eltelt négy hónap alatt.

Sikertelenül végződtek ezek, de mégis szerencsésen. Isten különös kegyelme nem engedte meg, hogy a sok ezer "bokorugró" sorsára jussak, azaz hurokra kerüljek. A második sikertelenség után pihenni, az izgalmakat lecsillapitani hazamentem s egy éjszaka idegbántalmaktól összetörve, testileg jólelnyuzva estem be a járási párttitkár: Nagy Bálint tanyájára éjjel 2 órakor, felzörgetve az egész családot. Mély emberszeretettel ágyba dugtak s két napig "gyógykezeltek", majd kérésemre átvittek az "intéző ur"-hoz, aholy bizony a rendőrség miatt majdnem többször baj történt, de a derék s ugyancsak ott lakó juhász /Udud János/ furfangos esze mindig megmentett s ha kellett füstölésel továbbállásra kényszeritette az arra karikázó és bekukkantó rendőröket. Tiz napi ~~hevezés~~ heverés után az "intéző ur" az egyik éjszaka korom sötétben s órákig tartó botorkálás után Jánkra vezetett s a vonattal elinditott Budapest felé. Itt a szabadsághegyi erdők világában vártam meg a buza és kukoricatáblák növekedését, hogy ezek leple alatt kiséreljem meg harmadszor is az u.n. "bokorugrás"-t, vagyis az annyira őrzött s drótsövénnyel és aknazárral elkeritett nyugati határnak átugrását.

Abban az időben a járási tanács végrehajtó bizottságának elnöke Gergely László volt, akit mint alispán, apósom ajánlatára Máramarosszigetre vittem s személyes szolgálatomra beosztott hajdu volt s igy akkor nem egyszer diszruhában teljesitett szolgálatot s tanulmányozhatta a közigazgatást. Lehet, hogy neki is része volt abban, hogy ilyen jól pihenhettem. Itt kell megköszönnöm neki!

Az autóbusz tehát már rohan s már elhagyta Székesfehérvárt és Veszprémet. Naplementekor már a zalai szelid dombok és apró falvak között robogunk. Bucsuzunk egymástól! Azok maradnak, én pedig megyek egy ismeretlen, bizonytalan sors felé, amelynek végét és eredményét nem láthatom, mert az a Mindenható kezében van, kinek bölcsességéhez nem ér fel a gyarló emberi értelem.

Hogy helyes vagy helytelen ez a lépés, magam sem tudom eldönteni. Rendkivüli körülmények szoritanak, sodornak erre a bizonytalan utra. Szökni abból az országból, amely föld népének anyagi és szellemi erősitése mindig a legszentebb cél és kötelesség volt előttem! ... Elhagyni egyik napról a másikra apró gyermekeimet, akiket mélységes szeretetem és gondoskodásom vett állandóan körül ... - lehet mondani - elképzelhetetlen!

És mégis ... mégis ... mennem kell!

- mint korábbi fejezetben említettem -

Damoklesz kardjaként fejem felett lebeg a román népbíróság életfogytiglani kényszermunkára szóló ítélete, a nemrég parafált román-magyar kiadatási egyezmény, az igazságügyminiszterünk elfogatási parancsa a s a jó barátok távirati figyelmeztetése.

Az események és a napi történések kérlelhetetlen erővel sodornak; hajtanak a lelki izgalmak és a legkülönbözőbb lázképek. Nehéz itt eligazodni s az értelem már nem is mutathat helyes utat! Nincs más megoldás, mint Isten kegyelmére bizni sorsomat. Elmozdulni ... elmozdulni, menni előre ... előre a sötétségbe, hogy valahol világosságra találjak! Előre az idegizgalmak világából az ismeretlenbe, hogy helyes utra juthassak!

Este 21 órakor fut be a kocsi Zalaegerszeg fő terére. Innen kézitáskámmal a teljesen sötét vasuti állomásra sietek s nyugodtan beszállok a 22,1o-kor induló motorvonatba.

Semmi igazoltatás! A vonat tele van aratási szabadságra utazó katonákkal.

Zalaszentiványon átszállok a Nagykanizsa-Szombathely-i vonatra, terv szerint éjfélkor Szentléránd feltételes megállónál teljesen egyedül kiszállok a vonatból.

Az ég ragyogó csillagokkal van beszórva; tücsök- és békazene szól itt is ott is. A kis bakterházban egyetlen vasutas. Rendőröknek semmi nyoma! A legközelebbi falu 3-4 kilóméterre, a határ pedig légvonalban 35-4o kilóméterre lehet. Innen kell bekerülnöm a rendkivül szigoruan őrzött határsávba. Irány: a Szombathely - Körmend-i országut és vasutvonal elérése, lakott helyek és utak elkerülésével. A rendelkezésemre álló 4oo.ooo-es térkép szerint két kövesutat kell átszelnem és néhány tanyát elkerülnöm. Az esthajnali csillag és a göncölszekér, valamint a pompás kis iránytüm mutatják a regényesnek igérkező utat.

Akadály nincs s nem is lehet! Belevágom magamat az első gabonatáblába s megindulok nyugat felé.

Pár száz méteres gázolás után, ami félcipőmben döcögősen ment, elérem az első akácfasort. Itt egy-kettőre kipako-

lom és elhajitom a szép kis kézitáskámat s bakancsot és térdnadrágot huzva minden egyéb holmimat hátizsákba csomagolom.

Igy most már turistának öltözve könnyebben nekivághatok a végtelen mezőnek és az éjszakának!

A vasuti kupé fülledt levegője után üditőleg csapkodja arcomat az Alpesekről leömlő friss levegő. Még egy pillantás az iránytüre és a csillagokra ... s azután elindulok.

Hangosan zizeg a buza; szára hajlik és törik a bakancs alatt. Keményen, fiatalosan menetelek a sötétbe burkolt és érésbe szaladó buza, rozs és zabtáblákban. Majd süppedő fekete szántások következnek, itt-ott árkok és bokrok. Megállás azonban nincs, csak egy-egy pillanatra s az éjszakai bőséges harmattól fülig lucskosan már órák óta menetelek.

Az ut rendkivül nehéz és fárasztó. Azt nem zavarja meg, csak egy őzbak ugrása és ugatása. Egy hatalmas zabtáblában legelészett s rohanásával engem is lapulásra kényszeritett. Csak pár hosszu másodperc után ugatásával árulja el, hogy nem rendőrkutyáról vagy emberről van szó, hanem egy legelésében megzavart őzbakról. Megkönnyebbülve hallgatom szaggatott ugatását és egyre távolodó ugrását.

Az iránytü és az esthajnali csillag a vezetőm.

Bizony, az elég sötét éjszakában egy-egy gabonatáblában vagy árokszélen gyakran le kell kuporodnom, s földre forditott villanylámpával az iránytün ellenőrizni a helyes irányt. Néha a nyugati határ felől, tőlem jobbra és balra fel-felvillan egy-egy világitó lövedék, Kőszeg felől pedig egy fényszóró sugárkévéje kétszer-háromszor végig pásztázza a határkerités környékét.

Dolgoznak a határvadászok!

Innen-onnan tompa lövések zaja hozzám is eljut. Határzónába vagyunk! Itt mindenki gyanus, aki mozog. Nemcsak a rendőrökre és határvadászokra, de a tanyás telepesekre is vigyázni kell, akik fejpénzt kapnak minden elcsipett, vagy kellő időben bejelentett bokorugróért.

A tanyákat kutyaugatás mindig előre jelzi s igy azokat rövid kanyarral könnyü elkerülni. Már több, mint három órája gázolom a majdnem nyakig érő vetéseket s türelmetlenül várom a Szombathely-Körmend-i kövesut feltünését. Drága gyermekeimre gondolok! Zsuzsikámra, Gáborkára, Csillára és Andráskára. Értetek hordozom a sok földi megpróbáltatást s teszem meg ezt a bizonytalanságba vezető utat! Kedves arcuk hányszor felragyog előttem! Mintha csak mondanák: Ne félj Apa! ... Isten segitségével előre ... csak előre!

Végre közvetlenül előttem, feltünik a várva-várt fehér szalag. Itt huzódik a szombathelyi ut! Zug át lelkemben. Pár percig hallgatózom ... Minden csendes ... hajnali dermedt mozdulatlanságban áll a határ. Átugrom a müuton s az ut árkában pár percig várakozom. Uj erővel indulok tovább s hamarosan elérem az első fenyőerdőt. Micsoda illat és ózondus levegő! A madarak csicsergése már jelzi a hajnal érkezését. Az esthajnali csillag bucsuzik az éjszakától s a reggeli szürkület fátylában lassan-lassan eltünik. Hátam mögött dereng és ... világosodik.

Kakaskukorékolás jelzi lakott hely közelségét. Igyekszem az erdőben megközeliteni. Pár perc mulva egy kis bakterház és vasutvonal körvonalai mutatkoznak ki előttem. Erősen világosodik; s távcsővel már olvashatom a kisrádóci állomás nevét. Nagy kerülővel és óvatosan átmászom a vasuti töltésen, azután pedig egy hatalmas buzatáblán. Rövidesen egy kis akácos ligetben vagyok, ahol lehajitom a rendkivül nehézzé vált hátizsákomat, amely mázsás suly gyanánt gyötri testemet.

A fáradtságtól már alig állok a lábamon. A 14-18 kmes rendkivül nehéz ut igénybe vette minden lelki és fizikai erőmet. Ledobálom magamról a sok nedves ruhadarabot s a vizzel teleszivott, cuppogó bakancsokat. Az éjszakai harmat alaposan megfürdetett! Hátizsákomban alig találok valami száraz fehérnemüt, amivel ledörzsölhetem tagjaimat. A "csutakolás" után mindent szétteregetek s dideregve várom a nap-

korong lassu emelkedését és sugarainak simogató melegét. Reggeli borzongásomat pár korty barackpálinkával igyekszem enyhiteni, ... arra gondolva, hogy nem is olyan egyszerü és kellemes mesterség ez a "bokorugrás"!

Távcsövemmel ismét körülkémlelem a határt. Most már jobban látszik. Előttem 2-3 km-re hosszu erdősáv, balra templomtorony. Jobbra Szombathely felől közeledik a szentgotthárdi hajnali vonat. Mérgesen pöfékeli hatalmas füstkarikáit.

Rohamosan világosodik; s a hüvös reggeli szellőre minden megmozdul. Itt-ott már emberek és szekerek is mozognak a dülőutakon. Rendkivül fáradt vagyok és fázom. Elkészitem nappali buvóhelyemet, egy nagy gabonatábla közepén. Itt már érzem a felkelő nap sugarainak melegitő hatását. Körülcirógatnak, pihenésre intenek! Nedves ruháimat most már véglegesen kiteritem s kabátomra feküdve hamar rámszakad az álom és a megérdemelt csendes nyugalom.

Dél felé járhat az idő, amikor felébredek. Anap már magasan áll s melegen szórja sugarait. Óvatosan kidugom a fejem a hatalmas buzából s távcsővel kémlelem a határt. Emberek és állatok dolgoznak mezőn, az égen pedig apró felhőfoszlányok usznak. A tiszta levegőben pompásan látszanak az Osztrák Alpok körvonalai; csalogatnak és megnyugtatnak.

Felbontom élelmiszer-dobozomat. Tojást és kenyeret, valamint csokoládét fogyasztok. Felhajtom barackpálinkám maradékát, hogy égető szomjuságomat valamiképpen enyhitsem. Az éjszakai kemény ut után rendkivül nagy a vizveszteségem, ezt kellene valahogy pótolnom. A térképem szerint a közelben pataknak kell lennie, de most még mozogni nem lehet, meg kell várni a határ elcsendesedését és a szürkületet.. Ugy látom, nagy hibát követtem el, hogy egy üveg vizet vagy teát nem hoztam magammal. Utolsó pillanatban mellőztem, nem akarva hátizsákomat tulterhelni.

Ruháim gyönyörüen megszáradtak. Megforgatom azokat, s most már a buza megdöntésével árnyékos helyet készitek magam-

nak s ujból elszunditok. Időm bőségesen van, izmaim, idegeim pedig pihenést kivánnak.

Megjött a naplemente is s vele elcsendesedik a határ. A lenyugvó nap most már pompásan mutatja az irányt Szentpéterfa felé, amely határmenti falunak - térképem és iránytüm szerint előttem kell feküdni. Ez az a község, amelytől délre eső nagy beugráson /Szentpéterfa és Pinkamindszent között/ kell az országhatárt átlépnem. A terep teljesen ismeretlen. A térkép szerint a közelben egy nyugatról északkelet felé szaladó patak halad s annak medre mellett kell pár kilométert Szentpéterfa irányában haladnom s azután délnek fordulva az emlitett területbeugrásba átlépnem.

Már szürkül, de a táj még elég világos. A szomjuság azonban gyötör és elindit. Gyorsan szelem át a gabonatáblákat s elérem az előttem lévő erdősávot. A jelzett pataknak semmi nyoma. Most már a Ják-Nagyölved-i észak-déli irányba szaladó kövesutat keresem. Az ezen való sima átmenetel nagy ugrást jelentene előre. Az erdősáv után tanyacsoportba ütközöm; nagy ivben elkerülöm. Alacsony dombok között baktatok s egy erősen megdőlt rozstáblából alig birok már kiványszorogni.

Szakad az izzadság homlokomról s a hátizsák rettenetesen huzza vállamat. Ugy látszik, gyenge már a fizikum s csak a lélek motorja hajtja, mozgatja előre a lábakat. Ujabb tanya jobbról és balról; mind a kettő dombtetőn. Erős kutyaugatás és kiabálás hallatszik, a gyötrő szomjuság pedig már majdnem bever az egyik tanyába. Torkom száraz s egész testem viz után kiabál!

Gyerünk csak előre, ... még egy kis erőfeszités s feltétlenül el kell már érnem a nagyölvedi utat! A megdőlt gabonatáblából egy alacsony, de sürü akácfasorhoz vergődöm s a mellette huzódó gyaloguton igyekszem egy kilátást elzáró dombtetőt elérni. Erősen sötétedik, de a tetőt már elérem s előttem egy keresztbe haladó telefonpózna-vonal huzódik. Biztató jel! Rövid idő mulva valóban feltünik a kérdéses ut

fehér poros szalagja.

Pár másodpercig hallgatózom, majd sebesen átugrom a keskeny kövesuton. Megállok a tulsó gyepes oldalon, hogy iránytüvel ellenőrizzem: vajjon valóban a kérdéses utról van-e szó! Az iránytü merőlegesen fekszik az utvonalra, tehát térkép szerint csak ez lehet a keresett ut s ebből jobbra kell kiágaznia a nyugat felé haladó szentpéterfai utnak.

Hirtelen Nagyölved irányából erős zizegő zugás üli meg a fülemet s a következő pillanatban már bent vagyok a mellettem elterülő rendkivül magas zabtáblában. Pár másodperc s egy kerékpáros rendőr érkezik s átugrásom helyén leszáll a gépről. A távolság nem lehet több öt lépésnél ... Elvesztem! ... Szivem vadul kalapál; a másodpercek perceknek tünnek fel. A rendőr hallgatózik, majd felugrik a gépre és tovább megy. Ez annak a jele, hogy az átugrásnál nem láthatott meg vagy az erős szürkület miatt nem jegyezhette meg pontosan az átugrás helyét.

Megtörlöm verejtékező homlokomat s óvatosan magamra huzom a magas zabkalászokat. Nem mozdulok innen legalább éjfélig, mert valószinüleg lesben áll s a legkisebb mozgásra lőfegyverét használja.

Hangokat hallok abból az irányból, amely felől a rendőr érkezett. Két telepes férfi érkezik, majd rövid idő mulva a rendőr is visszajön. Reménytelennek látom a helyzetet, mert csak pár lépést kell tenni valamelyiküknek vagy jobban szemügyre venni a letaposott zabtáblát, máris elcsipnek.

Izgalmas másodpercek!

Miért nem fogtátok meg? kérdezi a rendőr a két "fejvadászt". Megfogtuk volna, de ugy ment ebben az istentelen nagy buzában, mint a szarvas! ... Nagyot lélegzettem ... tehát nem láttak átugrani az uton.

Azért szaladtunk a figyelőőrsre - mondotta a másik - mert onnan biciklivel hamarabb ide lehet érni és elibe vágni. Biztosan itt van még a buzatáblában; fel is pásztázhatnánk! - Lovasrendőr kellene ide! - okoskodik az első, mert az ember-

nek ugy meg lehet ezekben a táblákban lapulni, mint a nyulnak. De azért megpróbálhatjuk! A zabtábla helyett tehát a buzatáblát fogták fel s én megkönnyebbülve, de bizonytalanul még egy jó órát feküdtem a megbizhatatlan rejtekhelyen.

Felhősödés miatt már teljesen besötétedett, amikor óvatosan négykézláb kimásztam a zabból, s annak szélén megindultam nyugat felé. Egy fél órás lassu baktatás után egy sötét akácfasort értem el. Nem láttam keresztül rajta, de a tuloldalon utat sejtettem. Bemásztam a sürüségbe s azután... 2-3 métert zuhantam. Egy nagy sürü akáccal körülnőtt vizmosásba és pokoli sötétségbe zuhantam, amely a keresett patak medre is lehetett, de viz nélkül. Csomó karcoláson és zuzódáson kivül - hála Istennek - nagyobb baj nem történt s ép kézzel és lábbal usztam meg a kellemetlen repülést.

Azonban rettenetesen fáradt és kimerült vagyok. Az izgalmas percek hatása most teljes erővel jelentkezik s maga a vak sötétség és az ismeretlen környezet is odaszegeznek a vizmosásos gödörhöz. Hajnalig innen nem mozdulok s itt pihenem ki a telepes "fejvadászokkal" történt találkozásomnak fáradalmait!

Nem sokat gondolkoztam; hátizsákomat fejem alá gyürve hamar el is nyomott a minden izgalmat elmosó és pihentető álom.

x
x x

Pár órai alvás után, éjjel három órakor már talpon vagyok. A szemerkélő eső ébreszt fel. Epedve nézek a borult égboltra s kiteszem a kalapomat, hátha sikerül egy kis vizet gyüjteni. Ki van itt minden száradva, sehol semmi pocsolya, vagy árokviz! Sajnos, az eső csak szemetel, igy a vizből nem lesz semmi, a keveset felissza a kalapom szövete.

Lassan dereng s a madarak fujják az ébresztőt. Felcihelődöm és kimászom a vizmosás másik oldalán. Egy nagy traktorszántáson nyugatnak veszem az irányt. A sürü felhőzet miatt még alig-alig látok s botorkálva megyek előre.

Erdőhöz érkezem; annak terjedelmét a hajnali szürkület miatt nem lehet megállapitani. Vastag drótkeritès veszi körül; valószinüleg valami nagyobb vadaskert. Nem akarok letérni a nyugati iránytól, átmászom a dróton s bekevágok a sürü fiatalosba. Az erdőben rendkivül sötét van, az iránytüm állását is csak villanylámpával tudom megállapitani. Várok egy negyed órát, a felhőzet és lombozat miatt azonban alig van valami derengés. Botorkálva megindulok s a rendkivül nagy sürüségben bujkálva törtetek előre. Nem embernek való masirozás ez, folytonosan meggörnyedve küszködni a szurós és nedves bokrokkal! Az iránytüt minden 15-2o lépésnél meg kell nézni, nehogy a sok jobbra-balra bujkálással elveszitsem a helyes irányt.

Végre elérek egy nyiladékot, majd ritkább rudas erdőben, azután ismét fiatal, sürü fenyvesben megyek előre. Bakancsom, ruhám ismét csupa lucsok. Egy pár fiatal tölgy alsó és nagyobb leveleiről az ott összegyült esőcseppek felszivásával próbálom kinzó szomjuságomat enyhiteni. Most már világos van s már órák óta gyalogolok, de nem birok ebből a nagy erdőből kijutni. Ugy látszik Szentpéterfáig erdő itt minden!

A térképem szerint egy második pataknak itt kell északdél irányban szaladni. Nyomát sem találom, ugyanugy, mint az elsőnek, de annál több szederindát, amely az ide-oda kuszó száraival a menetelést még nehezebbé teszi. Szárharisnyám és lábaim gyönyörüen néznek ki ... lesz mit varrogatni!

Végre, ugy lo óra felé ujból drótkeritésbe ütközöm. Végre kiérek az erdőből s közvetlenül tőlem jobbra, ugy 6oo-7oo méterre két templom tornya s falusi házak körvonalai bontakoznak ki. Ez csak Szentpéterfa lehet! Az Osztrák Alpok nyulványai is szépen látszanak. A közben kiderült égboltról a nap melegen szórja sugarait. Ledobom hátizsákomat s távcsővel végigkémlelem a határt. Emberek dolgoznak a mezőn, az erdő közelében senkit sem látok.

Megfelelő buvóhelyet keresek a sürüben s teljesen levetkőzve, a nappal szárittatom magamat. A levelekről közben

nyelvemmel szedegetem, mint a nektárt a még megmaradt eső- és harmatcseppeket. Szinte tantaluszi kinokat érzek a szomjuság miatt. Torkom teljesen kiszáradt s rettenetesen éget. Ezt már nem sokáig fogom birni, valami megoldást kell találnom. Lefekszem, mert lábaim is csehül viselkednek; a kemény ut vagy pedig a vizhiány miatt nagyon elfáradtak; remegnek, mint a meghajtott csikók.

Ugy 11 óra felé az erdő széléről hangokat hallok; ezek huzamosabban egy helyről ismétlődnek. Kimászom az erdő szélére s látom, hogy a közelben egy ember kapálgat fiával. Elhatároztam, hogy ki fogok menni hozzájuk, talán van egy kis vizük! Felöltözöm s pár perc mulva egy kis kerülővel és egy nyiladék kapuján egyenesen hozzájuk megyek. Horvátok és tájszólással beszélik a magyar nyelvet. Sajnos vizük már nagyon kevés van, de kis aluminium poharamba kétszer töltenek. Felhajtom s ismételt kérésemre harmadszor is megtöltik poharamat. Ezt azonban magammal viszem, hogy már teljesen elfelejtett étkezés után még egyszer ihassam.

A jó Isten fizesse meg kedvességüket!

Arcomról és alig hallható hangomról láthatják, hogy elég szánalmas állapotban vagyok. Felvilágositanak. A falu valóban Szentpéterfa, a határon szigoru az ellenőrzés és sok a figyelőtorony. Megmutatják az általam keresett Moschendorf nevü osztrák falu helyét, amelyet innen egy domb teljesen eltakar. Egy kövesutat is mutatnak, amely Szentpéterfától az erdőn keresztül és a beugró határrész közelében Nagyölvednek halad s azt határőrök és rendőrök használják. A térképen ennek semmi nyoma! Ez is valószinüen a határvédelem sikeresebb biztositását célozza.

Kézszoritás és pár barátságos szó után visszatérek a sürübe. A két pohárka viz sokat lenditett rajtam, bár még mindig az az érzésem, hogy egy patak vizét is ki tudnám szürcsölni.

Egy pár falatot eszem; nem izlik azonban semmi, de annál jobban az elhozott pohárka viz. Kortyonként élvezem s most értékelem igazán annak csodás erejét és hatását. Lefek-

szem s aludni szeretnék, hogy az esti és kora hajnali órákhoz, amelyek most már az aknazárak és a szöges drótból huzott országkerités körül fognak lezajlani, erőt gyüjthessek. Ez rövidesen s egy teljesen árnyékos bokorban sikerül is, mert csak délután négy óra után ébredek fel.

Terepszemlét tartok! Előttem pár kilométeres sávban buza és rozstáblák; azon tul a párás ködben a Moschendorfot takaró domb. Balra tőlem - észak-déli irányban - végtelenségbe huzódó erdősáv.

A titokzatos kövesuton motorzugás, majd kerékpáros alakok mozognak. Megcsinálom haditervemet. A délnek haladó erdőszélen meg kell közelitenem a kövesutat s azután 2-3 km-t visszafelé keleti irányban kell mennem, természetesen a kövesut mellett. Innen megfelelő lesállásból s éjjel 1-2 óra között átmászom az uton s a beugró határrészen megközelitem a drótot. Siker esetén pedig kora hajnalban megtörténik a "bokorugrás"; utána pedig a Pinkafolyóban, de már osztrák területen, a nagy itatás!

Előre tehát! Elindulok a dél felé haladó erdősáv felé s azt elérve, a sáv szélétől kb. loo-12o méter mélységben haladok a kövesut felé, amelyet eléggé megközelitek. Minden figyelmemet koncentrálva, lassan és zajtalanul haladok most már vissza, - azaz kelet felé a kövesuttól párhuzamosan. Keresem a figyelőtornyokat s szemmel tartom az utat. Biciklista határőrök karikáznak Szentpéterfa felé; pompás helyről nézem őket. Körülbelül két kilométeres ut után lassan és négykézláb megpróbálom a kövesutat megközeliteni. Bokrok fedeznek, két kergetőző őz azonban rohanásával megzavar. Első gondolatom a rendőrkutya s csak pár hosszu másodperc után nyugtat meg a suta vinnyogása. Az ide-oda kergetőzésben mellettem is elszaladnak.

A nap gyorsan bukik lefelé; sok időt vesz igénybe ez a csuszkálás. Az ut tulsó oldaláról azonban még nem sokat látok, a drótnak pedig semmi nyoma. Most rendőrök jönnek, de ezek Szentpéterfa felől. Sebesen haladnak biciklijükkel. Sze-

mélyautó suhan el az uton, de a benne ülőket nem láthatom. Az utat még kb. 2o m-re megközelitem s távcsővel vizsgálom az ut tulsó oldalán jobbra elterülő vágást s az előttem elterülő fás dombocskát. A domb kiugró s fával sürün benőtt részén mozgást látok: egy emberalak forgolódik. A fák miatt nem tudom kivenni, hogy kicsoda, kezei mozgását azonban gyakran látom. Vagy lo percig figyelem, helyét azonban nem hagyja el. Vagy figyelő őrszem vagy pedig bokorugró! Vissza kell vonulnom, ami bizony elég keserves, mert azt a figyelő miatt a legnagyobb óvatossággal kell végrehajtanom. Egy fó fél órai csuszás-mászás után ujból nyugat felé fordulok, mert közben ugy határoztam, hogy a kövesut tuloldalán elterülő vágáson fogom a drótot megközeliteni, amelyet az uttól 6o-8o m-re sejtettem.

Hosszu és keserves csuszás-mászás után este lo órakor, közvetlenül a kövesut melletti bokorban vagyok. Igazán indiánoknak való feladat! S hozzá élvezem a fél óránkénti, ismétlődő biciklista őrjáratok karikázását. A fáradság azonban ismét nagy mértékben elfogott. Nem sokat gondolkozom... drága gyermekeimre gondolva, a csillagos ég alatt hamar elalszom.

Az órám éjfél után egyet mutatott, amikor felébredtem. Itt az idő a cselekvésre! Egy jó husz perces hallgatózás után minden baj nélkül átmászom az uton s bevágom magam a magas füvel benőtt irtásba. Biztos voltam abban, hogy pár percen belül a szöges drótkeritést elérem.

Csak addig aknára ne lépjek! A drótnál megvárom a hajnalt s az esetleg ott levő tányér- vagy érintőaknákkal majd csak elbánok.

Már vagy 15 perce s a legnagyobb óvatossággal megyek. Még mindig semmi! Az irtásból azonban lassan-lassan fiatal fenyőcserjés lett. Bukdácsolok, ... kinlódom a hatalmas sás- és fenyőtengerben. Az iránytüt lehasalva gyakran nézem s egyenesen tartom az észak-déli irányt. Egy hatalmas bozótfalon alig birom átvágni magam, valóságos őserdő! A lábaim re-

megnek a fáradságtól s alig birom már az előttem fekvő s nagy fenyőfákkal benőtt dombot megmászni. Az az érzésem, hogy már mélyen bent járok osztrák területen s ezt a térképemen végzett előzetes számitások is igazolják.

De hát hol van a drót, a hires "országkerités"!? Valószinüleg ebben az irdatlan sürüségben feleslegesnek tartották a szögesdrót kihuzását és aknazár telepitését.

Most már nyugatnak fordulok s végső erőfeszitéssel teszek még pár száz métert. Ez már inkább keserves vánszorgás, mint menetelés! Nem is megy tovább s hamar leesem egy nagy fenyőfa alá ... A lábak és a test nem birják az iramot, a sötétben való botorkálást. A jó Isten álmot és békességet borit rám s gyermekeim mosolygós arcával ismét hamar elalszom.

Reggel három órakor azonban már talpon vagyok s várom a derengést. Lassan botorkálva elindulok abban a meggyőződésben, hogy már osztrák területen vagyok. Egy észak-dél irányba haladó nyiladékot éreke el; ezen már könnyedén masirozok. Pár perc mulva egy keresztnyiladékon nyugat felé fordulva egy jó fél óra mulva kiérek az erdőből egy dombtetőre. Előttem a reggeli ködből és szürkületből a szentpéterfaihoz hasonló pirostetős templomtorony ágaskodik. A mező felett sürü páraréteg, köd terpeszkedik s nem enged tájékozódni. Bizonytalanság érzete kerit hatalmába; valószinüleg eltévedtem vagy pedig a térkép hamis és félrevezetett!

Nincs idő a fontoskodásra! Erősen világosodik s a domboldalon három vagy négy ember kapaszkodik felfelé, mégpedig civil ruhában. Vagy munkások vagy pedig csempészek! Nekik veszem az irányt s az utolsót elérem. Hamar tisztában vagyunk egymással és én megdöbbenve hallom, hogy Szentpéterfánál, magyar területen vagyok. Megmutatja az irányt a teljesen ködbe burkolt Moschendorf felé.

Rögtön nekivágok a gabonatábláknak s most már teljesen a jó Istenre és a sorsra bizom magam. Ismét kezdődik a kegyetlen gázolás s a reggeli harmatfürdő! Egy jó husz perces menetelés után pár perces fujtatás; szinte szakad az

izzadság a testemről. Távcsövemmel már láthatom a moschendorfi templomtornyot, hátam mögött pedig a magaslaton fekvő, és tegnap délutáni kiindulási pontomat, valamint a hosszu erdősávot. Innen nézve - megfelelő térkép hiányában - bizony rossz haditervet csináltam, s hozzá a sürü fenyvesben órák hosszat össze-vissza barangoltam.

Ezen már nem lehet segiteni! Előre ... Nincs már visszavonulás! Erősen világosodik s a figyelőtoronyból könnyen megláthatnak. Különben is megöl már a szomjuság ... Gyerünk ... Gyerünk előre!

Most már egy füves árokparton csoszogok s a vizes gyepen csuszkálva, botorkálva igyekszem előre. Pár perc mulva hosszu fekete sáv bontakozik ki előttem. Meglepetve megállok. Előveszem távcsövemet ...

Drót! A hires országkerités kigyózik kb. 150 méterre előttem. Jobbra figyelőtorony, ... de üres! Hátha már leszálltak, mert észrevettek és igyekeznek elém kerülni! Távcsövemmel figyelmesen végigpásztázom a drótot és környékét. Minden csendes, mozdulatlanul áll a határ!

Most már futva igyekszem az árokparton a drót irányába. Dülőutat érintek, amely egyenesen a drótnak tart. A harmatos füvön semmiféle emberi nyom. Ezen az uton teszem meg az utolsó lépéseket.

Nem látom semmi jelét az aknaveszélynek. Négykézláb, a legnagyobb óvatossággal, de most már ismét buzában teszem meg az utolsó lépéseket. Takarva vagyok s megérintem a drótot, ... a hiressé vált országkeritést!

Hány ezren és ezren igyekeztek és igyekeznek még mindig ezt a drótsövényt elérni! Alapterülete 2 méter szélességben fut jobbra és balra, sok-sok száz kilométeren keresztül. Erős, másfél méter magas cölöpökre huzott szöges drothálózat ez, amely belül keresztül-kasul van ugyancsak szöges dróttal áthuzva, s figyelőtornyokkal megtarkitva. Átvágás nélkül nagyon nehéz ruhaszakitás és karcolás nélkül átmászni.

Előszedem drótvágó ollómat s már is szakitom, vágom és ugyanakkor visszahajlitom a drótot. Töröm; megcsinálom az alagutat, hogy átmászhassak rajta egy másik országba és egy másik világba.

Ez az un. "bokorugrás".

Isten csodálatos gondoskodása megengedte nekem, hogy fizikai megpróbáltatásoktól eltekintve, épségben érkezzem meg a "keritès" tulsó oldalára. Kimondhatatlan jóleső érzés, hála tölti el lelkemet. Csaknem ugrálni szeretnék örömömben!

Nagyot lélegzem; ... cigarettára gyujtok s a felkelő nap sugaraival a hátamban, kiszáradt torokkal és hangszálakkal, de most már vidáman menetelek Moschendorf felé.

VII. F e j e z e t

A "Gépéu" emberei között

A Biblia közbeszól!

Eredeti tervem az volt, hogy Moschendorfot a hajnali órákban elkerülöm s a falutól pár száz méterre folyó Pinkánál tartok nagyszabású pihenőt. A sikeres bokorugrás, a gyötrő szomjúság s egy emberi értelemmel megmagyarázhatatlan érzés azonban a falu felé sodort.

Vizet, vizet ... meleg tejet s embert akarok látni!

A falut elérve, betérek az első házba, ahol a fiatal gazdát etetésnél, az asszonyt pedig takarításnál találom. Szivesen fogadnak s máris hozzák a friss vizet. Hiába öntöm azonban magamba a vizet, még mindig szomjas vagyok. Mosakodás és borotválkozás közben már főzik is a tejet, amely a három napi gyér étkezés után pompásan izlik. Közben a zónán keresztüli haditerv is elkészül. A fiatal gazda felrajzolja Güssing és Fürstenfeld felé az utvonalat, elkerülve azokat a helyeket, ahol oroszok vagy osztrák csendőrök vagy finánccok állomásoznak.

Búcsúzkodás után biciklijével elkisér egy jó darabon s azután most már vidáman nekivágok a zónahatárnak. Egymás után kerülöm el a falvakat s patak partján haladok. Gondtalanul menetelek s élvezem a dombos, erdős vidék szépségét. Más az a nappal gyalogolni, mint éjszaka, a hatalmas gabonatáblákon gázolni!

Egy fenyveserdő gyalogút kanyarjánál azonban olyasmi történt, amire nem számitottam.

Szembekerülök két osztrák finánccal, akik csempészneknek néznek. Megugrásról már szó sem lehet!

Haben sie Revolver? - hangzik az első kérdés. Ja, ich habe es - válaszolom s átnyújtom kabátom belső zsebében hordott francia nyelvü Bibliámat. Was ist das? Mi ez? Das Neue Testament in französischer Sprache. - Az Uj Testamentum, francia nyelven. Mosolyognak és megnézik hátizsákomat de engem is végig tapogatnak.

Ugy látszik félnek a tüzfegyverektől!

Hová megyek? kérdezik tovább. Graz-ba - mondom mosolyogva. Összenéznek, majd tovább folytatják:

Vannak-e papirjaim? Átnyujtom tárcámat. Kiszedik irataimat s nézegetik. Be kell mennünk a parancsnokságra - mondják - ahol megfelelő papirokkal ellátnak s azután nyugodtan mehetek a zónán keresztül.

Nem fognak-e az oroszoknak vagy a magyar hatóságoknak átadni? - kérdezem gyanakodva. Szó sem lehet róla, legyek egészen nyugodt, ilyesmi náluk meg nem történhet. Megnyugtat az a tudat is, hogy magam hallottam, nem is olyan régen a londoni rádió ama közlését, amely szerint az osztrák belügyminiszter rendeletileg megtiltotta a határátlépőknek, illetőleg menekülteknek átadását. Ezt különben maguk a finánccok is megerősitik.

Barátságosan beszélgetve megyünk a parancsnokságra. Ott nem hajlandók foglalkozni velem s átkisértetnek a legközelebbi csendőrparancsnokságra.

Itt is barátságos a fogadtatás, ... kedélyesen beszélgetünk. Egy Jendrassik nevezetü hadnagy, aki adataimat felveszi, felveti a kérdést: nem volna-e kedvem Ausztriában maradni? Itt ugyanis - mondja tovább - nagy szükség van gyümölcstermesztési szakemberekre s a kormányzat a gyümölcstermelés fejlesztésére, költségvetésük alapján, nagy összegeket fordit.

Kihallgatásom során ugyanis elmondottam, hogy négy év óta gazdálkodással s főképpen almatermesztéssel foglalkozom s annak elméleti és gyakorlati részében képeztem magam. Leveleket ir, majd ide-oda telefonálgat. Látva fáradságomat, felajánlja, hogy az egyik ágyra lefekhessem. Hátizsákomat fejem alá téve azonban csak egy lócára dülök le; a bágyadság ujból hatalmába kerit s hamar elalszom.

Délután két óra felé hangos beszélgetésre ébredek. Két honfitárs van még a szobában. Az egyik szerelő, a másik sofőr. Pár nappal ezelőtt jöttek át a határon.

Adatfelvétel, telefonálgatás s rövid félóra mulva pe-

dig indulás. Azt mondják magasabb parancsnokságra megyünk. Engem külön megnyugtatnak s a hadnagy megrázza kezemet. Egy őrmester kiséretében indulunk, még pedig autóbusszal.

Az ócska autóbusz zakatolva rohan a rosszkarban lévő kövesuton. A két honfitárs nyugtalankodik és azt állitják, hogy átadnak az oroszoknak. Én ezt - a barátságos és megnyugtató fogadtatás után - el sem tudom képzelni.

Sárguló buzatáblák és haragoszöld erdők között rohanunk tovább. A természet incselkedve mutatja szépségét és ... csalogat.

Nemsokára Oberwarth /Felsőőr/ tartományi székhelyre érkezünk. Pár perces gyalogolás után egy nagyobb épület előtt állunk meg. Hirtelen mélységes megdöbbenés és tompa dermedtség kapja meg lelkünket.

Az orosz parancsnokság épülete előtt vagyunk!

Egy emeletes komor épület, vörös zászlókkal és piros alapon rajzolt cirill betüs feliratokkal. A bejárat előtt géppisztolyos katona.

A hideg végig szalad egész testemen s a megdöbbenéstől alig tudok szóhoz jutni. Lábaim mintha gyökeret vernének, alig birom azokat mozgásra kényszeriteni. Szemrehányást teszek az őrmesternek: gyalázat, aljas eljárás!... Mentegetőzik és azt mondja: az oroszok megtudták, hogy az osztrák hatóságok kezében vagyok s igy - a legnagyobb sajnálatukra - át kell adniuk.

A kapu átlépésénél fülembe sugja: "Ne féljen, nem lesz semmi baj!" - Én pedig már szibériai hideget érezve tagjaimban, megadással lépem át a kapu küszöbét. A szerelő és a sofőr honfitársammal együtt, akiknek különben semmiféle személyazonossági igazolványuk nincsen, egy nagyobb szabásu felvételi irodába vezetnek. Egyszerü irodai szoba: padokból, iróasztalokból és pár székből áll a berendezés. Két vagy három orosz van a szobában ... alig merünk körülnézni.

Az osztrák "barátunk" itt szabályszerüen átad s még

egy telefonbeszélgetést bonyolit le "érdekemben", majd elbucsuzik és elmegy.

Következik cókmókjaink számba vétele.

Átadom Bibliámat, pénztárcámat, családi aranyórámat, láncomat, pecsét- és jegygyürümet.

A Bibliában vannak gyermekeim fényképei.

Megengedik, hogy hátizsákomból szvetteremet, felső rövid kabátom gombolható bélését kivegyem s magamnál tartsam. Sőt még egy cigarettát is elszivhatunk; ez valószinüleg bucsuzás a dohányzástól, mert cigarettát, dohányt magunknál nem tarthatunk.

Magatartásuk kimért és udvarias.

Pár perc mulva megmotoznak. Egy rend felső- és alsóruhán, egy zsebkendőn, valamint füző nélküli bakancson kivül mást nem tarthatunk magunknál. Kérésemre meghagyják a felsőkabátom gombolható meleg bélését is. Majd egy géppisztolyos katona vesz át bennünket s megindulunk.

Rövid folyosó következik, majd kis előtér s abban ismét géppisztolyos katona.

Kinyitnak egy kis ajtót s azon betessékelik a szerelőt, majd egy másikon a sofőrt. A harmadik kis ajtót már nekem nyitják s máris masirozok.

Körülnézek a félhomályban. Két méter hosszu, alig másfél méter széles a "szobácska", felül vasráccsal ellátott lyuk, amelyen keresztül szomoruan ömlik be egykis világosság. Butorzat ... a gyatra padló és a falak szürke szinezete ... különben semmi, de semmi. Leülök a földre s nekivetem hátamat a falnak ..... Istenem, hová jutottam? - szakad fel belőlem. Meddig birom ki ezt a sötétséget, ... nehéz levegőt? A mozgási lehetőség hiányában itt hamarosan meg kell bolondulnom. Mig kihallgatásra visznek, addig - szokás szerint - eltelik 2-3 hét s ez nekem éppen elég arra, hogy a rám szakadt sötétség és nyomoruság lelkileg, testileg kikészitsen. A nagy levertségben Szibériától kezdve minden átszaladt felzaklatott képzeletemben.

Hirtelen melegséget érzek; ... belső, csodálatos melegség tölti el lelkemet. Gyemmekeim arcát, okos tekintetét érzem és látom körülöttem, Megfognak, rám mosolyognak és biztatnak. Ne félj Apa! ... Még most is fülembe cseng meleg és simogató hangjuk. Valóság vagy képzelődés ez? Ki tudná ezt a gyámoltalan és sokszor ostoba értelmével eldönteni! ... Itt vannak; - érzem őket, ... de mégsem foghatom meg puha és meleg kezüket ... Édes jó Istenem, tartsd itt őket, ne engedd el őket!

A figyelőzár kattogását hallom. Az őr kukucskálhat be. Pár perc mulva nyilik az ajtó s bedobnak egy szétnyuzott, paplandarabokból álló rongymasszát. Az első butordarab! Undorodva rugom a sarokba. Az az érzésem, hogy képtelen lennék vele takarózni vagy pedig ráülni. Apatikusan támasztom tovább a falat, ... itt az időnek, nappalnak és éjszakának nincs jelentősége. Minden felolvad a semmittevés, a tehetetlenség, sötétség és a ketrecreitélt állat gyötrő, idegeket tépő érzésében.

Az erdei utkanyar és a két osztrák finánc forgolódik a fejemben. Akkor, amikor már befejezettnek és sikeresnek tekintettem a "bokorugrást", két "sógor finánc", - akiktől még egy kis ügyességgel meg is szökhettem volna - felboritja az értelem által elkészitett s elég jól végrehajtott terveket! Nem Isten keze szólt itt ismét bele az emberi tervekbe és boritott fel olyan elgondolást, amely - valószinüleg - semmi jóra nem vezethet? De ki tudja ezt lemérni, értékelni és az egészet végig tekinteni! ... A mai idők köd- és sötétségtengerében valószinüleg helytelen életutat választottam. De hát merre menjek, mit csináljak?... Az értelem nyugati irányt diktál ... s ez most már harmadszor mond csődöt s vezet sikertelenségre! ... Ugy látszik kelet jobb, a keleti irány a helyes, s ott kell a kibontakozást keresni! Harcban, összeütközésben áll itt a képzelődés, megsejtés, értelem és az akarás, valamint a nyomasztó tehetetlenség!

Ismét gyermekeim mosolygó arcát látom ... Nem sirnak, de mosolyognak ... s lassan-lassan hit, bizalom és határtalan nyugalom szállja meg lelkemet. Bár körülöttem sötétség van, lelkemben ismét világosság ragyog s gondolataim imádság formájában szállnak fel a mindenható örök Istenhez és az ő végtelen kegyelméhez.

A kulcs megzördül s a kisajtó váratlanul kinyilik. Az őr integet, hogy másszam ki a kis kazamatából. Fehér haju, barátságos, 6o-on felüli öreg ur áll mellette. Magyarul szólit és mondja: kihallgatásra megyünk.

Utunk az első emeletre vezet. Barátságosan berendezett szobába lépünk, abban egy orosz őrnagy és egy főhadnagy. Köszönésem után hellyel kinálnak.

A főhadnagy velem szemben egy iróasztalnál ül s azon kiteritve feküsznek Bibliám, gyermekeim fényképei, valamint személyazonossági papirjaim és családi értéktárgyaim.

Az első kérdése: mi a foglalkozásom s miért hagytam el az országot? Több mint három évig - válaszoltam apósom birtokán kertészkedtem, almatermesztésben specializáltam magam. De emellett egyéb gazdasági munkát is végeztem: vagyis fogtam az ekét, hánytam a trágyát s hakellett, köpködtem a fejsze- vagy kapanyelet. Megtanultam az ökörhajtás mesterségét is s a kaszálástól sem kiméltem derekam. Röviden: az utóbbi években kizárólag fizikai munka volt családom és magam kenyere.

Az őrnagy és a főhadnagy összenéznek, ... forgatják papirjaimat, köztük közmunkalerovási lapomat.

S akkor miért hagyta el az országot? - kérdezte tovább a főhadnagy.

Apósom kulákszámba menő gazdasága most már olyan közés beszolgáltatási terhek alá esik, hogy azok a gazdálkodást már lehetővé nem teszik. Választanom kellett az éhenhalás és a kivándorlás között.

Mi volt a korábbi foglalkozása? - hangzott a következő kérdés.

Alispán voltam.

A főhadnagy feláll az asztaltól s pár lépést tesz felém.

Azelőtt mi volt, milyen iskolába járt? Sorolja fel részletesen! - szólt s keményen rám nézett.

Egyetemeimet Budapesten és Párizsban végeztem, állami ösztöndijakkal hosszabb tanulmányi időt töltöttem Berlinben és Genfben. Közben két doktori diplomát szereztem, több könyvet és számos tanulmányt irtam a közjog és a nemzetközi jog köréből.

A két tiszt ujból egymásra néz; ... gondolkoznak.

Alispánsággal kezdte a közszolgálatot? - kérdezte a főhadnagy s még közelebb lép hozzám.

Nem, - válaszoltam. Kezdetben egy-két évig fizetés nélkül, illetőleg 8o.- pengős havi ranglétrán, majd esztendők multán berendeltek a pénzügy- később a belügyminisztériumba. Itt később, mint segédtitkár, majd titkár és osztálytanácsos a törvényelőkészitő és vármegyei osztályoknál teljesitettem szolgálatot.

A főhadnagy kétszer-háromszor végig sétál a szobán, majd visszamegy az asztalhoz. Forgatja a Bibliát, ... nézi gyermekeim fényképét. Az őrnagy egy vaskos könyvben lapozgat.

Hogy lehet az, hogy ilyen elméleti képzettséggel nem helyezkedett el a népi demokráciánál? - kérdezi s szemeit mélyen belevágja arcomba.

Nem tartozom politikai párthoz! - válaszoltam határozottan, s lehet mondani, keményen. Soha nem is tartoztam s a jövőben sem kivánok egyikhez sem tartozni. Ilyen körülmények között ma közszolgálatban elhelyezkedni nem lehet.

A főhadnagy felugrik az asztaltól s napóleoni pózban szinte orditva kiáltja felém:

"Az az ember, aki politikai párthoz nem tartozik, az rongy ember, annak nincs világnézete"!

Csendesen válaszolok és kérem a tolmácsot, hogy helyesen forditson:

"Az én világnézetem a Biblia! Az abban foglalt isteni

kinyilatkoztatások és törvények alapján élek s ha kell, hagyom itt ezt a megpróbáltatásokkal teli földi életet. Én másra épiteni nem tudok és nem is akarok. Az abban foglaltak képezik és alakitják az én világnézetemet s ennek megfelelően életemet is."

Végig néz, ... felveszi a Bibliát és forgatja. Ugy tesz, mintha értené a francia nyelven irt szöveget.

Majd felém jön s hátsó nadrágzsebébe mélyeszti a kezét. Az az érzésem, hogy a GPU tiszt revolverét rántja elő ... s elintézi földi életemet. Rettenetes másodpercek!... Revolver helyett azonban cigarettatárcája kerül elő s abból barátságosan megkinál. Szemben állunk egymással ... Tüzet ad s a tolmács felé fordulva kérdezi: Van-e még valami kivánságom?

Hálásan köszönöm az előzékeny és udvarias kihallgatást. Kivánságom a békesség és a munka!

Fejbólintással elengednek. Meghajtom magam s a tolmáccsal távozom.

Lemegyünk a magas földszintre s amikor a géppisztolyos őr kinyitja az általam disznóolnak nevezett kis kazamata ajtaját, s derekamat erősen meghajtva igyekszem ismét elfoglalni a "sötétséget", az öreg tolmács azonban hátulról megfogja a kabátom végét és visszahuz...

Egy nagy ajtó felé vezetnek ... A zár csikorog s az ajtó kinyilik. Egy tágas terembe lépek, ahol emberek vannak és mindenütt világosság, ... Istentől adott világosság!

Elfogódott szivvel állok a terem közepén. Ugy érzem, hogy az Ur Jézus szavai rezdülnek keresztül lelkemen: "Aki engem követ, az nem jár sötétben, de elnyeri az élet világosságát!" ... vagyis a lélek békéjét, nyugalmát és biztonságát.

Ma ez a csodálatos világosság keritett hatalmába!

Az ajtó bezáródik s egyedül maradok fogolytársaimmal. Kezdődik a bemutatkozás. Heten vagyunk, közöttük egy budapesti gyáros, akiről később kiderül, hogy a kommunista párt

tagja és ujságiró is, egy vaskereskedelmi nemzeti vállalat vezetője, egy volt csendőr, két vasszentmihályi parasztgyerek és két határmenti cigányfiu. A velem ide került szerelőnek és sofőrnek semmi nyoma. Szerencsétlenek, 14 napi ottlétem alatt állandóan a kis kazamatákban maradtak.

Megostromolnak kérdéseikkel. Legtöbben közülük már hónapok óta üdülnek itt s azokból is jónéhány hetet töltöttek az egyes zárkákban. Van tehát miről beszélni! Elmondom a velem szemben tanusitott kifogástalan és udvarias magatartást. A budapesti "cimbora" azonban a fejét rázza s azt mondja, hogy ez csak a kezdet kezdete, most jönnek majd a szokásos éjszakai kihallgatások, valamint a "puha és kemény gyurások."

Meggyőződésem azonban nem változott. Lelkem nyugodt s az az érzésem, hogy udvariasságuk őszinte volt. Ugy látom, hogy őket csak a kémvonal és a szökdöső párttagok érdeklik. Aki nekik ebben a tekintetben gyanus, ott nem riadnak vissza semmitől s a szerencsétlen delikvens sok megpróbáltatásnak van kitéve. Ezen alapul az a reményem is, hogy a kémvonal levizsgálása után visszaadnak az osztrák hatóságoknak. Ebből azonban nem lett semmi.

A világosságtól ragyozó szoba különben egyszerüen van butorozva. A butorzat az egyik faltól a másikig terjedő kb. 7 m hosszu és 2 m széles fapriccsből áll, amelyen ócska kókusz, rongyszőnyegek és paplancafatok képezik a szalmazsákot vagy pedig, ha éjjel tulságosan hideg van, ugy a takarót. Tetszés szerint lehet azokat váltogatni, ha ugyan jut belőle mindenkinek! Én azok használatáról lemondtam, mert egész fényüző módon felsőkabát béléssel is el vagyok látva s különben sem jut mindenkinek a szalmazsákból, illetőleg takaróból.

Az első éjszakát pompásan töltöttem. Bár a priccs szokatlanul kemény volt, a keménységet azonban hamar feledtette az abszolut lelki nyugalom és az édes álom. Drága gyermekeim jöttek le hozzám. Ott ugráltak, játszottak körü-

löttem, ... megmegsimogattak puha kis tenyerükkel!

Frissen, üdén ébredek. Érzem, hogy nem vagyok egyedül s a Mindenható különös kegyelme tart kezében.

Reggel 7 órakor séta! Ez egyszerüen azt jelenti, hogy mindegyikünket külön-külön géppisztolyos őr az udvar végére kisér. Csak egyszerü emberi dolgokról van szó, pár perces séta keretében: mégpedig a zárkától az udvar végéig és rövid álldogálás vagy gugolás után vissza. Ez itt a szabály! Egy lépést sem "gitáros", azaz géppisztolyos őr kisérete nélkül! Igaz, nekem még erősen szokatlan a géppisztoly árnyékában pár percet sétálni vagy gugolni, de pár nap mulva már büszke vagyok a kiséretre.

Ötödiknek vagy hatodiknak indulok az első rövid reggeli sétára. A folyosó után lépcsőn megyünk le az udvarra. Felettem tiszta ég, hátam mögött géppisztoly. Pár perc s máris megyünk vissza az udvaron, majd szaporán a lépcsőn fel a magasföldszintre. Az első emeletről a tegnapi főhadnagy jön fürgén lefelé. A magasföldszinten összeértünk. Mosolyogva köszöntöm, ő pedig kezét nyujtja, megrázza a kezemet s barátságosan mondja: "Drászt"!

Géppisztollyal a hátamban is jóleső érzés és büszkeség tölti meg keblemet. - Ez a megbecsülés jele! - én legalább is annak tekintem. Még nagyobb bizalom tölti el lelkemet s vidáman ugrom be a közös zárkába, nem törődve azzal, hogy a géppisztolyos őr mit gondol.

A napok különben egyhanguan telnek. Vagy a priccsen gubbasztva, vagy heverészve beszélgetünk, vagy pedig az 5x7 m-es szobában órák hosszat körbe-körbe és hangtalanul, egymás után lépkedve menetelünk. Kilómétereket teszünk igy meg, mig tagjaink pihenést nem kivánnak ... Majd ismét gubbasztunk, heverészünk, hogy hosszabb vagy rövidebb idő után ismét menetelésbe lendüljünk.

Gyakran gondolatainkba is elmélyedünk. Keressük a sok ember előtt ismeretlen és megfoghatatlan lelki csendet s az Isten közelségét. Keressük szeretteinket s igyekszünk lel-

kileg közelükbe lopózni. A szeretet és a meglátás csodálatos érzése átvibrál lelkünkön s hamar megtalálja a kapcsolatot a távollevőkkel s közel visz és felemel a Gondviseléshez. Énünk imádság szárnyain kapaszkodik az Ő láthatatlan, de jóságos és lelkileg érzékelhető karjába, amely emberi tehetetlenségünkben egyedüli védelmünk és reménységünk.

Egyhangu napjainkban kedélyt és elevenséget csak az étkezések jelentenek. Ezek elég bőségesek, de szervirozásuk tul egyszerü. Bizony, az éjszakai kemény fekhely és didergés után mindig jól esik a vizben főtt meleg burizs vagy köleskása. Ezt rendesen s ugyanugy, mint a burgonya- vagy borsólevesből álló ebédet vagy vacsorát, egy rongyokkal bedugdosott lavorba s néha még két kisebb kimustrált edényben hozzák. Mindig kapunk 3-4 darab kanalat is, de sohasem nyolcat. Éppen ezért az étel megosztása mindig a legnagyobb probléma! El kell ugyanis az egészet nyolc egyenlő részre osztani, mégpedig igazságosan, mert az éhség valamennyiünk részéről grammnyi pontosságot követel.

A két Vas megyei gyerek és a két cigány étkezik először, mert az ő részüket a lavorba adja ki a közülünk delegált "menázsmester". A beadott négy kanállal - lehet mondani - taktusra eszik az ebédet vagy a várva várt vacsorát, ügyelve arra, nehogy az egyik többet kanalazzon be, mint a másik. Gyakran előfordul, hogy csak a lavorban kapjuk az ebédet, ilyenkor mindig az jár jól, aki utoljára kanalaz, mert annak társaival szemben már nem kell udvariaskodni.

Reggel és este elég bőségesen kapunk még konzerv, azaz száritott kenyeret. Ennek a kőkemény kisebb-nagyobb kenyérdarabkáknak a rágcsálása külön tudomány s ha valaki fogait nem akarja le- vagy kitörni, jó pár nap szükséges elsajátitásához. Néha azonban kapunk pékkenyeret is, amely bizony jobban izlik, mint a legfinomabb sütemény. Csodálatos ez a kenyér utáni fokozott kivánság! A közönséges halandó és a szabadon mozgó ember el sem tudja képzelni ennek izét, aromáját és értékét s nem becsüli ugy meg Istennek ezt az áldá-

sát, mint a rabságban sinylődő!

Mosakodásról és borotválkozásról természetesen szó sem lehet! Ez is regula s a géppisztolyos őrök, akik különben valamennyien emberségesek, tartják magukat a szabályokhoz. Nekem azonban, mint bozontos szakállu öreg "sztari"-nak mindig megengedik, hogy a reggeli "sétáról" jövet a zárkánkkal szemben levő folyosói vizcsapon megmoshassam kezemet és arcomat. Lehet, hogy a főhadnagy barátságos parolája is hozzájárult ehhez.

Törülközőm a felső kabátom gombolható bélésének egyik vége, a másikat orrfuvásra használom. Fehérnemü váltásról szó sem lehet. Gyáros cimboránknak már olyan a "fehér" inge, mintha sötétkéken került volna ki a varrómühelyből. Ez is szabály s éppen ezért azon sem őr, sem tiszt, sem pedig a fogoly meg nem botránkozik. A férgek - ugy látszik - ezt a magas és hüvös klimát nem szeretik, mert csodálatosan nem jelentkeznek.

Az őrök nemegyszer mahorka dohánnyal, néha-néha pedig cigarettával kedveskednek. A dohányhoz természetesen ujságpapirt adnak, de azt is nagyon kimérve. Testvériesen osztozkodunk vagy a dohányon, vagy a szippantásokon. A két vasszentmihályi gyerek, akiket néha szobasurolásra visznek, mindig diadalmasan hozza a csikkeket, azaz cigarettavégeket. Ezek összeszedésére valóságos privilégiumot szereztek.

Egy szőke, fiatal őrmester különös szeretetnek örvend. Gyakran meglátogat s ellát valamennyiünket pár darab cigarettával; barátságos mosolyával s pár meleg szavával mindig könnyit sorsunkon. Főképpen neki szólunk, illetőleg dörömbölünk, ha szellőztető ablak nyitva tartása problémát okoz. A szabályok szerint ugyanis a levegőcsere is csak a napnak bizonyos idejében van megengedve. Mi pedig már igényesek vagyunk!

Fogságom tizenkettedik napján egy orosz alezredes látogat meg bennünket a főhadnagy és egy ismeretlen tolmács kiséretében. Kezet fog valamennyiünkkel és megkinál cigaret-

távai, majd huncut mosollyal mondja: mentek Szibériába!

Tudjuk, hogy ez sorsunkban változást jelent, de nem sejtjük, hogy kiket és milyen formában érint. Megindul a találgatás s az ezzel járó izgalom: vajjon ki megy és ki marad!

Másnap reggelire teát, ebédre pedig huslevest, majd burgonyával fasirozottat kapunk. Diszebéd számba megy ez, annál is inkább, mert zsirral van elkészitve. De jaj nekünk! ... délután 5 óráig valamennyien betegek vagyunk. Gyomorgörcsök, emésztési irritációk! ... A zsiros ételtől elszokott gyomor mindent ki akar lökni magából s nem törődik a diszebéddel és a regulákkal.

Kimenni azonban nem lehet, mert tiltja a regula!

Officierek után kiabálunk ... könyörgünk. Végre, sok külső szaladgálás és káromkodás után ajtót nyitnak s sürgősségi sorrendben görnyedt háttal, de géppisztolyos kisérettel levisznek.

A roham azonban nem szünik meg, de az éjszakai órák alatt csak fokozódik. Végre is megadjuk magunkat a végzetnek s feláldozzuk a szoba egyik sarkát. A legtöbbet a két cigány szenvedett, akik az egész társaság beadott vacsoráját beteg gyomorral még maradéktalanul megették. Gyurinak és Ödönnek bizony nagyon rossz éjszakája volt s az előbbi szép, zöld kalapja is áldozatul esett a diszebédnek!

Másnap olyan gyengék vagyunk, mint ősszel a legyek. Nem kell a reggeli ... elég volt a diszebéd! De a kenyeret azért jobb időkre eltesszük.

Tiz óra körül nagy fedett tehergépkocsi áll meg a parancsnokság előtt. A zárkánk egyik ablakának sarkából jól láthatjuk.

Nagy izgalom ... találgatások tömege! Minket visznek-e és hová? Bécs és Szombathely jöhet számitásba - mondják az öregebb foglyok.

Egy jó fél óra mulva megjelenik a főhadnagy, ~~s lobog-~~
~~tatva adja át családi ékszereimet: aranyóránmat lánccal, pe-~~

[redacted] és magához int. Majd ceruzát nyom a kezembe s egy papirlapot fektet a falra s mutatja, hogy irjam alá! Ezt gondolkozás nélkül megtettem, mert az orosz nyelvet és irást nem ismertem s ebben a "kellemetlen" helyzetben minden ellentmondás nélkül még halálos itéletemet is aláirtam volna. Azután a zsebébe nyúl s lobogtatva adja át családi ékszereimet: aranyórámat, a vastag aranyláncomat, majd pedig pecsét- és jegygyürümet. A Biblia azonban nem került elő a zsebből s én azt reklamálni nem is mertem. Talán az iratokhoz csatolták - röppent át lelkemen!

Dermedten állok ott, ... kezemben a földi értékekkel s pillanatok alatt összeomlott az a kép, amelyet a propaganda bennem a szovjet-orosz világról a háborús évek kavargásaiban felépitett.

Indulás! ... Ez a parancs vonatkozik valamennyiünkre. A folyosó teli "gitárosokkal", azaz géppisztolyos oroszokkal; megkapjuk cókmókjainkat s már is visznek, terelnek a tehergépkocsi felé ... Ugrás! ... Egy-kettőre a ponyva alatt vagyunk. Elől és hátul is géppisztolyos őrök szállnak fel ... A motor berreg s már is indulunk. Villámgyorsasággal történik az egész, úgy, hogy körül sem nézhetünk!

A kocsi robog s mi a jól kifeszitett ponyva alól semmit sem láthatunk. A velünk levő két géppisztolyos katona egykedvüen nézi a kocsi által felhajtott porfelhőt, amely a karosszéria alól becsap hozzánk is s finom szemcséivel lassan-lassan valamennyiünket elborit.

Cigarettával kinálnak, de beszélni nem hajlandók.

Gubbasztva ülünk a nagy tehergépkocsi fenekén s hátunkat nekivetve a deszka-oldalnak gondolatban kutatjuk a nagy ismeretlent, amely felé dübörögve rohanunk.

VIII. F e j e z e t .

A géppisztolyok árnyékában.

"Mi is azt akarjuk amit Krisztus!"

A tehergépkocsi Szombathely felé rohan; zakatolva eszi az utolsó kilómétereket. Ez azonban csak feltevés s a vasmegyei fiuk megállapitása. Egy-egy éles kanyarból és pillanatok alatt el-eltünő házakból vagy talán ösztönösen következtetnek erre az irányra.

Nem faggatjuk őket!

A jól leszoritott ponyvatető és a hatalmas porfelhő állandóan eltakarja a kilátást. A kocsi fenekéből csak a két géppisztolyos orosz katona által őrzött hátsó nyiláson s a felvert szürke poroszlop egy-egy szakadásán át láthatjuk a külvilágot - s kaphatunk el nehány röpke képet.

A fiuk nem csalódtak! Pár órai rázkódás és porfürdő után valóban Szombathely utcáin futunk. Itt már nincs por, láthatjuk a házakat. Pár éles kanyar, majd fékcsikorgás és megállás. Ugy látszik, hogy a tett helyén vagyunk.

Felállanunk azonban nem szabad; igy ülve rázzuk le a ránk rakódott hatalmas porréteget. Az előző napi gyomoratak és a mai poros utazás csunya nyomokat hagyott szakállas arcunkon.

Fásultan tisztogatom kalapomat és ruhámat. Ez már hazai por, legalább is felső rétege az! Ez azt jelenti, hogy ismét a drótsövény; az országkeritės mögött vagyunk!

Mennyi nehézséggel vergődtem rajtad keresztül! - szakadt fel keserüen keblemből ... és milyen könnyen kerültem vissza!

A keserüséget azonban elnyomja a többiek szemében meg- megcsillanó öröm. Itthon vagyunk, hazajöttünk! Itt már az anyanyelv beszél! A föld, az ember és a sziv itt több sze-

retetet, melegséget mutat majd felénk!

Magyarok, testvérek között vagyunk! - zugja a két bokorugró vasmegyei gyerek. Lelkileg szinte már érzik a szülők, atyafiak segitő kezét. Hiszen nincs más bünük, csak hogy "átugrották" a falujuk alatt huzódó országkeritést! Nem loptak, nem gyilkoltak s nem is csempésztek!

Munkát, megélhetést mentek keresni.

A két cigány pedig alig fér a bőrében. Örülnek, hogy az oroszoktól megszabadulnak. Legtöbben bizony sok kellemetlen emléket hoztak az oberwarthi szürke kaszárnya titokzatos falai közül s vidáman, megkönnyebbülve szivják a hazai levegőt, feledve a sok szenvedés és nélkülözés minden keserüségét.

Egy órai várakozás után leszállitanak a kocsiból. Körülöttünk magyar és orosz géppisztolyos katonák. Az átadás pillanatok alatt megtörténik s máris menetelünk egy frissen mázolt nagy szürke épület felé, amelynek homlokzatáról komoran vigyorog felénk az intézmény neve: Államvédelmi Hatóság". -

Géppisztolyos katonák között érkezünk egy belső szük udvarra, ahol csak ugy nyüzsögnek a "gitárosok". Arccal szorosan fal felé forditva állitanak fel; mozogni vagy fejet forgatni nem szabad.

Füttyök és számok röpködnek a levegőben: öt per négy, kettő per öt és igy tovább. Majd durva kiabálások és káromkodások töltik be a magas falak közé szoritott kis udvart, amelyben egy emeletes melléképület is van. Néha egy-egy rohanás vagy zuhanás is végig zug az udvaron.

Szokatlan hangok ezek, de nem merünk hátranézni. A hosszu álldogálás alatt azonban rájövünk, hogy "kihallgatás" folyik s a fütty a külső és a földalatti kazamaták őrsége közötti jelbeszéd, a számok pedig a foglyok, illetőleg a kazamaták neve, illetőleg száma.

Magyarok, testvérek között vagyunk! ..... A föld, az ember és a sziv itt több szeretetet mutat majd felénk! .....

Titokban és félszemmel nézem a két vasmegyei parasztgyerek sápadságba szaladó s ijedségtől dermedt arcát.

Egy jól megtermett főhadnagy is állandóan az udvaron mozog. Mint később megtudjuk, valamikor csendőr volt, most makrapipájával fel- alá sétálgat s keményen szidja a fassisztákat.

"Bitangok! - egy óra mulva ugy fogtok az emeletei ablakokból ugrani, mint a szöcskék"! - morogja hátunk mögött.

"Csurma"-nyelven, vagyis a foglyok nyelvén "Pipásnak" hivják. Ugy látszik, ő a riasztó, mert felpillantva az emeletekre mindenütt vasrácsot látok.

Mindenesetre nem biztató fogadtatás!

Pár órai és rendkivül fárasztó falmelletti álldogálás után, valamennyiünket egyenként egy raktárszobába hivnak. Ennek a parancsnoka egy hadnagy, akit csurmanyelven "Cuccos"-nak hivnak. Itt kell ugyanis átadni minden csomagunkat, vagyis a "cuccot", ha van. Két zsebkendőm és egy törülközőn kivül mást mint ami rajtunk van, ebből a szobából ki nem vihetünk.

A motozás itt nagyon alapos, még a harisnyát is le kell huzni s igen gyakran a válltöméseket is felvágják.

Velem szemben a hadnagy rendkivül udvarias s jóindulattal veszi át az oroszok által visszaadott családi értéktárgyaimat s megengedi, hogy hamarjában tiszta fehérnemüt válthassak. Egy 5-ös számu cédulát nyom a kezembe s azután elindit.

Géppisztolyosok mutatják az utat. Magatartásuk nem barátságos. Pár lépcsőt felfelé ugrom, de máris terelnek egy vasajtó felé s azon keresztül egy keskeny, alagutszerü lépcsőn lefelé. Az az érzésem, hogy puskatussal vagy lábbal megrugnak, hogy gyorsitsák a menetet. Füttyjelzések közepette azonban - hála Istennek - nagyobb baj nélkül, de szinte gurulva leérek.

Ugy látszik ez a szabályszerü menet s ha valaki ettől eltér, azon rögtön segitenek.

Lent egy őrvezető fogad. Született szadista. Erre enged következtetni jellegzetes arca és minden mozdulata. Szinte kéjelegve gyönyörködik minden szerencsétlen áldozatán. Engem is, itt már jól ismert "barátságos" modorával fogad. "Gazember", "fassiszta" címekkel tüntet ki s kilátásba helyezi, hogy személyesen borotvál majd meg.

Tásdd ki a szádat! - harsogja rekedten. Megnézi fogaimat, majd egy zárka felé lökdös s annak vasajtaját kinyitva, megmutatja annak a nyomorult földönfekvő és erősen nyögő lakóját. Pofonokkal fenyeget!

Némán és megadással türöm a rohamot. Lesz, ami lesz! Egy füttyjelzésre azonban megfordul s abba hagyja a "kezelést". Majd pár lépést magával vonszolva, belódit az 5-ös számu kazamata csikorogva nyiló vasajtaján.

Dermedten, de mégis örömmel állok meg a becsapódó vasajtó mögött, amelynek csattanása megremegteti a kazamata levegőjét. Végre nincs előttem vagy mögöttem "gitáros", csak a földalatti falak és a nagy vasajtó!

Egy kis villanykörtével gyéren megvilágitott "teremben" vagyok. Hosszusága ugy 12 m, szélessége 6 m. lehet. Egy sápadt, tagbaszakadt embert látok bent. Szintén "bokorugró"; feleségével, tizenegyéves gyermekével és apósával hozták ide. Sopronban bukott le; már a nyolcadik napot tölti itt s közben "kihallgatásokra" jár. Felesége és gyermeke, valamint apósa más cellákba kerültek. A soproni határvadászoknál is eltöltöttek vagy hat napot.

A "terem" hosszában, a falak mellett, két-két méter szélességben egyszerü emeletes fapriccs áll. Olyan mint az oroszoknál, csak emeletes! Itt azonban hiányzik az ott rendszeresitett s szőnyeg- és paplandarabokból álló "takaró". Vegyis, nincs itt semmi más, csak a deszkapriccs!

Az egyik oldalon három kéményszerü lyuk megy fel a magasba. Ezek az utcára néző szellőztető nyilások azonban nem sokat változtatnak a rendkivül nehéz és nyirkos levegőn.

"Kollégám", aki itt már "őslakó", magyaráz: délelőtt

ürült ki a "terem", de estére vagy éjszakára majd benépesül. A foglyokat ugyanis első kihallgatás alapján ujból szortirozzák s nagy részüket szétszórják az 1, 2, 3, 4 stb. közös kamazatákba vagy pedig az egyes zárkákba. Azonkivül jön a kivülről érkező friss feltöltés, ugy hogy a napi létszám a földalatt állandóan 6o-7o között mozog. Természetesen ennek zöme "bokorugró". Ezek is politikai bünözőknek számitanak. Ő maga még nem változtatott "lakást", de már több izben volt kihallgatáson. Minden percben várja az ügyészségi fogházba való elszállitását, melyről ugy beszél, mint a paradicsomról.

Itt ennek elérése az ember legfőbb vágya: vagyis szabadulni a föld alól s valahogy napfényre kerülni! Mert ez a világ a külvilágtól hermetice el van zárva. Itt nincs érintkezés sem levélben, sem szóban. Senki sem tudja, hogy itt vagy; vagy pedig ha itt vagy, hol vagy! Itt csak számok vannak: "öt per hat","négy per három" stb. Ember- és kazamata-számok! Ezek röpködnek amikor hivnak, lökdösnek vagy füttyentenek.

Az idő itt kiesik hatalmunkból s nincs jelentősége. A nappalok és éjszakák egyformán homályosak s azokban csak egy-egy villanylámpa világit ... még pedig szomoruan.

Ennek az időnek tartama természetesen kihallgatások eredményétől függ. Ezek nem egy esetben heteket, sőt hónapokat is igénybe vesznek s addig pedig be kell érni a naponkénti egyszeri étkezéssel, amely délután négy órakor szokott megtörténni. Ez az egybesüritett reggeli, ebéd és vacsora egy db 15 dekás kenyérből és egy félliter burizs- vagy bablevesből áll. Az a kérdés, hogy melyik van éppen raktáron, mert a konyha nem törődik és nem is törődhet a változatossággal. Itt nem igen akad olyan rab, aki ezt a napi fogást kitünőnek és izletesnek ne találná s farkas módjára nem kivánna még egy porciót! Pár nap elteltével már a szervezet követel s senkinek nem jut eszébe válogatni és finnyáskodni, vagy pedig a szakácsok konyhamüvészetét kritizálni.

A kazamata lassan benépesül. Ide került az oberwarthi

gyáros és vállalatvezető "kolléga" is. A többiek más-más kazamatába kerültek! Késő este nagyobb csoport is érkezik. Főképen egyszerü emberek: parasztok és iparosok. Mind bokorugrók! Egy nagy hal is van közöttük: nemzetközi szállitmányozó! Ötezer forintjába került a Budapestről a határig való autózás s ott már "gitárosok" várták. Feleségével együtt került hurokra s most töri a fejét, hogy francia papirjaival hogyan bukott le.

Kapunk egy szobaparancsnokot is, aki már hónapokat töltött ebben a földalatti palotában. Fizikailag és lelileg összetört embernek látszik, akit a szenvedések és a kemény dresszura már átformáltak. Engedelmes, szófogadó figura. Ezzé gyurták az idők és a kazamata rendszer mesterei.

Pompásan ugrál, jelent a "gitárosoknak". Valóságos gumilabda, aki hol itt, hol ott sugdosódik és magyaráz. Csurmanyelven az ilyen embert "spiclinek" hivják. De itt mégis szobaparancsnok, akinek engedelmeskedni, sőt udvarolni kell.

A szobaparancsnok vigyázz-t kiállt. Villámgyorsan ugrunk le a priccsekről s katonás állásba merevedünk.

Az őrvezető lép a "szobába" géppisztollyal a nyakában. A szobaparancsnok "tizedes Urnak alázatosan" jelent. Itt lent nincs elvtárs megszólitás, csak ur. És ezek az urak szörnyü urak!

Fürdés gyökérkefével és masszázzsal! - szól a rövid parancs.

Máris vetkőzünk; kéz és láb ugy mozog, mint a legjobb tancsapatnál. A szobaparancsnok érti a regulát, de ez természetes is, mert a "tizedes ur" gitárjával ott áll mellette.

Már a fürdőszobában vagyunk! A fal két oldalán, egy méter magasságban, teknőszerü és 5o cm mélységü csatorna, amely 7-8 m. hosszuságban fut a fal mellett. Felette vizcsapok.

Ugrás! S a delikvensek már is lubickolnak a csapokból bőségesen rájuk zuduló jéghideg vizben. Gyalázatos egy érzés,

amit a hideg zuhany, a gyökérkefe és a géppisztolytól való félelem keveréke vált ki az emberből! A tizedes urnak mindig vannak kedvencei; itt a gyökérkefének is fontos szerepe van s felejthetetlen emlékeket hagy az ide került delikvens lelkében.

Ezen az "ideggyógyintézeti kezelésen" minden noviciusnak át kell esni. A további napokban a kezelés már csak egyszerű esti lábmosásra redukálódik.

Fürdés után takarodó, azaz lefekvés. Cipőt, harisnyát senki sem tarthat a lábán. A cipők katonás rendben sorakoznak a priccs alatt, felettük pedig a mezitelen talpak. Ezeknek a priccs szélén kell lógniok, hogy a gyakori éjszakai inspekción láthatók legyenek. Mindig van talpvizit s jaj annak, akinek talpa poros vagy foltos. A "tizedes ur" ezt nagyon érti és sérelmezi. Nincs mentség; ismét mehet a mosdóba "talpatmosni"!

Kazamatánknak nemcsak rettenetesen rossz a levegője, de emellett hideg és nyirkos is. A foglyok legnagyobb része nyári öltözetben, kabát nélkül didereg. Melegedni csak összebujva lehet, s akkor is csak egy-egy oldalunkon. A deszkára leteritett kabátbélésem a nyirkosságtól hamar megnedvesedik, de igy legalább nem érzem a cement padlóról feltörő hideget. A hideg ugyanis alulról, a cementről sugárzik s a felette 5o cm.-re elhelyezett prics semmit sem szigetel.

Gyötrődés az egész éjszaka! Ha Isten kegyelmével a fáradság vagy az izgalom le is zárja a szemeket, a kazamata vasajtók dörgésszerű csapkodása, az őrségváltásokkal járó éjszakai vizitek s a szobaparancsnoknak ezekkel kapcsolatos vigyázz kiálltása semmi esetre sem ezeregyéjszakát, de legnagyobb ideg- és testi próbát jelentik.

S akkor, amikor az ember már nem ember, mert a test - lehet mondani - kiesik hatalmunkból, az értelem pedig semmitmondó tehetetlenségben vergődik, a lélek fokozott erővel dolgozik és világit. Előkerül rejtekéből s a feneketlen sö-

tétségben tanácsot ad, megnyugtat. Belekapcsolódik a mindenható erős karjába és felkeresi kedves hozzátartozóit. Megnyugtatja, lecsendesiti az idegek tobzódását s a félelem, bizonytalanság és a nélkülözések hullámai között vergődő testet.

Csodálatos érzéseket, meglátásokat tud teremteni!

Elővarázsolja a gyermekek kedves arcát és az aggódó, szerető hitvestársakat ..... Melegit és világit. S ezt, vagyis a melegséget és világosságot pedig emberi hatalom meg nem törheti, el nem kergetheti, meg nem ölheti, mert ez a mindenható Isten legnagyobb ajándéka, ... csak onnan, Tőle jöhet és nem máshonnan.

Már a harmadik napot töltöm az 5-ös számu kazamatában, azonban nevemet: "öt per ötöt" még nem kiáltották. Pedig már sokan elmentek; szétszórták őket más kazamatákba. A gyáros és a vállalatvezető "oberwarthi kollegák" már többször voltak éjszakai és nappali kihallgatáson. A többiekről semmi pozitiv hir, állitólag a 3-as és 4-es kazamatákban vannak.

A kihallgatások, ahogy a "számok" azt mesélik, nem mindig barátságosak. Azoknál - szükség esetén - "boxolót" is alkalmaznak. Ez egy főhadnagy, aki nagyon érti a mesterségét. A pofon, a talp- és kézbotozás megszokott dolgok, de a delikvensek gyomrát sem igen kimélik. Ezer és egy féle figurája van a test kinzásának a négykézlábon való ügetéstől kezdve a különböző szerszámokkal és cellákkal való gyötörtetésig.

Ezeknek ma a XX-ik században, a drótkerités mögött, ismét magasiskolája van. Divatba jött, ... rendszer lett, mert az emberek egy része elfordult az Istentől és a keresztény Egyház törvényeitől. De ezekről beszéljenek a szenvedő alanyok, ezek a megpróbáltatások ugyanis ... nem papirra valók.

A napok különben eseménytelenek. Ide nem jut be könyv, ujság vagy levél. Levegőzés és sétaizgalmak, látogatási na-

pok nincsenek. Szint, derüt és fájdalmat csak a kihallgatások adnak. Ezeknek kezdetét a füttyentésekből tudjuk, amelyek ugy reggel 9 órakor kezdődnek s ettől az időponttól kezdve folytonosan sürüsödnek. Felülről fütyölnek s lekiáltanak egy számot. A füttyöt és a számot a "gitárosok" egymásközött továbbitják. Ez mind azt jelenti, hogy valakit kihallgatásra hivnak vagy onnan visszahoznak.

Mindenki feszült izgalomban - jó vagy rossz érzésekkel - várja a numerust! A kihallgatás ugyanis azt is jelentheti, hogy utána az illető bekerülhet az "Egyes"-be. Ez a remény pedig mindenkiben él! Ez az egyes számu kazamata, nem is kazamata. Két egymásba nyiló, összekötőfal nélküli pinceszoba, amelynek két ablaka az udvarra néz, a folyosóra eső fala pedig nem tégla, de 3 m. hosszuságu vasrács. Ugy néz ki, mint egy nagy majomketrec, amelyben - az ott elhelyezett priccseken - gubbasztanak vagy feküsznek a foglyok. Az ablakokon és a rácson pedig ömlik be a világosság és a jó levegő. Ez itt a vágyaknak a vágya, álmoknak álma.

Emellett az ide kerültek már "szabadulásra" vannak itélve. Ez azt jelenti, hogy egyrészük innen az ügyészségi fogházba, másrészük pedig az internáló táborokba vagy pedig az Andrássy ut 60-ba kerül.

Az "Egyes" tehát ebben a sötétségben mindenkinek reménye, lehet mondani leghőbb vágya. Ez elmozdulást jelent a holtpontról ..... Az "Egyes"-el elindul, bucsut mond a rendkivül nyomasztó bizonytalanságnak!

De amig az ember ide kerül, takarékoskodni kell a fizikai erővel! Minthogy az étkezés naponta csak egyszer divatozó s az sem mondható lukullusinak /15 dkg. kenyér és 1/2 liter főzelék/, a bennünk még meglévőt tartalékolni, konzerválni kell. Ezt pedig ugy érhetjük el legcélszerübben, ha a "szobában" való sétát és mozgást lehetőleg a minimumra redukáljuk s többnyire fekvő vagy ülő helyzetben tartjuk a testet.

Az éhség csak az első napokban gyötri az embert, amig a gyomor és a szervezet hozzá nem szokik ahhoz, hogy naponta

csak egyszer kap utánpótlást. A test gyengülését különben szédülés és lábremegés jelzi. Felkelésnél ugyanis meg-megszédül a koponya, a lábak pedig remegésbe lendülnek.

A szobaparancsnok ilyenkor vigasztal: "Minden csoda csak három napig tart! Ezt is megszokja az ember, éppen ugy mint a puha ágyat s nagy ebéd után a böfögést"! Összeköttetései révén, s ugy is mint "őslakó" többször kijár a "szobából"; nem egyszer cigarettavégekkel, sőt néha-néha cigarettával tér vissza. Ugy látszik, a "gitárosokkal" jó összeköttetései vannak!

A csikkeknek és a szippantásoknak van itt a legnagyobb keletje! De ehhez az élvezethez tüz is kell, amit pedig kérni nem lehet, mert azért az őrre és fogolyra sulyos büntetés jár. A parancsnok azonban leleményes fickó; kovát szerez. Ezt rendkivül ügyességgel fadarab közé szoritják s a priccsből kihuzott vasszeggel megindul a szikracsiholás. A szikra elé fogkefével finomra reszelt port tartják. A fogkefét nem tudom hogyan szerzik, de abból minden kazamatában akad egy-kettő eldugva. Az ebből gyártott por azután, a mesteri módra csiholt szikra hatására lángralobban s az oda tartott s ugyancsak becsempészett kis papirlapot meggyujtja.

Tüz! ..... micsoda öröm a "pipások" arcán! A szemek ragyognak s a csikkekből már előre elkészitett cigaretta egy-egy szippantásra körbe jár 10-15 ember ajkán.

Ilyenkor nem fáj semmi! Elfelejtik a talpalást, gyomrozást, pofonokat és a hideg fürdőt; a fájdalmak a füstkarikákkal elrepülnek s máris viccek, hangos nevetések töltik be a kazamata dohos és nehéz levegőjét.

Délután három óra felé mindig mozgalmas a kazamata élete. Mozognak a "számok". A gyomor ugyanis jelzi a négy óra közeledését, vagyis az egyszeri étkezés minden gyönyörét. Mint a ketrecbe zárt farkas vagy tigris étkezés előtt, ugy mozog, morog és türelmetlenkedik az egész társaság.

Mindenki kenyeret és burizs- vagy bablevest lát szemei előtt s Tantalus módjára forgatja nyelvét és szemeit. Tész-

ta vagy hus és hasonló inyecségek senkinek sem jut eszébe... mindenki kenyeret, burizst vagy bablevest akar enni. Még a gyomorfekélyesek is megfeledkeznek máskor sulyosnak látszó bajukról.

Végre csörög a kondér a fürdőszobában! De ez még mindig nem jelent semmit, csak fokozza az izgalmat és a türelmetlenséget.

Az elsőbbség itt is a nőké! Mert bizony a szép nemből is van itt jócskán. A legtöbbje "bokorugró", de akad "embercsempész" is. Ők a "női osztályon" vannak, ami nem jelent semmi kedvezményt vagy külön kezelést, csak egyszerü szeparálást. Számok ők is, mint a férfiak, csak nadrág helyett szoknyát hordanak. Kazamatáik semmivel sem diszesebbek mint a férfiaké, s ugyanarra a földalatti folyosóra nyilnak; priccsesek és betonosak. Rájuk is a "gitárosok" vigyáznak.

Ők kapnak az étkezésnél tehát először. Azután jönnek a magánzárkások, végül pedig meg nem állapitható sorrendben s külön-külön a többi kazamaták.

A vasajtó csikorog; a szobaparancsnok vigyázz-t és sorakozó-t káált.

Ebéd! - hangzik a várva várt parancs.

Kivonulunk a fürdőszobába. Az ebéd a kövezeten sorba elhelyezett csajkákba van már kitálalva. Körbe állunk vagy 22-en. Ez a szám azonban minden nap változik, aszerint, hogy fogy, vagy gyarapszik a "szobák" létszáma.

Először kenyeret kapunk; azután mindenki felvesz egy csajkát s két géppisztoly árnyékában fogyasztja el a kitünő ebédet. Mindenkinek izlik s a végén már a csajka fenekét kapargatva keresi a hamar eltünt burizs vagy bableves maradékát. A gyengébbeknek vagy öregebbeknek néha jut egy-egy második csajka is.

Én is kaptam egyszer duplát!

Micsoda öröm és kellőleg nem érzékelhető élvezet!

Utána pár korty viz és sürgetés. Itt mindennek pilla-

natok alatt kell megtörténnie. Reggel a mosdásnak, délután az étkezésnek s egyéb emberi dolgok elintézésének is. Ebben a földalatti világban ismeretlen az, hogy "nem tudok..." Ez itt nem érdekes, nem érdekel senkit. A számok itt ugráló számok és nem emberek!

Az ötödik napon a füttyjelzések és türelmetlenség közepette engem is: az "öt per ötöt" is szólitanak.

Rugalmasan igyekszem menni a földalatti folyosón, majd az alagut szerü lépcsőn felfele. Lábam néha megbicsaklik, de a lélek szilárd. A test is ingadozik kissé. Megviselték azt az oberwarthi napok és az itt eltöltött idő.

"Gitárosok" irányitanak; nem merek jobbra vagy balra nézni. Respektálom a bakkancsokat és a géppisztolyt.

Egy százados elé visznek. Pdgári ruhában van. Értelmet és emberséget olvasok le arcáról. Előtte irataim, Bibliám és családi fényképeim. Az oroszok ugy látszik mindent átadtak.

Foglalkozásom, multam iránt érdeklődik. Ugyanazt mondom el, amit az orosz főhadnagynak már előadtam.

Elhiszi; látja és érzi, hogy a valót mondom.

Ön közigazgatási szakember - mondja, miért nem lépett be a pártba? Szakemberekre szükségünk van!

Nem tartozom és nem is akarok párthoz tartozni. A multban betöltött szerepem és vallásos meggyőződésem nem is engednek erre az utra lépni. Az én mezsgyém adva van s arról sem jobbra, sem balra nem térek le... Csendet, nyugalmat és fizikai munkát óhajtok.

Gondolkozik, ... előtte fekvő irataimat nézi.

A kommunizmus is - mondja - végeredményben a krisztusi tanokat kivánja megvalósitani. Nem látok ellentétet a két rendszer között.

A módok és eszközök azonban mások. Én már idős ember vagyok ahhoz, hogy romboljak s romok és szenvedések tömegén át, uj épitésével kisérletezzek.

Nyugodt, értelmes és jóindulatu! Bizalom és bátorság tölti be lelkemet.

A kihallgatás és az "emlékeztető" felvétele után, ebben a kedvező légkörben, egy kérés előterjesztésére kérek engedélyt. Nagy dolog itt kérni! A ~~más~~ külső világban élő ember ezt el sem tudja képzelni. Egy belső sugalat azonban biztat.

Kérem, hogy mielőbb szállittasson át az ügyészség fogházába.

Holnap átmegy, - mondja és markomba nyom egy kis cédulát, amelyre arabs egyes szám van irva.

Kimondhatatlan öröm szalad át lelkemen; ez azt jelenti, hogy az "Egyes"-be kerülök.

Lefelé a kis cédulát, mint valami védőpajzsot, mindenütt a "gitárosoknak" mutatom. Ugy látszik az "Egyest" ők is respektálják. Nem nógatnak, de hagynak csendesen lemenni a kazamaták folyosójára.

Az 5-ösnek vasajtaja már is nyilik s pillanatok alatt összeszedett cókmókommal egy-kettőre indulok. Kézszoritásról vagy emberi bucsuzkodásról szó sem lehet; itt erre nincs idő és a "számok" között ez nem is illik, különösen akkor nem, amikor a nyitott ajtóban géppisztolyos vigyorog.

Ilyenkor a szemnek jut a legfontosabb szerep. Ez mond és int bucsut. Ebből kell érteni s a kézszoritást és mindent-mindent átvenni. Sugva, e rövid pillanatok alatt, mégis sikerül megmondanom, hogy az irányitás az "Egyes"-be szól. Érzem, hogy örülnek és .... irigykedve néznek utánam.

Az "Egyes" nagy vasrácos falának vasrácsos ajtaja kinyilik s máris bent vagyok, csak a kulcs csikorgását hallom. Már vagy öten vannak bent. Mind "szabadulók"!

Tele tüdővel szivjuk a betört ablakrészeken és a folyosón át beáramló friss levegőt, valamint a nappali fényességet.

Mindenki derült s hamar elfelejti a fekete napokat. Itt találom már az egyik vasmegyei parasztgyereket is, akivel Oberwarth-on együtt ettük a muszkák száritott kenyerét. A történések és élmények kicserélése következik. A vidám hangulatot csak a rendkivül hideg éjszaka zavarja meg. Osztoz-

kodunk a ruhadarabokon; meleg levegő csak szomszéd és ugyancsak vasrácsos kettes számu cellából a folyosón át áramlik felénk, ahol vannak vagy harmincan és mind fiatalkoruak.

Másnap a végleges jegyzőkönyv felvétele következik. Az "emlékeztető" alapján más személy s nem a százados végzi ezt a munkát. Aláirom mind a két példányt s igy hamarosan ismét az "Egyes"-be kerülök, amelynek létszáma időközben 14-re emelkedett.

Délután az udvaron sorakoztatnak s ismét a falfelé állitanak. Könnyü most már ezt elviselni. A földalatti kazamaták, minden árnyukkal és emlékükkel, már hátunk mögött vannak, nekünk - a nagy sötétség után - már ez is szabadság és a most kezdődő élet pedig különösen annak látszik.

A hátunk mögött nyomozó tisztek sütkéreznek és beszélgetnek. Ott állnak vagy ülnek az emeletes melléképület bejárata előtt.

Ugy látszik már unják a futószalagszerü kihallgatásokat, a sok rongyos kisembert és emberesempészt.

A szavak hozzánk is elérkeznek.

"Érthetetlen ez a tömeges menekülés"! - mondja az egyik. "Napi 4o-5o ember a beérkező szállitmány, s ez is folytonosan emelkedik"! - "Holnap én is kimegyek" - mondja a másik. "Megnézem a drótot, amely - ugy látszik - kolbász vagy csokoládé dróttá változott!" Csak ez lehet a magyarázat, hogy annyi ember ugrik neki"!

A cuc-hivatalba szólitanak!

A hadnagy ur családi értéktárgyaimat minden "cuccommal" együtt kiadja. Udvarias és jóindulatu.

Pár perc mulva indulunk! Géppisztolyos őrök kisérnek s indulás előtt megkapjuk a figyelmeztetést, hogy minden szökési kisérlet vagy engedetlenség "sorozatot" jelent, Vagyis, ha okoskodunk ..... rostává lőnek.

Balga képzelődés! Örülünk, hogy napfényre jutottunk s elfáradt, elernyedt testünk levegőhöz jutott.

Némán haladunk párosával; ..... szakállas és sápadtan

beesett arcokkal. Lehetőleg mindenütt az uttest közepén bandukolunk, oda terelnek folytonosan a gitárosok. Szemeinkkel nyeljük az emberi házakat, az otthonok rég nem látott vonalait és a járó-kelők szomorunak tetsző tekintetét.

Körülölelünk mindent és mindenkit, ami vagy aki szabadon áll vagy mozog s most érezzük igazán, hogy az emberi élet legnagyobb kincse ..... a szabadság!

Igen, a szabadság! ..... melyet ismét elvesztettünk, amely megint elhagyott bennünket! - Vajjon mikor és hogyan kapunk vissza emberi szépségedben és fényességedben!

Tekintetünk a kék szabad ég felé fordul ... és a géppisztolyok árnyékában ..... suttogva, félénken ... de hálát mondunk .....

De mégis ... mégis ... Istenünk ... több, szebb és igazabb szabadságot kérünk!

IX. F e j e z e t.

A szombathelyi "csurma"-élet

A börtönélet komédiája és az ideológiák ütközése

A Szily János utcában menetelünk. Szombathely nagynevü és épitő püspökéről kapta nevét ez a csendes, lombfákkal szegélyezett utca. Ide néz a törvényszék épülete s innen lép be az ember az ügyészség fogházába.

A bünös halandó rossz érzésekkel közeledik a 7-es számmal jelzett épület felé; mi pedig alig várjuk, hogy bent lehessünk, mert ott a falak között megérdemelt nyugalmat, biztonságot és a semmivé vált emberi szabadságból ..... legalább valamicskét remélhetünk.

Hatalmas vasajtóhoz érkezünk!

Az egyik "gitáros" megnyomja a kapucsengő gombját.

Rövid várakozás; majd a figyelő nyilást elzáró retesz halkan eltolódik.

ÁVO! - mondja zordonul az egyik "gitáros".

A kapus arca megrándul; átszalad rajta az a rendkivüli érzés, amely mindenkit elkap e titokzatos szó hallatára. Az ÁVO, a hirhedt Államvédelmi Osztály betükbe skatulyázott megjelölése.

Csörögnek a kulcsok, csikorog a zár s a nagy kapu kitárul.

Belépünk és a felvételi iroda előtt sorakozunk.

Szakállasak, sápadtak és gyürödöttek vagyunk. A sok testi szenvedés, fáradság és gyötrődés megtörte testünket és ruhánkat.

Tágas, tiszta és levegős folyosó! Öreg, barátságosképü fogházőrök! Hirtelen az az érzésünk, hogy még a falak is melegséget, részvétet sugároznak felénk.

Az átadás - papirok alapján - az irodában pár perc alatt megtörténik s a távozó "gitárosok" mögött hamar becsapódik a nagy vaskapu.

Emberek jönnek a felvételi irodából. Köztük egy fő-

főtörzsőrmester és egy rabruhás, ősz irodista.

Mikor ettek utoljára? - kérdezi a "főtörzs" ur kulcsait csörgetve.

Tegnap délután 5 órakor, - mondja szerényen az egyik nagyszakállu "kolléga".

Akkor bizony több mint 24 órája nem láttak ennivalót! - füzi hozzá a rabruhás irodista. No majd megpróbálunk segiteni; talán akad még egy kis vacsora, de csak rabkoszt!

Nemsokára egy-egy darab kenyér és teli csajka burgonyaleves párolog remegő kezeinkben. Ettük szánkkal és szemünkkel egyszerre; a megszükült gyomor azonban nem tudja az egész porciót befogadni.

A rabruhás irodista a nevemet mondja.

Jelentkezem.

Ön nem Kolozsvármegye alispánja? - kérdi.

Igen, az vagyok.

Alispán ur! - mondja örömtől csillogó szemekkel: én Szentirmay Gyula vagyok, Drág község vezetőjegyzője. Nem ismertem meg, ... nem, a nagy szakálla miatt!

Meleg kézszoritás és utána ... csodák-csodája! .... két pompás őszibarack kerül elő rabkabátja zsebéből s azokat átnyujtva melegséggel mondja: ... Isten hozta!

Igazán megkapó fogadtatás! Örömteljesebb és emlékezetesebb kevés jutott az életemben! Jól esik a géppisztoly, a füttyjelzések és a földalatti kazamata élet után.

Már is bent vagyok a felvételi irodában. Székkel, cigarettával kinál a másik bent dolgozó rabruhás: Vizkeleti János. - Civilben rendőrőrnagy volt, de már évek óta viseli a rabruhát. Most pedig itt a "csurmában" "nagyrangu tisztviselő", aki munkájáért "fizetést" is kap.

Felveszik adataimat, azaz törzskönyveznek. Az öreg főtörzs pedig átveszi az oroszok és az ÁVO által csodálatosan visszaadott családi értéktárgyaimat, de most már csak letétbe, amellyel bármikor rendelkezhetem, tehát haza is küldhetem.

Ilyen fogadtatás után cellába inditanak. Magammal vi-

hetek annyi ruhát és fehérnemüt, amennyit akarok; csak bicskát, borotva-készletet és felesleges dolgokat kell a raktárban elhelyeznem. A bicskámat azonban ügyes mozdulattal bakkancsom szárába csusztatom, korábbi évekből tudva azt, hogy milyen fontos eszköz ez egy rab életében.

Megindulunk a két oldalt üvegezett hatalmas csarnokban, amelyet befele néző és három emeletre nyiló függő erkély-folyosó vesz körül összekötő hidakkal. Ezekre a körfolyosókra nyilnak az egyes zárkák. Ez jellegzetes épitkezés valamennyi ügyészségi fogháznál.

A földszinten ajtókat látunk táblákkal: Parancsnok, Gazdasági Hivatal, Orvosi Rendelő, Borbély, Cipész-Szabómühely, Szakácsok, stb. Rabok jönnek; kik civilben, kik rabkabátban. Ez itt a könyvtáros, az a nyegle meg az osztályirnok. Ott a csomagos áll, meg a horihorgas tornatanár. De van itt levélpostás, külön csomagos, raktárnok, meg egy csomó házimunkás és emeletbizalmi. Ezek mind "tisztviselők" és a rabok igényeit szolgálják ki! - mondja nevetve egyik kisérőnk.

Fene nagy tisztelettel nézzük ezeket a nagyképü fontoskodással sürgő-forgó "hivatalnokokat", akik rabokat szolgálnak ki és mégis "hivatalnokok"! Ezt nagyon nehéz az első pillanatokban helyesen értelmezni.

Másszuk az emeleteket s nyugodtan nézdelégünk. Itt nem nógatnak, terelnek bennünket, de udvariasan vezetnek!

Tessék csak erre, nó még egy emelet!

Szokatlan hanghordozás; nagyon hozzászoktunk már a "gitárosok" nyelvéhez és modorához.

Végre fenn vagyunk a harmadikon. Az emeletbizalmi és a házimunkások fogadnak egy kulcsos őrmester vezetésével.

Még a folyosón tetüvizit alá vesznek. Csak féregmentesen lehet a zárkába belépni. Hamar átnézik a ruháinkat s "negativ"-ot állapitanak meg. Igy nem kerülünk a "tetvesbe", ruháink pedig a fertőtlenitőbe!

Engem, pár társammal, a 133-as számu zárkába tessékelnek, a többieket pedig a 132-be. Ide kerül minden "bokorugró"

s az elsőfoku tárgyalás befejezéséig itt is marad.

Hatalmas terem vagy hat ablakkal; a földön szalmazsákok pokróccal és lepedővel. Az ajtó mellett egyszerü fapad, azon egy mosdótál és két veder vizzel. A sarokban ott áll az egyéb emberi szükségletek elintézésére a "kibli".

A teremben jócskán vannak, összesen vagyunk vagy 3o-an. Mind kisember; főképen földmüves, napszámos és iparos. Van egy vasutas, egy erdész is. Az utóbbit a jugoszlávok dobták vissza s hat hétig volt az ÁVO lakója. Amott egy görögöt is mutatnak. Mint embercsempész került ide, bár egy szót sem tud magyarul. Az osztrák-magyar határon "dolgozott" s a napokban került ide.

Vannak azonban itt csont- és bőremberek is! Főképen embercsempészek. Ezek egy-két hónapot töltöttek az ÁVO földalatti kazamatáiban. Olyan az arcuk, mint a viasz; mintha csak temetőből érkeztek volna ide. Ezek most a fogházorvos javaslatára "dupla kosztot" kapnak, azaz hizó kurán vannak.

Egy francia idegenlégiós magyaráz. Öt évig szolgált Afrikában; képlárságig vitte. Az ÁVO-n eltöltött napjairól szórakoztat s a demokráciáról tart szakszerü előadást.

Korán lefekszem. Fáradt és elgyengült tagjaim élvezik a szalmazsákot, lepedőt és a puha takarót. A több hétig tartó kemény deszkafekhely és a sok idegizgalom után olyan csalóka érzés kapja meg az embert, mintha pihék között feküdne vagy a levegőben lebegne.

Végre egy nyugodt éjszaka! Pihennek az idegek s a test sem remeg a durva ajtócsapkodásra és az őrségváltások zajára. Eltünik a géppisztolyos kép; a "gitáros"; csend és egyenletes szuszogás tölti be a nagy cella levegőjét.

Reggel 5 órakor ébresztő; szól a kisharang!

Mosdás, majd rövid torna. Utána szobarend takaritással és kiblizéssel. Hét órakor reggeli, amely feketekávéból s az egész napra kiadott 2o deka kenyérből áll.

A szobaparancsnok kérésünkre elmondja, hogy délben félliter levest vagy főzeléket, vasárnap és csütörtökön hust: főképen burgonya- vagy babgulyást kapunk; este meg leves vagy

főzelék, esetleg kása a menü. De lehet, akinek pénze van, kívülről: vendéglőből is étkezni.

Ezenkívül meg van engedve két hetenként két kg.-os élelmiszer csomag és cigaretta beküldése, hetenként egyszeri levélírás, fehérnemü otthoni mosatása, minden szombaton pedig meleg zuhanyfürdő. Ezekhez jön a reggeli és délutáni félórás séta. Lehet ujságot beküldetni és cenzurázott könyveket olvasni.

Ezekhez és az udvarias bánásmódhoz joga van minden rabnak - hangsulyozza mosolyogva a szobaparancsnok.

Hirtelen az az érzésem, mintha a poklok sötét világából az álmok országába csöppentünk volna! Mennyi jó, menynyi kedvezmény és szabadság!

Levél, könyv, csomag, séta ..... és az ezekhez való jog! Még lassan-lassan "szanatorium" lesz a letartóztatási intézetből! - mondja humorosan az egyik elégedetlen bokorugró.

Sokan bizony máris annak tekintik, - mondja a szobaparancsnok - s a parancsnok századosról "Buzogány Szanatorium"-nak keresztelték el a törvényszéki fogházat.

Azt mondják, mégpedig sokan: itt nagyobb a biztonság és több a szabadság, mint odakinn; itt már nem kell remegni, hogy valamelyik sötét éjszakán felvernek és kiráncigálnak az ágyadból s ismeretlen helyre hurcolnak!

"Itt Uram - mondja tovább - gondtalanul és jól lehet élni, különösen akkor, ha kívülről rendszeresen jön a "cuc" megfelelő "kajával" /élelmiszer/ s otthon a családnak van szerény megélhetése". -

"Különben is - folytatja -az asszonyon áll vagy bukik minden! Ha az ügyes, ugy nyert ügyünk van s nyugodtan várhatjuk a szél fordulását! - Az pedig fordulni fog!"

Csörög a kulcs, nyilik az ajtó és hangzik a parancs: Séta!

Csakugyan séta! Megyünk lefelé a harmadikról, mégpedig az emelet minden lakója. Az ismerősök és barátok összesodródnak a különböző zárkákból s vidáman beszélgetnek a

körbe-körbe haladó udvari páros sétán. Kiteritett pokrócokon és parancsnoki engedéllyel napozók feküsznek és üldögélnek; mások nyujtón, vagy korláton tornásznak, néhanéha csapatokban még kosárlabdát is játszanak.

"Séta állj!" - hangzik az egyik oldalról.

A 1oo-12o főből álló s lassan kigyózó embergyürü megáll.

A "tornatanár" ur áll ki a porondra s máris vezényli a reggeli csuklót. Mély-légzés, karlenditás, magas térdemelés stb; mind egy-kettő, egy-kettő! - ütemre. Majd "bokorugró gyakorlatok" következnek. Élénkebben ... élénkebben! ... egy-kettő, egy-kettő... hangzik a vezényszó ..... Talán legközelebb jobban fog sikerülni! - teszi hozzá derült mosollyal - az ugyancsak bokorugró "tornatanár" ur.

Ezután ismét tovább mozog a séta. A foglyok legnagyobb része, lehet mondani 9o %-a "bokorugró", rosszul öltözött, mezitlábas kisember. Legtöbbje paraszt és iparos, akiket munka és kereseti vágy hajszolt neki a drótnak. [illegible] értelmiségi aránylag kevés van közöttük, [illegible]

A többi: közönséges bünöző, csurma nyelven "csöves". Ezek között is sok a fekete vágó, szabotáló kulák, zsizsikes és az ezekhez hasonló u.n. spekuláns kategoria. Becsületes képük keleti egykedvüséggel nézi az eget és a kilátást elzáró magas falakat. Szokatlan és szégyen nekik ez a "ketrecben" való sétálás! Látszik, hogy gondolatuk az elszakitott családnál és a magára maradt gazdaságban jár.

Estefelé leszedik nagyra nőtt szakállamat. Ez az emeleti borbély kötelessége. Szivesen szabadulok tőle s igyekszem vele együtt sötét emlékeimet is eltemetni.

Este előadás! A 133 sz. cella parancsnoka rendezi, természetesen csak a cella lakóinak szórakoztatására, mert a vasajtó kulcsra van bezárva.

A "csurmá"-ban annyira kedvelt és hiressé vált "Ügyésze-

lés" "Madárvásár" és "Napozási engedély szalmakalappal" kerülnek szinre. Szenvedő alanyok mindig az ÁVO-ról érkezett, tapasztalatlan és idegileg meglehetősen összetört csurma-ujoncok.

Filmre való jelenetek! Szivből megnevettetik a hallgatóságot. Nem egyszer maguk a "smasszerek" /fogházőrök/ is közremüködnek a "szinjáték"-ban s a hallgatósággal együtt élvezik a szalmazsákkal való szabadulás, a verébfürdetés, a vizzel teli csajkakalap stb. viharos derültséget kiváltó jeleneteit.

Negyedik nap reggelén elsőfoku birósági tárgyalásra visznek. Biró elé állnak és itélet alá kerülnek ugyanis mindazok, akik tiltott határátlépést követtek el, vagy azt megkiséreltek. Ezt a demokrácia törvénye rendeli és egyben sulyos büntetéssel sujtja mindazokat, akik az "országkerités"-t átugrották vagy pedig annak környékére kerültek.

Elv: Büntetlenül nem lehet szökni a "Paradicsomból"!

Vagy huszan sorakozunk a csarnokban! Bilincsbe és láncra vernek, hogy meg ne szökhessünk; majd fegyveresek között, egy vasajtón át, folyosókon vezetnek a járásbiróság épületébe.

A bilincsektől és a láncoktól itt megszabaditanak s az egyik fogházőr bemegy s jelenti a "transzport" megérkezését.

A futószalag megindul s máris hivják a delikvenseket. Négy-öt perc.... s már is kész és a köztársaság nevében potyog az itélet: két hónap, ... öt hónap, egy év vagy tizenhat hónap, stb. aszerint, hogy a politikai helyzet odakint mit parancsol, vagy pedig egyszerü ember, párttag vagy értelmiségi halandó áll a biró elött.

Vannak szigoru és enyhe időszakok, illetőleg hónapok. Szerencse dolga, hogy ki milyen szeriába esik, vagyis mikor bukik le.

A "transzport"-ban utolsó vagyok. Két cigány, két görög, három parasztgyerek, két asszony és egy müegyetemi hallgató mennek be előttem. Háromtól hét hónapig terjedő bünte-

téssel terhelve jönnek ki a biró szobájából s valamennyien fellebbeznek.

Minthogy a magasabb értelmiségi fok sulyosbitó körülmény, az az érzésem, hogy legalább másfél évet kapok.

Szólitanak!

Egyszerü kis szobába lépek. Megszokott hivatali butorzat és környezet. A biró a szoba mélyében asztalnál ül s érdeklődve nézi arcomat. Jobbra tőle az ügyész, balra a jegyzőkönyvvezető.

A biró felolvassa az ÁVO-n felvett jegyzőkönyvet. Ugy látom, szemét megüti a "kertész" és "alispán" titulus. Ezeket hangsulyozva olvassa.

Fenntartja a vallomását? - kérdi. - Igen. - válaszolom.

Kiván-e valamit hozzátenni? - kérdi tovább. - Semmit.

Hosszasan néz, ... gondolkodik.

Ha már szerencsésen átjutott a határon, hogyan nem sikerült tovább jutnia? - teszi fel az ujabb kérdést.

El kellett mondanom a két osztrák finánccal való kalandos találkozásomat és az oroszoknak való átadásomat.

Néz, ... gondolkodik; látom arcáról az ingadozást, sőt a belső küzködést!

Végre, ülőhelyzetéből kissé felemelkedik s már is ennunciálja:

"A népköztársaság nevében ..... tiz hónap".

Megnyugszik kérem az itéletben? - kérdezi. - Igen.

Megdöbbenve néz rám s méltatlankodva mondja: Tessék fellebbezni!

Dehogy fellebbezek! - válaszolom.

Erre felugrik s állva, szinte parancsolólag kiáltja felém: "De tessék megfellebbezni!"

Nem szeretném, hogy felemeljék a büntetésemet, tehát nem fellebbezem meg, - mondom nyugodtan.

Dehogy emelik fel, még le fogják szállitani! - teszi hozzá most már mosolyogva.

Irásban kell beadni a fellebbezést? - kérdezem.

Nem kell itt kérem semmiféle irás, csak be kell hozzám jelenteni s már el is van intézve!

Akkor megfellebbezem! - teszem hozzá most már én is mosolyogva s barátságos fejhajtással távozom a bokorugrók bíróságának elsőfoku tárgyalásáról.

Igy peregtek a bokorugró perek 1949 év julius havában!

A tárgyalás után közlik velem, hogy a 133-as számu u.n. gyüjtő szobát el kell hagynom, mert akinek itélete van, az "zárkába" megy. A gyüjtőszobában mindig csak egy 5-6 tagból álló állandó törzs maradhat, amelynek feladata az "ujoncokat" a "szanatorium" rendjéhez, szabályaihoz hozzászoktatni.

Sajnálom a rabtársakat, akik - igytöbbek között egy csornai asztalos embercsempész, de a többiek is - közel kerültek lelkemhez. Derék, józan, tisztességtudó magyar emberek, akiknek egyedüli bünük, hogy a népi demokráciában bokrot ugrottak, vagy szivességből megijedt bokorugróknak irányt mutattak, szállást adtak.

A harmadik emelet 115-ös számu cellájába kerülök.

Ez már szabályszerü zárka nyolc lakóval. Az alsó ablak itt már le van szerelve. Ömlik a friss levegő s pompás kép nyilik az egészen közel lévő katedrálisra.

Micsoda lelki öröm fogházból Isten házát látni s a harangok zugását hallani! Ezek mindig megnyugtatnak, lelkierőt adnak az elesett embernek. Feléd kiáltják: <u>Ne félj .... nem vagy egyedül!</u>

Hangot, csodálatos hangot ütnek meg lelkemben, amelyeket odakint a nagy emberi "szabadságban" nem veszel észre s a világi örömök és zaj s nem egyszer a keresztek hordozása közepette nem hallasz meg.

Itt már szabályszerü vaságyak vannak, szalmazsákkal és takarókkal. Van itt volt szolgabiró, épitési vállalkozó, vendéglős, gazdatiszt, szabómester, ügyvéd és csendőrszázados, akik nagy részben az elmult világban elkövetett "népellenes büncselekmények" miatt üdülnek a "szanatorium"-ban s

megjárták már az internáló táborokat és a különböző börtönöket.

Kedvesen fogadnak és örömmel szoritanak helyet.

Még mindig sokat heverészek; jól esik a testnek és a léleknek. Itt már ujsághoz és könyvekhez is hozzájutok s problémák nélkül élvezem a lelki csendet, amelyet odakint: a mai zivataros életben olyan nehéz megtalálni.

Az egyik reggeli séta Kolozs-vármegye egyik aljegyzőjével sodor össze. Az udvari kapunál vár és csatlakozik hozzám.

Micsoda öröm és meglepetés kolozsvári arcot, munkatársat találni a fogház udvarán! Ő az első emeleten lakik és rabtisztviselő. A fogház leirójában dolgozik. Mától fogva már mindennap együtt ugrálunk a reggeli tornán s együtt koptatjuk a fogház járdáját.

Hamarosan le szeretne költöztetni az első emeleti cellájukba, ahol a "rabtisztviselő urak": irodisták, osztályirnok, csomagos, orvos és leirók laknak. - Örömmel fogadom a kedves tervet, azonban egy feltételem van: semmiféle "hivatalt" nem vállalok és semmiféle külön kedvezményt el nem fogadok.

Pár nap mulva a leköltözés csakugyan megtörténik. Nagy öröm ez nekem, mert cellatársaim mind "tisztséget" viselnek s a napnak legnagyobb részében beosztásukban dolgoznak, ugy hogy legtöbbször teljesen egyedül vagyok.

Ez az "egyedül vagyok" itt a "szanatorium"-ban nem a földalatti kazamaták sötét, nyomasztó, tétlenségre itélt és lelkileg nehezen elviselhető egyedüllétét jelenti. Nem, itt ez számomra lelki iskolát, értelmi világosságot és gyarapodást jelent.

Hamar bele is kapaszkodom a magyar történelem Hóman-Szekfü vaskos köteteibe, valamint Ferrero: La grandeur et decadence de Rome cimü világhirü munkájába, amelynek tanulmányozására az élet küzdelmekkel teli napjaiban nem igen szakithattam időt. Szabó Dezső: Elsodort falu-ja is, pompásan dübörgő nyelvezetével, sok meglátást nyujt a magyar életből.

Megérkezik a francia nyelvü Bibliám is gyermekeim fényképeivel! Elszakadt tőlem, mert az oroszok elvették és irataimhoz csatolták. Legutoljára az ÁVO-n a kihallgatást végző százados asztalán láttam, ahol forró tekintettel és sóvárgó lélekkel öleltem magamhoz. Megjött, itt van; ..... a szokástól eltérőleg nem bántották! Pedig mennyi aggodalommal vettük fel a fogház irodájában azt a jegyzőkönyvet, amelyben az ÁVO-tól annak megküldését kértük.

Igy az a nagy öröm is megadatott nekem, hogy nap-nap mellett az Evangeliumok nagy igazságaiban és Pál apostok csodálatos bölcsességgel megirt leveleiben elmélyedhessem s megtölthessem lelkemet abból a kutból, amelynek vize életbölcsességben, földi erények hirdetésében kiapadhatatlan forrása a tévelygő, hamis utakon botorkáló embernek.

A fogházi rabságot csak annak nehéz elviselni s a sövénynak tetsző kenyeret mindennap nem jóizüen és megelégedetten megenni, aki nem tud a testi dolgok fölé emelkedni s lelki életet is élni: azaz Isten felé közeledni.

Ezek az emberek - sajnos ez a tömeg - összetörnek, jajgatnak és siránkoznak; betegek és idegesek, mert legtöbbször az elkényeztetett test s nem a lélek szükségletei szerint kivánnak élni. Valamilyen munkához, ki nem elégitő elfoglaltsághoz menekülnek, ha tudnak vagy pedig ásitozások közepette vergődnek.

Szenvednek, mert munkájukban vagy nyomasztó magányukban nem találják még meg azt a helyes és igaz utat, amelynek jelző-kövei a Szentirás örök igazságaiból vannak kirakva s egyedül vezetnek és vezethetnek a megelégedett földi életen keresztül a boldog örökélet felé.

Erre a helyes utra próbálják vezetni ezeket a szabadságuktól megfosztott szenvedő embereket a vasár- és ünnepnapi misék és istentiszteletek. Ezek ma még meg vannak engedve s mindenkinek sok lelki vigaszt és nyugalmat szereznek.

Közelebb hoznak Istenhez s a nyugalmat, megbékélést

belopják a szivekbe! A magasba szálló ének, a miseszolgálat és istentisztelet itt különösen gyógyitó és erősitő hatásu.

Ezeknek eredményét nem lehet lerontani a hetenként megrendezett és a kommunistapárt által irányitott szemináriumi előadásokkal, amelyek már ide is betörtek. Betörtek s fizetett előadóikkal, az u.n. nyomorékokkal értelmetlen süketlenségek és hazugságok tömegét orditják szemérmetlenül a nyomorult s szemináriumra kényszeritett rabok kétkedő fülébe,

Isten dicsőségét és dicséretét, Krisztus tanitásait azonban nem lehet még a fogház fojtott levegőjéből sem kiverni!

A nagy csarnokot és a függő folyosókat megtölti a rabok tömege, amely áhitattal hallgatja a csarnokban rögtönzött oltár előtt celebrált misét s veszi magához a szent áldozatot. A protestánsok istentiszteletét sem zavarja, csak a szemet bántja az iskolateremben falramázolt Sztalin, Rákosi stb. embertelenséget, ördögi cinizmust és könyörtelen terrort sugárzó képei és az azokat körülvevő hazug feliratok.

Isten dicsőségéről cseng itt a szó s hozzá száll az ének! A falakra pingált képek csak figurák, akik az életben sátánkodhatnak, embereket géppisztollyal terrorizálhatnak, de igaz lelkeket meg nem szerezhetnek.

Minél nagyobb a terror és az ugynevezett "ideológiai nyomás", annál erősebben virágzik a lelkekben a szeretetről, a békességről, egyszerüségről, a szolgálatról és a türelemről szóló krisztusi igazság.

Az ezekről szóló igék s azoknak hirdetése nemcsak az egyszerü rabot, de a fogházőröket is térdre, meghajlásra kényszeritik, alázatba burkolják. A rabok szenvedő lelke és gyötrődő teste még fogékonyabban rezdül mozgásba ezekre az örök igazságokra, amelyeknek hirdető Egyháza "kősziklára épült s azon még a poklok kapui sem diadalmaskodhatnak!"

És ezen még a fogház szervezett énekkara sem tud segiteni, amelynek az élén egy népfrontos demokrata főispán áll.- Hiába éneklik a szemináriumi előadások keretében vagy az

nincsenek semmi közük sincs a filozófiai elméletekhez vagy Marx és Lenin tanításaihoz.

ügyészségi elnök és a fogházat látogató "funkcionáriusok" fülébe torkaszakadva a közismert "népdalt": "Elnyomás, szolganép, ... ez volt a rend ezer évig ....." és a harmadik internacionálé "himnuszát", a "Boldogasszony.anyánk" és "Erős várunk nekünk az Isten" és a többi egyházi ének a lélek titokzatos mélységéből fakad és az örök Istenhez száll s nem közönséges és bosszantó hazugság módjára csapódik végig az emberi füleken.

Augusztus közepén, fellebbezésem következtében, másodfoku birósági tárgyalásra idéznek.

Hetünket láncolnak össze, közöttünk három asszonyt. Most még szigorubbak az elővigyázati intézkedések, mert a napokban a törvényszék épületéből egy "szökési kisérlet" történt. Egy az ÁVO-n testileg és idegileg agyongyötört s ennek következtében üldözési mániában szenvedő rab /a 133 sz. cellában együtt voltunk/ próbált az épületből "eltávozni".

A tárgyaló terembe is összebilincselve és láncolva vezetnek a fogházőrök. A tanács az emelvényen ül s láthatólag megdöbbenve nézi a gyászos bevonulást. Az elnök intézkedik, hogy szabaditsanak meg a bilincsektől. Jóindulat és szánalom sugárzik a három biró arcáról.

A nagy tárgyalási terem teljesen üres. Közönség nincs, senkit sem érdekelnek már ezek a politikai bünperek, amelyeket később - éppen az egyszerüség és gyorsitás kedvéért - a fogház egyik helyiségében tárgyalják. Ide jön a biróság és az ügyész!

Maga a tanácselnök ismerteti az ügyeket.

Nevemen szólit s felolvassa az ÁVO jegyzőkönyvét.

Kiván-e valamit hozzáfüzni? - kérdi jóindulattal.

Rendkivüli körülmények kényszeritettek az ország elhagyására; az elsőfoku itélet enyhitését kérném, - válaszolom.

Milyen indokok alapján? - kérdezi tovább.

Négy év óta kizárólag fizikai munkával tartottam fenn

családomat, négy apró gyermekem van s Isten különös rendelését látom abban, hogy szeretett hazám földjének elhagyása nem sikerült. Ebből azt a szilárd meggyőződést meritem, hogy nekem itt: ezen a földön élnem, halnom kell!

Letárgyalják a többi ügyet is, majd a bíróság határozathozatalra vonul vissza.

Félóra mulva itélethirdetés: Bevonul a tanács; felállunk s az elnök már ennunciál:

"A népköztársaság nevében ..... a törvényszék a járásbiróság itéletét ..... azzal hagyja helyben, hogy a vádlottra kiszabott büntetést hat hónapi fogházbüntetésre szállitja le"

Megnyugszik kérem az itéletben? - kérdezi. - Igen.

Az ügyész sem fellebbez.

A többiek itélete is enyhe: 4o-5o %-os a büntetésleszállitás.

Jó "szeriába" kerültünk!

A bilincsek ujból kattognak, a lánc csörög, mi pedig megkönnyebbülve hagyjuk el a tárgyaló termet, hogy visszatérjünk, most már jogerős itélettel a "Buzogány szanatoriumba".

A cellákban különben nem egyszer vig élet is folyik. A komorságot és nyomott hangulatot gyakran derü, kacagás, incselkedés és tréfálkozás váltja fel. Majdnem mindenütt van kártya, sakk és malom. Kártya szigoruan tilos, de azért van, ugyanugy, mint bicska. Ha egy-egy "hippis" /motozás/ alkalmával megtalálják és elkobozzák, uj kerül a cellába. Vagy a raktárból vagy kivülről a fogolynak csempészik, vagy pedig csinálják, de van! Ezer furfanggal dolgozik a fogoly s ugy ki- mint befelé megvannak az összeköttetések és titkos utak. Ezek után nem is illik érdeklődni!

Még alkohol, fekete kávé és tea is bekerül a "csurmába"! Ezeknek is megvan az utja. Senki sem kérdi, hogy hogyan jön be. Az érdekelt tüzet rak s megfőzi a kávét vagy teát. Jóizüen megissza s néha még vendégeskedik is!

Papir és spiritusz vagy gyertya innen is, onnan is előkerül. A többi már gyerekjáték!

Bejönnek a tiltott könyvek, külföldi ujságok, valamint a külső "szabad" világban keringő jó vagy rossz hirek. A hirszolgálat gyors, de nem megbizható, mert az sok kézen fut keresztül.

Jönnek a fekete csomagok: szalonna, kolbász, sütemény, kenyér, cigaretta stb. formájában. Hiába minden megszoritás, ... ezek jönnek és jönnek!

Természetesen vannak lebukások!

A fekete levelek nem egyszer előkerülnek pl. a szabadulók harisnyájából, vagy csomagjából, nem egyszer pedig a kivülről étkezők ételhordó edényei közül. A szigoruan végrehajtott "hippisek", amelyek az ágyak, szalmazsákok stb. széthajigálását, a padlólyukak kitapogatását jelentik, sok bicskát vagy kanálnyélből agyusztált kést, le nem cenzurázott könyvet, valamint kártyát hoznak teritékre.

A fogházi "feketézést" azonban nem tudják megakadályozni és megállitani! A foglyok élni, mégpedig jobban akarnak élni, mint azt a népköztársaság igazságügyi kormányzata megengedi.

~~Erre nemcsak a fogolyéhség, de a megszokás vágya~~ helyzete is tápot ad ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

A napokban [illegible] nagy halakkal is gyarapodtunk! Huszan vagy huszonöten lehetnek: nagykereskedők, gyárosok, ügyvédek családtagokkal és sok cók-mókkal együtt. Az oroszok tehergépkocsin, mégpedig kettőn szállitották őket, de a drótnál lebuktak. A pótkerékben elhelyezett 12 kg. aranynak azonban nem akadt gazdája!

A csehek által a napokban átadott 7oo-as csoport tehetősebb tagjai is itt vannak; Ebben az időben ugyanis a cseh-szlovák határon át is ment a népvándorlás. Ez drágább volt, de könnyebb - legalább is igy mondták. Ott nincs "országkerités", aknazár sem a cseh, sem az osztrák terület tekintetében. Az egyikük már harmadizben ül bokorugrásért. [illegible] Jönnek-mennek, siránkoznak! A lipótlen nem birják, nehezen viselik a rabok életét, a [illegible] sorsot és megpróbáltatásokat.

A dunamedencei ezeréves magyar sors és történelem is sokszor ott lebeg előttünk, Felrajzolódik, felvonul dicső és gyászos lapjaival! Ezekről is - bár nem szabad - mégis sokat beszélgetünk. Oda vetődik lelki szemeink elé a tatárjárás, a török hódoltság és a németekkel való küzdések kora. Szinte látjuk a füstölgő városokat és falvakat; a nyomorgó, sinylődő s rabságban vergődő magyarokat.

"A magyar történet" lapjainak forgatása közben előkerülnek az akkori idegenvezetők, magyar hajcsárok visszataszitó képei és szánalmas figurái, ugyanugy mint ma is előttünk vannak [illegible]; akik nem átalják magukat magyarnak nevezni s a magyar nép nevében idegen szuronyokra támaszkodva uralkodni.

De látjuk Szt.István, III.Béla, Nagy Lajos, Mátyás és Mária Terézia Magyarországát is az erős és tekintélyes Egyházzal, magyar vezetéssel, valamint egészséges gazdasági,társadalmi és politikai magyar élettel.

Az esti órákban ezek a nagy problémák is előkerülnek az összeomlás elötti magyar élet hibáival, betegségével és rákfenéjével együtt. A nemzethalálról, életképességről és él-

niakarásról van szó;é a nemzeti bünökről és erényekről!

Nem egyszer sokáig pereg a szó, csattog a vita hangja s bizony sokszor keserüség tölti meg a lelkeket: magyar keserüség, magyar sors!

És ezt a keserüséget és nem egyszer fáradt, dermedt csendet csizmák, bakkancsok ütemes zaja, kopogása és vezényszavak pattogása töri meg.

A toronyóra alig üti el a tizet s az alvó város különböző pontjain és utcáin ..... menetelnek, nótára gyujtanak. A békésen alvó felriad, a gyermek álmában nyöszörög, az álmatlan gyötrődő pedig riadtan kapja fel a fejét.

A szokatlan zaj egyre közeledik és erősödik. A ülőhelyen gyorsan, hangosan haladó csapatok ~~Orosz-csapatok~~ jönnek, menetelnek és kopognak az éjszakában!

Igy megy ez hónapokon keresztül minden nap és minden este.

Ezek kopognak és dalolnak az elhagyott és gyéren világitott utcákon!

Különböző csoportokban, több utcán haladnak .... Lefekvés előtt sétálni mennek s mindig csak háromféle orosz nótát énekelnek!

Zeng a fogház, zengnek az utcák a dübörgő léptek és ~~az~~ dalok akkordjai alatt!

Különös "muzsika" ez! Az elő- és utóénekesek bele-bele üvöltenek az éjszakába! Néha-néha ugatásszerü csoportkiáltásba kezdenek! Mennek, ... dübörögnek és mutatják a felriadt város lakósságának, hogy itt vannak, ... ~~tetszeredkeznek~~ eről, hatalmat mutatnak.

Néha-néha tankok is mozognak; vad csikorgással fordulnak az aszfalton ..... Azután csend, ... várakozás és könyörgés, ... majd mélységes és ébredésre váró magyar álom.

Igy telnek a napok december közepéig!

Sokan elmentek már a régiek közül, de annál többen jöttek ujak a "csurmába".

Vannak ugyanis, akik már kitöltötték büntetésüket és

papiroson szabadultak. Csak papiron, mert a fogházban vezetett törzskönyvi lapjukra rairják, hogy "szabadult", de mint "bokorugró" politikai bünösöket vissza kisérik az ÁVO-ra. Ott dől el a sorsuk, hogy utókurára kazamatákba vagy internálótáborba, esetleg toloncolással rendőri felügyelet alá kerülnek, vagy pedig tényleg kiengedik őket a "szabad" életbe.

Mennyi öröm és mégis mennyi kétség, izgalom az igazi szabadulás előtt!

A napi szabadulásokon kivül mindig vannak csoportos /3o-4o fő/ szállitások is a különböző, távolabb eső fogházakba. Ezek is sok izgalmat váltanak ki, mert senki sem akar a "szanatorium"-ból önként elmenni s minden lehetőt megmozgat, hogy maradhasson s itt szenvedhesse el a reá mért megpróbáltatásokat.

De a fogház zsufoltságán ez nem segit. Tömegesen szállit az ÁVO; jön és folyton jön az utánpótlás! Most már éjjel, legtöbbször 12 - 3 óra között hozzák a toprongyos "bokorugrókat" s verik fel álmából Gyulabácsit törzskönyvezni. Morog az öreg rab, de morgását még a fogházőrök is tiszteletben tartják. Kemény legény, nem lehet regulázni!

A drótnál a népvándorlás nem szünik, de annak vonzóereje - ugylátszik - napról-napra fokozódik. A tél és a hideg nem fogja vissza az embereket! Szökik a fiatalság, szöknek a munkások, pedig a lapok életszinvonal emelkedésről és munkáshiányról harsognak!

És hozzá karácsony közeledik, Krisztus születésének ünnepe. A nagyhangu és sokféleképen szinezett amnesztia hirek elmosódnak s mindenki várja a Jézuskát.

Közvetlenül az ünnepek előtt a fogház emberséges parancsnokát leváltják s mindenki érzi, hogy a "szanatorium"-ból nemsokára keleti értelemben vett rabház; valóságos börtön lesz.

A karácsonyi Jézuskát már csak sok vita és telefonálgatás után engedik be. Mindenki kap valami ajándékot. Egyik

a feleségétől, másik a szüleitől, gyermekeitől, rokonaitól vagy barátaitól! Akinek nincs hozzátartozója vagy jószivü barátja, arról az Egyházak gondoskodnak.

Én is kapok szent estére Jézuskát; a csomagban levő karácsonyfa ágacskát és szaloncukrokat azonban elkobozzák.

Hozzánk azonban, a csomagosunk ügyességével, a szent estére mégis bekerül egy pár fenyőgalyacska, csillagszóró és szaloncukor. Mindenkinek jut belőle a cellában.

Bibliát olvasunk; ..... imádkozunk! Majd a csillagszóró fényénél és a meggyujtott fenyőgaly illatánál gondolataim elszállanak oda és azokhoz, akik szeretnek ..... Ti kicsinyek, gyermekeink! ..... főképen köztetek vagyunk; érezzük bársonyos kezetek simogatását és megnyugszunk, mert ez az Ur akarata, hogy e falak között ünnepeljünk!

Karácsony első és másodnapján a katholikus püspököt már nem engedik be misézni; a messzi földről, Budapestről és a környékről érkező látogatók azonban láthatják szeretteiket. Nem sok jó hirt hoznak; szigoritásokról beszélnek.

Ezek a szigoritások az ünnepek után már be is következnek. A zárkákat ujév napján átrazziázzák s csak a legszükségesebb dolgok megtartását engedélyezik. A kéthetenkénti csomagküldést betiltják s csak évi kétszeri csomagot engedélyeznek. Eltiltják a W.C. használatát s a rabokat kiblire szoritják. Korlátozzák a levelezést, az ügyvédi beszélgetőket s a zárkák szigoru csukvatartását rendelik el s más hasonló intézkedéseket hoznak.

Nekem ezekben a szigoritásokban már nem sok részem volt. Az 1950.-ik év január 8-ik napján papiron szabaditottak. Ez a nap vasárnapra esik. Forró és meghitt kézszoritás, bucsu a kedves ismerősöktől és rabtársaktól. Reggel 6 órakor pedig csomagjaimmal lemegyek a fogház csarnokába.

Formalitások, iratok és raktári tárgyak átvétele, majd 7 órakor indulás az ÁVO-ra, oda, ahonnan ide hoztak. Két kispappal kisérnek a géppisztolyosok házába.

A már jól ismert udvaron álldogálunk. Most azonban már nem a falnak forditva, de csoportosan állunk. A sétát és ci-

garettát is megengedi az udvaron tartózkodó őr. Ez a szabaduló jelöltek privilégiuma!

Pár órai ácsorgás után a "cuc-hivatal"-ba letétetik velünk csomagjainkat s a jól ismert vasajtón és alagutszerű folyosón levisznek a hires és vasrácsos "Egyes"-be, az u.n. majomketrecbe. Négyen vagyunk a hatalmas "teremben". A negyedik szabadulót Nagykanizsáról hozták.

A mellettünk levő 2-es számu rácsos kazamata ellenben tömve; szorong benne vagy negyven fiatalember.

Röpcédulások Kaposvárról!

Itt töltjük az egész napot és éjszakát s ömlik ránk a januári ködös, hideg levegő.

Másnap a két kispapot délután 5 óra felé hivatják. Nem jönnek vissza! Ugylátszik mi ketten maradunk, más sorsban lesz osztályrészünk.

Sötét reménytelenség! A mosdóba visznek szokásos esti sétára. Ott váratlanul és sok rossz emlék között nevemet szólitják s máris visznek a magas földszintre.

Belépek egy szobába, ahol az iróasztalnál egy főhadnagy ül s nézi az iratokat.

Hova megy, mit akar csinálni? - Röviden válaszolok.

"Többet ne merjen a határkközelébe kerülni, - mondja - mert nem fogja ilyen könnyen meguszni!"

"Illeszkedjék be a demokráciába s tanuljon meg dolgozni!" - zárja szavait s máris mutat az ajtó felé.

Én pedig az örömtől majdnem támolyogva, vezettetem magam a "cuc-hivatal"-ba, onnan pedig füzőnélküli bakkancsomban .... megyek, ... sietek az Isten házába.

A pesti vonat csak este 8 óra után indul. Kedves szombathelyi barátomnál gyorsan átöltözködöm s megborotválkozom, majd meleg bucsu-ölelés után az állomásra rohanok.

A vonat elindul, ... a sötét árnyak elmaradnak s zakatolva megyünk ..... most már Budapest felé!

X. Fejezet

A bujdosók utján és a gyárak kéményei között egy eltorzitott ideológia tükörképe a gyakorlatban.

Már a nyolcadik napja járom Budapest utcáit; csatangolok és kilincselek! Eső és hó veri a várost; a januári köd és csipős nedvesség pedig hamar fedél alá kergeti a járókelőt.

Komor az ég, komor a város!

Ebben a lucskos téli időben egy-két napra, hol itt, hol ott huzódom meg. A barátok és a rokonok száma megapadt; nagy részüket elvitte vagy szétszórta a nagy vihar, vagy az azt követő idők. De még mindig vannak; fedelet és vánkost - ha szerényet is - de szivesen ad mindegyik. A nyugtalanság azonban meglátszik az arcokon és megérzik a hangon.

Börtönviselt, rég nem látott ember áll az ajtóban, akit a mai vörös világban remegés és rettegés nélkül nehéz befogadni, mert ebből könnyen baj zudulhat a különben is állandóan figyelt családra.

Napok óta állást keresek; valamiféle elhelyezkedést! Fizikai vagy napszámos munkát!

És ez bizony nekem nem könnyü feladat, mert ma már mindenütt "káderesnek" vagyis előélet után kutatnak. Ennek sikeres elintézéséhez pedig megfelelő papirok kellenek.

Ilyenekkel pedig én nem rendelkezem.

Sőt, multamban letörölhetetlenül ott ágaskodik egy nehéz közszolgálati pályafutás minden terhe és fényessége, amely ma nem a legjobb ajánlólevél. Nem, mert az "ajánlólevél"-nek függeléke is van, amelyen ott diszlik az Andrássy ut 60. sötétsége, nem különben a börtönök, az internálótábor és a már négyéves rendőri felügyelet fekete bélyege.

És itt még nincs is megállás!

Mindezek tetejében ott fenyeget a román kormánynak

ítéletbe foglalt és életfogytiglani kényszermunkával kapcsolatos kiadatási kérelme is és a szombathelyi "szabadulásból" adódó ujabb internálás veszélye.

Szép bizonyitvány; ..... tarka ajánlólevél!

A szabadulás éppen ezért nemcsak örömet, de a legnagyobb gondot is akasztotta nyakamba. A jövő, a létezés nagy gondját, amelyet még nehezebbé tesznek a hazulról érkező nyomasztó hirek, a négy apró gyermek sorsa és neveltetésükben beállott zökkenők.

Fekete napok! ..... sötét érzések!

Sehol kiut, sehol reménysugár!

Emberi értelemmel és gyötrődéssel nem is tudom azokat megtalálni, mert mindenütt nagy a sötétség és sok a szakadék, amelyeken emberi aggyal s mások sok oktalan tanácsával képtelen vagyok megfelelő hidat verni s azon átvergődni.

Ebben a nagy tehetetlenségben és reménytelenségben, mint annyi más alkalommal, ismét a Mindenhatóhoz fordulok; az egek Urához, a mi Istenünkhöz.

Kérem, ... alázatos szivvel könyörgöm bölcs tanácsát és sugallatát! Lelkileg igyekszem hozzá emelkedni, atyai kezét ujból megtalálni és vezetését elnyerni.

És ez a válság napokon át tart s a lelki feszültség napról-napra csak növekszik. Csodálatos érzések, viharzások vibrációja ez, amelyet csak átélni, de leirni talánn nem is lehet, mert a hit és az elkeseredés, a remény és a kétségbeesés tombolása, mérkőzése ez.

Végre a tizedik napon, amikor késő este komor arccal, lelkemben egy ujabb tövissel ereszkedem le a Svábhegyről s kérdőleg bámulok az éjszakába, --- hirtelen megszólal egy belső hang és azt zugja:

Térj haza; ..... siess elhagyott otthonodba!

Ne gondolkozz! ..... Ott szükség van rád, ott megpihenhetsz!

És ez a hang ott rezeg lelkemben s elnyom minden okoskodást és ellenvetést. Hiába hozom fel, hogy az emberek fel-

ismerhetnek, apró gyermekeim az iskolában vagy játék közben elejthetik nevemet, a szomszédok vagy az udvarban lakók elárulhatnak s igy ujból internálni fognak .....

A belső hang azonban mindig csak ezt zugja:

Hazamenni, ... Hazamenni!

És én ettől a hangtól és szoritástól többé már nem tudok szabadulni. Egy éjszakai gyötrődés és vergődés után elhatározom, hogy hazamegyek; a Budapesten tartózkodó feleségemnek és ismerőseimnek, akiknek ebben a tekintetben vallott aggályait és okoskodásait jól ismerem, azt fogom mondani, hogy ujból nekivágok az "országkerités"-nek, mert az én esetemben - értelem szerint - nincs más megoldás, mint a sikeres "bokorugrás" vagy a fogház.

Másnap már lelkileg teljesen megnyugodva készülök a nagy utra s hidegen hagy minden további tanács, fecsegés és elgondolás.

Döntöttem, illetőleg a Gondviselés döntött! És én - ennek megfelelően - a bujdosást, a mai nyelven illegalitást választottam, mégpedig otthon a család körében!

Az esti vonat már zakatolva visz Nyiregyháza felé s én a kocsi sarkában békésen, nyugodt és boldog lélekkel pihenem a budapesti napok forró izgalmait s álmodom az otthon melegét és szeretetét.

Az éjszaka rendkivül hideg, amely éjfél felé csak fokozódik. Hirtelen jött s minusz 2o-22 fok körül járhat a hőmérő.

Nekem való idő!

Ismerősökkel sehol sem találkozom, Nyiregyházán, pedig az a kellemes meglepetés fogad, hogy a falumig szaladó motoros hátsó kocsijának villany- és fütőberendezése nem müködik. Hirtelen befagyott vagy elromlott s igy a kocsiban teljes a sötétség és a hideg.

Ebben a kocsiban s annak egyik sarkában huzódom meg. Teljesen egyedül utazom, csak egy-egy állomáson száll be egy-két meggondolatlan utas, de azok is hamar átmennek a

fütött motoros kocsiba.

A hideg gyötör s már a harmadik pár harisnyát és a bakancsomat huzom fel. Megnyugtat azonban az a körülmény, hogy falumbelivel nem találkozom.

Éjjel két órakor a vonat végre befut az állomásra. Elsőnek ugrom ki s a vasuti töltés mellett sietek a köves ut irányába.

Sehol egy lélek! Észrevétlenül érem el otthonomat s boldog érzésekkel borulok a felébresztett gyermekeim és a család ölelő karjaiba.

Micsoda éjszaka! Egy üldözött vad biztosnak hitt menedékben töltött első éjszakája. Az öröm és boldogság tombol lelkemben! Látom és karjaimba zárom gyermekeimet és szeretteimet, akik hozzám simulva pillanatok alatt feledtetnek szenvedést, nyomoruságot és az időknek minden kemény próbáját.

Apa hazajött! ..... Apa, akit annyira vártak, reméltek és óhajtottak! Gyermeklelkük csak azt érezte, hogy nincs, ... elment vagy valahová el van dugva, esetleg be van zárva. Vágyták, óhajtották szeretetét és szigorát, hogy belenyuljon az ő kis életükbe és határozott irányt szabjon a tanulásban, lelki és mindennapi életükben, ahol ők még botorkálva, tapogatózva járnak-kelnek és gyermekesen irányt keresnek.

De várták a játékot, az esti meséket és az atyai kéz simogatását is, amely minden este imára kulcsolta kezüket, egyenként fektette ágyba és takarta be a napi pajkosságban, tanulásban elfáradt testüket.

Ezek a kis emberkék nem árulhatnak el; nem, még véletlenül sem!

Ez már a vonaton meggyőződéssé izmosodott lelkemben. És itthon, a körükben már eltöltött tizennégy hónap történései mind azt bizonyitják, hogy az isteni Gondviselés által sugallt érzésem nem csalt meg, mert a négy gyermek ragyogóan állt őrt; vigyáz és gondoskodik az Isten által tö-

retlenül hazavezérelt apa biztonságára és nyugalmára.

Csak egy változás történt a közöttünk való viszonyban!

Meg kellett nekik mondanom, hogy apa ma üldözött, de emellett Isten jóságos kegyeivel elhalmozott, hazavezérelt ember. "Apa" mostantól kezdve nem "Apa", hanem "Teddy", illetőleg "Teddy"-be bujtatott, rejtőzött apa, tehát őt csak igy hivjátok és nevezzétek.

Ők ezt ragyogó szemekkel hamar megértették s biztatóan szoritották meg kezemet. A "Teddy" hamar kiszoritotta az "Apát", amely csak mások által nem értett, uj névvel, de régi tartalommal és melegséggel él lelkükben és szólal meg minden nap parányi ajkukon.

Teddy hol vagy? ..... Teddy mit csinálsz? ..... Teddy vigyázz! - csendül nap-nap mellett a gyermeki ajkakon. És Teddy vagy takarit, vagy tanit, vagy olvas; vagy gyermekeihez "levelet" ir, élettörténetének leveleit, hogy azokból - ha nagyobbak lesznek - erőt és példát, valamint hitet meritheSsenek. Hogy kithassák soraiból a muló anyagi javak és az azokkal kapcsolatos örömök haszontalanságát és a lelki béke, a fegyelem, a szolgálat, a munka s az Istenbe vetett hit nagyságát és minden földi megpróbáltatáson könnyen átvezető erejét.

Az éjszakai vagy késő esti séták napjaim legtartalmasabb részei. Szabadon csatangolok a határban s lelkemet betölti a csillagok és a hold megnyugtató ragyogása. Gondolatokat ébresztenek s lelkileg a végtelenhez emelnek; - ugy érzem: elragadnak a földi mocsoktól és nyomoruságtól s visznek, ... kivisznek a mai kavargó és dulakodó nyugtalan világból.

Csak a két hüséges kutyánk: Burkus és Muki kisérnek és néha-néha a gyermekek közül egyik vagy a másik. A két hüséges szolga ott szaladgál körülöttem s vakkantással vagy csaholással figyelmeztet minden közeledő veszélyre, vagy gyanus körülményre. Közben azonban vadásznak, nyulat ker-

getnek, de e mellett hüségesen vigyáznak és őrködnek. Érzik, hogy valami nincs rendben, valami rendkivüli történt, mert nappal is éberek s még az ismerőst is csak morgással és erős csaholással engedik szobám közelébe.

Igy telnek az illegalitásban töltött napok és hónapok!

Vagyok, de a külvilág emberei elől eltüntem, elkallódtam, ... és elsüllyedtem!

Sokan azonban, - főképpen a falumbeliek közül - látnak, találkoznak, ... sőt beszélnek is velem vagy a vonaton, vagy éjszaka az állomáson vagy pedig más helyen. Ez azonban csak a fantázia szüleménye! Érdeklődés és képzelődés egy elkallódott, bujdosó magyar iránt, aki pedig csendesen, magánosan otthonában tengődik, inkább befele: a léleknek és a gyermekeinek él s néha-néha meghitt embereivel s azokkal is csak négy fal között találkozik.

Ilyen körülmények között a magyar életből nem sokat láthatok és arról keveset hallhatok. Ami hozzám főképpen ujságok lapjain beszivárog, az nagy részben sötétséget mutat; panasszal és fájdalommal teli sötétséget.

Sokszor fel is rajzolom magamnak az ország mai képét és politikai vetületét; annak szineit és változatait. Beállitom azokat a magyar mult, a világviszonyok és történések keretébe, természetesen ugy, ahogy én azokat magányomban szemlélni és mérlegelni tudom.

A hosszu és csendes hónapok alatt van idő az elmélkedésre és az irka-firkára!

Azt világosan látom, hogy az eltelt hat esztendő alatt s főképpen az utolsó két évben a magyar élet s annak formája gyökeresen átalakult. De megváltoztak a nemzetközi erőviszonyok is, mert a hatalmi tulsuly kelet felé tolódott el. Az 1945-ben bekövetkezett első földlökéseket, további lökések, sőt földrengések követték, amelyekről részletesen a II.-ik kötet VI. Fejezetében /A magyarság ujabb megcsonkitása és guzsbakötése/ szólok, mert egy szerencsétlen időszak-

nak, az u.n. személyi kultusz időszakának volt az az emlékezetes terméke és intő tanusága.

Ezeket személyesen nem éltem át csak részben, mert akkor bujdosó életemet közvetlenül nem érintették, de azok ujságokból és velem érintkező emberek hireiből összeállitott képek, politikai elemzések, amelyek természetszerüleg a II.-ik kötetbe tartoznak és kivánkoznak.

A sok "levélirás", palackbazárás és elásás, valamint a családdal együtt töltött felejthetetlen szép napok, a csillagos éjszakák azonban nem tartottak sokáig.

A Sors máskép rendelkezett!

Egyik délután ugyanis a látszólag nyugalmas helyzet hirtelen felborult, mert ..... váratlanul felfedeztek.

A naptár 1951. február utolsó napjait mutatta, bujkálásom 14.-ik hónapját.

Komor, ködös délután ereszkedett a határra, amikor egy hatósági bizottság meglepetésszerüleg a fütetlen sarokszobába toppant s felfedezett.

Zsirt kerestek, kutattak a kamrában és a szobákban, s engem találtak meg és igazoltattak.

A zsirellátási nehézségek miatt ugyanis a községben pótbeszolgáltatást vetettek ki s azt a található zsir és szalonna mennyiségéhez igazitották.

Igy kerültem ismét kapcsolatba a hatóságokkal és a külvilággal.

Izgalmas órák és teljes tanácstalanság!

Szökéssel nem oldhattam meg a dolgokat, mert ezzel a családot és a gyermekeket tehettem ki sok-sok kellemetlenségnek. Maradni nem maradhatok, mert a rendőrséghez befut a jelentés, hogy itthon vagyok, ez pedig elfogatásomról azonnal gondoskodik.

Hátizsákba gyömöszölöm a legszükségesebbeket s bejelentem a megrémült családnak, hogy három napig várok; ... várom a rendőrséget s ha addig nem jönnek, ... indulok.

Hogy merre, hová, hogyan és meddig, azt még magam sem tudom.

Nincs semmi igazolványom, bejelentőlapom.

Mögöttem a megpróbáltatásokkal teli mult, előttem pedig a teljes sötétség, amelybe bele kell ugranom.

Sehol egy reménysugár, vagy szalmaszál, amibe megkapaszkodhatnék s igy a megrémült családba, a gyermekekbe hitet és bizakodást önthetnék.

A három nap nyomasztó lassusággal halad.

Minden lépésre, ajtónyitásra vagy kopogtatásra megrezzen a test, pattanásig feszülnek az idegek.

A rendőrséget várom, a népköztársaság rendőrségét!

Pedig nem történik semmi.

Kivül minden csendes, csak a két hüséges kutya csahol erősebben s idegesen szaladgál a ház körül. Megérzik, hogy baj van s közeledik a válás pillanata.

Vége az éjszakai kirándulásoknak; vége a bujdosásnak! A gazdájukat vagy elviszik vagy elindul a sötétbe, hogy... az emberséges élethez kiutat találjon.

Igen, ... kiutat és napfényt; szabad mozgást!

Hiszen a gyermekeket táplálni, nevelni kell s átmenteni őket az Istennek, a hazának és a családnak.

Az otthonra különben is már sulyos anyagi gondok nehezednek, itt is - ott is kong az elkótyavetyélt tárgyak üressége; a hangulat nyomott s rajta a tépelődés és a lelki válság minden keserüsége.

Egy azonban most már világos!

A bujdosás, a bujkálás nem lehet tartós kenyér s ahol család van, soha sem lehet az! Abból megélni, családot fenntartani nem lehet.

A rendőrség csak tiz nap mulva jelentkezett. Ezt annak köszönhettem, hogy a kommunista párt egyik emberséges tagja a tanácsházán becsülettel kijelentette: "Most pedig a pofát befogni, hogy az alispán ur itthon van!"

Igy egérutat adtak, ... s én azt bátran kihasználtam.

Hat-nyolc rendőr tehát csak tiz nap mulva vette kö-

rül a házat s kutattak a bujdosó után. Az azonban már messze járt, mert a három nap elteltével elindult, otthagyva családot, falut és a bujkáló életet.

x

x x

Már napok óta a budapesti gyárak kéményei között botorkálok. Sok van itt belőlük ebben a .... kerületben. Piszkos, fekete füstöt pöfékelnek a karcsu, magasbaszaladó kémények s azt jelzik, hogy itt az ipar munkásai dolgoznak.

Nem az iróasztalok, nem is az almáskertek, buza- és kukoricatáblák világa ez, ahol az életem javát töltöttem.

Más világ, ... uj világ ez nekem!

Szivszorongva állok meg a barátaim által megnevezett gyár kapuja előtt. Valami különös szorongást érzek s lelkemben különböző érzések vibrálnak.

Proletárdiktatura van. Munkáshatalom vezeti, irányitja és épiti az országot. És én most itt állok és minden igazolvány nélkül felvételt, bebocsátást kérek egy olyan gyárba, amely mint német vagyon, most orosz kézben és birtokban vegyijaraskat, értékeket termel.

A felvételhez akkor /1951. április hava/ minisztériumi és vezérigazgatói engedély kellett; a munkakönyv és az élelmiszerjegyek kiváltásához pedig bejelentőlap.

Ezek szinte elérhetetleneknek látszottak, de sok izgalmas nap után, egy bátor sziv és segitő kéz támogatásával és Isten csodákkal határos segitségével mégis csak megjöttek s helyet biztositottak egy olyan gyárban, ahol az előélet, a káder nem volt tulságosan érdekes és ahol sok segitőkészség mutatkozott egy elkallódó ember megmentése iránt.

Igy tehát rövidesen - akarva, nemakarva - gyári munkás vált belőlem és a gumicsizma, gumikesztyü és saválló ruha formájában hamar felhuztam az "egyenruhát" és beálltam a "menetbe".

A "menet" itt elég változatosan alakult. Az üzemben és az udvaron mindig akad tennivaló.

Az udvaron, a nagy összevisszaságban százszámra heverő hordók és ballonok közepette, sósavat és oltott meszet keverünk s azt nagyméretü "vastepsikben" katlantüzzel kisütjük. Emeljük az ötven literes sósavas ballonokat, lapátoljuk a meszet s feszitő vasrudakkal törjük a kisült klórkálciumot.

A fullasztó gőzök és gázok felhőjében, valamint a katlanok és tepsik forrósága mellett ez bizony erősen kihögtető és izzasztó feladat, talán éppen megérdemelt "kényszermunka", amely kifáraszt tüdőt, izmokat s ezekkel együtt a nyolc órai menet után, az embert is.

Bent, az üzemben is tarka munka folyik.

A hatalmas méretü csarnokszerü helyiségben, kisebb-nagyobb formátumban /1000-6000 literig/, s a falak mellett felsorakozva, desztilláló készülékek állnak. Legnagyobbak a kénétert előállitó masinák. Középen egy kézierővel hajtott savtalanitó és szárítóberendezés, valamint más készülékek. Mindezek kopott és rozoga állapotban, ami nagy elővigyázatot s örökös javitást igényel.

Ezekbe a desztilláló masinákba nyomjuk vagy hordjuk fel, hol kompresszorral, hol kézi erővel, a sok ecetsavat, metylt, - amylalkoholt, kénsavat, szeszt, stb., hogy azokból lepárlással, valamint különböző savtalanitó és szárító eljárásokkal kénétert, ecetétert, amyl- és metylacetátot nyerhessünk. Vegyészeti pancsolás folyik; piszkos és veszélyes munka, amihez még hozzájárul az üzemeltetéshez szükséges sok-sok vagon szén kirakása és raktározása.

A sok por, mérges gáz, gőz és párolgás bizony nem nyujt kedvező légkört. Büdös van ..... s a 200, 500 és 600 literes megtöltött hordók hengergetése, mozgatása - különösen ősszel nagy sárban, télen hideg hóban és fagyban - s ezeknek teherautókra fel- és lehengergetése, az üzembe és a raktárakba guritása bizony nemcsak erőpróbát, izomtornát

jelent, de kemény munkát is, amely azonban ..... kenyeret ad és megbecsülést szerez.

Itt közel kerül az ember az ipari munkáshoz, annak lelki világához. Megismeri életformáját, bajait és kívánságait, valamint azt a rendszert, amely szociálista és kommunista jelszavakkal belenyul a gyár és a munkás életébe s uj ideologiai alapokon akar épiteni, termelni; munkást nevelni és dolgoztatni.

Mi ez az uj ideológia?

Mi ez az uj rendszer?

Röviden: Marxra és Leninre alapoz, unos-untalan azokra hivatkozik s azok "bölcsességére" épit. Van is bennük sok bölcseség, figyelmeztetés és követésre méltó principium is. De össze is keveri és fel is higitja a két nagyot, mert a nyugati szociáldemokratáknál is pl. Marx az alap, mégis ide s tova száz éve (mióta) a kormányrud mellett /~~és az előtt~~ /lásd/ Angliát, Franciaországot, Belgiumot, Ausztriát, Svédországot stb./ másképpen gondolkodik és cselekszik. Az egyik a XIX-ik század közepét, a másik a XX-ik század elejét veszi kiindulási pontnak s azoktól kezdve hirdeti a "paradicsom"-ot, a bün és megváltás évezredes sok nincsről dogmájával.

Az egyik második internacionáléba, a másik az u.n. harmadik internacionáléba tömörült, amely utóbbi később felbomlott, de mostanában körül tömörül az időről - időre megtartott pártkongresszusi határozatok és elvek alapján. Ez utóbbi ideológiája napjainkban pedig azt hirdeti, hogy az 1917. évi októberi szocialista orosz forradalommal megszületett a feltétele annak, hogy a győzelmes orosz proletárok megmutassák az igazi szabadság, az emberiesség, a boldogság és a jólét felé vezető egyetlen utat, vagyis a szocializmus és annak magasabb foka, a kommunizmus felé vezető utat a kapitalista kizsákmányolás embertelenségeiből, a nyomoruságos és létbizonytalanság poklából a szabadulásra szomjazó, humánusabb világot kivánó embereknek és népeknek.

Tehát emberibb, szabadabb világot hirdetnek, amelyben nincs többé kizsákmányolás, sem az egyesek, sem pedig a népek viszonylatában.

De azt is hangoztatják: ez az ut bizonyságot is szolgáltat a néptömegek lebirhatatlan erejére és arra a képességükre, hogy a társadalmat, az államot, a gazdasági életet vezetni tudják, sőt nagyobb hozzáértéssel és tehetséggel, mint a tőkések.

Ennek a kommunista boldog világhoz vezető utnak és országnak épitéséhez azonban proletárdiktatura kell a munkásosztály vezetésével, de szövetségben a parasztsággal és a haladó értelmiséggel. Az ipari és mezőgazdasági termelőeszközök és egyéb javak köztulajdonba vétele, valamint a független egzisztenciák elsöprése szükséges.

Mert ebben a rendszerben nincs s nem is lehet osztály, nincs párt, nincs világnézet, csak egy: a dolgozók osztálya, a kommunisták pártja papiros szövetségeseivel és Marx-Lenin elvei alapján kiformálódott világnézet.

Aki nem ezt az utat járja, vagyis ezen kivül áll s lelkileg nem tud beleilleszkedni a rendszerbe és a dogmákba, az pártonkivüli, vagyis a rendszer megtürt, még átnevelésre szoruló szekundánsa.

Ez az ideologia, pedig most nálunk (1951) és tombol! teljes erővel! Nem érdekesek a gazdasági élet adottságai és józan szükségletei, a népfajnak tradiciói és a geográfiai helyzet sajátosságai hasznos és gyakorlati leckéivel együtt a filozófiának teoretikus axiomáival szemben. De nem érdekes-ma Lenin egyik nagy V°

Ebben a légkörben füstöl, sistereg és dohog a mi gyárunk is.

Ebben dolgoznak és termelnek a gyári munkásaink, hogy a hangzatos jelszavak, merev dogmák árnyékában épitsék a szocializmust, illetőleg - ahogy a nagyok és bölcsek mondják - annak magasabb fokát, a kommunizmust.

És a hordókat gurgató és rakodó "legények", valamint a szenet hajigáló, ballonokat cipekedő munkások között ott izzadnak, kinlódnak a kitaszitottak, a mai nyelvhasználatban az osztályonkivüliek, akik a nagy rombolás után megmaradtak: volt rendőrségi és csendőrségi altisztek, katonatisztek, képviselők, tisztviselők, kulákok, stb. minősitett pa-

V° tételének arra a megállapitására, amelyben a következőket mondja: „Aki a szocializmushoz más uton akar haladni, mint a politikai demokrácia utján (tehát úgy burzsoá-demokrácia mint proletár-diktatura), az csalhatatlanul abszurd és reakciós eredményekhez, torzulásokhoz fog eljutni úgy gazdasági

rasztok, akiknek - mint volt kizsákmányolóknak az a kegyelem jutott osztályrészül, hogy megismerjék és megtanulják a fizikai munkát s segitsék megépiteni a szocializmust, illetőleg annak most már magasabb formáját a kommunizmust.

A hordók gurulnak, a lapátok csörömpölnek, a feszitővasak duhognak és a sistergő masinál körül pedig szaladgálnak, vagy piszmognak a gumicsizmás elvtársak, hogy az egész évre, azon belül pedig hónapokra, illetőleg dekádokra előirányzott termelési tervet teljesitsék, vagy önkéntes felajánlásokkal tulteljesitsék.

De hogyan teljesitsék, amikor a tervek évről-évre, a pótelőirányzatok következtében pedig hónapról-hónapra nőnek?

Erre, mint mindenre, ügyel a párt, illetőleg a párt üzemi szervezete: a pártbizottság. Ez egy szervezet a sok között; lelke a párttitkár, aki a pártbizottság élén áll.

Nagy poszt; a kommunista világban a legfontosabb poszt.

Neki kell mindent meglátni, mindent észrevenni és felfelé jelenteni, hogy milyen hibák, nézetek akadályozzák a kommunizmus épitését a városban és a falun, no meg az üzemekben.

Ő küzd a párt politikájának megvalósitásáért, a párt határozatait végrehajtja; a helyi hibák, akadályok leküzdésére mozgósitja a kommunistákat s velük együtt a kenyerét, állását féltő pártonkivülieket.

Jelent és javasol. S háta mögött a felsőbb és országos pártszervezetek kiskirályaival és diktátoraival engedelmességre kényszerit igazgatót, mérnököt és munkást.

És ezek a potentátorok legtöbb esetben "függetlenitett" munkakörben dolgoznak. Ez azt jelenti, hogy a munkások létszámában szerepelnek s beosztásuk után kapják a járandóságukat, de szakmájukban nem dolgoznak, mert idejüket a pártmunka igénybe veszi és a sok szaladgálás, figyelés, agitálás, értekezletekre futkosás és jelentésszerkesztés leköti.

Ahogy szellemesen mondják: "Irodákban ülnek és értekezletekre járnak; agitálnak, de nem dolgoznak."

Más majd elvégzi helyettük a termelő munkát!

Ezeket hajtja, irányitja egy nagy hierarchikus szervezeten keresztül a párt politikai bizottsága: a párt motorja.

És ebben a pártban önként vállalt, szigoru vasfegyelem uralkodik. A kisebbség alá van vetve a többségnek, az alsóbb pártszervek a felsőbb pártszerveknek. Ezt hivják hivatalosan "demokratikus centralizmus"-nak, amely még azt is jelenti, hogy a párton belül demokrácia van, vagyis, hogy az összes vezető pártszerveket, igy a párttitkárokat is demokratikusan a párttagok, illetőleg küldötteik választják és a választott pártszervekben kollektiv vezetés érvényesül, a párton belül pedig helye van a pártszerü kritikának és önkritikának is.

A hangsuly ~~tehát~~ aromban a párttitkáron van: az országos, a megyei, járási, városi, kerületi, községi, üzemi, hivatali párttitkárokon, vagyis az irodákban ülő, értekezletekre futkosó, agitáló "funkcionáriusokon."

Segédeik főképpen a népnevelők: a szemináriumokon kiképzett futkározók. Legfontosabb feladatuk, hogy a szocializmus tudatos épitésére lelkesitsék a városok és falvak, valamint az üzemek dolgozóit s "emelt fővel" beszéljenek a rendszer eredményeiről.

Meg kell agitálni, nevelni nemcsak a volt fasisztákat, de figyelemmel kell kisérni a dolgozók problémáit, elő kell segiteni kulturális fejlődésüket. De nagy erőt jelentenek egy-egy kampányfeladat megoldásánál is, mint például országgyülési, vagy tanácsválasztásoknál, békekölcsönjegyzéseknél, munkaversenyek szervezésénél, felvonulásoknál, stb.

Ilyenkor szépszóval, ha nem megy, ugy családlátogatásokkal, citátumokkal, sőt fen yegetéssel kell az önfejü, ideológiailag kevéssé fejlett dolgozókkal szavaztatni, az előre kivetett békekölcsönöket lejegyeztetni, vagy a kivonulásokra kényszeriteni.

De a párttitkárnak más segitsége is van.

Ez a bizalmi, akit a párt javaslata alapján az üzem vagy hivatal dolgozói választanak.

Ez a fontos személy a dolgozók között él; mindent lát és hall, ő is az üzem kétkezi dolgozója.

Ez tesz javaslatokat a csoportjába tartozó dolgozók elintézésére; beleszól abba, hogy kik menjenek üdülni, kik kapjanak tüzelő-utalványt; véleményt nyilvánit, hogy kinek van szüksége vállalati, vagy szakszervezeti segélyre.

A legfontosabb azonban az, hogy a bizalmi a munkáshatalom politikai és gazdasági erősitésének harcosa, szószólója. Neki kell állást foglalni a jutalmazások, a kiváló dolgozó cimek megvitatásánál s ügyelni arra, hogy jogtalan elbocsátás, törvénytelen bérfizetés, lopás, stb. ne legyen.

Nálunk Pista bácsi tölti be ezt a tisztet. Régi mozgalmi harcos, 1919-ben országgyülési képviselő. Megértő, becsületes magyar, aki nem engedi elhurcolni, elbocsátani az üzemekben dolgozó s szellemben összeforrt "elvtárs urakat", akik nem mindenben értenek egyet a kommunizmus hazai épitésénél s nemegyszer - természetesen tréfából - az udvaron lévő eperfára akasztással ijesztgetik a derék veteránt.

Munka tehát van, gondoskodnak róla!

De vigyáznak arra is, hogy a munkásból a lehető legtöbbet csavarják ki.

Ez nem kizsákmányolás, mert a kereset nem önkényesen, nem is a két fél jó, vagy rossz megállapodása alapján, de normarendszer szerint nyer elszámolást.

Azt hirdetik, mégpedig hivatalosan, hogy a munka-normáknak igen nagy a jelentőségük a szocialista iparban és a mezőgazdaságban.

A munkanorma az alapja a legkövetkezetesebb szocialista bérrendszernek, a darabbérrendszernek, mert ebben valósul meg a legközvetlenebbül az egyén és a közösség érdekeltségének összhangja.

Ha a dolgozó több munkadarabot gyárt, növeli munkája termelékenységét, a darabbérrendszer révén pedig több munkabért is kap, tehát a legkézzelfoghatóbban teremti meg a dolgozók személyes anyagi érdekeltségét a termelésben.

Ezt igy magyarázzák: a többtermelés, vagyis a termelékenység növelése közvetlen érdeke a dolgozónak, mivel növekszik munkabére, de érdeke az egész társadalomnak is.

A kommunizmust épitő társadalomban - igy hirdetik - a munka termelékenységének növelése objektiv gazdasági törvény. A munka termelékenységének rendszeres emelése biztositja csak a termelés gyors növekedését s teremti meg ezáltal mind a fogyasztás, mind a termelés további növekedésének lehetőségét. A helyesen megállapitott munkanormán nyugvó darabbérrendszer egyik fontos emelője a munka termelékenysége növelésének, amelynek a dolog természetéből kifolyólag nincs felső határa.

A munkásoknál a végzett munka mennyiségét és minőségét legjobban munkanormákkal és a jól megállapitott alapbérekkel lehet kifejezni.

De azt is olvassuk, hogy a munkanormáknak nagy a szerepük a szocialista versenymozgalomban is. A dolgozók versenyvállalásaikat elsősorban normák alapján teszik. A dolgozók szocialista vetélkedésének elbirálásánál a helyesen megállapitott munkanorma a legreálisabb mérce.

Igy tehát ránk szakadtak a normák!

Minden üzemben normások dolgoznak; mérik stopperórával a kézben az időt, a munkafogásokat és a munkafolyamatokat.

A munka elvégzéséhez szükséges időt tapasztalatuk, vagy hozzáértésük alapján becsléssel határozzák meg, vagy pedig összegyüjtik azokat a statisztikai adatokat, amelyek jól vagy rosszul megmutatják, hogy a kérdéses munka elvégzéséhez mennyi idő szükséges. De dolgoznak müszaki normák alapján is, amelyeknek fundamentuma a korszerü technológia, vagyis olyan norma, amelyet az üzem legkedvezőbb termelési lehetőségeinek megfelelő, legkorszerübb technológiának, va-

lamint az élenjáró munkások tapasztalatainak felhasználásával állapitanak meg /minisztertanácsi rendelet/.

Ez az utóbbi norma ösztönöz leginkább a munka termelékenységének növelésére.

Nálunk /1955./ jobbára becsült és statisztikai normákat alkalmaznak; ezek azonban nem örökérvényüek, azokat - hivatkozással az ipar technikai szinvonalának fejlődésére, a bevezetett ujitásokra, a szervezettség javulására, stb. amely körülmények a normák u.n. "fellazulásához" s igy a munka termelékenységének csökkenéséhez vezetnek - állandóan és gyáranként különböző mértékben emelték, ugy, hogy káros kereseti aránytalanságok keletkeztek egyes szakmák, vállalatok és üzemeken belül is.

Az esztergályosok pl. a Ganz Vagongyárban /1955. április/ óránként 5.34 Ft-ot, a Kalibergyárban pedig 8.- Ft-ot kerestek.

Ez a kereseti aránytalanság nagyfoku munkásvándorlást idézett elő, valamint bér- normacsalást, a munkafegyelem frontján pedig lazaságokat.

Megindult a selejtnek tömeges gyártása, az anyagpocsékolás, törés és pusztitás, mert mindenki érezte és tudta, hogy a munkásság becsapásával és félrevezetésével egy olyan kizsákmányolás van folyamatban, amelyet a kapitalizmus virágkorában is nehéz volt elképzelni.

A hajrátermelés lett a jelszó, mert csak az vezethet életszinvonal emeléshez.

És ezt a zürzavart csak növelte egy bedobott ujabb jelszó: a munkaverseny.

A normák nem biztositottak elég termelést, a termelékenységet tehát emelni kell ugy, hogy az emberek munkában is versenyezzenek egymással.

"A munkaverseny felemelkedésünk erős motorja!" - hirdetik a nálunk és a többi gyárakban kiragaszkott plakátok és az ujságok.

"Népünk azért ünnepli munkaversennyel is évfordulóinkat, szabadságunk születésnapját, mert ezzel előkésziti

szebb, boldogabb jövőnket!"

"Versennyel köszöntjük pártunk kongresszusát; fogadalmat teszünk a negyedévi tervek tulteljesitésére!"

"Évi tervünk számai a tömegek alkotó tehetségére, versenykedvére épülnek; erre épülnek exportcéljaink is!"

És a gyárak falain, folyosóin, valamint a gyárak és más üzemek kapui előtt üvegtáblák, hatalmas papirlepedők, grafikonok, hirdetik a verseny eredményeit, dicsérik a legjobbakat.

A munkatermekben szines feliratok számszerüleg mutatják egy-egy főre eső, kimagasló teljesitményeket és a verseny legfrissebb eredményeit.

A munkások egymással párosversenyt vállalnak; brigádok brigáddal, gyárak más gyárral, stb. állanak küzdelemben. Megindul a munkaroham, a hajrá s a legtöbb helyen a technológiai fegyelem megsértésével, a szükséges különböző müveletek elhagyásával, gyorsan összecsapják a munkát.

Az egyedüli cél: többet, minél többet termelni. Nem fontos, hogy hogyan, akár a gépek tulhajtásával, anyagpocsékolással, huncutsággal, vagy más módon, de termelni, termelni és termelni kell!

Ennek pedig az a következménye, hogy rengeteg selejt keletkezik s egyesek nemcsak meg nem érdemelt fizetéshez, prémiumhoz jutnak, de a gépek a helytelen üzemeltetés következtében tönkremennek.

De ez nem fontos és még mindig nem elég!

A munkaversenyek után jönnek az önkéntes felajánlások, ami annak a bizonyitéka, hogy - mint hirdetik - "dolgozó népünk munkakedve megnövekedett".

A gyárak falain és az ujságokban pedig ezeket olvashatod: a dolgozó nép életszinvonalának emelése megköveteli, hogy szakadatlanul növekedjék az ipari és a mezőgazdasági termelés, állandóan emelkedjék a munka termelékenysége, csökkenjék az önköltség és javuljon a termékek minősége, határozott harc folyjék a bér- és munkafegyelem helyreállitásáért.

Megmozdul ismét minden.

Futkosnak, dolgoznak a párttitkárok, bizalmiak és a népnevelők. Megindul az agitáció, az alkudozás s nemegyszer a fenyegetőzés. Berreg a telefon, fut a jelentés és jön a parancs, egyike a másik után.

Mit és mennyit ajánlanak fel a gyárak, azon belül pedig a gyárak brigádjai és az egyes munkások társadalmi /ingyen/ munkában pl. május 1. vagy a pártkongresszus, vagy a felszabadulásunk tiszteletére.

Izzad az üzemvezető főmérnök, morognak és szitkozódnak a munkások. De ez nem használ, mert az irodákban hamarosan megszületik a felszabadulási, vagy kongresszusi, stb. müszak.

És amikor a pakli megvan, a napilapok büszkén hirdetik: a vállalások százezrei bizonyitják, hogy munkásosztályunk nem elégszik meg az elért eredményekkel, s ujabb sikerekkel, munkateljesitményekkel fogja köszönteni május 1.-ét. A május 1. megünneplésére tett fogadalmakat az üzemek, bányák dolgozói valóra is fogják váltani s a terven felül készülő sok gép, sok tonna szén, sokezer méter textilanyag és közszükségleti cikk dicséri majd dolgozóink alkotó kedvét s segiti hazánkban felépiteni a szocializmust.

A miniszteriális osztályvezetők és tisztviselők pedig ilyenkor járják a gyárakat és üzemeket. Nézegetnek, biztatnak és érdeklődnek.

Egy ilyen látogatás során engem is megszólitott az egyik minisztérium valamelyik igazgatóságának igazgatóhelyettese, amikor váratlanul hozzám lépve megkérdezte:

- Milyen müszakban dolgozik? -

- Rendes müszakban - válaszoltam meglepődve. -

- Pontosabban határozza meg kérem. -

- Délutáni müszakban - javitottam ki feleletemet, mivel nálunk reggeli, délutáni és éjszakai müszak is van-

- Nem gondolkozik helyesen kérem; most felszabadulási müszakban dolgozik - s fejcsóválva hagyott ott az odaérkező és hebegő főmérnökkel együtt.

De ez még mindig nem elég!

Az irányitó elvtársak rájönnek arra is, hogy régi kapitalista trükkökkel, Taylor fogásokkal - amelyek ellen a munkások annak idején oly bőszen harcoltak - a munka termelékenységét nagymértékben lehet emelni. Ebben pedig nagy szerepet játszik az "élenjáró munkamódszerek" és az "ujitások" szélesebb körül elterjesztése és kihasználása.

Ezt is meg kell szervezni és központilag irányitani!

És az elmult évek során a dolgozók, felsőbb irányitással és támogatással, ezer és ezer ujitást, észszerüsitést és uj munkamódszert dolgoztak ki, amelyeknek elterjesztését mindenhol fokozzák, központilag irányitják s jelentős dijakkal, jutalmakkal támogatják.

Ez magyarán azt jelenti, hogy az egyik kézzel adnak és jutalmaznak, a másikkal pedig az irigykedő és tehetetlen munkások tömegén szoritanak, csavarnak, vagyis velük egyszerübben és még gyorsabban termeltetnek.

És ebben az esztendőkön keresztül tartó munkatempóban és hangulatban érkezik el 1955. május 1. - mint illetékesek irják és mondják - még inkább a munkásosztály, a néptömegek nagy harci napja.

Itt kell, ugyanugy, mint az előző május elsejéken, hitet tenni, felvonulni és demonstrálni a rendszer s annak ma is főmozgatója: Rákosi Mátyás mellett.

A parancsot már mindenki tudja.

Mindenkinek ott kell lenni!

Nincs kibuvó; gyülekezni kell a kora reggeli órákban a kijelölt helyeken, ahol a párttitkár, az üzem vezetősége, a népnevelők, listával a kézben ellenőrzik a megjelenteket.

Jaj a távolmaradóknak!

Azokat megjegyzik, jobban mondva bejegyzik a káderlapba s a rendszer ellenségeinek tekintik. A rendszer ellenségeinek pedig vagy igy, vagy ugy, de el kell bukni,

mert a rendszer nem birja elviselni az ellenzéket, még kevésbé az ellenséget.

Budapest az utcán van; csoportosul és tömörül a Városligethez vezető utcákon, ahol nincs forgalom, csak kordon, hogy a hömpölygő és kivezényelt tömeg felvonulását biztositsa.

Harsonaszó jelzi a felvonulás kezdetét.

Irány a Hősök tere.

Ott állnak bronzba merevitve Árpád fejedelem és vezérei, a magyar királyok szobrai.

Pár lépésre onnan, a lebontott Regnum Marianum templom helyén, a vörös diktátor: Sztálin hatalmas bronz szobra.

Micsoda ellentét s milyen más-más világot képviselnek!

Amott a magyar dicsőség és szabadság, emitt ~~az orosz~~ egy érthetetlen impérium és szolgaság!

Erre hömpölyög a tömeg; az irányitott és kézbentartott tömeg.

Minden mozgásban van.

A Dózsa György ut felől zászlóerdő közeledik. Élen a nemzetközi munkásosztály harci lobogója: a sarló-kalapácsos vörös zászló és a nemzetiszinü lobogó.

A két hatalmas selyemzászló mögött Marx, Engels, Lenin és Sztálin virágokkal övezett képei.

Ezután a párt és a kormány vezetőinek arcképeit overallba öltözött munkások viszik. Azután uttörők, fiatalok jönnek hatalmas Disz jelvénnyel. Négyszáz kiváló fiatal egy csoportban halad s utánuk sorakoznak az egyetemisták, sportolók, népi táncosok, zenekarok. Azután kétezer lány jön, utánuk kétezer fiu, formaruhában, zászlókkal és májusfákkal. Majd bányászfiuk magasraemelt kalapáccsal, traktorosok ekevassal, olimpikonok, sportegyesületek.

Azután a kerületek legjobb dolgozói jönnek, a serlegnyertesek és a serleg- zászlónyertes üzemek.

Ezek után az egyetemek, minisztériumok dolgozói, hi-

vatalok, kerületek, üzemek munkásai menetelnek, most már ávósokkal körülkeritett utvonalon.

A megafon jelszavakat bömböl:

"Dicsőség és hála a felszabaditó Szovjetuniónak!"

"Éljen és viruljon a magyar és szovjet nép örök barátsága!"

"Szabadság hajnalán születtünk!"

A menet vonul, ... vonul Sztálin szobra, s annak mellvédjén elhelyezkedett párt- és kormány vezetői, valamint a disztribünön elhelyezkedett kiválóságok előtt.

A közelükben elhelyezett szavalókórusok pedig harcias jelszavakat orditanak, megrendezett és vezényelt "hurrá"-kat hallatnak, amit szinesit a megafon bemondó hangja: "Budapest dolgozó népe egységes a Magyar Dolgozók Pártja s népünk ragyogó jövőjét biztositó politikája mellett!"

Éljen Rákosi, éljen a párt! - visszhangzik a májusi jelszó.

A menet csoportjai élén cipelt táblák, transzparensek, kiváló "munkahőstettek" eredményeit hirdetik.

"A csepeli martinban 4o tonna acélt öntöttek vasárnapra virradó éjjel, terven felül!" - hirdeti egy nagy tábla.

"Tatabányán a VI-os aknán 212 %-ra teljesitették a napi tervet május 1. tiszteletére!" - és igy tovább, táblák, zászlók, különböző figurák tömege s a fáradt, elégedetlen, s mielőbb elillanni akaró emberek sokasága.

Micsoda csalás és népámitás!

Potemkin herceg sem csinálhatta fényesebben.

Minden erültetett; parancsra teljesitett kivonulás!

Mi is ott bandukolunk a menetben. Hallgatunk és morgunk. Egy-egy Sztálin, Lenin vagy Rákosi képet is csak parancsra vesz kézbe egy-egy munkás s azt sem hajlandó 4-5 percnél tovább cipelni. Hiába jár elől jó példával az üzemi főmérnök s mutogatja, hogy kell öntudatosan és büszkén vinni és elviselni a "nagyokat", ... csak nehezen, nem-

egyszer parancsra akad követőre.

Ez a nép, ez a tömeg nem Sztálin katonája, nem a csalhatatlan bölcsnek hirdetett Rákosi népe!

Ez egy megfélemlitett, fásultnak látszó nép, amelynek lelke azonban szabadságvággyal, magyarsággal és magyaros szenvedéllyel van tele.

Ennek nem ~~az~~ elborult bolsevizmusba burkolt szociálizmus az életformája!

Most még fél és retteg, de lelke mélyén már forr a gyülölet.

Forr, mert piszkálják és bántják.

Gyülöl, mert azt a "szabadságot", amelyet ~~kedvetlen~~ illetlenül hoztak s amelyet csak Rákosi és cselédei mond szabadságnak, ő rabságnak érez.

Gyülöl, mert azt az élet- és munkaformát, amelybe belekényszeritették, nem ő alakitotta ki, de idegenből hozták s ugy bujtatták bele.

Ez a nép, Budapest népe ma nem ünnepelt, de testileg és lelkileg szenvedett. Szenvedett, mert kivezényelték, kiparancsolták és felvonultatták azok előtt, akiket nem érez hivatott vezetőinek.

Ezt sem a megafon, sem a szavalókórusok, sem pedig a rengeteg zászló, disz és tábla nem tudta elleplezni és eltakarni.

És mi ennek a mozgató rugója? Mi ez?!

Nem lehet más, mint beletörése annak az öntömjénezés- és öndicsőitésbe, amelyet személyi kultusznak nevezn-ek. Ez folyik nemcsak itt, a szobrok tövében, de a sajtóban, rádióban, iskolákban, tankönyvekben, hivatalokban, üzemekben és börtönökben, már esztendőkön át, mégpedig céltudatosan. Ez Rákosi politikája, amely azt akarja a magyar néppel - akár tetszik, akár nem - elhitetni, hogy világviszonylatban Sztálin, országos mértékben pedig Rákosi jelenti s az ő megnyilatkozásaik jelentik a jót, igazat és nemeset s mindent: vagyis az orosz birodalmat, hazánkat, a szocializmust, a boldogabb életet csak az ő bölcsességük-

1 a tömegek

re, az általuk irányitott és kézben tartott pártra, kinyilatkoztatásaikra lehet alapozni és épiteni.

Amit ők mondanak, tesznek és cselekednek, csak az a bölcs, szent és helyes; az dogma; azt kritizálni, érinteni bün és merészség.

Ezt pedig tudatositani kell. Tudatositani pedig csak ugy lehet, ha azt minden formában állandóan hangoztatják, harsogják s ha erre az illetékesek, a posztokra kerülő emberek kiválasztásánál vigyáznak.

A harsogást elvégzi a rádió, a sajtó és más propaganda szervek. Az emberek kiválasztását pedig a párt, illetőleg annak megfelelő szerve.

A kiválasztásnál nem a szakértelem, az egyéni felkészültség a fontos és döntő, hanem elsősorban a párttagság.

És hogyan tudják ezt a kiválasztást a párton belül és kivül végrehajtani?

Ezt a célt szolgálja egy intézmény, amelyet hivatalosan és köznyelven kádernek neveznek.

A káder, a káderezés mindig izgalmat jelent mindenkinél, nemcsak a hivatalokban, de az üzemekben is.

Ezzel az intézménnyel származása, multja, vagyoni viszonyai, vallása, világnézete, szülei, nagyszülei, felesége, stb. után kutatnak, nemcsak az értelmiségi és fizikai dolgozóknál, de az iskolai tanulóknál is. A befutó adatok kerülnek aztán, az életrajzi adatokkal és a minősitési bejegyzésekkel együtt, kartoték lapokra s azokkal a párt titkára, illetőleg egy egész apparátus foglalkozik s a párt bizalmas utasitásainak megfelelően "kártyázik".

A cél ezzel az intézménnyel az, hogy a párt politikáját értő, azt alkalmazni tudó, azért szivvel-lélekkel harcolni kész, ugyanakkor pedig szakmai kérdésekben jártas "elvtársakat" válasszanak ki s állitsanak megfelelő posztra.

De a kádermunka azt is jelenti, hogy a párt tagjaival, funkcionáriusaival meg kell ismertetni, meg kell értetni a párt határozatait és politikáját s határozott odaadást kell ébreszteni a párt politikája iránt.

A káderlapokat időnként éppen ezért revizió alá veszik, azaz ujra kádereznek, illetőleg rostálnak, mert a befutó adatok jórésze hamis, a tényeknek nem felel meg.

A mi üzemünkben fordult elő, hogy egy ujabb káderezéssel kapcsolatos személyi bejelentések alapján egyik jókedélyü lakatosunk, aki korábban valahol vállalatvezető is volt, igy kezdte a személyi stb.adatokra vonatkozó irásos bejelentést: "Én X.Y. magyar királyi kommunista"....
De vigyázni kell arra is, hogy a régi rend urai: a fasiszták, az osztályidegenek, kulákok, azoknak leszármazói, stb. vezető vagy magasabb posztokra be ne csusszanak. Ez aztán odavezet, hogy szakemberek helyett u.n. mindenhez konyitó, semmihez sem értő emberek nevelődnek, akik általános szólamokkal helyettesitik a hozzáértő, biztos vezetést.

Itt, ebben a rendszerben éppen ezért nem számit a szakképzettség, jó bizonyitvány és magatartás! A párttagság és a származás dönt elsősorban, mert a rendszer csak igy élhet, ha a kulcs- és vezető pozíciókban a lekáderezett s a bizalmas utasitások által megkövetelt feltételeknek megfelelő emberek ülnek.

A mi gyárunk élén is, mint annyi más gyár élén, munkásigazgató áll, akinek a szakmához nem sok a köze. Autóval jön és megy; irodában ül, az értekezletek tömegére jár, de háta mögött a párttitkárral vigyáz arra is, hogy a mérnök szakemberek és munkások dolgozzanak, termeljenek, versenyezzenek, s felajánlásokat tegyenek. Ha ez nem menne, ugy bárki szabotázs látszatába keveredne, elbocsátásnak tenné ki magát, amihez a munkakönyvébe még megbélyegző bejegyzés is járulhat. De meggyülhet a baja az államvédelmi hatósággal is, amelynek éjszakai látogatásától mindenki retteg és fél.

A gyári emberek ilyen keretek, körülmények között élnek és dolgoznak.

Nálunk is igy van és ilyen légkörben gurulnak a hordók, csörömpölnek a lapátok, kopognak a feszitővasak és sistergnek a rozoga masinák.

A sok hajrá, a kevés befektetés és javitás, a gondozatlan állapot megeszi a gépeket, szerszámokat.

Mintha nem lenne gazdája semminek!

Pedig - ahogy a plakátok és az ujságok harsogják - miénk a gyár, magunknak dolgozunk!

A munkások azonban ezt nem érzik.

Azt azonban látják és érzik, hogy a munkanormákat állandóan szoritják; mindenki többet termel, a keresete azonban kevés, nincs arányban a végzett és folyton fokozódó munkával.

Az asszonyt is el kell már hazulról zavarni, munkába állitani; a gyermekeket bölcsődébe, napközibe cipelni, hogy valahogy élni, ruházkodni lehessen.

Nem csoda, hogy a munkás körülnéz az üzemben s lassan-lassan hozzányul ehhez is, ahhoz is.

Nem érti, mi az a társadalmi tulajdon! A gyárat s abban lévő dolgokat inkább gazdátlan jószágnak tekinti, amelyből a párt és a vezetők különböző formákban nagy sápot huznak.

Ő is megbotlik, ... hajtja az irigység és a szükös kenyér s lassan-lassan már nemcsak egyénileg, de szervezetten szajrézik, osztozkodik s viszi a "bérpótlékot" a gyárából.

Itt is van bizalmi, de ez már szajré-bizalmi, aki ügyel arra, hogy az elosztás becsületes legyen s bizonyos határokat át ne lépjen. Ott guggolnak a kazánházban, vagy a máshol felütött, rögtönzött "kocsmában", mégpedig körben a szajré mellett, hogy a sok mókával és rafináltsággal járó "zsákmány" eredményét elosszák.

Az "öreg bundás" szeme vigyáz és keze oszt. Ebben a szakmában ő a legnagyobb tekintély; szavát, hangját és döntését mindenki tisztelettel fogadja és respektálja.

Ez nem lopás, - a munkás nem is tekinti annak. Ez "Szajré", ami még - igy érezzük - nincs pontosabban meghatározva, jogi köntösbe öltöztetve, határaiban meghuzva.

A különböző gyártási anyagok vagy cikkek igy bekerülnek a táskákba s ebben benne vannak az ellenőrök, portások, bizalmiak, értelmiségiek és természetesen a munkások is.

A "bérpótlék" rendszerré vált s azt semmiféle irásbeli dörgedelem, párt- és sajtókampány meg nem akaszthatja, csak szinekben, változatokban gazdagabbá teheti.

Igy jut egy-egy cipő, egy melegebb kabát a családnak és több tej, nagyobb kenyér az asztalra.

Sokan, igy magam is, évekig ellenálltam a kisértésnek, még akkor is, amikor tálcán becsomagolva hozták és ajánlották a "bérpótlékot" vagy a dugárut.

A Sátánt láttuk a csomaggal közeledni és kisérteni! S bizony nemegyszer elhangzott a visszautasitó szó és a jól ismert bibliai idézet: "Távozz tőlem Sátán!"

De amikor rádöbbensz arra, hogy földecskédből kártalanitás nélkül kiforgattak, vagy tszcs-be szoritottak; üzletedből, gyáradból elüztek; házadból - különböző jogcimeken elkergettek; jogos nyugdijadtól megfosztottak; állásodból egyik napról a másikra kirugtak, majd különböző okok miatt internáltak, bebörtönöztek, hozzátartozóidat elhurcolták, eltüntették-, vagy agyonverték s hozzá a szociálista társadalomból, mint osztályidegent kizártak, szellemi és fizikai munkád értékelésénél becsaptak, vagy becsapnak, hamar felülkerekedik benned - benne és bennem az a meggyőződés, hogy a kenyéradó gazda nem ismer tisztességet, emberséget, jogot és erkölcsöt, csak hatalmat, mégpedig egy államkapitalizmusba megtestesitett olyan hatalmat, amely csak parancsolni és legdurvábban kizsákmányolni tud; tetteiben és cselekedeteiben nem az elesettek -, a gyengék gyámolitója, nem a szociálizmus épitője, a javak igazságos elosztója, de egy nagy imperialista hatalomnak kérlelhetetlen s minden ellenállást elsöprő kiszolgálója, ... Te is beállsz a "menetbe", nem lopsz, de szajrézol, mert élni, emberileg valahogy élni akarsz.

És ebben a rendszerben nincs sztrájk, nincs jus murmurandi; nincs suttogás, nincs önkéntes gyülekezet, nincs iga-

zi szakszervezet; nincs vita, elégedetlenség, vagy kiabálás.

De van párttitkár, beépitett ávós legények, akik állandóan őrködnek azon és szaglásznak amiatt, hogy a gyárban csend, rend, fegyelem és munka legyen. Ezeket mindenki hamar felismeri, kerüli és a szajréból ügyesen kirekeszti. Egy-egy ilyen bedugott sejt nálunk is hamar megtanulta a "munkát". Előbb-utóbb és kellő előkészités után vagy az ecetes pincébe kerül, ecetsavfejtésre, vagy ólomacetátot készit, hozzáértő, régi emberekkel, akik egy-két ecetsavas ballon véletlen összetörésével ugyanis komoly "munkához szoktatják" őket és hamar továbbállásra késztetik a fojtogató gőzöktől, vagy gázoktól nem egyszer szédelgő vagy ájuldozó "szaglászó élmunkást".

Pedig a rendszer gondoskodik arról is, hogy a gyári munkás pár percig, vagy óráig magáénak érezze a gyárat.

Negyedévenként ugyanis termelési értekezletet tartanak, ha tartanak, ahol a számok és százalékok tengerében ismertetik a termelési és beruházási tervet, a munkaversenyek és felajánlások eredményeit. Meghallgatják a munkások kivánságait is, igérve, hogy azokat a párt és az igazgatóság, vagy a szakszervezet elé terjesztik.

Ez azonban mind látszat és lepedő, mert nemcsak az egyszerü emberek, de az értelmiségiek sem tudnak eligazodni a tömör jelentésekben s a komplikált tervekben.

A szakszervezetnek is van a gyárban bizalmi embere. Nálunk a már emlitett Pista bácsi. Igyekszik is a sok hiányt, bajt szóvá tenni, a szakszervezeti dijakat beszedni, de szavai, kivánságai elkallódnak az adminisztráció tengerében, mert a szakszervezet ma /1951-1956./ csak papiros-szervezet s nem a munkásság önkormányzattal rendelkező érdekképviseleti szerve, nem a sztrájkok szervezője, a munkáskivánságok hangadója, érdekeinek képviselője, de a kormányzat és a párt egyik engedelmes bábuja, amely ugy jár, ugy mozog és gesztikulál, ahogyan fejét, kezét és lábát a párt

és a kormány vonaláról rángatják és irányitják.

A párttal együtt feladatai közé tartozik - többek között - a szociálista kultura megteremtéséért vivott harc elmélyitése s elősegitése annak, hogy a szociálista kulturánk, de egész társadalmi életünk világnézeti alapja a marxizmus-leninizmus legyen.

"Győzelemre vinni a marxizmus-leninizmus világnézetét!"

"Kialakitani a munkásosztály, a proletárdiktatura uj, szociálista értelmiségét!"

Az ideológiai "előnyomulásnak" ezért nem egyszerüen az a célja, - igy hirdetik - hogy az ellenséges, vagy helytelen nézeteket háttérbe szoritsa vagy elnémitsa, hanem elsősorban az, hogy azokat legyőzze, eszmeileg szétzuzza, az emberek gondolkodásából kiüzze.

Ezeknek munkahelye a gyáron belül az u.n. "Szabad Nép félórák" és a szemináriumok.

A Szabad Nép félórákat minden héten s előre kijelölt napon kell megtartani, az ideológiai szemináriumokat pedig esetlegesen, de a munkaidő befejezése után.

Megfürdünk és felöltözünk, majd az ebédlő - kulturterembe vonulunk, ahol Lenin, Sztálin és Rákosi képeivel a falon a vezetőség már várja, a bizalmi pedig jegyzi a megjelenteket.

A "Szabad Nép" /a párt hivatalos napilapja/ egy-egy közérdekü vezércikkét esetleg cikkét kell mindig ismertetni. Főképpen aktuális problémákat tartalmazó közlemények. Igy hallunk Mindszenti árulásáról, a Rajk-perről, Titó láncos kutyáiról. Ezekhez kell azután hozzászólani és helyeselni.

A szemináriumokon kül- és belpolitikai beszámolók, ideológiai kérdések szerepelnek. Itt tudjuk meg azt is, hogy 1954. óta a kommunista párt összetétele nem jól alakult, az uj tagok között kevés munkás került a pártba. Elsősorban a termelésben közvetlenül résztvevő munkások

aránya csökkent. Különösen nagyarányu a csökkenés Budapest olyan fontos üzemi kerületeiben, mint a III., IV., X., XIX./ Falun sem jobb a helyzet.

Ez azért érdekes, mert azt jelenti, hogy a párt és a tömegek között a kapcsolat erősen meglazult, számos pártszervezetben alig van pártélet, csökken a taggyülések látogatottsága és sok párttag már nem vállal pártmunkát.

Az emberek - ugy látszik - rájönnek arra, hogy a pártfegyelem tulzásai megfojtják az önálló gondolkodást s valamiféle "gépezet csavarjává" alacsonyitják az embert.

A Lenin által megalkotott s Rákosi által mintázott uj tipusu proletárpárt stratégiai és taktikai elvei, a proletárforradalomról és a diktaturáról szóló marxi-leninni tanitások nem tetszenek a munkástömegeknek. Azt vallják, hogy ezek az erőltetett dogmák a vezető politikai erőknek a munkástömegektől való elszakadására, a szocialista fejlődés megtorpanására, eltorzulására, a belső ellentétek és ellentmondások kiélesedésére vezetnek.

A külföldi szociáldemokrata pártok állásfoglalásából is ugy találom: kétkedve hiszik azt a dogmát, hogy a szocializmus épitéséhez diktatura kell s az osztályharc szükségszerüen ahhoz vezet; azt sem tartják elfogadhatónak, hogy ennek a diktaturának a munkásság és a parasztság olyan szövetségén kell alapulnia, amelyben a munkásosztályé a vezetőszerep; hogy ez a diktatura csak átmenet valamennyi osztály megszüntetéséhez és az osztálynélküli társadalomhoz vezet.

Nyugat felé tekintenek, ahol azt látják, hogy a kapitalizmus a legkülönbözőbb utakon már belenőtt, mélyen behatolt a szocializmusba, az már nem az itthon ábrázolt, hirdetett nyers kapitalizmus. Azt is látják, hogy ott a munkásosztály a polgári pártokkal szövetségben, oldja meg a szocializmus kérdéseit, mégpedig békésen és nem rombolással és sok-sok kegyetlenséggel, könnyel és hamis pro-

/ kerületek.

pagandával.

Ezek a tünetek már a jobboldali szociálisták revizionista nézeteit igazolják, amelyekben azt hirdetik, hogy korunkban a marxizmus elveszitette jelentőségét a társadalmi fejlődés szempontjából. Éppen ezért elutasitják azt a dogmát, hogy a kapitalizmusból a szociálizmusba való átmenet idején történelmileg szükségszerü a proletárforradalom és a proletárdiktatura; tagadják a proletár nemzetköziség elvét s követelik demokráciát s egyben a demokratikus centralizmus elvének elvetését.

Nem meglepő tehát, ha munkásainknak nem tetszik Lenin tudományosan kidolgozott terve a kommunista társadalom felépitéséről s tulzottnak tartják ezzel kapcsolatban az ország szocialista iparositására, a mezőgazdaság szociálista átszervezésére és a kulturális forradalomra, a nemzetek önrendelkezési jogára felállitott dogmáit is.

Jól látják, hogy az ideológiai alapon megteremtett, tervekre alapitott és nem realitásokra támaszkodó termelési viszonyok és társadalmi körülmények nem oda vezetnek, hogy "az ember végre emberi módon éljen", de az "élősdi" és "rothadó" kapitalizmus csökevényeit felülmulva hangtalan, tehetetlen és izzadó rabszolgává süllyesztette nemcsak a munkást, de függetlenségét elvesztett sokasok embert.

Ösztönösen félnek a dogmáktól: mert azt látják, hogy vezetőik azt kodifikáljak, amit teoretikusok és ideologusok valamikor papirra vetettek, amelyek arra szolgálhatnak, hogy félrevezessék vagy exaltálják a lelkeket, de nem arra, hogy azokkal kormányozzák az embereket.

De nem érzik azt sem, hogy az 1945-ben "felszabaditott" Magyarország szabad, független és valóban demokratikus országgá alakult, amelyben minden hatalom a dolgozó népé, amelyben nincs olyan magas közéleti tisztség, amely ne állna nyitva mindenki előtt.

Nem birják, - már természetüknél és vérmérsékletük-

nél fogva sem - az egypártrendszert, a pártonkivüliség szürke, hallgatag, birkamódon türelmes jámborságát, vagy egy olyan többpárt-rendszert, amelyben léteznek ugyan pártok, valamiféle népfront szervezetbe egyesülve, de ezek a kommunista párt vezetőszerepének elismerése mellett csak a "transzmisszió" szerepét töltik be. Ezt a formát nem birják, mert politizálni, szabadon gyülekezni, egyesülni és választani akarnak.

Az a meggyőződésem és tapasztalatom, hogy nem szeretik a diktaturát, még proletárformában sem, mert erőszakolt, igazságtalan és nem magyar életforma s mert a magyar emberek lelkében a szabadság vágya él s maguk a munkások is szeretik a kispolgári életformát, a nyugodt munkát, a családot és a hazát. Ezért érthetetlen előttük, hogy az értelmiségi és kispolgári elemek miért nem lehetnek a társadalmi fejlődés erői és hogy a munkásosztály - a proletárdiktatura időszakában - nem oszthatja meg hatalmát egyetlen más osztállyal, tehát a parasztsággal sem, bár a parasztsággal való szövetségnek megfelelően, ezt az osztályt is bevonják az államapparátusba és vezetésbe, de nagy körültekintéssel, mert jól tudják, hogy a parasztok ingadoznak a régi és az uj társadalmi rendszer között s hol előre mennek, hol hátra tekintenek, tehát éppen ezért irányitó szerepük nem is lehet.

De a tőke, mint ilyen sem érdekli a munkásosztályt.

Az az érzésem és meglátásom, hogy a munkásságnak közömbös, hogy a tőke állami kapitalizmus formájában halmozódik-e fel, vagypedig egyesek kezében koncentrálódik.

A munkást - s ezt mondjuk meg nyiltan - a szociális törvényhozás érdekli. Vagyis a munkaidő korlátozása /sok iparágban külföldön 4o órás munkahét van, a második világháboru előtt Franciaországban már az is volt/, a legkisebb munkabérek megállapitása /az Amerikai Egyesült Államokban a szövetségi törvények értelmében egy dollárnál kisebb órabért munkásnak fizetni nem szabad, stb./ a fizetéses sza-

badság, a társadalmi biztositások, a munkanélküli segélyek, a sztrájkjog, a családvédelmi intézkedések, családiház akciók, stb.

Ezek, a kizsákmányolás elleni intézkedések a fontosak s nem az, hogy a tőke hol van, hol koncentrálódik, mert ezek nélkül a kizsákmányolás államkapitalizmus esetében sokkal szemérmetlenebb, durvább, igazságtalanabb és könyörtelenebb, mint a szociálizmusba beépülő kapitalizmus esetében.

Ugy érzik, hogy kommunizmust és szabadságot egyszerre akarni nem lehet, mert ahol szabadság van, ott nincs kommunizmus, s ahol kommunizmus van, ott nem lehet szabadság.

Ilyen gondolatok kavarognak az emberek fejében, s igy élünk és beszélgetünk a gyárak kéményei között.

Várunk; ..... szemlélődünk.

Közben a hordók gurulnak, a lapátok csörömpölnek, a feszitővasak kopognak; ..... a sistergő masinák körül pedig szaladgálnak, vagy piszmognak a gumicsizmás munkás elvtársak.

Dolgoznak, morognak és várják, mégpedig reménykedve várják az idők mulását.

XI. Fejezet

~~Házasság Budapesten~~
~~az 1956 évi viharos történése —~~
~~A csodálatos forradalom és szabadságharc~~

— Ahogy én láttam.

A hónapok és az évek lassan-lassan peregnek; és én, ha hosszabb megszakításokkal is, de még mindig irom a "leveleket"!

Pedig időközben András fiam már belépett a nyolcadik esztendejébe s okos kis szemeivel már nemigen kérdezgeti: Teddy, mit csinálsz, ... mit irsz?

Inkább azzal nyaggat: hol vannak a hozzám irt levelek? Miért kellett azokat üvegpalackokba rejteni s valamol a kert mélyében, esztendőkkel ezelőtt elásni?

Hiszen nekem irtad a leveleket, én most már azokat látni, olvasni szeretném! - mondogatja.

A többiek is folcseperedtek. Hosszu esztendőkön keresztül megizlelték a nélkülözés, rettegés és a fütetlen albérleti szoba minden nyomoruságát és keservét, mert időközben a megmaradt családi fedelet elvitte az államositás, a virágzó gazdaságot pedig az "önkentes" felajánlás. Az 1951/52. évi gazdasági és pénzügyi szoritások, a horribilis adók és beszolgáltatási terhek ugyanis a családot már arra kényszeritették, hogy a meghagyott kis gazdaságot: a "parasztbirtokot" az államnak - ellenszolgáltatás nélkül felajánlja, csakhogy e türhetetlen s nemegyszer börtönnel fenyegető sok-sok zaklatástól menekuljön.

Kuláklistán szereplők sorsa volt ez!

Erre különben a jogszabályok módot is adtak s emberségesebb formáját jelentették az akkor divatozó anyagi levetkőztetésnek és teljes kifosztásnak.

Kicsuszott tehát a föld lábunk alól; végleg vége

lett a parasztéletnek, mert a család föld nélkül maradt, engem pedig a sors ..... a bujkáló életből besodort, belőkdösött a gyárak kéményei közé.

Most is itt és ugy dolgozom, ahogy azt az előző fejezetben leirtam, pedig már az Urnak 1956. esztendejét járjuk. Guritjuk a hordót, lapátoljuk a szenet és vigyázunk a sistergő masinákra.

Panaszolunk, termelünk és engedelmeskedünk.

Buzgalom azonban nincs; a hajrá is alábbhagyott!

Az "elvtársak" kedvetlenek; teli vannak panasszal, amit fokoz valami lelki nyugtalanság, amely mint valami villamosáram, át-átszalad a lelkeken s hol erősebben, hol enyhébben, de állandóan rázza, ingerli azokat.

Mi ez?

Lelki válság, vagy valami forrongásnak, ... talán forradalomnak az előszele?!

Nehéz megállapitani.

Mégis milyen tényezők formálják, hozzák létre ezeket a hullámokat s teszik ingerlékennyé, nemegyszer dühössé, az embereket?

Az előző fejezetben apró képecskékben már levetitettük a mindennapi életünket, ahogyan az a gyárak kéményei között pereg. A párttitkár, a bizalmi, a káder, a normák, versenymunkák, felajánlások, hajrák, felvonulások, a szeminárium, a szajré, az ideológia - többek között - mind helyet kaptak és keretet adtak a munkás mai életéhez.

Mindezekből azt láthattuk, hogy ez ~~az idegenből átültetett~~ s ma nálunk is divatozó munka- és munkásrendszer ellenszenves a dolgozó tömegeknek.

De nemcsak ezek, hanem más tényezők és behatások is vannak, amelyek ingerlik, izgatják az embereket.

Ezek kivülről jönnek és kivülről hatnak.

Ha a gyár kapuja becsapódik utánunk, ujságot veszünk a kezünkbe s belepillantunk a gyáron kivüli életbe, ... oda, ahol a politika zajlik, ahol a nemzet életét és jövőjét belső és külső frontokon formálják, ... azt talál-

juk, hogy a viszonyok a korábbi esztendőkhöz képest nem sokat változtak. Inkább romlottak, összekuszálódtak és értelmetlenebbé váltak.

Nagy ellentmondások, érthetetlen és értelmetlen megoldások keletkeztek, mégpedig a szocializmus építése tekintetében.

Bár az emberek, főképpen a hivatalokban és az üzemekben, még mindig "szabadság" jelszóval köszönti egymást, az elvtárs "urak" még mindig irodákban ülnek és gyülésekre járnak, valami azonban nincs rendben, mert magatartásuk egymással, de a pártonkivüliekkel szemben is zavart, ingadozó s nemegyszer pedig goromba, vagy tulzottan kedveskedő.

Valamitől félnek!

Széltében-hosszában arról sugdosnak és mesélnek, hogy a pártban baj van; ..... hasadás van. Megindult a rothadás és a jobbra-balra kacsingatás.

Ezek a pártházakból kiszivárgott hirek.

Maga a parlament is csak nagyritkán ül össze s ott is a képviselők, csak a kiosztott szerep szerint, előre elkészitett, átcenzurázott üres beszédeket olvasnak, de még mindig a nép nevében, a szabadság és a demokrácia védelmében szónokolnak; igy is kormányoznak és közigazgatnak, a biróságok pedig - főképpen büntető ügyekben - ebben a szellemben itélkeznek.

Pedig a valóságban - e nagy szólamok és papirformák között zajló terrorhullám-s pörölycsapások közepette - nyög, vergődik az egész nemzet; levegő, élet és szabadság után kapkod paraszt, munkás és értelmiségi.

S ha körültekintek, vagy pedig a halálos itélettel végződő bünpereket olvasom, mindig eszembe jut a nagy francia forradalom egyik kimagasló szereplőjének: Roland asszonynak az esete, aki lefejezése előtt - a guillotine-nal szemben felállitott hatalmas szabadságszobor előtt - igy kiáltott fel:

"Óh szabadság, mennyi gazságot követnek el a Te nevedben!"

Ő tehát nem mondanak, hanem olvasnak,

Ez akkor így is történt.

És vajjon nálunk, tizenegy évvel a második világháboru befejezése után, más a helyzet?

Nem, nem más; mert nálunk is a sok halálos itélet, elhurcolás, deportálás, bebörtönzés, az emberi polgári szabadságjogok lábbal tiprása és a gazságok megszámlálhatatlan tömege mind-mind a "szabadság" nevében és védelmében történtek és történnek, amelyeknek semmi közük a marxizmus-leninizmushoz.

Ez az a mágikus, szépen csengő, de mégis titokzatos szó, amellyel ma mindent, tehát nemcsak a köszöntést, el lehet intézni, be lehet takarni és el lehet leplezni s amelynek ma már más értelmet ad a kelet és nyugat.

Ebben az esztendők óta tartó lihegő s az örökös forradalmat, "szabadság"-ot játszó politikában időközben azonban volt egy nagy megtorpanás, váratlan megállás is.

Nem tartott sokáig, de megvolt; beiródott a magyar történelembe.

Az 1953 év tavaszán ugyanis, amikor a Szovjetunió [illegible] birodalmának diktátora a Kreml mauzoleumába került, nálunk pedig - a Szovjetunió kommunista pártja XX. kongresszusának állásfoglalása következtében Rákosi Mátyás helyére, a miniszterelnöki székbe Nagy Imre ült, akkor lélegzett fel a magyar s várt és remélt emberibb, szociálisabb, szabadabb és demokratikusabb életet.

Nagy Imre bátor és vádiratnak is beillő miniszterelnöki székfoglaló beszédében /1953 junius/ már szinte beleorditott a magyar élet sötétségébe, amikor bejelentette a deportálások megszüntetését, az internáló táborok feloszlatását, a törvényesség betartását, a pártönkény felszámolását, a börtönökben sinylődő ártatlan ezrek és ezrek szabadonbocsátását, a termelőszövetkezeti csoportokba való szoritás ördögi rendszerének a végét s egyben a magyar életnek az annyira sóvárgott több levegőt, napfényt és nyugati értelemben vett szabadságot.

És Rákosinak ott kellett hagyni a miniszterelnöki bársonyszéket, de nem vonult vissza a politikai szintérről,

mert Moszkva parancsára megtarthatta az időközben átszervezett párttitkárság első titkári posztját s ezzel együtt a mamutpárttá duzzadt kommunista párt irányitását.

Elejtették, de mégis megtartották!

A kormányrud mellől kiemelték, de megmaradt a motor kezelőjének.

Mi ez? Szemfényvesztés, megtévesztés, cirkusz vagy politikai ködösités?

Taktika ez, Moszkva taktikája! Mégpedig kérlelhetetlen és könyörtelen taktikája.

A harc ilyen körülmények között megindult a kommunista párton belül is. A miniszterelnök és a párt első titkára birkózott - lehet mondani - verekedett itt.

Mind a kettő Moszkvára támaszkodott; oda kötötték a különböző érdekü és szinezetü szálak és a politikai adottságok, lehetőségek. A kiméletlen osztályharcot hirdető szektás és dogmatikus irányzat ütközött itt meg először a békésebb, szociálisabb, nemzetibb és szabadabb életet igérő igányzattal.

A harc áll; hónapokon keresztül huzódott és hullámzott. Ezt pedig lehetővé tette az a Kremlben kialakult politikai zürzavar, amely Sztalin halála után Moszkvában a hatalmon osztozkodó Malenkov miniszterelnök, Hrustshov párttitkár, valamint Bérila belügyminisZter és egyben a GPU főnöke között kirobbant. Ennek lényegét egy jól tájékozott és benfentes ujságiró ismerősöm igy fedte fel előttem:

Rákosit és Nagy Imrét Moszkvába citálták. A tanácskozáson résztvevő Malenkov közölte velük, hogy a Magyar Kommunista Párt és a kormány tudtán kivül a magyarországi helyzetről egy vizsgálatot rendeltek el. A Molotov külügyminiszter által ismertetendő aktákból nyilvánvaló, hogy Rákosi a magyar helyzetről állandóan hazug és félrevezető jelentéseket küldött Moszkvának.

Erre való tekintettel Rákosival közölték, hogy a miniszterelnöki tisztet Nagy Imrének kell átadni, akinek teendőit ott a tanácskozáson pontosan előirták. Ennek befejezése után felállott Bérila s odavágta Rákosinak: "Ha pedig ezt megakadályozod, a gerincedet fogom eltörni!."

Amint tudjuk, a hosszabb ideig tartó moszkvai tusakodásban Malenkov nyomtalanul eltünt, majd később Bérilát is agyonverték s a hatalom végül is Hrusthov kezében összpontosult.

Ennek a küzdelemnek a vetüle tét nálunk is megtalálhattuk. Itt is volt - a moszkvai rezgésnek és hullámzásoknak megfelelően - nyilt, majd szinfalak mögötti viaskodás és életre-halálra menő dulakodás.

És ebben a kemény és kiméletlen küzdelemben és sok gáncsvetés és tusakodás után Rákosi és irányzata maradt felül. Nagy Imre itt is eltünt s az ország Hegedüs András személyében egy bábminiszterelnököt kapott, aki a szovjet kommunista párt XX. kongresszusi határozatait figyelmen kivül hagyva - lehet mondani - majdnem minden tekintetben Rákosi Mátyás és irányzatának kiszolgálója volt. Ha tett és cselekedett is valamit, azt gazdája szája-ize szerint tette és cselekedte.

Az ország népe pedig morgott és zugolódott, mert a gazdasági helyzet folytonosan romlott, a politikai élet pedig a lepel alatt veszedelmesen kavargott.

Az elkövetett hibákért meakulpázó, most már "önkritikát" gyakorló, de a hatalomhoz hisztérikusan és görcsösen ragaszkodó Rákosit 1956-ban a párttitkári poszton Gerő

Ernő /az orosz hadseregben tábornoki posztja volt/ váltja fel, de ez a körülmény már nem tudja az erjedést megakasztani és a közvéleményt megnyugtatni.

1956 nyarán már minden mozgásban és forrásban van, nyugtalan és zajlik.

A kormányzat vezetői Titóhoz és a Krimbe Hruscsovhoz utaznak. Alkudoznak, tárgyalnak és segitséget kérnek, hogy valami láthatatlan, de megérzett "Rémet" elháritsanak, elhesegessenek.

A közvélemény nyomására engedélyezett Petőfi-körben már kemény hangok hallatszanak;é az Irodalmi Ujság merész, támadó hangot használ s kezdi kiteregetni azt a sok szennyest, burjánt és dudvát, amelyet egy korrupt pártdiktatura esztendőkön keresztül politikai, gazdasági és kulturális vonalon magából kitermelt s megfertőzte vele az egész országot.

Közben a Rajk-per /volt belügy- és külügyminiszter/ ártatlanul kivégzett szereplőit rehabilitálják és a Kerepesi temetőben fenyegető beszédek kiséretében diszsirhelyre temetik. Uton-utfélen szidják a kormányt, a pártot, ~~és az egész rendszert~~, mely politikai és gazdasági csőd felé sodorta az országot s beletaszitotta, erőszakolta egy olyan rendszerbe, amely csak katasztrofához vezethet.

~~A rendszer~~ megbuktatására azonban senki sem gondol. Mindenki ismeri az Ávó erejét, kegyetlenségét és kiméletlen módszereit.

Azt is jól tudják, hogy a ~~oroszok~~ itt vannak s támaszpontjaikon ugrásra, lövésre és tankjaikkal taposásra készen állnak. Aki tehát augusztusban, vagy szeptemberben azt merészelte gondolni, vagy mondeni, hogy ezt a rendszert a párttal, hadsereggel és az Ávóval együtt, háttérben pedig az ~~orosz~~ támaszpontokkal meg lehet buktatni, azt mindenki - magamat sem kivéve - őrültnek, beszámithatatlan embernek mondhatta volna.

Az emberek enyhülést, emberibb életet és több szabad-

ságot kivántak; komoly megmozdulásra, forradalomra, azonban még álmukban sem gondoltak, de nem is gondolhattak.

Ez a kívánság, ez az emberbe oltott vágy löki meg, mozditja el s viszi utcára a fiatalságot. S ez az egyetemi és középiskolai fiatalság, amelyet a rendszer származás alapján szelektált, nevelt, istápolt és pénzügyileg agyontámogatott, megmozdul s 1956. október 23-án délután Budapest utcáin tüntetésbe kezd.

A tüntetés békés jellegü s a sulyos hibák kijavitását célozza. A szervezők felhivják a diákokat minden provokáció megakadályozására. A tüntetés programját sehol sem foglalták irásba, de a közhangulatot kifejezi az a 14 pont, amelyet az Épitőipari és Közlekedési Müszaki Egyetem október 23-i gyülésén fogadtak el s amely az esti órákban az október 23-i tüntetés lobogója lesz.

A 14 pontban már követelik a teljes vélemény- és sajtószabadságot, a "néptől idegen" népköztársasági cimer eltörlését, az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálatát .....stb.

A tüntetés a parlament és a rádió elé sodródik s az esti órákban már tombolássá, orkánná fokozódik és a tömeg már a politikai szintérről a leggaládabb eszközökkel eltüntetett Nagy Imrét követeli.

Hol van Nagy Imre? Kormányra Nagy Imrét? Vesszen Gerő! - zugja és zugja a felvonult tömeg.

A kommunista párt központi és politikai bizottsága pedig állandó permanenciában ülésezik s hozza a bizonytalan határozatokat, ami a fejveszettség jele és bizonysága.

Ez már a vihar, fekete felhőkkel és cikázó villámokkal!

A nép haragjának a vihara.... Talán lázadás!

A hirhedt Gerő-beszéd hangja, a Rádió ávós őrségének fegyverhasználata pedig csak olaj a tüzre!

A magyar lélek megmozdul és a vér forrásba jön; most

már orkánszerü erővel fellázad s el akar sodorni kormányt, pártot, ÁVÓt, hadsereget és ezekkel együtt a marxi-lenini ideológián eltévelyedett, hamis utakon járó egész rendszert.

Elég volt! ... elég volt! ... ez robban ki a lelkekből.

Ez a magyarság azonban már nem az 1918 őszének utcai tömege, amely az első világháboruban elfáradt, kimerült, megpróbált és a sok szenvedéstől elfásult nemzet fővárosában menetelt s szóvirágokba süllyedt vezéreivel elveszitette, darabokra szaggatta az ezeréves országot akkor, amikor a hadsereg a frontokon - lehet mondani veretlenül - és mindenütt még idegen földön állott.

Azok a vezérek nem akartak katonát látni, ... a Kárpátok koszoruzta hazát a csip-csup imperialistákkal szemben megvédeni; az annyi győzelmet látott hadakat fegyverben hazahozni, az ország területi épségét biztositó páduai fegyverszüneti szerződést elismerni, csak hatalmat birtokolni és a nép nevében kormányozni.

Vous étez tombé déja si bas! - Önök már ennyire süllyedtek! - mondotta Franchét d'Esperay francia tábornok, a szövetséges hatalmak déli haderejének Belgrádba érkezett főparancsnoka Károlyi Mihály miniszterelnöknek, mikor kormányküldöttsége tagjait bemutatta s a páduai helyett, amely Magyarország területi integritását nem érintette, uj fegyverszüneti szerződés megkötését kérte.

S azután jött a fegyverhajigálás, a csillagtépés és az őszirózsa; a kormány pénzén felfegyverzett nemzetiségekkel a nevetséges tárgyalás; majd Erdély, a Felvidék, a Délvidék elvesztése és csak hónapokig tartó rothadás után, 1919 március 21.-én jött a kommunista párt s a kétségbeejtő helyzetben átvéve a hatalmat, végre fegyverhez nyult s egy hónap alatt - a szervezett munkásság bevonásával - ütőképes hadsereget teremtett, amint azt az I.fejezetben röviden vázoltam.

A történelemben - én ugy látom - példátlan az összeomlásnak és országvesztésnek ez a módja és lefolyása. Csodával határosan történt a nagy összeroppanás és az érthetetlen lelki zsibbadtság; az volt az általános meglátás, hogy a magyar hanyatló, dekadens nép, amely már nem alkalmas arra, hogy a Kárpátok koszoruzta ezeréves hazát birtokolja s az ott lakó népek békéjét, boldogulását, helyes demokratikus és szociális politi-

kával biztositsa s a nemzetek társaságában ezáltal szolgálja az egyetemes jót, szépet és igazat.

És most, a második világháboru után, egy másik csoda kezdődött: 1956 október 23.-a és az azt követő tüneményes napok és hónapok csodája.

Ez cáfolata 1918 őszének és mindannak, ami a magyarság sorsáért, jövőjéért aggódó lelkekben felgyülemlett s egyben bizonyitéka annak, hogy a magyar nép és nemzet életrevaló, hivatott a Kárpátok medencéjében országolni és kormányozni s joggal feltehető, hogy bátorságával és kiállásával lerakta egy második ezerév szilárd alapjait.

1956 október 23.-án a magyar lélek megmozdult és a vér forrásba jött. Ezerév történései és hagyományai hozták mozgásba és forrásba! Fellázadt, ahogy már mondottam: orkánszerü erővel el akart sodorni egy olyan kormányt, pártvezetőséget, ÁVOt, hadsereget és ezekkel együtt egy olyan rendszert, amely a szocializmus, a demokrácia, a humánum és az elemi emberi jogok megtagadásával, eltorzitásával a személyi kultusz hivatalosan hirdetett rendszerét próbálta az ország nyakára hozni s állandósitani.

Este 9 óra után, amikor villamossal éjjeli szolgálatra a Kálvin-téren áthaladok, a Muzeumkert előtt már ezrekre menő tömeg, égő ávós gépkocsik, füstoszlopok és kiszabaditott embereket ünneplő tömeg.

A Városliget és környéke - ezt többen s ezen az éjszakán utcai csavargásaim alatt igy mondották el nekem - is embertenger. Ott zug és kavarog az első ezredév csodás emlékmüve: a kettőskeresztet még mindig tartó angyal, a honfoglaló magyar vezérek és magyar királyok büszke alakjai és a Hősök tere körül. Erőt merit a történelem kutjából, bátorságot és hősiességet a magyar multból, hogy nekiforduljon az onnan pár száz méterre - templomrombolással felállitott bálvány - a személyi kultuszt megtestesitő Sztálin szobor ellen.

A magyar nép felkel a kiméletlen zsarnok materialista, vérgőzös ideológiája és politikája ellen. Nekirohan a szimbólumnak: a még életében bronzbaöntött diktátornak, akinek nevét nemcsak a Szovjet Birodalomban, de itt a magyar földön is cselédjei csak ájtatos szemforgatással, alázattal s örökös rettegéssel merik kiejteni s kinek védpajzsa s milliós orosz szuronyok védelme alatt követték el megszámlál-

hatatlan gazságukat.

Kötelet, vasat és dinamitot követelnek! – épp mondották ellenem.

Nem törődnek már a rettegett ávós pribékekkel, a hatalmas ~~orosz~~ marjal birodalom milliós hadseregével és tankjaival. Azt a szimbólumot akarják eltávolitani, ledönteni és összetörni, amely az ezeréves magyar multat reprezentáló Hősök-tere szomszédságában magasba szökellő márványtalapzaton áll és amelynek árnyékában dolgoznak, kormányoznak és vakon engedelmeskednek a Magyar Népköztársaságnak keresztelt ~~csatlós~~ állam vezetői és kormányzói.

A hatalmas bronzszobor hamar kötelekre kerül.

Emberi erő azonban nem bir a diktátorral. Hiába rángatják, huzgálják és döngetik Sztálint. A szobor nem mozdul, nem enged; a diktátor áll s várja cselédjei segitségét. Azok azonban elbujtak ama nép haragja elől, amelynek "nevében és megbizásából" büszkén és kiméletlenül hirdették és osztogatták a sztálini szabadságot, jólétet és szociálizmust és az elkorcsült ideológiát.

Teherautók jönnek; vassodrony-köteleket hoznak s a hurkok hamar felkerülnek a szobor nyakára, derekára és lábára. Egy bömbölő tülkölésre felbugnak a motorok s megfeszülnek a sodronykötelek. A bálvány meginog s recsegés, ropogás és egetverő üdvrivalgás között lebukik, le a hatalmas talapzatról, ahol csak a két szárbatört csizmás lába marad. Ott fekszik az utca porában, amelyben megrugdossa és leköpdösi a magyar önérzet, becsület és elkeseredés.

Ott fekszik a kötélhurok között s ugy remélik, hogy bárgyu vonaglással kérdezgeti: Ez is ..... ez is lehetséges?

Nemsokára pedig elindul az egyik teherautó vontatókötelén, hogy a lerombolt Regnum Marianum templom terén s százezrek és százezrek üdvrivalgása között, most már meggyalázva és megcsonkitva elvonszolják a Nemzeti Szinház felé, ahol további ezrek már rohamra indulnak a rendszer hazugságvára: a "Szabad Nép" palotája ellen.

Az éjfélt már elütötte az óra. A Blaha Lujza téren,

a Corvin Áruház és a Nemzeti Szinház között tehergépkocsik égnek. A lángok belevilágitanak az éjszakába, a magyaréletnek szokatlan, nyüzsgő éjszakájába. Embertömegek mozognak: gyermekek, öregek, katonák és más egyenruhások. Máglyát raknak. Máglyát a Szabad Nép József kőrutra néző könyvesboltja előtt, az onnan kihajigált könyvekből.

Magasra csapkodnak a lángok s megvilágitják az örömtől elöntött arcokat.

Mennyi fényesség, mennyi lelkesedés!

Mi lesz ebből, ha a parázs továbbterjed s felgyujtja Budapest népét és lelkét!? – *zúg át a lelkemen.*

Hazugság vára! Hazugság vára! - zugja a tömeg s az emeletről könyvek, ujságkötegek repülnek; tápláljják a pattogó tüzet, szitják a lelkesedést.

Ég az ideológia sok-sok kötete és a szemérmetlen hazugságok krónikása.

~~Mentik, mentik és tanácstalanok, megmászkálnak a tegyütt ott égnek és tanyadnak, nem kellenek Budapestnek, sem pedig a népnek!~~

És szemben velünk /ott álltam én is/, vállratett géppisztollyal, "kék" rendőrök állnak; ujjukat sem mozditják.

A Rákóczi utról tankok dübörgése s több ágyulövés hallik; ..... majd diadalorditás.

Azután ujabb tüzek. Égnek a kocsik és a támadó hernyótalpak! - fut az örömhir; hozza a levegő.

A tömeg nem mozdul, de afelszakitott kövezet kockáival megkezdi a rendszer propaganda palotájának ostromát.

Lendülnek a karok, megfeszülnek az izmok s rengve - ropogva és csörömpölve hullnak a hatalmas üvegtábla darabok.

Ég, pusztul a vár és a krónikás!

Teherautók érkeznek! Rajtuk lelkes fiatalok, de most már fegyverben. Nemegyszer nagyobb a puska, mint az azt görcsösen szoritó kis ember.

Vannak közöttük 12-15 évesek is.

b a mag nem tanúlt vagy elkésett

A honvédség átállott; ..... ne féljetek! - zugják a tömeg felé. Lesz most már fegyver is; a rakodás a fegyverraktárakban megkezdődött.

Már a második, harmadik emeleten is törnek a nagy üvegtáblák, onnan is jócskén repül a tüzeket tápláló anyag.

Izvesztija, Pravda, ... L'Humanité! - orditják.

Ujabb fegyverek katonák!

Rádióhoz, ... rádióhoz! ..... Ott ellenállás van s halomra lövik a fiatalságot!

Ismét fegyverropogás és több ágyulövés.

A tömeg nem mozdul ..... s valaki beleordit az éjszakába:

Le a vörös csillaggal, [illegible]

A palota ormán ott ékeskedik és büszkélkedik az ötágu hatalmas csillag, Ma nem világit-, nem fénylik piros ragyogásban. Sötéten meghuzódik, s szinte megdöbbenve bámul a közelébe hurcolt, porban fekvő, meggyalázott és megcsonkitott diktátorra s a fellázadt tömegre.

Mi ez, ... mi történik itt?

Le a csillaggal; ..... le a sátán cimerével! -

S máris másznak az emberek a padlásra s onnan a tetőre.

Dolgozik a kalapács, zizeg a fürész.

Nem könnyü munka a hatalmas vastraverzeket felbontani és elfürészelni. Egy jó félóra is eltelik, mig odafenn a szakértők, lobogó lángok fényénél ésezrek dobogó szivének melegénél, elkészülnek.

Vigyázz! ..... A csillag elindul!

A tömeg a palotát szegélyező járdáról az uttestre huzódik s [illegible] ötágu csillaga valóban elindul; ..... zuhan ..... zuhan s egetverő orditás közepette a kövezeten hull.

A kalapok a fejekről lerepülnek, a kezek az ég felé lendülnek s könnyek, most már örömkönnyek között, ezrek

torkából szakad fel az egek Urához a magyarok imája:

Isten áldd meg a magyart
Jókedvvel, bőséggel;
Nyujts feléje védőkart,
Ha küzd ellenséggel.

Az óra éjfél után fél-hármat mutat. Ujabb teherautók, fegyverosztogatók jönnek s a tömeg lassan a Sándor utca felé sodródik, hogy bevegye a hirszolgálat házát: a Rádiót.

Itt még javában áll a harc!

A szük utcába préselt épület ávós őrsége nem tágit, nem adja meg magát. A felmentésükre sietőket pedig elintézi a lelkes és áldozatkész, de most már fegyveres fiatalság.

Itt már halottak és sebesültek is vannak; rohamok és komoly összetüzések.

Budapest az utcán van; Nagy Imrét az elmozdított miniszterelnököt és a 14 pontot követeli. Fegyverkezik és az ávósokat keresi. Nem törődik az utcákon száguldó és riasztólövések tömegét leadó rendőrségi autókkal, de a komoly beavatkozókat megrohamozza, most már lövi; az autókat, tankokat pedig felboritja és felgyujtja.

Ez nem [illegible] a magyar jövő napjával az 1918. őszirózsás forradalom, csillagtépés, ez már hosszú láncszem a láncban ez a magyar jövő napja! Ki tudja ez

Lassan hajnalodik. S úgy reggel 5 óra felé, amikor már a tömegek szemében megbukott a gyülölt kormány, a párt, a hadsereg és az Ávó, a párt titkárának: Gerőnek és a kormánynak kérelmére - ugy tudjuk - támaszpontjaikról elindulnak a városhoz páncélokks hadosztályok, hogy a rendet helyreállítsák, ujra megtisztítsák a szobrokat, csillagokat döntögető, sarló és kalapácsos vöröszászlókat égető, rendszert buktató magyart, amely a kormány, a párt ama hűtlen volt megfélemlítésére.

A hajnali szürkületben már végellathatatlan sorokban dübörögnek az Üllői, Fehérvári és a Váci uton Budapest szive felé a tankok. - Hívásra jöttek!

A szörnyü és csikorogva haladó kolosszusok ágyu és géppuska csövei fenyegetően pásztázzák az utcákat, s néha-

néha el is dördülnek, hogy megfélemlitsék a lázadásba szédült magyart s helyreállitsák a megszokott rendet és fegyelmet.

A villamosközlekedés már az éjjel teljesen megszünt s igy gyalog kerülünk vissza az éjszakai müszakot meg nem tartó kőbányai üzembe. Gyorsan átöltözködöm s két munkatársammal a Népligeten keresztül hazafelé indulok a Szabadsághegyre, ahol gyermekeim várják gondviselő apjukat.

A nagy dübörgésre és az ágyulövésekre munkatársaim visszafutnak az üzembe, én az Üllői uton haladó tankoszlopot átvágva, a Petőfi hid irányába menetelek, amelynek közepén találkozom a Fehérvári utról bekanyarodó tankoszlöppal.

Azt gondolták, sőt ez lehetett a meggyőződésük, hogy a szoborromboló, zászlóégető és kormányt buktató magyart a tankok vad dübörgésével és az ide-oda lövöldözéssel ugyanugy engedelmességre késztetik, mint a németet és lengyelt. Az 1953.évi junius 17.-i berlini és az 1955.évi wroclavi német, ill.lengyel felkelés ugyanis csak addig jutott el, hogy pár gyárat, kormányhatósági épületet felgyujtottak, a tüntető százezrek pedig pár embert megöltek, de a segitségül hivott szovjet tankok beavatkozására megfutottak; eszmét és zászlót 24 óra alatt odahagytak.

Ez Budapest népével nem ismétlődött meg.

A kormány és párt által kért hadsereg a reggeli és a délelőtti órákban ugyan bevonult, de a Rádió és más fontos posztok már a lázadók kezében voltak. A budai körtéren - szemem láttára - már tégla és kődarabokkal hajigálják meg a Fehérvári uton felvonuló tankokat. Lövések is történnek,amire ágyu- és gépfegyvertüz a válasz.

Máshol is lövöldöznek. A párt központi és politikai bizottsága javaslatára a délelőtti órákban Nagy Imrét miniszterelnöknek nevezik ki, abban a reményben, hogy ez lecsillapitja a hihetetlenül felizgatott lelkeket és a felkorbácsolt szenvedélyeket.

Ez nem következett be. Budapest népe ugyanis a katonai beavatkozásban a legdurvább és legbrutálisabb beavatkozást látja, amely veszélyezteti a kivivott szabadságot s a nemzet nyakára kivánja visszahozni azt a megbuktatott Rákosi-Gerő rendszert, amely a személyi kultusz nyomdokain kiván itt a magyar földön országolni, vezetni és gazdálkodni.

Oroszok haza! Ki Budapestről ... ki az ország területéről!

Ezt harsogják az emberek, ezt követelik a falakra mázolt jelszavak, hiszen mit sem tudnak az erőviszonyokról, adottságokról és lehetőségekről. Ők csak Rákosi katasztrófa-rendszerét gyülölik, attól akarnak szabadulni s szociális és demokratikus formák között emberhez méltóan élni. A szovjet csapatok beavatkozása éppen ezért hatalmas felháborodást váltott ki ... olaj a tüzre.

A csapatok azonban nem csinálnak hátraarcot! A tankokkal ide-oda futkosnak, majd itt is, ott is tüzet kapnak. Lövik őket, de most már a magyar honvédség segitségével.

A Mária Terézia laktanyánál, az Üllői ut és a Ferenc kőrut sarkán már tömegesen feküsznek a szétlőtt tankok és ágyuk. Maléter ezredes honvédei nyirják az orosz gépeket, kiméletlenül belelőnek a beavatkozókba. A laktanya falrészeit szitává lövik, az ezredes azonban nem marad adós a válasszal. A benzines palackok is mind gyakrabban és gyakrabban robbannak s az azokat hajigáló gyerekek nagy bátorságról tesznek tanuságot s ez a szovjet haderőt is hámulatba ejti.

A szovjet hadsereg szinte tehetetlen. Az emberek - szemem láttára - vasrudakkal rohannak a tankoknak s a hernyótalp alá dugva hol ide, hol oda forgatják azokat. Hiába dübörögnek, csörömpölnek a kőrutakon és a Rákóczi uton. Tüzet kapnak, felborulnak s csak a leszakadt villany- és villamosvezetékek, a betört ablakok és kirakatok, temetetlen emberi hullák, rommálőtt házak jelzik szomoru munkájukat.

Igy megy ez éjjel is. Mindenütt robbanás, géppuskakattogás és ágyuugatás. A felgyujtott üzemek és gyárak, a megostromolt pártházak lángnyelvei és az ágyuk toroktüzei messzire világitanak; jól látszanak innek a Szabadsághegyről is.

Az egyik délelőtt a pesti Dunaparton egymásnak kiáltják az emberek: "Átálltak az oroszok! Ők is az ÁVÓ ellen küzdenek!"

A Kossuth Lajos utcában, az Astoria szálló előtt - lelkendezve igy kiáltoznak - már magyar zászlókkal diszitett orosz tankok állnak!

Valóban, az Astoria előtt ezrekre menő tömeg és hét orosz tank áll zászlódiszban. A tankok zsufolásig megrakva

magyar fiatalsággal és nemzetiszinü zászlókkal.

A magyar lélek tobozódása ez a nemzeti szinekkel; vagy talán több: a magyar önérzet, harci szellem viharzása, ~~szeretet a szabadsággal~~ tüntetés az ártatlan bevonulás ellen.

Parlamenthez! ..... Parlamenthez! - orditja a tömeg s barátkozik a kimászott orosz legénységgel.

Egy anya kétségbeesve kiabál:

Jancsikám, ... Jancsikám ..... gyere le! A válasz: nem, nem, soha! Nem, nem, soha! Vesszen, vesszen Gerő! Parlamenthez, ... Parlamenthez!

A tankok mozognak, fordulnak és csikorognak. És rajtuk a hangyamódra összezsufolt fiatal tömeg kórusban orditja:

Parlamenthez ..... Parlamenthez! .....

És ebben a lelkes hangulatban a Kálvin-tér felől tankok dübörögnek s a fegyvertelen tömeg jöjj vihöllessel ~~kezd~~ lőnek.

Jönnek! Kettő ..... három ..... öt és ujra lőnek.

A tömeg a Rákóczi ut felé menekül, amikor egy erős férfihang belecsattan a dübörgésbe:

Hová mentek, ... miért szaladtok!? ..... Elibe.... elibe!

És a tömeg megfordul. Pirosló arccal és fehér zsebkendőkkel; gyermekekkel az élen és fegyvertelenül nekiszalad a dohogva s felettük tüzet okádva közeledő tankoknak.

Én is ott szaladok; ..... elfelejtve életet, szenvedést és az otthon aggódó gyermekeket.

Valami csodálatos erő, káprázat kapott el valamennyiünket: aprókat és öregeket, asszonyokat és férfiakat.

Nem hisztéria vagy elvakultság ez!?

Ez valami más: nem tiszadas, de a nemzeti büszkeség, elkeseredés és a szabadság láza. Ez vitt, taszitott a tankok felé lobogó fehér zsebkendőkkel és nemzetiszinü szalagokkal.

A tankok jönnek! ..... Majd prüszkölve, dohogva lassitanak s előttünk megállnak.

Állnak és bámulnak.

S mig az ágyucsövek leeresztve kérdően néznek a forradalmi forgatagba, a lázban égő szemekbe, a gyerekek mámorosan mászszák a hernyótalpakat, a páncélt s nemzeti szinekbe öltöztetik a beavatkozók acélbarmait s ... az előbujt és nevető és cigarettát osztogató oroszok fülébe orditják:

Parlamenthez, ... Parlamenthez!

Dávaj; ... előre és csatlakozni a többi tankhoz!

És az orosz engedelmeskedik. Előre megy és csatlakozik; látja, hogy ez nem ellenforradalom vagy forradalom, ez valami más, amit békés uton is el lehet intézni.

De más helyen is megy a fraternizálás. Az EMKE kávéházban például már az Ávós alakulatokat lövik, máshol egymásba is belepuskáznak.

Mi ez? Csoda, magyar csoda!

S amilyen értelmetlen és alávaló módon és a mult politikai vezetőinek hibáiból vesztettük el a történelmi ezeréves határokat a Kárpát-medence népeivel együtt, ugyancsak csodákkal határos módon szerezzük most vissza becsületünket, hirnevünket s rakjuk le egy második ezredév erkölcsi és politikai alapjait, mert szocializmusért, demokráciáért, elemi emberi jogokért állt ki és verekszik most a magyarság.

Aki azelőtt pár nappal azt merte volna állitani, hogy Rákosi rendszerét belülről meg lehet dönteni, azt mindenki őrültnek tekinthette. S ime - az első 24 óra alatt - nemcsak a kormány, a párt, a hadsereg és az Ávó bukott meg, de Rákosi hamis rendszere is s az erre következő háromszor 24 óra alatt pedig egy hatalmas birodalom katonái kapnak leckét a hadviselésből és a bátorságból egy olyan harcban, amely most már szabadságharc formájában folyik Budapest népe és a Szovjet Birodalom között.

A harc most már mindenütt folyik, a lázadás - politikusok hibájából - szabadságharc lett, amely napról-napra elfajult, értelmetlenül tombolt. A Nyugati előtt és a Váci uton ugyanugy lőnek, mint a Széll Kálmán-téren vagy a körutakon. Mindenütt barikádok, felforditott és keresztbe állitott villamoskocsik és autobuszok, a Széll Kálmán-téren pedig vasuti pullmankocsik. Temetetlen, s itt-ott papirral letakart hullák, a tereken és utcákon frissen hantolt sirok. Ezek az elesett szabadsághősök, a névtelen harcosok sirjai.

Virág még nemigen jutott nekik, mert a harc áll, az ablakokból kattog a fegyver, s robban a kézigránát és a benzines palack. Omladoznak a bérházak, a paloták. A falakat morzsolják az aknák és gránátok; az emberek, mégpedig fenyegetőző és dühös emberek pedig járják az utcákat s az egyik kapun be s a másikon ki bujkálnak.

Oroszok haza! - zugja Budapest dolgozó népe és fiatalsága.

S a szovjet vezetők és egy nagy birodalom katonái nem birják a nyomást ... a szoritást. Ők a dolgok ilyen tragikus fejleményére nem is gondoltak. Nem akartak ők itt tömegekbe lőni, ágyukkal és tankokkal, aknavetőkkel pedig rombolni. Itt csak urai ellen egy fellázadt népet, még pedig joggal fellázadt népet találtak, de nem forradalmat, pláne ellenforradalmat. Megingatja őket a kemény visszavágás s kétségbeejti az a szimpátia, amely katonáit elfogta egy igaz ügyért, szabadságért küzdő bátor nép kiállása miatt. Itt egyszerü dolgozók, diákok és gyermekek harcolnak. Ha kell fegyver nélkül, zsebkendőkkel és puszta kézzel is rohamoznak! ~~kiszxxxxxxxxx~~ Ezek nem ellenforradalmárok; hiszen a multat sem ismerik!

Szabadságot, demokráciát követelnek s emberibb életet, amely szivük mélyén nekik: oroszoknak is ott szunnyad. De ők mások; a bálványt még nem merték ledönteni és az utca porában meghurcolni, megtaposni.

Itt megcselekedték s azután sem ijedtek meg, mint a németek és a lengyelek Berlinben és Wroclavban, a tankok dübörgésétől és az ágyuk tüzétől.

Mi ez más, mint csoda, ... magyar csoda, amely megrázza nemcsak a szovjet emberek lelkét, sőt a szovjet birodalmat is, de hatással lesz a világ minden részén müködő kommunista páftokra is.

A helyzet óráról-órára csak rosszabb lehet, mert a lelkesedés nő, a tüzerő nő; a bevonult és az utcákon, tereken kóborló, leköpdösött és fenyegetett orosz tankok pedig könnyen katasztrofális vereséget szenvedhetnek, aminek kihatása beláthatatlan.

A helyzet tüzszünetet diktált s a Nagy Imre kormánya azt - helyesen vagy helytelenül - megadta, azzal a feltétellel,

hogy a szovjet haderő kivonul Budapest területéről s közben tárgyal az egész ország elhagyásáról és egyéb függő kérdésekről.

Budapest diadalmámorban uszik.

Az orosz birodalom egyik hadseregét megverték és lelkileg megfertőzték; felnőtt és gyermeköklökkel pedig Budapestről kivonulásra kényszeritették. Ez tagadhatatlanul világsiker, óriási erkölcsi győzelem! Még náluk is csak elismerést, megbecsülést kelthet, hiszen Leningrádnál, a moszkvai és a volgamenti nagy csatákban ők is fényes tanubizonyságot tettek áldozatkészségükről és az erkölcsi erejükről. Menniük kellett s a dekadensnek hitt magyarok pedig tomboltak!

A kolosszus még aznap éjjel puskalövés nélkül sietve kivonul és magával viszi beteg és megrongált tankjait, megmaradt ágyuit, valamint szellemében és lelkében megrázott, a szabadság vágyával pedig már megfertőzött katonáit.

Az emberek hamar elfelejtik az ágyudörgést, fegyverkattogást és a szovjet katonákat, no és az együtt szivott cigarettákat. A diadal után nemzeti szinekbe öltözve ünnepelnek és szerveznek. Nem hadsereget szerveznek, de pártokat. Nem okos, észszerü politikán gondolkoznak, de fellegekben, mesékbe illő illuziókban járnak.

A szabadság rég nem élvezett édes mámorában beleszédülnek a politika hinárjába s gombamódra tenyésztik ki a különböző pártokat. Ezek a megjelent ujságok tömegével, jelszavakkal, tarkabarka programokkal összezavarják, megtévesztik az örömtől ragyogó magyart, aki nem veszi észre, hogy a nagy politikai történtetésben és csörtetésben nincs másról szó, mint arról, hogy egyesek mielőbb megsüthessék politikai pecsenyéjüket. Nincs bölcs vezér és államférfi, aki ebből a nemzetközileg is rendkivül nehéz helyzetből és belső tombolásból bátran kivezethetné az országot.

Közben vörös zászlókat égetnek, az oromzatokról csillagokat hajigálnak, s nemzeti bizottmányokat, munkástanácsokat alakitanak. Keresik és kergetik, bizony nemegyszer fel is akasztják a személyi kultusz védenceit, az Ávósokat, akik megterhelt lélekkel a nép bosszuja és haragja elől menekülni, elbujni próbálnak. A nagyhangu és "bölcs" vezérek is elmenekülnek. Rákosi Mátyás, a haza "bölcse", Hegedüs András, Gerő Ernő és a volt miniszterek tömege, meg a többi nagy és kis cseléd, trombitás és dobverő valahol a határokon tul teljes kényelemben élvezhetik a "jól megérdemelt" pihenést. Országlásuk, kormányzásuk gyümölcsei mind beértek, azokat most már betakarithatják!

A kormány még mindig nem stabil; azon állandóan igazgatnak, változtatnak. A kivonult ~~oroszok~~ szovjet csapatok közvetlen szomszédságában /Budapest körül/ ásták be magukat. Nagy Imrének sok-sok nehézséggel kell megküzdenie. De tárgyal velük s igyekszik Moszkvával megállapodásra jutni.

A gyülölt beszolgáltatást és tagositást közben megszüntetik, az Ávót feloszlatják, a sarló-kalapácsos cimert eltörlik és helyette a Kossuth cimert vezetik be. A politikai foglyok ezreit szabadon bocsátják, vagy kiszabaditják; igy - többek között - Mindszenti biboros hercegprimást is. Becsületes választásokat igérnek s a bünperek felülvizsgálatát is elrendelik. Az igazgatást a tanácsok helyett a nemzeti bizottmányok veszik át. Külpolitikai téren pedig bejelentik kilépésünket a varsói szerződésből és a semleges külpolitikát. Az utóbbi több mint merénylet volt a nyugati hatalmak bizodalma erdekében.

Uj élet, uj magyar élet jelei bontakoznak ki, amit fokoz a reménység, hogy az oroszok az országból való kivonulásról és a függő kérdések rendezéséről kormányzati és katonai szinten tárgyalásokat folytatnak. Közben azonban - a beérkező riasztó hirek szerint - Budapest körüli csapataikat felváltják és erősen feltöltik az uj erős egységekkel és megindulnak Románián és Csehszlovákián keresztül Magyarország felé.

A magyar és ~~orosz~~ a szovjet kormány- és katonai megbizottak november 3-án délelőtt - igy hallottam - már a parlamentben, majd az egyezmény végleges szövegezésére és parafálására este 10 órára tüznek ki találkozót az ~~orosz~~ szovjet főhadiszálláson.

Budapest alszik; az álmok álmát alussza s a tüzszüneti szerződés nyugalmában s a pártpolitika gőzében bizalommal várja az ~~orosz~~ szovjet-magyar szerződés megkötését s a ~~hó~~ bekövetkezett ~~diktátumok~~ szovjet csapatoknak az országból való végleges távozását.

November 4-én hajnalban azonban, négy és öt óra között, hatalmas detonációk, robbanások rázzák fel a főváros lakóit. A robbanások, tompa dörgések egyre fokozódnak; majd tankok, repülőgépek nyomasztó moraja tölti be a leve-

T Az a gyanusip ez és a hatásvadászat jele! Ugy látnak nem tudják lemérni a nemzetközi adottságokat és erővonalakat s mintha a nagy adottal vert propaganda felé hajlanának.

gőt. Ide a hadüzenet-hegyre tisztán jönnek a hangok.

A kolosszus ujból elindul. Lő, rombol s ezer és ezer tankjával ujból megrohanja a várost.

Nem érdekli a megkötött tüzszüneti s állitólag alá-irt kormányközi szerződés.

A rádió felhivja a tárgyalásra kiküldött miniszte-reket s köztük Maléter honvédelmi minisztert, hogy azon-nal térjenek vissza. Nagy Imre SOS felhivást intéz nyu-gathoz és segitséget kér.

A miniszterek nem jelentkeznek, ... már foglyok, nyugat pedig hallgat, nem mozdul és a még romokban heverő Európa miatt nem is mozdulhat, világháborút pedig kockáztatni senki sem akar.

A tankok ezrei pedig már a főutvonalakon, a körúta-kon zörögnek. Jönnek pokoli zajjal ezek az acélbarmok és össze-vissza lövöldöznek; ébresztenek és riasztanak.

Nincs becsület, nincs szerződéstisztelet és adott szótartás! Csak egy van: étvágy és bosszu!

Összetaposni, felfalni, ... leteriteni Budapestet és egy országot, amelynek népe fellázadt Moszkva, de nem ellen, de a nemzeti kultura őrületébe zuhant vezetők miatt.

Budapest ébred, nyujtózkodik s ujból fegyverhez nyul.

Szól a puska, kerepel a gépfegyver s robbannak a pa-lackok. Az acélbarmok szakadatlanul vágtáznak s halomra bugdácsolnak, elterülnek az Üllői ut, a Ferenc körut, a Mária Terézia laktanya, Csepel, a Váci ut, Rákóczi ut és a Széll Kálmán tér környékén.

Temetőjük most is főképpen a Ferenc körut és az Üllői uton szögbe ékelődő Mária Terézia laktanya és kör-nyéke, valamint a Korvin-köz. Itt az elhurcolt Maléter "ezredes" katonái: honvédek, szabadságharcosok és gyerme-kek állnak őrt s hőskölteménybe illő fogadtatásban része-sitik az ujból bevonulókat.

Orkán tombol itt!

Egybeolvadó lelki vihar és bombazápor!

Egymásra buknak és dülnek a tankok, ágyuk és akna-vetők. Leszakadnak, leroskadnak falak, erkélyek, tetőzetek, sőt egész emeletek. Por, füst, ágyudörgés, kattogás és rob-

banás az egész városrész, amelyben most is igazi szabadságáért verekszik a magyar.

A gyerekek a kapualjakból szaladnak ki, vagy a hirdetőoszlopok mögül hidegvérrel és biztos kézzel dobják a sörös üvegekből készült benzines palackok tömegét és adják le a géppisztolysorozatokat.

Hol tanulták, ki bátoritotta őket?! Nem tudjuk.

Azt beszélik, hogy az ide, nagy számban áttelepitett északkoreai diákok voltak a mesterek. Ők oktatták s tanitották iskolatársaikat a benzines bombák készitésére és használatára.

Sulyos áldozatokat is vállaltak s nagy számmal estek el a magyar szabadság védelmében. Tény az, hogy barátaik: ezek a kis emberkék alig birják még a puskát, a géppisztolyt, s még nem is dobják messzire a "sörös üvegeket", de használják s nem eredménytelenül csattogtatják és hajigálják.

Mi ez más, mint csoda, ... magyar csoda!

Igy megy ez napokon, éjszakákon keresztül.

A kolosszus azonban ujabb és ujabb acélszörnyeket hajszol előre, nem kimélve sem saját katonáit, sem pedig a magyar fővárost.

És a nagy viharban már a tüzek is szaporodnak. Messzire látható lánggal ég a Magyar Divatcsarnok, a Royal Szálló és más épületek tömbjei.

Lyukak, aknák által vágott széles szakadékok tátongnak itt is, ott is, de azért a puskák tovább szólnak, a palackok tovább robbannak.

A gyürü azonban szorul!

Hiába az általános sztrájk, a vidék: főképpen Miskolc, Győr, Pécs, Dunapentele és környékének ellenállása és bátor harca. Az ellenállási központokat körülveszik s kiméletlen bombázással, napokig tartó harc után, megsemmisitik.

De ez még mind nem elég!

A házakban és az utcákon ezrével szedik össze a fiatalságot. Válogatás nélkül hajigálják fel páncélosok által kisért tehergépkocsikra s zárt vagonokban vonatszámra viszik keletre: az ismeretlenbe.

A tankok zárt tetővel éjjel-nappal a főutvonalakon cirkálnak s mozdulatlanságra itélnek mindenkit és mindent.

Nincs kimélet!

A középületeket és az Országházát tankgyürük veszik körül, amelyeknek ágyui és gépfegyverei mindenkit figyelmeztetnek, hogy Budapesten ismét a szovjet birodalom az ur s annak védelme és irányitása alatt a behozott munkás-paraszt kormány és annak feje: Kádár János intézkedik.

Kádár János ... akkor alig ismert név és férfiu! Hogy hogyan került erre a posztra, azt mi nem tudjuk s nem is tudhatjuk. Ezt - ha eljön az ideje - maga fogja elmondani vagy megirni.

De hogy abban a szörnyen nehéz nemzetközi helyzetben és pattanásig feszült belső ideglázban és tombolásban merte vállalni a kormányrudnak és az ország vezetésének irányitását, valamint a pusztitás és a harc démonának megállitását, azt mutatja, hogy talpig államférfi, nagy lélek és minden áldozatra kész magyar.

Elindult, még pedig szidalmak, átkozódások között, hogy egy lelki válságba zuhant és csalódott, anyagi javakban pedig összetört, összerombolt országot békésen kivezessen egy olyan helyzetből, amelyben a személyi kultusz embereinek és vezéreinek tudatlansága, ostobasága következtében éveken át vergődött s a nagy lázadás teljes sötétségében megtalálja azt a helyes utat, amely a sok bel- és külpolitikai nehézség közepette az ujjáépitéshez, felemelkedéshez vezethet.

És amikor elindul ezen a szinte járhatatlan uton, megindul a menekülés: a "disszidálás"!

Tizezrek és tizezrek menekülnek nyugat felé, ahol a határ őrizetlenül nyitva áll.

Nincs már országkerités és aknazár, mert azt a kormányzat a lázadás előtt pár hónappal a közvélemény nyomására eltávolitotta és felszedette.

Megy, szökik, főképpen a fiatalság és az értelmiség, amelyet a nagyszámu deportálások, a lázadásban és a harcban való részvétel kényszeritenek, visznek nyugatra. Ujabb hisztéria, amely ellen nincs védelem!

Itt marad azonban Budapest; a hetekkel előbb még hősiesen küzdő, most azonban kormos, füstös, feltépett és agyonbombázott magyar főváros.

Itt maradt és sztrájkot hirdetett. Általános, országos sztrájkot, amely nemcsak az ipari munkásságra, de minden hivatalra, közlekedési eszközre, intézményre kiterjedt.

De ez nem elég!

Tovább tüntet s a Hősök terére, ezrekre menő tömegekkel, gyászkarszalaggal még néma felvonulásokat, ablakkivilágitásokat is rendez.

A munkások nem dolgoznak. Heteken át állanak a gyárak, a bányák, üzemek és hivatalok. A [illegible] és az uj kormány megszervezett alakulatait puskával, vasdoronggal fogadják s ezzel ország-világ előtt megmutatják, hogy magyarok, mégpedig szabadságot kedvelő magyarok és [illegible] cselédek.

A szoritás azonban napról-napra nagyobb.

A munkástanácsokban tömörült munkásságot december végén már megtörik, mert elhurcolják választott vezetőit, a munkástanácsok müködését pedig jóformán lehetetlenné teszik s egyszerüen elbocsátják mindazokat, akik nem hajlandók dolgozni és szolgálni.

Budapest és az ország népe fogcsikorgatva felveszi a munkát; morogva - egyszer letargiában, máskor dühösen - olvassa az Egyesület Nemzetek Szervezete Közgyülésének és Biztonsági Tanácsának határozatait, amelyeket [illegible]

Vár; összeszoritott ökölle és fogakkal.

Vár, mert érzi és tudja, hogy igaza volt, amikor és amiért verekedett, küzdött és vérzett.

Vár, mert érzi és tudja, hogy harca és küzdelme, áldozata és szenvedése olyan erkölcsi alapokon nyugszik, amely Isten és ember előtt szent s a szabadságvágyat, függetlenséget és az igaz demokráciát, szociálizmust fejezi ki és jelenti nemcsak a csonka hazában, de az egész Kárpát-medence területén is.

S ennek a szabadságnak s ennek az égő vágynak előbb vagy utóbb, ilyen vagy olyan formában, de el kell jönnie, mert sem Isten, sem pedig a szabadságszerető népek nem hagyhatnak, felejthetnek el egy olyan nemzetet, amely a hitnek, a szabadságszeretetnek, nemkülönben a bátorságnak és hősiességnek, valamint az áldozatvállalásnak annyi ragyogó és hőskölteménybe illő tanujelét és bizonyságát adta.

x

x x

1962. - 1975.

XII. Fejezet

1962. év október hava

A Párt szanatóriumában - Jobbra vagy balra ?

A Szanatórium terasszán sütkérezem. Kék az ég; csak az őszi nap és a langyos levegő simogat? . . . repit . . . messze, messze az álmok, vágyakozások világába. Oda, ahová gondolatokban még fel lehet emelkedni s lelkileg pedig megerősödni.

Micsoda csodálatos érzés megszabadulni a földi gyötrelmektől! Gondtalanul, gumicsizma, saválló ruha, védőkeztyü - szemüveg nélkül itt heverészni s nem a gázok és vegyi anyagok büzös büzében ide-oda futkározni, a sáros vagy havas udvaron kettő-hat mázsás hordókat hengergetni és rakodni. A testiekkel itt nincs semmi törődés, vagy gond.

Pazar ellátás; végtelenül kedves, figyelmes orvosi és ápolónői kezelés és kiszolgálás. Mindent adnak és hoznak, sétákra engednek. 1935 év jut eszembe, amikor egy rohanó munkatempó erős tüdővérzést idézett elő s két bőrönd könyvvel a Semmering fenyvesei közé szoritott. Ott is a kék ég alatt és a suttogó fenyvesek között pihentem, tétlenkedtem; majd papirra vetettem a II. Fejezetben már emlitett, álnév alatt kiadott, annyi port felvert munkámat.-

Akkor, 1935-ben erősen ömlött a vér, most 1962 szeptemberében csak szivárgott. Pedig 1957-ben, amikor egy tüdőszürés már elkapott, emiatt bajba is keveredtem. Szürés után ugyanis berendeltek a Szt. János kórházba, majd onnan, - rendőri elővezetéssel is megfenyegetve - az egyik tüdőgondozóba, ahol azonnali szanatóriumi kezelést javasoltak.

Veszekedéssel és ajtócsapkodással otthagytam a derék főorvosokat, kijelentve azt, hogy táppénzből megélni és asszony nélkül négy kisgyermeket felnevelni nem lehet. Más megoldás nincs, mint a gumicsizma s az ezzel járó munka!

A "botrányt" a tüdőklinika tapintata s a derék orvosok jóinduláta elintézte s én visszakerültem a megszokott és a korábbiakban leirt miliőbe, hogy helyt álljak a háztartásban és a felcseperedő gyermekek nevelésében.

A hajsza és a hajrá azonban az üzemben különösen az 1961-62 években rendkivül nagymértékben fokozódott és ezzel kapcsolatban a szervezetlenség és a kaosz.

Minthogy uj munkást erre az u.n. "lepratelepre" még kötéllel sem lehetett fogni, hozzá a vasárnap is folyton veszélyben forgott s a legyengült szervezet és a vér szivárgása, de főképen a vezetőséggel kapcsolatos sajnálatos összeütközésem arra kénysueritett, hogy egyik napról a másikra Röntgen-gép elé álljak és várjam az orvosok döntését.

Hat hónap szanatórium, azután majd meglátjuk! - igy szólt a rendelkezés és a papir. Most kérem - volt a válasz, majd a megfelelő magyarázat.

És most itt vagyok ebben a szabadsághegyi Párt-szanatóriumbam, ahová, - a későbbiek során - magam sem tudom hogy hogyan estem bele,- vagy talán ugy, mint Pilátus a Credóba?

Nem érdemes papirra vetni, mint annyi más, emberileg érthetetlen történésemet, mert ugysem hiszik el ... esetleg mesének fogják tartani.

Mindegy; a sors, a Gondviselés ezt igy rendezte!

Minden ragyog, mindenki előzékeny; a betegek kedvesek és előzékenyek. Elbirják az okos beszédet, az értelmes magyarázatot, a l,Humanité i lefordított cikkeit s mindig tisztelettel vesznek körül s nem egyszer kisérnek a sétákon vagy hivnak sakkozni, annak ellenére, hogy egy egyszerü lourdesi emlékkereszt függ a nyakamon s francia nyelvü bibliám ott fekszik az éjjeli szekrényemen.

Ehhezkétségtelenül hozzájárul Kádár Jánosnak az 1956-os események előtti esztendőktől nagy ivben eltérő, emberséges és szociális megoldások felé haladó politikája is. Hiszen azóta nagy ugrások történte Erős lazitások, emberséges és szociális intézkedések s nem egyszer bátor lépések és ez - legalábbis nekem ugy tetszik - nem könnyü politika, de egy uj életet sejtető magyar világ derengése és biztató jele.

A pihenés azonban nem tart sokáig, mert a lélek a hatodik héten egyik napról a másikra megrezdül és közbeszól. Nem hagy nyugodni s arra kényszerit, hogy a már befejezettnek vélt munkámnak utolsó részét is, amelyet nem ez a kötet, de a "Második Könyv" tartalmaz, megirjam.

Megadtam magam és engedelmeskedtem,
Jöttek a gondolatok, a vágyak és az álmok, amelyek egy könyvhalmaz között és a már átélt viharos események tükrében ott kint az üvegverandán, az engedélyezett erdei sétákos lassan-lassan megszülsttek és érlelődte.

Megszülettek és érlelődtek, mert a lepergett esztendők és a napi történések tükrében arra a meggyőződésre jutottam, hogy a nagy botlásokért - lehet mondani - katasztrófákért, nem a magyar nép a hibás, mert a magyar nép ugy az első, mint a második világháboru után, /1918 és 1945/ nagy erőfeszitéseket tett, hogy felemelkedhessen és megtalálaz 1867 utáni, politikailag, gazdaságilag és társadalmilag kaotikus és egészségtelen helyzetből a helyes kibontakozás utját.

Az ország akkori vezetőinek azonban - ahogyan egyik kitünő politikai irónk találóan irta és mondotta - "imponáló rövidlátása", nem egyszer tehetetlensége és katasztrófa politikája a Kárpát-medence népeit s elsősorban a magyarságot a válságok sorozatába sodorta és ezekkel Magyarország demokratikus és szociális átépitésének és különböző népei sorsproblémáinak nagy gondolata végeredményben 1918/19-ben ugyanugy csak jelszó maradt, ugyanugy szégyenteljes anarchiába, tehetetlenségbe, országrészek elvesztésébe, majd pedig egy u.n. vörös és fehér terrorba fulladtak, mint a közvetlen 1945 utáni politika s főképen a személyi kultusz /Rákosi éra/ szörnyü évei az 1956. év eseményeibe futottak.

A forrongások, kilengések időszaka volt ez! s igy mindkettő forrongó politikai rendszeréről és módszereiről - egy jobb jövőbe vetett hittel - joggal idézhetjük Ady Endrének mindkét időszakra is találó sorait, - aki megdöbbenve és látnoki szemmel igy verselt:

Itthon bolondját járja a világ,
Kajmos, zavaros, perces, hittelen,
Nagy, sulyos álmok kiteritve lenn,
Fenn zürös , olcsó kis komédiák

Magyar Bábelnek ostoba kora
Mentsd Atyaisten, hogy benne legyek:
Engem kötnek égbeli jegyek
S el kell, hogy jöjjön nászaink sora.

Most perc-emberkék dáridója tart,
De épitésre készen a kövünk,
Nagyot végezni mégis mi jövünk,
Nagyot és szépet, emberit, magyart.

Igen - ha jelenleg álomképekben de bizakodva- vele együtt mondhatjuk az akkori idők meglátását és a jövőre vonatkozó proféciát:"Nagyot végezni mégis mi jövünk, nagyot és szépet, emberit s magyart!"

Ilyen gondolatok között, valamint az első világháboru hősi és áldozatos emlékeivel telitve, no és hozzá az 1956 év tüneményes,hőskölteménybe illő eseményei láttán, gyakran eszembe jutott az a beszélgetés is, amely 1918 junius 2-án zajlott le Poincaré francia társasági elnök, Clémenceau miniszterelnök, valamint a francia képviselőház és szenátus elnöke között, amikor a német tulsuly miatt nyugaton a hadihelyzet rendkivül sulyos volt s már Páris kiürítéséről tárgyaltak.

Clémenceau, az öreg tigris, aki már a legválságosabb időben és 75 éves korában került a miniszterelnöki posztra, a következőket mondotta:

"Ha a háboru előtt haltam volna meg, abban a meggyőződésben fejeztem volna be életemet, hogy az ország elveszett. A parlamentáris kormányzati rendszer bünei, az ezzel kapcsolatos intrikák, züllöttségek, az egésznek a karaktere, mind, mind a mi dekadenciánkat hitette el velem. De ez a háboru az egész világnak egy olyan szé egy olyan csodálatos Franciaországot mutatott, hogy én most teljes bizalommal viseltetem a francia néppel szemben. Csak az történhet, hogy számbeli fölénnyel eltiporhatnak eltiporhatnak bennünket s akkor is egy ragyogó Athen hirnevét hagyjuk magunk után." /Poincaré: Au service de la France, X. kötet, Victoire et Armistica 1918. 212.lap/.

Mindehhez hozzátahatjük, hogy ezekben a sulyos hónapokban és szinte nap mint nap a frontokat járta s kemény kézzel és intézkedésekkel, néha pedig kiméletlenül tartotta a "motál"-t, cseréle a tábornokokat, volt miniszereket stb. csukatott le s csodálattal adózott a francia nép áldozatkészségének, kitartásának és bátorságának..

1935 és 1962 ! Micsoda két év !

Mind a kettőt a Gondviselés tüdőmön keresztül szerezte meg nekem és annak segitségével az első világháboru és 1956 tükrében- a gondolatokat és vágyakat; vagy ha ugy tetszik: az álomképeket. És akkor a Semmering fenyvesei, most pedig a szanatórium csendje, nyugalma azokat papirra vitte és segitette.

És ha most itt az üvegverandán, a szanatórium csendjében visszatekintek ezekre a történésekre és életem pergésére, szinte megdöbbenve kiáltom oda a Sirsnak:

Mennyi élmény, mennyi vágy , emelkedés és zuhanás, nyomor, sötétség és világosság egy magyar életében!

De nem! nem is egy magyar életében!

Hiszen magyar sors ez itt a Kárpát-medencében! Minden magyart és nem magyart - kisebb, vagy nagyobb mértékben - rázta, forgatta... nem egyszer megpróbálta ez a föld ... ez a Sors. nemcsak a mi életünkben, de a korábbi századok viharos esztendei alatt is. Vagy a német, vagy a tatár, vagy a török és a többi nagy, bizony nem egyszer megérdemelt büntetésből beletaposott életünkbe és sulyos áldozatokat követő

Mint gyermek ... én is elindultam; békés, meghitt környezetben lovacskákkal játszottam. Játéklovacskákkal, majd igazi lovakkal.

-És nem tudtam megmondani, hogy mi leszek.

"Most esek, most nem beszélek" - feleltem a feltett kérdésre.

És milyen helyesen tettem .... hogy nem beszéltem, mert a Sors - mint a korábbi fejezetekben olvashattuk - cifrán forgatta, ideoda hajigálta életemet.

Mint ifju - itt is és ott is - felszedtem az ismereteket és tudományokat. Budapest, Páris, Genf és Berlin szállitotta, tömte azokat, hogy az élet megpróbáltatásaival és tapasztalataival jól megterhelve, hol a könyvek és kutatások, halmazai között ... hol a változatos, nem egyszer cifra iróasztalok sokasága, no és még életkorom derekán az ekeszarva mellett, végül pedig a gyárak kéményei között lepergethessem életem legjavát s elérkezzem a visszatekintés időszakába, a lelki csend világába, amikor már nincsenek problémák, ambiciók és elégedetlenség; nincs nagy akarás és erőfeszités.

Sokat láttam, sokat tapasztaltam. S mindezekért hála a Gondviselésnek, mert az ajándékozott életet és a történéseket erős hitben és törerlen lélekkel elhordozhattam s mindezek tükrében és tüzében megirhattam a munkám második kötetét is, amely már nem hézagos életrajz és memoire, de politikai elemzéseket tartalmazó kötet.

<u>"A magyarság és a Kárpát-medence problémái - Magyar katasztrófák és álomképek"</u> lesz talán a cime.

Azért iródott ez is, hogy a vázlatos életrajzot magába foglaló "Első Könyv" után utat mutasson a fiatalságnk, még pedig a Kárpát-

medencében járható, Európa érdekeinek, a világ békéjének is megfelelő utat; s megcáfoljon sok tévedést, hazugságot és negativumot, amelyet "államférfi nagyságok", történetirók és katasztrófa politikusok hirdettek és téves hittel vagy politikai huncutságból valliottak.

Egy viharokkal teli élet politikai elemzéseinek foglalata lesz ez, amelynek egyedüli célja egy szebb, boldogabb magyar jövő kialakitásának elősegitése, még pedig járható és becsületes utakon és nem csillogó téveszméken vagy merev dogmákon.

Nem vezeklő, magyarázkodó, esetleg mea culpázó, mosakodó vagy dicsekvő államférfi vagy tudós fejtegetése lesz ez, de már egy hátsó sorokban álló magyar kiáltása.

És az "Elaő Könyv"-höz is van még hozzátenni valóm. Hiszen a szanatóriumi napok után még ujabb 10 esztendő /1963-1973/ pergett le a nekem ajándékozott életből. Most már azonban békességben, nyugdijas csendben, s sok-sok csavargással, valamint élménnyel. Ezek is ide kivánkoznak, még pedig a XIII-dik és XIV-dik Fejezetek formáiban foglalt képecskékkel, amelyek a sok-sok negativum után már eredményekkel mutatják be egy kis részét annak, ami 1963-1973 évek periódusában ebben az országban történt s amit a sors nekem megengedett itthon és Erdélyben élményszerüen látnom és átélnem.

Hézagos és nem összefüggő képecskék ezek, de tanulságos, személyes élmények és talán megszivlelendő meglátások.

Most tehát még ezek következnek ....

XIII. Fejezet

A népből mégis nemzet lesz! - A csodálatos felemelkedés utján!

A naptár az 1973. év utolsó hónapjait mutatja s jelzi az újesztendő közelségét. Ilyenkor már, ... illik lassan-lassan a történéseket összerakosgatni és mérleget is készitени. Igen, számvetést vagy számadást a magán- és családi életünk, valamint munkásságunk, nem egyszer pedig tétlenkedésünk tekintetében. De a mérleg készitésénél az országunk állapotát is figyelembe kell venni, amelynek különben természetes függvénye életünk és munkánk eredménye, sőt békénk és biztonságunk is.

Most, a számvetés gondjaival megterhelve, itt az ország fővárosában a napsütötte csillebérci réteken /Szabadsághegy/ élvezem az ózondús levegőt. Kutatom nemcsak a látóhatárt, de a multat, az eltelt esztendőket is. És önkéntelenül eszembe jut "1962. október hava" s az a jó tiz esztendő is, amely azóta eltelt. Tiz esztendő egy ember életében bizony már nagy idő, különösen ha már deresedik és átlépte a 60 esztendő életvonalát. Most már más is a helyzetem, mint azelőtt. A négy, akkor még serdülő gyermekem tudományokkal felvértezve már bátran menetel s ismerkedik az élettel vagy - ha úgy tetszik - a demokráciákkal. Én pedig - a korábbiakban leirt szanatóriumi kezelések után - felcsaptam nyugdijasnak s az pedig már 1964. január 1-vel is bekövetkezett. A sok komoran szines élmény, vihar, történés és esemény után most már nem vagyok hajlandó itt vagy ott szolgálni és pénzt keresni, de a könyvek és ujságok közepette, beledobtam magam a lelki csend világába, egy "remete-szerzesi élet" kerékvágásába.

Ez a nyugdijas "foglalkozás" azonban nem tétlenkedés, mert ide és oda is elvezet és sok mindent megmutat. Hiszen még minden érdekel, nemcsak gyermekeim sorsának alakulása és előre történtetése, de ezekkel kapcsolatban országunk, a sokszor megpróbált népünk viszonyainak, erejének, eredményeinek kibontakozása is, mert az 1956-os nagy lázadás, de főképpen 1962 óta szinte csodával határos olyan felemelkedést látok, ami felett, éppen a magyar jövőt illetőleg, csak úgy elsiklani s azokat kézlegyintésekkel elintézni - a korábbi évtizedekre visszatekintve - nem is lehet.

Most tehát, ebben a fejezetben, erről lesz szó, az elmult tiz és egy néhány esztendő egyéni élményeiről, meglátásairól. Természetesen nem általánosságokban, de úgy és azokról, amelyeket itt-ott saját szememmel láthattam és érzékelhettem. A sok-sok látottakból is csak egy-egy képet ragadok ki s mutatok be, mert ami ebben az országban tiz év alatt alkotó munkában és jogalkotásban történt, az a sajtóban, rádióban, televizióban, számtalan könyvben és tanulmányban publikálva volt és van - s mennyiségben pedig szinte felmérhetetlen.

Tehát induljunk el innen a magasból, a szabadsághegyi Csillebérc réteiről. Nézzünk egy kicsit körül és elmélkedjünk. Rakjuk össze a mult és a jelen képeit, úgy, ahogy egy emberi szempár azokat vázlatosan átfogja és értékelheti.

1. Barangolás a Szabadsághegyen

Itt vagyunk tehát a csillebérci réteken, egy olyan ponton, ahonnan - úgy érzem - érdemes elindulni és papiron magyarázni. Ide tekint ugyanis a régi, de madárrepülési távolban közelben fekvő televiziós torony is, amely pedig - innen nézve - pompás erdőkoszoruzta hegyoldalon emelkedik a magasba. Amott a Frankhegy sötét fenyvesvonala hosszasan húzódik, lent a mélyben a Sashegy két csúcsa ágaskodik, a hátam mögött pedig félkörben körülölel a Szabadsághegy e környékének lombokkal diszitett vidéke.

Szabadsághegy, ... te csodálatosan szép Szabadsághegy! Valamikor alsó lankáidat szöllőskertek, gyümölcsösök boritották és Svábhegynek hivtak. Amióta a gyárak kéményei közé belökdösött a Sors, ez már bizony több mint 20 esztendeje, én is itt ütöttem fel a tanyámat, nem messze a Széchenyi és Jókai emlékmüvektől, ~~S~~őt, korábban - a nehéz időkben is - itt kaptam rövid ideig tartó, pihentető fedelet. - Őzike - Fülemüle - Ordas - Menyét - Nyuszó - ~~Kal~~ - Költő - Dianna-utak, meg a többi! - mennyit mászkáltam hol rettegve, hol pedig megnyugodva - rajtatok! Ma is megvannak és az elmultakra emlékeztetnek. Nevük megmaradt s valóban szép ez ebben a hegyi panoráma-kisvilágban, amelyben szól és Isten házába hivogat a restaurált s csodásan karban tartott gótikus épitészeti elemekből összeforrasztott Szt. László templom harangja. A boltozatos mennyezet, az ives, szines képekkel gazdag ablakok, a vizetfakasztó nagy király oltárképe mind lelket ébresztőek ugyanúgy, mint a templomocskát körülölelő szépen parkirozott

téren az 1914/1918 évi világháborura emlékeztető hatalmas hősi emlékmü az elesett katonáink aranyozott névsorával.

És most 1973 késő őszén, amikor itt állok a rétek kései virágainak és az erdők szinpompájának özönében s teli tüdővel magamba szivom azok minden illatát és a tiz éve telepitett fenyves, valamint a lassan-lassan parkká fejlődő arboretum ózondús levegőjét, eszembe jut az is, hogy 10-15 évvel ezelőtt itt a közelben más kép, más világ, ... a tanyások világa volt.

Akkor a sok megpróbáltatás és zuhanás után gyermekeimmel barangoltam, játszottam itt. Másztuk a hegyoldalakat és a sziklákat; szedtük a virágokat s főképpen a júniusi esti órákban pedig kergettük a röpdöső *cincérekhet*, szarvasbogarakat, nó és hallgattuk vagy vadásztuk az itt-ott cirpelő tücsköket. Most, szembe velem az u.n. csillebérci lakótelep bujik meg, amit régen nem láttam, mert nem volt. Pár száz nyaraló villácska terpeszkedik és rejtőzködik itt, ahol festői környezetben és kilátással el lehet tünni a világ zajától és megpihenni. A Frank-hegy és az én egyik kedvenc vadon nőtt s majdnem megközelithetetlen "sziklakert"-em között rejtőzik, amely sziklakertből olyan panoráma tárul szemeink elé, mélységeiből pedig olyan illat üti meg és simogatja az emberi arcot, amelyet még a Semmering hegyláncai között sem éreztem. Több ez gyógyhatásában is, mint a B-12-es vitamin-injekció!

A hátam mögött, de már a sárgás szinekbe szaladó erdőben, az Uttörő Városnak csodásan parkirozott területe s a fák között pedig hatalmas épületek, amelyek ahonvédségünk "kis katonái" áldozatos segitségével készültek és 1200 általános iskolásnak,

még pedig tanulmányi eredmények alapján nyújtanak pompás üdülésre alkalmat.

Csak az Atomkutató Intézet zavar. Nem ide való ez! Nagy kár, hogy ezt az óriási területet elvették a főváros közönségétől s zárt, szigoruan őrzött területté nyilvánitották. Nem ide való ez! - hangsúlyozzuk, de a Bakonyba vagy más helyre.

Balra tőlem az egyik frontjával ide néző hatalmas Olympia Hotel, majd tovább a Kisiparosok Termelőszövetkezete Országos Tanácsának ugyancsak a mult évben üzembehelyezett ötemeletes pazar étteremmel, napozóteraszokkal és társalgószobákkal luxusszerüen berendezett üdülője, ahová a cipész, lakatos, fodrász, szerelő, ill. kisiparos termelőszövetkezeti tagok és családtagjaik nyernek üdülési beutalást. De az Eötvös Loránd-uton ágaskodó viztorony ~~mellett~~, a Fülemüle-uton ~~van~~ pedig egy méretekben ~~kisebb~~ nagyobb, fűthető nyári napközi tábor is ~~a~~ tervezés alatt van a XII.ker. Tanács gondozásában, ~~amely~~ Ez a kerület iskolásainak jól megszervezett nyári paradicsoma. Ugyancsak itt vannak elszórva az elhagyott gyermekek Dózsa és Zrinyi nevelőintézeteinek épületei is.

Ebben a környezetben épültek fel különben az Atomkutató Intézet többszintes lakóházai is, amelyek szomszédságában ott kanyarog az uttörővasut, a gyermekek egyik kedvenc fuvarozója. Ez viszi őket, a kőrengeteg kaszárnya házainak apró emberkéit a pompás bükk- és tölgyerdők között a hüvösvölgyi végállomásig.

De kanyarodjunk be - az uttörővasut melletti ösvényen - az erdők világába. Micsoda szinek és megnyugtató képek! Ez már

? közvetlen közelében épült meg a Fővárosi Közlekedési Vállalat Gyermektábora kedves környezetben és csöpp épekhez illő kis épületekkel, homok

nem a rohanó, a kormos kőfalak közé szoritott és az autóbüzben szaladgáló emberek világa. Itt nincs idegeskedés, hangos szó és civakodás; az anyagiakért való hajrá, hajsza és torzsalkodás. Itt béke honol s emberré válik az ember s gyermekké a gyermek,- hagyokat lélegzik és a szinekben gyönyörködik; virágot és gombát keresgél, ... játszik s a madarak trilláját hallgatja vagy fütyürészve utánozza s .... nem egyszer fut a mókus után.

Pár száz méteres menetelés után már ott terpeszkednek a 120-150 éves csodálatos, sok vihart látott bükkfák, büszke lombkoronákkal s közöttük a mult évben elkészült erdei tornapálya, a Normafa Vendéglőtől a kisvasút pályáig. Jó pár katasztrális hold; futó ösvényekkel, nyújtókkal, tornapadokkal s a gyakorlatokat jelző táblákkal. Itt csimpaszkodnak, ott nyújtózkodnak, futnak és testgyakorlatokat végeznek pöttömnyi emberkék és sportoló fiatalok,... nó és nem egyszer őszbeborult fejek. Az izmokat és a testet szedik rendbe; megfiatalodnak, erőt gyüjtenek s legalább néhány órára visszatérnek a természethez, a mocsoktalan élethez. Kóstolgatják s rájönnek arra, hogy mennyit mulasztottak, hibáztak és tévelyegtek.

A tornapálya közelében fekvő "Baziliká"-t lehetőleg minden nap meglátogatom. Szent hely! Jól el van dugva s - lehet mondani - magamnak sajátitottam ki. Nem kőépület, de három vastag oszlopszerü bükkfa koronájának összeborulása képezi a kupolát, a vastag törzsek pedig a tartó oszlopokat, amelyek nagy magasságban szöknek, ott ágaznak és ölelkeznek.

Egy leszakadt hatalmas oldalág törzse szolgálja a pihenők vagy imádkozók padját. Itt szoktam délelőttönként üldögélni, olvasgatni és meditálni az életről, a történésekről s az annyi vihart látott országunk kis és nagy dolgairól. Ez az otthonom, ahol zavartalanul pihen a test, magasba száll a lélek s vidáman röpköd a gondolat.

Itt csak a rigók, fülemülék hangoskodnak, este pedig a baglyok huhognak. Itt van különben a munkapadom is a kis fejszémmel együtt. Itt gyüjtöm, sziklapadhoz vágva pedig töröm, aprózom s nem egyszer vágom a szélviharok által kidöntött s általam megsiratott egy-egy öreg bükk ott hagyott vagy száraz hulladékait. Ez - úgy tünik - privilégiumom! Nem bántanak, nem zavarnak; hagyják a napi tornát és erőfeszitést, valamint a napi terheléssel a vállak meghúzását és a "csikók" futtatását.

Igy megy ez kora tavasztól késő őszig. És igy a tüzelő - fizikai torna keretében - lassan összegyül, a téli hónapokra pedig a meleg szoba ugy, ahogy biztositva.

Kell ez a kis erőfeszités és mozgás; vagyis a testi-lelki energiafelhasználás!

De a sok kopácsolás, olvasás után jól esik az "indián" ösvényeken való csavargás. Ezek kilómétereken át a szépségekben Svájccal vetekedő erdőrészeken vezetnek. Mély völgyek, meredek hegyoldalak pazar kilátással és fordulatokkal. Eldugott sziklakertek, esőházak, padok és tüzrakóhelyek könnyitik a túrákon járó embert, aki nehezn tud betelni azokkal a szinpompás képekkel, amelyek

a Csacsi Réten vagy pl. az 1945-ös harcokban elesett három honvéd virágokkal állandóan megrakott és gondozott sirkertjén át Makkos Mária vagy Budakeszi felé vezetnek.

Ezeken is megpihen a lélek s elszakad a világi gondoktól.

A naplementét leggyakrabban egy "trónszék"-nek nevezett öreg törgynek kényelmes pihenőjén töltöm. Fákban gyér, füben és virágban gazdag hely, fiatal fenyvessel szegélyezve. Kiválasztott fa ez, amely-et az idő és a fejszék még megkiméltek. Innen láthatom legjobban, még pedig széles horizonton a lebukó nap tüzes korongját és az égbolt-ot szinező lassu lenyugvását. Várom az őzeket, nyulakat és a fácánjeladásokat. Az őzekkel különben ugatási barátságban vagyok; igy szoktuk egymást riasztani és megtisztelni. Nekik is kedvenc helyük ez s - úgy tünik - szeretik és megbecsülik.

Majd néha-néha még jánoshegyi "Libegő"-höz is elvergődöm.

Ez is uj alkotás s a budapestiek, külföldiek, nő és a vidékiek kedvence. Lebegni és gyönyörködni; fent a magasban az Erzsébet-kilátót, lent a mélyben pedig Budapestet látni és .... egymásnak integetni, egymásra nevetni.

Ez sem található mindenótt s hozzá tölgyfákkoszoruzta mélységek felett és sokszinü hegyoldalak között. Nagy előnye a libegőnek az is, hogy felső állomásától csak egy kis kapaszkodást jelentő ugrás az 526 m. magasságban emelkedő János-hegyi Erzsébet-kilátó, amelynek tornyáról vagy teraszáról Budapest és környékének kibontakozó panorámája, az esti órákban pedig a lebukó nap szinekben gazdag bucsúzkodása, majd az alant terpeszkedő főváros

esti kivilágitása nehezen engedik el az oda kapaszkodó túristát vagy külföldi vendéget.

Azután itt vannak még a közelben a budai siugrósáncok s az azokhoz kapcsolódó "Szabadság-hegyi Edzőtábor" létesitményei és a Normafa rétek, a kedves Normafa Vendéglővel, ahol a kerthelyiségben néha még ökörsütést is rendeznek. Itt nyüzsög a fiatalság. Szállitja a jövő nemzedékét nemcsak a rohammunkával most ujjáépitett fogaskerekü vasut, de a libegő, az autók, az autóbuszok serege és az uttörővasut.

Jönnek levegőt harapni, futni, kerékpározni, tornászni, énekelni, bukfencetvetni, sizni, ródlizni s Budapest és környéke panorámájában gyönyörködni. És az ujra ültetett s a közelében lévő emlékmünél gondolatokba merülve olvashatják Devecseri Gábor kőbe irt sorait:

Normafa,
Hajdanidőn itt lengett lombod a szélben,
Ünnepi hegymászók vig dala szállt körüled.
Normafa,
Majdanidőn lombod közt éled az ének,
Győzve sivár közönyön, győzve dühös viharon.

Lent, a Költő-uton pedig elábrándozhatnak a Jókai villának rendezett parkjában a nagy iró rózsafáiról és felejthetetlen regényeiről.

Nagyot léptünk tehát itt is előre az utóbbi esztendők alatt s leraktuk az alapjati annak, hogy a Szabadság-hegy és környéke egy lelkileg és testileg kiegyensúlyozott fiatalságnak egyik előkészitője és formálója legyen mindazokkal a hatalmas

vizi és egyéb sport- és fürdőlétesitményekkel együtt, amelyeket a nagy viharok óta rendbe hoztak és épitettek.

De szakadjunk csak el a Szabadsághegytől! Hiszen órákat lehetne a sokszinü képekről és az itt történtekről beszélni, valamint azokról a nagy épitkezésekről, amelyek az Istenhegyi és Mártonhegyi-úton s környékén történtek. Ezeket a fogaskereküből, az autóbuszokból és az autókból mindenki láthatja s bizonyságul szolgálnak arra, hogy Budapestnek ezen a gyöngyszemén is milyen nagy változások és dolgok történtek, bár itt az 1945 évi ostrom és az 1956-os nagy lázadás nagyobb károkat nem okozott és okozhatott.

Nézzünk azonban most már egy kicsit lefelé, az alattunk élterülő nagy kőrengetegbe, ahol 1945 és 1956 után majdnem minden kormosan s füstösen, nem egyszer kiégve romokban hevert.

Béla

3. A történet "Ékszerdoboz" körül

Jenellem

Az utóbbi években sohasem kívánkoztam lemenni a kőrengetegbe! Nem a lehetőség, az életkor, vagy valami undor tartott vissza, hiszen tele voltam és vagyok életkedvvel, nyugtalansággal, de talán az életszemlélet, . . . a belső csend világa nem engedett lefelé mozdulni. Pedig sok érdekes, a fantáziát izgató dolog történik odalenn s nemegyszer az esti órákban a sok millió villany- és reklámcsik villanásának játéka is csalogat. De nem tudom magam rászánni a csavargásra s az ún. városnézésre. Megelégszem a hiradástechnika, vagyis a sajtó és a rádió hireivel s igy képzeletben is jól láthatom vagy sejthetem, hogy odalenn mi történik és és mi van.

~~Most~~, 1972. október havának egyik napsütéses napján azonban egy valóságos városnézési kalandba keveredtem. Az egyik reggel - szokásom szerint - az úttörővasút "Normafa" megállójánál egyik padon fürödtem az őszi napfényben s olvasgattam a reggeli lapokat, amikor egy ismeretlen hölgy két kislánykával németül megszólitott: "Nem ismerjük Budapestet és ezt a környéket. Mit lehetne itt fenn a gyerekekkel megnézni?"

Két javaslatot tettem: sétát a siugró sáncok, a Libegő és a jánoshegyi Erzsébet kilátó irányába, vagy az úttörővasúttal be az erdők világába, le egészen a Hüvösvölgyig és onnan gyalog vagy a kisvasúttal vissza. A következő pillanatban egy éles dudálás s máris ott állt a kisvasút és . . . az odacseppent társaságot a kalauzra bizva elinditottam.

Négy vagy ötórai szokásos erdei barangolás és fatermelés után hazafelé tartva újra ott pihentem, mint egy igazi favágó, természetesen lelökve a 15-2o kg fával megrakott hátizsákomat és a gyüjtósnak összeszedett 2-3 m hosszú, takarékosan nyalábba kötött vesszőköteget.

Pár perc múlva jött a kisvasút is, de ellenkező irányból. Meglepetésemre újra előttem állt a két gyermek és az asszonyka. Megdöbbenés és gyermekmosolyokkal teli köszöntés.

Hol laknak? - kérdeztem. Itt, . . . az Olympia Hotelban. Akkor együtt mehetünk a sinek melletti ösvényen - mondtam, legalább segithetnek, mert itt - a gyerekekre célozva - van erő és vállalkozási kedv .

Megindultunk; a két gyermek csikók módjára ugrálva futott, mi pedig faggattuk egymást. Hamburgból jöttek, hivatalos ügy, Budapesten most vannak először.
A búcsúzásnál megigértem, hogy másnap segitségükre leszek, tehát randevút adtunk egymásnak reggel 9 órára, ugyancsak a Normafa-megállónál.

Pontosak voltak, de az asszonyka a gyermekekkel most a Meteorológiai Intézet felől jött felém. Ott állt egy személyautó is s benne egy szimpatikus, magas kultúrát eláruló férj. A bemutatkozási formaságok után elindultunk. Megmutattam siugró sáncokat, a Libegőt, majd az Erzsébet-kilátó tornyáról Budapest panorámáját. Ott kértek meg, hogy mutassak meg valamit Budapestből, mert másnap - program szerint - már Egerbe mennek szőlészeti és borgazdasági ügyekben.

A Várat és a Gellérthegyet javasoltam, annál is inkább, mert a budai Vár épitészeti összességében "egy kövekbe vésett történelmi könyv", amelynek épületei a könyvnek a lapjai, azoknak formái, vonalai és terjedelmük pedig ezeknek tipográfiai jellegzetességük. Itt minden kődarab egy fájdalmas tanusága Buda és a magyar nép viharos multjának.

Örömmel elfogadták, de nagyon nehezen indultunk a napfényben úszó jánoshegyi teraszról, ahol a két gyermek ezer és egy módot talált a játszásra és a huncutkodásra.

Az Istenhegyi úton, az új épitkezések tömege között, hamar lefutottunk s a Bécsikapu előtt parkolva megcsodáltuk a hatalmas várfalakat, a munkás és forradalmár Táncsics Mihály ércbe öntött, gondolatokat ébresztő szobrát. Megnéztük a gyermekjátszó-terekkel, kényelmes pihenőpadokkal teleszórt új Európa Parkot. Innen is pazar már a panoráma, amely nemcsak a Jánoshegy, a Rózsadomb, a Hüvösvölgy, a Duna és a Margitsziget látképét mutatja, de idehozza azok illatát és ózondús levegőjét is.

Itt már folyik a magyarázat az 1686. évi nagy ostromról, a felmentő török sereg háromezer szpahi lovasának a Hüvösvölgyön át a Bécsikapu irányába történő elkeseredett rohamáról, amelynek csak töredékei jutottak be nem itt, de a Vérmezőn keresztül a Fehérvári kapunál a Várba, a keresztény csapatok által szorongatott Abdurahman pasa segitségére.

./.

Az 1936-ban restaurált Bécsikapun át lépünk be a Várba. Minthogy 1934-1940 között itt laktam, történeti magyarázatok és mesék keretében folyt a szemlélődés. A kis Bécsikapu tér barokk, rokokó és neoklasszikus stilusban épült házakkal van szegélyezve, amelyek csodálatosan tükrözik vissza a régi kis városkának atmoszféráját. Az egész kép egyidőben valósitja meg a három épitészeti stilus szerencsés együttesét a XIX. században épült kis luteránus templommal együtt.

Befordulunk a Táncsics Mihály utcába, amelynek csodásan restaurált házai a Mátyás templomig nemcsak őket, de engem is megragadtak. Hiszen ami itt az 1945. évi ostrom és az 1956. évi nagy lázadás után ujjávarázsolva megszületett, ismét csak azt hirdeti, hogy itt nagy és viharokkal teli múlt volt s annak feltárásában és kialakitásában egy kis nép, de mégis nagy nemzet ma hihetetlen lendülettel és erőfeszitéssel munkálkodik.

Ebben a házban raboskodott Kossúth Lajos, Wesselényi Miklós és Táncsics Mihály - mutatom -, ez a hatalmas csonka torony a XV. századból a dominikánus testvérek monostorához tartozott; ez a kis tér Hess András nevét viseli, aki 1471-1473-ban Magyarországon az első nyomdát állitotta fel Budán; amott XI. Ince pápa szobra, akinek kezdeményezésére és pénzügyi támogatásával indult meg 1683-1686-ban az ország felszabaditása az egyesült európai haderő által, - és igy folyt tovább a sok kérdés- és felelet-párbeszéd.

De mikor keletkezett ez a kis városka, ez az "Ékszerdoboz" - hangzik az újabb kérdés itt a Szentháromság téren.

Itt bizony jó messzire kell visszatekinteni! Buda városának alapitása visszanyúlik - mesélem - az 1241-42-es évek mongol-tatárjárását követő időszakba. Az egész Európát lerohanással fenyegető nagy mongol tatárpusztitás utáni országos rekonstrukciónak ez volt az egyik gyümölcse.

A legújabb tipográfiai kutatások világossá teszik azt a tényt, hogy Buda városa a XIII. századtól kezdve azon a területen épült fel, amelyen ma is áll. Maga a várdomb főképp mészkőből és márgás rétegekből tevődik össze, belsejében számtalan barlanggal, amelyet természetes vagy vájt folyosók kötnek össze. Budát azért alapitották - magyarázom tovább - hogy mint megerősitett hely, ellenállhasson az esetleges újabb mongol-tatár támadásnak, annál is in-

kább, mert a győztes Batu kán /Dzsingisz kán unokája/ és Sugotáj nagyvezér Magyarország elpusztitása és feldúlása, valamint a német és lengyel földön aratott tatár győzelmek után csak a Karakórumból érkezett parancsra vonultak vissza, mégpedig a nagy kán választására.

Az akkori magyar királynak, IV. Bélának, akit a mongol-tatár hadak az Adriai tengernél fekvő Kattaróig üldöztek, visszatérése után tehát az volt a legnagyobb gondja, hogy az országban - és ezt kell mondanom - egy erődrendszert hozzon létre, amelynek egyik fontos pontja a budai vár megalapitása volt. Ezt nagymértékben megkönnyitette a domb belsejében meglévő barlangrendszer, amely ma már lo km-es hosszúságban fel van tárva és látogatható. Ennek kettős jelentősége volt. Először is háború vagy tüzvész alatt biztos menedékül szolgált, másodszor vizzel látta el a lakosságot, mert minden ház megépithette saját kútját. Az 1944-45. évi ostrom alatt is ezek a barlangok például hónapokon át tartó tüzérségi tüz és légitámadások alatt több, mint tizezer embernek nyújtottak biztos menedéket.

Erre a hatalmas dombra telepitette át IV. Béla király a tatárok által elpusztitott Pest német és Óbuda városok - magyar városok lakosságának jó részét. Egy 1255. évi királyi pátens szabályozta az új város rendjét. A magyar negyed a Bécsikapu környékén alakult ki, amit már láttunk. Ennek Mária Magdolna nevü templomát 125o-126o között épitették, mint a magyar negyed centrumát; a pesti németek a domb közepén települtek le s az előttünk álló templomuk a Mátyás templom volt, akkori méretekben és stilusban. A templomok körül volt a letelepültek temetője is; ezt a kiásott pénzekből /dénárok/ állapitották meg. A két település között a zsidóknak is volt, ma már feltárt két imaházuk.

IV. Béla király Budaja igy tehát a XIII. és XIV. század fordulóján, amikor az Árpád-ház kihalt, egy komolyan megerősitett várossá fejlődött s a második mongol-tatár támadás már a falainál omlik össze.

De lépjünk csak be a Mátyás templomba, amelynek legújabb restaurálása az 1944-45. évi, ugyancsak romboló hosszú ostrom és az 1956. évi nagy lázadás után több évig tartott s számtalan

millióba került. Ez a XIII. században neogót stil formában épült és kezdetben "Nagyboldogasszony"-nak nevezett templom végleges nevét Mátyás királytól kapta, aki költséget nem kímélve, háromhajóssá alakitva kiszélesitette és a reneszánsz izlésnek megfelelően megszépittette.

Bent a templomban már idegenvezető magyaráz, megmutatva a templom föld alatti részében lévő múzeumban őrzott s a XIII., valamint az azt követő századokból származó siremlékeket és más, rendkivül érdekes faragott köveket és kegytárgyakat,majd fent - a Bizáncban kelet-római császárnak nevelt, de - a magyar királyi koronát választó III. Béla királyunk sirját.

Azt a történelemből ismerjük - válaszoltam egy újabb kérdésre - hogy 1541-ben, a mohácsi csatavesztés után, az addig "Európa bástyája", a "kereszténység védőpajzsa" 15o évig a török birodalom legnyugatibb pontjává vált s ezzel a kis városka fejlődésének és virágzásának hosszú időre vége szakadt. A török hódoltság alatt a Vár összes templomait - a Mária Magdolna templom kivételével - mohamedán mecsetté alakitották át s a főmecsetnek ezt a templomot rendezték be. A magyar katolikus és protestáns lakosságnak azonban meghagyták a Mária Magdolna templomot és engedélyeztek egy magyar iskolát is.

Az 1686. évi, három hónapig tartó ostrom alatt a kis városka és az ahhoz kapcsolódó királyi palota majdnem teljesen elpusztult, mert minden égett és lerombolódott. A török felszabadulás után már csak egy romhalmaz volt az Anjou, Luxemburgi Zsigmond és Hunyadi Mátyás királyok alatt szépen fejlődő és benépesedő város, amit ebből a századból - XIV. - számos kőből épült és a mostani időkben restaurált polgári ház pompás homlokzattal, bejáróval és nemegyszer árkáddal igazol. Buda újjászületése a XVIII. században az ún. barokk korszakban lassan haladt előre s a megsemmisült város ekkor kezdett újra benépesülni. III. Károly és Mária Terézia alakitják ki az ún. "barokk-várost" és a romok eltakaritásával és a bontásokkal eltüntetik a város középkori gotikáját s mindenütt a bécsi barokk lépett előtérbe.

Ebben a században több magyar főúr is épitett itt palotát, követve Eszterházy nádor példáját.

Folytatás 292. l.-on

A Mátyás templom nagyszabású restaurálása neo-gót stilusban a XIX. században történt meg, az 1944-45 évi ostrom szörnyü nyomait pedig a mi időnkben tüntették vagy tüntetik el.

Ez valóban egy "történelmi Ékszerdoboz" - hajtogatják "vendégeim" s egyben mindent aprólékosan meg akarnak nézni. Már türelmetlenül csalogatom őket az országépitő Szent István lovasszobrához s onnan pedig fel a neo-román stilusban épült Halászbástyára, amely Pest és Buda halászati egyesületének vagy céhének emlékét örökiti meg. /1902-1903./

A hatás szinte lenyügöző. Minden napsütésben úszik és csillog! A nagy folyó a Duna-parti palotasorokkal, az azt átivelő hidakkal és a Parlament épületével, toronyházakkal a kőrengetegben; háttérben pedig ott terpeszkedik a Szabadsághegy, oldalt pedig a Gellérthegy a Citadellával és a Hármashatár-hegy a Rózsadombbal.

A panoráma élvezetét azonban szavaim szakitják meg, ezek pedig kérlelhetetlenül magyaráznak.

Budának aranykorszaka azonban mégis Hunyadi Mátyás király /1458-1490/ uralma volt s ide pár szóval - itt a templom árnyékában - vissza kell térnünk. Ő volt az, mint az olasz reneszanszépitészetnek bevezetője, a Királyi Palota kiépitésével és a Mátyás templom szélesitésével, diszitésével nagy lendületet adott a város fejlődésének. Modernizálta az erődrendszert is, mert a XIV. század végétől kezdve a puskapor és a tüzérség is porondra lépett, a Vár falait kezdték vastagitani és több méterrel megemelni. Ekkor kezdték a körfalra a megerősitett házakat is épiteni.

Ennek a középkori Budának épitészeti emlékei nagyobb részben - igaz, csak épület-töredékekben vagy modern rekonstrukciókban - maradtak meg. A nyomok között szerepel számos lakóhely, gótikus és reneszansz-elemmel, valamint a királyi palota újabban kiásott és napfényre került épitészeti és berendezéseinek töredékei. Igy a középkori városról pontosabb képet csak akkor kaphatunk, ha a korabeli metszetekhez és irásokhoz fordulunk. Ezek is a ragyogó múltat bizonyitják s a Vár múzeumában láthatók.

De a gyermekek gyomra már nyugtalankodik, el is fáradtak a sok ide-oda való mozgásban, hajlongásban és bámészkodásban. Ebédszünetet javaslok. Elindulunk a Halászbástyáról, de a Szentháromság-tér közepén az 1712-ben készült emlékmünél, amely a XVII. és

./.

XVIII. századi nagy pestis-járványra emlékeztet, pár percre megállunk. Megmutatom a régi Buda ujból restaurált Városházát, amely kiképzésével egyik szép példánya a barokk-müvészetnek. Majd huncutkodva megjegyzem, hogy a mostani "Holzhauer" - favágó és jelenlegi vezető ezelőtt 4o évvel, mint próba szolgálattételre berendelt pénzügyi fogalmazócska, ebben az ide néző és neo-gótikus stilusban épült kétemeletes, hatalmas palotának az ugyancsak a templomra és a városházára néző magasföldszinti sarokszobájában egyedül dolgozott, töprengett, nemegyszer a munkatempó miatt lázadozott és megszökött. Akkor ez a Pénzügyminisztérium volt, de az 1944-45 évi ostrom miatt nagy részben kiégett és romhalmazzá vált.Kormányzatunk azonban restauráltatta s ma a Müszaki Tudományok Egyeteme hallgatóinak egyik legszebben berendezett kollégiuma.

Végre asztalnál ülünk egy bolthajtásos és vastag falú teremben. A gyerekek jó étvággyal kanalazzák a paradicsomlevest és ami utána következik. Mi is ezt cselekedjük, de közben élénken beszélgetünk.

Ugy látom, mondja az asszonyka - maguknál is divatos a fiatal férfiaknál a hosszú haj és a szakáll. Megfigyeltem, hogy nemcsak az utcán, de a Halászbástyán, sőt bent a Mátyás templomban is a nyilvánosság előtt "összeborulnak" a fiatalok és csókolóznak. Ugy látszik, maguknál is terjed ez a nyugati nyavalya! Ha jól látom - mondta - nem zavarja őket sem a nyilvánosság, a gyermekek, sőt a szent hely sem!

Sajnos, ez igy igaz - válaszolom lesújtva. Az a fiatalság, illetőleg annak egy kisebbik része - lehet mondani - visszaél azzal a nagy és sok kedvezménnyel, amelyet a kormányzat tanulás, szociális segély és ösztöndij tekintetében nyújt részére s átlépi az emberies morál határait és mintha ebben keresné a szabadságot vagy szabadosságot. A "szeretkezés és ne dolgozz" mondhatjuk jelszó ide is átjött, megnőttek a flancolási és az anyagi igények is. A materialista humanizmus nem azt hozta, amit vártak tőle s ha még szinésznőket nem is füstölünk az oltár előtt és a lovakat /ma talán autókat/ nem is kötjük be az elhagyott templomokba, mint a lo évig tartó francia forradalom látványos hullámzásai közepette ez sok esetben megtörtént, de ennek az irányzatnak a családi élet szétbomlásához, a római stb. történelemből jól ismert dekadenciához, végső sorban - amennyiben ennek a beteges irányzatnak korlátokat nem szabnak - nemzethalálhoz kell vezetnie.

Napóleonnak is, mint első konzulnak nem a csődbe jutott állam és a gazdasági élet megszervezése, ujjáépitése okozott gondot, hanem az erkölcsök megszeliditése egy olyan időszakban, amikor ott szó sem lehetett még az állam és az egyház viszonyának konkordátumi rendezéséről s az elüzött papi oktató rendek visszatéréséről s ezzel együtt az elszabadult emberi szenvedélyek megfékezéséről.

Azt mondta:"Vissza kell térni az ötezer éves tiz parancsolat vallásához" ... aztán majd megcsinálom a többit. Tehát nem a pápához vagy az ezer esztendők óta vitatott ideológiákhoz és a filozófusok álomképeihez kell visszatérni, de a kéttáblás törvényhez, amelyet a tudósok és a tudomány még ma sem tud megfejteni, hogy hogyan keletkezett s megcáfolni azt, ami ezzel kapcsolatban a Bibliában meg van irva, azaz: Én vagyok a te urad, Istened; tiszteld apádat és anyádat; ne ölj; ne lopj; ne paráználkodj és a többi nagy tételhez, amelyek összesüritve azt jelentik, hogy szeresd felebarátodat. Ennek szellemében kellene a gyermekeket és a fiatalságot szigorúbban nevelni és az egyháznak is példát mutatva ezt hirdetni. Mert valakitől az emberi léleknek félni kell és ezeket a világos parancsokat megértik a gyerekek is; megértik, mert ezekben nem emberi vagy az ember által alkotott huncutságot látnak, amelyet tetszés szerint lehet bármikor módositani és magyarázni, ha pedig gyenge a kormányzat, akkor fumigálni.

Ezek nagy igazságok, nemcsak itt-ott, de minden államban és minden vallásban és ezek nélkül nemcsak a család, de a társadalom, végső sorban maga az állami is összeomlik.

Majd még hozzátettem: itt nálunk a munka és a tanulási lehetőségeket, valamint a vagyonjogi kereteket a jelenlegi kormányzat a marxi és a lenini tanitás helyes értelmezésével megteremtette és ennek jeleit és eredményeit nemcsak a körengetegben és az országban, de itt a Várban is mindenki még jobban áttekintheti. Az "Országos Evangelizációs Hadjárat" az Amerikai Egyesült Államokban a "Forradalmi Egyház" mozgalom, a "Krisztuskeresés", továbbá a másik oldalon a "szeretkezz és ne dolgozz" s más hippi-mozgalmak, az esztelen futurológiai kutatások, a csak anyagi javak túlzott hajszolása és halmozása, a könnyen és lelki kapcsolatok nélkül kötött házasságok és vá-

sok tömege stb. mind arra mutatnak, hogy a családok nagy számában és a társadalomban valami nincs rendben, valami lelki vagy ideológiai zavar van s az egyensúly helyrebillentéséhez az érdekelt kormányok bátor és szigorú beavatkozása szükséges, mert az embereknél nemcsak az anyagi javak becsületes munkával és formában való megszerzését kell biztositani, de minden vonatkozásban a tiz parancsolat morál-törvényeit be kell tartatni mind a magán- mind a közéletben.

De most már nézzük meg a kiadós ebéd és pihenés után az Országház és az Uri utcákat, hiszen azok is a történeti "Ékszerdoboz" tartozékai.

Végigsétáltunk ezeken a Buda keletkezésétől kezdve változatlanul megmaradt s a Dunával párhuzamosan haladó utcákon. Az utcák mindkét oldalán nagyszámú történeti és épitészeti érdekesség található. Pincék, földszintek, kapuk, bejárók, udvarok stb. a középkorra mutatnak. Gotikus, barokk, neo-klasszicista stilusok keveredése ez. Az ujjá nem épithető házak helyett modern épületeket emeltek s igy - lehet mondani - összhangot teremtettek a különböző stilusok között.

Egy nagy épületkomplexumhoz érkezünk. Frontja mindkét utcára néz s barokk stilusban épült. Méteres vastag falaival s az azok között lezajlott történésekkel jelentős helyet foglal el a nagyszámú históriai épület között.

Ez az épülettömb - magyarázom - a török uralom után a XVIII. sz. közepén keletkezett, egyházi célokat szolgált s a klarissza nővérek központja volt. II. József osztrák császár és magyar király, aki tudvalevőleg haladó gondolkozású volt s magát meg sem koronáztatta, feloszlatta a szerzetes rendeket, igy az épületben a Királyi Helytartó Tanács, a Legfelsőbb Semmisitő Szék és a Legfőbb Katonai Tanács hivatalai nyertek elhelyezést. De itt tartották 1790-1792 és 1807-ben az országgyülés üléseit is. Az 1867-es kiegyezés után pedig az 1944-45 évi nagy ostromig itt székelt a m. kir. Belügyminisztérium.

Ide kerültem én is 1934-ben s hat évig dolgoztam itt, természetesen nem mint "Holzhauer", de mint a minisztérium törvényelőkészitő és vármegyei osztályainak egyik szerény, de nyugtalan elő-

adója - füstem hozzá mosolyogva.

Ez a jelenleg is rekonstrukció alatt álló épület, amely a második világháborúban súlyos károkat szenvedett, falait bombák lyukasztották, képei és bútorai pedig a lángok martalékává váltak, egyike a várnegyed legjelentősebb architektorikus alkotásainak, amely lassan-lassan visszanyeri régi fényességét. Ma a Magyar Tudományos Akadémia kezelésében és gondozásában van és itt nyert elhelyezést megfelelő átalakitásokkal számos intézmény, igy többek között a Történettudományi, az Asztrológiai, az Etnografiai, Jogtudományi Intézet, ugyanúgy, mint az elektronikai és népzenei kutató csoportok is.

Megnéztük a rekonstrukcióval gazdagon diszitett üléstermet is, amelyben már kongresszusokat, nemegyszer koncerteket is tartanak a legmodernebb technikai vivmányok felhasználásával.

Még pár lépés és máris a Kapisztrán téren vagyunk. Itt emelkedik a magasba a lebombázott Mária Magdolna templom gót stilusban restaurált tornya. Ebben is van egy kis múzeum, amely történelmi emlékeit őrzi.Szemben velünk az 1847-ben épült kaszárnyatömb emelkedik, amelyet hadi múzeumnak rendeztek be s mellette az Országos Levéltár.

És ez a kolosszális rekonstrukciós munka majdnem mind a budapesti nagy lázadás után történt rövid 16 év alatt, amikor az 1944-45-ös ostrom után ismét akna, gránát pusztitotta fővárosunkat s sok-sok mindent romba döntött.

Majd kilépünk a költő Tóth Árpád sétányra és az esztergomi rondellára, amelyeket a Vár nyugati oldalán és a Vérmező felett végighúzódó hatalmas és vastag védővárfal határol a Disz tértől a Bécsi kapuig, onnan pedig a Vár északi oldalán az iró Babits Mihályról elnevezett sétány rövid megszakitásával a Halászbástyáig terjed.

A virágágyakkal, zöld pázsittal és kényelmes pihenőhelyekkel kiképzett két sétány csodás kilátást nyújt nemcsak a budai hegyekre, de az alant szétterülő budai kőrengetegre is. Az esztergomi rondellán elhelyezett török ágyúcsöveket a két gyerek meg is lovagolja, még a fákra is felmásznak; vendégeim pedig a táj szépségében gyönyörködve ostromolnak kérdéseikkel. Itt esett el /1686/ a török védősereg hős vezére, a 71 éves Abduraman pasa;

*/.

amott jutottak fel létrákon a felszabaditó keresztény sereg első katonái a védő bástyafalra; a szemben levő Kissvábhegyről irányitotta Görgey Arthur magyar fővezér s egyik legkitünőbb katonánk 1849-es sikeres nagy ostromot az osztrák kézben lévő budai Vár ellen; 1945-ben a Bécsi kapunál próbált kitörni az erősen ostromlott német védősereg, de a nagy hóban csak a Gugger és Hármashatár hegy környékéig jutottak.

Mikor épitették igy ki ezt az erődrendszert - hangzik egy másik kérdés.

A történelemből ismerjük, hogy a mohácsi nagy csatavesztés /1526/ után a török - kihasználva a nagy politikai zürzavart - 1541-ben harc nélkül, csellel vette birtokába a budai várat s a hóditók elsősorban a katonai szempontokra helyezték a súlyt.

Az erdélyi vajda már 1542-ben jelentette Ferdinánd magyar királynak, aki egyben fejedelme volt az akkori kis Ausztriának, hogy a budai török pasa, 6oo Törökországból hozott kőmüves irányitásával, 2o ooo emberrel dolgozik a falak megerősitésén és Buda teljes elsáncolásán. A török hatalom ugyanis nagy katonai jelentőséget tulajdonitott Budának s ezzel magyarázható a domb nyugati lejtőjén a félkör alakú bástyaövezetnek és a kazamatákkal épitett esztergomi és fehérvári rondellának is a felhúzása. A budai pasák fontos helyet foglaltak el a katonai és az adminisztrációs hierarchiában s a Várban a ferences barátok volt rendházában székeltek.

A sétány kényelmes székeiben megpihenünk. Nézzük az emberek jövésmenését.

Budapesti tartózkodásom alatt - szólal meg az asszonyka - koldust vagy rongyos embert még nem láttam. Mindenki kifogástalanul fel van öltözve, a szabadban vagy az épületeken dolgozó kétkezi munkások is. A nők és a gyermekek ruházkodása pedig egészen luxusszerü.

Az utóbbi esetben ez is egy túlzás nálunk a sok túlzás között válaszolom. Ezekre szórják szinte hiszterikusan a pénzt az emberek s főképpen az anyagiaknak élnek és azok után szaladnak. Ebből szinte bálványt faragnak. A család, a házasság, a gyermeknevelés, a haza nagyon sok esetben mintha nem is lehne érdekes. Ez mintha nem izgatná őket, ez a kormány dolga. Szocialista ország vagyunk, de szocialista ország Kina is, és ott azt láthatjuk, hogy az ősök és a család tisztelete, a munka

./.

megbecsülése ma is vezérlő gondolat, a válás jóformán ismeretlen, a sok gyermek a szabály s - többek között - nem szégyen az sem, hogy az államfőtől, a miniszterelnökön, a diplomatákon keresztül mindenki egysoros zubbonyban jár és ünnepel s módja szerint egy vagy két nadrágot tart a szekrényében, legyen az férfi vagy nő. De vegyük figyelembe Japánt is, ahol -egy Reuter jelentés szerint - olyan munkakedvkdúl az emberek lelkében,- hogy a munkaügyi és a kereskedelmi miniszter elrendelte a minisztériumi dolgozók fizetett szabadságának kötelező kivételét s a kormányzatnak egyik nagy gondja ma az, hogy a magánvállalatokat miként kényszeritse arra, hogy alkalmazottaik kénytelenek legyenek fizetéses szabadságukat kivenni.

A séta és a locsogás igy a késő délutáni órákig elhúzódik. Végre a Disz térnél érjük el a Királyi Palota területét, amely a restaurálási munkák miatt itt le van zárva. Ma még csak a Várdomb keleti oldaláról, a lent fekvő Szarvas térről lehet a Palotát övező pompás kertekbe és a Palota egyik restaurált szárnyába bejutni, ahol a Budapesti Történeti Múzeum értékes anyaga van elhelyezve. Ennek megtekintésére azonban már nincsen idő, de abban a reményben, hogy erre még lesz alkalmunk, dióhéjba sürítve elmondhatom, hogy a XIV. sz. közepe óta /1320-1330/ az Anjou király alatt épült itt fel a Királyi Palota. Ez abban az időben egy fontos esemény volt, mert a Várdomb déli része igy hozzákapcsolódott a védelmi rendszerhez. Az épitkezés főképpen gotikus volt s Buda Erurópának egyik legfontosabb fejedelmi rezidenciájává alakult.

Ezt fejlesztette és belsejét diszitette Hunyadi Mátyás király renaissance szellemben, amit Magyarországon legnagyobb méretü, itt végzett archeológiai ásatások során előkerült ablakkeretek, erkélyek, szökőkutak, kandallók, oszlopok, figurális és cimeres csempék stb. igazolnak. Sőt a király itt hires könyvtárat és csillagvizsgálót is létesitett.

A 150 éves török uralom alatt azonban Buda elvesztette fényességét és jelentőségét. Az 1686-i ostrom után pedig a Palota teljesen kiégett, gotikus épületeinek romjait - lehet mondani - leborotválták a nagy udvar szintjéig, abból a célból, hogy a területet előkészitsék egy barokk stilusban készülő palota épité-

./.

sére. Az archeológusoknak most sikerült több alapépitményt feltárni és gotikus stilusban rekonstruálni /a lovagok kisterme, az István torony/, mint a középkori királyi rezidencia bizonyitékait.

A XVIII. sz. elején megkezdték a védfalak megerősitését és a Palota barokk stilusban való épitését, mégpedig a középkori palota romjain. Az új Palota déli szárnyának épitése 1719-ben befejeződött s ma is megvan. Mária Terézia alatt épült az ehhez csatlakozó, ugyancsak kétemeletes másik három szárny /1754-84/. 1848-ig a nádorispán székhelyéül szolgált s átmenetileg itt kapott helyet a nagyszombati egyetem is.

Az 1848/49-es szabadságharcban Buda ostroma alatt a város újból romhalmaz, a Palota is nagy károkat szenved s csak a kiegyezés után /1867/ restaurálták s végezték el a szépitési munkálatokat.

Az 1944-45 évi harcokban és ostromban itt egyetlen ház nem maradt ép, a házaknak 80 %-a megsemmisült, a Palota kiégett és erősen megrongálódott. A jelenlegi Palota, a kupola megváltoztatásával, csak a régi kontúrjait és egyszerü vonalait őrizte meg. A rekonstrukciós munkálatok folynak s a tervek szerint 1975-ben fejeződnek be. Egy második kultúrcentrumot kivánnak itt megvalósitani, múzeumok, galériák, könyvtárak st. elhelyezésével.

Ezt útközben mesélem, amikor a Palota úton gépkocsin lassan legördülünk a Dózsa György térre, ahol pár percet eltöltve, rohanunk a Gellért hegyre, hogy a lenyugvó nap sugarainál erről az oldalról is láthassuk legalább még pár percre a Várdombon már büszkén kiemelkedő Palotát s megnézhessük a müvészi izléssel parkositott, sétányokkal és teraszokkal kiképzett, valamint a Citadella erődjébe beépitett vendéglátó termeket és hotelszobákat.

Csodálatos kép! ... Európa egyik legszebb városa - hangzik körülöttem.

A budai vár az utóbbi években valóban nagyot lépett előre s bizonyságául szolgál annak, hogy nagy erők rejtőznek ebben a nemzetté fejlődött népben, ha azt okosan és értelmesen vezetik s annak tagjai a munkát megbecsülik, a tizparancsolat örök erkölcsi törvényeit megtartják és a nemzet multját lelkükben is ébren gondozzák.

3. "Abesszíniából" talán mégis "Paradicsom"!

Arról a Szatmár megyei árvíz pusztításáról és az újjáépítésről

Az utóbbi 10-12 év alatt sok mindent megnéztem és láttam országunkban. Utazgattam a Duna-Tisza közén, a Dunántul, a Balaton környékén, a tiszántuli nagy síkságok földabroszai között, sőt minden esztendőben egy kis fizikai tornára, jobban mondva kertészkedésre és falujárásra az általam a régi mult időkben "Abesszíniá"-nak nevezett Szatmár megyébe is leugrottam s ilyenkor a megye valamikor nyomoruságos falvainak jórészét is bebarangoltam, (régi tornacsoportvezetői hivatásból nem egyszer) megtettem ezt annál inkább, mert 1945-től 1949 február végéig, ahogy azt részletesen a "Parasztélet és az otthon" c. V.Fejezetben leirtam, ez a táj, az u.n. Erdőhát adott nekem abban az összevissza hajigált és hullámzó világban fedelet és kenyeret, családomnak pedig megélhetést. Itt bizony már látástól vakulásig igazi paraszt voltam s kitomboltam magam a parasztélet minden szépségében és kemény munkájában, de-munkám természeténél fogva is - sok-sok segitő és baráti embert találtam, ahogy azt a korábbiakban leirtam.

Mint sok külföldet bejárt és volt közigazgatási szervező ember, majd dolgozó, tenyerét köpködő paraszt, 1951-től pedig gyermekeket is nevelő ipari munkás, természetesen mindent nagy figyelemmel megnéztem s értékeltem és minden rendü-rangu emberrel beszéltem.

Igy tehát - már sok-sok élménnyel és tapasztalattal megterhelve - 1970 év tavaszán is leutaztam, most azonban a Szamos-menti Csenger tőszomszédságában fekvő Komlódtótfaluban ütöttem fel a tanyámat, ahol az egész április havában hol ásóval, kapával, metszőollóval vagy fejszével kedvem szerint tornáztathattam a testet, a délutáni órákban pedig, a korábbi évekhez hasonlóan, csavargásokkal, a védgáton való pompás sétákkal tölthettem az időt, bejárva a közeli gyümölcsösöket és más gazdasági táblákat, valamint a jobbra-balra eső falvakat, településeket.

Micsoda felemelő érzés volt mindig, a fővárosi kőrengeteg és zaj után a zöldbeborult füzeseket, az ide-oda kanyargó viztükröket és a virágba borult lankákat a lebukó nap fényözönében látni s az alvásra készülődő csókák, varjak ezreinek esti beszélgetését, karátyolását hallani

Nem egyszer már a kora délutáni órákban nekivágtam a hatalmas Szamos menti töltésnek s Szamosbecs érintésével Tatárfalváig is elkutyagoltam vagy biciklivel vágtatva Szamossályin keresztül Szamosujlakig karikáztam s (még hörpintettem) Hérmanszeg csodásan szép házait és virágos kertjeit mindig megnéztem.

Természetesen arra is mindig volt idő, hogy a Szamos egy-egy kanyarulatában s homokos partján megmártsam magam a folyó sodrában,usszam vagy napozzam valamelyik füzfákkal teletüzdelt kis szigeten. De a Szamos-töltés tövében és és a terjedelmes ártérben is volt mit megnézni. Itt is, ott is már évek óta gépekkel permeteztek, amott motorok hosszasan lefektetett csöveken nyomták át a Szamos vizét hatalmas zöldborsó, paradicsom, burgonya stb. táblákra, sőt Szamosbecsen magára a legelőre is. A táblákon és a legelőn a vizszoró-fejek tömege forgott és dolgozott, esőszerüen permetezve a növényzetet és a talajt. A nagy kiterjedésü árterületen pedig még sodronyos futtatásu szőlők, jól kezelt gyümölcsösök, dinnyetáblák, barackosok és más növények is diszlenek, amelyek bizony nagyon gyakran megállásra, gyönyörködtetésre kényszeritettek.

Bevallom, ilyen kertészkedési és müvelési megoldást nagyobb területen és legelőn itt láttam először országunkban és ugy érzem, hogy nagy lépést jelenthet ez a kert-Magyarország felé.

Mindég jól éreztem itt magam s ezt a képekben és szinekben gazdag tájat már nem "Abesszinia"-nak, de kis "Paradicsom"-nak kezdtem nevezni. Hiszen nekem itt senkisem parancsolt. Drága háziasszonyom: Margit néni is szabad garázdálkodást biztositott a jó 2 kh méretü belső kertjében, amelyben tehenek, disznók és számos más apró jószág mellett akadt mindenféle munka bárhogyan fordult az idő.

Az emberek is jól kerestek abban az időben már ezen a tájon, mert 3-4 falu termelőszövetkezeteit egy "kalap" alá fogták, összevonták s azok irányitását a "kupaktanácsok" helyett egy-egy szakember, "vezérigazgató"-ra, az értelemre bizták. A TÉESZ-tagok napi 8 órás munka mellett szabadon vállalhattak más munkát is, pl. feles kertészkedést, a TÉESZben részben való kaszálást, kapálást stb. amelyeket a családtagok is elvégezhetnek. De még az a kedvezmény is megillette,ill.megilleti őket, hogy házi kertjeik szántását, metszését, permetezését a TÉESZ elsősorban végzi el csekély térités ellenében.

Paki barátom, akivel keritésjavitóttam, ~~xxxxxx~~ fa- és egyéb munkákat végeztem és aki borjugondozó Komlódtótfaluban, életsorát igy mesélte el nekem: reggel 3 órakor kezdem a munkát, 8 órakor már lelépek. D.u. 3 órakor ujból felveszem a munkát este 6-ig. Igy megvan a 8 órám s ezért fizet nekem a TÉESZ kb havi 2ooo.-Ft-ot, amihez jön a sulygyarapodás és a prémium. Időm igy még bőven van s ezért felibe vagy részben vállalok más munkát is a magánkertekben és a TÉESZ-ben és tartok otthon leszerződött borjukat,disznókat s egy csomó apró baromfit

amiből átlag havonta 3-4ooo.-Ft folyik be, de az almaszüret munkálatainál a feleségem is keres 4-5 hetes munkájával. Az egyéb kedvezményeket, pl. az ingyen orvosi ellátást, bölcsődét, a gyerek-napközit, a védőruhát, a csizmát, a nyugdijjogosultságot, a különböző általi tápokat stb. természetesen nem emlitette. Ez ma már mind magától értetődő dolog.

És ez nem egyedi eset, de általános jelenség; a tollasodás, a jólét bizonysága. Itt is, ott is megtörtént szép számmal ilyen vallatás és szivre tett kezekkel a gyónás, s ez mind a fentieket igazolta.

Burgonyaültetés és répaszedés után május első napjaiban azonban már Császló községbe mentem át, mint centrumba, ahonnan gyalogosan vagy autóbusszal a megtekintendő falvak egész sorát és azok határát elérhettem. Látni akartam évről-évre a fejlődést ugy a községek életében, mint a mezőgazdasági és a kertészeti sikon, amely az utóbbi években, itt a Jonathan-alma hazájában, ahol már évi 4o-45 ezer wg almát termelnek, különösen a Szamos-menti falvakban nagy léptekben haladt előre.

Amikor először jártam ezen a vidéken, ahol különben a gyermekáldás és a népszaporulat mindég magas volt, tehát a 2o-3o-4o és 5o-es években, mindég az volt az érzésem, különösen a sok külföldi utazás után, hogy - és ezt igy is mondottam - "Abesszíniába" megyek vagy járkálok, hiszen itt és ott is a zsupfedeles házacskák és a mezitlábos emberek és gyermekek tömegébe ütköztem s a sok nyomoruság, a cseléd- és zsellérsors szaga innen is, onnan is felém kiáltázott, ill. áradt. A két két mozgató góc: Szatmárnémeti és Nagykároly már az országhatár tulsó oldalán feküdt és ez a földdarab a trianoni vonal miatt valahogy megközelithetetlen távolságra került, csaknem elérhetetlen volt s mindenben hátul, talán leghátul kullogott. Csak a gyermekáldás volt gazdag s előfordult az is, hogy 1965-ben a megyében annyi gyerek született, mint az ország 18 megyéjében összesen.

A "hárommilliós koldus"-ból tehát ide is jutott jócskán; Ady és József Attila ostora ezt a tájat is megérintette vagy talán velejébe sujtotta.

Most 197o-ben ezek a szemet is bántó foltok erősen tünedezőben voltak, különösen a Szamos vonalán. A cserepes vagy palás uj házak tömegesen épültek, az udvarok és kertek megteltek fákkal és virágokkal; járdákat fektettek, villanyat stb.vezettek, a gyermekek is már cipőt vagy csizmát huztak, mert az emberek nagyrésze bár ingázott, vagyis

? beleértve a kondásokat, csősöket és a permetező stb. embereket is

a otthon nem is, de Budapesten vagy máshol az iparban, kereskedelem-
)en dolgozott s csak a vasárnapi szusszantásra ugrott haza. Igy egy-
egy többtagu család a helyi termelőszövetkezetből, az iparból, a házi
kertekből és a háztájiból összehozta a kulturáltabb élethez valókat
s megkezdte az életszinvonal-emelkedés utján a felfele kapaszkodást
s kisebb-nagyobb zökkenőkkel kiemelkedett a régi poros és szegényes
világból.
Ez az 1970 évi falujárás és csavargás azonban mindjárt az első májusi
napokban félborult. A Szamos és a Túr ugyanis a sok esőtől megduzzadt
s egyszercsak elszakitotta gátjait. A Tisza pedig ezekbe nyomta bele
vagy vissza felesleges vizeit és ez az áradat a falvak egész sorát,
vagy azok egy részét romokba döntötte. A Szamoshát vagy Erdőhát, a-
melyet a Szamos, a Felsőtisza és a Túr határol tehát, veszélybe ke-
rült, nemcsak az almáskertek, de mindaz, ami itt az utóbbi években
történt és épült.
Az egyik hajnalban már mi is megkaptuk a hirt, hogy Nagygéc, Komlód-
tótfalu, Sima, Csegöld, Jánk-Majtis, Zsarolyán, Méhtelek, Rozsály,
Fehérgyarmat és más községek nagyrésze romokban hever s az áradat
többméteres magasságban hömpölyög. Egyik délután igy minket is elért
a szennyes áradat. D.u. 6 óra körül Csegöld felől jött a viz. Áttört
a Fehérgyarmat-Sima-i betonuton valamint a főcsatorna töltését és
minket is ellepett. Lassan mászott, de folyton emelkedett, ugy hogy
éjfélkor már a házunk vályogfalai is repedeztek, az ajtók kiestek s
a mélyen fekvő uttest felől már másfél méteres viz nyaldosta a tor-
nác lépcsőit.
Mit tehettünk a koromsötét éjszakában, amikor körülöttünk már bőgtek
a vizbe került marhák s vonitottak a kutyák! Ki a szabadba - szólt
a parancs! Magasabb helyre, az udvaron fekvő nyári konyhába és egy
fedett félszerbe - aztán majd meglátjuk.
Én a félszert választottam és ott szálltam meg. Odacipeltük az egyik
rekamiét és a szükséges dolgokat, reggel pedig a nagy vizben gázolva,
a szomszéd kőalapu ház padlására a veszélyben forgó butorokat és
egyéb holmikat, félve a ház összeomlásától.
A viz emelkedése ugyanis éjfél után megszünt, a lakásba vezető utol-
só grádicsnál, de már csak egy centi hiányzott még a belépéshez.
Ennek magyarázata az volt, hogy a templomot is körülölelő áradat
ugyanis szerencsénkre áttörte a falu alsó részén az uttestet és a
jánki nagy legelő és az erdő felé zudult. A kövesut igy Gacsály felé
szabad maradt, ugyszintén a Fehérgyarmat és Gacsály közötti vasuti

töltésnek az a része, amelyet az áradat nem mosott el.
Ezeken sétálgattam a kedélyek csillapodása után napokon át pár órát, amikor gumicsizmával a lábamon a kert dombos oldalán kedvem volt kimenni a magasabb töltésü köves utra bámulni a "tengert", tehetetlenül nézni az emberek kétségbe esését, a helikopptereken való elszállitásukat s a bömbölő állatok ide-oda hajkurászását, valamint a mentőcsónakok siklását. Főképen a disznók és juhok pusztultak, a tyukok pedig ide-oda repdestek.
Különben tétlenkedtünk és cigarettáztunk. Igen, mert az eső szinte megállás nélkül verte a vidéket/ a felettünk rohanó szélhozta felhőkből. Mi lesz ebből - szakadt fel belőlünk? Vártuk a ház összeomlását, mert itt nem volt kőalap s a vert padlót és a vályog oldalfalakat pedig nyaldosta, nyomta a viz. A háziasszony halomra vágta a csirkéket,hozta az ingyen fejt tejet, a helikopterek által szállitott kenyeret s bátran hozzányult a kamara-készletekhez annál is inkább, mert a környező falvak pusztulása s az ujabb vizhullám-rémhirek,most már Gacsály felől is,még nagyobb jajgatásba keverték az asszonynépet és a helikopterekre váró gyermekeket.
Menekülni . . . menekülni, hiszen a kiürités hatóságilag is elrendelték s helikopterekkel segitették. Az öregek azonban nem mozdulnak? köti őket a mult, az otthon szeretete, a családi tüzhely szentsége, no és a sok apró jószág kutyástól macskáig. Ezeket feladni nem tudja s - ugy látom - utolsó lehelletig védelmezni, menteni próbálja.
A viz nem apad, de napok óta nem is emelkedik. A fölösleget elnyeli az átvágott utak melletti termőföldek, buzatáblák, legelők és az erdők világa. Most már Gacsályon kivül /4 km/ sehová nem tudok elmenni. De már ott is bajok mutatkoznak, onnan már a Túr hullámai is fenyegetnek.
Gubbasztunk és sóhajtozunk, mert az eső zuhog és a cafatos felhők alacsonyan usznak. A nyitott félszerben időnkint olvasgatok vagy meditálok s néha a bibliai özönvizre gondolok. Nem vagyok egyedül! A francia nyelvü bibliám, az én nagy kisérőm és egy pár könyv ott vannak valami gerendán, ahol most apró jószágok is sétálnak és alusznak, amiből aztán nem egyszer baj is keletkezett. Körülöttem tyukok, csirkék,kacsák és libák nyüzsögnek, itt a félszerben kaptak menedéket és fedelet.
Nagy barátságban vagyok különben a két kakassal. Ezek most nem háboruskodnak, nem viaskodnak, de nappal körülöttem örködnek és rendet igyekeznek tartani a tyukok és csirkék között, este pedig felsétálnak vagy repülnek a magasabb helyekre, létra segitségével pedig a padlás

A nagy vizet csak a libák és a kacsák élvezik. Már kora reggel kihajóznak, hiszen a mélyen fekvő járda és uttest felett a vaskerités tetéjéig ér a viz. Nagy gágogással, hápogással és szárnyverdeséssel kelnek a vizi utra s csak este térnek haza a nagy kirándulásról. Hiánytalanul mindig megvannak, pedig nagy és eddig ismeretlen vizekre és tájakra indultak. Ilyenkor már fekvőhelyem körül vannak. Itt szállitak egy-két lépésre partra. Itt csevegnek, beszélgetnek a nekik paradicsomi állapotokról és az elvonult kakasok őrszerepét most már a velem szemben igen barátságos gunár és két liba veszi át. Jó ideig csacsognak, tollaszkodnak, majd fejüket a szárnyuk alá hajtva alszanak.

Megpróbáltam többször Csegöldre és Jánkmatisra átmenni, de ez nem sikerült, mert a községek és az utak viz alatt állottak, a falvakba csak csónakkal lehetett bemenni. Csak jó 10-14 nap elteltével sikerült Jánkmajtist a vasuti töltésen, illetőleg nem egy helyen az elmosott töltés felett lebegő lebegő sinpár talpfáin ugrálva elérni, egyszer pedig Csegöldöt is sikerült vizeken mezitláb átgázolva ugy ahogy megnézni. Képsorozat fogadott, mindenütt, amelynek részleteit a TV mindenkinek megmutatta, a rádió és az ujságok pedig megrendítő szinekben kommentáltak. Éppen ezért nem itt ez nem is lehet feladatunk. A tény az, hogy a kis "Paradicsom"-ot összerombolta s termését, állatállományát jórészét pedig elpusztitotta a szennyes áradat. Rom, rothadás, büz s szinte elviselhetetlen levegő maradt utána.

Senkisem tudta itt elképzelni, hogy a mentési periódus után a kormányzat és az ország társadalma hogyan és milyen eszközökkel fog hozzá a sebek gyógyitásához és ennek a vidéknek a talpraállitásához.
Az intézkedések és tettek azonban nem várattak magukra.
A rendcsinálás, a töltések helyreállitása, a vizek levezetése, szivatyuzása, a kutak fertőtlenitése, a tábori konyhák felállitása, a lakosság oltása, élelemmel és ivóvizzel való ellátása, amely utóbbit ciszterna-kocsikon Nyiregyházáról és Miskolcról is hozták, a katonaság, a gépierők hatalmas méretü beállitásával, különböző anyag felhalmozásával hamar megtörtént és példátlan gyorsasággal megkezdték a romok eltakaritását, az uj települések kijelölését és felépitését is.

Amikor még ott lent zsongott a nagy vita, veszekedés az ujjáépitést illetőleg, tehát junius elején, a négy heti árviz izgalma, megszünt és az utak, hidak ideiglenes hely reállitása után, az első autóbusszal Komlódtótfaluba mentem, hogy az ott maradt csomagjaimat átvegyem s Szamoson vert katonai pontonhidon az átviztől szinte csodaszerüleg megmenekült Csengerből Mátészalkán keresztül Budapestre utazzam.

Csengersima és Komlódtótfalu autóbuszról nézve ugyancsak romokban hevert, ugyanugy mint Nagygéc. A Daránál történt gátszakadás után a román területről jött áradat pillanatok alatt lesodorta a töltés által védett Nagygéc és Sima községeket és Komlódtótfalu alsó részét. A bajt fokozta, hogy a hömpölygő viztömeg nem onnan jött, ahonnan várták, de hátulról beleröhant a Szamos hatalmas gátjába, amelynek aljában a faluk nagyrésze feküdt. A töltés a vizet visszalökte olyan erővel, hogy ez a visszalökött hullám azt is elvitte, ami megmaradt, és egyet fordulva Szamosbecsnek rontott ugyancsak hátulról és annak jórészét pusztitotta el. Igy ment ez a legtöbb helyen.

Az a ház, amelynek kertjében április havában kertészkedtem, éppen a megrongált hidfő közelében feküdt, épen maradt, igy holmijaimat átvéve, átmentem a pontonhidon, mert a rothadó pocsolyaszagot, amely most már mindenütt kisért, elviselni csak a legnagyobb nehézséggel lehetett.

Ezek a kis képecskék csak a pusztitás egy-egy részletét mutatják, de sejtethetik azt a nagy katasztrófát is, amit a Szamoshátnak és a Tur vidékének lakossága elszenvedett. Hiszen nem kevesebb, mint 5.000 ház[1]

Ugyanezen év októberében két hétre leutaztam, hogy az ujjáépitéssel kapcsolatos erőfeszitéseket és eredményeket megtekinthessem. Hiszen nemcsak az egész nemzet apraja-nagyja vette ki részét az adakozásból és az adományok gyüjtéséből, de nemzetközi sikon is komoly támogatással siettek ezen vidék talpraállitásának megsegitésére.

Most már nemcsak gyalogosan, de autóbusszal, autóval és kerékpárral jártam be az árvizsujtotta terület jórészét. A kormányzat hihetetlen erőket koncentrált ide[mindenütt] s ugy közlekedési, mint az ujjáépitési vonalon lázas munkát találtam. Az utak, vasutvonalak, a gátak rekonstrukciója az uj községek kijelölése, ill. a régiek átköltöztetése és felépitése törpe vizmüvek stb. létesitése már komoly stádiumba került, amelynek jeleit nemcsak Csengerben, de Csegöldön, Császlón, Simában, Rozsályban, Méhteleken, Jánkmajtisban, Szamosbecsen, Fehérgyarmaton és más községekben is láthattam.

A Szamos széles árterületén, vagyis a két védőtöltés között elterülő gyümölcsösök almafáinak csak a csucsszárai látszottak ki hosszu időr át a májusi katasztrófa szennyes áradatából és az junius közepén még meg is ismétlődött, de[most] gátszakadás,[2] seholsem történt. Most a két árs dás után mégis roskadásig meg voltak terhelve pirosló Jonathan almával. A szőlő és dinnye, paprika és egyéb terményféleségek ugyan

[1] teljesen elpusztult, 5000-el pedig megrongált a víz a határnak jórésze a falvégek lombjain húzott katonai sátorokba vagy határkőpreceken távolabb menekült.

[2] hála az orosz és magyar müszaki csapatok román területen való beavatkozásának.

mind elpusztultak, de a hatalmas területeken ültetett almafák, bár gyökérzetük nagyon érzékeny a sok vizre, csodás termést adtak. Vagyis ezek a vad és elszabadult vizek nemcsak értékes iszaplerakodást, de bőséges almatermést is hoztak. Pusztitottak, rémitettek és ijesztgettek, de - lehet mondani - aranyat is hoztak, még pedig bel- és külföldi, különösen a Ruhr támogatásban, rekonstrukcióban és nagyon jó almatermésben.

1973 tavaszán már Csengerben kertészkedtem és onnan jártam be a Szamoshát és a Tur vidékét. Micsoda nagy változás! A szörnyü képek után uj képsorozatok! Mindenütt portalanitott aszfalt-utak, járdák, törpe vizmüvek, villanylámpák, uj iskolák, járási székhelyeken gimnáziumok, kenyérgyárak, községi kulturházak, mozik, könyvtárak, cukrászdák s bőségesen ellátott üzletek és az uj házak, telepek tömege s ki tudná mindazt felsorolni, amit régen, pár évtizede az ember saját szemével látott és most láthat. Mezitlábas vagy rosszul öltözött tarisznyás gyermek vagy ember már itt is kiment a divatból, mindenütt szól a rádió és pereg a film a képernyőn és az utcán rosszul vagy hiányosan öltözött gyermek vagy ember elképzelhetetlen. A látottakat és eredményeket a régi képekkel összehasonlitva, különösen az 1970 évi szamosmenti árvíz nagy tragédiájának személyes átélésével és példátlan gyors s eredményekben gazdag ujjáépitésével, azzal zártam le az 1973 évi utam, hogy az ottani emberekkel gunyolódva megjegyeztem: „Talán már elértük a hollandiai és a dániai szintet s ha tovább is igy mennek a dolgok, ebben a tekintetben nemsokára termelési és szociális, kulturális vonatkozásban már Amerika nyomában lehetünk." - Kacagtak; ..... nem hitték, hogy az én "Abesszíniám"-ból is lassan-lassan "Paradicsom" lesz és Magyarország virágzó, szakszerüen vezetett nagygazdaságai mellett, előbb-utóbb kertországgá is alakul. - hangoztattam - és ezt igazolni látszik az a körülmény is, hogy a házikertek és az értelmesen kiosztott háztáji földek s az ezekkel kapcsolatos munkák és lehetőségek észszerü megszervezése stb., látva a házikertek részben kollektiv kezelését, külön a háztáji és külön a TÉSZ tehéncsordákat, koca-kondákat és malacokat stb. is, mind erre mutatnak.

De sokat láttam Debrecen, Nyiregyháza, Szeged, Kaposvár stb. szédületes fejlődéséből, amely Budapest mellett mind-mind az utóbbi 10-15 év eredménye. Nagy erőfeszités ez ugy a nemzet, mint a kormányzat részéről. Ezeknek felsorolása nem az én feladatom, mert csak ismétlésekbe merülhetnék, hiszen ezek is mind-mind meg vannak irva és publikálva s ezek mindenki láthatja nemcsak a képernyőn, de a valóságban is, mint nemzetünk és kormányzatunk megfeszitett munkájának eredményeit. Elég ezek mellett e tekintetben a mindenkinek kedves Szabadsághegyet és a Várhegyen történteket röviden leirni és bemutatni, ahogy én azt valamikor láttam és most látom, annál is inkább, mert hiszen ezek is mint viharos életem derüs és bizakodó periodusának legujabb élményei.

XIV.fejezet

Erdélyi utiképek 1973.évből

Lelki - és gondolatvilágom mindég felölelte a Kárpát-medence és a körülötte élő népek törekvéseit. Ez talán már abból is következik, hogy ezeresztendő ismert történetünk sok mindenben egymásra utalt és összecsodorta Európának ebben a részében lakó népeket, még ha néha-néha egymásba is martak, vagy harcoltak. De talán abból az adottságból és drága Apám példamutatásából is növekedett és terebélyesedett ki bennem ez a szemlélet, hogy csaknem az usoki-hágó tövében Ökemence nevü falucskában születtem, még pedig bogyatetejü kis rutén házacskák környezetében. A hegyek és erdők sokasága, a neviokei vár, az Ung folyó és a patakok vize s csobogása, vagyis magának a tájnak jellege, valamint a különböző nemzetiségü emberek kedvessége, barátsága, még mindég élénken bennem lobog, ugymugy mint szülőföldem sok képe és szeretete.

Hatéves koromban azonban uj világba kerültem. A Szatmár megyei Erdőd vonult be ujabb képsorozatokkal életembe. Itt is volt vár, erdő és történelem, sok-sok csatangolással s szines élménnyel. Tizenkilenc éves koromig ez volt az Erdőd, amint azt az I.Fejezetben részletesen leirtam. A Bükk és annak végtelennek látszó nyulványai, a nagybányai hegyek s azoknak sokszinü világa, népessége, hamar hatalmába keritett a későbbi években is mindég oda tértem vissza szülőföldemre pihenni . . . lélegzetet venni.

Ez a szemlélet és lelki adottság bontakozott ki különben később irodalmi munkáimban is a vitt le rövid időre Máramaros és Kolozs megyékbe, most már azonban szervezni és egy nehéz posztot betölteni A világ akkor már másodszor égett. A népek és ideológiák csaptak össze, gyilkolták és pusztitották egymást, amelynek következtében mi ujra a vesztesek listájára kerültünk, még pedig - én legalábbis ugy látom - saját hibánkból.

A sorozatos magyar politikai katasztrófák után lelki- és gondolatvilágom, ugyanugy mint a harmincas években, tovább kutatta és még mindég kutatja az utat vagy utakat, amelyek a Kárpát-medence népeit kilencszáz éven át összefüzték s 1848-49-ig testvéri békés együttélésre vezették. Kormányzati rendszerek, erdélyi vajdaság, fejedelemség, majd nagyfejedelemség, a horvát-szlovén társországi viszony, a különleges autonom területek és kerületek, egyéb vajdaságok, királyföldek, ispánságok, valamint más jogállások, valamint a külföldi sorozatos példák mindég az agyamban forgolódtak.

Nehéz ezeket a különböző ideológiák tüzében egyszerű koponyának megérteni, kimüveltnek pedig harmoniába hozni és tartani, de annál könnyebb azokat összeromboini és a terméketlen soviniszmus utjét járni. Erre kitünő és tanulságos példák 1848-49 eseményeinek, 1867 korának, valamint az 1918-19 válság utáni korszaknak és a személyi kultusz időszakának 1956-hoz vezető ugyancsak katasztrófa-politikája, amelyet munkám "Második Könyve" próbál megvilágitani. Itt tehát részletekbe nem bocsátkozhatunk, annál kevésbé, mert ezek nagyrészükben már nem álmények, de dokumentumok alapján feltárt és helyesen csoportositott megállapitások s a magyarság jövőjére vonatkozó utkeresések, vagy - ha ugy tetszik - álmok.

Maradjunk tehát az álmányeknél, ugyanugy mint az előző fejezetekben. És mint családi vonatkozásban is erdélyi embernek azonban engedtessék meg még nekem, hogy 1973 évi uti álmányeim egyrészéről, amikor Erdély földjének jórészét ismét bejárhattam, egy pár képecskében ebben a kötetben is beszámolhassak. Megteszem ezt annál is inkább, mert ennek a földnek, népeinek életéről, kulturájáról, magatartásáról és törekvéseiről itthon az elszakadás után annyi mindent hallottam. Sok panaszkodás, jajgatás, ellentmondásokkal teli megállapitás hangzik el itt is, ott is, de annál kevesebb a realitásokkal kapcsolatos elgondolás, a józan megoldások keresése és a történeti multba való visszatekintés, valamint a hibák, mulasztások feltárása és beismerése. Mintha egymás elnyelésére, megfojtására lennének az ott lakó népek rendelve, illetőleg itélve!

A kilencszáz éves békés nemzetiségi mult azonban mást mutat, ellenére annak, hogy ma is folyik ugy itt, mint ott a vita, hogy ezen a földrészen, ahol annyiféle népesség lakik, van-e erdélyi lélek? A tudósok ugy mondják, hogy egy földrészeknek akkor van külön lelke, ha önálló földrajzi egységet alkot, ha külön történelmi jellege van s ha rajta keletkező kulturát egyéni vonások bélyegzik.

Kétségtelen, hogy Erdély különálló földrajzi egység, kicsiben ugyanugy, mint a régi Magyarország nagyban, minthogy Erdély lakói minden szükséglet tüket önön-terük tükről mindég kielégithették, közöttük elpusztithatatlan kapcsolat létesült, ami azt jelenti, hogy Erdélynek mindég megvolt a maga külön története. "Akárki uralkotott Erdély felett - a római imperátor, a bizánci császár, a bolgár cár, a magyar király, a török szultán, a német császár - Erdély mindég önmagában kristályosodó sajátos berendezésekkel birt."

A római uralom alatt dák birodalom alakult, a honfoglalás után nemsokára az erdélyi vajdaság épül ki, a XVI-XVII.században külön erdélyi fejedelemség lesz, a leopoldi diplomától az Unioig guberniális szervezetben él.

Az országgyülése, mint permanens nemzetgyülés, birtokosa minden jognak és hatalomnak; egész államformája demokratikusabb volt, mint akár bármely más országnak. Századokon át a nemzeti szuverenitásnak és a nemzeti demokráciának Erdély volt a szülőföldje s éppen ezért Erdély politikai jelentősége Magyarország történetében mindég nagy és fontos volt.

"Tündérország", ahogy az erdélyiek a fejedelemség idején hazájukat hivták s mindég büszkén gondolhatunk arra a szép hivatásra, amely et-évszázadokon át 1848-ig betöltött Magyarország történetében s ma és a jövőben be kell töltenie a magyar-román relációban.

Tehát utra keltem. Utam Nagyvárad, Nagyszalonta, Arad, majd a Maros völgyén és a Hargitán keresztül a Máramarosi havasokon, a Gutinon és Erdődön át vezetett. Egy cikksorozatban foglaltam benyomásaimat s ezekből pár, ebbe a kötetbe kivánkozik.

Nagy élmény volt szines multam történései között, tehát ugyancsak riportszerüleg helyet kivánnak az emlékirat-kötetben is.

Tehát szóljon az irás és peregjenek az események:

1.) A nagyenyedi templomvár és a Bethlen Gábor kollégium tövében

Az, aki Erdély természeti szépségekben és kincsekben csodálatosan gazdag területén barangol, lépten-nyomon várakba, várkastélyokba, templomvárakba és templomerődökbe ütközik.

Különösen a nagy Magyar Alföldön élő szántó-vető, vagy gyárakban, hivatalokban dolgozó embereknek szokatlan képsorozat ez azon a hegyes-völgyes vidéken, ahol magyarok, székelyek, románok és szászok évszázadokon át 1848-ig - hacsak a nemzetközi erőviszonyok vagy ostoba vezetők meg nem zavarták őket - sajátos életformáikban békességesen együtt éltek és dolgoztak s ha kellett együtt harcoltak a kívülről támadó, nem egyszer hatalmas ellenséggel szemben.

Ezek a csodálatos épitmények, vagy pedig azoknak ma már csak romjai, maradványai azt példázzák, hogy a várépitésnek arról a hosszu multjáról van szó, amely Erdélyben a dák erődrendszer és a római kasztrumok korától a feudális kor végéig /1848/ terjedt s arra szolgált, hogy minden külső ellenség ellen védje ennek a területnek sokszinü népét s ezzel együtt Magyarország határait is.

Tehát nem az Árpádok, az Anjouk, Hunyadiak, majd a független erdélyi fejedelmek, a Habsburgok alatt pedig nagy fejedelmek, Erdélyt illető bölcsessége és politikája nem elégedett meg az akkor jóformán még járhatatlan Radnai, Békási, Gyimesi, Ojtozi, Törcsvári, Vörös-torony-i és egyéb szorosok és hágók természetes védfalával, de azt belső vonalakon is - többek között - a várak soraiból álló védővonalakkal, szász városi kővárakkal stb. is megerősitette. Ez a szemlélet 1867 után értelmetlenül feledésbe, Erdély sajátos jogállásának megszüntetésével, az autonom területek, a határőrvidéki szervezetek stb. feloszlatásával pedig szégyenteljes enyészetbe került.

És ezt a multat, ahogyan azt az erdélyiek, jó részükben ma is helyesen mondják és vallják, nem lehet, de nem is szabad lezárt kornak tekinteni, hanem alapnak, amelyen állniok kell s - a sok értelmetlen ujkori beavatkozás, botladozás és katasztrófapolitika után - a jövőnek kialakitásán pedig dolgozniok is kell. Mert ezek a várak, vár- és erődtemplomok, kastélyok és udvarházak az itt élő nemzetiségek közös alkotásai. Hiszen a városok céhes mesterei nélkül éppen ugy nem képzelhető el erdélyi épület, mint a magyar, székely, román és szász népi mesterek közremüködése nélkül.

A nyugati vonalon épült hires váradi vár felépitésén pl. olasz hadmérnökök egész sora dolgozott. A vonatkozó publikációk szerint is a tégla egyrészét azokhoz brassói téglavetők készitették. A falakat váradi, besztercei, háromszéki, nagyenyedi kőmüvesek rakták. Az ácsmunka szász, székely és ujkeresztények kezéből került ki. Az ott dolgozó kőfaragók és asztalosok kolozsváriak voltak s a munkások a környék magyar és román jobbágyai közé tartoztak.

Most, amikor a marosmenti Nagyenyed régi és uj negyedeit, utcáit, valamint templomait járom s megállok a Fő-tér emlékeket fakasztó templomvára és ősi kollégiuma előtt, nem is tudom, hogy benyomásaimat, lelki képeimet hogyan rendezzem.

Drága jó Apám ugyanis még gyermekkorunkban sokat beszélt erről a városról. Engem akkor főképen az ragadott meg, hogy egy román pásztor Verespatakról hogyan vitte őt kis mokány lovakon és zsákokkal felszerelve a havasokon keresztül a nagyenyedi kollégiumba, ahol diákoskodott. Ő még nem "vasparipával" utazott, mint mi elkényeztetett gyermekek; nem is beszélve a mai időkről, amikor autóbusz, autó és más szállitási eszköz is rendelkezésére áll a jól begugyolált, tanulnivágyó fiatalságnak.

Most itt vannak előttem, a már jól megderesedett ember előtt! Az egyik valóságos vár. Hiszen Istennek a háza bástyafalakkal és tornyokkal van körülvéve. Ez pedig a tatár és török, valamint más idegen népek esetleges betörése ellen készült s a nehéz századok éppen ezért a székely, szász templomerősségek és parasztvárak egész sorát keltették életre. De itt is különbség van templomerőd és templomvár között. Az előbbit tömör, vastag falakkal, keskeny ablaknyilásokkal, lőrésekkel és szuroköntőkkel épitették, az utóbbit, vagyis magát a templomot még várfalakkal, tornyokkal is körülvették.

A nagyenyedi templomvár s annak egyik "csipkés bástyája" sajnos már erősen rozzant állapotban van s annak legalábbis betonmegkötése szükséges. A hozzá csatlakozó és a frontot képező palota a "nagyfejedelem": Bethlen Gábor enyedi rezidenciája volt.

És ezek a templomerősségek vajon még milyen célokat szolgáltak? Nemcsak az emberek életét védték, hanem a községek anyagi javait is, egyben növelték az emberek öntudatát, felelősségérzetét és bátorságát. A 14. századtól a falak és tornyok védelmét kivánta már maga a polgárság is s városait, különösen a szászok, erődített hellyé változtatták,

aminek kiemelkedő példáit Gyulafehérvár, Nagyszeben, Segesvár, Brassó esetében is szemlélhetjük.

A falakon belül a védelemben is résztvevő családoknak meg volt a saját kamarájuk, ahová értékeiket, élelmüket, gabonájukat stb.berakhatták. A városokban a falak és bástyák rendbentartása, valamint védelme a céhek feladata volt. Veszély esetén minden céhtagnak a kijelölt hely védelmére kellett sietni. A bástyákat is a védők foglalkozása szerint nevezték el. Igy: takácsok bástyája, szabók bástyája stb. Mindezekben a közösség iránti felelősségnek, a társadalmi munka megbecsülésének, az áldozathozatalnak egyik fontos tényezőjét is kell látnunk.

De forduljunk a másik épülettömb, a hires kollégium felé! Hiszen ennek is, mint annyi más erdélyi városnak, szines története van. A "tudomány hajléka" a vártemplommal szemben emelkedik. Most "Bethlen Gábor lyceum" nevet viseli. És joggal, mert hiszen 1622-ben a nagy erdélyi fejedelem alapitotta, amikor a gyulafehérvári iskolát fejedelmi ellátásba veszi s főiskolává igyekszik fejleszteni.

"Teremteni kell itthon is egy erdélyi Heidelbergát. Összegyüjteni, segélyezni nagy számmal a szegény, tehetséges és tanulni vágyó ifjakat!" S ez a cél vezeti akkor is, amikor 1629-ben a kollégium fennállását örök időkre biztositó alapitványokat tesz és "közös" cimerlevelével a főiskola növeltjeinek, az egyházi igehirdetőknek minden nemzedékeit örök időkre megnemesiti.

Ezzel - lehet mondani - a korhadó, a munkától elszokott és henyévé váló nemességet, a megcsappanó nemzeti erőt akarja helyre pótolni, a rendek és az osztályok eltörlése nélkül.

Talán nem lesz érdektelen s tanulsággal is szolgálhat, ha egész vázlatos rövidséggel, az 1926-ban kiadott "Nagyenyedi Album"-ban foglaltak alapján, ismertetjük ennek a nagymultu kollégiumnak historiáját. Hiszen ez a messze multban gyökerezik s a jövő helyes kialakitásának is egyik értékes láncszeme lehet.

Amikor 1658 augusztusában II.Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi vállalkozásával kapcsolatban a török bosszuállás és a tatár hordák pusztitása Gyulafehérvárott megsemmisiti a Bethlen Gábor bölcsessége által alapitott hires kollégiumot, annak menekültjeit Apáczai Csere János kolozsvári professzor intézete fogadja be vendégü

Apafi Mihály fejedelem 1662-ben aként rendelkezik, hogy az elpusztult gyulafehérvári kollégium Nagyenyedre, mint fekvő birtokainak központjára telepedjék le.

A fejedelem a kollégiumnak, mint országos intézetnek, tanügyi, fegyelmezési és önkormányzati jogokat, kiváltságokat is biztosit egyik érdekes kiváltságlevelében /patens/, amely az erdélyi református kollégiumoknak az egész Erdélyben páratlan megkülönböztető jegyévé és állapotjelzőjévé vált.

Az intézet ezen korabeli jelentőségét, hirét és tekintélyét főképen abból lehet megitélni, hogy a székelység, valamint a marosmenti magyarság, sőt románság köznemesi és előkelői is jobbadán itt tanittatják fiaikat. A törekvő székely fiuknak pedig 1662 óta - lehet mondani - valóságos Mekkája lett több mint kétszáz éven át Enyed. A gimnáziumi tanulmányok befejezése után pedig mind többen és többen léptek a filozófia, jog és theologia hallgatói közé, amint ezt a kollégium történetét ismertető tanulmányokban olvashatjuk. Különösen nyár végén a székely fiuk csapatosan indultak, szekerekre rakodva, a kollégiumba. Nem egyszer egy egész heti utat téve érkeztek meg s a kollégiumban "cipősegély"-t nyertek, megélhetést biztositó szolgálatokat /szerinrok, ellenőrök, tógás diákok, kapuőrök, hetes lótó-futó főszolgák; a teljesen ingyen tanult szolgagyerekek mint söprögetők, favágók, kályhafütők stb./teljesitettek. A kisebbek nem egyszer mint inasok, ételhordók; az örege és java mint magántanitók gondoskodhattak életük jobbátételéről.

Ma már ezek az egészséges és életrenevelő formák, próbatételek ismeretlenek. Hiszen a fiatalságot nevelő mai intézetek annyi kényelemben, juttatásban és pénzbeli, valamint szociális támogatásban részesitik az ifju nemzedéket, hogy azok nemcsak sok család életében okoznak magatartási zavarokat, de a diploma utáni életbe inditásnál is értelmetlen igények és kivánságok, sőt nem egyszer követelések kiváltói lesznek. Ezek a tulzott juttatások nincsenek arányban az elvégzendő munka értékével s nagyon gyakran önzésre, a közösségi érdekek semmibevételére, erkölcsi dekadenciára vezetnek, hiszen még a tizparancsolat ötezeréves "vallása" is - lehet mondani - ismeretlen a mai időkben előttük.

Abban a korszakban számos székely fiu csak mint kész ember látta vagy láthatta ujra faluját és övéit. Pap, kántor, iskolamester, jegyző, irnok, tiszttartó, udvarbiró s minden egyéb vált belőlük falujukban vagy pedig Erdély egyéb részein, ahogy azt a korabeli feljegyzésekben olvashatjuk. Cimerlevélre nem szorultak, mert a székelyek - irva van Verbőcziben is - mind nemesek; a vármegyékben tehát rendszerint akadálytalanul elismerték őket teljes jogu nemeseknek.

Az intézetnek pedig ezt a nemes munkáját a Bethlen- és más alapok, nagyszámu adományok, juttatások tették lehetővé. Ezeket itt felsorolni lehetetlen. A sok vezető ember, orvos, mérnök stb. közül, mert ma ilyeneket sajnos ugysem találunk, kettőt azonban kiemelünk: I.Ferenc Ausztria császárának, Magyarország királyának, Erdély nagyfejedelmének és a székelyek ispánjának nagyenyedi látogatása /1817/ emlékéül gróf Bethlen Imre főispán-főgondnok 12.ooo Ft alapitványra gyüjtött aláirásokat. Kőrösi Csoma Sándor, a hires utazó tudós 1835-ben,hálából az intézet iránt, azt a loo aranyat, amelyet egy patronusa részére juttatott, felbontatlan tekercsben Tibetből haza küldötte alapitványként a kollégiumnak egy - amilyen ő volt - alumnus számára.

Milyen elgondolkoztató ez is! Mintha lelkiismeret, hála, tisztesség és becsület kiveszett volna a mai emberek érzés- és gondolatvilágából. Mindent másoktól, főképen a szocialista államtól várnak.. sőt követelnek! De ez közoktatás- és nevelésügyi kérdés. Hagyjuk... ne bolygassuk!

Erdélyben különben abban a periodusban főképen II.Rákóczi Ferenc felkelése és szabadságharca /Pro patria et libertate/ hozta mozgásba a lakosságot. A császári hadak /I.Lipót/ 17o4-ben a kuruc hajlamokkal gyanusitott Enyed városát megrohanják, kifosztják és felgyujtják A lakosság java része a templomokban, igy a templomvárosban is keresett menedéket. A diákság a város felett emelkedő Őrhegyre vonult s onnan támadta meg a visszavonuló martalócokat. A csata után a 2oo elesett között 28 füzfadorongos labancüző diákot s néhány enyedi polgárt is találtak. Ezek emlékét az Őrhegy oldalán létesitett és szépen gondozott városi parkban emelt emlékmü ma is őrzi, igaz, hogy erősen megkopott, kőbe vésett következő szövegezésben:

"Sangvine suo supremae legi
17o4 III.16.
Subscribentes hic lagent

Georg.Krizbai
Patr.Marosvásárhelyi
Sam.Rigó de Kapos
Stef.Magyari
Andr.Ajtai
Stef.Debreceni
Bányai de Várad
Gidófalvi
Szotyori
és még mások. "

Meglepetésemre tehát ott szerepel családi nevünket viselő egyik elesett "füzfadorongos labancüző" diák is. A családi kapcsolatokat azonban már nem tudtam kibogozni.

Ezután nyugalmasabb idők következtek. Igaz, hogy az 17o4-17o7 évekbeli romlások a kollégium jószágait is feldulták, de Enyed nem hagyta magát. Az 1713-ban ott megtartott református zsinat megszervezi a Supremum Consistoriumot. Segélykérő levelekkel fordulnak a holland, svájci, angol és német hitsorsokhoz. Eredmény: György angol király pátenst adott ki a ruinált enyedi kollégiumnak való gyüjtésre s hamarosan 7ooo font sterling /forintban óriási összeg/ gyült össze. Az angol pénzt, vagy csak kamatait épitkezésre szánták. Összevásároltak néhány házas telket s 172o-tól 1743-ig egy négyszárnyu emeletes épületet emeltek, az udvart körülfutó oszlopos folyosókkal. Mind az angol pénz kamataiból! 1775-ben tovább folynak az épitkezések; 1826-ban még nagyobb lendülettel és terjedelemben, de már a szabadelvü eszmékért telitett lelkesedéssel.

Jött azonban 1848/49-nek végülis szabadságharcba torkollott eseménysorozata, majd a reakció szörnyü bosszuja, amely a Bethlen-kollégiumon, Enyed városán is végig tombolt. Romává vált az angol pénzből először emelt négyszárnyu épület is, a Mária Terézia korabeli épületnek is csak puszta falai maradtak meg; az 1849 utáni önkényuralom pedig az intézetet megfojtásra itélte. Wohlgemuth kormányzó-tábornok ugyanis csak egy elemi iskola megnyitását engedélyezte a kollégiumban.

Később azonban, az 185o-6o-as években a visszaszállingozó tanárok, tanitók segitségével az osztályokat rendre megnyitották. A jogi tanfolyam helyreállitása is megtörtént, sőt a theologiai osztályokat is hazatelepitették. Majd a nyolcvanas években az angol pénz tőkéjének és összegyült kamatainak felhasználásával az egész kollégiumot ujjáépitették.

A hálaszót, amellyel br.Eötvös József az enyedi kollégium növelte Körösi Csoma Sándor akadémiai emlékbeszédében a britt nemzet nagyságának áldozott, az enyedi kollégium szempontjából is arany betükkel véshetnők az intézet mindegyik épületének falára.

A kiegyezéssel /1867/, amelynek magyar részről egyik feltétele a Magyarországgal való unio elismerése volt, a kollégiumot nagy megrázkódtatás érte. Bár a Bethlen-kollégium vagyonjogi szempontból érintetlen maradt, a jogi oktatás, a tanár- és tanitóképzés, majd pedig a theologia megszüntetésével azonban az intézet már csak református jellegü, teljes önkormányzatu gimnáziumi rangra szorittatott vissza, ami már semmiképen nem felelt meg az alapitó fejedelem őket célkitüzéseinek.

Az egész kollégiumra tanitóhelyem már 15 évre terjedt. Ebből 9 év esett az alsó osztályokra, 6 év a deáki (latin) tanfolyamokra.

Nem egyetemmé fejlesztették az elkövetkező évtizedekben, de érdemtelenül egyenesen ledegradálták azt a nagymultu és hirü intézetet.

Ezzel le is zárult a kollégium tisztán országos jellegének korszaka, pedig ebben az intézetben formálódtak országoshirü szellemekké és egyéniségekké: Apáczai Csere János, Bethlen Miklós gróf, Körösi Csoma Sándor, Bólyai Farkas, Mikó Imre gróf, Kemény Zsigmond báró és Salamon Ferenc, hogy csak egy párat emlitsünk. Apáczai Csere János, Pápai Páriz Ferenc, Bod, Köteles, Szász Károly igyekezetei hamar feledésbe merültek.

Ebben a szerencsétlen és nacionalista politikai szemléletben ugyanis felboritották azt az egészséges koncepciót, amely az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak és a Habsburgok alatt hosszu évszázadokon át Erdélyt illetőleg a vajdaság, a fejedelemség és a nagyfejedelemség formájában érvényesült és értelmes továbbfejlesztést követelt.

Vakok voltak; vagy elfelejtette ez a politika, hogy Erdély mindig akkor volt erős és a Kárpát-medencében élő magyarságnak is egyik biztos bástyája, nem egyszer a románoknak is menedéke, amikor mint vajdaság vagy fejedelemség, saját intézményeivel tölthette be hivatását. Akkor virágzott gazdasága, kulturája és honolt béke az egymásra utalt nemzetiségei között, amikor értelmiségi rétegét és népét nem szivta el tőle messze eső fővárosok nem egyszer nemzeti revizionizmust lehelő világa, illetőleg a magyar vagy román hegemoniáért való harca. Akkor gazdagodott és nem kényszerült - nem egyszer Amerika vagy más országok felé - koldustarisznyát akasztani a nyakába, amikor törvényhozási és kormányzati vonalon sajátos helyzetének megfelelően beleszólása volt sajátos ügyeibe.

Erdély a Kárpát-medencében - ahogy Kós Károly is ragyogóan irja - mindig külön világ és külön bástya volt és marad! Évszázadok során kialakult néprajzi helyzetébe, sajátos szellemébe, valamint életébe durván és erőszakosan vagy hizelgéssel beavatkozni, egymás megfojtására vagy elnyelésére törekedni annyit jelent, mint nemzetiségeit, amelyek városaiban és falvai nagy részében elkeveredve együtt élnek, egymás nyelvét, életformáját, gondolkodását többé-kevésbé ismerik, egymás ellen uszitani és terméketlen s nem egyszer annyi bajt okozó soviniszta politika áldozatává tenni.

Erdélynek multja és történelme van, amelyhez oda tartoznak nemcsak a várak, templomerődök, kollégiumok, kastélyok, városok és fal-

vak, de az azokban és azok között élő magyarok, székelyek, románok és szászok is. Ez pedig minden irányban kötelez és a jövőt illetőleg figyelmeztet!

És ahogy a szép holdvilágos este, ugy 9 óra körül, még egyszer megnézem a vártamplomot és a szemben emelkedő kollégiumot, hangos énekszó üti meg fülemet. Zeng a kollégium! A második emelet kivilágitott ablakai nyitva s onnan szól és száll az éneklő diákok dala, szerte az egész csendes városra: "Sárgarigó felszállott a fára", "Maros vize folyik csendesen" s más és más dalok. Zeng, cseng vidáman, szivbe és lélekbe markolóan az ének s száll a dal...

Lent a téren, a ragyogó csillagok alatt és a dudorászó emberek között az az érzésem, hogy itt is a megértés és barátság világa épül s ebben nagy szerepe van a nagy fejedelem alapitotta Bethlen Gábor kollégiumnak, illetve most már lyceumnak is hires gyüjteményeivel és könyvtárával egyetemben.

-.oo§oo.-

2. Barangolás a Hargita "Rengeteg"-ben

I.

A nagyenyedi állomás pompás virágágyakkal diszitett pály audvarán töltöm az éjszakát. Vonatom csak éjfél után 1/2 3-kor indul Székelyudvarhely felé; igy van időm a meditációra s élvezhetem a csillagoktól ragyogó eget és a szeptembervégi enyhe levegő simogatását.

Koponyám teli az előző napi képekkel és benyomásokkal. Arad a "Vesztőhely"-lyel, Mária Radna a hires bucsujáróhely katedráliséval, a solymosi és a dévaix vár, a lippai fürdő az elmult századok viharos történelmi emlékeivel s hozzá az egész napsütötte Maros-völgye festői partjaival és szineivel. Igen itt éltünk ezen a vonalon és térségben századokon át mi magyarok, románok és szászok testvéri barátságban és békességben s ha kellett közös erővel védekeztünk a nagyhatalmi akarásokkal és politikával szemben, le galábbis 1848-ig.

Egy mellém telepedett és unatkozó erdélyi tanárral is ezekről a nagy kérdésekről diskurálunk egy padocskán, aki különben nagy turista és jól ismeri Erdély csodálatos földjét és gyöngyszemeit. Ő javasolja, amennyiben a Hargita rengetegét is meg akarom ismerni s nem sajnálom a "csikóimat", ugy ne Székelyudvarhelyen, hanem az onnan 18-2o km-re fekvő Homoródfürdőn üssem fel tanyámat. Innen szép turákkal bebarangolhatom az egész vidéket. Székelyudvarhely - mondja - vonattal csak Segesvár felől érhető el, de vasut nincs tovább. Autóbusszal azonban onnan át lehet menni a kb loo km.hosszuságban és a Görgényi és Baróti Havasok között terpeszkedő Hargita rengetegén, még pedig a csiki medencébe. Ez a üdülő fürdőhely különben 7oo m magasságban fekszik gyönyörü fenyvesek között s hozzá a Homoród partján az őslakó székelyek pár házacskájával, néhány turistaszállóval és villával. A központjában egy idegenforgalmi gondnokság és vendéglő /Cabana-nak hivják/, ahol mindent, tehát étkezést, szállást stb. lehet kapni. Anna nénit kell keresni, ő mindent elrendez.

Rögtön el is fogadtam a talpraesett javaslatot s reggel 1/2 8-kor Székelyudvarhelyre érkezve a 8 órás autóbusszal már indultam is Homoródfürdőre. Itt a Cabanában mindent kedvem és pénztárcám méreteinek megfelelően el is intéztem s egy hétre "letáboroztam" egy kedves székely családnál, ahol egy emeleti pompás szobában fenyőerdők tömege, patakzugás, vizesés s reggeltől estig napsütés vett körül. De ihattam az erősen szénsavas és vas- stb. tartalmu kitünő borviznek nevezett ásványvizet is, amelyet Három forrás állandóan csobogó vize pavilonszerü keretben ingyen szolgáltat.

Ebben a természet alkotta csodás paradicsomban kezdődtek a csavargások a hunok vagy avarok épitette földvárhoz, a római hidhoz s közben az órákba nyuló erdei séták. De közben itt-ott résztvettem a pityóka /burgonya/-szedésekben is. Ez ezen a hegyes vidéken a még mindég divatozó sokszáz éves módszerekkel, vagyis kényelmesen hol villával vagy kapával, lassu kézi összeszedéssel, válogatással történik, esetleg lóval vagy tehenekkel vontatott ekével. Ide a gép még nem tört be, mincs mindenütt - a talaj adottságai miatt - termelőszövetkezet.

De elcsaltak éjszakai rákászatra és halászatra is, amikor már az acetilén lámpa és a szigony a rákoknak és a halaknak a legnagyobb ellensége. Felejthetetlen élmények voltak ezek a turák s nem egyszer gyermekkorom élményei és huncutságai elevenedtek meg előttem.

Szeptember 30. és október 1.-én hangos volt a Cabana és annak környéke. A hagyományos szüreti mulatságát tartotta ott a vidék fiatalsága. Szólt a muzsika és az ének éjjel-nappal székelymódra, nemcsak bent, de a hatalmas teraszon is. Népi diszviseletben öltözött lányok és fiuk mulattak ott szines pruszlikban, ~~mentében~~ zekében és ~~Halina nadrágban~~ fehér harisnyában. És ezt cselekedték, fejükön bocskai sapkával, két napig annyi finomsággal, izléssel és emberhez méltó magatartással, hogy magam is megrezdültem és hétfőn délután közéjük ültem. Nincs szakállas, borzasfejü, szedett-vedett hippi öltözetet viselő, utonutfélen csókölózó egy sem közöttük. Egy uj világ, vagy talán az u.n. fehér magyarok, a székelyek országa és világa bontakozik itt ki, amelyet - lehet mondani - kiverekedtek maguknak. A nyilt hom-

lok, a becsületes arcok, a munkában megedzett kezek és koponyák, valamint emberi magatartásuk mind azt bizonyitja, hogy megtartják, tisztelik ősi hagyományaikat, nyelvüket és dalaikat, valamint szokásaikat s azokat ma már a velük együttélő más népek is megértik, respektálják és csodálattal becsülik.

Ők ugrasztottak azután be a Hargita rengetegeibe; rajzolták a térképeket, adták az utbaigazitásokat és értelmes tanácsokat a medvék és farkasok közismert otthonáról. Bár nem tanácsolták azt, hogy egyedül tegyem meg az általuk javasolt turát a Madaras-tetőre s onnan le Hargitafürdőre, én azonban - a ragyogó időre figyelemmel - már másnap reggel nekirugaszkodtam.

Nyolc órakor mackóban, viharkabátban és bakancsban már meneteltem, két napi élelemmel telt tarisznyával a Csikszereda felé vezető müuton a 4 km-re fekvő Kápolnásfalvának. Előttem hatalmas tömbökben a Hargita-hegycsoport, egyik gerincén a televizios rélais-állomással /1800 m./. Ez az előttem titokzatos tömb huzott, vonzott azután, lehet mondani kérlelhetetlenül.

A falut gyors menetben elérve, érdeklődöm a felfelé vezető ut jelzései iránt. Észak-kelet felé irányitanak a falun keresztül. Itt már bontakozik egy uj külső világ is, amit három évvel ezelőtt a Székelyföldön még nem láttam, csak itt-ott egy pár üzleten. Az emberek szerint ez már másfél éve van érvényben; korábban nem igy volt. Mindenütt legszebb csengésü magyar beszéd s a feliratok két oldalon kifüggesztve románul és magyarul szólnak. Csak a nevezetesebbeket emlitem: "Kápolnásfalva Néptanácsa". "A Közoktatásügyi Minisz térium tizosztályos általános iskolája, Kápolnásfalva - Hargita megye", "Körzeti orvosi rendelő", "Legeltetni tilos", "Tüzrakás tilos" stb.

Majd a dombos mezőn, a sok ide-oda ágazó uton bukdácsolva s jelzés hiányában az utbaigazitásoktól összezavarodva visszatérek a falu másik szélére. Itt egy nagyon kedves román mérnök /a televizio-állomás egyik alkalmazottja/ vesz pártfogásába s vagy két kilométert gyalogolva és franciául diskurálva vezet a megfelelő jelzésekkel ellátott csapásra. Innen kezdődött a kemény munka; a fel- és lefelé menetelés, a hegyoldalakon való kanyargás.

Tájékozódni azonban a magas fenyőerdőkben csak nehezen lehetett. Itt-ott egy-egy csucs, hegygerinc s néha-néha a televiziós torony. Növelte a bajt az utelágazódásoknál a kék jelzések gyakori hiánya vagy elmosódottsága. Ennek az lett a következménye, hogy kb 1100-1200 m magasságban egy elágazásnál nem jobbra, de balra mentem s igy eltévedtem. Csak egy jó félórányi csavargás után, kolomp és kutyaugatás után menve, találtam két pásztorra, három kutyára és négyszáz juhra. Együtt ebédeltünk s szedtük a finom mogyorót, valamint a havasi virágokat.

Közben vallattam őket és a hatalmas kutyákkal barátkoztam. Kápolnásfalvai székely juhászok és a havasokon legeltetnek. Negyven gazda juhait őrzik. Tavasszal jöttek fel s nemsokára haza mennek téli pihenőre. Járandóságuk juhonként 5 kg gabona, juh-tej, pénzjárandóság stb., ahogy azt nekem egy hatalmas botra támaszkodva Both Ambrus juhász és apja elmondotta.

Az öreg székely azután, tanácsokkal is ellátva, elvezetett egy bezárt menedékházhoz és egy betonkerettel körülvett kis forráshoz, ahol megtaláltuk az elvesztett kék jelzést s ezzel a helyes utat. Ez már teljesen sürü ősfenyveseken át vezetett.

Déli egy óra lehetett, amikor ebbe a fejszét még nem látott fenyőrengetegbe beléptem s lassan-lassan mind feljebb és feljebb emelkedtem. Most már egy-egy fordulónál vagy kanyarnál, néha pedig vizerecskénél kezdett kibontakozni a Hargita fenséges világa. Alattam már a fenyővel boritott hegycsucsokat, a félelmes mélységeket, szakadékokat látom. Felettem az ég csodálatos azurkék boltozata, amelyen két-három kumuluszfelhő mozdulatlanul libeg, megkötve talán a magasabban felettem emelkedő csucsok vonzóereje által. Benn a kis ösvényen, amelyen nem egyszer keresztben feküsznek a viharok által ledöntött hatalmasabb fenyőfák, halálos csend és a sürüség miatt félhomály. A napsugár nem töri át és szinezi a tájat.

Talán medvét vagy farkast is sikerül látnom! Készenlétben a magammal hozott furkosbot és a hosszu pengéjü kés. Veszély esetén olcsón nem adom! Sajnos sem mackót, sem ordast nem láttam. Egyetlen élőlény ebben az 1700-1800 méteres magasságban egy fekete holló volt, de annak is röptében csak a károgását hallottam.

A kék jelzések most már megsokszorozódnak. Egy kiugró részhez és a Mihály-csucshoz érkezem. Egy kis kitérés és máris fenn vagyok a fiatal vagy törpe fenyőkkel borított csucson. Az egyik mozdulatlan, összesürüsödött gomolyfelhő pár méterre lebeg a fejem felett. A lebukó nap most már alulról világitja meg ezt a mozdulatlan páratömeget és fehér, majd vörőses szinekbe öltözteti fodrozódó széleit. Bele akarok markolni . . . kapaszkodni, de nem érem el s lekuporodva elmerülök a Munkácsi-fehérek, pirosak, kékek tobzódó szineiben, valamint a hegycsucsok és mélységek sokaságában.

Jó ideig nem tudtam elmozdulni. Sem Svájcban, sem Ausztriában ilyen forma- és szintobzódást, fenyőillatot, panorámát nem láttam és élveztem. Kinyilott a rengeteg! Csucsaival, hegygerinceivel, völgyeivel és hatalmas méreteivel ott pámpázik előttem az azurkák égbolt alatt és a lenyugvó nap sugaraitól simogatva, büszkélkedve mutatja meg kincseit.

Tamási Áron könyve jut eszembe: "Ábel a rengetegben!"

Nehezen mozdulhatok el ebből a csendes, békés s talán nem is földi világból. Lelkem - ugy érzem - a végtelenben csatangol s keresi a nagy teremtőt és mozgatót. A két csikó azonban már nagyon elfáradt s a szürkület is erősen közeleg. Az volt az érzésem, hogy a Madaras-tető a menedékházzal már nem lehet messze. De csalódtam, mert még egy jó órácskát kellett kutyagolnom s jobbra-balra kanyarognom, most már kék jelzésekkel és nyilakkal jól ellátott keskeny erdei ösvényen. Végre az egyik hegyoldalban, egy tisztás szélén, feltünik a várva-várt Cabana, a pompás turista szálló s mellette egy menedékház.

A csikók már erősen remegnek; hiszen már délután négy óra elmult s bizony reggel 8 órától erősen meghajszoltam őket. Pihenni, nyujtózkodni kivánnak, de a lélek is ábrándozni, álmodozni készül.

Gyuri bácsitól, a kedves gondnoktól, tehát azonnal fekvőhelyet kérek s este 8 órakor ébresztőt. Még megmutatja Tarkő felé a kilátást s biztat szarvasbőgéssel... s azután lefektet, de előbb két csésze forró teát diktál belém.

Barangolás a Hargitán - "Rengeteg"-ben

II.

A kényelmes fekvőhelyen és a nagy csendben az álom hamar hatalmába keritett. Azonban nem tartott sokáig. Pár órai alvás után szokatlan zajra, női hangokra és derüs kacagásokra felrezzentem és figyelmem. Amikor ide érkeztem, üresnek találtam az egész palotát s Gyuri bácsival is csak egyedül beszélgettem. Hogyan kerülhetett ez a hangos társaság ide a rengetegbe ilyen éjszakainak tetsző késő esti órákban? Helikopterrel vagy ejtőernyővel? Megfoghatatlan! - Nem várva meg az este nyolc órai ébresztőt, kimentem.

Tiz vagy tizenkét személy beszélgetett és poharazott a hatalmas és jó meleg konyhahelyiségben, ahol különben már készült a finom vacsora. Nekik rontottam s a helikoptert is megemlitve, megtudtam, hogy Székelyudvarhelyről a Nagyküküllő mentén Zetelakán át jöttek fel egy kisebb autóbusszal. Egyben felhozták a szükséges élelmiszereket és a frissitő italokat is. Egy jó autóut vezet fel - mondották - a 7o km. távolságra fekvő Székelyudvarhelytől s ma már nem divat az én artistamutatványom. Erről nem tudtam; ezt a székely fiatalság Homoródfürdőn nekem nem emlitette s igy én éppen ellentétes irányból, Kápolnásfalvánál ugrottam neki a rengetegnek.

Jót nevettek s hivtak vacsorázni a parádés nagyterembe. Folyt a bor, sör és a tere-fere, amelyben a főszerepet a román milicia egyik őrmestere vitte kedvességével és vicceivel. Teritékre kerültek a hargitai farkas- és medve-kalandok és tragédiák, valamint a tréfás játékok tömege. Én is elmeséltem négyéves koromban történt első farkaskalandomat, amit "hősiesen" viseltem el. Még ma is emlékezetemben él a vágtató lovak, a meggyujtott pokróc és a jobbról-balról üvöltöző farkasok riasztó zene-bonája - ott, az Uzsoki-hágó alatt.

Nem sokáig birtam azonban a menetet. Tiz óra után visszavonultam s elháritottam az őrmesternek azt a kedves ajánlatát, hogy autójukkal menjek le Székelyudvarhelyre. Szerinte innen Hargitafürdőre ~~fürdőre~~ lemenni - tapasztalata szerint - nyaktörő vállalkozás; a sziklaköveken és padkákon könnyen eltörhetem a lábamat, sőt el is tévedhetek.

Nem álltam kötélnek. Látni akarom a Hargitának azt az oldalát is és Hargita-fürdőt. Gyuri bácsitól tehát reggel 7 órára kértem az indítást, mert 4-5 óra alatt el szeretném érni a 14 km távolságban fekvő Hargita-fürdőt s onnan még 7 km-t gyalogolva a Homoródfürdőt is érintő müutat.

A "csikókat" pihentetni kellett, igy lefeküdtem. A társaság tovább hangoskodott s csak éjfél után kb 3 órakor gyujtották be a motort és hagyták el a Madaras-csucsot /1801 m./.

A test pihent, de a koponyám erősen zakatolt. Forgolódtak benne a mult tragikus, a jelen ellentmondásos képei, az utközben szerzett benyomások, beszélgetések. De egyszersmind ott táncoltak az 1918/19-es és az 1944/45-ös összeomlás történései, főként pedig az 1848 utáni katasztrófapolitika nagy mulasztásai és hibái. Igy - többek között - Kossuth mindent felborító dörgedelmei, Balcescu és Jancu Avram, Teleki László erőfeszitései, valamint a Kárpát-medence népeitől 900 éven át idegen s értelmetlenül vezetett és irt nacionalizmus tombolása, amely Erdélyben polgárháborut provokált s szembeállitotta a magyarságot azzal a románsággal, amely történelmünk során Hunyadi Jánost, Mátyás királyt, Oláh János hercegprimást, egy csomó főispánt, vajdát, bánt stb. adott s tömegeiben vérzett, küzdött a tatár, török, német és más nagyhatalmi törekvésekkel szemben.

Fel kell már egyszer tárni, nemcsak tudományos jellegü munkákban, a mult sok hazudozását s még bátrabban megvilágitani azt a körülményt, hogy - a nemzetközi erőviszonyokat is figyelembe véve - a multban és a jelenben egymásra voltunk és vagyunk utalva. Nem egymás elnyomására, kizsákmányolására, kiirtására és lefitymálására kell törekedni, de olyan megoldás kiépitésére, amelynek korai hirdetőit az egyik oldalon pl. egy Széchenyi Istvánban, Deák Ferencben, Teleki Lászlóban, Mocsáry Dánielben, a másik oldalon pedig Balcescuban, Avram Jancuban, Eminescuban vagy Groza Péterben megtalálhatjuk. De azt sem szabad a sok példa között elfelejteni, hogy Rákóczi szabadságharcában két csapatvezére, Pintye Grigor és Balkka utolsónak tették le a fegyvert s moszkvai és konstantinápolyi követei is román férfiak voltak.

Azután, az 1848-ban lezajlott párizsi, bécsi, prágai, bukaresti, berlini, milánói, római forradalmak tanulságait és eredményeit is valahogy elfelejtettük figyelembe venni.

Az 1848, illetőleg 1867 utáni politikai vezetés legnagyobb büne tudvalevőleg éppen az volt, hogy milliós magyar és nemzetiségi tömegek nem jutottak szóhoz, községektől fel az országgyülésig és a szerencsétlen kormányzati rendszerükig. A tömeg nagyrészben mezitláb, rongyokban élt az u.n. jobbágy-felszabaditás után. Sokkal rosszabb sorsban élt, mint azelőtt. Ezt példázza többek között a milliós kivándorlás, a nyomorközségek tömege stb., különösen a nemzetiségi területeken.

Ma ez már úgy hálunk, mint Erdély területén ismeretlen! Nincs mezitlábas, bocskoros, rongyos vagy nyugdij nélküli ember! Dolgozhat és kereshet mindenki, ha dolgozni akar és nem más munkájából élni. Éppen ezért Erdélynek is az lenne most már a főszerepe - én legalábbis igy látom - hogy hidat verjen és képezzen Budapest és Bukarest között, mert nemzetiségi összetételénél fogva erre hivatott és erre alkalmas. Erdély tehát, éppen multjánál, kulturájánál és adottságainál fogva sohasem lehet tartósan egy olyan politikának játéklabdája, amelynek a célja, hogy az egyik nemzetiség - éppen a még fel-fellobbanó nacionalista szemlélettől vezettetve - megsemmisitse, durva vagy mézes-madzagos politikával pedig előbb vagy utóbb beolvassza a másikat, felsőbbségét pedig ilyen vagy olyan formában éreztesse.

Minden ilyen politika - a nemzetközi erőviszonyokat is tekintve - katasztrófapolitika s nem a tartós, testvéri egymásratalálásnak a politikája, amelynek formái adva vannak s annak közjogi vonatkozásban is meg kell találni és bátran hirdetni a megfelelő megoldásait. - -

Az alvásra tehát - ilyen zaklatott lelki állapotban - nem sok idő maradt. A sok forgolódás után már reggel 6 órakor talpon voltam s vártam az ébresztőt. Gyuri bácsi azonban közölte, hogy még köd van, nem enged indulni csak 8 órakor. Engedelmeskedtem. A jó meleg konyhában reggeliztünk, pompás kulturót is kaptam. Majd felkisért az egyik tetőre, amelyet egy homályos, borokafenyős rét boritott, amelyen semmi csapás, de 2 db. egymásután következő vasrud, kék jelzéssel, látható volt. Magyarázatot tartott.

Ha véletlenül medvével vagy farkassal találkoznék, ne orditozzak és ne mozogjak, de fütyüljek, fütyürésszek. Ez nem ingerli ezeket a vadakat. Egyelőre a vasrudakat kövessem s ha elérem a fenyvest, ott a kék jelzésekkel ellátott ösvény az irányadó. Csak arra ügyeljek, ha felszáll a köd és kisüt a nap, hogy a még nem látható televizios torony, amely tőlünk még 2-3 órányira egy gerincen van, mindig baloldalamon legyen.

Bucsu után elindultam, de amikor a második vasrudat elértem, már nem tudtam tájékozódni; mentem ösztönszerüleg. Az öreg urat sem láttam, csak erős hangja, amely valószinüleg valami tölcsérszerüségből szürődött felém, ezt kiáltotta: "Doktor ur jobbra... még jobbra... csak jobbra. Akkor fedeztem fel a harmadik, majd a negyedik rudat s ezzel el is értem a fenyvest s a kékjelzéses ösvényt. Megvan - orditottam vissza tele torokkal.

Mentem, mentem, és meneteltem szaporán az ősfenyvesek csodás labirintusában. Néha-néha a köd is felszállt, sőt a nap is pár percre beragyogta az itt-ott felbukkanó csucsokat. Kiszáradt patakok szikláin ugrándoztam lefelé a jelzések nyomában, majd máskor izzadva felfelé, ide-oda kanyarogva egy-egy hegycsucs körül. Jobbra-balra csudás hegyoldalak hol kiugorva, majd elbujva a köd- és fellegzónákban. Egy erősebb széllökés egyszercsak mindent szétdobált s jó kétórás menetelés után jobbra és nem balra fedeztem fel az oldalt huzódó hegygerincen a televizió tornyát fenn a magasban.

Megdöbbentem. Ennek mindig a baloldalam felől kellene mutatkozni. Ugy látszik, eltévedtem! Érthetetlen... hiszen a kék jelzések nyomán jöttem.

Tovább, csak tovább. Elérkeztem egy drótsövénnyel körülvett épülethez, ahol motorzugást is hallottam. Transformátorháznak véltem, holott - mint később megtudtam - egy vizfelnyomó állomás, amely automatikus kapcsolással müködik. Kiabálásomra semmi zaj; igy egy jókarban lévő ösvényen tovább mentem vagy két kilométert, de kék jelzést sehol sem találtam. Visszatértem az épülethez s azt körüljárva, egy kapun bementem, de az épületet zárva találtam, a motor most nem zugott. Közben két császármadarat is felvertem. A televiziós torony irányából azonban most emberi hangokat hozott

a szellő. Orditoztam a torony irányába, amely a tőlem jobbra eső gerincen ágaskodott, de hiábavaló próbálkozás volt, mert a távolság és a magasság nagy volt s a szél csak hozta, de nem vitte oda a hangokat.

Megadtam magam a sorsnak s ujból nekivágtam a jelzés nélküli szép ösvénynek. Most már élvezettel gyönyörködtem a napsütötte képekben. Egyszercsak egy drótkötélpálya alá jutottam, amely kis csomagokat szállitott kényelmesen fel és le a televizios toronyhoz. A szerpentin uton háromszor-négyszer átbujtam a drót alatt, amikor lenn a mélységben egy tó tükre tünt a szemembe, majd később egy házacskáé. Milyen tó lehet ez? Nekem Hargitafürdőt illetőleg erről senki sem beszélt. Talán a Szent Anna tó vagy más tengerszem - röppent át a lelkemen.

Dél már jól elmult - a gyors menetet figyelembe véve - nekem már Hargitafürdőn kellene lennem. Mindegy, fontos, hogy emberi lakott helyre jutottam, majdcsak valahogy kialakulnak a továbbiak. Egy órakor érkeztem a drótkötél melletti házacskához s leültem az utolsó fenyőfánál egy kicsit szusszanni. Nagyokat fujtattam és cigarettára gyujtva, megveregettem a "csikókat".

A hátam mögött emberi hangokat hallok. Két fiatalember ereszkedik lefelé a drótkötélpálya alatt. No ezeket megvárom s megtudom, hogy hol vagyok. Köszöntés magyarul, majd pár szó franciául és németül. Nem értik. Kiderül, hogy bukaresti technikusok s a televizios toronyból jönnek. Kézzel-lábbal magyarázunk, de csak románul beszélnek. Mutatom a baloldalon fekvő nagy turistaházat s mondom: Baile /fürdő/ s erre hozzáteszik megismételve, hogy Baile Hargitha. Majdnem a nyakukba ugrottam a jó hir hallatára. A nagy kézzel-lábbal beszélgetés közben kijött a közelben lévő kis házacskából egy idősebb asszony s nézte a mókás beszélgetést. Odafordulva megkérdeztem: Sti ungureste? Magyar vagyok uram, fáradjon be hozzánk. A két bukarestinek még tolmácsolta románul köszönetemet s nagy kézszoritások között és mosolygó arccal elváltunk.

Csak egy félórát pihenhetek, mert még 7 km-t kell a müutig gyalogolnom s onnan a legközelebbi autóbusszal Homoródfürdőre mennem, jelentettem be a kedves háziasszonynak. Le akart fektetni a belső

szobában, de én nagyon jól éreztem magam a konyhában s néztem a tüzkörüli sürgés-forgását. Bejelentette, hogy ebéd nélkül nem enged el, most készül a zöldbableves és a szilvásgombód.

Megadtam magam s nagy élvezettel fogyasztottam a közben hazajött férjével /főgépész/ és mérnök vejével, kis unokájával együtt a kitünő falatokat s legalább lo gombócot is lenyeltem az elégetdetlenkedő gyomor kivánságát teljesitve.

Végre megerősödve elindultam s megnéztem a hatalmas kaolin-gyárat s a többszintes tisztviselő- és munkáslakás-tömböt. Nagyon elrontja ez azonban a szép fürdőhely képét és teljesen tönkreteszi annak a 7 km hosszu, gyönyörü fenyvesek között vezető völgynek az élvezetét is, mert az abban hömpölygő patak vizét a gyárból távozó szennyviz piszkos sárgára festi és a sziklatömbök formáját, szinét is eltorzitja.

Este 7 órakor, tehát kis késéssel, már otthon voltam. A "csikókat" hideg vizzel megmostam, jól megcsutakoltam s azután megsimogattam. Jól viselkedtetek, jól birtátok a nagy turét s becsülettel hordoztátok a 73. évet számláló testet s az abban rejtőzködő, folytonosan veszélyeket kereső lelket. Igazi paripák voltatok, nem pedig fáradt teherhordó gebék.

- . § . -

3. Ahol Jakóer Tamás működött és Petőfi Sándor mondott örök búcsút

Előhúzol alak !

Ez történt 1974 julius 23.-án a biharpüspöki román határállomáson

1974. julius 23.-án, erdélyi barátaimmal történt előzetes megállapodás és utiprogram alapján, a 9-4o órai varsói gyorssal Budapestről elindultam Nagyváradra, ahol az estét és egy éjszakát kellett eltöltenem baráti körben. Másnap már Kolozsvár, majd a következő nap Gyulafehérvár szerepelt az utitervben; azután Székelyudvarhely, ahonnan a Nagyküküllő mentén haladva a Hargita-hegység /Madaras-tető 18oo m és Hargitafüred/ volt kéthetes programmal előirányozva és lelevelezve. A nagy pihenő után Csikszereda - Beszterce a Randnai havasokkal, egy autóbusz-tura Dorna-Vatra és Kirlibaba érintésével, Borsa, Felsővisó - Mármarossziget, vagyis az a Máramaros megye következett a Nagypietrosz, a Ciblesz, a Pop Iván, a Kőhát és a Gutin világával, ahol 194o-1943 évek között mig alispáni állásomról le nem mondottam, megpróbáltam épiteni s a magyar és román lakosságot testvéri egyetértésre, együttmüködésre vezetni. Végül Nagybánya, Szatmárnémeti, Erdőd a családi sirkertünkkel és Nagyvárad szerepelt a megváltott vasuti jegyeim alapján az előre lelevelezett és megállapitott programomban.

Délután 16 óra körül futottunk be a biharpüspöki-i román határállomásra, ahol jócskán várakoztunk. A folyosón álltam a fülkénk előtt, amikor végre egy csomó hivatalos személy jött végig a folyosón egy őrnaggyal az élen, aki csak az utasok nemzetisége felől érdeklődött. Tőlem is megkérdezte nemzetiségemet. Magyar, - válaszoltam s elkérte az utlevelemet. Amikor megnézte a nevemet, felszólitott, kövessem és vigyem le az összes csomagjaimat. Tehát nyilvánvalóan vártak, s éppen ezért meglepődtem, de engedelmeskedtem. Átmásztunk a közben befutott Prága-Várnai gyorson s közben sürgetőleg, szinte fenyegetőleg hátraszólt: "csak gyere.. csak gyere !" A pályaudvaron egy nagy terembe vezetett csomagjaimmal együtt, amely tele volt tisztviselőkkel. - Parancs: átvizsgálni a legaprólékosabban az összes csomagjaimat. Négy darab volt belőlük, megtömve turista ruhákkal és csomó ajándékcsomaggal. Tehát részletesebben: Gerbeau-csokoládé dobozok, cigaretták, ajándékkönyvek, gyermek diafilmek, turista szalámi, kolozsvári szalonna stb és a "Kriterion" román kiadóvállalat által pár hónapja magyar

nyelven is kiadott rendkivül érdekes és anyagában értékes könyv Bányai Lászlótól: "Közös sors - Testvéri hagyományok", valamint pár évtized óta hasonló vonalon készülő munkámnak a "Kriterium" könyvkiadó vállalat részére tájékoztatás céljából készült összeállitás, amely külön-külön tartalmazza az "Első Könyv" /cime: "Irodalmi riportsorozat egy önéletrajzból"/ 14. fejezetét felölelő tartalomjegyzékét, valamint a II. Fejezet /"A közszolgálat igájában"/ és a XIV.Fejezet /"Erdélyi utiképek 1973 évből"/ s annak 1.pont alatti részét /"A nagyenyedi templomvár és a Bethlen Gábor kollégium tövében "/, mint mintafejezeteket.

Ezeken kivül külön boritólapban helyeztem el s ugyancsak a "Kriterium" részére a "Második Könyv" /cime: "A magyarság és a Kárpát-Dunamedence problémái -- Magyar katasztrófák és álomképek"/ 12. fejezetet felölelő tartalomjegyzékét és a VII.-ik Fejezetét /"Káosz és utkeresés a Kárpát- és a Dunamedencében -- Előbb hid - vagy barátságállamok, azután nagy konfederáció"/, mint mintafejezetet.

Mindent szétszórtak és megvizsgáltak, ugyahogy azt a parancs kivánta. Azonban sem a pénztárcámat, vasuti jegyeimet, zsebeimet, stb. nem nézték meg, ellenben kérésemre átadták az őrnagynak a "Kriterium" kiadó vállalat részére hozott összeállitást.

A tartalomjegyzékek azonnali hangos forditásába kezdtek, s magyarázták, hogy "prefekt" voltam itt és ott és a forditásnál néha hangsulyozott magyarsággal is olvasták a fejezetcimeket, igy - többek között - "A Gépéu emberei között -- A Biblia közbeszól", "A géppisztolyok árnyékában -- Mi is azt akarjuk, amit Krisztus!", "Lázadás Budapesten -- Az 1956 évi vihar tombolása - ahogy én azt láttam" stb. Az örnagy a fejét fogta s már idegesen forgatta a lapokat.

Most már mindenki magyarul is kezdett beszélni s a vámtisztviselők nagyon kedvesek voltak, én pedig leülve és cigarettázva vártam az eredményeket, megjegyezve az egyik kérdésre, hogy ez a nylon tasakba csomagolt és átkötött kis könyv a francia nyelvü Bibliámat tartalmazza, amire azt azonnal le is tették.

Az őrnagy nemsokára kiment a teremből, én pedig a vámtisztviselők felhivására megkezdettem a visszacsomagolást, sőt a

Kriteriumnak szánt iratokat is az egyik tisztviselő visszahozta s én azt ujból betettem az aktatáskámba. Az örnagy azonban ujra bejött s kérte a Kriterium anyagot, amit egy tisztviselő ujra átadott s az egyik asztalnál fejét fogva ujból elkezdte tanulmányozni. Ekkor hozzám lépett egy magas rangu tisztviselő s azt mondotta: itt nagyon meleg van, tessék velem jönni.

Kivezetett a pályaudvar teraszára, ahol 3. fonott fotelben csomagjaimmal együtt kényelmesen elhelyezkedtem, s gyönyörködtem a szépen rendezett pályaudvar pompásan szines virágaiban.

Már délután ugy 6 óra lehetett. Türelmesen vártam, cigarettáztam és sétálgattam, 1/2 9 óra felé pedig "tarisznyából" megvacsoráztam. Ugy este 9 óra után egy civilbe öltözött férfi jött az állomás jobboldali komplexuma felől s felkért, hogy féradjak be az ezredes urhoz. Beléptünk egy nagyon szépen berendezett szobába s egy másik szobából felém jött egy rendkivül szimpatikus ezredes, s vele egy másik civilbe öltözött férfi, s bemutatkozás után hellyel kinált s cigarettát is hozott.

Az ezredes, az értem jött nagyon kedves tolmács közreműködésével, érdeklődött utiprogramom felől, majd szóba kerültek a papirok is s felemlitették, hogy 3 évvel korábban már itt kihallgattak az egyik erdődi utam alkalmával.

A nagyváradi állomáson 1971-ben történt kihallgatásom feljegyzéseim alapján akkor - többek között - a következőképpen zajlott le: amikor egy magas rangu tiszt, talán a biztonsági szolgálat főnöke, ezeket mondotta:

"Ismerjük gyerek korától kezdve az egész életét, tudjuk azt is, hogy Magyarországon és Erdélyben magas posztokat töltött be, s amennyiben nem tartom be az itteni szabályokat, ugy módjukban áll a bejövetelemet megakadályozni."

Én a kkor erre azt válaszoltam, hogy „egész életemben a magyar-román kiegyezés, együttmüködés és barátság hive voltam és vagyok. Nem tudom, volt vagy van-e valakinek panasza az én multam, vagy az akkori utam iránt s ezt példákkal is alátámasztottam. Amire ő akkor megjegyezte, hogy a magyar-román barátság itt megvan s azt nem itt, de önöknél kell hirdetni."

Ezután a legnagyobb udvariassággal és figyelemmel a már bent álló gyorsra felültettek s igy kényelmesen érkeztem vissza Budapestre.

Természetesen, hogy jól emlékeztem az akkori s már magas szinten folyt diskurzusra és most csak annyit mondtam: "Nagyon jól emlékszem, az szivélyesen és udvariasan folyt le."

Igy most már részletes beszélgetésbe nem is bocsátkoztunk, mert a mult, a Kriterionnak lehozott és átadott tartalomjegyzékek, mintafejeztpéldányok mindenre választ adnak. A felvetődött nagyobb vonalu s napirenden szereplő kérdésekre pedig azt válaszoltam, hogy azok Kádár Jánosra és Chausescura tartoznak, akiknek azokat a Nixon-Brezsnyev megállapodások és a hullámzó világhelyzet figyelembevételével kell megoldani.

A tolmács akkor már nagyon kedvesen Gáborbácsinak szólitott s távozásnál megmondta, hogy ügyemet magasabb helyen fogják eldönteni. Este kb. 1o óra felé váltunk el s ugy 1o óra 45 perckor az ezredes jött ki személyesen hozzám egy örnagy és a tolmács kiséretében s sajnálattal közölte, hogy felsőbb döntés alapján el kell hagynom az ország területét s személyesen visszaadta a Kriterium csomagot és az utlevelemet.

Ugyanakkor előttem az örnagynak ugy rendelkezett, hogy egy rendkivüli cseh-szlovák sportvonatra, amely Bukarestből jön és Prágába tart, 23 órakor tegyen fel s elbucsuzott. A vonat pár perc mulva be is futott. Az örnagy kinyittatta az utolsó kocsit, segitett a felszállásnál, villanyt gyujtott és betessékelt egy kényelmes szakaszba s jó utat kivánva leszállt.

Én pedig lefeküdtem, a szlovák határig sem kalauzt, sem vámot, sem rendőrséget stb. nem láttam, csak kora hajnalban a mosdóba igyekvő sportolókat és családtagjaikat. A Dunakanyarban a sportolók vezetőjét kellett felkeltetni és az egyik vagon ajtaját kinyittatni, hogy Szobnál leszállhassak.

Igy kezdődött és végződött az előkészitett nagy hargitai és máramarosi nyaralás és kirándulás egy olyan országban, amellyel ujabb 2o éves barátsági, együttmüködési és kölcsönös segélynyujtási szerződést s más kölcsönös turisztikát, utazást is megkönnyitő egyéb szerződéseket is kötöttünk.

Budapest, 1974. julius 26.

/ Dr. Ajtay Gábor /

Budapest, 1974. augusztus 21.

Rödönyi Károly
közlekedés- és postaügyi miniszter Urnak !

Budapest.

Miniszter Ur !

Mint Máramaros és Kolozs vármegyék volt alispánja azzal a kéréssel fordulok menetdijvisszatérítési ügyemben Miniszter Urhoz, hogy főfelügyeleti jogkörében a Máv B.V.K. Hivatalának 31.610/1974. sz és 1974 augusztus 13.-án kelt idecsatolt határozatát felülvizsgálni s amennyiben a jogszabályok, vagy szabályzatok arra módot nyujtanak, vagy pedig az eset rendkivüli jellege a méltányos elintézést lehetővé teszi, ugy a Hivatal döntését felülbirálni s lehetőleg kedvezően megváltoztatni sziveskedjék.

Az idecsatolt feljegyzés /"Ez történt 1974. julius 23.-án a biharpüspöki román határállomáson"/ tartalmazza a tényállást, amelyből kitünik, hogy nekem nem volt módom és lehetőségem arra, hogy az érvényes szabályoknak megfelelően, az utazás "abbamaradását" a biharpüspökii állomáson igazoltassam, annál kevésbé, mert tartózkodtam minden mozgástól, nem tudva azt, hogy beengednek-e az országba, vagy ott tartanak még további kihallgatásra stb, vagy pedig visszainditanak Budapestre. Végül is egy rendkivüli csehszlovák sportvonatra tettek fel, s a döntést a hosszas tárgyalások után csak a vonat érkezése /23 óra/ előtt egy negyedórával közölték velem.

Leszállni csak hajnalban a szobi állomáson tudtam, ahonnan az ide csatolt jegy szerint reggel 5 órak körül induló vonattal érkeztem Budapestre. A Nyugati pályaudvar Máv információs osztálya irányitott a B.V.K.H-hoz, ahol a kapott felvilágositások alapján nyomban irásban kértem fel nem használt jegyeim visszatérítését, amire az ide zárt döntést kaptam.

Megjegyzem, hogy öt évre szóló utlevelemben csak a biharkeresztesi magyar rendőrség kiléptét igazoló pecsétje szerepel, semmi más bejegyzés nem történt és nem is történhetett, mert egy rendkivüli csehszlovák sportvonattal küldtek vissza.

Tisztelettel:

Dr. Ajtay Gábor

Csatolva:
A Máv 31.610/974 döntése,
IBUSZ 284.814/15 sz. jegyfüzete
"Ez történt 1974.jul.23.-án a biharpüspöki román határállomáson c.feljegyzés, stb.

MÁSOLAT !

KÖZLEKEDÉS- ÉS POSTAÜGYI MINISZTER
M 24.578/1974.

Dr. Ajtay Gábor
B u d a p e s t

Mult hó 21-én kelt beadványára válaszolva értesitem, hogy a romániai utazásával kapcsolatos visszatéritési kérelmét megvizsgáltattam.

Megállapitottam, hogy a MÁV Bevételellenőrzési, Visszatéritési és Kártéritési Hivatala a le nem utazott román utvonalra járó menetdij visszatéritésére vonatkozó igényét a dijszabási rendelkezések alapján jogosan utasitotta el.

A Magyar Államvasutak a román vasutak javára beszedett és elszámolt dijakat csak a román vasutak jóváhagyásával téritheti vissza. Tekintettel arra, hogy ezen összegek visszafizetését éppen a dijszabási feltételek hiánya miatt a román vasutaktól nem kérhetjük, kérését sajnálatomra nem áll módomban teljesiteni.

Budapest, 1974. szeptember 2o.

Rödönyi Károly s.k.

Melléklet: 1 db jegycsomag.

Második könyv

A katasztrófák kormányzati rendszere és a magyarság utja a Kárpát - Dunamedencében

Politikai elemzések 1848-tól napjainkig

Dr. Ajtay Gábor
Máramaros és Kolozs vármegyék volt alispánja

TARTALOMJEGYZÉK Oldalszám

Ezért irtam meg.

I. Fejezet Hogyan torzult el a történeti magyar alkotmány 1848-ban s kerültek egymással szemben a Kárpátmedence népei 11

Szemelvények a királyi udvar előtti tárgyalásokról 26

1. A nádorhoz 1848.március 17.-én intézett királyikéziratszövege 26

2. Az ugynevezett "halálfelirat" története 28

II. " Mi is az angol kormányzati rendszer? Miért nem tudtunk abban értelmesen országolni, demokráciát és szocializmust épiteni? 33

III. " A 67-es kiegyezés a parlamentáris kormányzati rendszer hinárjában 38

IV. " A tévutakra szaladt magyar nemzetiségi politika 52

V. " -A csonkaország és a katasztrófák kormányzati rendszere – Tovább a lejtőn az 1944/45 évi összeomlás felé 71

VI. " A magyarság ujabb szétdarabolása és a személyi kultusz ltobzódása 84

VII. " A történeti kormányzat kiépitése és a magyar politika utja a Kárpát- és Dunamedencében 1o1

VIII." A nemzet és az alkotmány - Ahogy én az uj alkotmányunk kérdését 1973-ban láttam 122

Zárószó 1. IstvanlPénze 14o

2. Aggodalmak és remények az MSZMP.1975. évi kongresszusi határozata után 143

--folytatás a -3- lapon--

	Oldalszám:	Alszám:
F Ü G G E L É K		
Dokumentumok	148	-
I. Az országos Széchenyi Könyvtár 378/1966.sz. értesitése	15o	-
II. A M.Tud.Akadémia Történettudományi Intézete 875/1969.sz.értesitése /archivum sz.B. VIII/b-167/1969	151	-
III. Alkotmányjogi és az ország demokratikus, valamint szociális átalakitását célzó javaslataim Imrédy Béla és Teleki Pál miniszterelnökök előtt, az 1939-4o.években	152	1-12
IV. Az alkotmányreformmal kapcsolatos javaslataim		
1. Kádár János az MSZMP első titkára		a.1-4
2. Fock Jenő miniszterelnöok		b.1-2
3. Péter János külügyminiszter		c.1-2
4. Kállai Gyula a Hazafias Népfront elnöke előtt 1971.évben	153	d.1-2
V. Az 1972.évi alkotmánnyal kapcsolatos észrevételeim "A nemzet és az alkotmány" cim alatt összefoglalva		
1. Kádár János az MSZMP első titkára		a.-1
2. Fock Jenő miniszterelnök		b.-1
3. Dr.Korom Mihály igazságügyminiszter előtt 1973.évben	154	c.-1
~~Főbb forrásmunkák~~	~~155~~	
VI. Az erdélyi kérdés ügyében Kádár György miniszterelnökhöz 1977 január 6-án intézett beadványom	155	
Főbb forrásmunkák	156	

"Akik néked hizelegnek én nemzetem,
azok csalnak meg és veszitenek el
tégedet".

/Zrinyi/

Ezért irtam meg

A XIX. század második felében éd századunk első évtizedeiben a hazánkban lezajlott országgyülési választások legnagyobb része,- mint tudjuk - az erőszak, a választási huncutságok jegyében bonyolódott le.

Azok, akik a demokrácia és a szocialista épitès elvi sikján állottak és szivükben hordozták a Kárpát-medence sorsát, megdöbbenve szemlélték ~~a Kárpát-medence sorsát, megdöbbenve szemlélték~~ egy-egy ilyen választási kampány lezajlását s sötét szinekben látták és festették a magyarság jövőjét.

A kormányzati és közigazgatási terrorba fulladt 1935 évi Gömbösféle országgyülési választások engem is alaposan megráztak és felborzoltak s azok lelki benyomásai alatt még 1936-ban, Kemenczy Gábor álnév alatt kiadott egyik munkám előszavában ezeket irtam:

"A nemzet lázas és beteg. Ez a láz és betegség nem uj, nem a közelmult, de hosszu évtitedek kisérő tünete. Hol erősebben, hol gyangébben, de állandóan rázza és emészti a nemzetet. A magyar nép, amelyben tagadhatatlanul annyi őserő, alkotóképesség rejlik,..... tétovázva, döcögve halad; nem egyszer megakad, céltalanul ingadozik s mindezek mellett más népek versenyében lemarad."

"Ezek a tünetek - irtam tovább - már akkor is megvoltak, amikor egy nagyhatalmi állás minden tekintélye, fénye és védelme alatt egy félszázad adatott a magyar nemzetiség megerősitésére s hatalmi pozíciójának megépitésére. A nemzet vezetői azonban sokat mulasztottak. Energiájukat nem a magyarság nagy kérdéseinek megoldásában, a milliós kivándorlás megakadályozásában , a telepitésés helyes földbirtokpolitika erőteljesebb végrehajtásában, a magyarság kulturális, egészségügyi intézményeinek ésszerü kiépitésében; nem a napról-napra veszedelmesebbé váló nemzetiségi kérdés rendezésében és a Monarchia nagyhatalmi állásának erősitésében élték és tombolták ki, de olyan közjogi harcokban, amelyek bár hizelegtek a vezető téteg magyar hiuságának, de megtévesztették félrevezették s minden görögtüz mellett kérlelhetetlenül összeomlásha sodorták a magyar hazát és nemzetet."

Nem egyszer jutott eszembe az a nagy igazság, amelyet a XVIII. század egyik nagy állambölcselője, Montesquieu, igy fogalmazott meg:

Egy ország alkotmányos berendezésének és törvényeinek szükségképen kapcsolatban kell állniok az illető ország speciális viszonyaival. Ezekkel a viszonyokkal kell a törvényhozónak számolni, mert e viszonyokban rejlik a törvények ereje és szelleme.

Bölcs mondás! Százszor és százszor el kellene olvasni ..... koponyába vésni.

És gyakran elgondolkoztam .... sokszor felmerült előttem a nagy kérdés: Vajjon az 1848 utáni alkotmányos berendezésünk kapcsolatban állott-e a magyar nép sajátos lelkületével, társadalmi tagozódásának és szükségleteinek adottságával? Számolt-e az ország nemzetiségi kívánalmaival és törekvéseivel? Vajjon miért kellett a magyar kormányoknak évtizedeken át a közjogi pártharcok folytonos s csak néha-néha szünetelő pergőtüzében az obstrukció ellen küzdeni, vagy például a választójog és nemzetiség kérdésének becsületes megoldását elkerülni? Miért omlott össze 1918-ban s oszlatta fel szégyenteljesen és jogellenesen önmagát a "harcokban megedzett" képviselőházunk és menekült a hatalomtól parlamentáris kormányunk? Miért kellett a magyar nemzetnek megérnie, hogy olyan kérdések felvetésével /földbirtokreform, demokrácia, választójog, nemzetiségi kérdés, a munkásproblémák tömege, a szociális bajok/, amelyeket már évtizedekkel előbb meg kellett volna oldani, vagy legalábbis azok becsületes megoldását a világzivatarban küzdő tömegeknek meg kellett volna igérni és kezdeni, - a politikai hatalom azok kezébe csusszék át, akik a nemzetközi adottságok /a páduai fegyverszüneti szerződés, a forradalmak tüzében vergődő Oroszország, a legyőzött s tehetlen Románia, az összeomlás előtt álló s fegyverszünetnek örvendező Franciaország stb./ helytelen értékeoésével s csak jelszóparipákon vágtatva - többek között - nemcsak a fegyvert ütötték ki döntő órákban és itthon, a hazatérő hadsereg kezéből, de - lehet mondani - puskalövés nélkül, érthetetlenül, védtelenül hagyták a Kárpát-medence ezeréves országának kétharmad részét s igy - a népességében sokszinü, 1848-ig önvédelemre évszázadokon át megszervezett és ragyogo multtal rendelkező Erdély leszakadását is lehetővé tették. . .

És vajjon miért mutatotta Horthy-rendszer magyar közélete is annyi sötét foltot és a jövőt illetőleg kétségbeejtő tünetet?

Hol vannak a bajok gyökerei? - kérdezhette joggal minden

magyar! A magyar lélekben, a dolgos és szorgalmas magyar népben, vagy annak vezetőiben?.... Nem rejlik-e a magyar szenvedések, megpróbáltatások és a nem egyszer érthetetlen katasztrófák gyökere, szülőoka, alkotmányos berendezésünkben? És vajjon nem ez az utóbbi tette a nemzetet lázassá, beteggé és nem egyszer, éppen a nemzet sorsdöntő oráiban, tehetetlenné?

Vizsgálódásunk tehát erre a térre fog összpontosulni.

Mert vizsgálnunk kell, ebből a szemszögből is, a multat és a történéseket, valamint ezzel kapcsolatban a magyar alkotmányos berendezéseket, mégpedig "egyedül és kizárólag a valóság zsinórmértéke szerint", hogy megkönnyithessük és egyengethessük a jövő elrendezésének utját, megmutatva azokat a történelmi forrásokat, multbeli mulasztásokat is, amelyekből a bajok származtak és származhatnak.

Ugy látjuk és ugy érezzük, hogy a nemzet 1848 utáni berendezése semmi tekintetben sem felelt meg a korábban emlitett és Montesquieu által szépen körülirt igazság irányelveinek, valamibt az élet követelményeinek s nem állott kapcsolatban sem az első világháboru - /1914/18/ előtt, sem azután az ország sajátos viszonyaival. Idegen volt s idegen maradt a nemzet s annak keretén belül az itt élő népek lelkiségétől, mert annak rugóit, titokzatos szerkezetét sem a nemzet, sem pedig annak vezetői nem voltak képesek megérteni és helyesen gyakorolni. Azt következetesen nem a nemzet és a Kárpát-medence népei javára, de érdekei ellen használták. Megmérgeték - lehet mondani - elvaditották vele nemcsak a magyar közéletet, a tiszta magyar erkölcsöket, de a magyarságot és a népi tömegeket könnyelmüen félrevezették és katasztrófákba sodorták.

Sokszor divatozó volt nálunk a Tiszák és Horthyék rendszere alatt történelmi alkotmányról beszélni, nem egyszer az ősi alkotmányt védemi, - amely történelmi alkotmánynak őstörvénye volt a demokratikus életforma és az élet minden politikai, társadalmi vonalán a nemzeti önkormányzat.

Meg kell őszintén mondanunk, hogy ugy az 1918/19-es forrongás és összeomlás előtt, mind pedig az összeomlás után felépitett magyar közjogi rend minden volt, csak nem ősi. Hiszen a politikai nemzet tagjainak akarat-megnyilatkozása - a demokrácia és a szociális szemlélet kiáltó megcsufolásával - évtizedeken át nem volt és nem is lehetett tiszta; az államfő és a felsőház jogállása sem volt helyesen megszervezve és megállapitva s mindez bele volt szoritva abba a párt-

érdekek által fütött, eltorzitott parlamentáris kormányzati rendszer be, amelynek apalelveit, a nemzet tragédiájára, 1848-ban ültették át a magyar Corpus Jurisba.

Bátran merjük állitani. éppen a beható vizsgálataink alapján, hogy ez az ugynevezett "angol rendszer" , illetőleg annak eltévelyedett gyakorlata már kétszer katasztrófába sodorta a nemzetet s már 1936 folyamán ugy láttam, hogy tüneteivel és jelenségeivel ujabb katasztrófát készithet elő, s egyben komoly akadálya a Kárpát-medence problémái egészséges megoldásának. Az első világháboru előtti közéleti vezéreknek ezen az érthetetlen "politikai instrumentumon" keresztül sikerült megvakitani, megtéveszteni s nem egyszer álomképekbe/pl. 30 millió magyar ábrándja/ ringatni az uralkodó osztályokba beszoritott nemzetet, amelynek ereje, szervezete, az első keményebb próbánál /főképpen kormányrendszere miatt/, kártyavárként omlott össze.

Az első világháboru után is hasonló volt a helyzet. A jelszavakba kendőzött köz-és pártéletünk beteges tüneteket mutatott, de azért hangoskodtunk, dicsekedtünk s egymás ellen kardot csörtettünk; izgattunk, furcsa pártkolosszusokkal azoknak minden kinövéseivel kormányoztunk /Bethlen - Gömbös éra/; folytonosan javulást, haladást hirdettünk,- holott egész közjögi berendezésünk s ezzel együtt a nemzet politikai, társadalmi és gazdasági élete alapjában neteg volt nem történeti alkotmányunk szilárd pillérein, becsületes elvein, de olyan "szerkezeten" nyugodott, amelynek összeomlása a kitermelt társadalmi strukturával együtt minden külső fény, görögtüz, szóbeszéd ellenére s hozzá a második világháboru szörnyü belső párt és eszmei kavargása közepette, egyik napról a másikra, a nemzettel együtt bekövetkezhetetett.

És a harmadik katasztrófa azóta be is következett s a Tiszák Nagymagyarországát követő s a tömegeket, azok kivánságait ugyancsak megtagadó Horthyék Csonkamagyarországa kártyavárként omlott össze s maga alá temette azt az uralkodó , szüklátókörü réteget, amely - elsikkasztva az ősi magyar demokrácia szellemét s vele a szociális kérdések megoldását- tömegek nélkül -, sőt azok ellenére főképen uri Magyarországot épitett s évtizedekig

Montesquieu ide - Montesquieu oda, törvényeket hozunk;

abban tetszelgett mert félt a Kárpát-medence nagy problémáitól, a demokratikus berendezésektől, az általános titkos választójogtól: vagyis a tömegektől és a nemzetiségektől, amelyek pedig emberibb életet, jobb életformát és több szabadságot kivántak és követeltek.

A beteg parlamentáris kormányzat szemüvegén át látták, vagy nem láthatták, hogy az egészségtelen s évtizedek óta feudálisnak kikiáltott földbirtok rendszer lebontására is csak tulzottan óvatos lépések történtek, amelyek a parasztság földéhségét nem csillapitották, de elkeseredettségét csak fokozták.

Nem vették észre, hogy a bank-és nagyvállalati problémák, a jövedelmek élvezetének aránytalan eltolódása, a mezőgazdasági munkás-és cselédkérdés ezer baja és csunyasága, a közigazgatás ujjászervezése s általában az alsóbb néprétegek tömegeu életszinvonalának felemelése, hangjának közéleti érvényesitése még mindig a függő kérdések között szerepelnek s becsületes megoldást követelnek.

Vagy egyenesen féltették az amugy is beteg parlamentáris kormányzati rendszerünket, amelyet pedig sem a nyilt szavazás és az ajánlások intézményével, amelyeknek módszerei és fortélyai még Nagymagyarország kormányzati történetéből ismeretesek, sem pedig az 1918/19-es összeomlás utáni politikával nem sikerült az igazi parlamentáris kormányzat alapjaira helyezni s a magyar népi és nemzeti, de külömösen a Kárpát-medence egészét, sőt az azon tulmemő térségeket is átfogó politika szolgálatába állitani.

S azóta, az ujabb összeomlás, illetőleg a német csizma alól való felszabaditás után, ujra megcsonkitottak, illetőleg Trianon bilimcseibe zártak. És átéltük a százezres tömegek menekülését, a Rákosi-rendszer hozta vihar szörnyü éveit, majd az 1956. év oktoberi nagy lázadás izgalmait és ujabb százezrek futását, menekülését.

De a nagy lázadás feszitésén és hullámain mégis felemelkedtünk - legalább lelkileg - a legmagasabb erkölcsi fokra,

hogy lerakjuk a Kárpát-medencében egy ujabb ezredév erkölcsi alapjait s megmutassuk Európának és a világnak, hogy szabadságot, demokráciát, helyesen épitett szocializmust követelünk és a Kárpát-medence életterében megfelelő helyet nemcsak az ott élő népek békéjével, de a Kárpátok peremén kivül települt kis népek barátságával és együttmüködésével, - mégpedig egy ezredév történetével és jogaival.

Ez pedig nemcsak magyar, de európai, sőt világérdek is, mert békét, biztonságot éseegyensulyt biztosit és biztositha minden olyan törekvésekkel szemben, amelyek hol innen, hol onnan folytonosan fenyegettk és fenyegethetnek s a multban nem is egyszer rendszerükkel, ideológiájukkal és politikájukkal akadályozták, de meg is gátoljhatják az egészséges kibontakozást Európában s ezzel együtt a Kárpát - és a Dunamedencében is.

Ezekre mutatnak rá ezek a lapok s a nagy rendezés célját szolgálják a könyben foglalt fejezetek, hogy hirdessék s megmagyarázzák - a rendezetlen problémák tömkelegében - a valóságot, amelyetmegtudni is nem egyszerbünvolt s ma is talán bün, vagy kesernyés hibapont a magyar földön /kevesen tudják/, a többség pedig nem is szerez tudomást "a szörnyü igazságtalanságok és nem egyszer a nemzetgyilkosság méreteiről"; egyben megcáfolják azt a sok hazugságot és negativumot, amelyet a magyarságról, továbbá a Kárpát-és a Dunamedence problémáiróla háborus uszitás és gyülölet propaganda tüzében, valamint a szemérmetlen nagy-és kis-imperializmus érdekében elterjesztettek.

Budapest, 1964. május hava.

Első Rész.

A katasztrófák kormányzati rendszere a Kárpát-medencében.

I. Fejezet

Hogyan torzult el a történeti magyar alkotmány 1848-ban s kerültek egymással szembe a Kárpát-medence népei.

Az 1848. évi törvényhozás fordulópontot jelentett a magyar nemzet alkotmánytörténetében. Nemcsak azért, mert - többek között - a közteherviselés bevezetésével, az urbériség és az ősiség eltörlésével, valamint a népképviseleti rendszer törvénybeiktatásával lebontotta a rendi állam és társadalom berendezéseit, de azért is, mert történelmi közjogi intézményeink közé bevezette a parlamentáris kormányzati rendszert.

Már maga az a tény, hogy az 1848: V.t.c. és az erdélyi 1848: II.t.-c. népképviseleti alapon rendeli szervezni az országgyülés alsótábláját, amelynek addig főalkateleme a köznemesség, illetőleg a törvényhatóságok és a szabad kir. városok utasitásos követeiből állott, nagy alkotmányjogi jelentőségü volt, mert - az akkor már divatozó demokrácia követelményeinek megfelelően - széles néprétegek képviseletét és közremüködését tette lehetővé az ország törvényhozásában. Igaz, hogy a fenti két törvény - mint azt később látni fogjuk - nem követte a 48-as francia és poroszországi törvényhozások radikális példáját, nem adott általános választójogot, de az ország akkori nemzetiségi és kulturális viszonyaira való tekintettel, a politikai közjogok gyakorlását, nyilt szavazás formájában, vagyoni és értelmi cenzushoz kötötte s azt Erdélyre a szükebb Magyarországtól eltérőleg szabályozta.

A népképviseleti rendszer bevezetése még nem változtatta meg történelmi alkotmányos intézményeinknek: nevezetesen a kétkamarás országgyülésnek szerkezetét. A nemzet szélesebb rétegeinek a törvényhozásba való bevonása ugyanis

(Ez a fejezet a még időszerü 1936-ban megjelent munkám 1 növelt terjedelmével)

9 és a Kárpát-medence népeinek

csak demokratikusabbá formálta az országgyülést. A törvényhozó hatalom továbbra is ugy, mint addig, a nemzet és a király között megosztott hatalom maradt. De nem igy az 1848: III.t.-c. Ez már nagy horderejü és gyökeres változást jelentett a magyar alkotmányban, mert a parlamentáris kormányzati rendszer alapelveit vezeti be s ezzel uj alapokra helyezi nemcsak a kormányzást, de a magyar törvényhozást is.

Az 1848: III.t.-c. ugyanis többek között a következő alkotmányjogi alapelveket deklarálja:

"Ő Felsége a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében a független magyar minisztérium által gyakorolja s bármely rendeletei, parancsolatai, határozatai, kinevezései csak ugy érvényesek, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláiratnak." /3.§./

"A minisztériumnak mindegyik tagja mindennemü hivatalos eljárásért felelős." /4. és 18.§./

A miniszterek az országgyülés mindkét házában ülésel birnak s nyilatkozni kivánván meghallgatandók. Viszont kötelesek a ház kivánatára a megkivánható felvilágositásokat megadni; de szavazati joggal csak akkor birnak, ha a felsőtáblának törvényszerint, vagy az alsónak képviselői mandátum alapján tagjai. /28., 29., 31.§./ Törvénysértés esetében felelősségre vonhatók és vád alá helyezhetők. /32., 33.§./

A minisztérium az ország költségvetését és zárszámadását évenként az alsótáblánál bemutatni köteles. /37.§./

A 48-as törvényhozásnak főképen ezek a hézagos rendelkezései, amelyeket különben részben és szükségképen kiegészitenek vagy módositanak az 1867: VII., VIII., X. stb. törvénycikkek s az ezek alapján kifejlődött gyakorlat, képezik a magyar parlamentáris kormányzati rendszernek alapját. A törvény megalkotásánál a nagy reformkorszak vezető egyéniségei előtt - Széchenyi kivételével - az angol parlamentáris kormányzati rendszer gondolata lebegett. Ezt a kormányzati rendszert ugyanis, mint a demokratikus kormány-

zat egyik hathatósnak vélt biztositékát, a XVIII. század végén és a XIX. században az európai államok nagy része recipiálta, sőt a francia forradalom is gyakran hivatkozott Angliának e sajátos kormányzati rendszerére.

Nálunk a recepció, illetőleg annak terméke az 1848: III. törvénycikk, nem sok dicséretet érdemel. Magán viseli ez a törvény a 24 óra alatt készült jogszabály minden hiányát s bántó fogyatékosságát. Nemcsak azért, mert a sajátos magyar és erdélyi viszonyokat nem veszi figyelembe s többek között Horvátország sajátos helyzetéről sem intézkedik, de a közös ügyeknek nem egy vonatkozásu nyitvahagyása mellett - lehet mondani - a harangot is megkongatja magyar talajon, illetőleg a Kárpát-medencében nőtt és évszázadokon át a magyar lélekhez forrt történelmi nádori intézmény felett. E törvény által teremtett bizonytalanságnak s ebből eredő vélt és jogos sérelmeknek, amelyekből Kossuth okot, ürügyet, ellenállást, kalandterveket, eszközt és erőt merithetett, lett a következménye, hogy a magyarság történelmi kormányzati intézményeinek romjain és értelmetlenül, egyidőben került szembe nemcsak a dinasztiával, de összes nemzetiségeivel is.

Vagyis az 1848-as alkotmány - tehát nem a népképviseleti rendszer bevezetése, stb. - lett a forradalom kutfeje, ahogy azt Pálffy János, Kossuthnak állandó, majd halálra itélt minisztertársa és minisztere is megállapitja a csak majdnem 100 év mulva publikált emlékirataiban. 1939-ben megjelent és 1956-ban

A nemzetnek 1848/49-ben, 1918/19-ben és 1945-ben sulyosan kellett megfizetni [illegible] megszenvednie a 48-as törvényhozásnak azért a lépéséért, amellyel Anglia sajátos alkotmányjogi intézményét: a parlamentáris kormányzati rendszert, Magyarország egészen speciális nemzetiségi, politikai, kulturális és gazdasági viszonyainak - lehet mondani - figyelmen kivül hagyásával s még hozzá történelmi kormányzati rendszerünk intézményeinek lerombolásával, a magyar alkotmányba átültetni törekedett, ahelyett,

hogy kiépitette volna azt a kormányzati rendszert, amelynek egészséges és a Monarchia, valamint a Kárpát-medence speciális viszonyait figyelembe vevő alapjai már adva voltak és a köztudatban gyökereztek.

És itt valóban csak a nemzeti hiuság és a nemzetnek való hizelgés alapján, de nem kellő jogi komolysággal lehet hivatkozni arra, hogy a magyar alkotmány, az 1848-as törvényekbe lefektetett nagy reformok előtt, a parlamentáris kormányzati rendszernek elemeit, csiráit már magában hordozta s Kossuth, valamint a befolyása alatt álló országgyülés - hogy ugy mondjuk - annak már csak virágba-szökkenését segitette elő. Hiszen a központi kormányzat és igazságszolgáltatás nemcsak a Szent István létesitette államszervezetben, de a Szent Korona államszervezetének korában is a király személyén nyugodott s az egész kormányzat, amely a jogszolgáltatástól még nincs elválasztva, királyi jellegü.

Igaz ugyan, hogy a III. Endre-féle 1298. évi /23.c./ u.n. tanácstörvény a királyi tanácsosok egy részét már törvényileg megállapitja s ennélfogva a király nem választhatja teljesen szabadon tanácsosait, továbbá kimondja azt is, hogy a király minden fontosabb államügy intézésénél a királyi tanácsot meghallgatni köteles. Kétségtelen az is, hogy II.Ulászló 1507. évi tanácstörvényei megujitják az 1498.évi dekretumnak a királyi tanácsra vonatkozó rendelkezéseit s kimondják, hogy a király az ország ügyeit tanácsosainak tanácsával intézze "és amit az ő tudtukon kivül tenne, annak semmi ereje és hatálya se legyen",; kimondják továbbá azt is, hogyha valamelyik főur vagy nemes a tanácsban nyiltan és vakmerően az ország szabadsága és közjava, valamint annak törvényei ellen merne cselekedni, a többi tanácsosok kötelesek őt a legközelebbi országgyülésen névszerint bejelenteni; az országgyülésnek pedig jogában áll, mint az ország szabadságának árulóját és a közrend megzavaróját, személyében és vagyonában megbüntetni.

Ezek a törvények, bár közülük az 1298. évi dekretum

csak rövid időre nyert gyakorlati alkalmazást, mert III. Endre halála után az Anjou-királyok abszolutisztikus törekvései megakadályozzák e törvénynek állandó érvényre emelését, alkotmányjogi szempontból kétségtelenül jelentősek, nemcsak azért, mert a királyi tanács szervezetét törvények állapitják meg, de azért is, mert a király rendelkezéseinek érvényességét, éppen a királyi abszolutizmus korlátozása s a nemesség hatalmának érvényesülése érdekében, a királyi tanács meghallgatásához kötik s a tanács tagjainak bizonyos vonatkozásban jogi, de nem politikai felelősségét az országgyüléssel szemben megállapitják.

De ezen törvényekre visszavezetni és azokban keresnie a magyar parlamentáris kormányzati rendszernek alapjait, illetőleg előzményeit s az azt követő 340 év jogtörténeti fejlődését figyelmen kivül hagyva, kisérletezni annak bizonyitásával, hogy az u.n. parlamenti felelős minisztérium gyökerei ott vannak az ezeréves magyar közjogban, merő szemfényvesztés, amely csak arra jó, hogy a nálunk nemcsak be nem vált, de többszörös katasztrófát okozó, a nemzet fejlődésére a Kárpát-medence sajátos problémáira és jövőjére pedig egyenesen káros és veszedelmes kormányzati rendszer fennállásának jogosságát jogtörténeti alapon igazolja s nemzeti hiuságunknak hizelegjen.

Ez nem jelentheti e törvények vagy a magyar történeti alkotmány értékének és jelentőségének lebecsülését, de helyes értelmezését. Ezek a törvények igenis előzményét, csiráját képezik egy sajátos, eredeti magyar alkotmányos kormányzati rendszer kialakulásának, de távolról sem szolgálhatnak alapul arra, hogy a magyar lélektől idegen angol kormányzati rendszernek történeti közjogi intézményeink közé való átültetését igazolják s az 1848: III.t.-c.-t olyan törvénynek tüntessék fel, amely nálunk már történelmileg kifejlett alkotmányos elvnek ad határozottabb, most már törvényesen is szankcionált parlamentáris formát és tartalmat.

Különben is a mohácsi veszedelem után, I. Ferdinánd

megválasztásával, a királyi tanács teljesen elveszti alkotmánybiztositó jelentőségét s ismét ugy, mint a Szent István létesitette államszervezet korában, a királyi hatalomnak kormányzati és törvénykezési szervévé válik, amelyből azonban lassan-lassan kialakul a király mellett müködő s magyar tanácsosokból álló legfőbb kormányzati hatóság: a magyar udvari kancellária. /Lásd az 1588. évi dekretum 3., 4., 8. és 9. cikkeit, valamint az udvari kancelláriára vonatkozó törvényeket./

A törökök kiüzése után pedig elkerülhetetlenné vált a történeti nádori intézmény mellett egy állandó országos kormányzati szervnek a létesitése is. Ez hosszas tanácskozások után, királyi helytartótanács név alatt, az 1723.évi XCVII.t.-c. által fel is lett állitva.

A királyi helytartótanács, amelynek hatásköréről különben a törvények egész sora intézkedik, a nádor elnöklete alatt az országbiróból, a tárnokmesterből, az esztergomi érsekből, a horvát bánból, valamint a főpapok, mágnások és nemesek rendéből a király által kinevezett tanácsosokból állott, akik dijazásukat a királyi jövedelmekből nyerték. Mint Magyarországon a nádor elnöklete alatt müködő központi kormányzótestület, végrehajtó hatalmi szerv, határozatait szavazattöbbséggel tanácsülésben hozta. Hatásköre kiterjedt a közigazgatás minden ágára, kivéve a pénzügyeket és a hadügyeket. Feladata volt a törvények és kormányrendeletek végrehajtásáról gondoskodni, e tekintetben a megyei és városi önkormányzatot ellenőrizni s a visszaélések orvoslásáról a királyhoz intézendő előterjesztések által gondoskodni.

A királyi helytartótanács azonban nem érintkezett közvetlenül a királlyal, hanem a magyar udvari kancellária utján, amelynek élén a kancellár állott. A király a kancellária meghallgatásával hozta határozatait s ezáltal a kancellária olyan organummá fejlődött, amely közvetlenül résztvett a király mellett a legfelsőbb kormányzati hatalom gyakorlásában.

Az államháztartás és a kincstár mai fogalma ebben az időben még nincs kifejlődve. Ezt pótolja a Habsburgok trónralépése óta a magyar kir. kamara, mint a regálékból és más forrásokból eredő királyi jövedelmek kezelője. Tagjait a király nevezi ki, nem áll az országgyülés ellenőrzése alatt, mert e korban a költségvetés a hivatalos titkos közé tartozott s nincs még költségvetési és zárszámadási jog. Egyedüli kivételt a hadiadók megajánlása képezett, amely nálunk is az országgyülés költségvetési jogának kiindulási alapja. A magyar kir. kamara, mint pénzügyi főhatóság működött s független volt a kir. helytartótanácstól.

A hadügyek és külügyek az egész birodalomra nézve egységes szervezetek /udvari haditanács, titkos tanács/ által intéztettek, de ezek hatóságát a magyar törvények elvileg Magyarországnak sem belügyeiben, sem külügyeiben el nem ismerték. Törvényeink csak annak hangsulyozására szoritkoznak, hogy a király e felségjogokat magyar tanácsosok közremüködésével tartozik gyakorolni.

Ez a kormányzat tehát dicasteriális volt, amely azt jelentette, hogy nem volt kabinet, összminisztérium, vagyis az összes kormányzati ágaknak egy közös szervbe összefoglalása, ami a szükséges egységet lehetővé tette volna. Ezek a hatóságok egymásról nem egyszer tudomást sem vettek s közöttük az egységet csak az államfő személye biztositotta.

Az emlitett kormányszékek /dicasteriumok/ mellett, nem egyszer felett, osztrák kormányszékek, mint összbirodalmi kormányzat szervei is szerepeltek, amelyeknek magyar ügyekbe való beavatkozása ellen törvényeink hosszu sora tiltakozott.

Amint láthatjuk, 1848 előtt, a királyt is kötelező jogszabályok alkotása a királyt és az országgyülést együttesen illette, vagyis a törvényhozó hatalom megosztott hatalom a király és a nemzet /országgyülés/ között.

Köztudomásu dolog az is, hogy a király aláirásával és pecsétjével szentesitett országgyülési határozatokat a magyar udvari kancellár szokta századok óta ellenjegyezni.

Az 1848-iki országgyülés április 6-iki feliratára a király beleegyezését adta ahhoz is, hogy a szentesitendő törvényeket már ne a magyar udvari kancellár, hanem a magyar miniszterelnök lássa el ellenjegyzéssel.

Igy lett az első magyar felelős minisztérium elnöke Batthyány az 1848-iki törvénycikkek ellenjegyzője azzal az ősrégi formulával, amelyet IV.Béla idejében Katapán prépost s kancellár alkalmazott először.

Ezzel szemben a végrehajtó hatalom teljesen a király kezében összpontosult, aki azt - a had- és külügyek kivételével - a magyar udvari kancellária /gróf Apponyi György volt az utolsó kancellár/, a kir. helytartótanács és a magyar kir. kamara, illetőleg a központi kormányzat és törvénykezés egyes közegei: a nádor, az országbiró, a kancellár, a tárnokmester, a kamarai elnök és a bán utján gyakorolta.

A végrehajtó hatalmi jogkörnek e merev és tökéletlen elválasztása állandó surlódást s összeütközést váltott ki az államfő és az országgyülés között. Mig ugyanis a király a szentesitési jogánál fogva az országgyülés határozataira befolyást gyakorolhatott, addig az országgyülés vádat nem emelhetett a kormányszékek /minisztériumok/ törvénytelen eljárása miatt, sem pedig befolyást a költségvetés összeállitására, az utalványozás ellenőrzésére nem gyakorolhatott. Éppen ezért az országgyülés nem egyszer hadiadót például csak a kormányzás folytám szenvedett sérelmek orvoslása fejében volt hajlandó megszavazni s igy próbálta a végrehajtó hatalom törvények szerinti gyakorlását biztositani. A rendszer tökéletlensége tehát abban volt, hogy a kormányszékek az országgyüléstől és egymástól is teljesen függetlenül müködhettek s a kormányzati közegek, illetőleg főszervek felelőssége csak az államfő, de nem egyuttal a törvényhozás irányában jutott elismerésre.

A helyes alkotmányjogi fejlődésnek az alapja s az országgyülésnek a végrehajtó hatalom gyakorlására való befolyása azonban már adva volt annyiban, hogy a nádort, a comes

palatinus-t, aki nemcsak a felsőtáblának, de egyben a végrehajtó hatalom egyik főszervének: a kir. helytartótanácsnak is elnöke, lehet mondani az ország első tisztviselője volt, a király által a rendek sorából kijelölt négy egyén közül az országgyülés választotta. /1608 k.e. III.t.-c./ A nádori tisztség tehát már nem királyi tisztség, hanem országos jellegü köztisztség, s - lehet mondani - abban a korban példanélküli más ország kormányzati rendszerében.

Amikor az 1848. évi törvényhozás a rendi társadalmi és politikai berendezéseket lebontotta s az országgyülés alsótáblájának, bár meglehetősen korlátolt formában, népképviseleti alapon való szervezését rendelte, ez utóbbinak, illetőleg az országgyülésnek hatáskörét nemcsak a költségvetési jog odautalásával bővitette, de a parlamentáris kormányzati rendszer bevezetésével a mindenkori végrehajtóhatalmi szervek alakitásának, irányitásának és müködésének sulypontját az államfőről az országgyülésre, illetőleg a parlamenti pártokra helyezte.

S itt követte el a 48-as törvényhozás az alapvető hibát! Mert ahelyett, hogy az aedott kormányzati rendszernek meglévő alapjait, a történeti nádori intézmény keretei között, helyesen kiépitette volna, olyan idegen talajon nőtt s Svájc, a Németbirodalom és az Északamerikai Egyesült Államok stb. által a népképviseleti rendszer bevezetése alkalmával joggal elvetett kormányzati rendszert ültette át a magyar közélet talajába, amely nálunk nemcsak a becsületes népképviseleti rendszer kiépitését akadályozta meg, de a szabadságjogok folytonos megsértését is eredményezte, amelynek sulyos romboló következményeit - mint azt később látni fogjuk - ugy politikai, gazdasági, mint társadalmi és szociális téren viselnünk kellett.

A nemzet nem tudta s nem is tudhatta, hogy mi az a parlamentáris kormányzati rendszer. Hiszen az ugynevezett reformországgyüléseken erről szó még nem esik, sőt a köznemességnek a rendi társadalom lebontását célzó legszélsősé-

gesebb programmjában: a hires szatmármegyei tizenkét pontban, amelyet a radikálizmus bibliájának neveztek, a népképviselet csak szerényen hátul huzódik meg, a felelős minisztérium azonban még nem is emlittetik. - Csak 1847-ben, amikor a Széchenyi eszméit felkaroló liberális párt kebelében egy uj árnyalat, a centralisták /vezetőik: Eötvös, Szalay, Csengery/ csoportja tör vezető szerepre, amely programmjául tüzi ki a népképviseleten nyugvó felelős kormány intézményének bevezetését, "...amely alapja leend Magyarországon is az oly igen szükséges parlamentáris kormánynak", kezd a nemzet felfigyelni. Szalay minden alkalmat felhasznál, hogy a közfigyelmet Angliára és Franciaországra irányitsa. Deák és Kossuth, bár ez utóbbi - Kemény Zsigmond báró megállapitása szerint - a felelős kormányt 1847 elején még báró Eötvös József "vesszőparipájának" nevezte, a felelősséget pedig akként jellemezte, hogy az se nem használ, se nem árt, csatlakoznak az eszméhez s közvetlenül a választások előtt a szabadelvü párt részére egységes programmot adnak, amelynek főbb pontjai: 1. felelős minisztérium; 2. népképviselet; 3. unió Erdéllyel; 4. szabad sajtó; 5. jobbágyság megszüntetése; 6. ősiség eltörlése stb.

A felelős minisztérium megvalósitása azonban - mint kitünő történetirónk és 1849 kultuszminisztere: Horváth Mihály 1868-ban irja - "...inkább a szép álmok, mint a valóságos célok körébe látszék tartozónak. Még a legvérmesebb reményüek is, kik hajlandók kedvelt ábrándjaikat a valóság szinében tekinteni, oly bizonytalan s távol jövő ködében látták azt lebegni, hogy csak általában, mint igen kivánatos dologról szoktak felőle beszélni. Még az ugynevezett centralisták is, kik azt doktrinájuk alapkövének vallák ... igen kevéssé bocsátkoztak alkalmazása részleteibe..."

"Hogy azt mégis az alsótábla, az országgyülés 1848 elején, a királyi előadásokra készült válaszfeliratba felvétetni sürgette: nem volt egyéb parlamentáris taktikánál, miszerint régtől fogva szokása volt az országgyülésnek, men-

nél többször szóba hozni ama nemzeti célokat is, amelyeknek valósultát csak a távolabb jövőtől reménylé. Csak érlelni, a morális erő magasabb fokára emelni s mintegy népszerüsiteni kivánta az ilyetén kérdéseket a gyakori felemlités által, hogy ha majd létesitésök ideje megérkezik, mint rég óhajtott, rég sürgetett célt követelhesse azokat a kormánytól. Most különösen, midőn az adminisztrátori rendszer a megyei kormányzat alkotmányosságát fenyegette, leginkább azért tétetett e taktika mozgásba, hogy a kormány könnyebben rábirathassék ama gyülölt rendszer eltörlésére".

Kossuth az 1848-i februári párizsi forradalom hiére nyomban elhatározta, hogy a felelős parlamenti kormányzat kérdését szőnyegre hozza.

"A kisérlet - mondja tovább Horváth - oly tágas tért nyitott nagy agitátori tehetségének s rendkivüli szónoklatának, hogy bizton reménylette: miszerint azzal nemcsak a nemzeti reformügynek nagy szolgálatot tehet; hanem saját hanyatló tekintélyét is a lehető legmagasabb fokra emelheti; mert a célnál, ha az sikerülne, magát eleve is miniszteri széken ülve szemlélhette képzeletében."

Bár Széchenyi a nála tartott tanácskozásokon a független felelős minisztérium kérdését a hazára nézve veszélyesnek látta s javasolta annak elejtését. Kossuth azonban március 3-án nagy beszéd keretében "felirást" inditványoz a királyhoz, amelyben a kollegiális kormányrendszerünk helyett nemcsak olyan független nemzeti kormány felállitását kéri, mely "a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása", de a birodalmi kormányrendszernek is ilyen értelmü átalakitását javasolja.

S "az ostobaság" - mint azt Széchenyi naplójába 1848 március 4-5-én röviden följegyzi - a főrendiház rövid ellenállása után el lett fogadva, amihez még hozzáfüzhetjük Lónyay Menyhért 1848. évi naplójának sorait, amelyekben találóan mondja: "A rendek által elfogadott feliratban ki van mondva a felelős minisztérium, de még azok is, akik megsza-

vazták, sem igen értik és igy nem is igen óhajtják."

A király március 17-én már felhatalmazta a nádort arra, hogy egy felelős minisztérium alakittassék s egyszersmind az országgyülés egy olyan törvényjavaslatot terjesszen szentesités végett a király elé, amely a minisztérium hatáskörét megállapitja.

A független magyar felelős minisztériumról szóló törvényjavaslat szerkesztésével Kossuth Ghyczy Kálmán nádori itélőmestert bizta meg, aki az országgyülésen elsők között foglalkozott a centralisták szellemében a felelős kormányrendszerrel.

Ghyczy emlékirataiban a törvényjavaslat szerkesztéséről a következőket mondja: "...Kossuth a független magyar felelős minisztériumról szóló törvénynek sürgős szerkesztésére megkért; azonban a cimet, az első szakaszokat - István nádor sérthetetlenségéről - s a végső szakaszokat, a miniszteri felelősségről, már készen kaptam tőle. A többi szakaszokat, mert Kossuth igen sürgetett, egy éjjel készitettem el. Véltem, hogy ezen törvényjavaslat Kossuth és a kerületi ülés által különben is bővebben meg fog vitattatni. Kossuth azonban azt igen csekély módositással azon melegében bevitte a kerületi ülésbe s ott rögtön elfogadtatott.

Ezen javaslatot igy készitettem:

Délelőtt /március 21-én/ kapván Kossuth megkeresését, éjfélig papirra vetettem eszméimet. Egy szépirásu jurátusom, Kovács Pál, orosházi születésü és ott utóbb iskolamester, éjjelre lakásomra lévén rendelve, általa az első brouillont letisztáztattam s azt azután, miután leiratott, még az éj folyta alatt ujra átnéztem és sokban javitottam. Ez a javitott munka megvan irásaim között, s ezt - miután Kovács által - még hajnalban letisztáztatván, reggel 8 órakor átadtam Kossuthnak. Kitünik ebből, hogy a közös viszonyoknak emlitése, ha ezért a szélső bal el is átkoz, az én tollamból került ki legelőször, s mint most is hiszem, a létező körülmények logikailag helyes felfogása folytán.

Igy mentek akkor a dolgok."

Ghyczynek nem egészen 24 óra alatt elkészitett tervezetét Kossuth kézhezvétel után 22-én a kerületi ülés elé vitte, amely azt igen csekély módositással elfogadta. A kerületi ülésen elfogadott szöveget az országgyülés is /a főrendek március 23-án tárgyalták/ lényegtelen változtatásokkal elfogadta.

Ilyen körülmények között - mint Kaas Albert báró helyesen megállapitotta - sem Ghyczytől, sem az országgyüléstől nem lehetett azt várni, hogy sikerrel megbirkózzon azzal a nehéz problémával, hogy a 48-as korszellemnek megfelelő uj gondolatokat szervesen idomitsa a régi alkotmányhoz és ugy az eszmékben, mint a kodifikáció alakjában a magyar alkotmányos mult szellemét tökéletes harmonikus egységbe tudja összefüzni. A gyors munka magával hozta, hogy kész formák után kellett nézni, amelyekben a koreszme már kikristályozódva volt feltalálható, ez pedig a recepciót jelentette.

Magáról a törvényről közfelfogás az, hogy mintájául az 1831. évi belga alkotmány szolgált, amely a parlamentáris gondolatnak legjobban megfelelt. Ehhez nyult Ghyczy. Kaas Albert báró párhuzamba is állitotta a magyar törvény 1., 3., 4., 28., 29. és 31.§-ait a belga alkotmány 63., 64., 88. szakaszaival, mint forditásokkal. Nagy Miklós mindezekhez azonban még hozzáfüzi, hogy Ghyczy felhasználta az 1815-1831 között készült német alkotmányokat, továbbá a belga és német papirosalkotmányok ősforrásait: az 1789-1791. évi francia alkotmányokat, ugyszintén az 1814. és az 1830. évi francia chartákat, de tisztában volt az angol alkotmány alapelveivel is.

Ez a históriája annak a nagy liberális vivmánynak, amely mint 1848: III.t.-c. 48 órás előkészités és tárgyalás után került be a magyar Corpus Jurisba, áthidalhatatlan szakadékot vágva a 48-as törvény recipiált eszméje és a régi alkotmány intézményei között. A kormányszékek egyik napról

a másikra eltüntek. A közös ügyek Ausztriával, Erdély és Horvátország sajátos helyzete, a Kárpát-medence más faju népeinek és az egyes közjogi autonomiák kérdése rendezetlen, megoldatlan maradt. A történelmi alkotmányunk egyik legszebb s fejlődésre hivatott intézménye: a nádori intézmény, ha névleg nem is, de a valóságban mégis lomtárba került, mert az 1848 évi törvényhozás a nádori tisztséget meghagyta, de annak hatáskörét a felelős kormányzat elveivel összhangba hozni nem tudta.

Erre vet legjobban világot az 1867 VII.t.-c., amely kimondja, hogy mindaddig, amig a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg törvény által szabályozva nem lesz: a nádorválasztás elhalasztatik.

A kettőt pedig összhangba hozni a nemzetnek sohasem sikerült s a két intézmény sajátos természetét tekintve, nem is fog sikerülni. .....

Ennek a 48-as törvénynek, illetőleg alkalmazásának - mint ismeretes - sulyos harc lett a következménye. Harc, nemcsak a dinasztiával, de az itt élő nemzetiségi népekkel is. Ennek felidézésében - amint arra a későbbiekben bővebben kitérünk - kétségtelenül oroszlányrésze volt a nagy liberális vivmány: az 1848 III.t.-c. által teremtett helyzetnek, amelyet Kossuth, akit főképpen személyes bosszuvágy fütött a Habsburg-ház ellen, hallatlan merészséggel kihasznált, hogy nagy szónoki és agitátori képességével forradalomba vigye a nemzetet, amelyet sorozatos baklövéseivel sem békére, sem győzelemre vezetni nem tudott, mert - mint Pálffy Jávori emlékezéseiben találóan megállapitja - „nem birt egy államférfi legkisebb politikai tapintatával sem."

A közös ügyek rendezésének elmulasztása, a Habsburg birodalom nehéz helyzete a mai Olaszország és Németország területén, Kossuth /már pénzügyminiszter/ merev és negativ magatartása a közös adósságok megosztása és a hadiadók vállalása tekintetében, Horvátország kérdésének nyitvahagyása, továbbá az eddig nagyfejedelemség sajátos formájában és be-

rendezésében élő Erdély, amelynek Magyarországgal való uniójára törvényt hoztak és a többi kárpátmedencei népek problémáinak az uj helyzet által kiváltott rendezetlensége és elmérgesedése nagy harcba, még pedig az uralkodóház és a nem-magyar nemzetiségek elleni kétfrontos harcba torkollott. Ez pedig a király lemondásához, a bécsi udvari kamarilla uralomra jutásához s egy nagy ember- és véráldozatba kerülő szörnyü küzdelemhez, erőpróbához - lehet mondani - Kossuth Lajos által egy maga csinálta forradalomhoz, ... majd Világoshoz vezetett.

És csak majdnem két évtizedig tartó magyar szenvedés és megpróbáltatás után jött a 67-es kiegyezés. A kiegyezésnek pedig magyar részről egyik kardinális feltétele volt azon törvények elismerése, amelyeknek mentesitésére a királyi család 1848 április 11-én a legnagyobb ünnepségek, öröm közepette érkezett Pozsonyba. Ezek közé tartozott a már mindjárt kezdetben annyi bajnak és harcnak, végül is katasztrófának szülőoka: a parlamentáris kormányzati rendszer bevezetését célzó 1848: III.t.-c. is.

Erdélyben polgárháborúhoz, fegyveres ellenállás vérengzéshez, nagy magyar

a király, a magyar miniszterelnök stb.

Szemelvények a királyi udvar előtti tárgyalásokból

III.

1.) A ~~magyar~~ független felelős minisztérium felállitását engedélyező és Magyarország nádorához 1848 március 17-én intézett királyi kézirat szövege:

Kedves Öcsém, Fenséges Főherceg Nádor Ur!

Azon alázatos felirásból, amelyet Magyarországom rendei nevében a mai napon Kedveltséged által kezemhez vettem, megértvén a hü magyar nemzet kivánságait, semmit sem kések atyai szivem tiszta sugallatából kijelenteni, hogy mindazon kivánságok teljesitésére, amelyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve vagyon, szivesen forditandom gondjaimat. És ez okból tudtul adom Kedveltségednek, hogy miután Kedveltséged mint az ország rendeinek egyhangu akaratával megválasztott és általam megerősitett nádor és királyi helytartóm a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva az országot a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, az országbóli távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni. Én a hü Karok és Rendeknek egy, a fennálló honi törvények értelmében független felelős minisztérium alkotása iránti kivánatát elfogadni hajlandó légyek; Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre a Kedveltséged által elöttem megnevezett férfiakkal nékem teljesen alkalmas egyéneket jeleljen ki; egyuttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezek hatásköre iránt célszerü törvényjavaslatok, - a Karok és Rendek által is helyesnek tartott ama legszorosabb kapocsnak kellő méltánylásával, amely a pragmatica sanctio által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogositott örökös tartományaim között létezik, - az emlitett országos felirásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a Karok és Rendek által terveztessenek és további elhatározásom alá mielőbb terjesztessenek.

Adja Kedveltséged e soraim foglalatját, mely kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápolt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a Kedveltséged által Elébem terjesztett kívánságokrai legfelsőbb válaszomat, az ország rendeinek tudomására.

Ferdinánd

/Kiadva először az 1847/48-iki orsz.gyül. Irományai 84 lapján 66 sz. a., azután több izben/.

A fenti királyi kéziratnak teljes közlését, éppen a mult tisztázása és egy jobb jövendő érdekében indokoltnak látjuk.

A.) Az ugynevezett "hálafelirat" története

De álljanak itt azok az előzmények is, amelyek ennek a fenti kéziratnak kiadását, dr.Károlyi Árpád oknyomozó s a vonatkozó okmányokat tartalmazó kitünő munkája alapján röviden összefoglalva, szükségessé tették, - hiszen az 1848 III.t.c. életünk, sorsunk egyik legfontosabb törvénycikke volt, s annak "udvari" történetét - legalább nagy vonalakban - nem árt szélesebb körben is megismerni.

Alkotmányjogunk történetében nevezetes nap 1848 március 3-ika - irja Károlyi Árpád. Ezen a napon tartotta Kossuth a pozsonyi országgyülés kerületi ülésén azt a hatalmas beszédet s olvasta fel azt a királyhoz intézendő feliratot, amely a jobbágy felszabaditás és a közteherviselés mellett a független és felelős minisztérium kivánalmait a hallgatósága fülébe és lelkébe bezengette.

A lenyügző szónoklat - irja tovább - gyujtott és lelkesitett. A kerületi gyülés egyhangulag magáévá tette Kossuth felirati javaslatát; hasonlókép cselekedett másnap az alsótábla".

A főrendeknél az ügy azonban megakadt. Nem annyira a konzervativ főrendek ellenszenve miatt, de mert a szabadelvü főurak között is nem egy akadt, mint pl. gr.Eszterházy Mihály, aki a felirati javaslatot Kossuth "időszerütlen hiusága gyümölcsének" nevezte.

A felsőtábla csak a bécsi forradalom kitörése /1848 márc. 13./ hirére fogadta el a felirati javaslatot s-azt a nádor vezetése alatt március 15-én egy fényes országgyülési küldöttség vitte Bécsbe.

A felirat azonban még a felelős minisztériumot csak homályosan, tartózkodó kifejezésekben emliti s ebben a te-

kintetben is lényeges ellenmondásokat tartalmaz, mint az Horváth Mihály 48 későbbi kultuszminisztere munkáiból is megállapitható.

A feliratban ugyanis a Rendek még nem akartak egyenest független és felelős minisztériumot kérni, de a budai királyi helytartótanács tagjai közül teljes hatalommal kiküldötteket, akik a király nevében az országgyülés Rendeivel egy ilyen törvényjavaslatban megegyezhetnek.

Ezt az elgondolást söpörte el azonban a március 13-iki bécsi forradalom, amely - többek között - megkapta a felelős minisztériumot is.

És csak utban Bécs felé, a fényes küldöttség - hosszas tanakodása után s hozzá István nádorral együtt közös sakkhuzással - megváltoztatta célkitüzését s ugy döntött, hogy amikor a nádor átnyujtja a királynak az országgyülés feliratát, amely beszél ugyan független és felelős magyar minisztériumról is, de mégsem ezt, hanem helytartótanácsbeli meghatalmazottak kiküldetését s az ügyről való további tanácskozást kéri, akkor a nádor, amint az ünnepélyes küldöttség az uralkodó termeit elhagyja, - felirat ide, felirat oda - a helytartósági meghatalmazottak félretolásával és egy előre elkészitett királyi kézirat egyidejü átnyujtásával, a független és felelős minisztérium engedélyezését és Batthyány miniszterelnöki kinevezését fogja kérni ugyanettől a királytól.

Merész és felelőtlen lépés éppen az országgyülés-sel, de főképpen az országgal szemben.

A hajón történt megállapodás értelmében, a nádor ehhez állását is kötötte, amit mindezen kivánságoknak a Magyar Udvari Kancellárián és az Állami Konferencián való tárgyalása előtt, egy levélben be is jelentette a királynak azzal, hogy e kivánságok teljesitése elkerülhetetlen szükség, mert csak igy lehet egy forradalmat, esetleg anarhiát és a köztársaság kikiáltását Magyarországon elkerülni.

Ennek következménye volt gr.Apponyi György magyar udvari kancellár lemondása s március 16-án nagy vihar az Állami Konferencián, amelyen a király nagybátyja az öreg Lajos főherceg elnökölt s véleményes jelentése az uralkodóhoz ugy szólt, hogy az uralkodó szólitsa fel a nádort, hogy a reformokról, beleértve a felelős minisztériumot törvényjavaslatokat készittesen az országgyüléssel. Igy meg volt a nádori tejhatalom és elvileg a független és felelős magyar minisztérium.

Másnap, március 17-én adta ki azután a király azt a hires kéziratot, amelyet különben teljes szövegében előzőleg közöltünk.

A nádor azonban, tüstént a március 17-iki királyi kézirat kiadatása után s ugyahogy a küldöttséggel a hajón bizalmasan megállapodott, bement egyenesen a királyhoz és a gyönge itéletü, de békés és jóindulatu királytól ott nyomban megnyerte az élőszóval adott engedélyt ahhoz, hogy Batthyányt a miniszterelnökséggel ő, a nádor mint királyi helytartó megbizhassa.

A nádor ezzel a felhatalmazással még az nap élt s Batthyányt a még törvényesen nem létező minisztérium elnökévé kinevezte s erről sajátkezü levélben értesitette. Ezt a "Felséged legmagasabb engedélyével" megtörtént kinevezést a királynak is azonnal bejelentette s azt még ugyanazon napon az ország törvényhatóságaival is tudatta.

Batthyány tehát a nádor kinevező levelével a zsebében tért vissza Pozsonyba, ahol mámoros öröm vihara fogadta a rendeknél, de ez a furcsa eljárás mélységes megdöbbenést váltott ki az udvarnál és az Állami Konferencia tagjainál, ahol kitünő magyar szakemberek bevonásával a legfontosabb törvényjavaslatokat és kérdéseket mindig beható vizsgálat alá vonták és mert amit a nádor tett, az minden tervet, kombinációt felforgatott.

Mindezeket és a nádor bocsánatkérő levelét, amelyben a kinevezést már csak "provizorikus"-nak jelzi, részlete-

sen leirja Károlyi Árpád 1936-ban megjelent munkája a vonatkozó okiratok eredeti publikálásával.

Végeredményben az egész ügy nagy vihart váltott ki s a nádornak a március 17-iki királyi kéziratban adott jog- és hatalomkör tullépését ugy korrigálták ki hosszas tanácskozások után, hogy még március 18-án egy királyi kézirat közölte: "Helybenhagyja Batthyány provizorikus kineveztetését, ugy azonban, hogy hatásköre és tényleges szolgálatba lépése a király elé terjesztendő törvényjavaslatoktól függőnek maradjon."

Ilyen zökkenőkkel és szépséghibákkal kezdődött az angol kormányzati rendszer bevezetése, illetőleg előjátéka Magyarországon s annak gyakorlata az 1848 III.t.c. megalkotása után majd látni fogjuk, hogy a későbbi évtizedekben is ~~papiros törvény ide, papiros törvény oda~~ hova vezetett.

De térjünk vissza Pozsonyba és Bécsbe.

A független és felelős minisztériumról szóló törvénycikk javaslat pozsonyi lázas előkészitése a királyi leirat alapján megindult s azt - mint a korábbiakban láthattuk - Kossuth, Szemere Bertalan és Ghyczy Kálmán készitették el.

A javaslat 1848 március 23-án érkezett fel Bécsbe. Minthogy az uj kormányzati rendszer bevezetésénél még "fogalomsötétség" uralkodott, a magyar udvari kancellária bizottsága s főképpen Bartal György jeles közjogász is erősen magyar és alkotmányos szellemben foglalkozott e javaslattal s véleményes jelentését már március 25-én benyujtotta a királyhoz, illetőleg az Állami Konferenciához.

Az udvar a békés kibontakozás utját kereste.

És sok tárgyalás, lótás-futás után, valamint a nádor és Kossuthék megállapodása szellemében, március 31-én megszületett a királyi kézirat, amelyet még az nap az országgyülésen felolvastak, ahol Kossuth a kir. kézirat tartalmát elemezve és dicsérve, amikor az udvartartás költségei megajánlásához ért, emelt hangon jelentette ki, hogy "Magyar-

ország nem fogja türni, hogy királya ulászlói szegénységben sinylődjék".

Most már a március 31-iki kir. kézirat értelme szerint a felelős minisztériumból alkotott törvényjavaslatot módositani és kiegészíteni kellett.

Ezt Kossuth magára vállalta.

Elővette a 35 szakaszból álló törvényjavaslat egy nyomtatott példányát s a változtatásokat és a kiegészítések megszövegezését sajátkezüleg eszközölte.

Az ekként módositott és most már az eredeti 35 szakasz helyett 38 szakaszból álló törvényjavaslatot 1848 április 3-án küldötte fel az országgyülés királyi jóváhagyás végett, lelkes szavakkal köszönvén a március 31-iki királyi kézirat kibocsátását mondván:

"A magyar királyi trón mig a nemzet él, a világ történeteinek bármily viharai között rendithetetlenül fog megállani szeretete és hüsége alapján a népnek, amelyet Fölséged a sors változhatatlan végzeteként magának és királyi házának elválaszthatatlanul ujra eljegyzett."

Ez az ugynevezett "hálafelirat" mindazért, hogy az ősi intézmények felboritásával és hozzá uj formák között a Kárpát-medencében megkezdjük a magyarsággal és a többi itt lakó népekkel az országlás nehéz feladatát, figyelembe véve a császár birodalmának örökös tartományait, valamint a magyar Szent Korona országai apostoli királyának, a független Erdély nagyfejedelmének és a Székelyek ispánjának mindezekből származó alkotmányos jogait és kötelességeit.

V. Ferdinánd 1848 április 8-án leküldötte az országgyüléshez a jóváhagyó határozatot s az április 11-én, a 48-iki törvények szentesitett és Batthyány által ellenjegyzett példányával egyidejüleg, érkezett meg és hirdettetett ki.

II. F e j e z e t

Mi i s az az angol kormányzati rendszer? Miért nem tudtunk abban értelmesen országolni, demokráciát és szocializmust épiteni?

/Ez a fejezet a már idézett s még 1936-ban megjelent munkám szövegét tartalmazza./

Mi a parlamentáris kormányzati rendszernek a titka, vonzóereje és lényege? Miért ültette át a nemzetek egész sora ezt a csodálatos intézményt alkotmányos életébe? . . . S végül, melyek azok a feltételek és láthatatlan rugók, amelyek e sokszor félreértett kormányzati rendszernek zavartalan müködését lehetővé teszik?

A parlamentáris kormányzati rendszer jelenti nemcsak az állami szuverenitás gyakorlásának megosztódottságát, de egyben ezen szuverenitást hordozó és gyakorló főhatalmi szerveknek tökéletes összemüködését is. Vagyis:

1. a törvények alkotása és eltörlése az államfő és az országgyülés /parlament/ kölcsönös közremüködésével történik;

2. a végrehajtó hatalom az államfőt illeti, de annak kezelőit, vagyis a kormányt az államfő csakis az országgyülés akaratára és bizalmára való tekintettel választhatja s az igy kinevezett kormány nemcsak jogilag, de politikailag is felelős ugy az államfő, mint a parlament irányában;

3. az államfő minden ténykedése csak ugy érvényes, ha az a felelős kormány valamelyik tagja által is aláiratik, vagyis összes, az állami életet érintő tényei miniszteri ellenjegyzésre szorulnak.

Az első feltétel, már történeti alkotmányunk egyik közjogi alaptétele, amely legszebben jut kifejezésre az 1790/91:XII.t.c.-ben: "A törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának a joga Magyarországon a törvényesen megkoronázott királyt és az országgyülésre törvényesen összesereglett karokat és rendeket közösen illeti meg s másként nem gyakorolható."

A második és harmadik feltétel csak bizonyos vonatkozásban /pl. a kormánynak az államfő irányában való felelőssége, a nádor választása, a hadiadók megszavazása/ volt meg a 48 előtti magyar alkotmányban, de azok is, éppen az ország sajátos viszonyainál fogva, nem a parlamentáris kormányzati rendszer, de a sajátos magyar alkotmányos kormányzat alapelemeinek tekinthetők s annak kiépitésére nyujtottak biztos támpontot és alapot.

Láthatjuk, hogy a XIX.-ik század egyik legnagyobb tévedése az volt, hogy ugy tekintett az angol parlamentárizmusra és az angol demokráciára, mintha azok minden európai népre alkalmazhatók lennének. Pedig ez nem áll és egy katasztrófális tévedés volt, mert a parlamentáris kormányzati rendszernél rendkivül finoman szövődik egybe az államfő, a kormány és a parlament müködése. Éppen ezért a parlamentáris kormányzati rendszerben az állami főszerveknek egészséges és jótékony összmüködése csak ugy érvényesülhet, ha a mérséklet és erkölcsi belátás hatja át azokat. Ez ugy értelmezendő, hogy egyik állami főszerv sem ragaszkodhatik mereven jogaihoz. Vagyis a parlament nem használja pl. a költségvetés megszavazási vagy megtagadási jogát, az államfő az országgyülés feloszlatásához, a törvények szentesitéséhez való jogát, a minisztérium pedig a kormányzathoz való jogát az állam eszméjére, a többi főhatalom jogaira és érdekeire való tekintet nélkül, mert e jogokkal való visszaélés a többi jogát sérti. Tehát a parlamentarizmus a kompromisszumok folytonos láncolata, ami magyarázata annak, hogy a parlamenti alkotmány jellege alig türi gyakorlatának szigoru jogi szabályokba való foglalását.

Kétségtelen azonban, hogy a tulsuly a parlamentnél, vagyis annál a szervnél van, amely a politikai jogokkal biró választó tömegek érzületét, óhaját van hivatva visszatükrözni. Az államfő ugyanis - a legmagasabb döntő funkciói ellenére - a parlament és a minisztérium befolyása alá kerül,

éppen ugy, mint az állam minden más életnyilvánulása; a minisztérium állása pedig a parlament bizalmától függ, amely utóbbi elfogadja a minisztérium vezetését a parlament teendőire nézve is, azaz részt enged a végrehajtó hatalomnak a törvényhozásban, sőt a minisztérium feje lesz a parlamentnek vezére is. Ez érthető is, mert ha a parlament, mint számos tagból álló testület, egyöntetü, határozott irányba akar müködni, ezt csak egy természetes személy vezetésének alárendelve teheti. Ilyen módon, a szervek és funkciók elkülönitése mellett, közöttük a szellemnek oly egysége jöhet létre, aminőt csak az abszolut monarchiában vagy a primitiv szerkezetü köztársaságban találni.

Bármily nagy legyen azonban a parlamentáris kormányzat értéke - s itt ismételten utalunk Concha ragyogó fejtegetéseire - szükséges, hogy a parlament se tulságosan egynemü, se nagyon szétforgácsolt elemekből ne álljon, hanem az állami élet alapelveire nézve megegyező s inkább a kivitel módozataira, a haladás mértékére nézve különböző két nagy pártot foglaljon magában; továbbá, hogy ez erkölcsi, nem pedig jogi szabályként tétessék az alkotmány elvévé s az államhatalmak szabad mérkőzésének eredményeként fogassék fel, amely mérkőzésben az államfő önálló hatalma érintetlen maradjon, a közigazgatási és birói hatóságok müködése pedig, a parlamenti változó felfogástól függetlenül, csak a már hozott törvények szerint folyjék.

A parlamentáris kormányzat tehát végeredményben váltógazdaságon alapuló pártkormányzat, mert az államfő azokat állitja a végrehajtó hatalom élére, akik egyszersmind a parlament többségének s ezzel együtt az ország közvéleménye többségének bizalmát birják. Igy jön létre azután az egyes államhatalmak, azaz az államfő, kormány és parlament közötti szükséges összhang. A veszély azonban éppen itt rejlik, mert a parlamenti többség megszerzése lesz a politikai törekvések egyedüli célpontja s a pártok, ha a választó kö-

zönség a parlamentarizmusban rejlő erkölcsi erőket, rugókat és feladatokat felfogni és megérteni nem képes vagy pedig azoknak tisztelete a hatalmon levő pártoknak nem áll érdekében, a korrupció minden neméhez, a választópolgárok, a képviselők, a végrehajtó közegek megvesztegetéséhez fognak folyamodni, csakhogy a formai többség, a közvélemény szinleges helyeslése s ezzel az uralkodó párt hatalmon létének belső, erkölcsi jogosultsága bebizonyittassék.

A parlamentáris kormányzati rendszer követelménye és feltétele tehát az egészséges s a közvélemény akaratán nyugvó pártélet, amely lehetővé teszi a közvéleményben megnyilatkozó különböző, de nem szétforgácsolt irányoknak, törekvéseknek az egész kormányzati rendszerben való váltakozó érvényesülését, erőszaknélküli, szabad s szellemi fegyvereken alapuló megmérkőzését. Éppen ezért az egész kormányzati rendszer eredményes müködést csak ugy fejthet ki, "ha azon politikai párttal szemben, amely a kormány rudját tartja a kezében, a parlamentben mindig egy másik párt is létezik s azon reményben müködik, hogy mihelyt elég erős lesz ellenfelét megbuktatni és magára vállalni a kormányzásért való felelősséget, azonnal kezébe fogja keriteni a hatalmat is. Határozott elvek és szigoruan az alkotmány szabályai szerint járván el, mely iránt éppoly ragaszkodást mutat e párt, mint az annak hivatalos védői szokták állitani magukról. E párt hiveit méltán nevezték el "Ő Felsége ellenzékének", /Todd/, illetőleg annak vezetőit "árnyék kormány"-ának.

A parlamentáris kormányzati rendszer Angliában fokozatos történelmi fejlődés eredménye s legnagyobb részben nem irott jogszabályokon alapszik, sőt néha éppen azoknak ellenére kifejlett gyakorlaton és szokásokon.

Éppen ezért az sem igazolódott be, hogy ez a kormányzati forma minden országban és minden népnél gondot visel a polgári szabadságra és biztositja az emberi szabadságjogokat, mert a polgári szabadság és az emberi szabadságjo-

gok nincsenek a demokráciához és a parlamentarizmushoz hozzákötve, sőt a tapasztalat éppen azt mutatja, hogy a szabadság elvére nem is lehet egészséges politikai rendszert épiteni, mert a szabadság nevében és leple alatt inkább az elnyomások különböző rendszerét és a despotizmust tudták főképpen megvédelmezni és istápolni.

Igaz, hogy ez a legtökéletesebb kormányzati forma, de egyszersmind a legkényesebb is, amely jogi és erkölcsi erőknek bonyolult összetételét nyugszik s éppen ezért könnyen törik. "Valóban csak nagy nemzetek, amelyekben az egyéni önzésnél erősebb a hazafias kötelességérzet, amelyeknek pártjait ellentéteik mellett is az állami életnek, a jognak közös elvei fékezik, csak olyan nemzetek, amelyek elég erősek a bíróságoknak, a közigazgatásnak a párturalom hatalmi körén kivül állását elviselni, valósithatják meg a szabadságnak e legnemesebb alakját." /Concha/

Igy érthető, hogy több külföldi államban, éppen a különös adottságokra és viszonyokra figyelemmel, nem vezették be ezt a XIX.-ik században és a XX.-ik század első évtizedében divatozó kormányzati rendszert, mint például - többek között - Svájcban, az első világháboru előtti Németbirodalomban és az Amerikai Egyesült Államokban. Ezekben az államokban, alapos megfontolás után igyekeztek olyan kormányrendszereket kifejleszteni, amelyek nemcsak a demokráciát, az emberi szabadságjogokat biztositják a legnagyobb mértékben, de a törvényhozás és kormányzás szilárdságát és a közérdek érvényesülését is.

III. F e j e z e t

A 67-es kiegyezés a parlamentáris kormányzati rendszer hinárjában.

Vajjon a magyar nemzet s annak vezetői megértették-e 1848, illetőleg az alkotmányosság helyreállitása: 1867 óta ennek az előző fejezetben röviden ismertetett csodálatos angol kormányzati rendszernek finom összetételét és főképpen erkölcsi erőkön nyugvó szerkezetét? Adva voltak-e azok az állami, nemzetiségi, társadalmi, gazdasági és kulturális tényezők, amelyek a parlamentáris országlást nálunk lehetővé, az ország érdekében szükségessé tették? Alakulhatott-e nálunk pártdespotizmus s korrupció nélkül kormányképes politikai párt és parlamenti pártváltógazdaság, amely lelkét képező és adja e finom, törékeny országló szerkezetnek? Az államhatalmi fő szervek: az államfő, kormány és parlament mutattak-e az együttmüködés terén és jogaik gyakorlásában egymás irányában bölcs mérsékletet és erkölcsi belátást, amely fő feltétele az egészséges parlamentáris kormányzatnak? El tudták-e viselni parlamenti kormányaink a birróságoknak és a közigazgatásnak a párturalom hatalmi körén kivül állását és függetlenségét? Vajjon nem mulasztottak-e parlamenti vezéreink semmit sem népünk s a Kárpát-medencében élő más népek demokratikus, gazdasági és szociális felemelkedése érdekében s nem terheli-e felelősség őket az őseink által szerzett és védett örökségnek könnyelmü elvesztéséért? S végül, nem képezett és képezhet sulyos veszélyt e parlamentárisnak mondott, de a maga egészében nálunk teljesen eltorzult kormányzati rendszer a nemzet életére, a magyarság jövőjére s arra a politikára, amely a lelkek mélyén a Kárpátok koszorujára, sőt - e népek békés együttmüködését illetőleg - még távolabb is tekint s az ott lakó népekkel együtt és nem egyedül, a csonka határok között akar országolni, alkotni és épiteni?

Vessünk mindenekelőtt egy rövid pillantást azokra az alkotmányjogi keretekre és kötelékekre, amelyek a magyar-

ságot Ausztriához füzték s nagyhatalmi állását voltak hivatva biztositani. Hiszen a parlamentáris kormányzati rendszerünknek ezen keretek között kellett müködnie s a magyarság égető problémáit meglátni és megoldani.

1848-ban, amikor a magyar közjogba a népképviseleti rendszer és a parlamentáris kormányzati forma, a rendi intézmények egyidejü lebontásával, törvényes bevezetést nyert, a pragmatica sanctionak nevezett 1723.évi I., II. és III. t.c.-ek, amelyek nemcsak a trónöröklés jogát és rendjét, de Magyarország és Ausztria viszonyát is szabályozták s ebből értelemszerüleg a kölcsönös védelem kötelezettségét megállapitották, érintetlenül maradtak. A nemzet azonban - éppen a 48-as törvényes értelmezését illetőleg, amely törvények többek között Magyarország és Ausztria közötti több fontos kérdést, nevezetesen: a hadügyi, külügyi és pénzügyi kérdések intézését, kezelését rendezetlenül hagyták s ezekkel kapcsolatban a birodalom érdekeit a felelős kormányzat elvével összhangba hozni elmulasztották, összeütközésbe került a dinasztiával. A kellő előkészités nélkül megszületett áprilisi törvények /összesen 31/, illetőleg az 1848:III.t.c. 13.§.-a ezekről mindössze csak olykép rendelkezik, hogy az egyik miniszter őfelsége körül lesz, befolyván mindazon viszonyokba, amelyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik.

Ezen rendezetlen kérdéseknek s az azokból származó összeütközéseknek szomoru következménye - mint azt a korábbiakban igyekeztünk megvilágitani - az 1848/49.évi szabadságharc, Világos és az abszolutizmus lett.

Csak 1867-ben sikerült a nemzetnek a dinasztiával kibékülni s Magyarországnak Ausztriához való viszonyát ujból rendezni. A helyzet azonban 48 óta lényegesen változott. Az 1848-1867 közötti időszakban ugyanis az európai egyensulyt helyreállitó 1815.évi bécsi kongresszus és az u.n. Szent Szövetség országhatárai bomladozni, inogni kezdtek s a Habsburg Birodalom fiatal császárának, Ferenc Józsefnek már nemcsak az 1848.-i forradalmakkal és szabadságmozgalmakkal kellett szembenézni, de azon erőkkel is döntő harcokat folytatni, amelyek örökségét állandóan fenyegették,

Folytatás a - 39/a - lapon

vagyis Bismarck Poroszországával, III. Napoleon Franciaországával, Cavour Itáliájával és a cári Oroszbirodalommal. Az 1854.évi krimi háboru, Solferino és Königrätz, a jól ismert történeti epizódok s az azokat követő békeszerződések ugyanis a határokat és az erőviszonyokat alaposan megváltoztatták. De különösen nagy jelentőségü volt az angol-francia - piemonti - és az orosz krimi háboru. Ez már nem "Zwischenspiel" volt, hanem inkább tetőpontja, egyik krizise a modern világ fejlődésének, annak fő hatásában nyilvánult meg, hogy felboritotta Európában azt a mesterséges erőegyensulyt, amit a napoleoni háboruk után a bécsi kongresszus /1815/ helyreállitott s látszólag a Habsburgok megerősitésével felépitett.

Az 1848/49-1854 közötti európai egyensuly tehát már egy egészen hamis feltevésen alapult, mert Miklós cár 1853 évi akciói kihuzták e feltevések alapját s lelepleztek az uj tényeket: Oroszország már egy expanziós és dinamikus hatalommá vált, amelyet a Szent Szövetség tovább nem érdekelt, de annál inkább a Balkán, hiszen ott az 1829.-i adrinápoli orosz-török békeszerződésben már Oroszország jelentős jogokat kapott s a balkáni népeknek bizonyos autonomiákat is biztositott cári protekturátus alatt; ~~a kérdés~~

Poroszország is előre törekedett, Franciaország (III. Napoleon) régi dicsőségének visszaállitásával foglalkozott, Anglia egy imperialista utra (gyarmatositás) talált, Itália nacionálizmusa forrpont felé közeledett s Törökország további hanyatlásával pedig az egén Balkán-kérdés akuttá vált s a nyugtalanságnak itt a főmozgatója az orosz cár volt.

Az akkori államférfiak ennek a krimi konfliktusnak igazi jelentőségét nem is merték fel Palmerston angol miniszterelnök kivételével, aki ebben az időben ezt a már szállóigévé vált kijelentést tette: „Nincsenek állandó barátaink és állandó szövetségeseink, csak állandó érdekeink vannak". Minthogy az 1815 évi bécsi szerződés Törökországot és a Balkánt alig vette figyelembe s az Oszmánbirodalom mind gyengébb és gyengébbé vált, így a gondolozon felborult Európa nélén egy hatalmi űr keletkezett s a kérdés

~~Folytatás 33/b-ben~~

most már az volt, hogyan lehetne azt a legjobban kitölteni és ujjárendezni. Fenntartani továbbra is a szultán szuverenitását a Balkánon és a Földközi Tenger térségében, vagy pedig osztozkodni ilyen vagy olyan formában a "beteg ember" birodalmán. Az angolok és a franciák - mint tudjuk - a török szuverenitás fenntartása mellett döntöttek s ez a krimi háboruhoz vezetett, amelybe a Habsburg Birodalom akkor sem az angol-francia-piemonti, sem az orosz oldalon nem avatkozott be, bár erre mindkét oldalról nagy ajánlatokkal kecsegtették és szoritották. Ennek a huza-vonának azután 1859-ben és 1866-ban Cavour és Bismarck lett a nyertese, akik diplomáciailag jól "megkártyázták" a krimi háborut lezáró Párizsi Kongresszus /1856/ eredményeit s Solferino és Königrätz gyümölcseit könnyen learathatták.

A magyar nemzet tehát 1867 után már nem állott szemben a hatalmas Habsburg-birodalommal, amely 1848-ban még az első világháboru előtti Németország területén vezérszerepet játszott, Lombardia-Velence ura volt s befolyása Itália nagyrészén érvényesült. Cavour és Bismarck politikája ugyanis ezekről a területekről kiszoritotta a Habsburg-ház hatalmát, befolyását s ezzel együtt politikáját is.

1866 után ugyanis a Habsburgok már nem képviselik Európában a germán eszmét, ezt a szerepet a Hohenzollernek, majd Hitler veszi át; Itália területén pedig III.Napoleon segitségével Cavour, majd Mussolini lesz a risorgimesto hirdetője. A Habsburg-ház politikai iránya és missziója ezzel lassan-lassan nyugatról keletre tolódik át s megadja a komoly lehetőségét Ausztria és Magyarország politikai kiegyezésének, valamint a jogok és erők paritásán alapuló dualisztikus államberendezés felépitésének.

Ez nemcsak Ausztria, de Magyarország érdeke is volt. Hiszen már Kossuth is - jó későn - rájött arra az igazságra, hogy nemzetünk egymagában, szövetséges nélkül nem boldogulhat. Konföderáció nélkül nem lehet nagyhatalom s csak vegetálhat mint másod-, harmadrendü hatalom s "könnyen Velence sorsára juthat". Ő azonban keletre akart támaszkodni, hogy ellenállhasson nyugatnak, holott a történeti tradiciók és életérdekeink az adott helyzetben arra utaltak bennünket, hogy "nyugatra támaszkodjunk és keletről (Oroszország) ellen védekezzünk". Kossuth - aki - Kemény Zsigmond szavaival élve - valóságos szerencsejátékot üzött a politikával, először 49-ben, egy magyar küldöttség /Beniczky Lajos és Pöltenberg tábornok/ által Paskievicshez juttatott államiratban, az orosz cári dinasztiának ajánlotta fel a magyar trónt és koronát, majd későbbi koncepciójában egy Romániával és Szerbiával való államszövetséget célzott közös hadügy, külügy, vám- és kereskedelemügy mellett, bár ezek a területek, illetőleg fejedelemségek 1878-ig török fennhatóság alatt,állandó orosz-török összeütközések tüzében állottak, amelyet az 1853/54 évi krimi orosz-török-angol-francia háboruk, majd 1877/78.évi balkáni orosz hadjáratok is fényesen példáznak. A kérdéseket - mint ismeretes - az 1856.évi párizsi és az 1878.évi berlini kongresszusoknak kellett rendezni, még pedig az európai erőviszonyok és hatalmi egyensuly figyelembevételével.

A nemzet azonban - a fentieket is figyelembe véve - megmaradt a Szent István jelölte uton, nem szakadt el nyugattól s Széchenyi politikájának megfelelően, amely a magyarságnak a Monarchián keresztül elérendő szupremáciáját tüzte ki feladatul, elfogadta a feléje nyujtott békülést kereső kezet. Igaz, hogy Beust a poroszokkal szemben érzett hosszu s egy, a Habsburg-ház vezetése alatt álló nagy német politika érdekében ajánlotta fel Magyarországnak a kiegyezést, de Magyarország a kiegyezéssel nyert erejénél fogva,és az Deák Ferencnek érdeme,

minden nagy német politika lehetőségét megakadályozta s ezáltal a Monarchia politikájának irányát véglegesen kelet felé fordította.

Az osztrák-magyar kiegyezés az 1867:XII.t.c.-ben nyert tételes szabályozást, amelynek 2.§.-a többek között kimondja, hogy a "közös biztonság együttes erővel leendő védelme és fenntartása oly közös és viszonyos kötelezettség, amely egyenesen a pragmatica sanctióból származik". E törvény által, ezeknek figyelembevételével, közös ügyeknek nyilvánittattak:

1./ a külügynek az a része, amely az ő felsége uralma alatt álló összes országokat együtt illette.

2./ A hadügy, de a közösség e téren csupán a közös haderő egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozólag ő felségének fenntartott alkotmányos fejedelmi jogkörre volt korlátozva.

3./ A pénzügy, de csak annyiban, amennyiben a közös külügy és a közös hadügy szükségleteinek fedezésére vonatkozott.

Ámde még a közösnek elismert ügyekben is csupán a kormányzat volt közös. Közös törvényhozó szerv nem létezett, mert a közös ügyekre vonatkozó törvényhozás a két állam külön-külön törvényhozó szervének volt fenntartva.

A közös ügyek terén jelentős szerepük volt a delegációknak, amelyeket mindkét állam országgyülése ülésszakonként választott. Feladatuk volt a közös ügyi költségvetés megállapitása, a zárszámadások megvizsgálása s a közös miniszterek müködésének ellenőrzése. A két delegációnál a paritás teljesen érvényesült s külön üléseztek. Elhatározhatták a közös miniszterek vád alá helyezését. A közös kormányzásért a magyar országgyüléssel szemben a magyar miniszterelnök tartozott jogi és politikai felelősséggel. Nem tartoztak a közös ügyek közé a közös vámterület és a közös jegybank, amely téren a közösség időnként megkötött szerződéseken alapult.

Ime, a hazánk és Ausztria közötti közjogi és nemzetközi viszonynak a jogi konstrukciója, amelyről ifj.Andrássy Gyula

klasszikusan irta, hogy még elméletben sem akart jogot feladni, de az állandó szövetséget, amelyre régi törvényeink /1723: I.,II.,III./ kötelezték a nemzetet s melyre létünk érdekei is utaltak, aképpen alkalmazta az uj viszonyokhoz, hogy összbirodalmat nem alapitott, hogy a magyar államot más államnak alá nem rendelte s az ország teljes szuverénitását fenntartotta. Ez a kiegyezés, amidőn eleget tett a nagyhatalmi állás igényeinek . . . ugyanakkor csodás jogi éllel és következetességgel fenntartotta a két állam teljes szuverénitását. Igaz, hogy a közös érdekek megóvása végett közös intézmények szerveztettek, de ezek nem egy felsőbb, harmadik állam szuverénitásának, hanem a két állam szuverénitásának vannak alávetve. Nem a birodalom, mint az Északamerikai Egyesült Államokban, vagy Svájcban tart sereget és diplomáciát, "hanem a szuverén Magyarország és a szuverén Ausztria tartanak közösen sereget és diplomáciát s ezekre a pénzt szintén ők adják". 48 és 67 között - mint Szekfü találóan mondja - nincs ellentét; 48 félbemaradt 67, ez pedig befejezett, kiépitett 48.

S ez valóban igy is volt nemcsak az elméletben és papiron, de a gyakorlatban is. Nem ugy, mint a multban, amikor a jogi állapotok, vagyis a Corpus Juris és a tényleges állapotok között nemegyszer óriási ellentét állott fenn s amikor a "Corpus Juris világa igen gyakran csak ábrándvilág volt". Joggal mondhatta a kiegyezési kornak egyik nagy politikusa, "hogy a mohácsi vész óta soha sem voltunk oly foku élvezetében irott jogainknak, mint a kiegyezés óta".

Ilyen keretek között s egy nagyhatalmi állás pajzsa alatt helyeztetett az ország kormányzata ismételten az 1848. évi III.t.c. által bevezetett parlamentáris kormányzati rendszer alapjaira, amelyet - annak idején - hosszas megfontolások és tárgyalások után pl. sem Svájc, sem a bismarki Németbirodalom, sem pedig az Amerikai Egyesült Államok nem fogadtak el és nem vezették be alkotmányos életükbe.

A nemesi Magyarország helyébe most már a nép Magyarországának kellett lépnie s a parlamentáris elveknek megfelelően

szükség volt olyan képviselőkből álló képviselőházra s abban olyan kormány- s ellenzéki pártokra, amelyek az állami élet alapelveire /kiegyezés/ nézve megegyeznek s inkább a kivitel módozataira, a haladás mérvére nézve különböznek egymástól, hogy ezáltal a parlamentáris kormányzati rendszer éltető eleme, az egészséges pártváltógazdaság megvalósulhasson/.

S ahelyett már nyomban az indulásnál beteges tünetekkel találkozunk. - Bár az 183o-as évek országgyüléseiben már megtalálhatók a magyar pártok egészségesnek mutatkozó formátumai, mert hiszen a 48 előtti kormánypárt és ellenzék, azaz a konzervativ és liberális párt között kezdetben, a magyar állam és társadalom ujjáépitése tekintetében nem volt elvi különbség, csak a tempót illetőleg, mégis a 67 utáni pártalakulások, amelyeknek alapképződményei az erőszak korszakát képező abszolutizmus utolsó éveire /1861-67/ nyultak vissza, nagyon sokban hasonlitanak a kuruc- és labanc-féle pártalakulásokra s azokon kétségkivül a Magyarország és Ausztria, a nemzet és a dinasztia közötti évszázados küzdelem jellemvonásai az uralkodók. A 47-esek, az u.n. konzervativek, az 1847-i alkotmány alapján állottak, a nemzet zöme Deák Ferenccel az élén 48-at, a szélső-bal az emigrációval együtt pedig 49-et, azaz az Ausztriától való elszakadást képviselte.

Hogy a közjogi ellenzék, a kiegyezés törvénnyé válása előtt, különösen annak kritikája érdekében szükségesség volt, ahhoz kétség nem fér. De a kiegyezés után a nemzetet közjogi harcokba belevinni s ezen az alapon tagolni, részekre bontani, több mint veszedelmes volt.

A 47-es irányzat ugyan hamar eltünt a magyar országgyülésből. A 49 képviselete azonban makacsul tartotta magát, sőt bizonyos tekintetben - még a königgrätzi vereség hatása alatt - a balközépet /Tisza Kálmán pártja/ is, amely eleinte határozottan a kiegyezés alapján állott, csak annak bizonyos módositását kivánta s mint középpárt egészséges parlamenti

ellenzék szerepére lett volna hivatva, a szélső közjogi opozició felé sodorta. A hires "bihari pontok" /1868/, amelyeket későbbTisza Kálmán ugyan "szegre akasztott", illetőleg közjogi programjának megvalósitását "kikapcsolta", valóban már egy függetlenségi programot képeztek, amelyet a szélsőbal /1949/ programjától csak egy hajszál választott el. Hiszen ezek a pontok nemcsak az ország függetlenségét deklarálták, de egyben kivánták a delegáció intézményének és a közös minisztériumnak megszüntetését, a magyar hadsereg és független diplomácia létesitését.

A közjogi alapra való helyezkedés nemcsak azért volt hihetetlenül káros, mert meghiusitotta egy kormányképes ellenzék kialakulását s igy az annyira üdvös parlamenti váltógazdaság lehetőségét, de azért is, mert hamis vágányokra terelte a közéletet, amelynek gazdasága, kulturája és közigazgatása terén, éppen az abszolutizmusból és a passziv rezisztenciából kifolyólag "ázsiai állapotok" uralkodtak. Hiszen a pártszenvedélyek rövid idő alatt már annyira elvadultak, hogy a Deák-pártról országszerte hirdették, hogy elárulta a hazát, Magyarországot Ausztriába olvasztotta. Az ebből természetszerüleg kirobbant közjogi harc pedig felemésztette a kormányok java erejét s ahelyett, hogy a nemzeti nevelés, belső gazdasági gyarapodás, a nemzetiségi problémák szövevényes kérdéseinek megoldásához foghattak volna, a közjogi alap védelme és az ellene mind hevesebbé váló támadások visszaverése vette igénybe erejüket és idejüket. Természetes, hogy az egész parlamenti élet és kormányzás nemcsak meddő "közjogi turák"-ban forgácsolódott el, spekulációk és a korrupció ingoványába tévedt, de a folytonos harc a társadalomban is kiegyenlithetetlen ellentéteket teremtett s az országot megint "kurucok és labancok" felekezetére osztotta, amely minden társadalmi mozgalomban, gazdasági egyesületben, községi képviselőtestületben termékeny talajra talált s odáig fajult, hogy polgár polgárban nem ellenfelet, de ellenséget, hazafit és hazaárulót látott.

Az ország közvéleményének ilyen megoszlásáért elsősorban a "magyar Mirabeau": Kossuth Lajos felelős, aki fenntartva

48 jelszavába burkolt, de a valóságban 49-es állásfoglalását, "agitációjával" - lehet mondani - belehajtotta a magyarság nagy részét abba a végzetes politikába, amely állandóan állami biztonságunk alapjait döngette. A kormány zónak - mint Szekfű mondja - csak a kezét kellett kinyujtania s máris elragadta a kiegyezéstől a népszerüséget, a tömegek szivét.

És itt legyen szabad Edward Crankshaw neves angol történész és politikai iró 1967-ben német kiadásban is megjelent hivatkozott könyvének Kossuth jellemrajzára is utalni, aki - az akkori történések és erőviszonyok mérlegelésével - a következő jellenrajzot adja Kossuth Lajosról: "Kossuth egy elvtelen és lelkiismeretlen demagog volt,... több mint szerencsétlensége a XIX-ik századi Magyarországnak, de rossz omen is a korai előfutára Hitlernek és Mussolininek s korunk minden hirtelen felemelkedett Emporkömmlingjének, mert értett ahhoz, hogy a tömeghisztériát hogyan lehet előidézni, az alvó nacionalizmusra appellálni s igy személyi céljait elérni és hatalomra jutni". /47.1./

Ennek az agitációnak pedig kitünő keretet és terepet nyujtott a parlamentáris kormányzati rendszer, sőt lehet mondani annak a nemzetre végzetes sikerét egyenesen ez tette lehetővé.

E kedvezőtlen helyzetből talán a Deák-pártot - mint Szekfü is megállapitja - "egyedül egy hatalmas gazdasági, szociális és kulturális program segithette volna ki, ilyennek felállitása egyedül vette volna el a közjogi ellentét élét, előbb-utóbb szétbomlasztotta volna a közjogi pártszervezeteket s lehetővé tette volna az országnak uj világnézeti alapon való differenciálódását. Az egészséges pártalakulásnak és parlamentarizmusnak ez volt előfeltétele. S a Deák-párt alapvető hibája, hogy erőteljes, aktiv programot nem nyujtott, sőt még liberális intézményekről, reformokról sem beszélt. Pozitiv cselekvés helyett lusta tömegként várta be az ellenzék támadásait.

Az 1872.évi választásokon már alkalmazták a hatalmi nyomás és a vesztegetés eszközeit, hiszen a kormány főcélja a kiegyezés fenntartása s a dinasztiával és Ausztriával való harc elkerülése volt. Ezzel együtt kezdődik azután az u.n. "közgazdasági tevékenység", a "gründolási láz", a korrupció, vasuti koncessziók, igazgatósági s felügyelőbizottsági tagságok gyors elszaporodása, mint a parlamentáris kormányzati rendszer beteges tünetei.

Tisza Kálmán az 1875.évi fuzió után, ugyanolyan kényszerhelyzetben van, mint a Deák-párt. Mindenáron és eszközzel őrködnie kell a kiegyezés felett s vigyáznia kell arra, hogy a 48-as magyar tömegek szóhoz ne juthassanak. Természetes, hogy ezzel a kormánytól függő egyének és érdekek egész tömege keletkezik.

A pártok programja pedig emellett mindig sivár maradt s nem felelt meg a nemzet, a társadalom igazi szükségleteinek. Hiszen a magyarság százezreinek kivándorlása, telepitési és egészséges földbirtokpolitika, a magyar nép iskoláztatásának kérdése, a veszedelmesen mérgesedő nemzetiségi kérdés, az ország területén élő idegen népfajok gazdasági és kulturális gyarapodása, magyarjaink erkölcsi és anyagi süllyedése, közigazgatási problémák mind háttérbe szorultak a hirhedt közjogi kérdések, igy elsősorban a kiegyezés elleni kiméletlen harc/"szélső-bal", "balközép", "48-as", "függetlenségi" pártok/, annak elismerése alapján pedig /nemzeti párt/ pl. az udvartartás reformja, a katonai oktatás magyarositása, a király cimerének és a lobogónak kiigazitása, az önálló vámterület stb. kérdések és az obstrukciók mesteri megrendezése mellett. Ez utóbbi "parlamenti szerszám" pedig, amely annyi kormány tehetetlenségét és bukását idézte elő, valósággal válságba sodorta az egész kormányzati rendszerünket s a parlamenti szinházban csak ritkán akadt olyan téma, amely a pártok közjogi dühét pillanatnyilag lecsillapitotta s a parlament munkáját helyes irányba terelte volna, mint pl. a házassági törvény tárgyalása. Ha ezek rövid időre el is terelték a pártok figyelmét a közjogi kérdésekről, ez mindig csak pillanatnyilag sikerült, hogy annál nagyobb erővel robbanjanak azután azok ki katonai, vám- és bankkérdések körül.

Sokszor hivatkoznak arra, hogy a Deák-párt, majd később a balközéppel való fuzió után a szabadelvü párt közel félszázados uralma alatt sokat fejlődött az ország. Ez igaz,de nem fejlődött annyit, mint fejlődhetett volna egy, a nemzet összetételének, sajátos jellegének megfelelően kiépitett kormányzati rendszer mellett. Az emlitett fejlődés ugyanis messze elmaradt Németország, Olaszország, Anglia stb. fejlődése mellett. S ha fejlődés volt is, az csak a kiegyezés javára,

de semmi esetre sem a parlamentáris kormányzati rendszerünk s az azt destruáló u.n. pártok javára irható, amelyeket és vezetőit a történelem itélőszéke előtt sulyos mulasztás terhel nemcsak a magyar nép gazdasági, nemzetiségi és kulturális megerősitésének elmulasztása, de a magyar államot és társadalmat fenyegető veszélyek agyonhallgatása s parlamenti elleplezése miatt is.

Vezetőink és politikusaink - ahogy Crankshaw is megállapitja - szakadatlanul az igazságról beszéltek, de ezt állandóan csak magukna követelték s semmi engedményt sem mutattak más népek szivében élő hasonló szenvedélyek iránt, igy a fejlődésnek a Monarchiában meg kellett állni, mert a magyarok ugy érezték, hogy igazságtalanul bánnak velük".

E könyv célja és keretei nem engedik meg, hogy végigvezessük az olvasót a világháboru előtti magyar parlamenti élet és harcok fekete lapjain, . . . az 1904.évi obstrukción, az u.n. darabont-kormány, a hires nagy koalició szomoru históriáján, sem pedig az 1912. évi obstrukció letörésének eseményein, amely sötét közjogi harcok s üres szónoki puffogtatások a magyar állam kormányzatát csaknem megbénitották s az anarchiába sodorták. De mellőznünk kell az 1918.évnek tehetetlenségbe, gyávaságba s végül szégyenteljes országgyülési önfelosztásba fulladt szomoru parlamenti napjait is. Ezek a históriai munkákban bőven fel vannak dolgozva és kommentálva s merjük állitani, hogy sohasem fognak a magyar parlamentáris kormányzati rendszer diszére, igazolására, fenntartására pedig alapul szolgálni.

Megállapithatjuk ellenben, hogy a magyar pártok nem teljesitették s nem töltötték be azt a hivatást, amelyet egy parlamentáris kormányzati rendszer egészséges müködése megkiván. Nem teljesitették azt sem a Monarchia nagyhatalmi állásának kiépitése,megerősitése érdekében, sem pedig a magyar nemzettel szemben.
A nagy közjogi csatában elfelejtették, vagy nem akarták észrevenni, hogy a kiegyezésre épitett Kettős Monarchia nemcsak a magyarság gazdasági, kulturális és nemzetiségi gyarapodásának, fejlődésének nyujtott hihetetlen lehetőségeket, de a Monarchia életében, éppen a magyarság számerejénél fogva, vezető és irányitó szerepet is biztositott a folytonos és sulyos nemzetiségi harcban álló osztrák-németekkel szemben. Politikusainkat nem a nép baja és a nemzet egyetemes nagy érdekei kötötték le. Nagy részük meghódolt a talmi liberalizmusnak; a közjogi harcok kiirtották a gazdasági érzék csiráit és lehetetlenné tettek minden komoly törekvést. Nem az országos bajok voltak a fontosak, hanem az, hogy kormánypárti vagy ellenzéki-e valaki. Minthogy pl. a székelyek nagy tömege ellenzéki volt, a kormányoknak nem nagyon fájt a pusztulásuk. Nyomorogtak és kivándoroltak.

Ennek a nagy nemzeti mulasztásnak és bünnek talán éppen az a magyarázata, hogy pártjaink gyökerei, alapépitményei nem alapultak egyetemes társadalmi és nemzeti szempontokon és éppen a Monarchia és ezzel együtt a magyar társadalom szükségleteit hanyagolták el s minden erejüket, a sok hühóval s feneketlen lármával, az u.n. közjogi politikába fektették. Ezáltal természetesen a mérsékelt, haladást kivánó pártokat összemorzsolták, megsemmisitették s a parlamentáris kormányzati rendszer éltető eleme, biztositéka: a pártváltógazdaság helyett a "fuziók rendszerét", a "mamelukságot", a "pártmonopóliumot" és az obstrukciót termelték ki magukból, amely kártékony és veszedelmes tünetek a Monarchia nagyhatalmi állásának árnyékában s a nemzetiségi tömegek közepette nyugodtan pusztithatták és gyengithették a magyart.

Ha meglátták volna a Monarchia felrobbantására irányuló belső és külső erők veszedelmes seregét, a Monarchia határán gyülekező sötét felhőket /Conrád, a vezérkari főnök már 1906-ban, majd 1907-ben és 1908-ban, amikor Oroszország a japán-orosz háboruban szenvedett vereségét még nem heverte ki, emlékiratban követeli a preventiv háborut Olaszország és Szerbia ellen, mert jól látja, hogy a Monarchiát összes ellenségei egyszerre és közösen fogják megtámadni/, ha meghallották volna a magyar társadalom égető bajait, a demokrácia és a szocializmus sikján pedig a kiáltó szükségleteit s nem látják a nemzet üdvét abban, hogy "a delegációba való bemenetel, vagy be nem menetel" s más hasonló kérdésekkel évtizedeket pazaroljanak el, talán helyesebb irányt vehetett volna a magyar politikai pártalakulás s a parlamentáris kormányzati rendszer fejlődése, amely nálunk különösen a két utolsó évtizedben már csak külszinre volt parlamentáris, belső tartalmában ellenben egymás életére törő pártok hangos aréna.

Talán nem lesz hiábavaló, ha még egy névtelen politikusnak a háboru előtti fejtegetéseiből a következő sorokat idefüzzük:

"Ha visszatekintünk erre a majd két emberöltőt kitevő, páratlanul szerencsés korszakra, amelyhez hasonló, a nemzeti fejlődésre ilyen mértékben kedvező, ezeréves történelmünkben még

soha nem fordult elő; nem szólal-e meg bennünk hazafias lelkiismeretünk, amely azt kérdi, vajjon eléggé felhasználtuk-e a kedvező időt a magyar állam intézményeinek kiépitésére, állami életünk megszilárditására, betetőzésére, egy egységes magyar nemzet megteremtésére, nagy és egyetemes kulturális és történelmi küldetés betöltésére? A nemzet nem dolgozott és nem alkotott annyit, amennyit dolgozhatott és alkothatott volna. A parlamentarizmus, amelytől az alkotmány helyreállitása idején csodákat vártak, nem váltotta be a hozzá füzött reményeket s félszázados története szánalmas vergődés képét mutatja. Ázsiai indolenciával pazaroltuk azt a kincset, amely a legbecsesebb s ha elfecséreltetett, örökre visszahozhatatlan - az időt."

A kiegyezés korát tehát - véleményünk szerint - politikusaink és történetiróink legjava nem értékelte és mérlegelte helyesen. Munkáikban nem igen taglalják, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása mit jelentett Európa történetében s milyen következményekkel járt, amelyek még ms is számos nyugtalansághoz, feszültséghez, nem egyszer komfrontációhoz vezetnek. E soknépességü államnak a szétesését 1918-ban közönségesen az előrehaladás és a politikai felvilágositás következményének tekintik és csak kevés történetiró értékelte és értékelheti, mérlegelheti ugy bel-, mint külföldön helyesen ennek az államalakulatnak jelentőségét és fontos szerepét az európai, sőt világviszonylatok tekintetében, amelynek romjain Hitler, Mussolini és Sztálin birodalmaikat fel tudták épiteni. Ma a katasztrófák sorozatának a tükrében azt állapithatjuk meg,hogy ez a kor nemzetünk leggyászosabb korszaka. Azt, amit a kiegyezés után a hazug s éppen ezért erkölcstelen alkotmányosság szine alatt a nacionalizmus és a szabadság, valamint a szertelen kizsákmányoláshoz vezető liberalizmus szent nevében cselekedtünk, öngyilkosságnál másnak nem minősithetjük, mert csak megtévesztő szédelgés volt nacionalizmusunk és szabadságunk is, valamint egyoldalu tobzódása egy hibás, beteg kormányzati rendszer kitenyésztette szüklátókörü rétegnek, amely elfeledkezett a magyarság kárpátmedencei 9oo éves szerepéről s európai egyensulyt biztositó fontos feladatáról és ész nélkül rohant a fenyegető második katasztrófa örvényébe.

IV. F e j e z e t

A tévutakra szaladt magyar nemzetiségi politika

Nem zárhatjuk le az összeomlás előtti magyar kormányzatról és kormányzati politikáról szóló fejtegetéseinket anélkül, hogy legalább futólag vissza ne tekintsünk a Kárpát-medence népeinek nemzetiségi kérdéseire. Ezt indokolja többek között az a körülmény is, hogy e sokszínű és sokoldalu problémának sikeres megoldásától s az ahhoz simuló magyar bel- és külpolitikától függött és függ nemcsak a nemzetiségi népekkel való testvéri, őszinte együttmüködés, de a magyarság Duna-völgyi politikájának sulya és nagyvonalusága is.

Sajnos, sem 1848, sem pedig a kiegyezési kor politikája e tekintetben nem hozott megnyugtató megoldást, mert nemcsak rendezni nem tudta, de elhibázott alapokra állitott kormányzati rendszerével egyenesen elmérgesitette Magyarország egyik legégetőbb problémáját: a nemzetiségi kérdést. Pedig e kérdésnek jelentőségét nagyban fokozta az a körülmény is, hogy az Ausztriával való kapcsolatok körüli szerencsétlen közjogi harcok, amelyek a 67-es kiegyezés támadásában és védelmében merültek ki, a nemzet és vezetőinek minden figyelmét magukra vonták s a kiegyezés frontján nyugalmi állapotot nem tudtak teremteni, ami annyit jelentett, hogy a nemzetnek egyidőben kellett megküzdenie Ausztriával és a hazai nemzetiségekkel is, amelyek lassan-lassan nemzeti habitusba öltözködtek.

Bár a nem magyar nemzetiségek politikai törekvéseinek modern értelemben vett első nyomait már a XVIII.század utolsó évtizedében megtalálhatjuk, azok élesebb formákban azonban csak a mult század első felében, ~~mégpedig az~~ egyéni, társadalmi és politikai szabadság gondolatát magában

(Ez a fejezet, mióta kiegészítésül, a másodikként a még 1936-ban megjelent munkámon nőtt fel hozzá marad)

[1] egyrészt a felvilágosodás német filozófiájában, másrészt a francia forradalom

foglaló liberális eszmék rohamos terjedésével és főként azok eredményeként jelentkeznek.[1] A magyarság mellett akkor már - "a nemzeti eszmével kapcsolatos érzelmi alapon" - ott áll több más nemzetiség is. A hangulat a 40-es években mind forróbbá válik s annak hevét erősen fokozza nemcsak a nyelvkérdésnek elmérgesedése, de a bécsi kamarilláknak divide et impera politikája is.

A nemzetiségi kérdés pedig nem volt kis jelentőségü. Elég egy pillantást vetni Magyarország 1842. évi néprajzi adataira, nyomban szembetünik az egész kérdés nagy hordereje. Magyarország és Erdély kerek 13 ooo ooo népességéből ugyanis - Fényes Elek statisztikai adatai szerint - csak 4 812 ooo volt magyar /37 %/; a nemzetiségek száma pedig a következő: 2 2o2 ooo román, 1 687 ooo tót, 1 273 ooo német, 1 257 ooo szerb, 886 ooo horvát, 442 ooo orosz és 244 ooo zsidó és még más egyéb nemzetiség.

Ilyen etnográfiai viszonyok között e kor magyar politikájában a kérdést illetőleg - lehet mondani - két ellentétes koncepció állott egymással szemben: a liberális irányzaté és Széchenyié.

Kossuth és a liberális irányzat a rendi országból nemzeti államot akart alkotni s ennek érdekében magyarrá akarta tenni a közigazgatás és a közoktatás nyelvét, tekintet nélkül az ország lakosságának több mint felére. Ez kifejezésre jut a magyar nyelvről, illetőleg a magyar nyelv és nemzetiségről szóló 184o: VI.tc., illetőleg 1844: II.tc. azon rendelkezéseiből is, amelyek - amellett, hogy a törvényhozás, kormányzás, biráskodás és a közigazgatás nyelvét magyarrá teszik - többek között ugy rendelkeznek, hogy az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal magyar nyelven tartoznak levelezni; plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak, minden vallásbeli különbség nélkül, csak olyan alkalmaztassanak, akik a magyar nyelvet tudják; az ország határain belüli iskolákban a közoktatási nyelv a magyar legyen; s végül a kapcsolt részek köve-

[1] A német filozófia és a német romantika inkább arra a nemzetiségekre hatott, amelyeknek nem volt nemzeti öntudatuk. A francia példa, amely a nemzet és az állam azonosságát állította például a világ elé, főleg arra a nemzetekre hatott, amelyeknek már a multban gyökeres nemzeti öntudatuk volt s megvolt az állami kereteik, amelyeket nemzetállammá lehetett alakitani.

teinek / horvátoknak / pedig abban az esetben, ha a magyar nyelvben jártasak nem lennének, 6 év engedtetik, hogy az országgyülésen még szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék. Ezek a törvények azonban az akkor még független Erdélyre természetesen nem vonatkoztak.

Ez az irányzat az egyéni polgárjog engedélyezésével vélte megfékezni és leszerelni a nemzetiségi mozgalmak erejét. Ez a kisérlet azonban teljesen csödöt mondott, a nemzetiségek - a multba tekintve - többet kértek és követeltek.

Kossuthnak és a liberális irányzatnak a nyelvkérdésben elfoglalt különben teljesen antiliberális felfogásával szemben, amely törvényjavaslat formájában is az 1847/48. évi országgyülésen /január/ nagy viharok közepette ujból napirendre került, állott Széchenyi nemesveretü koncepciója. Széchenyi, aki Kossuth iskola és adminisztráció utján való magyarositó törekvései teljes joggal a legmélyebb hazafiui aggodalommal töltöttek el, világosan látta a nyelv s ezzel együtt a nemzetiségi kérdés nagy horderejét s már az 1842. évi akadémiai beszédében inti a nemzetet a magyar nemzetiségnek külső eszközökkel való terjesztésétől. Ő, aki a nemzetiséget helyesen belső, lelki tulajdonságnak fogta fel s hangsulyozta, hogy sohasem tartottuk " józan taktikának " hogy " egy font magyarsággal nagy hetykén kiálljunk s abba elakarjunk olvasztani 1/4 fontos 1/2 font oláhot " és egy csomó németet. Ezt az eljárást a nagy magyar "vegytan elleni, vagy inkább bölcsesség elleni kisérlet"-nek nevezi s bátran oda kiálltja a nemzetnek " a nyelv pengése még korántsem dobogása a szivnek ", s éppen ezért a magyarokat kivánta az értelmiség tágitása s a nemzetiség kimüvelése által magyarositani.

A két koncepció közül az érzelmekre épitett koncepció: a Kossuthé és a liberális irányzaté győzött s maguk a 48- as áprilisi törvények, talán éppen azért, mert a Kossuth befolyása alatt álló országgyülés a nyelv- és ezzel együtt a nemzetiségi kérdést az 1840: VI.tc. és az 1844: II.tc. rendelkezéseivel megoldottnak vélte, a nemzetiségeknek külön viszonyairól, nyelvhasználati jogáról meg sem emlékeznek, aminek az lett a szomoru következménye, hogy amikor a pragmatica sanctióból eredő közös ügyek rendezetlensége miatt a nemzet szembe került a dinasztiával, szembe került a horvátokkal és a többi nemzetiségek -

kel is.

Találóan irja Horváth Mihály, 1849 kultuszminisztere : "A politikai eszélyesség ellen vétett a magyar nemzet, amidőn maga nyelvét teljes joggal hivatalos közigazgatási és nevelési nyelvvé emelvén,egyszersmind a más fajbeliek méltányos kielégitéséről nem gondoskodott, s ekképpen a nemzetiségi viszályokat, amennyiben tőle függött, idejében megszüntetni elmulasztotta."

Maga a Szemere-kormány is felismerte a nemzetiségekkel szemben követett helytelen politikát. Kossuth elveivel, amelyek szinte már dogmává tették, hogy magyarositani csak az iskolával lehet, sőt magyarositásnak egyetlen eszköze ez az iskola, teljesen szakitva, 1849-ben már törvényjavaslatot terjeszt be a Szegeden ülésező országgyüléshez, amely a nem magyar nemzetiségeknek nyelv, közigazgatás, sőt hadügy terén is lényeges engedményeket tesz. Ez azonban már későn történt, pedig azoknak a forradalom elején való felajánlása, vagy engedélyezése mellénk állithatta volna a nemzetiségek egy részét. A nemzetiségekkel szemben elkövetett sulyos és a nemzetre végzetes botlásokat nem enyhitheti Kossuthnak az emigrációs évek alatt vallott, s a 48 előtti felfogásával homlokegyenest ellenkező nemzetiségi hitvallása és fantasztikus konföderációs terve sem.

Amint a kor liberális szabadság-eszméi a magyar lelkekben is termékeny talajra találtak, ugyanugy hatalmukba keritették xx azok a nemzetiségek értelmiségét is. Fokozta ezt a béesi udvar politikája is, amely a magyarság liberális követeléseit a nemzetiségek követeléseinek szitásával óhajtotta mérsékelni.

A szlovákok az 1848. május 10.-én Lipótszentmiklóson tartott nagygyülésükön már részletes politikai programot adnak s ennek eredményeképpen egy olyan országgyülést követelnek, ahol minden nemzetiség számaránya szerint nyer képviseletet. Ezenfelül külön tót tartománygyülést, tót nemzetiséget, tót területeken tótnyelvü iskolákat, egyetemet és adminisztrációt stb. kivánnak. Sőt akadnak olyan törekvése is /Hurbán, Hodzsa, Stur/, amelyek a szlovák tőkevéseket már a cseh mozgalomba igyekeznek bekapcsolni.

A horvátok pedig a pesti márciusi bizottmány mintájára nemzeti bizottságot alakitanak, s az 1848. március 25 -

én összehivott nemzeti gyülésen Jellasichot kiáltják ki bánnak s követelik a "háromegy királyság" megalakitását a a független minisztériumot. Április 19-én pedig főképpen azért, mert a 48-as magyar törvények már nem veszik tekintetbe Horvátország önállóságát, kimondják Horvátország Magyarországtól való teljes elszakadását, sőt ennek a határozatnak érvényre juttatása érdekében Jellasich horvát csapatokkal átkel a Dráván, amivel a magyar szabadságharc kezdetét veszi.

Kossuth pedig egy Deáknál április 28-án tartott vacsorán bátran kijelenti, hogy "Mi nékünk a horvátok csak egy Frühstückre valók!". Amire Deák Ferenc gunyosan megjegyzi: "Nekem személyesen fájna, de szerencséje lenne Kossuthnak, ha most meghalna".

A szerbek sem maradnak tétlenek s az egymást követő nép- és nemzetgyülések, többé-kevésbé leplezett formában, autonom szerb területet, vajdának a választását követelik. Követeléseiket egy küldöttség 1848 ápr. 8.-án vitte a pozsonyi országgyülés elé. A választ Kossuth adta meg, amelynek lényege az államegység és a hivatalos nyelv egységének hangsulyozása volt. A szerb nemzetiséget nem volt hajlandó elismerni. Nem ismerte el akkor sem, amikor a szerb küldöttség a lakásán kereste fel, sőt amikor a szerbek kijelentették, hogy jogaikat másutt /Bécsben/ fogják keresni, Kossuth ingerülten igy kiáltott fel: "Akkor kardjainkat fogjuk összemérni".

A május 13-án megtartott karlócai szerb nemzeti kongresszuson pedig, amelyen különben a belgrádi szerbek is megjelentek, kimondják - az osztrák ház és a magyar korona alatt - a szerb nemzet politikai függetlenségét. Az ügyek vitelére vajdát, pátriárkát és egy 48 tagból álló nemzeti bizottságot választanak s felajánlják a "háromegy királyságnak" /Horvát-Szlavón- és Dalmátországok/ a szerb vajdaság politikai szövetségét.

A román mozgalomra különösen erős hatása volt annak az értelmiségi rétegnek, amely már évtizedek óta a dákóromán álmokon nőtt fel. Az 1848.május 15-én megtartott balázsfalvi nemzeti gyülés a román nemzet részére ~~nemzeti és politikai függetlenséget~~, az országgyülésen való arányos képviseletet, románnyelvü közigazgatást és iskolákat, évenként külön nemzeti gyülést követelt, továbbá kivánta, hogy az erdélyi országgyülés az unióról addig nem tanácskozzék, amig abba a román nemzet egyenlő jogokkal be nem vonul és azon részt nem vehet.

A szászok pedig, akik évszázadokon keresztül az erdé-

b az erdélyi országgyülésről önálló politikai nemzetiségel, az oláh = vlalach elnevezés helyett román nemzeti nevet, független román politikai

lyi alkotmányon belül tökéletesen kiépitették a maguk politikai, gazdasági és kulturális szervezetét és mint külön politikai autonómiával biró nemzet éltek, élesen szembe fordulnak az uniós törekvésekkel, amelyekben sajátos helyzetüknek és jogaiknak veszélyeztetését látják.

Ezekben a mozgalmakban már kibontakozik a 48-as idők egyik nagy botlása: a nemzetiségi kérdés jelentőségének oktalan lebecsülése s a józan megoldás hiánya. A márciusi forradalmat követő néhány hét alatt a nemzetiségi kérdés kilépett kezdeti látszólagos jelentéktelenségéből. Tehát az 1848 áprilisi törvényhozás nem végét, hanem kezdetét jelentette a nemzetiségek, vagyis a nem magyar népek mozgalmának. A kormány értetlenül szemlélte, mint lépnek fel ellene sorban, körös-körül a horvátok, szerbek, szlovákok, az erdélyi románok és szászok. Az 1848/49.évi magyar kormányok ugyan több izben kisérletet tettek a nemzetiségi törekvések lecsendesitésére. Ezek azonban sikerre nem vezettek, mert a kor liberalis szabadság-eszméinek, szellemi áramlatának hatása alatt folytonosan erősödő, öntudatra ébredt nemzetiségi törekvéseket tartósan ki nem elégithették, azok problémáit meg nem oldhatták. Hiányzott[ak] különben belőlük a nemzetiségek által követelt területi autonómiák is, amelyeket észszerü fejlesztés helyett értelmetlenül lebontottak s amely közösségi formátumot a magyarság akkori egyes vezetői az állam egységének gondolatával ellentétesnek tartottak s nem is tudták beilleszteni a könnyelmüen bevezetett s a népképviseleti rendszerbe kapcsolt felelős kormányzati rendszer keretei közé.

Nem szabad azonban elfelejtenünk azt sem, hogy Magyarországon 1848-ig - mint azt a későbbi fejezetekben részletesebben is látni fogjuk - sohasem volt pl. román probléma. Ezt a kérdést csak az unió kimondásának előkészülete, illetőleg kimondása s azokkal együtt egy helytelen kormányzati rendszer s téves politikai szemlélet teremtette meg. De volt igenis egy erdélyi kérdés, amely országrész vagy ország nyolcszáz éven át csak laza közjogi vagy diplomáciai kapcsolatokkal kötődött a szükebb Magyarországhoz s az utolsó négyszáz évben pedig mint független fejedelemség fontos szerepet töltött be ugy a magyarság, mint az erdélyi magyar-, székely-, román- és szász népesség életében. A magyar

országgyüléseken is 1848-ig - ennek megfelelően - csak az Erdéllyel való szorosabb közjogi kapcsolatok szerepeltek, de nem durva, felforgató jellegü beavatkozás az ott élő népek sajátos viszonyaiba és életébe, ami most már, vagyis 1848 és 1867 után nemcsak erdélyi, de magyar szinten is megteremtette a székely, román és szász kérdést, szembeállitva ezeket a népeket nemcsak egymással, de most már az egész magyarsággal s egy elvakult szemléletü, tévutakra szaladt magyar politikával.

Ugyanez állt és áll a horvát és a többi kérdésekre is, amint azt a későbbiekben ki fogjuk fejteni.

Most csak azt emeljük még ki, hogy a nemzetiségek nem fogadhatták el csak az egyéni szabadságjogok deklarálását, amelytől Kossuth és liberális kortársai csodákat vártak s hozzá, eddigi autonómiájuk egyidejü felboritásával, nemzeti szabadságot, a többé-kevésbé fejlett nemzetiségek kollektiv egyéniségének, önrendelkezésének jogi elismerését állitották előtérbe. Nem elégitette ki őket - mint I.Tóth Zoltán szellemesen mondja - "a szabadság-nemzetiség eszmepár nemesi magyarázata" s azt hangsulyozták, hogy fejlődésüket és érvényesülésiket - nézetük szerint - az egyéni polgári szabadságjogokkal szemben, csak a nemzeti egyéniségek kollektiv jogai biztosithatják.

Az 1849.március 4.-i osztrák alkotmány, főképpen politikai célokból, a birodalom összes nemzetiségeinek már területi

Folytatás a 49/b lapon

autónomiát helyez kilátásba, amely még erősebb lökést adott a nemzetiségi aspirációknak. A románok politikai feje, Saguna püspök és más nemzetiségi vezérek által a bécsi kormányhoz benyujtott memorandumban a nemzetiségek már azt követelik, hogy a márciusi osztrák alkotmány alkalmazást találjon ne csak Ausztriában, de Magyarország egész területén is; továbbá a szlovákok, románok és szerbek által lakott területek Magyarországtól elszakitva, közvetlen a császári koronával hozandók függési viszonyba.-

Fokozta a nehézségeket az is, hogy Debrecenben 1849.április 14.-én kimondott Függetlenségi Nyilatkozat és az ezzel kapcsolatos trónfosztás, a nemzetiségi tömegek mozgósitása szempontjából nem tett jó hatást. A nemzetiségi paraszttömegek ugyanis - mint I.Tóth Zoltán is helyesen megállapitja - át és át voltak hatva a távoli és lemondott király tiszteletétől, "akiben jobban biztak, mint a közelről jól ismert magyar urakban".

A Nyilatkozat ugyanis az egész "politikai nemzet" nevében született. Ezt a nemzetiségek nem fogadták el: az egyedüli nemzet fogalma már nem elégitette ki a nemzetiségeket.

A Nyilatkozatban Kossuth elmulasztotta a trónfosztást konkrét nemzetiségi jogi engedményekkel összekapcsolni. Érthetetlenül kimaradt belőle a nemzetiségi kérdés rendezése, azaz a népek testvériségének elve. Jól látta ezt Párizsban Teleki László magyar követ, akinek federalista szemléletét mutatja a Kossuthhoz 1849.március 7.-i levele s ugyancsak a lengyel szabadságmozgalom párizsi vezetőjéhez, Czartoryskihez 1849. március 7.-én juttatott nyilatkozata, amelyekben a magyarországi nemzetiségi kérdés minden nem magyar nemzet irányában való rendezését óhajtja s amelyben valamennyi nemzetiség egyenjoguságáról s egy monarchián belüli államszövetségről van szó. De ez ki is tünik 1849.május 14.-i Irinyi Józseffel Kossuthnak küldött föderációs leveléből, amelyben - többek között - ezt irja: ... "Egy van, ami különösen szivemen fekszik, mert Magyarhon jövője véleményem szerint attól függ. Különféle nemzetiségek iránt legyünk jogkiosztásban nemtől bőkezűbbek.... Feladatunk nehezebb, mint volt az 1789.-i frankhoni. Liberté, égalité, fraternité még nem elég. A népek nemzetiségi életét is kivánnak élni." Részletes javaslatot tesz a nemzetiségi népek problémáinak rendezésére s azzal zárja, ha mindezt megteszi a minisztérium "azt hiszem leraktuk Magyarországra nézve a legfényesebb jövőnek alapját, minden fajok nemcsak a Magyarhonban, hanem azok, amelyek eddig igényeinken kivül álltak, sóvárogva fognak felénk tekinteni és örömmel fogják Magyarországot el-

fogadni, mint egy jövendőbeli dunai konföderációnak központját és királynéját, amelynek hatalma megtörendi az abszolutizmus szörnyetegét! "A déchéance-t kimondották, utána az első lépés megnyugtató manifesztum volna a népekhez. ... Ha megnyugtatjuk, utolsó csepp vérig velünk lesznek; ha nem, nem."

Ez annál szükségesebb lett volna, mert az 1849 március 4.-i fent említett császári oktrojált alkotmánynak arra a részére, amely kinyilatkoztatta a birodalom népeinek egyenjogúságát, nem válaszolt.

Ollmütz - ahogy I.Tóth Zoltán helyesen megállapitja - legalább igért: Debrecen még azt sem tette. A debreceni kormány érdemben nem foglalkozott párizsi követe javaslatával: a gyakorlatban tehát elutasitotta azt. Batthyány Kázmér, a debreceni kormány külügyminisztere pedig a külképviseletekhez intézett 1849 junius le.-i körlevelében az állam- és területi egység, valamint a magyar "szupremácia" hármas "elvi" alapjára helyezkedve dezavuálta az elképzelést. /Lásd részletesen Teleki László válogatott munkái I.-II.kötet. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt irta Kemény G.Gábor, Budapest, Szépirodalmi könyvkiadó, 1961./

És ennek a rendkivül nagy hibának talán az lehet a magyarázata, hogy Kossuth elképzelésében az uj rendszer alapgondolata a teljes egységesités megvalósitása volt.

Az 1848/49. évi szabadsághard összeomlása után az osztrák abszolutizmus leszakitotta Magyarország testéről Erdélyt, az u.n. Vajdaságot, Horvát-~~Szxxk~~ Szlavonországot a Muraközzel és Fiumével együtt s a megmaradt területet öt ke-

rületre osztotta. Az uj uralom és berendezések azonban a nemzetiségeket nem elégitették ki s mint Szekfü helyesen mondja, egy lépéssel sem tudta tovább vinni a nemzetiségi kérdés megoldását, a népek megnyugtatását, minthogy a kisebbségi kérdésekben fanatikus etatisztikus gondolkodása volt s politikai szempontokból bármikor feláldozta százezrek nyelvi s nemzeti öntudatát. Erre eklatáns példa az 1849. novemberében megalakitott "szerb vajdaság és temesi bánság", ahol 4o7 ooo ottlakó szerbnek többek között 241 ooo magyart, 395 ooo románt és 325 ooo németet szolgáltattak ki.

A szlovákok, az 1861. évi junius 6-án Turócszentmártonban tartott kongresszus határozatai alapján, ismét követelik egy Felső-Magyarország 13 vármegyéjéből álló külön szlovák tartomány szervezését, szlovák adminisztrációval és iskolákkal. Ezt a kivánságukat ugy az uralkodóval, mint a magyar országgyüléssel is közölték.

1863-ban pedig az uralkodó Erdélynek, mint koronatartománynak megszervezése céljából, összehivja az un. nagyszebeni tartománygyülést, amelynek tagjait bizonyos adócenzus alapján választották meg. A választások eredménye 42 magyar, 46 román és 32 szász képviselő volt. A tartománygyülés, amelynek ülésein a magyarok nem vettek részt, első törvényében a román nemzetet politikai nemzetnek deklarálja, a másodikban pedig a három hivatalos nyelv használatát szabályozza. Ezenfelül uj választójogi törvénytervezetet dolgozott ki s megkezdte Erdély közigazgatási és igazságszolgáltatási organizációjának munkáját a nemzetiségek egyenlőségének elve alapján. A tartománygyülésnek azonban nem volt hosszu élete, mert annak üléseit az uralkodó, Schmerling federalisztikus rendszerének bukásával, berekesztette.

Igy állott a kiegyezés előtt a magyarországi nemzetiségek kérdése, amely törekvéseiben és célkitüzéseiben már letagadhatatlanul autonomisztikus volt, sőt nem egy esetben ezeken a kereteken is tulhaladt. Sulyos problémát képezett, amelynek rendezése s a magyar kormányzati rendszerbe való egészséges beillesztése nagy körültekintést és megfontolt-

ságot igényelt. Ez érthető is volt, mert hiszen a szabadságharc eredménytelenségét sokan annak tulajdonitották, hogy Magyarország egyidejüleg szállt szembe az uralkodó házzal, Horvátországgal és a nemzetiségekkel.

A dolgok Ausztriával az 1867. évi kiegyezéssel rendeződtek; rendezni kellett tehát a nemzetiségi kérdést is, amely "rendezés" azonban nem a nemzetiségekkel való kiegyezés, hanem az elnyomás, a felülről való megoldás irányában haladt. A magyar-horvát kiegyezés alapjait az 1868:XXX.tc. rakja le, amely azonban nem teremtett végleges megnyugvást, mert nemcsak a fiumei kérdést, Dalmácia jogi helyzetét és a határőrvidék felosztását hagyta nyitva, de bőséges alapot nyujtott folytonos surlódásokra és összeütközésekre is, az utolsó évtizedben pedig egy valóságos öngyilkos magyar politika inaugurálására.

A többi nemzetiség problémáinak rendezését az 1868:XLIV. tc. foglalja magában. A magyarság és a nemzetiségek álláspontjukat a törvény tárgyalásánál külön-külön fejtették ki azokban a javaslatokban, amelyeket a képviselőház elé terjesztettek.

A magyar többség javaslata, amely törvénnyé vált /1868: XLIV.tc./, abból az alapelvből indult ki, hogy "Magyarország összes honpolgárai politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogu tagja." Főcélja a nemzetiségeknek nyelvhasználatát a törvényhatóságoknál, községeknél, alsófoku bíróságoknál és az egyházaknál /hatóság előtti nyelvhasználat, jegyzőkönyvi és ügyviteli nyelv/ méltányosan rendezni és biztositani. Ez majdnem teljes visszacsuszást jelentett az 1848/49-iki kossuthi koncepcióhoz, amely - mint azt a későbbi fejezetekben látni fogjuk - a legsulyosabb bajokhoz vezetett, mert csak "egyéni polgárjogok" engedélyezésére alapozott, s Magyarországot politikai tekintetben oszthatatlan egységes nemzeti államnak igyekezett feltüntetni, holott az sok nemzetiségü állam tipusa volt.

Ezzel szemben a nemzetiségek javaslata az un.történeti nemzetiségeket /magyarokat,románokat,szlovákokat,stb./ önálló közjogi alanyoknak akarta minősiteni,melyek egyenlő pditikai jogokat élveznek. Nemcsak széleskörü nyelvhasználati jogokat akart biztositani /pl.az egyetemeken is/,de kivánta többek között a megyéknek,járásoknak és a választókerületeknek nemzetiségek szerinti kikerekitését és a nemzetiségeknek megfelelő képviseltetést a törvényhozásban,

kormányzatban, a legfelsőbb bíróságokban és hivatalokban.

Ezeknek a tükrében megállapithatjuk, hogy a magyar vezetők, talán vagy éppen az uj kormányzati rendszer müködtetés érdekében, félretolták a nem magyar népekkel való viszony demokratikus rendezését és helyette a felülről való rendezést: az elnyomás utját választották, amely többnyire közigazgatási és közrendészeti ügynek tekintette a nemzetiségi mozgalmakat s reakciós választási törvényekkel és választási erőszakkal tartották távol a nemzetiségeket a politikai küzdőtértől.

A törvénnyé vált magyar és a nemzetiségek álláspontja között tehát hatalmas szakadék tátongott, amelynek áthidalása az ország parlamentáris kormányzati rendszere mellett nem látszott lehetségesnek. A magyar törvényhozás megoldása, bár az, az európai viszonyokhoz képest, kétségtelenül jelentőséggel birt, egyoldalu kiegyezés volt. Éppen ezért nem hozhatott kibékülést, megelégedettséget és testvéri együttmüködést. "Lezárta" látszólag a kérdést, különösen pedig annak jogi rendezését. Elhitette a nemzettel, hogy mindent megadott, amit megadhatott, holott e törvény egy eredménytelen kisérlet maradt, amely a nemzetiségeknek nem kellett, sőt hosszu passzivitásba s törvényhozáson kivüli agitációba sodorta azokat."

A magyarság az európai példákat nem követte a nemzet-állam erőszakos kiépitésében, de a másik utat sem követte járta, amely pl. Németországban például

A szakadás ~~azonban~~ a magyarság és a nemzetiségek között lehet teljes volt. A passzivitást a magyarság nem foghatta fel másként, mint hadüzenetnek a magyar nemzeti állam ellen s igy meg lehet bizonyos mértékben érteni, hogy a magyarság sem tudta a nemzetiségekkel szemben betartani azt a békülékeny irányt, amelyet a nemzetiségi törvény megalkotásával meg akart teremteni. S hozzá - mint Gratz Gusztáv helyesen megállapitja - a magyar politika önmaga állitott fel magának Potemkin-falvakat, amikor abból, hogy számos nem magyar többségü kerület a magyar fajhoz tartozó vagy legalábbis a magyarsággal szolidáris képviselőket választott, valamint abból, hogy a kormánypárton egyes szlovák, vagy szerb származásu egyének is helyet foglaltak, azt következtette, hogy a nemzetiségi mozgalom csak néhány tulzó agitátor agyréme. Ez a tévhit, a "rövidlátó önámitás" s a kérdés nagy horderejének lebecsülése hosszu időn át megakadályozta, hogy még csak kisérlet is történjék a magyar politikának a nemzetiségi kivánalmakkal való összeegyeztetésére s a szakadéknak legalább egyes nemzetiségekkel /szlovákokkal, horvátokkal, ruténekkel/ szemben való áthidalására.

V° találunk nemnak a 900 éves magyar multban, de Svájc és más államok élelében is.

Hogy a kérdés megoldást nem nyert, semmi sem bizonyitja jobban, mint azok a tünetek, amelyek a törvény megalkotása után jelentkeztek. A románok és szlovákok hosszas passzivitásba vonulnak; Miletics az 1875. évi felirati vitában tiltakozik az ellen, hogy Magyarországból egységes nemzeti államot akarnak alkotni; Nagyrőcén, Túrócszentmártonban és Znióváralján müködő szlovák gimnáziumokat be kell záratni /1847/; a Matica Slovenska néven müködött szlovák irodalmi társaságot fel kell oszlatni /1875/; az 1881-ben megalakult Román Nemzeti Párt ujból Erdély autonómiáját irja programjába s a román napilapok féktelen agitációba kezdenek, amelyet az egyes kormányok a folyton szaporodó sajtóperekkel akarnak elfojtani és megoldani; majd jön a külföldön is annyi port felvert "Replika"- és "Memorandum"-per /1893/, amelyben a román nemzeti párt kétségbe vonja az erdélyi unió létrejöttének törvényességét és ujból autonómiát kiván Erdély részére; a romániai kulturliga szerepe, amely a román irredenta leghangosabb szócsöve, a Román Nemzeti Párt feloszlatása /1894/; a magyarországi nemzetiségeknek 1895. augusztus lo-én Budapesten összeült kongresszusa, amely többek között a nemzetiségi törvénynek a nemzetiségi autonómiák szellemével való módositását kivánja; a nemzetiségi törvény visszavonásával való fenyegetés; Ferenc Ferdinánd federációs elgondolása; Bánffy és Apponyi politikájának hullámai; a szomoru visszhangu csernovai eset; Kossuth Ferencnek a horvátoknál közfelháborodást okozó s a vasuti tisztviselők szolgálati pragmatikájára vonatkozó törvényjavaslata; Tisza Istvánnak 1913/1914. évi sikertelen tárgyalásai a Román Nemzeti Párttal.

Sem Eötvös József és Tisza István megegyezésre törekvő nemzetiségi politikája, sem a Tisza Kálmán, Bánffy Dezső és Apponyi Albert uralmi iránya enyhülést és eredményt nem hozott. Nem is hozhatott, mert mind a kettő a közjogi harcokban eltorzult parlamentáris rendszer keretei közé szoritva, merőben egyoldaluan, parlamentáris és etatisztikus alapon nézte a nemzetiségi kérdést s magyar nemzeti államot

szebeni választói konferenciája kimondotta az egész románságra nézve a parlamenti passzivitást,

akart alapozni, ahelyett, hogy a Kárpát-medence országát helyes alapokon kiépitette s egyben az egészséges magyar nemzeti társadalmat - gazdaságilag is megtámasztva - megteremtette volna.

Tény az, hogy a magyarság nemzeti jogai a kiegyezés keretében és időszakában elismerést nyertek, addig a nem magyar népek ki voltak szolgáltatva a magyar uralkodó osztályoknak, amelyek a nemzetiségek gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését, a hatalom eszközeinek birtokában, akadályozni próbálták, politikai létüket pedig tagadták. Ezek - sajnos - olyan sulyos ellentmondásokat tartalmaztak, amelyek a dualizmus egész korszakában szétvetéssel fenyegették a soknemzetiségü Magyarországot.

A kiegyezési kor magyarsága (mint vezető réteg) - tehát - 9oo év nagyvonalu nemzetiségi politikájának fittyethányva - nem birt elég gyakorlati érzékkel más népek fejlődési vonalának felismerésére, s abban a nekünk kedvező momentumok pártolására. Az erdélyi, a szlovák és horvát kérdés kezelése - amint azt a későbbi fejezetekben is látni fogjuk - "politikai érzékünk végzetes rövidlátását revelálja". Ebben azonban nagy része volt egészségtelen, sőt beteg kormányzati rendszerünknek is.

A magyarság 1914-ben, saját hibájából, már "üldözött vad" volt, amelynek "egyetlen segedelme önmagán kivül a dualizmus biztos fedele volt", amelyet azonban eltorzult parlamentáris kormányzati rendszerének keretei között tomboló közjogi harcokban versenyt rombolt ellenségeivel. Kiméletlenül s minden dühünkkel támadtuk a 9,5 milliós osztrák-németet s uszitottuk ellene s a dualizmus berendezése ellen a magyar közvéleményt, amikor az osztrák kormányzat, a parlamentben duló gyilkos nemzetiségi harcok közepette s az alkotmány a 14.§-ra támaszkodva, élet-halál harcát vivta a 16,5 milliós szláv nemzetiségi tömegek federalisztikus törekvéseivel, amelyek már nemcsak szláv körökben, de Ferenc Ferdinándon, Renneren, Luegeren, Popovicin stb. keresztül osztrák és más nemzetiségi rétegekben is mind nagyobb teret hóditottak.

A magyarság pedig Rákosi Jenők, Hoitsy Pálok és Beksics Gusztávok szemüvegén át már 3o millió magyar és nagymagyar birodalom illuziójában ringatta magát s nem akarta meglátni, hogy az ország 19,5 millió lakosságából csak 8,7 millió a magyar /19oo/ s a nemzetiségekkel vagy legalábbis azok egy részével becsületesen és tartósan meg kell egyezni. Nem látta, hogy a nemzetiségi vidékeken magyarositási célból tömegesen felállitott, vagy pedig a magyar nyelv tanitása fejében segélyezett nép- és középiskolák a nemzetiségi intelligenciát növelik nagyra s a 48-as hangulatu

magyar vidékek iskolaügyének szégyenteljes elhanyagolása pedig éppen a magyarság erejét gyengiti. Mocsáry Lajos komoly aggodalmai visszhangra nem találtak s a hangulat - mint Szekfű is találóan irja - bizonyos hasonlatosságot mutatott ahhoz, amely Kossuth szerencsétlen politikája miatt 1848-ban uralkodott, amikor a magyar politika egyszerre kezdett ki az uralkodóházzal, Horvátországgal és valamennyi nemzetiséggel.

Az 1868.XLIII.t.c., amely Erdély különállóságát szüntette meg, az 1876.XXXIII.t.c. az eddigi vármegyei törvényhatóságok területi szabályozásáról, amely a még megmaradt külön jogi területeket szüntette meg, a szász egyetem megszüntetése, a határőrvidékek polgárositása és rendezése /1871-1882/ mind olyan intézkedések voltak, amelyek a nemzetiségi érdekeket közelről érintették és <u>többnyire az autonomiák bástyáinak lebontását jelentették.</u>

Igaz, hogy Magyarország 1868-ban megalkudott a horvátokkal, de az akkor létrejött kiegyezést olyan végleges rendezésnek tartotta, amelyhez nem lehet többé hozzányulni. A horvátok pedig azt tágitani akarták. Éppen ezért két front ellen folytatták a harcot: "a magyarok ellen, akik a horvát kérdést főképpen a nemzeti presztizs, a zászló és a magyar felirat szempontjából nézték és akiktől jogaik tágitását kivánták és a szerbek ellen, akiktől szabadságukat és nemzeti önállóságukat féltették."

A magyar politika megbocsáthatatlan hibája, hogy nem tudott olyan államférfiut adni, aki a horvát problémához bátran hozzá mert volna nyulni s a független Horvátországnak a Monarchia keretei közé beillesztésétől való idegenkedésében évtizedeken át tudatosan favorizálta a horvátországi szerb elemet, 1917-ben pedig a Belgráddal összeköttetésben álló szerbeknek adja teljesen a horvátországi hatalmat s igy a magyarság segédkezésével szolgáltatja ki Horvátországot Szerbiának. Hasonló a helyzet a szlovákoknál és a ruténeknél is, akik - lehet mondani - a magyar politika hibáiból lettek a cseh eszmének áldozatai.

A szlovák programok mindenkor hangsulyozták a magyar állam egységét és hogy határain belül akarnak boldogulni. És a szlovákok között mindenkor volt egy párt /főképpen katolikus-szlovák irány/, amely a cseh behatolás ellen védekezett, amely párttal - áldozatok árán is - meg kellett volna egyezni. Mi azonban mindig csak a pánszláv izgatók munkáját és az irredentát láttuk a szlovák mozgalomban és nem vettük észre egy nép tragédiáját - mint a nagy magyar tragédia e-

1 a székelyföld ősi intézményeinek, valamint a

gyik jelenetét.

A magyarság a parlamenti terepen, illetőleg a kiegyezési frontos vivott közjogi harcok és botrányok tüzében nem látta a Monarchia szétrobbantására irányuló belső és külső erőket: Szerbiának, Romániának, Oroszországnak és Olaszországnak magától értetődő törekvéseit; nem szentelt kellő figyelmet az uralkodóház sulyos küzdelmeire, amelyeket a csehekkel, ukránokkal, a déli szlávokkal, sőt egyes osztrák pártokkal /keresztény szocialista párt, szociáldemokrata párt/ éppen a dualizmus fenntartása érdekében vivott, sőt bizonyos jóleső érzéssel fogadta azokat. Márpedig a magyarság előtt, az adott kül- és belpolitikai helyzetben, csak két eredményesen járható ut állott nyitva: az Ausztriával vagy pedig a nemzetiségekkel való megegyezés utja. Vagyis a harc beszüntetése az egyik fronton s annak teljes erővel folytatása a másikon. E helyett azonban a nemzet nemcsak két táborra szakadva vivta tovább a dualizmus körüli hangos és terméketlen közjogi csatáit, de helytelen eszközökkel és politikával a nemzetiségi kérdést is elmérgesitette, holott ugy 1848/49, mint az ország nemzetiségi összetétele, valamint a körülöttünk keletkezett államok mind vészesen figyelmeztettek, hogy a magyarság legfontosabb problémája a nemzetiségi kérdés s erre, valamint a magyarság megerősitésére kell minden időt, pénzt és erőt forditani. Sajnos, ez nem igy történt. S valóban a sorsnak kegyetlen iróniája, hogy a nemzet minden figyelmét igénybe vevő közjogi harcok után a dualizmus frontján ellenfelünket nem mi vertük le, de a közbejött világháboruban az entente segitségével azok, akik nemcsak a dualizmusnak, de nekünk is halálos ellenségeink voltak. A dualizmus bukásával ugyan megkaptuk mindazt, amiért évtizedeken át közjogi harcaink tomboltak, de elvesztettük - lehet mondani a "függetlenségi" ajándék fejében - országunk területének és népességének majdnem kétharmadát.

Bár a magyar nemzetiségi problémák egészséges megol-

dásának utja már 1848 előtt adva volt, a magyarság vezetői azonban sem akkor, sem később nem léptek a helyes utra. Ez nemcsak a korszerü nemzeti eszmeáramlatok befolyásának volt következménye, de főképpen a bevezetett parlamentáris kormányzati rendszernek, amely kormányzati rendszer, a kárpátmedencei sajátos viszonyok közepette, nemcsak az Ausztriával való békés együttmüködést akadályozta, de szerkezeténél fogva már eleve lehetetlenné tette s teszi a jövőben is a nemzetiségekkel való becsületes és tisztességes megegyezés lehetőségét. Ennek a kormányzati rendszernek érdekében - fejlesztés és kiépités helyett - lebontották az 1848-ban kimondott Unió következtében nemcsak Erdély sajátos berendezését és abban a Székelyföld s a Királyföld autonómiáját, de olyan választójogi rendszert vezettek be és tartottak hatályban, amelynek eredménye mindenkor biztositotta ugyan az országgyülésnek magyar szinezetét, megölte a demokráciát s ezzel elmérgesitette,eltakarta,elfedte,sőt bátran lehet mondani: elleplezte a nemzet szeme előtt a magyarság nagy és igazi problémáit,igy többek között a nemzetiségi kérdést is.

S hogy a magyar nemzetiségi politikának bukása még tragikusabb legyen, a belső összeomlás recsegésében Tisza István a képviselőház 1918.évi október 17-i szomoru ülésén, amikor vezető államférfiaink már tudhattak Wilson ujabb 14 pontjáról, Románia és az entente között Londonban kötött s Erdély sorsát fenyegető szerződésről, a Cseh-Szlovák államnak, mint hadviselő félnek, stb. elismeréséről, még azt igyekezett fejtegetni, hogy Magyarországon fennálló nemzetiségi állapotok nem esnek messze a Wilson-féle elvektől s gyökeres módosulásra nem is fognak szorulni. Pár napra rá pedig a polgári radikális párt tagjának, a Dunai Egyesült Államok magyarországi "apostolának": Jászi Oszkárnak kellett jönnie tarkabarka kantonaival ~~s kellett jönnie a nemzet nagy tragédiájára~~ éppen akkor, amikor a magyar kormányzat erős kezet, józan megoldást kellett volna ugy kifelé, mint á nemzetiségeivel szemben mutatni, annál is inkább, mert a megkötött páduai fegyverszüneti szerződés s a korábban megkötött breslitovszki és bukaresti békeszerződés Magyarország területi integritását nem érintette és fegyveres megszállás - az akkori nemzetközi helyzetben - nem fenyegetett.

Ha a 48-as és a 67-es magyar politika, a történeti magyar sajátos kormányzat helyes irányu továbbfejlesztésével fenntartja - megfelelő átalakitással, regionális intézkedésekkel és demokratizálással - Erdély sajátos kormányzatát s ennek nemzetiségi egyensulyát magyar területek hozzáadásával /Partium/ és nem elvonásával növeli s az erdélyi problémák megoldásával nem Budapestről kisérletezik, de azt a négy nemzetre /magyar, székely, szász és román/ bizza; továbbá, ha a Felvidéket a magyarság számarányának emelésével önkormányzat vagy társország formájában illeszti be a Kárpátok koszoruzta magyar birodalomba s ezzel a szlovák és rutén kérdést a nagy politikából kikapcsolva lokalizálja; Horvátországot pedig, a szerbek minden vágyának: Bosznia-Hercegovinának odacsatolásával, a Monarchia keretébe méltó módon beilleszteni s ezáltal a szerbeket a horvátokkal végleg szembeállitani törekszik s ezeknek az u.n. hidaknak, illetőleg hidterületeknek a Kárpátokon tuleső területekre való vonzó hatását biztositja, nem következhetett volna be az 1918-hoz hasonló és gyégyenteljes katasztrófa. Nem, mert a magyarság ezáltal nemcsak a nemzetiségek nagy tömegeit kapcsolta volna érzelmileg magához, de a parlamentáris kormányzat visszásságaitól megkimélve, éppen geográfiai és gazdasági helyzeténél fogva, kétségtelenül több időt fordithatott volna nemcsak az alföldi magyarság kulturszinvonalának emelésére, a magyar nemzetiség mélyitésére, a nemzetiségi vidékeken lakó magyarság számának odavándorlással, telepitéssel /magyar határőrvidék szervezése/ való erősitésére, de egy, az egész Kárpátok medencéjét felölelő s az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak s nem egyszer a Habsburgok államvezetésének megfelelő, valamint az itt élő népek testvéri együttmüködését célzó nagyvonalu katonai, gazdasági és pénzügyi politika végrehajtására is.

Ezt, vagy hasonló törekvésü nemzetiségi s egyben kárpátmedencei vagy azok tulmenő politikát, a népképviseleti alapra épitett parlamenti kormányzati rendszer keretei között, a magyarság nem volt képes sem a multban s nem lesz képes a jövőben sem megvalósitani. Nem, mert a nemzetiségi pártoknál éppen ugy, mint a közjogi pártoknál a keretek olyan merevségével találkozunk, amely a parlamentáris kormányzati rendszer lelkét képező pártváltógazdaságot kizárja s tág teret nyit ar-

ra, hogy a különböző nemzetiségi pártok a parlamentáris kormányzati rendszerrel ugy az ország, mint saját kárukra folytonosan visszaéljenek. Éppen ezért a parlamentáris kormányzati forma soha sem nyujthatja a nagyobb tömegü nemzetiségek testvéri együttélésének becsületes, őszinte megvalósitását s nem adhatja meg, nemzetiségi államban, a nyugodt törvényhozás és kormányzás lehetőségét.

V. F e j e z e t

A csonkaország és a katasztrófák kormányzati rendszere

Tovább a lejtőn az 1944-45 évi összeomlás felé

(Ez a fejezet, ujabb adalékok kiegészitésével, a már idézett s még 1936-ban megjelent munkám szövegét tartalmazza.)

Az általános belső, majd katonai összeomlás, amelyet a palamentáris kormányzat sem nálunk, sem pedig Ausztriában nem volt képes elháritani, sőt - lehet mondani - azt eltorzitott konstrukciójával, több évtizedes demokrácia és szociálisellenes magatartásával egyenesen előkészitette és lehetővé tette, 1918 év végén következett be.

Az 1910.évi junius hó 21.-ére összehivott országgyülésünk képviselőháza, amelynek megbizatása különben a békekötést követő hatodik hónap végéig az 1915.V. tc. által meg lett hosszabbitva, 1918.november hó 16.-án hozott határozatával - nemcsak végső tehetetlenségében, de egyben alkotmányellenesen is - magát feloszlottnak nyilvánitotta; az országgyülés főrendiháza pedig ugyanezen a napon tartott ülésében tanácskozásait berekesztette.

A király a beállott alkotmányválság következtében az államügyek vitelétől viszszavonult, (nem mondott le a trónról), - az általa kinevezett kormány pedig tüntetően elhagyta a különben is felborult jogrend talaját, amikor hatalmát többé nem a király kinevezéséből, hanem a forradalmi helyzetből származtatta. Mindezek következtében Magyarországon november havában az u.n.jogfolytonosság megszakadt s az akkori közjogi jogrendünkben vacuum állott be, mert az állami akaratképzés törvényes szerveinek (a király és országgyülés) működése lehetetlenné vált.

A történelem szinpadára tehát hamarosan a "Forrongó Magyarország" lépett. Ezt a találó cimet adta az 1922-ben (Leipzig-Wien) megjelent megrázó könyvének az emigrációban élt Garami Ernő, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt volt főtitkára, a Népszava volt szerkesztője és egyben - ebben a forrongó, "őszirózsás" időszakban, - Károlyi-, majd a Berinkei - kormány minisztere.

Mint a nagy idők egyik szemtanuja és mint szociáldemokrata, megrázó erővel irja, hogy az országvesztésért, "a katasztrófáért, az előző korok és más társadalmi osztályok felelőssége mellett, a szocializmus jóhiszemü félreértői, vagy szándékos félremagyarázói a felelősek"... "Azért a csufságért, ami a Magyarországon történt, nem a szocializmus, mint eszme, hanem (persze nem egyedül) a szocialisták mint emberek felelősek és a csufság elsősorban magát a szocializmus ideáljait érte".

Kiméletlen nyiltsággal rajzolja meg Károlyi Mihály portréját, s a tehetetlenségben, hiuságban vergődő egyéniségét, valamint a többi "nagy", - igy - többek között - Friedrich István, Hock János stb.szerepét is.

Nem lehet feladatunk, hogy a forrongó Magyarországnak ezt a kormányzati időszakát ismertessük, mert - véleményünk szerint - az valóban csak forrongás, még pedig nemcsak a mult hibáiból, tévedéseiből eredő forrongás volt, s nyomában nem alkotás, felemelkedés, erőmutatás, de értelmetlen kapkodás, pusztulás, nyomor, majd a tanácskormány már elkésett rendkivüli katonai erőfeszitése és intézkedései után pedig román, cseh és szerb megszállás, végül pedig példátlan országvesztés következett.

Hol volt ez az "őszirózsás" forrongás, vagy forradalom az 1789 évi francia és az 1917 évi orosz forradalom helytállásától, erőmutatásától és áldozatvállalásától, valamint a forradalmi vivmányok és az ország integritásának megvédésétől?

Ebből az "őszirózsás" forrongásból és tehetetlenségből a Magyarországi Szocialista Párt Forradalmi Kormányzótanácsának 1919. március 21.-i "Felhivása" s később tett intézkedései kisérlik meg az országot kivezetni és az égető problémákat egy forradalomhoz méltó módon megoldani.

Ez a "Felhivás" a következő szöveget tartalmazza:

"Mindenkihez!
Magyarország proletársága a mai nappal a maga kezébe vesz minden hatalmat.

A polgári világ teljes összeomlása, a koaliciós kormányzás csődje kényszeriti rá Magyarország munkásságát és parasztságát erre a döntő lépésre. A kapitalista termelés összeomlott... Az országot az összeomlás anarchiájából csak a szocializmus, a kommunizmus megteremtése mentheti meg.

Ugyanakkor külpolitikailag is teljes katasztrófa előtt áll a magyar forradalom. A párizsi békekonferencia ugy döntött, hogy Magyarországnak csaknem egész területét katonailag megszállja, a megszállás vonalát végleges politikai határnak tekinti.

Ebben a helyzetben egyetlen eszköze maradt a magyar forradalomnak a maga megvédésére: a proletárság diktaturája, a munkások és földmüves-szegények uralma.

Éppen ezért, a történeti szükség parancsára, teljes egyesülését mondotta ki a Szociáldemokraták és a Kommunisták Magyarországi Pártja, Magyarországi Szocialista Párt néven.

A kormányhatalmat e párt megbizásából a Forradalmi Kormányzótanács veszi át, amelynek kötelessége lessz a Munkás-, -Paraszt-és Katonatanácsok országos kiépitése.

Magyarország tanácsköztársasággá alakul, hatalmas proletárhadsereget szervez, stb. a fegyverrel kezünkben szállunk szembe a hóditó imperialistákkal.

Budapest, 1919. március 21.

A Magyarországi Szocialista Párt
A Forradalmi Kormányzótanács."

És a Tanácskormány - már hihetetlen nehézségek közepette - több százezres hadsereget szervezett rövid hetek alatt, amely hősi küzdelmei és sikerei dacára, amelyekben mint 17 éves diák magam is végig résztvettem, az utolsó nagy nekilendülésnél elbukott, még pedig tervárulás és egyéb jól ismert körülmények miatt. Ezek ma már jól ismertek s bőséges publikációt nyertek Hetés Tibor, Balázs József, Erényi Tibor stb. szerkesztésében:"A Magyar Vörös Hadsereg 1919-ben" (1959), Liptai Ervin:"A Magyar Vörös Hadsereg harcai és Hadmüveletei" (1960), valamint HajdusTibor:"Magyarországi Tanácsköztársaság" (1969), cimü munkáiban, legujabban a MTA Történettudományi Intéezete "Magyarország története 1918-1919 és 1919-1945" cimü hatalmas kötetében.

De itt megemlitjük még azt is, hogy junius 13.-án Clemenceau francia miniszterelnök ujabb jegyzékben fordult a tanácskormányhoz a győzelmes hadmüveletek beszüntetésére, s igéretet tett, ha a vörös hadsereg visszavonul a demarkációs vonalra, ugyanarra utasitja a román csapatokat is, hogy vonuljanak vissza a Tiszántulról.

Stromfeld Aurél vezérkari főnök nem értett egyet a visszavonulással, s lemondott, helyére Julier Ferenc került.

A román hadsereg a támadást teljesen felkészülve várta s a magyar hadsereg főhadiszállásán müködő árulók gondoskodtak arról, hogy a támadás tervei a legapróbb részletekig az ellenséges vezérkarok tudomására jussanak.

Ezt eljuttatták a bécsi angol követségre is, ahonnan Pallavicini őrgróf angol futárlevéllel vitte az okmányokat Szegedre. A csehek is megkapták a nagy futás után; a prágai Központi Katonai Levéttárban az okmányok megtalálhatók.

De meg kell még itt emlitenünk, hogy Petain francia tábornagy nagyszebeni jelentése a francia hadügyminisztériumhoz a következőket tartalmazza:

"Nagyszeben 1919.julius 6.- Magyarország elleni támadás ügyében julius 5-én tartatott meg az értekezlet. Részt vett a tárgyaláson Franchet d,Esperey,Persan, Mardarescu, Horthy tengernagy, Chiurghiu helytartó, mint a román hadügyminisztérium megbizottja, stb.

Ezen az értekezleten elhatároztuk, hogy a mindenáron való támadást kérjük.Minden készen van az előnyomulásra. A tartalékok beérkeztek ----- stb.

Petain tábornagy"

Közismert, hogy Clemenceau francia miniszterelnök vállalt kötelezettségét nem teljesitette, s a román hadsereg nem vonult vissza a Tiszántulról, aminek következménye volt, hogy a tanácskormány hadserege julius 20.-án a Tiszán több helyen átkelve, általános támadást kezdett, amely jól ismert okok miatt sikerre nem vezetett, s ennek következtében a kormány julius 31.-én lemondott.

És a belső vonalon mi történt a Tanácsköztársaság rövid öt hónapja alatt? Ma már ismertek azok a kiadott s az ország politikai, társadalmi, gadzdasági stb.életét átalakitó nagyszámu rendelkezések is, amelyek a nyugati világhoz is viszonyitva az ország elavult, idejétmult vagy beteg berendezéseit átalakitják s bár sok botlással, de a demokrácia és a szocializmus útjára lépnek.

Itt csak az alkotmányos élettel kapcsolatos főbb rendelkezéseket ismertetjük. Nevezetesen: A Forradalmi Kormányzótanács XXVI.sz.rendelete (1919.április 2.) kimondja:" A legfőbb hatalmat a munkások, katonák és földmüvesek tanácsainak országos gyülése gyakorolja. A magyarországi Tanácsköztársaságban minden nemzet, ha összefüggő, nagyobb területen él, külön nemzeti tanácsot, intéző bizottságot alkot. A különböző nemzeti tanácsok alakitását, egymáshoz való viszonyát és a föderalisztikus alapon álló Tanácsköztársaság végleges alkotmányát a tanácsok országos gyülése fogja megállapitani, amelynek hatáskörébe tartozik az állami élet összes döntő fontosságu kérdésének szabályozása.

A falvak és városok ügyeit a helyi tanácsok intézik s választják a járási és megyei tanácsok tagjait.

Választójogot ad, nemre való tekintet nélkül mindazoknak, akik a 18.életévüket betöltötték.

"A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság" alkotmányát különben a szövetséges tanácsok országos gyülése 1919.junius 23.-án fogadta el, amely 2.§.-ában kimondja:

2.§."A Tanácsköztársaság a munkások, katonák és földmüvesek tanácsának köztársasága".
"A proletárság a tanácsokban gyakorol minden központi és helyi hatalmat".
3.§."A Tanácsköztársaság szabad népek szabad szövetsége".
"Kimondja a munkára való jogot, de akinek az állam munkát juttatni nem tud, azt az állam tartja el."
11.§."Vallását mindenki szabadon gyakorolhatja - s elválasztja az egyházat az államtól."
14.§."A Tanácsköztársaság nem ismer faji, vagy nemzetiségi különbséget. Szabad nyelvhasználatot, oktatást, stb.biztosit."
15.§."A Tanácsköztársaságban a legfőbb hatalmat a szövetségi tanácsok országos gyülése gyakroolja. Feladatai:
1./ Az alkotmány megállapitása és megváltoztatása.
2./ Hadüzenet, békekötés, stb.
3./ Megválasztja a Központi Intéző Bizottságot, (legalább 150 tag), amely az országos gyülésnek együtt nem létében legfőbb intézője az ország ügyeinek.
24.§."A Központi Intéző Bizottság választja a Komrányzótanácsot, s annak elnökét.
25.§.A Kormányzótanács tagjai a népbiztosok.
27.§.A Kormányzótanács rendeleteket bocsáthat ki.
32.§.Az egyes népbiztosságok a következők:Népgazdasági Tanács, külügyi-, hadügyi-, valamint hazánkban először munkaügyi, népjüléti, egészségügyi, német, ruszin, stb. népbiztosságokat állit fel.
38.§.A helyi tanácsok szervezetéről szól
66.§.A választójogról
84-89.§. A nemzetek jogairól szól a Szövetségi Köztársaságban

A nemzeti kerületek tanácsai önállóan intézik a kérdéses kerületek beligazgatását, igazságszolgáltatását, közoktatását és közmüvelődését. A német és a ruszin népbiztosságok közvetitő osztályokat létesitenek az egyes népbiztosságoknál és a Szövetséges Tanácsköztársaság nem állja utját annak, hogy az arra képes nemzetei a Tanácsköztársasággal szövetséges, külön tanácsköztársaságot alkossanak-. (Tanácsköztársasági Törvénytár junius 28.-iki 75.számában jelent meg az alkotmány).

Minthogy munkám főképpen alkotmány és ezekkel összefüggő kérdésekkel foglalkozik, amelyeknek keretei között kell egy nemzetnek, vagy nemzeteknek élni, dolgozni és jövőt épiteni, részletesebben kellett foglalkozni ezel az alkotmány konstrukcióval is ugyanugy, mint az 1848-ban, a rendi társadalom lebontásával egyidejüleg bevezetett uj kormányzati rendszerrel.

Ennek az 1919-es alkotmánynak eredményeiről nem sokat mondhatunk. Egy kisérlet volt - rendkivül nehéz körülmények között - a demokratikus és szociális elvek s ezekkel együtt az alapvető emberi jogok általános érvényre juttatása tekintetében, amelyeket nemes tartalommal kellett volna még megtölteni. Erre azonban idő már nem volt, mert katonai vonalon, hősi harcok után, minden elbukott.

Meg vannak ezek különben is szinesen irva a fent emlitett, valamint a legutóbbi évtizedekben publikált, s dokumentumokban gazdag munkákban is s tanulságul szolgálnak arra, hogy milyen fontos egy nemzet életében az ország speciál viszonyainak figyelembevételével megépitett kormányrendszer, amely legfőbb záloga és biztositéka a nép, vagy pedig a határokon belül élő több nép békés, nyugodt, szociális és demokratikus életének és fejlődésének.

Forduljunk tehát most már nyugodtabb idők felé!

A forradalmi alapon müködő nép-, majd tanácsköztársaság bukása, majd az azt követő u.n. fehér terrorba szaladó, s viszályokkal, belső bajokkal teli idők után a "jogfolytonosság" nem volt helyreállitható, mert a törvényes királyt főképpen bel- és külpolitikai okok akadályozták abban, hogy törvényes hatalmának gyakorlását ujból átegye, s annak is sulyos akadályai voltak, hogy az alkotmányellenesen szétrebbent törvényes országgyülés, illetőleg annak képviselőháza tovább folytassa alkományos müködését.

Az ezer sebből vérző és megcsonkitott, megpróbált ország akkori vezetői, - lehet mondani - a győztes hatalmak nyomására - a minden jogforrásához: a nemzethez fordultak, amely ideiglenes intézményeket (kormányzóság, nemzetgyülés) létesitett, hogy az állami életben felmerülő szükségletek és kérdések, ugy, ahogy megoldást nyerhessenek, s ami a legfontosabb: az első világháborut lezáró békeszerződést megköthessük és ratifikáljuk.

Az 1919.augusztus 7.-én és az azután alakult kormányok, valamint az egymás után megválasztott két nemzetgyülés azonban azt a célt is szolgálták, hogy az u.n.jogfolytonosság helyreállitását előkészitsék és előfeltételeit megteremtsék, hogy ezáltal az állami főhatalmat ujra az állami akaratképzésnek alkotmányszerü szervei gyakorolhassák.

Ezek a törekvések az 1920 I. és XVII.tc. (kormányzó választás és hatáskör), valamint az 1925:XXVI.tc. (Választójogi törvény) és az 1926:XXII.tc.-ben (felsőházi törvény) találnak megnyilatkozást, amelynek megalkotásával s a kétkamarás országgyülésnek életrehivásával ismét vissza lett állitva a törvényhozó hatalomnak történelmi alkotmányunkban gyökerező szerve. A trón betöltésének kérdése s ezzel együtt a királyi hatalomnak restituálása azonban továbbra is rendezetlen maradt.

Az ideiglenes jogrendünk s az azt életrehivó törvények azonban csodálatosképpen nem érintették az 1848:III.tc.-kel bevezetett parlamentáris kormányzati rendszert. Meghagyták ugyanis az országlásnak azt a rendszerét, amely - mint láthattuk - nemcsak az 1848/49-es katasztrófához vezetett és nemcsak melegágya, nagyra növesztője volt az 1867 utáni esztelen közjogi harcoknak, de ugyanakkor legnagyobb akadálya a nemzetiségi kérdés megoldásának, a népképviseleti rendszerrel kapcsolatos becsületes választójog bevezetésének, valamint a magyarság szociális, kulturális és politikai, gazdasági megerősödésének s igy a mult nyomdokain járó egészséges kárpátmedencei politika inaugurálásának is.

A katasztrófális multba gyökeret vert vezetők és a megtévesztett, tudatlan politikusok nem tanultak semmit, s a nemzet ujból belekapaszkodott a parlamentáris kormányzati rendszer szekerébe és hozzá kormányzati rendszerét a lehető legszélesebb népképviseleti alapra helyzete.

A Friedrich-kormány által 1919.-ben statuált általános titkos választójog alapján pedig olyan - lehet mondani - nyers képviselőtömeget dobott be a parlamenti szerkezetre épitett nemzetgyülés gépezetébe, amely csak folytonos koaliciós tárgyalásokban és tehetetlenségben vergődő, gyenge, szintelenkormányok sorát tudta a _____ _____ a megcsonkitott országnak adni, ellenben sem a külső, sem pedig a belső nehézségekkel megbirkózni nem tudott.

A 2200/1922. M.E. sz. rendelet, éppen a fenntartott parlamentáris kormányzat szinvonalának emelése, továbbá az egészségesebb pártalakulás és a törvényhozás müködésének eredményesebbé tétele érdekében, megszoritja az aktiv választójogot s a nyilt szavazás intézményét - a törvényhatósági jogu városok egy részének kivételével - az ország egész területére ujra bevezeti. Ugyanezt lényegtelen változtatásokkal tételesen intézményesiti az 1925:XXVI.tc.is.

Ha már most ezekkel kapcsolatban visszatekintünk a két világháboru közötti évek (1919-1939) parlamentáris kormányzati életére s azt, valamint annak eredményeit, a nemzet nagy érdekeinek és céljainak sikjára vetitve vizsgáljuk, azt fogjuk találni, hogy az összeomlás utáni magyar politikai életet nem sikerült sem az igazi parlamentáris kormányzat alapjaira helyezni, sem pedig a nagy magyar célok szolgálatába állitani.

A dolgokat mindenekelőtt parlamentáris oldalról vizsgálva, nyomban szembeötlik, hogy a politikai pártok nem mutattak a parlamentáris kormányzat követelményeinek megfelelő jelleget. A multhoz képest nincs javulás, legfeljebb egyes tünetekben változás. A zajos közjogi harcok - igaz - 1919-óta elültek, az obstrukciós csatabárd is elásatott, a megcsonkitott ország nemzetiségei sem veszélyeztették a kormányzást és törvényhozást az u.n. nemzetiségi pártokkal, amely tünetek a multban, éppen a kormányzati anarchia elkerülése végett, kitermelték - lehet mondani- rendszerré tették a többségi kormánypártnak nem egyszer durva hatalmi eszközökkel való megválasztását.

Az első nemzetgyülés beteges pártalakulásai, szinvonala és a koalíciókkal való kinlódás (a rövidéletü szociáldemokrata Peidl-kormány után két Fridrich-két Huszár - egy Simonyi Semadam, majd több Teleki-kormány ~~következett~~ következett), ugyancsak erre a sikra tasztitotta és késztette az ország akkori vezetőit, akik a parlamentáris uton való kormányzásnak és törvényhozásnak lehetősége érdekében, a mammutszerü kormánypártok rendszeréhez folyamodtak.

Az a gyakorlat pedig hamar gyökeret vert és állandó divattá vált a csonka haázában.

Megkönnyitette ezt kétségkivül az a körülmény, hogya kormányzati rendszernek módszerei, fortélyai, már Nagymagyarország kormányzattörténetében is ismeretesek voltak.

A hatalmas, mammutszerü kormánypárt tehát, a közigazgatás apparátusának sajnálatos igénybevételével és az ujra bevezetett nyilt szavazás keretei között, nem egyszer pedig a nemzetnevelés és morál szempontjából valóban fájdalmas módon, mindig megszületett, az ellenzék, a szociális és az égető társadalmim problémák megoldását követelő ellenzék pedig elvérzett. A parlamentáris kormányrendszerhez és a párt-váltógazdasághoz olyannyira szükséges kormányképes ellenzéki pártoknak a parlamenti arénában már alig-alig akadt nyoma.

Azok az ellenzéki párttöredékek is, amelyek a fényes dunai palotába sok vérveszteséggel s erősen megtizedelve bejutottak, soha sem reprezentáltak olyan elit gárdát, amelyre az országlás nehéz ügyét - a parlamentáris váltógazdaság szabályainak megfelelően - minden aggály nélkül rá lehetett bizni.

A hatalmas kormánypárt pedig, minden ugynevezett tiszta vákasztás után, ugyanugy, mint a háboru előtt, diadalmasan töltötte meg a parlamenti padsorokat. Nem kellett félnie attól, hogy a könnyen, s minden nagyobb erőfeszités nélkül megszerzett hatalmat a parlamenti egészséges párt-váltógazdaság értelmében egyszer át kell engedine a lehengerelt ellenzéknek. A párt tagjai, a mindenkori vezéri hatalom árnyékában végezték a törvényhozás "nehéz" munkáját s védték meg a kormányt az igaztalan támadások mérgező nyilaitól.

Szolgálatuk fejében pedig nem kértek és kivántak egyebet, mint mandátum biztositást és néha-néha az ország közgazdasági érdekeinek istápolásában való "közérdekü" részvételt.

Igaz, hogy ezzel a rendszerrel a célt elérték. A nemzet nem töredezett ezer- és egy pártra, ami a becsületes, tiskosra helyzett parlamentáris ~~helyzet~~ rendszer mellett kétségkivül bekövetkezett volna, s a kormányzatnak még döcögését is, éppen ugy, mint annakidején Olaszországban, Németországban, Lengyelországban, stb. egyenesen lehetetlenné tette volna.

A mammutpárttal a törvényhozás és a kormányzat menete biztositva volt. Az ország nem sinylette a koalíciókkal való kinlódás és a sorozatos kormányválságok kriziseit, nem érezte a törvényhozás és az országlás folytonos kihagyásait, rázkódtatásait, amelyek egy nagy, erős államra nézve is ezer és egy veszedelmet rejtenek magukban.

De ezen kétségtelen előny mellett - ebben a rendszerben - ott leselkedett a váltógazdaság nélküli mammut pártpolitika minden veszedelme.

A komoly ellenzék nélkül álló s nyilt szavazással összetoborzott hatalmas kormánypárt ugyanis élt, de legtöbbször visszaélt kiváltságos helyzetével. A párt - a körülmények és lehetőségek diktálta mértékben - bekapcsolódott, nem egyszer pedig egyenesen ráfeküdt az ország gazdasági életének egyes ágaira; ránehezedett az állami és önkormányzati tisztviselői karra, amely nem maradhatott érzéketlen a párt nyomására. A nemzeti élet minden vonalán, ugy a magángazdasági életben, mint a kormányzatban és közigazgatásban diktálni, vezetni, szerepelni, parancsolni, kijárni és protezsálni akart.

Elvetette a korrupció magvait, érdekeit országos érdekké fujta fel; klikkek, csoportok formájában hangoskodott, követelt, nemegyszer terrorizált s hol itt, hol ott mutatta az országos erejét.

Ez pedig a következőkhöz vezetett:

Megakadt a nemzeti közvélemény egészséges kialakulásának s a nemzet közéletére irányitó behatásának szerepe.

A nemzeti életben annyira fontos közjogok (választójog) nyilt szavazás utján való gyakorlása hihetetlen rombolást, mérgezést végzett a nagy tömegek lelkében, nemcsak az állam intézményei, de az ország politikája és vezetői tekintetében is.

A kormányzat és köözigazgatás tekintélyét, pártatlanságát aláásta; fejlesztette és erősitette a szervilis szellemet.

A mammutpárt korrumpálódását elősegitette.

Az értékes elemeket, ugy a pártonkivülieket, mint az ellenzékieket kirekesztette a kormányzás lehetőségéből, amit egy kis ország nem engedhet meg magának, annál kevésbbé, mert nálunk különösen sok a tehetségesnek reklámozott, átlagon aluli és a középszerüség, de nagyon kevés a törvényhozásra hivatott kimüvelt fő és államférfiu.

Elősegitette a burkolt és nyilt diktatórikus törekvéseket, a nemzet érdekeinek és hivatásának félreismerését.

Akadályozta a nemzet egészséges anyagi és lelki megerősödését, a nemzet érdekeinek megfelelő jó törvényhozást és kormányzást.

Már eleve is kizárt minden olyan sikeres kormányzás, amelynek feladata- a magyar célkitüzéseknek megfelelően - a nemzetiségi tömbök által lakott Kárpátok medencéjében békét, testvéri őszinte együttmüködést teremteni, erőt és hatalmat képviselni, valamint a magyarságot történeti hivatottságának valódi sijára állitani.

Hol voltak az ilyen rendszerben a parlamentáris kormányzatnak nélkülözhetetlen rugói: a közérdek, az egészséges pártalakulás, az önzetlenség, szellemi és erkölcsi felsőbbség, a pártoktól független közigazgatás és törvénykezés, valamint a közvélemény igazi hangjának, szavának, akaratának és kivánságának megnyilatkozási lehetősége? A parlamentáris kormányzati rendszer már eleve kizárja a minden áron erőszakolt, valósággal mamuttá felfujt egypártrendszert, amely mindig könnyen vezethet diktaturához, vagy erkölcsi anarchiához, de nem a nemzet igaz erőinek kibontakozásához és egészséges érvényesüléséhez.

Nem lehet célunk az 1920.óta végbement választások, koaliciós pártpaklizások nemegyszer romboló erkölcsi hatását, azoknak a nemzet egészére gyakrolt szomoru következményeit, valamint a beteg pártpolitika kinövéseit papirra vetni. Meg vannak ezek is irva, számos publikációban,- igy többek között - a MTA. Történettudományi Intézetének idézett kiadványa pl.több mint ezer oldalon szinte krimiszerüleg foglalkozik azokkal a kormányzatokkal, pártkoalíciókkal és politikai "huncutságok"-kal (Esküdt-ügy, frankhamisitás, optánsügy, választójog stb), amelyek nem épitettek a csonka hazában sem demokráciát sem szocializmust, de ujabb katasztrófa felé sodorták az országot. Ezek a kiadványok azonban csak egyes részleteket, folyamatokat nézve és vizsgálva, az egész átfogását pedig sajnálatosan elhanyagolva elmulasztják azt, hogy rámutassanak azokra a kormányzati alapvető okora, amelyek az akkori sulyos bel- és külpolitikai bajokat okozták.

Megállapithatjuk, hogy ez a látszólag parlamentárisnak mondott, illetőleg parlamentáris alapokon és szinekben kitermelt kormányrendszer Magyarországon nemcsak az összeomlás előtt nem felelt meg a nemzet, illetőleg az itt élő nemzetek lelkületének és érdekeinek, de az első világháboru utáni időkben sem volt azokkal összhangba hozható.

A nálunk divatozott kormányzat nem nagyszabásu feladatok megvalósitását tette lehetővé, sem pedig az egészséges pártváltógazdaságon nyugvó országlást, de a váltakozó szinezetü, többé-kevésbbé kimoddott és kicsinyes pártdiktaturát, amely azután lehetővé tette nemcsak a közéleti visszaéléseket, a párton belüli és kivüli klikkek, csoportok alakulását és politikai tobzódását, de a politikai huncutságok egész sorát is. Megtévesztette a nemzetet, a magyar népet, mert sajátos rendszerével sem azt a törvényhozást, sem pedig azt a kormányzást és közigazgatást nyujtani nem tudta, amely a nemzetet a nagy célok és feladatok megvalósitására nevelni, edzeni, erősiteni, valamint felhasználni képes és hivatott lett volna.

És ezt a kormányzati rendszert nálunk sem a titkos, sem a nyilt szavazási móddal orvosolni, foltozgatni nem lehetett.

Egyik is, másik is pusztulást okozó bacillus volt a parlamentáris kormányzati rendszerbe kényszeritett magyar életre.

Az egyik lassabban, a másik gyorsabban ölt. S a titkos és nyilt körüli áváz, de megoldást nem jelentő vitában, bizonyos vonatkozásokban meg lehetett érteni azokat, akik éppen az ugynevezett parlamentáris kormányzás és törvényhozás biztositása érdekében, a nálunk feltétlen pártelforgácsolódást, kormányzati anarchiát, sb. jelentő titkosság puszta bevezetésétől óva intették a nemzetet, s a nyilt szavazást jobbnak tartották a titkosnál.

De meg lehetett érteni azokat is, akik a nyilt szavazás erkölcsileg romboló, s az országnak ugy a jelen, mint a jövő politikájára ugyancsak káros rendszerét törölni akarták, s azt a parlamentáris kormányzati rendszerrel összekapcsolt, titkos szavazás minden vezzedelménél rombolóbbnak és sulyosabbnak vélték.

Hogy az egyik, vagy a másik szisztéma jobb-e, hogy a titkosság, vagy a nyiltság közvéleményével tápláljuk, tartsuk-e életben az átültetett, nálunk torzzá fejlődött kormányzati renszert, arról igazán meddő vitázni, mert a parlamentáris kormányzati rendszer fenntartása esetén mind a kettő más, és más az előbbiekben kifejtett tünetei miatt, ugy a nemzetre, mint annak egész jövőjére feltétlenül káros, sőt egyenesen katasztrófális.

És csodálatos, majdnem érthetetlen volt, hogy a magyar közélet s annak vezérei mindig, évtizedeken át, ezen rágódtak s nemegyszer megfeledkeztek a történeti alkotmányunk legősibb, legzentebb, legalapvetőbb tényezőjéről, magáról az egyetemes magyar nemzetről.

A különböző választási rendszerekkel furták-faragták egymás tekintélyét, ezzel paktumoztak, s ütötték egymást, nemegyszer kpedig a nemzetet agyba-főbe; mozgósitották és gyengitették s egymásrauszitották a magyart, mikor nyilvánvaló, hogy a valóságban nem a választójoggal volt a baj, nem abban volt a hiba, de a kormányzati rendszerben, amely nálunk ugy a titkos, mint a nyilt szavazással - lehet mondani -összeférhetetlenné s amelynek a magyar talajon sem a titkos, sem pedig a nyilt választójogi renszernek bekapcsolásával nem tudtunk angol lelket, angol szellemet, angol erkölcsöt adni, de a XIX.század második felében egyszerre sikkasztottuk el az ősi magyar demokrácia szellemét s vele együtt a szociális kérdések megoldását.

És valóban, csak történet- és politikai iróink tájékozatlansága vagy hiusága feltdithette el ősi alkotmányunknak azt az alapelvét, hogy minden hatalom forrása a nemzet és hogy a magyar politikai életforma, ősidőktől fogva a demokrácia volt: a politikai nemzet tagjainak egyen jogusága és a nemzet szabad önkormányzata. És csak akkor tért le a magyarság az ősi demokrácia utjáról, - ahogy Bajcsy-Zsilinszky is irta - amikor a nemesség egyenjoguságától a nemzet minden tagjának egyenjoguságáig, s a régi nemesi politikai nemzet k önkormányzatától az egyetemes magyar nemzet és az itt lakó más népek önkormányzatáig az ut már adva volt.

Nem meglepő tehát, ha ebben a politikai játékban a nemzet gyenge és erőtlen volt, bizalma pedig ugy a kormányzati rendszerében, mint önmagában megrendült. A nagy célok és feladatok megoldásához szükséges akaraterő, a tett-és áldozatkészség, a tömegek támogatása, valamint a fiatalos rugalmasság és lelkesedés hiányzott belőle, s lassan-lassan kezdett beletörődni, belefáradni abba a kis magyar, jobban mondva csonka-magyar politikába, amely hosszu esztendők óta megelégedett többek között annak hirdetésével, hogy az országban rend és nyugalom van, hogy a szociális kérdések társadalombiztositás formájában ugy-ahogy megoldást nyertek, a földbirtok helyes megoszlása és a telepités előmozditása érdekében tulzottan óvatos lépések történtek, és nagy agitátorunk: Kossuth Lajos "érdemeit" 1927 november 7.-én ismét törvénybe iktattuk, ellenére annak, hogy Kossuth a valóságban katasztrófa és értelmetlen politikájával Magyarországot szörnyü katasztrófába, Erdélyt pedig polgárháboruba sodorta.

De azt is szinte dermedten szemlélte, hogy az elhibázott és 120 kilométeres sebességgel haladó kulturpolitika szellemi proletárjai 80 pengős kenyérhez jutottak, Budapest, Bugac, Lillafüred az idegen invázió szórakoztatására szolgáltak; az államháztartás egyensulya ugy-ahogy biztositva volt, a lélekmagyarositó mozgalom helyett meginditott névmagyarositó mozgalom üdvöz hatása következtében legalább névben magyarosodtunk, s végül, - mindenezk tetejében - még a Kárpát-Dunamedence évszázados nagy gondolata és helyes értelmezése helyébe állitott s hamisan értelmezett és hirdetett, u.n. békés revizió: az uj magyar illuzió is itt ragyogott, - azt megtévesztő formában, hamis fényszórással, az ott élő népek sajátos viszonyait elfedve és "mindent vissza" jelszóba burkolva nemcsak országszerte hirdették, de a kormány is hősiesen programjába vette.

Igen, ez mind elég volt arra, hogy itt a Duna-medencében - bezárva egy elhibázott kis-entente // konstrukció gyürüjébe - csonkamagyar politikát folytassunk , sa nemzetnek a csonkaország keretei között való tengődését lehetővé tegyük. De távolról sem volt elég arra, hogy ezen az alapon kárpátmedencei, sőt egy, kereteiben tágabb, vagyis a Duna-medencére, és az Európai Unió terveire figyelő politikát inauguráljunk és szemünket a Kárpátok peremére szegezve, a nemzetet a nagy-magyar feladatok és politika érdekében hozandó áldozatok elviselésére, sőt több: tudatos vállalására képessé tegyük és előkészitsük a Kárpát-medence népeit és Európa nemzeteit arra, hogy a Kárpát-medence - sőt az azon tuleső kis népek összefogása és egysége a nagyhatalmi törekvések egyik legerősebb fékje és a nagyok közötti egyensuly fontos tényezője.

A trianoni magyar politika tehát ugyanugy csődbe, katasztrófába szakadt, mint ahogy a konstrukciójában ragyogó 67-es kiegyezés belekerült a parlamentáris kormányzati rendszer hinárjába.

Pedig a figyelemztetés már több oldalról és szemszögből megtörtént.

1936-ban, ebben a tekintetben megjelent munkám is, valamint ezzel kapcsolatos tanulmányok, cikkek és viták már foglalkoznak a bajok lényegével és a Duna-Kárpátmedence magyar hivatással és gondolattal.

Sőt, 1938-ban, ~~1938-ban~~, amikor Imrédy Béla akkori miniszterelnök történelmi hangzásu bemutatkozó beszédéből (akkor még az angolszász vonal képviselőjének számitott) nyilvánvalóan következett, hogy a miniszterelnök a gazdasági, szociális, nevelési és katonai problémák sürgős megoldásán felül, sulyt kiván helyezni az ország kkormányzati rendszerének olyan értelmü átalakitására is, amely a nyugodt törvényhozás és kormányzás, valamint megreformált politikától mentes közigazgatás biztositása mellett, lehetővé tenné a magyarság megerősitését, egy szilárd alapokon nyugvó, európai érdekeknek megfelelő Kárpát-Dunamedencei politika inaugurálását, s ennek keretei között a Kárpátok medencéjében egymásrautalt népek testvéri együttélését, - kérésére több képviselő 1939 elején felvitte hozzá elgondolásaimmal kapcsolatos javaslataimat, amelynek érdemi része különben a VII.-ik fejezetben van kifejtve.

Ezeknek indoklásában - többek között - már azt is kihangsulyoztam, "hogy a vajudó európai sorskérdések közepette, továbbá egy lelkileg és fizikailag lerongyolódott nemzet türelmetlensége, parlamenti pártjainak, frakcióinak és klikkeinek érdekeltségi megoszlása, önzése, világnézeti össze-visszasága miatt ezek a reformok ma már rendes törvényhozási uton nehezen valósithatók meg"...

"Éppen ezért minden ilyen irányu kisérlet csak időveszteséget, félmegoldást vagy megoldatlanságot jelentene, s egyben megakadályozná, de nagyon könnyen el is buktathatná a külpolitikai események folytán annyira sürgős kibontako magyar kibontakozást"...

"Világos példák erre - irom a javaslat további indokolásában - az ujabb földbirtok-politikai s jó pár hónapi kormány-zati és parlamenti munkát igénybevevő uj választójogi törvény, amely utóbbiról, szerencsétlen felépitése, rendszere és reakciós szelleme miatt, ma már (1938/39) minden világos fő megállapithatja, hogy ezzel - különösen a visszatérő területeken - választani nem tanácsos s talán az pttani radikális és szociális gondolkodású magyarság más szemlélete miatt nem is szabad."

Ez az 1938.XIX.tc. ugyanis részben titkos, de további korlátozott választójogot vezetett be. A szavazási rendszere rendkivül bonyolult volt, s ez biztositotta azt is, hogy a mindenkori kormány érvényesithette a maga akaratát. A szavazás nagyobb részben egyéni kerületekben, kisebb részben lajstromos kerületekben történt. A férfiaknál az aktiv választójogot 24-ről 26-ra, az egyhelyben lakást 2 évről 6-évre emelték fel, az iskolai végzettséget 4 osztályról 6 osztályra. Az egyéni választókerületekben ezen tulemenően is csak annak a férfinak volt választójoga, aki 30. életévét betöltötte. A nőknél a választójogosultsághoz a választójog korhatára 30 év lett.

Az 1939.-ben megtartott választásokon ilyen körülmények között a szociáldemokrata párt mindössze 5 mandátumot kaptt, a különböző árnyalatokat képviselő nyilaspárt pedig 50 mandátumot szerzett. (A statisztikai adatok tükrében 1935-ben a választójogosultak száma a népesség %-ban 33.8% volt, 1939-ben ez a százalék 30.3%-ra esett vissza).

Meg kell még jegyeznem, hogy a választójog Magyarország-i története és az európai országok kormányzati rendeszereinek ismertetése függelékrészét nekem kellett elkésziteni a benyujtandó javaslathoz anélkül, hogy nekem betekintést engedtek volna a készülő törvényjavaslatba, s amelynek minden érdemes részét, a miniszter személyes utasitására, külön felállitott páncélszekrényben zárva kellett tartani, s a felesleges részeket pedig elégetni.

De térjünk vissza az Imrédy miniszterelnök által bekért javaslatomhoz:

"Kivánatos lenne kormányzatunknak - javaslom továbbá - a magyar élet ujraépitése, tehát ugy közjogi, gazdasági, szociális stb. problémák rendezése tekintetében a törvényes felhatalmazás alapján kibocsátandó rendeleti utra lépni.". "Amennyiben a törvényhozás egy évi korlátozással ezt nem adná meg, ugy az országgyülés felosztalásával a szükségrendeleti utra térni, s ugy oldani meg a sürgős szociális, gazdasági, alkotmányos, közigazgatási stb. problémákat, s egy év leteltével széleskörü és demokratikus választójog alapján uj választásokat tartani, s a megtett intézkedések megerősitését kérni".

"Indokolják ezt nemcsak a visszakerülő területek életviszonyai, csonkaországunk szegényes társadalmi, szociális, gazdasági strukturája, politikai életünk egészségtelen volta, de a vajudó Középeurópa is, amely talán már holnap,- éppen a magyar területi problémák megoldása tekintetében - ugy lelkileg, mint fizikailag felkészült,

tettekre kész és esetleg áldozatok tudatos vállalására elkélt nemzetet fog az ország vezetőitől megkivánni".

"És minden valószinüség szerint - irom tovább - rövid időn belül visszatér a Szent Koronához Kárpátalja és Szlovákország is; erre kell számitani Erdély tekintetében is"

"Lehetséges, hogy e területek visszatérése fegyveres beavatkozás nélkül, békés uton fog megtörténni. Ennek előfeltétele, hogy a szlovák és rután néppel megegyezés jöjjön létre, illetőleg ezeket a területeket az azon lakó népek kivánságainak, törekvéseinek sérelme nélkül tudjuk beilleszteni a magyar államiságba anélkül, hogy az ország kormányzását, törvényhozását megnehezitenénk, vagy lehetetlenné tennénk.

Imrédy miniszterelnök rövidesen - közismert okok miatt - megbukott s a javaslat valószinüleg irattári sorsra jutott.

1940 év őszén pedig Teleki Pál miniszterelnök hivatott, s arra kért, hogy részére három-négy cikk keretében, foglaljam össze elgondolásaimat, amelyeket a belügyminiszter átnézése után örömmel nyujtottam át sajtófőnökének.

A világesemények akkor már dübörögve rohantak, a nagy mérkőzés már kibontakozóban volt, igy a magyar életnek nem engedtek időt arra, hogy komolyan alkotmányjogi problémákkal foglalkozzék akkor, amikor a világválság tüze hazánkat is minden pillanatban elborithatta.

A gondolat tehát csak gondolat maradt, s elsüllyedt az iróasztalok és a könyvespolcok szürkeségei között, hogy alkalmas időben ujra figyelmeztessen és utat mutasson a magyar kérdések egészséges rendezésénél, amelyet nemcsak nemzeti életünk beteges tünetei, de az idő és a nemzetközi viszonyok alakulása már akkor is kérlelhetetlenül sürgettek.

x x x

És a háborus világtörténések forgatagában az események gyorsan is peregtek; a megoldatlan problémák, a kormányzati nehézségek pedig sokasodtak, s ezek a körülmények, valamint a kiélesedett pártharcok még jobban mutatták a nemzet lázas és beteg állapotát, s az országot, most már a két bécsi döntés és az események által területileg meggyarapodott országot beteg intézményeivel együtt, -a nagyhatalmi erők mérkőzése, majd a kiméletlen hitleri megszállás, s az ezzel kapcsolatos féktelen nyilas tobzódás közepette - kérlelhetetlenül sodorták a harmadik katasztrófa, mégpedig nemcsak a politikai, de a megértett társadalmi katasztrófa felé is, amely 1945-ben és az utána következő években be is következett.

VI. F e j e z e t

A magyarság ujabb szétdarabolása és a személyi kultusz tobzódása

A Kárpát-és a Dunamedence nagygondolata - mint láthattuk - a Horthy-rendszerben sem kapta meg s kormányzati rendszerénél fogva nem is kaphatta meg a szilárd pilléreket.

E korszak politikája ugyanis a nagyhatalmi érdekeken hiúsuló és beteges pártérdekeken ugrándozó politika volt, amely félt nemcsak a nálunk alig ismert demokráciától és a nagy tömegeket érintő egészséges szociálpolitikától, de a Kárpát-medence más népei tekintetében is értetlenül állott, és még mindig az 1848-1918 közötti időkbe és kormányzati rendszerébe merevedve nézte azok kivánságait és problémáit.

Bár egy feszült nemzetközi légkörben és a két bécsi döntés /1938-1940/, valamint a kárpátaljai és a délvidéki események következtében visszakerült részekkel az ország területe és a magyarság száma, amelyhez még jelentős nemzetiségi népek, tömegek is kerültek, több millióval erősen meggyarapodott, de az ország határa csak észak-keleten érte el a Kárpátok gerincét.

A nagyhatalmak világméretü mérkőzésében, amelybe a kormányzat értelmetlenül belesodorta az országot, a magyarság végül is kifulladt s az 1944/45. években a területileg megnagyobbodott, de már harctérré vált Horthy-Magyarország a külpolitikai baklövések, majd a háborus események és a német beavatkozás során, valamint a különböző propaganda és pártharcok kiméletlen, nem egyszer esztelen tüzében lelkileg megosztva összeomlott s fegyverletételével kapitulált.

Uj világ kezdődött; nálunk azonban uj jelszavakkal és cselekedetekkel. A történelmi határkő 1945-öt mutatott.

Felszabaditottak az imperialista német csizma taposása alól, de a moszkvai fegyverszüneti szerződésben visszaparancsoltak a gyászos emlékü trianoni határok mögé, ismét leszakitva és rabságba hajtva, népszavazás nélkül, milliós magyar tömegeket és jelentős területeket s mindezt- még az izzó háborus gyülölet és düh atmoszférájában - a ~~későbbi~~ párizsi békeszerződés szentesitette és az akkori magyar kormányzat pedig ratifikálta (1947 évi XVIII. t.c.)

Az agyonbombázott s a nagyhatalmak haderői által összetaposott, kifosztott és romok között vergődő ország, még hozzá a szenvedélyes pártharcok közepette, hamarosan a bosszu és gyülölet országa lett, amely - a polgári gondolat mellett döntő 1945 és

T győzelem elött álló nagyhatalmakkal kötött
béketépes és Tarsult Hatalmakkal 1947 februar 10-én kell

1948 évi választások után - gyorsan és kíméletlenül balra tolódott.

Megpróbáljuk ebben a fejezetben egészen röviden összesüríteni és nagy vonalakban ismertetni a magyarság guzsbakötését a személyi kultusznak kendőzött és nevezett viharban. Esztendőkig tartó nagy vihar volt ez a magyarság életében, amelyben, ha voltak is nagy erőfeszítések, ha papiroson volt is alkotmány, valamint egy ujfajta, nehezen meghatározható politikai rendszer, szabadság és jog, a valóságban azonban csak szörnyü terror volt, amelynek nemcsak az egyszerü emberek ezrei, de nemegyszer embertelen módon államfő, miniszterek, képviselők, közigazgatási és gazdasági vezetők, valamint egyéb "Korifeusok" is áldozatul estek.

Nagy vonalakban és jellegzetességeiben ismertetni kell ezt a romboló és forrongó világot is, mert oda - a politika kiszámithatatlan utvesztői között - még mindig visszacsuszhatunk, hogy a járható ut és a kibontakozás annál világosabban táruljon fel előttünk, amely nemcsak a Kárpát-és a Dunamedence népeinek, de Európának is eminens érdeke.

A második világháború utáni első években ebben az országban minden kavargott, szilárd vonalak és pontok nem alakultak ki.

A Debrecenben 1944. december 21-én összeült Ideiglenes Nemzetgyülés a magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjévé nyilvánitotta ki magát s december 22-én tartott ülésében miniszterelnökké dálnoki Miklós Bélát választotta s megalakitotta a kormányt is.

Budapest és a Dunántul birtokáért akkor még kemény harcok folytak. A németek és Szálasi nyilas kormánya csak 1945. április 4.-én menekültek el az ország területéről, aminek történetét számos munkában már publikálták.

Budapest felszabaditása után Debrecenből a kormány a fővárosba költözött s megindult a politikai élet is. Ez az 1945 és 1947. évi országgyülési választásokon, majd a szociáldemokrata és a kommunista pártok egyesülésével érte el a csucspontját.

Folytatás a — 85/2 — lapon

Folytatás a — 85/2 — lapon

Az első években békeszerződés még nem volt; a Szövetséges és Társult Hatalmak Ellenőrző Bizottsága örködött, a Szovjetunió főparancsnoka elnöklete alatt, az ország felett addig is, mig a békeszerződés el nem készül, s azt nem retifikáljuk.

Ennek előfeltétele - a győztes hatalmak kivánságának megfelelően - egy becsületes, tiszta választás volt.

1945 szeptember 13-án az ideiglenes nemzetgyülés elfogadta az első valóban demokratikus magyar választási törvényt (1945 VIII.tv.). Ennek alapján tartották meg az első nemzegyülési választásokat 1945 november 4.-én. Ezt a törvényt kiegészíti, illetőleg módositja az 1947.XX.tv., valamint az 1949.IX.tv. és az 1949.XX.tv.(alkotmánytörvény) 62-66 szakaszainak alapelvi rendelkezései.

A békeszerződés azonban csak 1947 február 10.-én került aláirásra, amelyet az 1947 XVIII.törvényünkkel retifikáltunk. Ez a békszerződés rendkivül sulyos rendelkezéseket tartalmaz, s a Moszkvában 1945 január 20.-án kötött fegyverszüneti szerződés rendelkezéseinek megfelelően kimondja, hogy az 1940.augusztus 30.-án kelt bécsi választott birósági határozat semmis és érvénytelen, s Magyarország és Románia között visszaállitja az 1938 január 1.-én fennállott határt (1.§.2.p.). Ugyanigy rendelkezik az 1938.november 2.-án kelt bécsi választott birósági határozattal kapcsolatban Csehszlovákiát illetőleg (1.§.4/a.p.), s ezen felül más rendkivül sulyos rendelkezések mellett még arra is kötelezi a nagyhatalmak haderői által összetaposott, bombázott és kifosztott szerencsétlen országot, hogy 1945 január 20.-tól számitott 8 év alatt árucikkekben (gabonanemü és más áruk) 300 millió amerikai dollár értékben jóvátételt fizessen. Ebből 200. milliót a Szovjetuniónak, 100 milliót Jugoszláviának és Csehszlovákiának (23.§.) Megjegyezzük, hogy Németországgal szemben jóvátételt nem állapitottak meg.

A pártok (kisgazda, paraszt, szociáldemokrata, kommunista és demokratikus pártok egy Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, majd Magyar Függetlenségi Front, később Hazafias Népfront átfogó szervezet keretében) hangoskodtak, sokszinü programot adtak, s koalíciós alapon próbálták jól vagy rosszul elinditani a magyar életet, s felszámolni azt az eszmei zürzavart, amely egy megpróbált, romokban heverő és a háborus politikai perek tömege alatt nyögő ország népére nehezedett.

Igy az első évek hol reményekkel, hol sötét gondokkal multak el. Folyt a kötélhuzás, amelynek nem egyszer drámai fordulatai (a szocializálás mértéke, a tervgazdálkodás, a Marchall-tervvel kapcsolatba ujjáépitési kölcsön felvétele, a bankok, stb. államositása, és más problémák) a napvilágot látott publikációkból jól ismertek. De az 1950-es évekre már minden megváltozott, a hatalmi tulsuly - a nemzetközi helyzet következtében - kelet felé tolódott el, s a már 1945-ben bekövetkezett első földlökéseket további lökések, földrengések követték, amelyekben már elsüllyedt - legalább is külsőségeiben - Szent István maradék, megcsonkitott állama, alkotmányával, lobogójával és cimerével együtt. Ha formailag megmaradt is, a valóságban azonban eltünt az 1848, illetőleg 1867 óta divatozó, s annyi bajnak szülőoka, az u.n. parlamentáris kormányzati rendszer is, mert a törvényhozás

Folytatás a -85/b- lapon

A pártok (kisgazda, parazsi, szociáldemokrata, kommunista és demokratikus pártok egy Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, majd Magyar Függetlenségi Front, azután Függetlenségi Népfront, később, Hazafias Népfront átfogó szervezet keretében) hangoskodtak, sokszínű programot adtak, s koalíciós talapon próbálták jól vagy rosszul elindítani a magyar életet, s felszámolni azt az eszmei zürzavart, amely egy megpróbált, romokban heverő és a háborus politikai perek tömege alatt nyögő ország népére nehezedett.

Ezt az u.n. akkori frontpolitikát, s annak színekben gazdag, nemegyszer fájdalmas tobzódását mutatja be a "Magyar Nemzet" 1977.évi publikációjában Pintér István - Szabó Bálint. Ezekből a cikkekből is kitünik, hogy milyen politikailag is alacsony szinvonalon és eszközökkel folyt az akkori politikai élet egy összeomlott, kifosztott országban, mert - lehet mondani - az élet-halál harcot vivó pártok vezéreinek nem a helyes, megfontolt országépités, de a hatalom megszerzése, a posztok megtartása, vagy gyarapitása volt a céljuk, s ez tombolt tehát a címében is gyakran változott frontpolitika neve alatt is, nemcsak a parlamentben, de az egész országban, bizonyságául annak, hogy az akkor divatozó kormányzati rendszer, ha lugyan rendszernek nevezhető, sulyosan beteg volt, s az csak paktizásoknak és huncutságoknak nyujtott tág teret és lehetőséget.

Igy az első évek hol reményekkel, hol sötét gondokkal multak el. Folyt a kötélhuzás, amelynek nem egyszer drámai fordulatai (a szocializálás mértéke, a tergazdálkodás, a Marchall-tervvel kapcsolatos ujjáépitési kölcsön felvétele, a bankok, stb. államositása, és más problémák) a napvilágot látott publikációkból jól ismertek, különösen Nyárádi Gábornak a "Magyarország" 1977.évi évfolyamában, "Gazdaságtörténet" cim alatt publikált cikksorozatából.

A politikai pártok harca és polarizációja igy az 1947.évi választások után csak fokozódott, napról-napra durvább lett, s 1950-re már minden megváltozott, a hatalmi tulsuly - a nemzetközi helyzet következtében - kelet felé tolódott el, s a már 1945-ben bekövetkezett első földiókéseket további lökések, földrengések követték, amelyekben már elsüllyedt, - legalább is külsőségeiben - Szent István/maradék, megcsonkitott államo/ alkotmányával, lobogójával és cimerével együtt. Ha formailag megmaradt is, a valóságban azonban eltünt az 1848, III. 1867 óta divatozó, s annyi bajnak szülőoka, az parlamentáris kormányzati rendszer is, mert a törvényhozás ben

és kormányzásban más elvek, szabályok léptek élet.be.

Az 1946. I. t.c. alapján már köztársasági elnököt is kaptunk, majd az 1949. XX.t.c.-el uj alkotmányt. Az 1949.XXI. ~~törvénycikk~~ pedig ugy rendelkezik, hogy az 1946. I.t.c. alapján választott köztársasági elnököt az országgyülés tagjának kell tekinteni az 1949. XX.t.c. hatálybalépésével s az Elnöki Tanács megválasztásáig az államfői jogokat az 1946. I.t.c. alapján választott köztársasági elnök gyakorolja.

A haza és a nép azonban lassan-lassan elmerült az akkori terror-politika tengerében, amelyben csak szolgálni, dolgozni és görnyedni szabad az ország népének s az az egyedüli feladata, hogy vezetőinek eszköze, labdája és uszályhordozója legyen.

Ennek következményeképpen lassan-lassan elsüllyedtek a régi politikai és a háboru utáni kisgazda, paraszt, polgári demokrata és szociáldemokrata pártok is. Egyszerüen eltüntek; hol politikai huncutsággal, hol egyszerü erőszak alkalmazásával. Vezetői és szervezői - előbb, vagy utóbb - de osztoztak a volt "Fasiszta" vezérek sorsában. Vagyis börtönökben, emigrációban, nem egy esetben pedig akasztófán, vagy más embertelen módon végezték be politikai pályafutásukat.

Csak egy "népfront"-nak nevezett s fedőlapnak szolgáló politikai valami maradt meg, amelynek feladata az ahhoz tartozó vezérekkel és más gyökértelen politikai figurákkal együtt a propaganda szinekbe öltöztetett parancsoknak "népi" és "demokratikus" végrehajtása, valamint népszerüsitése.

Elsüllyedt a régi vármegyék, a járások, a községek és városok korábbi s már régem rozogává vált magyar formája; el az egész közoktatási és nevelési rendszerünk s ezekkel együtt elsüllyedt, eltünt, vagy a nyomorba, nem egy esetben külföldre menekült, vagy pedig börtönökbe került régi értelmiségi rétegünk szine-java.

Folytatás a -86/a- lapon

Elsüllyedtek az emberi szabadságjogok, amelyeket részben részletesen a Párizsban 1947 február 10.-én kelt, s a Szövetséges és Társult Hatalmakkal kötött, az 1947 évi XVIII.törvénnyel pedig retifikált szerződés, valamint az 1956.évi I. törvénnyel ugyancsak törvénybe iktatott Egyesült Nemzetek alapokmánya is tartalmaz.

Ismételjük itt meg ezeknek a ratifikált nemzetközi szerződéseknek egyik rendelkezését: "Magyarország minden szükséges intézkedést megtesz aziránt, hogy a magyar fennhatóság alá tartozó minden személynek biztositja faji, nemi, nyelvi, vagy vallási különbség nélkül az emberi jogok és az alapvető szabadságok élvezetét, ideértve a vélemény-nyilvánitás, a sajtó és közzététel, a vallásgyakorlat, a politikai vélemény-nyilvánitás és a nyilvános gyülekezés szabdságát." (1947.XVIII.tv.2.§.1.p.)

És hol voltak ezek a nemzetközi szerződésekkel is biztositott jogok ebben a személyi kultusznak nevezett időszakban? - kérdezhetjük joggal, amikor a személyes élményeink alapján csak azt láttuk, hogy - lehet mondani - csak a megfogyatkozott, guzsbakötött kétkezi magyar maradt meg az ezeréves földön, amelyért az ősöknek annyi vére, verejtéke és könnye hullt.

Megmaradt tehát a nép; az évtizedeken át megtévesztett és egy ujabb világháboru zivatarában megpróbált és megtépett nép! Részére pedig valamit emelni, épiteni kellett, hogy fedele legyen, amely alatt tengődhessen, dolgozhasson, hogy legyen egy szervezete, amely munkájában, földi életében irányithassa és vezethesse.

Az erényeivel, hibáival és bűneivel elsüllyedt régi Magyarország helyébe tehát - az említett törvényekkel - uj Magyarországot: a Népköztársaság Magyarországát ácsolták felibe. Nem kérdezték meg, hogy hogyan épitsék, alakitsák és rendezzék be uj otthonát. Az már formájában készen állott, hogy azután oda bekényszeritsék, belökdössék azt a népet, amely évszázadokon át vitézül őrt állt a Kárpátok medencéjében.

Ennek a magyarság felé ácsolt népköztársaságnak van ugyan elnöke, és elnöki tanácsa, de ezeket nem a nép választja. Van egykamarás országgyülése, de annak tagjait nem a nép küldi a törvényhozásba, hanem annak jóformán ismeretlen figuráit diszes szavazólapokon, az előre összeállitott, ugynevezett népfrontos egységlistán, egy szavazási és nem választási cirkusz keretében, urnába dobással csak megerősiti. Van kormánya, amely azonban a rangban a kommunista párt titkára és az elnöki tanács elnöke után következő elnökével együtt, nem a nép választotta országgyülés bizalmát élvezők testülete.

Van megyei, járási, városi és községi tanácsa, valamint végrehajtó bizottsága, amelyeknek tagjait nem választják, de népgyüléseken, vagy tömegszervezeti összejöveteleken való jelölés és egységlisták alapján, az országgyülési képviselőkhöz hasonlóan, szavazási komédiákon megerősitenek.

És van egy kommunista pártja, a politikai "népfront" ugynevezett motorja, amely elködösitett szervezeti felépitésével /központi bizottság, politikai bizottság, azoknak titkárai stb./ - valamint kiképzett vezetőivel, egy általuk kiválasztott, lelkileg és anyagilag megvásárolt élcsapattal és katonáival egy szerencsétlen népet irányitanak, hajszolnak és örökös félelemben tartanak.

Ezek a dróton rángatott s nem egyszer az Andrássy ut 60-nal fenyegetett kommunisták, titkárok, képviselők, népnevelők, bizalmiak, brigádvezetők, élmunkások, stb., akik között szép számmal akadnak eltévelyedett emberek, bünözők, tudósok, szakértők, protestáns püspökök, egyházilag kizárt és büntetett katolikus papok, sőt jóhiszemü emberek is, a hátuk

mögött álló és jól megszervezett rendőrséggel, államvédelmi szervekkel és a létértvaló rettegéssel hoznak törvényeket, rendeleteket, hstározatokat és itéleteket, amelyekkel az ezeréves magyar mult, a magyar állameszme és függetlenség, a demokrácia, az emberi szabadságjogok, az emberi méltóság egy-egy darabját mindig letörik, eltemetik.

Ez azt is jelenti, hogy a személyi kultusznak ebben a szörnyü világában az intézmények jelentősége és szerepe, legyenek azok törvényhozási, kormányzati, birói, közigazgatási, vagy más szervek, teljesen elhomályosul, jelentéktelenné válik; vezetői és kiszolgáloi pedig mindenre képes figurákká torzulnak el, akik inkább számok, mert nem egy törvényes rend alapján, de lelkiismeret nélkül parancsra dolgozó, jóformán ismeretlen emberek.

A nemzeti élet vártájáról igy népi szinvonalra süllyesztik a magyart és a kizsákmányoló kulák, gyáros, iparos és reakciós jelszavak alatt adóval, beszolgáltatással, birságokkal, terv-és békekölcsön jegyzésekkel, elkobzással és börtönnel irtóhadjáratot hirdetnek és folytatnak minden anyagilag és lelkileg független ember ellen, hogy állami bérmunkássá süllyesszenek parasztot, ipari munkást és értelmiségi embert.

Ezeknek a magyaroknak csak egyet szabad! A bálványnyá emelt Sztálint és Rákosit éljenezni, dicsőiteni és a rendszert tömkéneznl.

Ezek a személyi kultusz világában állampolgári kötelességek.

És ezek az ugynevezett állampolgári kötelezettségek nem türnek kritikát, zugolódást, sztrájkot, morgást vagy tiltakozást. Minden rabszolgának behunyt szemmel kell tudomásul venni a parancsokat, a szavazási komédiákat, az elhurcolásokat, deportálásokat, kifosztásokat, a szörnyü büntető pereket, a megbélyegző itéleteket, a felajánlásokba, munkversenyekbe burkolt robotmunkát és az előirt, vagy önkéntes beszolgáltatási kötelezettségeket, amelyek mind-mind a nép, a demokrácia, a szabadság nevébeb, az életszinvonal emelése érdekében történnek.

Ezeket ordítja, bizonygatja az irányitott rádió, szinház, film és a sajtó százszor és ezerszer; főképpen azért, hogy a rendszer gondolatát belebeszélje, hussá és vérré formálja és tudatositsa az emberekben.

Ezt a képet, ezt a gondolatot intézményekben, gazdasági és társadalmi formákban is nap-nap mellett elénk állitották. Ezért ültették át galopp tempóban s egyszerü másolati formákban ugy a politikai, mint a gazdasági és közigazgatási élet területén a szovjet rendszer intézményeit és gyakorlati elveit s ezért indították el oktatási rendszerünket is ebben a kerékvágásban.

Az egyetemeken, ahol az értelmiség szine-javának kell az életre készülni, már uj oktatási rendet vezettek be, amelynél a Szovjetunió felsőoktatásának tapasztalatait tartják szem előtt. Ez azt jelenti, hogy pl. a budapesti Tudományegyetem Bölcseszeti karán is uj marxista-leninista tanszéket állitottak fel, amelynek legfőbb hivatása, hogy a többi egyetemeinken és főiskoláinkon folyó ideológiai oktatást irányitsa és ellenőrizze.

A marxizmus-leninizmus oktatását az összes egyetemek minden évfolyamán bevezették, ugyanugy, mint az orosz nyelv kötelező oktatását. Ezeket és a szovjet intézményeket népszerüsitik a nagyobb városokban felállitott orosz intézetek és szovjet-magyar társaságok is,

A tankönyvek kiadásánál is a szovjet felsőoktatás eredményei és tapasztalatai vezetik a kormányzatot. A kiadandó egyetemi tankönyvek egyik részét a magyar tudósok irják, a tankönyvek másik része pedig "kitünő" szovjet tankönyvek magyar forditása.

Ez az irányzat tombol a tudományok területén is.

"Mi olyan tudományt akarunk felépiteni, - mondotta a Magyar Tudományos Akadémia 125. évfordulóján rendezett ünnepségen annakelnöke - amely a marxizmus- leninizmus alapján áll és amelynek leghatalmasabb fegyvere a dialektikus materializmus".

Majd - többek között hozzáfüzte: "hogy a szocialista módszereknek megfelelően már megkezdették a tudományos munka tervszerüsitését is."

Ez az irányzat és szellem vonul végig különben már a közép-és elemi iskolák tanrendjén és értelmetlenül elferditett tankönyvein is.

Ennek célja semmás, mint meghóditani a fiatalságot, mindent materializálni és tagadni az Istent.

Nincs Isten! Nincs lélek és Isten előtt való felelősség! - olvashatták az elemista tankönyvekben.

Nincs magyar mult, történelem!

A magyar mult, az ezer év minden dicsőségével hazugság volt! "Szolgaság, elnyomás", mert- ahogy az iskolások is énekelték - " ez volt a rend ezer évig!"

Csak egy van: ..... Sztálin!

Minden körülötte anyag; legyen az kő, vagy ember. És mindegyiknek a nagy bálványt kell szolgálni; dicsőitemi és tömjénezni. Az ő képével és nevével vannak tele az iskolák, tankönyvek, filmek, utcák, kirakatok és a börtönök. Csak ő a nagy, a bölcs, az igaz és a csalhatatlan! - s igy csak róla és a bolsevisták világáról irnak, festenek, szónokolnak és énekelnek.

És ez a szellem: a u.n. bolsevista szellem szakadt a mezőgazdaságra, az iparra és a kereskedelemre is!

A mezsgyék széléről hamar kiverik az 1945-ben levert cövekeket, amelyek a földet végre a dolgozó parasztság kezére juttatták. A különböző kényszerintézkedésekkel, tagositással, aránytalan adóztatással és beszolgáltatással kolhozokba, termelőszövetkezetekbe, államositott ipari üzemekbe és kereskedelmi nemzeti vállalatokba kényszeritik a függetlenséghez, egyéni termeléshez, tevékenységhez szokott magyart.

Mindez azonban nem megy könnyen, káromlás és kétségbeesés nélkül!

De megy, mert a megfélemlitett ember, a lelkileg megnyomoritott ember , nemegyszer a családért, a gyermekeiért és a kenyérért aggodó és százszorosan megpróbált magyar meghajlik a rendszer korbácsa előtt, hogyha tengődve is, de tovább mehessen a tövises uton s megvárhassa a feltámadást és a szabadságot!

És a meghajlitott, megalázott, nemegyszer pedig elesett magyarnak türni kell; ..... birkamódra türni a

lenyelni szótlanul mindazt, amit felé orditanak, vagy szemei elé tárnak.

"A Szovjetunió elévülhetetlen érdeme"- mondotta pl. Rákosi 1950. november 26-án, az országos bányászértekezleten - "nemcsak abban áll, hogy felszabaditott bennünket, de azóta is minden téren apró munkával segit bennünket és az az "apró munka" nem is olyan apró, mert pl. rendelkezésünkre bocsátja a legjobb szovjet szakembereket, a legjobb mérnököket, a legjobb tudósokat és a legjobb munkásokat is, akik megtanitanak bennünket mindarra, amit a szovjet nép 33 esztendő nehéz munkáján keresztül sajátított el."

Mit jelentettek és jelentenek az ilyen tények és szavak?

Hiszen ezeknek semmi közük a demokráciához és a szociálizmushoz, - annál kevesbbé, mert a társadalmi igazságtalanságokat, a kizsákmányolást, a kormányzati zavarokat más módon és módszerekkel is meg lehet oldani és orvosolni, amire ezer és egy példát találhatunk, nemcsak pl. Svájv, Finnország, Anglia, Franciaország, Ausztria, az U.S.A. életében, de a mi történelmünkben is.

Hálunk azonban a személyi kultusz időszakában ez az jelentette, hogy egy ilyen mérgezett politikát csak örökös izgalmak, megrázkódtatások légkörében lehet folytatni. Ennek megteremtéséhez pedig szines politikai sakkhuzásokra, perekre, tömeges deportálásokra, munka-és internáló táborokba hurcolt áldozatokra és bünbakokra van folyton szükség, valamint állandó megfélemlitésre.

Igy termelődtek tehát ki, egymás után és taktikai sorrendben: a kizsákmányoló földbirtokos, gyáros, bankár, a fasiszták kategóriája; majd ezek leteritése után /1951/ - a divatozó kulák és a spekuláns fogalmak, amely elnevezések hordozói az akkori rendszer legnagyobb mondvacsinált ellenségei s épeen ezért az ujságok, plakátok, szemináriumok, politikai és párt-beszámolók kigunyolt és agyontámadott figurái.

Pedig ezek is emberek voltak! Legtöbbször munkában megizzadt, tisztességben megderesdett emberek, akik jóformán nem is tudták, miért kapták ezeket, az akkor divatba jött jelzőket, amelyek megpecsételték sorsukat, tönkretették életüket és családjukat.

Pedig - ahogy ezt akkor magyarázták - ez nagyon egyszerü volt.

Kulák valaki azért, mert 15 holdnál több földje van. Nem számit az, hogy azt megfeszitett munkával, takarékossággal, tisztességben és közmegbecsülésben megőszült fej-

jel szerezte. Mert van, azért kulák; azért ellenség!

A gazdasága, két keze és szorgalma független megélhetést biztosit s ezért pusztulnia kell, mert még nem rabszolga, még nem TSZCS-be bevert bérmunkás.

Istentől adományozott tehetsége van; gondolkozni, épiteni tud s éppen ezért szembekerül azzal a rendszerrel, amelyben csak keveseknek lehet esze, csak nagyon kevesen gondolkozhatnak s kevesen zsákmányolhatnak ki.

De paraszti vonalon ez csak kezdet volt, mert ezután jönni kellett a kisebbeknek, az 1 - 15 holdasoknak is,akik akkor még nem férhettek be a kulák vagy egyéb diszes kategóriába. Vagy igy, vagy ugy, de ezeknek is ott kellett hagyni a földet, ott kell hagyni lovat, ökröt, juhot s minden más jószágot s előbb, vagy utóbb bevonulni a "közös"-be.

Nem volt érdekes és nem is lesz érdekes az, hogy micsoda lelki érzést és robotot vált ki ez abból a magyar parasztból, aki nem proletár és nem szolga, de természeténél fogva olyan ember, aki a földet és a jószágot szereti és kedveli s a sajátjában, ha kell, látástól vakulásig örömmel s nemegyszer fütyörészve dolgozik; azt csinositja, igazitja s ha nehezen is, de gyarapitja; saját lovát, ökrét és másfajta jószágát a legnagyobb szeretettel és büszkeséggel neveli és gondozza.

Ennek a kategóriának is el kell tünni, mert saját földjén, saját fejével és szivével, de az előregyártott tervektől, papirosoktól és dogmáktól függetlenül dolgozik és termel!

Reakciós vagy osztályidegen valaki - az akkori dogma szerint -, azért, mert életének gyökere a multba kapaszkodik, mert régen földbirtokos, vezető tisztviselő, katonatiszt, gyáros, kereskedő vagy iparos volt, aki csak mások"kizsákmányolásából", munkájából élt. Mit számit az, hogy kitünő, megbecsült köztisztviselő volt, vagy pedig virágzó gazdaságot, gyárat, kereskedelmi, vagy ipari vállalatot, szociális intézményeket teremtett, amely számtalan embernek nyujtott békés, megelégedett életet és hogy becsületes szervező és irányitó munkából élt.

Pusztulnia kell, a deportáltak listájára és sorsára kerül, mert a multból itt maradt"csökevény", az elmult rendszer képviselője és propagandistája.

Klerikális, mert Isten dicsőségét, a szeretet, a meg-

segítés, a türelem és a béke igéit, valamint a szellem világát hirdeti. Templomba ..... az Isten házába jár. Imádkozik, vagyis Istennel beszélget s gyermekeit vallásos hitben neveli.

Ez pedig nagy veszedelem egy olyan rendszerre nézve, amelyben az erőszak, az önkény, a javak kíméletlen elkobzása, és az emberi méltóság megvetése, az anyagiasság a dogma és a szabály.

Ahol az örökös háborgatás, háboruskodás békét, a szolgaság és a feltétlen engedelmesség szabadságot jelent.

És kérdezzük: mi köze mindennek a szociálizmushoz, a demokráciához, - no és az Egyesült Nemzetek Szervezete által is elfogadott "Emberi Jogok Deklaráció"-jához?!

De menjünk tovább!

Bércsaló, normalizitó és szabotáló mindenki, aki visszaél, lázit, vagy elégedetlenkedik a termelési renddel, a kíméletlen munkaversennyel, a munkafelajánlás, a selejtmegtakaritás, a különböző tervekben előirt és határidő előtt elvégzendő munkával szemben; mert nem vet gabonát zuhogó esőben, nem kapál száraz időben s nem vágja le, vagy töri le előirt határidőre a buzát, illetőleg a kukoricát. Nem ültet gyapotot és citromfát; nem tudja legyőzni a természet erőit!

Spekuláns, mert az állami boltok kikerülésével ad és vesz; vagy az üzletek előtt tejért, tojásért, kenyérért stb. sorban áll, vagy pár kilógramm élelmiszert kamrájában felhalmoz; kukoricáját, vagy burgonyáját, stb. disznóival, marháival, vagy tyukjaival megeteti, vagy pedig feketén értékesiti.

És igy tovább! Mindig ujabb és ujabb rétegek kerülnek az örökös forradalom fogaskerekei közé, melyek felőrölnek, porrá zuznak minden vagyont, értéket és emberi függetlenséget, hogy végül is megteremtsenek egy olyan világot, amelyben csak engedelmes és egy hamis, imperialista célokat szolgáló ideológia emlőin táplálkozó szolganép fiai végzik, gondolkodás nélkül, a fizikai és értelmi munkát, mint valaha a fáraók, Dzsingiz kánok és Szulejmánok rabszolgái és szolganépei azt tették.

Tehát itt nem is lehet aristotelesi, vagy montesquieui értelemben kormányrendszerről beszélni, azt elemezni, vagy jó és rossz oldaláról mérlegelni. Itt olyan erők dolgoznak is rombolnak, amelyek - én legalább is ugy láttam - egyidőben a hit és nemzeti érzés világát is rohamozzák, mint minden emberi bajnak a forrását és okozóját.

És ebben a világban a harangok még szólnak, de nem annyira a nándorfehérvári győzelemre való emlékezésül, mint inkább csak a félórás ebédszünet kezdetére való figyelmeztetésül.

A templomokban az igét is hirdetik még, az Evangéliumot is magyarázzák, de Isten szolgáinak, a szeretet és békesség hirdetőinek egy jó részét már elhurcolták, a pásztor nélkül maradt templomokat pedig itt-ott nálunk is bezárták.

Tehát ebben a rendszerben harc folyik itt; harc, egyházi síkon is!

Mondhatjuk, hogy a kereszt és a sarló-kalapács áll szemben egymással, ellenére annak, hogy nagyon szépen megférhetnének egymás mellett, amit számos példa, de a későbbi kormányzatunk értelmes politikája is igazol.

Ebben az időszakban tehát Krisztus egyháza mérkőzik a materialista ideológia - személyi kultusz köpenyébe öltözött - embereivel, a hivők tömegei pedig az egész sátáni rendszerrel!

Egy filozófiai téboly sorra meg akarta renditeni az elmékben az örök igazságokhoz való ragaszkodást. Csak rombolt, de nem állitott semmi komoly és értelmes dolgot azoknak a mérföldköveknek /Isten, haza, család, erény, hagyomány tekintély, tisztelet/ helyébe, amelyeknek segitségével az emberek az életben járni, haladni tudnak.

A harc hullámzott - esztendőkön át - ravasz taktikával, a tömegek érzékenységének figyelembevételével és a vallásszabadság papirosleplével folyt.-

Voltak ugyan megegyezések, de ezek tartalmilag nem sokat értek. Papirrongyok, amelyek csak lepleztek, taktikai célokat takartak, mert a cél, a kérlelhetetlen és nem is tagadott végcél, akarat és szándék: az emberek s emberi lelkek meghóditása és Istentől való elszakitása volt.

Ezt bővebben nem is kell magyarázni. Adva volt magában a rendszerben; egy olyan rendszerben, amely a nyers erő-

szakra épült, amely az embert a majomtól igyekezett származtatni, az emberi méltóságot és szabadságjogokat csak elkendőzve, elködösítve ismerte, a fiatalság lelki nevelését pedig erőszakkal magához ragadta.

Ez a rendszer tehát, mérhetetlen távol állt s mindig távol fog állni az örök igazságoktól, az ötezeréves, kőtáblákra vésett erkölcsi szabályoktól és másban, mint harcban nem is állhat Krisztus egyházával.

Nagy harc volt ez! Harc, amelyben főképpen a katolikus egyházak és vezetői mutattak példát és bátorságot. Nappal mellett hitet tettek az örök Isten és parancsainak szolgálata mellett s egy-két kivételtől eltekintve, bátran szembeszálltak a földi hatalom köpenyébe burkolt, durva erőszak hatalmi tobzódásaival. A biboros hercegprimás és az utána következők utat mutattak; nehéz és tövisekkel teli utat, amelyet a kálváriával együtt százak és ezrek inkább választottak, mint a Tizparancsolat és Isten kétezeréves egyházának: a szeretet, a szegények és elesettek egyházának árulását és megtagadását.

Kiállásuk Isten mellett millóknak adott hitet, erőt és lelki megnyugvást. Nemcsk kint, az akkori sivár életben, de száz-és százezer lecsukott, elhurcolt, lelkében és szívében.

A börtönök lakói a primásban látták az igaz ügy vértanuját, a kint nyomorgók és remegők pedig a hitettevés és bátor kiállás magasztos példáját.

Nem félni és nem remegni, de hitet tenni Isten és egyháza mellett! zugott és zug folyton a börtönök, a földalatti kazamáták vasajtóin keresztül.

És hiába kobozták el az évszázados egyházi iskolák ezreit, az annyi nemes és emberbaráti célt szolgáló egyházi intézményeket; hiába nehezitették meg a vallásoktatás és vallásos nevelés kérdését; hiáby figurázták ki és nehezitették meg a templombajárást, emeltek jog forrásává a nyers erőszakot, a hivő emberek soha nem látott tömegekben szorongtak és imádkoztak ebben az időszakban is a még nyitva hagyott templomokban, mert lelkükbe a Teremtő bölcsesége által bele van oltva a jó, a nemes, az igaz, a szép és az emberséges gondolata.

Mert nyomoruságukban, tehetetlenségükben és ezer bajukban, valamint a rendszertől való rettegésükben csak az Istenben és nem földi bálványokban találtak megnyugvást, vigasztalást és biztatást.

És zengett az ének és szállt az ima ..... szólt a könyörgés és peregtek a könnyek, ... sok-sok százezer és millió megpróbált magyar könnye és imája!

A másik oldalon, ... nemegyszer kihivóan, szemben a templomokkal és a bálványok képeivel feldiszitett utcán, trikünökön s termekben pedig ott vonult és szorongott a kirendelt és vezényszóra orditozó tömeg, hogy dicsőitse földi bálványait és azt a világot, amelyben mindenki szolga, brigádban, vagy versenyben dolgozó állami bérmunkás, fegyelmezett proletár, vagy katona.

Nekem, aki mindezt mint ipari munkás végigélhettem és láthattam, ugy tünt, hogy a templomok tornya itt is, ott is mintha belebámulna ebbe a kavargó világba, a két egymásnak ellentmondó: az egy örök Istent és a bálványt tisztelők, imádók világába, amelyek még látszólag egymás mellett hal dnak, de az egyik még zsoltárt és Mária-éneket zeng, a másik pedig proletár indulókat harsog.

Az utóbbi azonban zajosabb, hangosabb volt és nem volt falak közé szoritva.- Vitte a szél, akkordjait pedig hordta az utca.

"Fel-fel ti rabjai a földnek", " fel-fel te éhes proletár!" zugta és orditotta nem egyszer az utcai tömeg.

"Elnyomás, szolgasors; ez volt a rend ezer évig!" - énekelte teli torokkal itt is - ott is az iskolás gyermeksereg.

Énekelte és fujta, mert ezt tanitották és parancsolták.

Soha ilyen elnyomásban, jogfosztásban és szolgasorsban nem volt még a magyar!

Soha ennyi hazugság, megtévesztés nem esett meg ebben az országban!

Bár "szabadság" ~~köszöntötték~~ mondták egymást ebben a kormányzati korban az elvtársak, a "szabadság"-nek ez az országa hatal-

mas drotkeritéssel és aknazárral volt akkor még körülvéve, hogy innen meg ne szökhessenek a szabadságot kedvelő emberek s ebbe a paradicsomba be ne jöhessenek azok, akiknek más országokban nincs elég szabadságuk.

És mégis még mindig - amint azt az "Első Könyv" fejezeteiben részletesen olvashatjuk - ezrek és ezrek szöktek életük kockáztatásával a "szabadság" hazájából, mert nem tudták elviselni a szabadság lplébe göngyölt szolgaságot, az állami bérmunkát, az emberi munka és erő kiméletlen kizsákmányolását, a nehéz és becsületes munkával szerzett javak elkobzását, a deportalastól, az elhurcolástól és börtönöktől való félelmet és azt a "szocialista" demokráciát, amelyben csak a pártnak és embereinek van mindenhez és mindenkihez joga és hatalma.

Az egyház és a nemzeti eszme küzdelmével volt, egy tudatosan elferditett és mereven gyakorolt ideológiával, amely nem békét és szociális épitést és demokráciát hozhat , de csak ujabb katasztrófát eredményezhet.

Ez a harc folyt éveken át, a szinen és a lepel alatt. Bár sok a takaró, a lóláb azonban kilátszik, kilóg a posztó alól.

Az egyháznak azonban nem uj az ilyen harc. Sokat rohamozták, támadták és ostromolták már. Az üldözést Nero római császár alatt szenvedte el a keresztény időszámitás 64. esztendejében. A császár felgyujtatta Rómát s bünbaknak a római kereszténveket állitotta oda. Erre megkezdődött a történelem egyik legkegyetlenebb keresztény-üldözése, amelynek Péter és Pál apostolok is áldozatul estek.

Az egyház közel kétezeréves története folyamán voltak ugyan időszakok, amikor az üldözés nem volt általános, de Jézus halála óta eltelt századok egyike sem volt teljesen mentes az üldözésektől s nem szüntek meg Jézus hiveinek szenvedései.

Az egyház isteni eredetét éppen az bizonyitja a legjobban, hogy a legvéresebb üldözések sem voltak képesek azt teljesen kiirtani, sőt az üldözésekből került ki rendszerint megujhodva, megerősödve.

"Te Péter vagy és én erre a kősziklára épitem fel egyházamat és a poklok kapui sem diadalmaskodhatnak rajta!" - mondotta Jézus több, mint kétezer éve Péternek.

Péter apostol, az első római püspök kinszenvedési keresztje állott ott, ahol ma az egyszerü galileai halász sirja felett a világ legnagyszerübb temploma emelkedik s ahonnan a kereszténység fénye, dicsősége és melege a világ minden tája felé, tehát az akkori u.n. vasfüggönyön át is a legerősebben sugárzott.

Hirdeti, akkor is hirdette, mindent átütő erővel sugározza Krisztus dicsőségét és az evangélium igéit, amelyek millió és millió embernek hite, erőssége, vigasza és reménysége.

A nagy hadvezérek, lánglelkü államférfiak, tudósok, bölcsek, véreskezü zsarnokok, nagy földi bálványok mind meghaltak, ledőltek és jó vagy rossz emlékük csak a történelem lapjain él.

Ki szereti, vagy gyülöli ma például Nagy Sándort, Julius Caesart, vagy Napoleont? Ám a közel kétezer éve ezelőtt kerestrefeszitett Jézust még ma is millók, százmilliók szeretik ugy, hogy képesek érte mindenüket, még életüket is feláldozni.

Hányszor mondanak le az ő kedvéért még ma is az élet minden kényelméről, öröméről és élvezetéről és elmennek ezer veszély között népeket tériteni, hogy eleget egyenek az ő parancsának:

"Tanitsatok minden népet és kereszteljétek meg őket az Atya, Fiu és Szentlélek nevében!"

És különösen a Rákosi rendszer alatt hányan viseltek fájdalmat, szenvedést, börtönt, deportálást, munka-és internáló táborokban szabadságfosztást, vagy más hosszu kálvária zokszó nélkül, nyugodt lelkiismerettel, mert fülükbe csengenek szavai:

"Ha valaki én utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel keresztjét és ugy kövessen engem!"

És hányan és hányan ~~keresnek~~ keresnek buban, bajban, szerencsétlenségben és veszedelemben nála segitséget, mert hiszen hozzájuk szól a szózat:

"Jöjjetek énhozzám mindnyákan, akik megfáradtatok és roskadoztok az élet terhei alatt és én megnyugosztlak titeket..."

Ezt a Jézust és az evangéliumban meghirdetett igéket a XX. századnak sem lándzsás, sem pedig sarló - kalapácsos bálványa nem tudja s nem is fogja megdönteni, sem pedig annak egyházát megsemmisiteni.

Sziklaszilárdan, a lelkekbe beágyazva él és áll ugy Krisztus, mint egyháza s hirdeti továbbra is a szeretet és a béke uralmát; az elesettek megsegitését és az ember megbecsülését, hogy Isten országába vezessen minden hivőt és igaz békességet teremtsen az emberek között.

De nem fogja eltiporni a nemzeti eszmét sem, vagyis a népnek, - bármily kicsiny is legyen az - ahhoz való jogát, hogy sajátos életét a maga választotta és demokratikus életformák között élhesse s kulturájával, gazdasági életével saját köntösében és sajátos lekületének kibontásával, az emberi jogok és méltoság tiszteletben tartásával szolgálhassa az egyetemes jót, szépet, igazat és nemeset.

Minden ideológia merev; előbb-utóbb eltörik, vagy szétporlik!

A dogmák, a szektás életformák malomkövek közé kerülnek: a titokzatos élet malomkövei közé.

Az Istem malmai pedig őrölnek. Amint az idő kereke halad, amint a harc folyik, ... a malmok - előbb, vagy utóbb - de elmorzsolnak bálvánnyá merevedett földi nagyságokat s ezek által épitett rendszereket is, mert szemben állnak az egyetemes jo nagy erkölcsi törvényeivel s egy véges emberre, egy társadalmi osztályra, vagy azokkal együtt valamilyen dogmára próbálnak, akarnak épiteni s nem számolnak azzal, hogy a tudomány, a technika is halad s ezzel egyidejüleg változnak a társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai élet -egyéb viszonyok, amelyek merev, nemegyszer elavult problémákhoz, ideológiákhoz már nem simulhatnak, vagy alkalmazkodhatnak.

A multnak emlékekben, tapasztalatokban gazdag tárháza, az Andrássy ut 60., a börtönök, az internáló táborok világa, a parasztélet, a bujdosás meglátásai, a gyárak kéményei között eltöltött hosszu esztendők, - és a szeretett szülők meleg emléke meggyőződéssé formálta bennem, hogy csak materialista világnézet alapjám nem lehet megelégedett, boldog emberi életet formálni, sem pedig egészséges államot, társadalmat tartósan berendezni.

Még kell valami, metafizikai, lelki ..... nem érzékelhető - hogy ugy mondjam - valami, mert maga a véges értelem

sem oldhat meg nemegyszer olyan problémákat, amelyek a tövises földi uton adódnak s előbb, vagy később hirtelen elénk állnak, ~~s~~ nem"véletlenek", ahogy azokat a materialista filozófia egyes tudósai minősitik. Csak Isten közelsége és a hozzá vezető utak követése az, amely a földi megpróbáltatásokon és nehézségeken nagyobb botlások és zuhanások nélkül átsegithet; nem egy esetben pedig lelki csndet, földi megelégedést és boldogságot nyujthat.

A történelem is azt bizonyitja, hogy a kommunizmus csak kevéssé fejlett és kevéssé differenciált gazdasági és társadalmm élettel egyeztethető össze s vagy erős és elnyomó hatalomra van szükség, hogy tartosan fennmaradhasson, vagy pedig olyan magas erányekre , mint pl. a szerzetes rendeké.

A kommunizmust és a szabadságot ugyanis egyszerre akarni nem lehet, mert ahol szabadság van, ott nincs kommunizmus s ahol kommunizmus van, ott nem lehet szabadság és igy nem lehet igazi, emberi értelemben vehető igazi demokrácia.sem.

A gyakorlati életben tehát az u.n. szociálista, vagy kommunista államok, vagy birodalmak különleges formákban, - vagy kendőzött lepelben jelentkeznek. Ezt a személyi kultusz tombolásának röviden ismertetett magyarországi időszaka és az utána következő 1956-os esemlnyek fényesen igazolják s világosan mutatják a magyarság guzsbakötését és mérhetetlen szenvedését, amelynek részleteit, illetőleg töredékeit - személyes élményeim alapján - a munka "Első Könyv"-e tartalmazza.

Ismertetni kellett ezt a szörnyü terror rendszert is, az 1848-as kormányzattörténet, valamint a Tiszák és Horthyék országlása mellett, hogy se oda, se ide soha többé visszautat, amelyen a magyarságnak haladni kell, hogy a röviden ismertetett katasztrófák sorozata után betölthesse azt a hivatását, amelyre az ezeréves multban és a jelenben a Kárpát-és a Dunamdence térségében, - éppen egy egészséges kárpát-dunamdencei politika érdekében, - kötelezve volt s jelenleg is kötelezve van.

VII. f e j e z e t

A történeti kormányzat kiépitése és a magyar politika útja a Kárpát- és Dunamedencében

A magyar állameszmét mindig történelmi erők és adottságok élették s a jövőben is azok fogják formálni, mert az ütközőpontot - lehet mondani - hadak-utját képező Kárpátmedencében ez a legnagyobb, s legfontosabb erő, amely az itt lakó népeket a multban is összefogta, s ma a második világháboru és az azt követő események hatása alatt, nemzeti egyéniségük és nemzeti egyenranguságuk elismerésével, a jövőben is testvéri egyetértésben össze fogja fogni.

Történészeink irják: Magyarország földjén a történeti kor kezdete óta kelta, trák, szkita, szarmata, germán, szláv és török népek hosszu sora talált hazára. Közülük nem egy hosszabb időre is megvetette lábát az ország egyik vagy másik részében; a hunok és avarok a Kárpátmedence egész területére kiterjesztették uralmukat, de a természettől egységesnek alkotott terület politikai és kulturális egységét létrehozni és állandósitani sem nekik, sem a világhóditó latin és frank hatalmaknak nem sikerült.

Történelmileg belátható időn belül a magyar volt az az egyedüli nép, amely ezen a területen a politikai és kulturális egységet megteremteni, s a hazát kereső népek és hóditó nemzetek támadásait visszautasitva, évszázadokonát fenntartani tudta.

A Kárpátmedence egész területére kiterjedő uralom megalapitása a honfoglaló/k/ erdeme, de az uralom állandósitása, a politikai egység megteremtése, Szt.István müve, s ez a mü a magyar faj, a magyar szellem és a magyar erő legnagyobb alkotása -/Hóman-Szekfü:Magyar Történet I.k.237.l./, mert évszázadokon át a XIX.század közepéig, figyelemmel volt az ország speciális, főképpen nemzetiségi viszonyaira és adottságaira, amelyekkel az ország alkotmányos és kormányzati, valamint közigazgatási

berendezésénél (Erdély, Horvátország, Felvidék, a környező kis államok és a nagyhatalmak) mindenkor számolni kellett és kell, mert e viszonyokban rejlik a törvények ereje és szelleme s együtt ezzel a magyar élet ujjáébredése és kivirágzása.

A korábbi fejezetekben röviden és tömören ismertettük azokat a főképpen alkotmányjogi és kormányzati, valamint az ezekkel kapcsolatos közigazgatási okokat, amelyek Kossuth (1848-49) és a Tiszák Magyarországát (1867-1918), majd a Horthy - Bethlen - Gömbös-ék Csonkamagyarországát (1920-1945), végül pedig Rákosiék Magyarországát (1945-1956) kérlelhetetlenül a katasztrófák felé sodorták, mert kormányzati rendszerüknél s azokban gyökerező okoknál fogva nem oldhatták meg azokat a nagy belső problémákat (demokrácia, emberi jogok, nemzetiségi kérdés, földkérdés, választójog, nő és a szociális egyéb kérdések), amelyek pedig az utóbbi, több mint 100 év alatt kérlelhetetlenül jelentkeztek és megoldást követeltek.

Vázlatosan és ezekkel kapcsolatban bemutattuk két koncepciónak összeütközését és mérkőzését is abban a reform időszakban, amikor Széchenyivel szemben Kossuth is felcsapott politikai építésznek s hihetetlen szerencsés körülmények között diadalra vitte egy olyan kormányzati rendszer bevezetését (- amely mint láthattuk - az elkövetkező évtizedekben is katasztrófa-sorozatokhoz vezetett.

Mi ugy hisszük, hogy viharokkal teli élet meglátásai alapján és figyelembevéve azt az egyszerü követelményt is, hogy már egy egyszerü építésznek is ismernie kell mesterségének tudományát, vagyis az építészet elveit és szabályait; azt a területet, ahol épiteni akar s azt az anyagot, amelyet használni kiván. De ez még mind nem elég! Az épület koncepciójában ezeken kivül egy elképzelésnek, fantáziának is kell lenni, mégpedig praktikus, konstruktiv elképzelésnek, mert hiszen azt lakni, illetőleg valamilyen célra használni fogják.

Fokozott mértékben jelentkeznek ezek a követelmények egy politikai építésznél , akinek óriási dimenziókkal kell számolni, s számtalan tényezőt, tehát nem csak anyagot, de népeket, nemzetiségeket, s azok szokásait, erkölcsi, s lelki adottságait, a geográfiai, vizrajzi stb. tényezőket is figyelembe kell venni.

Felmerül tehát joggal a kérdés, rendelkezett-e Kossuth Lajos ezekkel a képességekkel? Fantáziával, még pedig a :"szabadság"

sarokkövére épitett fantáziával igen, sőt tulzott mértékben a igy messze esett a helyesen épitő és konstruktiv, valamint a belső és külső erőviszonyokat figyelembevevő államférfi képességeitől, mert amikor egy országot, annak alkotmányát kell megreformálni, vagy pedig a könnyelmüen lerombolt, kilencszázéves régi helyébe ujat kell épiteni, s amikor már itt nem kövekkel, fával, betonnal, müanyaggal stb. kell számolni, de a lelkekkel, szivekkel, akaratokkal és szenvedélyekkel, s hozzá itt a Kárpát-medencében nemzetiségi népekkel, tömegekkel, s azok sajátos multba gyökerező életformáival, valamint az autonomiák sorozatával, s mindezek tetejében a külpolitikai adottságokkal, nem könnyü a tervezés és az épités.

Azt a körülményt sem szabad figyelmen kivül hagyni, s ez becsületbeli ügyünk is, hogy a sorozatos és évtizedeken át tartó katasztrófa-politika következtében a magyarság milliós tömegekben kénytelen volt ebből a természeti kincsekben és adottságokban példátlanul gazdag országból kivándorolni, elmenekülni, vagy pedig tehetetlenül, népszavazás nélkül - leszakadni, mert az 1848-ban minden komoly megfontolás nélkül hazárd módon bevezetett u.n. "katasztrófák kormányrendszer"-e sem megfelelő munkát, sem fedelet, sem védelmet és biztonságot, sem pedig a nemzetiségek között békességet, demokráciát és szociális felemelkedést nem tudott nyujtani a tömegeknek és a nemzetiségi népeknek.

A külföldre szakadt magyarok száma igy jelenleg - a megbizható számitások szerint - kb. 5 millióra emelkedett.

Fantasztikus szám ez az ország jelenlegi népességéhez viszonyitva!

Ebből, a Kortárs 1977 juliusi számában közölt adatok szerint, az amerikai földrészen kb. egymillió magyar él, Nyugat-Európában kb. 250.000, az afrikai-ázsiai országokban kb. 185.000., Ausztráliában pedig kb. 35.000.

Ehhez jön az a leszakadt magyarság, amely az 1977 januárjában Romániában megtartott népszámláláson, a hivatalos statisztikai adatok szerint, magyarnak vallotta magát, vagyis 1.705.810 lakos. Ugyanitt 348.444 lakos (főképpen erdélyi) német nemzetiségünek vallotta magát. Szlovákiában kb. 800.000 magyar lakos, Kárpátalján kb. 200.000, Jugoszláviában pedig kb. 500.000 magyar él.

~~Tehát az ország bel- és külpolitikájában ezeket a "kiszakadt" magyarokat sorsát, küzdelmeit, vágyait és álmait is figyelembe kell venni~~

~~Folytatás a 103/a lapon~~

Tehát az ország bel- és külpolitikájában ezeket a kivándorolt, elmenekült és "kiszakadt" magyarokat, illetőleg azok sorsát, küzdelmeit, vágyait és álmait is figyelembe kell veni, s olyan konstrukció felé forditani figyelmüket, amely figyelembe veszi azt a tényt, hogy az állam nem más, mint organizált nemzet, vagy több nemzetnek - szükebb, vagy tágabb értelemben - konfederációs organizációja, az adott körülményeknek megfelelő fokozatokban, s amelyekben az állampolgárok, illetőleg nemzetek demokráciában élhetnek és dolgozhatnak.

Nem félünk példákat és szabályokat keresni az elmult időkből, megtartva intézményekben és szabályokban mind azt a hasznosat, amelyet a forradalmak és katasztrófák, valamint az elmult közeli idők tudtak produkálni, de nem mondhatunk azonban le olyan évszázadokon átkipróbált jó intézményekről sem, amelyeket a forradalmak vagy az idők viharai értelmetlenül lerombol-tak, illetőleg lomtárba tettek.

Igy megpróbálunk a kibontakozásra és a Kárpát- és Dunamedence jövő politikájára vonatkozólag éppen a mult és a közelmult eseményei és tapasztalatai alapján egy helyesnek vélt utat - jobban mondva - egy régi, de kiigazitott, a mai viszonyoknak megfelelően korszerüsitett utat mutatni, amelyen 900 éven át - igaz, hogy más társadalmi és gazdasági viszonyok, valamint külpolitikai adottságok között - már járt, küzdött és verekedett a magyarság s vele együtt az itt élő nemzetiségek, illetőleg nemzetek, hogy a Kárpátmedence egységét megvédjék és fenntartsák a nagyhatalmi törekvésekkel szemben s egyben az itt élő népeket - amelyek nagy részének a magyarság otthont adott - összefogják s közöttük a békés életet biztositsák.

Mert itt, és ebben a vonatkozásban nemcsak a csonkaországról, de évszázadokon a geográfiailag, vizrajzilag, gazdaságilag hozzánk is kapcsolódó Erdélyről, a Felvidékről, Kárpátaljáról és a déli részekről, s a külpolitikai viszonyoktól függően, egy nagyobb konföderációról is szó van, amely területeket az az azon lakó népek problémáit egy, az európai szempontokat és törekvéseket figyelembevevő kárpát-dunamedencei politi-

kának nemcsak joga, de kötelessége felölelni és azok megoldását diadalra vinni ugy a Kárpát- és Dunamedence, mint Európa népeinek békéje érdekében.

Milyennek kell tehát lenni a nemzetiségi béke és európai érdekeket, biztonságot is szolgáló alkotmányos, illetőleg kormányzeti berendezéseknek és intézményeknek, amelyekkel nem kártyavárakat kivánunk épiteni, de olyan konstrukciót törekszünk létrehozni, amely befelé a politikai demokrácia teljes érvényre juttatásával, a szocializmus követésre méltó továbbépitésével egy egészséges kormányzati és a politikától teljesen független közigazgatási rendszer kiépitésére képes, amely azután épitő munkájával, békés magatartásával és centrális helyzetével vonzóerőt gyakorolhat nemcsak a Kárpát-medence népeire, de a Kárpátok peremén kivül élő kis népekre is, amelyekkel 900 éven át testvéri egyetértésben éltünk és ha kellett, védekeztünk az indokolatlan imperialista törekvésekkel szemben.

Emlitsük itt még meg mint példát, hogy a tiz évig tomboló francia forradalom alatt, amikor a philozophia, valósággal bálvánnyá lett (mintha ma is ez a betegség környékezne), s a különböző tanok, ideológiák (Rousseau, Voltaire stb.) dogmává merevedtek, az alkotmányokat pedig sorozatban gyártották és a sok terv között még egy "Plan de République philosophique" is szerepelt, Sieyès abbé korának egyik politikai épitésze, aki - többek között - az Emberi Jogok Deklarációját is megszerkesztette (ma is szerepel, mint az Egyesült Nemzetek Szervezetének Deklarációja) és nemcsak Franciaország, de az egész Európa is a fejében forgott, az alkotmánygyártás tüzében egyszer ezt is mondotta: "La politique n'est pas la science de ce qui est, mais de ce qui doit étre" (A politika nem annak a tudománya, ami van, de aminek lenni kell).

Ehhez még hozzátehetjük az egy évtizedig pusztitó forradalom után Napóleon konzulnak, a modern idők legyik legnagyobb realistájának és államszervezőjének szavait, amelyekkel találóan ezeket mondotta: "A forradalom regénye befejeződött, meg kell már kezdeni az épités történetét és meglátni ami reális, ami lehetséges, a principiumok (vagyis az egyenlőség, szabadság és testvériség) alkalmazásában s nem pedig azt, ami spekulativ és hipotetikus. Más utat követni annyit jelentene, mint philosophálni és nem kormányozni."

Kivánatos lenne tehát kerülni olyan alkotmányos konstrukciót mereven felépiteni a Kárpát-medence világában, amely nem egy esetben komplikált, a tömegek előtt nehezen érthető, s bizony nem is egy esetben egyesek, vagy talán a tömegek szemében is csak a huncutságok, eltorzulások és a burkolt vagy

nyilt diktatura-formákat produkálhat s egyben megakadályozza vagy megakadályozhatja a közvélemény demokratikus megnyilatkozását és szabadságvágyának kivirágzását.

Vissza kell tehát tekinteni az ezeréves multunkba, annak történéseibe és onnan is meriteni!

Éppen ezért mi az egyszerü, mindenki által érthető konstrukció hivei vagyunk.

Lássuk mit mond magyar vonatkozásban az alkotmánytörténelem és bátran ismételjük meg azokat!

A parlamentáris kormányzati rendszer bevezetése előtt (1848.III.t.c.) az államfőt is kötelező jogszabályok alkotása a királyt és az országgyülést együttesen illették. A törvényhozó hatalom tehát történelmi alkotmányunk szellemében megosztott hatalom volt a koronás király és a nemzet (országgyülés) között. A végrehajtó hatalom azonban a király kezében összpontosult s azt - a hadügy és külügy kivételével - a magyar udvari kancellária, a királyi helytartótanács, a magyar királyi kamara, illetőleg a központi kormányzat és törvénykezés egyes közegei: a nádor, az országbiró, a kancellár, a tárnokmester, vajda, és a bán, illetőleg a bánok utján gyakorolta. Ez a kormányzati rendszer nem volt abszolutisztikus, de közel állott az alkotmányos kormányzati rendszerhez.

Merevsége a végrehajtó hatalom tekintetében nyilatkozott meg. A két államhatalom - nevezetesen az államfő és az országgyülés - jogkörének a végrehajtó hatalom tekintetében fennállott tulzottan merev elválasztása ugyanis állandó összeütközést váltott ki a végrehajtó hatalmat gyakorló államfő és az országgyülés között, Miért? Azért, mert az országgyülés vétót nem emelhetett a kormányzati szervek, közegek müködése ellen, azokat törvénytelen eljárásuk miatt felelősségre nem vonhatta s a költségvetés

összeállitására, sem pedig az utalványozás ellenőrzésére befolyást nem gyakorolhatott. Vagyis a végrehajtó hatalom, jobban mondva a kormány felelőssége csak az államfő, de nem egyuttal a törvényhozás irányában jutott elismerésre. A helyes alkotmányjogi fejlődésnek az alapja s az országgyülésnek a végre-hajtó hatalom gyakorlására való befolyása azonban már annyira adva volt, hogy a nádor, aki többek között a végrehajtó hatalom egyik fő szervének, a királyi helytartótanácsnak az elnöke is volt, a király által a rendek (országgyülés) sorából kijelölt négy egyén közül az országgyülés választotta. (1608.k.e.III.t.c.)

A magyar kormányzati rendszer kiépitésénél tehát a jövőben az ebben lefektetett elvet lenne kivánatos kifejezésre juttatni, s a parlamentáris kormányzat, vagy philozophiai ideológiák és dogmák alapján készült minden más rendszer átépitésével és kiigazitásával a régi alapon kellene átépiteni a kormányzati rendszert, amely a nemzet lelkiségének, feladatának, céljainak és a Kárpát- Dunamedence viszonyainak legjobban megfelel. Nevezetesen:

1./ A népképviseleti alapon négyévenként tikosan választandó képviselőház, s lehetőleg korporációs és közvetett választási alapon szervezendő felsőház hatáskörét a törvényhozásban való részvételre, a költségvetési és zárszámadási jogra, általában a kormány müködésének ellenőrzésére, a törvény kezdeményezésre, s a miniszterek szigoru jogi felelősségre vonására, végül pedig - amennyiben a nádor elnevezés már szokatlan, vagy merészebben szólva "kiment a divatból", a miniszterelnök választására kellene korlátozni.

2./ A végrehajtó hatalom feje és birtokosa egy meghatározott időre választott államfő lenne, aki ezt a hatalmát a törvények értelmében a minisztérium, vagy felélesztése esetén a nádori kormány utján gyakorolja s, rendeletei, határozatai és kinevezései csak a miniszterelnök (nádor) vagy miniszteri ellenjegyzés mellett érvényesek.

3./ A miniszterelnököt, vagy nádort az államfő által

az országgyülés tagjai közül kijelölt négy egyén közül három évenként az országgyülés (képviselőház és a felsőház együttes ülése) általános szótöbbséggel választja. (1608.k.e.III.tc.). A jelölés előtt a két ház elnöke s a politikai pártok vezérei az államfő által meghallgatandók. A miniszterelnök (nádor) egy izben ujra választható.

4./ A szakminisztereket (kivánatos lenne ezek elnevezése tekintetében történelmi alkotmányunk fő tisztségeit figyelembe venni) lehetőleg az országgyülés tagjai közül a miniszterelnök (nádor) hozza javaslatba s az államfő nevezi ki s menti fel a miniszterelnök (nádor) ellenjegyzése mellett.

5./ A miniszterelnök (nádor) az országgyüléssel szemben csak jogi felelősséggel tartozik. A jogi felelősségnek megállapitása nélkül, megválasztásának tartama alatt, el nem mozditható.

6./ A szakminiszterek az államfővel szemben politikai felelősséggel is tartoznak, az országgyüléssel szemben azonban csak jogi felelősséggel. Az országgyülési tagságukról, ha ilyennel birnak, lemondani tartoznak; mindkét házban azonban tanácskozási joggal birnak, felszólalhatnak s kivánságra tartoznak felszólalni. (Pl.interpellációs válaszoknál.)

7.) A miniszterek jogi felelősségét ugy az ország törvényeinek alkalmazása, mint pénzének és vagyonának kezelése tekintetében, valamint a jogi felelősségrevonásuknak módját és az eljáró birói fórumot szigoruan körül kell irni.

8./ Minthogy a törvényelőkészités tényleges munkája ma már - tulajdonképpen nem az országgyülés kebelében folyik, mert hiszen az szükséges szakismereteket feltételez, hanem az egyes minisztériumok törvényelőkészitő osztályaiban, az 1848.III.tc. által is már szervezni rendelt államtanácsot az igazságügyi miniszter (országbiró) elnöklete alatt fel kellene állitani. Az államtanács azonban nemcsak a törvénytervezetek szakszerü előkészitésének a feladatát látná el, hanem az államfőnek és a kormánynak minden szakkérdésben állandó tanácsadó szerve is lenne.

Az országgyülés jogkörének a törvényalkotásban való részvételre, a miniszterelnök, ill. nádorválasztásra, a kormány müködésének ellenőrzésére, a költségvetési és zárszámadási jogá, valamint a miniszterek jogi felelősségrevonására való korlátozása nem jelenti a valóságban az országgyülés jogainak megnyirbálását, mert jogai közül csak a miniszterek politikai felelősségre vonásának jogát vesszük el, mely jog különben nemcsak az országnak, de magának az országgyülés tekintélyének is az elmult parlamentáris kormányzati rendszerünk alatt annyit ártott. Ezáltal visszaadjuk az országgyülést igazi hivatásának: a jó törvényhozásnak, s egyben biztositjuk a szakszerü kormányzás lehetőségét is.

Ezzel nemcsak a törvényhozás nyer, de nyer különösen az ország. Miért? Először is lehetővé válik a politikai demokráciának minden szinten (országos, megyei, városi és községi) megvalósitása (ez különben Leninnek is egyik nagy tétele), vagyis az országgyülés képviselőházának stb. becsületes titkos választójog alapján való megválasztása s ezáltal az ország kivánalmainak őszinte megnyilatkozása; megszünnek továbbá a főképpen választási viszszaéléseken vagy rafinált, megtévesztő huncutságokon alapuló, a mindenáron való kormánybuktatásra törekvő éles pártharcok s azok a jelenségek (pártegyeduralom, pártszétforgácsolódás miatti nehéz kormányzás, a kormányzati, illetőleg pártkorrupciónak és a közigazgatás politikai felhasználásának lehetősége, a nemzetiségi pártviták, obstrukciók, stb.), melyek - mint tudjuk - az egészségtelen partlamentáris kormányzati rendszernek, s - mint az elmult évtizedekben több ország életében is láthattuk - más philozóphiai ideológiák alapján készült rendszereknek is szükségképpeni kisérő tünetei. Lehetővé válik ellenben a törvényhozásban való nyugodt részvétel (mindkét ház utasithatja a kormányt törvényjavaslatok beterjesztésére), továbbá a pártoktól független kormány tényeinek szakszerü birálata és ellenőrzése.

A miniszterelnöki tisztség helyett (ez különben

külföldről átültetett elnevezés; "miniszterelnök" (ministerpresident), "miniszter-tanács elnöke" (président du conseil), "első miniszter" (prémier ministe), stb.) a multban gyökerező történelmi nádori tisztségnek teljes fényében való visszaállitását elsősorban az körülmény indokolná, hogy ugy a Szent István létesitette államszervezet, mint a Szent Korona áll amszervezet korában a királyi főtisztek között a nádor foglalta el az első helyet (1848 után a mini szterelnök, illetőleg a mai államszervezetünkben a legfontosabb poszt a párt első titkáráé; csk utána jön rangban az Elnöki Tanács elnöke, mint államfő s csak harmadsorban a miniszterelnök) s tisztsége lassan-lassan országos tisztséggé, köztisztséggé fejlődött, ami által a nádor a Szent Korona első tisztviselőjévé lett. Tisztségének jelentőségét különben már II.Endre 1222 évi Aranybullája is megállapitja s kilencszáz éven át a nagy nádorok egész sorával büszkélkedhetünk.

Megemlithetjük még, hogy az 1848 évi törvényhozás a nádori tisztséget annak fényes multja, tekintélye miatt - mint azt az I. fejezetben is kifejtettük - meghagyta, de annak hatáskörét a felelős kormányzat elveivel összhangba hozni nem tudta. S ahelyett, hogy a nádori kormányzatot a királyi helytartótanácsból, az udvari kancelláriából és a királyi kamarából a kor követelményeinek megfelelően kiépitette volna, a parlamentáris kormányzati rendszert vezette be, s ezáltal a nádori intézményt, történeti alkotmányunk egyik legszebb s fejlődésre hivatott intézményét, (a király halálának, kiskoruságának, távollétének eseteitől eltekintve) életképtelenné tette.

Ez azt jelenti, hogy a nádori intézmény, ha névleg nem is, de a valóságban lomtárba került. Erre vet világot az 1867 VII.t.c.is, amely ki-mondja, hogy mindaddig, amig a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg törvény által szabályozva nem lesz, a nádorválasztás elhalasztatik.

Vagyis ez az intézmény soha sem lett eltörölve, csak nincs és 1867 után sem lett betöltve és hatásköre rendezve.

De indokolná emellett a nádori tisztség rendezését és betöltését az a körülmény is, hogy ezzel az államfő helyettesének kérdése, amely az államfő tartós betegsége, halála, választása, stb. esetén természetszerüleg felmerül, közmegnyugvásra megoldást nyerhet.

A miniszterelnöknek (nádornak) az államfő által kijelölt négy egyén közül három évenként az országgyülés által való választása pedig visszavezet az 1848.előtti történelmi nádori kormányzat akkori formájához, s nemcsak azt biztositja, hogy országos tekintélynek örvendő, s esetleg pártokon felül álló egyén bizassék meg az állami főhatalmi szervek (államfő, országgyülés) egyező akaratával az országlás vezetésével, de biztositja ezáltal azt is, hogy a mai viszonyok között különösen fontos szakminiszteri tárcák, vagyis az országos igazgatási ágak vezetése pártkülönbség nélkül olyen férfiakra bizassék, akik a kérdéses ügyágazatban az ország nehéz kormányzatát vezetni a leghivatottabbak. A választott miniszterelnök (nádor) az egyes tárcák betöltésénél, ha az ország érdekében azt jónak és szükségesnek látja, az államfőnek előterjesztést tehet nemcsak egyes országgyülési pártok képviselőinek, de olyan kivülálló szakférfiak miniszteri kinevezésére is, akiknek munkásságát, szaktudását, az országlásban nem nélkülözheti. Hiszen az eltorzult parlamentáris kormányzati rendszerünk mellett is a multban azt láttuk, hogy a mindenkori kormányelnök igen gyakran nem pártjának parlamenti tagjait, de külső kapacitásokat hoz az egyes tárcákra javaslatba, mert parlamenti pártja nem rendelkezik megfelelő szakerőkkel. Ez a történeti magyar alkotmányos kormányzati rendszer, amely nem pártkormányzaton épül fel, s távol áll a philozophiai merevségek és ködösitések nem egyszer politikai huncutságok alapján épült minden elgondolásától is, nem zárja ki az ellenzéki,

illetőleg különböző parlamenti pártok vezéreinek, kiválóbb erőinek miniszteri kinevezését sem, akik közül igen gyakran nem egy országos tekintély és érték kénytelen volt a közelmultban évtizedeken keresztül az ellenzékiség vagy a hallgatás keserü kenyerét enni, anélkül, hogy a parlamentáris kormányzati rendszer mellett vagy párttagsági könyv hiányában komoly reménye lehetett volna a kormányelnökségre, vagy legalább is egy miniszteri székre.

Az országgyülés egészséges befolyása a kormányzatra ennek ellenére megmarad, sőt mondhatjuk fokozódik. Igaz ugyan, hogy a miniszterelnököt (nádort), akit az országgyülés az államfővel egyetértésben választ és a minisztereket politikailag felelősségre nem vonhatja, de azoknak tényeit szabadon birálhatja, költségvetési és zárszámadási jogát gyakorolhatja, a minisztereket pedig törvénytelen eljárásuk esetén bármikor jogi felelősségre vonhatja és az eljárást ellenük megindithatja.

A miniszterek függetlenségének fokozott védelme és biztositása érdekében kivánatos, hogy azok az országgyülésen tagsággal ne birjának, ha pedig kinevezésük alkalmával ilyennel birnak, arról lemondjanak. Ez nemcsak hathatós biztositék az ellen a nálunk veszedelmesen elharapózott betegség ellen, hogy a törvényhozók egyszersmind mint közbenjárók, a miniszterek és a minisztériumok állandó látogatói és háborgatói legyenek, de egyben megadja a minisztereknek a teljes függetlenséget olyan zaklató kérelmekkel szemben, amelyeket pártpolitikai okokból a Tiszák és Horthyék vagy más rendszerek alatt nemegyszer teljesiteni kénytelenek voltak.

A szakminiszterek müködésének kizárólagos politikai birája az államfő, aki azokat a miniszterelnök (nádor) előterjesztésére nevezi ki, s időre való tekintet nélkül a miniszterelnök (nádor) ellenjegyzése mellett bármikor fel is mentheti. A miniszter helyes vagy helytelen müködéséről, a miniszter tevékenységéből és az országgyülés magatartásából az államfő mindig tudomást szerezhet.

A parlamentáris kormányzati rendszernél például az egyes miniszterek felmentése nemegyszer nehézségbe ütközik, hiszen nemegyszer tanui lehettünk annak, hogy egyes miniszterek a közhangulat ellenére, de éppen a pártszempontok féltékeny megóvása miatt megtartották tárcáikat.

Minthogy sem a miniszterelnök (nádor), sem pedig az egyes miniszterek politikai felelőséggel az országgyüléssel szemben nem tartoznak, azoknak jogi felelősségét az országgyüléssel szemben pontosan és szigoruan körül kell irni. Az 1848 III.tc.-ben szabályozott alkotmányjogi felelősséget pedig többek között oly módon kell módositani, hogy a vád alá helyezés ne csak a képviselőházat, de a felsőházat is megillesse és hogy a felelősség kérdésének birói eldöntése egy külön szervezet alkotmányvédelmi legfelsőbb bíróságra bizassék.

A miniszterelnök (nádor) jogi felelőssége, a miniszteréknek pedig az államfővel szemben fennálló politikai, az országgyüléssel szemben fennálló jogi felelőssége, az országgyülés egyéb jogain felül, elég biztositék arra, hogy a miniszterek a közérdeknek és a szakszempontoknak megfelelően vigyék a gondozásukra bizott tárcák ügyeit.

A jó kormányzat feladata az is, hogy a jogszabályok labirintusában rend, rendszer és áttekinthetőség teremtessék s a törvényhozás elé nem pár nap vagy pár hét alatt készitett, de megfontolt törvényjavaslat terjesztessék. E cél legkönnyebben ugy lenne elérhető, ha a minisztériumok törvényelőkészitő osztályainak, illetőleg szakereőinek bevonásával már az 1848: III.tc.19.§-ban felállitani rendelt államtanács megszerveztetnék. Ennek feladata lenne nemcsak egyes gazdasági, szociális, stb. kérdések szabályozása tekintetében, továbbá a törvényjavaslataok, a kormány és az egyes miniszterek által kiadandó fontosabb rendeletek tekintetében szakvéleményt nyilvánitani, de a kodifikáció nehéz munkáját is megkezdeni és az erre vonatkozó javaslatokat fokozatosan az illetékes miniszter utján a törvényho.-

zás elé terjeszteni. Elég itt hivatkoznunk Franciaországban müködő, s minden vonatkozásban nagy tekintélynek örvendő conseil d'État-ra, mely amellett, hogy a felsőfoku közigazgatási biráskodás funkcióját is betölti, a mindenkori kormányzatnak egyik legfontosabb tanácsadó szerve ugy a kormányzat, mint a közigazgatás ágazataiban. Nemcsak birói, de véleményt adó testület is, amelyet számos esetben a kormány köteles, más esetben tetszése szerint meghallgathat.

Ezek azok az irányelvek, melyeknek alapján kivánatosnak látszik eljövendő kormányzati rendszerünknek a történeti alkotmányunk szellemében való fokozatos kiépitése és egyben a magyar lélektől idegen, meg nem értett, s nálunk annyi bajt okozott parlamentáris, és vagy más philosophiai alapon nyugvó ideológiai jellegü kormányzati rendszereknek ésszerü átformálása. Szükséges és kivánatos ez nemcsak a becsületes kormányzáshoz és a nemzet égető szükségleteit kielégiteni képves törvényhozáshoz, de a lelkekben élő kárpát-dunamedencei magyar politika inaugurálásához is, mely célkitüzéseiben és feladataiban a Kárpátok pereméig, sőt - éppen az európai egyensuly, biztonság érdekében-azon tul kell, hogy tekintsen, megértve és figyelembe véve az ott élő többi népek vágyait és kivánságait is ugy, ahogy azokat a korábbi fejezetekben kifejtettük.

El tehát a parlamentáris gondolattal vagy az ideológiák mezején vagy lejtőjén táncoló minden olyan kormányzeti rendszerekkel, amelyek egyfaju nemzeteknél, mint pl. az olaszoknál, a németeknél, a franciáknál is sulyos bajokat, diktaturákat teremtettek, nálunk pedig már három összeomlást és az 1956-os nagy lázadást segitették elő. Ejtsük már el azt az elvet, hogy "Perisse tout plutot gu'un principe!" (Minden pusztuljon inkább, mint egy principium!) Térjünk vissza a kor követelményeinek megfelelően kiépitendő történeti kormányzati rendszerünkhöz, s adjunk szilárd alapot ugy az elkövetkező, mint a jövő Kárpát-Dunamedencéjét átfogó egészséges magyar politikához.

Legyünk őszinték. Nincs erős állam, ha a kormányzat nem az! És itt hozzá még nemcsak egy megcsonkitott ország kormányzati rendszerének megépitéséről van szó, de egy olyan kormányzati rendszerről is, amely a Kárpát-Dunamedencében vagy azon túlmenő konfederációban berendezendő, vagy abban helytfoglaló Magyarország

az ott lakó nemzetiségi népek, tömegek szükségleteinek is megfelel, figyelemmel az európai érdekekre és törekvésekre. Ugyanis ki tudná megmagyarázni, hogy az uj Magyarország közjogi berendezését hogyan lehetne zavar és krizisek sorozata nélkül - mondjuk pl. a becsületes, titkos választójogon nyugvó parlamentáris kormányzati rendszer ketetei közé beilleszteni, vagy a már szinte vallássá deklarált ideológiák tartópilléreire épiteni! Ugy hiszem, hogy ez esetben is vissza kellene ismét térnünk a nyilt szavazás vagy egyéb s visszaélésekre tág alapot nyujtó választójogi rendszerekhez, azért, hogy itt a Kárpátok-medencéjében törvényt hozhassunk és országolhassunk.

Ha ellenben - még gondolatban is - végleg elejtjük a Magyar nemzetre annyi bajt és katasztrófát zuditó parlamentáris kormányzati rendszert, s fokozatosan módositjuk, helyesen kiépitjük az ideológiák philosophiai ködébe burkolt s a tömegek által meg nem értett, komplikált s a bizottságok tömkelegébe függönyzött kormányzati rendszert, s visszatérve a történelmi magyar alkotmány alapelveihez, kiépitjük - a kor követelményeinek és az utóbbi 14 év alatt eltért eredmények figyelembevételével - a sajátos magyar alkotmányos kormányzati rendszerünket, mely nemcsak a becsületes törvényhozást, de a kormányzásnak állandóságot, függetlenséget, tekintélyt, erőt és szakszerüséget is biztosit, akkor a jövő magyar politikája tekintetében nem látszik akadálya fennforogni a becsületes, titkos választásokon nyugvó népképviseleti rendszer és egy nagykonfederációba torkoló politika inaugurálásának, mert az állami gépezetnek megadjuk a szilárd vonalvezetést, szakszerüséget, valamint a gyors elhatározás és végrehajtás képességét.

A nemzet eljövendő vezetői választhatnak és dönthetnek!

Rá kell azonban mutatnunk arra, hogy a nemzet vezérei egy meggondolatlan, s rossz döntés miatt (1848.III.t.c.) már nemcsak sulyos területi és népességi veszteségeket, de a csapások és szenvedések egész tömegét zuditották a nemzetre és a Kárpát-medencére. A nagy tömegek nem tudják a kormányzati rendszerek közötti különbségeket meglátni, ezeknek értékét, jóságát és használhatóságát lemérni és mérlegelni.

legelni. Ezt nem is lehet tőlük megkivánni. Ők csak azt érzik, hogy nem jól kormányoznak, nem jól közigazgatnak, nem jól gazdálkodnak, nem egyszer magyar és más faju nemzetiségi testvért, népeket egymásra uszitanak, de nem látják azt, hogy az állam gépezetében valami nincs rendben, a rossz és romboló kormányzatnak, közigazgatásnak és gazdálkodásnak rugói pedig ebben vagy abban a kormányzati rendszerben rejtőznek, s a sok hü-hóval pergő "cédulás" vagy nyilt szavazás milyen hatással van vagy lessz a nagy tömegek s ezzel együtt a nemzet sorsára, és jövőjére.

A korábbi fejezetekből láthattuk hogy a parlamentális kormányzati rendszer ugyanugy, mint csak az ideológiák rendszerére épitett törvényhozás és kormányzás nálunk nem a komony népi és nemzeti politikának az eszköze, nem nagy históriai feladatok megépitésének instrumentuma, de a nemzeti erőket guzsbakötő, nemzetiségieket, népeket egymásnak uszitó, eltorzult, hamis vágányokon szaladó kormányzat amely különösen a nyilt szavazás és az ajánlások görbe mankójával, vagy pedig az egypárttisztákkal, s megrendezett 99,8%-os szavazásokkal mindig kitünő eszköze volt a politikából élő középszerüségek kitenyésztésének, a korrupció, a protekciózás és a kijárások elharapózásának, egyszóval a nemzeti erkölcsök megrontásának, de nem a magyar lélek, a magyar szellem egészséges megerősitésének és felhasználásának.

Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy az emberek, nem egy esetben a tömegek elvesztették és elvesztik hitüket, bizalmukat a politikai rendszerek, politikai vezérek és a tul hangosan hirdetett elvek iránt. Megmerevednek, közömbösek, letargiások lesznek és a politika nem érdekli őket. A Tiszák és a Horthyék rendszere alatt milliós tömegek merültek el a nyomoruságos életviszonyokban; hangjuk nem volt. AMa pedig - legalább is nekem ugy tünik, - az anyagi javak mértéktelen hajhászásában és élvezetében sodródnak anélkül, hogy egészséges politizálásra a közügyekkel való lelkiismeretes foglalkozásra gondolnának. Élni, s hozzá jól és könnyen élni, mégpedig a kormányzat és a Párt segitségével. Ez - lehet mondani - a jelszó és az életforma. Nem érzik, hogy ők is felelős részesei egy nemzet közösségének. A közügyekben való aktiv részvételt mondhatni "huncutság"-nak tartják, s vagy tartózkodnak például a választásoktól, vagy teljes közömbösséggel, esetleg félelemből nem választanak, nem beszélnek, véleményt nem nyilvánitanak, de egyszerüen csak szavaznak.

Folytatás: 115/a-lap

Szemük a multban a csendőrön, vagy ma a választási bizottságon és az ünnepélyes kereteken. Félnek, hogy feljegyzik, vagy a választók listáján megjelölik, ha nem szavaznak, vagy bemennek a szavazófülkébe s ott igazitanak valamit a szavazólapon.

Ezeknek szörnyü romboló hatása van. Az ilyen rendszerek nem a közügyek megbecsülésére, tiszteletére, de az önzésre, csak az anyagiak értékelésére, lelkiismeretlen, nemtörődömségre, hozzá a közügyektől teljes visszahuzódásra vezetnek, egyben azt is jelenti, hogy községének, városának, megyéjének és országának ügyei nem a választók ügyei, azt ugysem alulról, de felülről egy szükebb kör vagy réteg intézi, hogy jól, vagy rosszul, az nem az ő gondja, s abban komolyan és lelkiismeretesen résztvenni az adott körülmények között, ilyen, vagy olyan okból, nem hajlandó.

Ennek hatása pedig, mint azt az utóbbi több, mint száz év alatt tapasztalhattuk s bizony nem is egyszer - mint a korábbiakban olvashattuk - szörnyü katasztrófákhoz vezetett.

A történelmi magyar kormányzati rendszer helyesen kiépitendő formájában éppen ezeket a bajokat lenne hivatva orvosolni és kiküszöbölni. Ez a kormányzati rendszer jellegében nem áll messze például a Svájcban és az Észak Amerikai Egyesült Államokban, Franciaországban, Nyugat-Németországban és Finnországban divatozó kormányzati rendszerektől, azoknál azonban sokkal rugalmasabb. Nem parlamentáris, nem prezidenciális, nem kabinet-kormányzás, stb, de alkotmánytörténetünkben gyökerező sajátos magyar kormányzat, mely az államhatalmaknak jogkörét nem merev szigorusággal irja körül és

választja el, de azoknak rugalmasságát az államfői jogok (szentesités, miniszterek kinevezésének és felmentésének, az országgyülés feloszlatásának joga) fenntartása által biztositja anélkül, hogy a demokrácia követelményét: a népképviselet érvényesülését gátolná és a federális vagy autonom részek megfelelő együttmüködését akadályozná.

De milyennek kell lennie a történelmi magyar alkotmány keretében kiépitendő országgyülés képviselőházának? Ennek is a történelmi magyar alkotmányban kell keresni az alapját s oda visszamenni. Hiszen 1608 előtt a politikai nemzetet képező nemesség minden tagjának nemcsak joga, de kötelessége is volt az országgyülésen személyesen megjelenni, s a törvényhozásban részt venni. Csak az 1608. évi I.u. I. tc. éppen az országgyülésen való személyes megjelenés nehézségei és költséges volta miatt, vezeti be a megyei követküldés intézményét, melyet 1848-ig, azaz a népképviseleti és a parlamentáris kormányzati rendszer bevezetéséig, a nemesség vármegyénként gyakorolt Ez azt jelentette, hogy az országgyülés alsóházának tagjait, mint a politikai nemzetet alkotó nemesi rend képviselőit, vármegyénként a nemesség választotta, s egyben megfelelő utasitásokkal is ellátta. Ez volt a helyzet az erdélyi országgyülésen és Horvátországban is, figyelemmel a székely és szász nemzet, valamint a horvátok, szerbek speciális jogaira.

De nemcsak az egész politikai nemzet gyakorolhatta követei utján a törvényhozási jogokat, de maguk a képviselők (követek) a jó törvényhozás érdekében, igy pl. az 1790/91. országgyülésen ugy az alsó, mint a felső tábla tagjainak egy része, nyilvánosan esküt tett arra, hogy az országgyülés ideje alatt igértvagy felajánlott cimeket, hivatalokat és kedvezményeket még az országgyülés után sem fogadja el. A negyvenes években pedig maguk a megyék tettettek ilyen esküt követeikkel. Pest vármegye pl.

1847-ben megeskette követeit, hogy hat éven belül hivatalt vállalni nem fognak.

1848-ban, amikor a rendi képviselet helyébe a népképviseletet vezették,be, vagyis a nemesi Magyaország helyébe a nép Magyarországa lépett és az ország kormányzását a parlamentáris keretek közé szoritották - mint láthattuk - minden megváltozott. Megváltozott, mert a parlamentáris kormányzati rendszer miatt a meglehetősen szük körben politikai jogokkal felruházott nemzetet - talán éppen a nemzetiségi kérdés miatt vagy átkos osztályérdekből - kényszeritették arra, hogy a niyilt szavazás utvesztőjén s a beteg szerkezetü és lelkületü politikai pártokon keresztül gyakorolja politikai jogait.

Márpedig, ha jogokat adtunk és adunk, adjuk meg e jogok becsületes, titkos gyakorlásának lehetőségeit is. A történeti alkotmányos magyar kormányzat kiépitése és az ország jövőbeni federalisztikus berendezése esetén nem lehet okunk félni attól, hogy nemzetiségi viszályok, a demagógia és a politikai stréberek komoly utat és széles körben érvényesülési lehetőséget fognak találni, s a titkosan választott képviselőház az állami életre értalmes törvényeket fog hozni, vagy pedig a kormányzást és a törvényhozást egyenesen lehetetlenné fogja tenni. Hiszen az ország szine-javát magában foglaló, s régi jogkörében ugyancsak ujjászervezendő, lehetőleg korporációs felsőház, továbbá az államfő kiterjesztett jogköre és az u.n. nádori kormányzat stabilitása elháritható minden elhamarkodott lépést s nemcsak a képviselőházat, de a politikai jogok szabad gyakorlásával biró, itt élő nemzeteket is józanságra és megfontoltságra fogja késztetni, az állami élet törvényhozásának és kormányzásának pedig összhangját biztositani.

A titkosság általános bevezetésével kapcsolatos választási rendszernek azonban, éppen az egészséges pártalakulás érdekében, nem szabad a megbukott külföldi példák után szaladni. Hagyjunk már egyszer békét a szavazatok megszéditő szorzásának, osztásának, értékesitésének és különböző kombinációinak. Az egyes pártok választóinak és képviselőinek matematikai arányossága a népképviselet helyes megszervezésének nem nélkülözhetetlen feltétele, mert az állami élet vezetése nem számtani feladat. Az arányosság rendszere nemcsak a pártok elaprózódását segiti elő, de a középszerüségek és tudatlanságnak biztositja a vezető szerepet.

De bármilyen legyen is az országgyülés összetétele és kialakitásának a módja, fő feladatául a jövőben azt kell elismerni, hogy a kormányzatot ellenőrizze és törvényeket hozzon. Ne legyen joga minisztereket megbuktatni, vagy a közéletet obstruálni. Fontos, hogy a két hatalom egyensulyba kerüljön, anélkül, hogy a törvényhozó hatalomtól elvennénk a szakértelmet és a tekintélyt, a végrehajtó hatalomtól pedig az állandóságot és az erőt.

Ki kell tehát ragadni a tényleges hatalmat a pártok kezéből, s azokat józan munkára szoritva, minden érdeket a közösség érdekeinek kell alárendelni. A kormány tehát - megválasztásának idejére - különválik a politikai pártoktól, amelyeknek megvan a maguk szerepe, de azt a kormányon kivül kell betölteni anélkül, hogy a kormányzatra, vagyis az ugynevezett "depolitizált kabinet" -re ránehezednének, s annak munkáját gátolnák. Lehetetlenné kell tenni, hogy az elkövetkező és rendezést kivánó jövőben az államot erőszakkal, vagy politikai huncutságok sorozatával létrehozott mammutpártok vagy merész kisebbségek sajátitsák ki. S ezt kell keresztülvinni - amennyiben az idők és a nemzetközi adottságok ezt lehetővé teszik - a Kárpát-medence egész területén, sőt azon tulmenően, és az ott lakó népek életében is.

Vissza kell tehát térni a történelmi magyar alkotmányhoz, annak "sziklákból épitett alapjaihoz", amelyek a

magyar lélekből, a Kárpát-medence és a körülötte élő népek speciális viszonyaiból, alapvető életformáiból fakadtak, s éppen ezért minden tartós, építő reformpolitikának ezekhez kell kapcsolódni. Mert - véleményünk szerint - csak egy ilyen konstrukció, a történelmi jog szellemében kiterjesztett jogkörű államfővel és korporációs alapon szervezett felsőházzal, valamint a becsületes, titkos választójog intézményesitésével, vagyis a demokrácia és a politikai, gazdasági, társadalmi önkormányzat becsületes biztositásával egyedül képezheti szilárd fundamentumát és biztos alapját a Kárpátok övezte Duna-Tisza medencében épiteni, alkotni vágyó magyar nemzetnek s egyben egy sikeres magyar politikának, amelynek magába kell foglalnia és figyelembe vennie a Kárpát-medence néprajzi helyzetét és történeti-, politikai strukturáját is, hogy együtt és harmóniában épithessük fel a Kárpát-medence, tágabb értelemben a Duna-medence népeinek , megbékélt világát ugy az itt lakó népek, mint Európa jól felfogott érdekében.

Mi ugy látjuk, hogy csak egy erős, kiegyensulyozott Kárpát-medence, vagy azon tulmenő konfederációs terület lehet az európai békének biztos alapja, egyedül képes arra, hogy biztositsa a Duna-medence nyugalmát és rendjét, létrehozza és állandósitsa a természettől egységesnek alkotott, s azt körülölelő terület politikai és kulturális egységét. Magyarország azonban ezt a küldetését csak akkor tudja az ebben a térségben élő nemzetekkel betölteni, ha szétszórt fiait is be tudja kapcsolni ebbe a gondolatkörbe.

Amikor e lapokon - egy élet tapasztalatain, megpróbáltatásain és katasztrófáin keresztül összesürítve - lepergettük a Kossuthok, Tiszák, Horthyak és Rákosiak Magyarországát, és ismertettük azokat az intézményeket és nemzetközi rendszereket, amelyek itt a Kárpátok-medencéjében megakadályozták az egészséges életviszonyok kialakitását, s katasztrófát, katasztrófára halmoztak, vonjuk le belőlük bátran a tanulságokat, s Európára tekintve, inditsuk el a magyarságot, a Kárpátok testvéri népeit és

(a korábbi említett 5. millió magyart)

~~magyarságot, a Kárpátok testvéri népeit~~ és a hazától érdemtelenül leszakadt vagy a házánkból elmenekült lelkeket a helyes uton a kibontakozás felé.

Szemünk csüngjön aKárpátokon, sőt azon tulesŏ területeken is, s az európai nagy rendezésnél követeljük igazságunkat és jussunkat ugy a magunk, mint az itt lakó népek nevében és az egész Európa érdekében.

Egyben ne feledjük, hogy a mult intézményei mindig nagy értékeket képviseltek s fognak a jövőben is képviselni s éppen ezért ennek a fejezetnek a végén még hangozzék el gróf Széchenyi Istvánnak figyelmeztető kiáltása is:

"Csak az, aki a multat tiszteli, tud a jelenben tartósan épiteni"!

x x x

Ehhez a fejezethez szorosan kapcsolódik a jóval később irt, s a jelenlegi vezető államférfiaknak megküldött kisebb tanulmányom, amely a kötet VIII. Fejezetében a következő cimen szerepel: "A nemzet és az alkotmány" - "Ahogy én az alkotmányunk kérdését 1973-ban láttam"

-308- -305- -122-

VIII ~~XIII~~ Fejezet

~~2/ Még ez is elfér kivánkozik!~~

A nemzet és az alkotmány

Ahogy én az alkotmányunk kérdését 1973-ban láttam

~~Megjegyzések "A nemzet és az alkotmány" vitához~~

Jó pár esztendő telt el azóta, hogy a korábbi fejezetekben foglaltakat papirra vetettem. Sőt, az eltelt idő óta 1972-ben már uj alkotmányt is kaptunk. Ennek áttanulmányozása arra ~~kényszeritett~~ szeletett, hogy ujból tollat vegyek a kezembe, s megpróbáljam azt elemezni és boncolgatni.

Bevallom, nem tettem azt szivesen. Megtettem azonban annál inkább, mert az alkotmány kérdésének felvetése, s annak még az 1971. évi előkészitése, illetőleg 25 tagu Alkotmányjogi Bizottság választása, valamint a tervezetnek tömeggyülések, intézmények bevonásával való tárgyalása során, vezető államférfiainknak figyelmét beadványaimban már pár alkotmányjogi kérdésre, főképpen pedig az 1848 óta sorozatosan elkövetett, s többszöri katasztrófához, országösszeomláshoz vezető hibákra is igyekeztem felhivni.

Most azonban már itt van előttem a hosszu tárgyalások után elfogadott és kihirdetett uj alkotmány.

Törvény, jobban mondva alaptörvény ez, amely mindenkit kötelez, tehát tiszteletben kell tartani! A nemzetközi és a belső viszonyokat tekintve lehet jó vagy rossz, a jövőt illetőleg pedig egyes rendelkezései még kiegészitésre, helyes magyarázatra is szorulhatnak. Igy alaposan áttanulmányoztam, s jól "megrágtam".

Minthogy általában minden alkotmány nemcsak az államhatalmi szervek egymáshoz való viszonyát, jogkörét, az állampolgárok jogait és kötelességeit stb. szabályozza, de intézményeivel a nemzetté vált nép jövőjét, szerepét is alapozza, az uj alkotmány egyes, nekem homályosnak látszó rendelkezéseivel kapcsolatosan szükségesnek véltem meglátásaimat a következő napokban "A nemzet és az alkotmány" cim alatt összefoglalni, annál is inkább, mert az ország épitésnél, a magyarság egészséges jövőjének, sorsának kialakitásánál ezeket is lényegesnek hittem, és hiszem.

Ezt a kis tanulmányt 1973 május hó folyamán 1-1 kisérőlevél kapcsán Kádár Jánoshoz, az M.Sz.M.P. első titkárához, Fock Jenő miniszterelnökhöz és dr. Korom Mihály igazságügyminiszterhez is postai uton elküldöttem.

Lássuk tehát, mit tartalmaz ez a kis tanulmány, és közöljük azt itt teljes szövegében, annak ellenére, hogy egyes részeit a kötet VIII. Fejezete is tartalmazza, de tegyük közzé a kapott választ is.

Történelmünk sodrába tekintve - irom tanulmányomban, jól ismerjük, hogy Árpád hazátlanul bolyongó népe immár több mint ezer éve - Németh László szavaival élve - "véredényszerüen" Európának erre az ütközőpontjára, vagyis a Kárpátok koszoruzta Duna-Tisza medencében telepedett le. Szent István bölcsessége pedig a hun, majd az avar birodalom romjain, a nagy kalandozások korszakát lezárva, itt államot alapitott. Ez pedig azt jelentette és jelenti, hogy a harcos és nomád, Bizánctól a Pireneusokig kalandozó, s törzsekre és nemzetségekre tagozódó magyaroknak - lehet mondani - alkotmányt adott, amely a régi jó szokások és az uj törvények alapján a most már igy nemzetté formálódott, illetőleg szervezett népességnek jogait és kötelességeit megállapitotta, s az országot vármegyékre, vajdaságokra, szállástelepekre, autonóm területekre, királyi földekre osztotta, s ezzel a folyton mozgó, kalandozó népességet letelepitette, a kereszténység felvételével és püspökségek alapitásával pedig a keresztény morál törvényeinek követésére kötelezte és mindezeket egy abszolutisztikus kormányzati rendszer kiépitésével ugy belső vonatkozásban, mint kifelé biztositotta.

Ezeknek alapján élt, nagy zökkenőkkel fejlődött, s ha kellett, harcolt az ország népe az Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak és a Habsburgok alatt, mégpedig ugy a Szent István létesitette, mint később, az 1848-ig fokozatosan kialakult rendi államszervezet keretei között.

Ezt az államot és térséget nemegyszer belső bajok vagy imperialista törekvések következtében megpróbálták legázolni és leigázni hatalmas germán, mongol, török és egyéb erők, a kisebb népek is nemegyszer belénk haraptak, de a magyar nép szabadságvágya, függetlenség iránti törekvése, valamint kemény kardja és élniakarása - előbb vagy utóbb - Muhi, Mohács, Nagymajtény, Világos ellenére is megdöntött minden olyan törekvést, amely a Kárpátok medencéjében tartósan be akart rendezkedni, vagy az ország, illetőleg valamilyen része fölött uralkodni szándékozott.

Ennek a földrésznek ugyanis, bár különböző népek lakták, és ma is lakják, sajátos geográfiai helyzete, egységes vizrajza van. Országrészei gazdasági jellegüknél, természeti kincseiknél és adottságaiknál fogva egymásra vannak utalva, s egymást kiegészitik. Fő vasutvonalai és utjai a Duna és Tisza átszelte magyar Alföld felé szaladnak és Budapesten koncentrálódnak, egymás táplálására árut visznek-hoznak, és embert, munkást cserélnek.

A lakossága ennek a térségnek, amelyben a sikság és hegyláncok békésen ölelkeznek, ugyanis ma is nemcsak magyar, de volt s van itt román, horvát, szlovák, német, szerb, rutén és más kisebb nemzetiség is. De a nemzetiségek által lakott területek is át meg át vannak szőve nemcsak magyar szigetekkel és szórványokkal, de nagyobb magyar tömbökkel is.

Ennek a térségnek éppen ezért történelmi sajátossága, hogy állandóan több nép hazája volt, a "magyarok államában mindig laktak nem magyar népek is".

Egy ezredév jóban-rosszban eltöltött története összekapcsolta ezeket a népeket s mindig rájuk nyomta sajátos jellegét, a gazdasági egymásrautaltság pedig megteremtett egy népi megértést, amelyet az utolsó száz évben, vagyis a Kossuth, a Tiszák és a Horthyak rendszere alatt megrontott, aláásott egy elhibázott és téves szemléletü magyar politika, illetőleg ezt a politikát lehetővé tevő uj kormányzati és közigazgatási rendszer alkotmányunkba, illetőleg törvényeinkbe iktatása, amelyeknek és az első világháboru /1914/18/ által felfakasztott gyülöletnek és megtévesztő propagandának, valamint a győztes nagyhatalmak részéről megnyilvánult rövidlátásnak volt a következménye ennek a térségnek nem a helyes, az európai egyensulyt biztositó megszervezése, de könnyelmü, megoldást nem hozó feldarabolása és a véredényszerüleg ma is szétszórt magyarság guzsbakötése.

Tudjuk azt is a történelemből, hogy 1848-ban az általános fejlődéssel és az amerikai, valamint az európai szemlélettel már ellentétben álló rendi alkotmányt nálunk is - még pedig minden forradalom nélkül - lebontották, s egyben a régi rendi képviselet helyébe törvényesen a népképviseletet vezették be. Ez azt jelentette hogy a demokratikus formákban a politikai jogokkal rendelkező nemesi Magyarország helyébe a nép vagy a népek Magyarországának kellett lépni annak minden demokratikus és szociális vonatkozásában,

még pedig nemcsak községi és vármegyei, de országos, tehát törvényhozási és kormányzati, valamint a társországokat és az autonom területeket illető vonatkozásban is. Ez azonban a nemzet és a dinasztia között kirobbant értelmetlen szabadságharc miatt, amelynek részleteit a "Második könyv" tartalmazza - mint jól ismerjük - nem következett be, mert annak a térségnek kormányzását az Angliából kellő megfontolás nélkül átültetett, illetőleg átmásolt, s a mi sajátos viszonyainknak és multunknak nem megfelelő, később parlamentárisnak mondott keretek közé szoritották, s ezzel a bár meglehetősen szük körben politikai jogokkal felruházott népet - talán éppen a nemzetiségi kérdés miatt, vagy pedig az "átkos" osztály-, illetőleg pártérdekekből - arra kényszeritették, hogy a nyilt szavazás utvesztőjén s nem egyszer a beteg szerkezetü és lelkületü politikai pártokon keresztül gyakorolhassa politikai jogait.

Nem lehet-tehát csodálkozni azon, hogy a népből, vagyis a tömegekből, az amerikai alkotmány és a francia forradalom eszméinek megfelelően, nem lett és lehetett nemzet; a demokrácia, az égető szociális és nemzetiségi kérdések nem nyerhettek megoldást, s kérlelhetetlenül jönni kellett az 1918/19-es, az 1945-ös és az 1956-os katasztrófa-sorozatoknak, ahogy a "Második könyv" lapjain részletesen ismertetjük, mert az uralkodó osztályok vagy pártok a demokráciát és a szocializmust kétesen, nemegyszer hamisan leszükitve értelmezték, s azt szük látókörü osztályokra vagy pártokra korlátozták, s igy megakadályozták azt, hogy az egész népből s a nemzetiségekből xxx jogait öntudatosan gyakorló és kötelezettségeit áldozatosan teljesitő nemzet, illetőleg a térségnek megfelelően nemzetek lehessenek, amelyek belső vonatkozásban erőt, kifelé, vagyis az országhatárokon tuli szomszédnépekre pedig vonzó és nem taszitó hatást gyakorolhassanak.

Egy sorsfordulatnak, előbb vagy utóbb, de jönni kellett: egy olyan sorsfordulatnak, amely bátran s most már kiméletlenül hozzá mer nyulni a nagy problémákhoz. Ez - sajnos - a háborus események, a szörnyü pusztitás és jajkiáltások között, az 1918/19-es kisérletek, majd kavargások után csak 1945-ben következett be, s igy esztendőkön át forrt és mozgott minden - lehet mondani - kavargott.

Az ujabb kavargás és forrongás közepette 1949-ben már demokratikus alkotmányt is kaptunk. Ennek árnyékában azonban ismét éveken át tombolt és rombolta személyi kultusz időszaka, hogy végülis beletorkoljon és fulladjon az 1956 évi nagy lázadásba.

Ezután jött a nagy erőfeszitésekkel megteremtett csend, a nyugalmasabb évek periódusa és a komoly alkotások időszaka, vagyis - én legalább igy látom - a forrongások, a forradalmak időszakának lezárulása, s most ujabban pedig - egy esztendeig tartó tárgyalás után - a régi módositása.

A Magyar Népköztársaság alkotmányáról alkotott 1949 évi XX. törvényt ugyanis módositotta s egységes egészbe foglalta az 1972. évi . . . uj törvény. Ezzel évszázados per dőlt el, s a törvény betüiben megszületett az egyenrangu és egyenjogu emberek társadalma, a szocialista Magyarország jogrendszere és államszerkezete. Ez azt jelenti, s kell hogy jelentse, hogy a nép belépett a nemzetté válás időszakába, s a nemzeti keretben minden ember egyben politikai tényező, egyenjogu állampolgár is, amit a törvény 2. szakasza ugy fejez ki, hogy kimondja: a Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé.

Itt azonban nem áll meg, de ugyanezen szakasz /3/ bekezdésében ahhoz hozzáteszi, hogy a Népköztársaságban a társadalom vezető osztálya a munkásosztály, amely a hatalmat a szövetkezetekben tömörült parasztsággal szövetségben, az értelmiséggel és a társadalom többi dolgozó rétegével együtt gyakorolja.

Majd ehhez kapcsolódva 3.§-ában kimondja, hogy a munkásosztály marxista-leninista pártja a társadalom vezető ereje, de az alkotmány 4. §-ában biztositja a társadalmi szervezetek, igy a Hazafias Népfront és a Szakszervezetek részvételét is a szocialista épitőmunkában.

Ez azt jelenti és jelentheti, s sokan ezt igy is magyarázzák vagy magyarázhatják, hogy az alkotmány az állami főhatalmi szervek /Országgyülés, Elnöki Tanács, Minisztertanács és alájuk rendelt szervek / fölé egy társadalmi pártot állitott, amely a már kiépitett hatalmas pártapparátusával és intézményesitett organizációjával döntő módon irányitja vagy irányithatja és befolyásolja vagy befolyásolhatja az államhatalmi szervek bel-

és külpolitikai tevékenységét, azoknak szervezetét és személyi összetételét. Ez pedig - a jövőt illetőleg - ezer és egy veszélyt rejt magában annak ellenére, hogy jelenleg a nyugodt, zökkenőmentes és kivánatos kormányzást biztositja.

A demokratikus állam és annak szervei ugyanis igy - mélyebben beletekintve a dolgokba - könnyen alárendeltségi viszonyba kerülnek egy politikai párt állam feletti organizációjával, amely már abban is kifejezésre jut, hogy pl. nálunk a Párt első titkára rangsorban megelőzi az országos főhatalmi szervek, nevezetesen az Elnöki Tanács és a Minisztertanács elnökét s a Párt Központi és Politikai Bizottsága játssza az ország életében a legfontosabb szerepet. Ez - véleményem szerint - egészségtelen s ugy oldható meg, ha a Párt első titkára egyidőben vagy államfői vagy mi a miniszterelnöki posztot is betölti, amire sok példát találhatunk a szocialista államok életében s azt mindenki természetesnek is találja.

Az előbbi eset a forradalom hosszu időszakában, amikor kemény kézzel és diktatórikus módon kellett nemegyszer intézkedni, indokolt volt, mert forradalmi uton történtek a régi köz- és magánjogi intézményeinknek lebontásai, de ezek befejezésével és a szocialista társadalom kiépitésével, megszilárdulásával nem látszik indokoltnak ennek a kettős államszerkezetnek, illetőleg képnek a további fenntartása annál is inkább, mert Lenin egyik főtétele azt is kimondja, hogy "aki a szocializmus épitéséhez nem a politikai demokrácia utján kiván haladni, az csalhatatlanul abszurd és reakcionárius következményekhez, vagyis torzulásokhoz érkezik ugy gazdasági, mint politikai értelemben".

Ez okos és bölcs tétel, annál is inkább, mert a nemzet az örök, s minden párt sokkal rövidebb életü, mert jogosultságát az ország törvényhozási és kormányzási életében külső és belső erőviszonyok, valamint adottságok, továbbá a megoldandó emberi és emberiességi problémák határozzák meg. Igy tehát jönnek és mennek, kormányoznak és megbuknak, nemegyszer pedig értékes vezetői meg is halnak.

De annál is inkább indokoltnak látszik ennek a kettősségnek a leépitése s egy párt funkcióinak valóban társadalmi térre való

visszahelyezése, mert a forradalmi időszakban a régi ország helyén berendezésében egy egészen uj ország született, amelynek fő célkitüzése, hogy a végre nemzetté vált magyar nép nagy célokban, nemzeti egységben vagy egészséges pártkeretekben tömörülve tovább munkálkodjék a szocializmus felépitésén, s helyi, megyei és országos vonatkozásban pedig szabadon választott képviselői által vegyen részt községe, megyéje és országának ügyei intézésében.

Erre tanithatnak és tanitanak az uj módositott alkotmánynak azok a helyes rendelekzései is, amelyek kimondják:

Az állami tulajdon az egész nép vagyona. Az állami vállalatok és gazdálkodó szervek a törvényben meghatározott módon és felelősséggel önállóan gazdálkodnak a rájuk bizott vagyonnal. A szövetkezetek a szocialista társadalmi rend részei. Az állam támogatja a dolgozók önkéntes társulásán alapuló szövetkezeti mozgalmat, de elismeri és védi a személyi tulajdont is, s elismeri a kisárutermelők társadalmilag hasznos gazdasági tevékenységét, a magántulajdon és a magánkezdeményezés azonban nem sértheti a köz érdekeit.

A Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka. Minden munkaképes állampolgárnak joga és kötelessége, hogy képességei szerint dolgozzék; a Népköztársaság "mindenki képessége szerint, mindenkinek munkája szerint" szocialista elv következetes megvalósitására törekszik.

A Magyar Népköztársaság védi a házasság és a család intézményét, különös gondot fordit az ifjuság fejlődésére és a szocialista nevelésére. De ezeket megfelelő erkölcsi szabályokkal még meg kell tölteni.

A módositott alkotmány részletesen szabályozza ezeken felül az Országgyülés, az Elnöki Tanács, a Minisztertanács, a tanácsok, a birói szervezet, az ügyészség szervezeti kérdéseit, majd a VII. fejezetében az állampolgárok alapvető jogait és kötelességeit is megállapitja.

Leszögezi, hogy a Magyar Népköztársaság tiszteletben tartja az emberi jogokat, amelyeket a szocialista társadalom érdekeivel összhangban kell gyakorolni, és azoknak gyakorlása elválaszthatatlan az állampolgári kötelességek teljesitésétől.

Biztositja a munkához való jogot, valamint a végzett munka megfelelő dijazását. Ugyancsak biztositja állampolgárai számára a pihenéshez való jogot, s azt a munkaidő törvényes megállapitásával, fizetéses szabadsággal, az üdülés megszervezésének segitségével valósitja meg.

Kimondja azt is, hogy az állampolgároknak joguk van az élet, a testi épség és az egészség védelméhez. Ezt az állam az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével valósitja meg.

Leszögezi, hogy az állampolgároknak öregség, betegség és munkaképtelenség esetén anyagi ellátáshoz van joguk s ezt a jogot a társadalombiztositás keretében és szociális intézmények rendszerével biztositja.

Biztositja az 59.§-ban a müvelődéshez való jogot, valamint a 60.§-ában a tudományos és müvészi alkotó tevékenység szabadságát.

A Magyar Népköztársaság állampolgárai a törvény előtt egyenlőek, a felekezet vagy nemzetiség szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetést szigoruan bünteti. Minden nemzetiség számára biztositja az egyenjoguságot, az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást és a saját kultura megőrzését s ápolását. Ennek nagy jelentőségét az alkotmány még kihangsulyozza az 5.§-ban foglalt azzal a rendelkezéssel, amely kimondja, hogy a Magyar Népköztársaság fejleszti és erősiti barátságát a szocialista országokkal, tehát a magyarokkal is lakott Romániával stb. is.

A Magyar Népköztársaságban a nők és a férfiak egyenlő jogokat élveznek. Ezt szolgálják a munkalehetőségek biztositása, a terhesség és szülés esetére fizetett szabadság, az anyaság és a gyermek fokozott törvényes védelme, s az anya- és gyermekvédelmi intézmények rendszere.

A 63.§. biztositja az állampolgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabadságának a jogát, s ennek érdekében az egyházat külön választja az államtól.

A Magyar Népköztársaság a szólásszabadságot, a sajtószabadságot és a gyülekezési szabadságot a szocializmus, a nép érdekeinek megfelelően biztositja, ugyszintén az egyesülési jogot a szocializmus rendjének és vivmányainak védelmére, a kulturális nevelőmunka kiszélesitésére stb.

Biztositja az állampolgárok személyi szabadságát és sérthetetlenségét, a levéltitok és a magánlakás tiszteletbentartását.

Minden állampolgárnak joga van arra, hogy részt vegyen közügyek intézésében, s az állami és a társadalmi szervezeteknek közérdekü javaslatot tehessen. Ezeket érdemben el kell birálni /68.§./.

A választópolgárok általános, egyenlő és közvetlen választójog alapján, titkos szavazással választják az országgyülési képviselőket, valamint a községi, a városi, a fővárosi, kerületi tanácsok tagjait. Ezeket a választók vissza is hivhatják.

A választójog minden nagykoru állampolgárt megillet. A kizárás eseteit törvény állapitja meg. Országgyülési képviselőnek vagy tanácstaggá mindenki megválasztható, akinek választójoga van.

Az alkotmány - mondja a törvény 77. §-a - "a Magyar Népköztársaság alaptörvénye s az abban foglaltak az állam valamennyi szervére és az állam minden polgárára egyaránt kötelezők."

Ezek tehát röviden összefoglalva az uj alkotmány rendelkezései, amelyek tükrében fel kell vetnünk azonban egy pár gondolatot is az életből és a történés-sorozatokból. Ezek ugyanis mindig tanulságosak lehetnek.

Tudjuk azt, hogy az érdekek sokasága, nemegyszer az emberi, valamint a pártszenvedélyek tobzódása és a politikai adottságok miatt nehéz valamit lebontani, s a dolgokat, intézményeket és az embereket a helyükre tenni. De 1848-49, 1918-19, 1945 és 1956 megrázkódtatásai és katasztrófái figyelmeztetnek, hogy egy államférfinek, mondhatjuk politikai épitésznek, figyelembe véve azt a követelményt is, hogy már egy egyszerü épitésznek is ismernie kell mesterségének tudományát, vagyis az épitészet elveit és szabályait, azt a területet, ahol épiteni akar, azt az anyagot, amelyet használni kiván. De ez még nem elég! Az épület koncepciójában ezeken felül egy elképzelésnek, fantáziának is kell lenni, mégpedig praktikus, konstruktiv elképzelésnek, mert hiszen azt lakni, illetőleg valamilyen célra használni fogják.

Fokozott mértékben jelentkeznek ezek a követelmények egy politikai épitésznél, akinek óriási dimenziókkal kell számolnia, s számtalan tényezőt, tehát nemcsak anyagot, de népeket, nemzetiségeket s azok szokásait, erkölcsi s lelki adottságait, valamint a geográfiai, vizrajzi stb. tényezőket is figyelembe kell venni, annál is inkább, mert itt már nem kövekkel, fával, betonnal, müanyaggal kell számolni, de a lelkekkel, szivekkel, akaratokkal és szen-

vedélyekkel, s hozzá itt a Kárpátok medendéjében s az azt körülvevő nemzetiségi népekkel, illetőleg nemzetekkel s azok sajátos, multjukban gyökerező életformáival, valamint az utonómiák, a különlét sorozatával, s mindezek tetejében a külpolitikai adottságokkal és lehetőségekkel... tehát nem könnyü a tervezés és az épités.

Már az országépitő Szt. István és a többi nagy is számolt ezekkel a tényezőkkel itt a Kárpát-medencében és az azt körülvevő térségben, s ha élni, országot megtartani akarunk, nekünk is számolni kell ezekkel a tényezőkkel, amelyek évszázadokon át a magyarságnak helyet és szerepet biztositottak, s helyes politikai vezetés esetén helyet és fontos szerepet kell hogy biztositsanak nemcsak a Kárpát-medencében, de az európai népek életében is.

Amikor 1971-ben az országgyülés elhatározta, hogy 25 tagu bizottságot alakit az Alkotmány módositására, a Párt első titkárához, a Miniszterelnökhöz, a Külügyminiszterhez stb. intézett már emlitett korábbi beadványaimban felhivtam a figyelmet arra, hogy milyen körülmények, történések és események vezettek 1848/49, 1918/19, 1945 és 1956 évi katasztrófákhoz, és az azokkal kapcsolatos szörnyü szenvedésekhez, s felvetettem egy pár gondolatot, amelyek az alkotmány módositásánál talán figyelembevehetők lennének.

Ezekben egyben rámutattam arra is, hogy - véleményem szerint - a forradalom periódusa most már lezárult, az uj intézmények megszilárdulása megtörtént, most már a nemzetté válás periódusába léptünk; lesz uj módositott alkotmányunk, amelynek kereteit ki kell tölteni, tehát a demokráciát most már bátrabban tágitani kell, hogy társadalmi és politikai sikon mindenki érezhesse s öntudatosan vallja, hogy olyan népnek, illetőleg most már olyan nemzetnek a tagja, amelynek keretei között minden lelki vagy egyéb nyomás nélkül beleszólhat még pedig választott követei utján nemcsak községe, városa, megyéje, de országának ügyeibe is.

Emlitsük itt még meg mint példát, hogy a tiz évig tomboló francia forradalom alatt, amikor a filozófia valósággal bálványyá lett, /mintha ma is ez a betegség környékezne/ s a különböző tanok, ideológiák /Rousseau, Voltaire stb./ dogmává merevedtek, az alkotmányokat pedig sorozatban alkották, s a sok terv között egy "Plan de Republique philosophique" is szerepelt, Sieyés abbé, korának egyik politikai épitésze, aki - többek között - az Emberi Jogok Deklarációját is megszerkesztette /ma is szerepel, mint az Egyesült Nemzetek Szervezetének deklarációja/, s nemcsak Francia-

ország, de az egész Európa is a fejében forgott, az alkotmánygyártás tüzében egyszer ezt is mondotta: "La politique n'est pas la science de ce qui est, mais de ce qui doit étre". /A politika nem annak a tudománya, ami van, de aminek lenni kell./ Ehhez még hozzátehetjük az egy évtizedig pusztitó forradalom után Napóleon konzulnak, a modern idők egyik legnagyobb realistájának és államszervezőjének szavait, amelyekkel találóan ezeket mondotta: "A forradalom regénye befejeződött, meg kell már kezdeni az épitès történetét, s meglátni ami reális, ami lehetséges, a principiumok /vagyis az egyenlőség, szabadság és testvériség/ alkalmazásában, s nem pedig azt, ami spekulativ és hipotetikus. Más utat követni annyit jelentene, mint filozofálni, s nem kormányozni."

Nem látszik kivánatosnak tehát a Kárpát-medence világában az uj alkotmányban egy komplikált, nehezen érthető és magyarázható kormányzati szerkezetet látszólag kettős konstrukcióval felépiteni, ami a tömegek szemében is nagyon nehezen érthető s legtöbbször csak a "politikai huncutságok", eltorzulások és a burkolt vagy nyilt diktatura formákat produkálhatja s egyben megakadályozza a közvélemény demokratikus megnyilatkozását, s szabadságvágyának kivirágzását.

Egy Párt ugyanis nem állam, nem állam feletti szerv, s nem is lehet az. Ez különben - véleményem szerint - az alkotmányunk rendelkezéseiből is nyilvánvaló. A Párt vagy a pártok feladata politikai szempontból más, mint az államé, amely egy nemzetté organizált szervezet, amelyben a különböző s nem örök életü pártok, mint a sokszinü társadalom politikai termékei demokratikus uton versenyezhetnek a politikai hatalomért különböző prógramokkal az egyetemes jó, igaz és nemes, becsületes megvalósitásáért, a társadalomban mutatkozó feszültségek megszüntetéséért, s ennek érdekében küzdenek a törvények megtartásáért vagy módositásáért.

Ne feledjük, hogy a nemzet, amennyiben a külpolitikai körülmények és adottságok azt megengedik, az örök, a pártok élete pedig aránylag lényegesen rövidebb időtartamu, az emberi szabadságjogok tiszteletbentartása nélkül pedig a veszedelmek, korrupciók, forradalmak és a diktaturák melegágya lehet.

Az alkotmányunk módositásának előkészitése idején vezető államférfiaink figyelmét felhivtam arra is, hogy a Horthy rendszer is kérlelhetetlenül szaladt a harmadik katasztrófa felé, mert országos sikon sem a nagy szociális, sem a demokratikus problémákat

megoldani nem tudta; kormányzati, elavult közigazgatási berendezése és politikai pártélete pedig sulyosan beteg volt.

Hangsulyozottan kiemeltem, hogy ma más a helyzet, mert a szociális problémák megoldása tekintetében rendkivüli és ma már eredményes lépések történtek, a népből nemzet lett, a politikai demokrácia is tágulóban van stb., vagyis a forradalom időszaka - ugy látom - befejeződött, s az uj intézmények megszilárditásának helyes és reális kiigazitásának időszakába léptünk, s most már látnunk kell, hogy az államhatalmi szervek viszonyának és egyensulyának mérlegelésénél - szerény véleményem szerint - még mindig szükség van megfelelő és az adott körülmények közötti fokozatos lépésekre, tágitásokra, s egy szilárd kormányzati rendszer alapjainak lerakására, amelyeket az elkészült és törvényesen elfogadott alkotmányban /1972.../ még mindig nem láthatunk megnyugtatóan megvalósitva. Itt célzok az államfői hatáskör tágitásának szükségességére /több szocialista országban a Párt első titkára az államfő vagy miniszterelnök, ami sok nehézség áthidalását jelenti/, a miniszterelnöki tisztség jelentőségének fokozására, a miniszteri jogi felelősségének szabályozására, az országgyülési képviselők összeférhetetlenségi eseteire, lehetőleg korporációs alapon felsőház szervezésére /a Szovjetunióban is két ház van, s az 1974 évi választásokon 767 képviselőt választottak a Szövetséggyülésbe, és 750 küldöttet a nemzetiségek szovjetjébe/, az alsó- és felsőfoku közigazgatási birróság szervezésére, /Romániában már megvan, s oda lehet fordulni minden törvénybe ütköző kormány-, község- és párthatározat ellen/ stb., figyelembevéve Leninnek korábban emlitett nagy tételében foglaltakat.

Ahogy külpolitikai szempontból hangot talált a módositott alkotmányban az a szempont is, hogy a Magyar Népköztársaság fejleszti a barátságot a szocialista országokkal s a béke, az emberi haladás érdekében együttmüködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával /5.§./2// s a 61.§./2/-ben pedig kimondja, hogy a Magyar Népköztársaság állampolgárainak nem, felekezet vagy nemzetiség szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorával bünteti, s egyben ugyanezen szakasz /3/bekezdésében az ország területén élő minden nemzetiség számára biztositja

az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást, saját kulturája megőrzését és ápolását; ezzel azt a célt is szolgálja, hogy szomszédainkkal a barátságot fejlessze, s a náluk élő nagyszámu magyarsággal szemben hasonló elbánásra birja.

Ezt a bölcs utat nagyban megkönnyitheti, ha nem ragaszkodunk a nemzetté vált és gondolkozni tudó nép életében merev dogmákhoz és szük keretek között élő pártintézményekhez s elejtjük azt az elvet, hogy Perisse tout plutot qu'un principe! - hanem a demokrácia tágitásával s egy helyes alkotmány és kormányzati rendszer kiépitésével megadjuk a lehetőséget arra, hogy az állami élet ne csak egy társadalmi párt állam feletti jellegével, de a nemzetté vált nép szabad és nem nyiltan vagy burkoltan befolyásolt intézményeiben /község, város, megye, országgyülés, kormány és államfő/ találjon megnyilatkozást.

Az uj alkotmány sok demokratikus, szociális és valóban humanista s a nagy tömegeket felölelő rendelkezése csak ugy hozható a szervezési rendelkezésekkel megnyugtatólag összhangba, felelhet meg az emberi lélek kivánságainak és az ENSZ alapokmányában is megerősitett emberi jogok deklarációjának, ha az államfői hatalmat, az országgyülés, a miniszterelnök és a miniszterek jogkörét, a pártatlan közigazgatást és bíróságokat szilárd alapokra helyezzük és ésszerüen kiépitjük, a közszolgálati pragmatikát megalkotjuk, s a politikai pártokat társadalmi uton hagyjuk tevékenykedni a politikai hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében, de csak az alkotmány és a törvények szigoru megtartása mellett.

Talán nem szükségtelen itt a több adódó példa /Finnország, Ausztria, Svájc stb./ közül, főképpen a II. Világháboru utáni Franciaország mindenki által ismert kaotikus állapotaira hivatkozni. De Gaulle-nak kellett jönni, hogy az elmerülés és tehetetlenség hullámai között vergődő Franciaország felemelkedhessék az általa létesitett "prezidenciális-kabinett" vegyes kormányzati rendszer által, amely különben a tekintély és a demokrácia elvein nyugszik, s a demokráciát a legnagyobb mértékben biztositja. Tiszta választások és pártalakulások minden szinten. Teljesen szabad gyülekezési, egyesülési jog és sajtó- stb. szabadság. A városok, községek ezreiben kommunista, szociáldemokrata stb. polgármesterek

ugyanigy a törvényhatósági és községi tanácsi tagok. Az országgyülésben és szenátusban százon felül vannak kommunista képviselők és szenátorok. De a kormányzat szilárd, szakemberkből áll, s a vonalvezetés határozott, s a néha-néha tartott népszavazáson az ország józan többsége rendületlenül áll a jólétet, biztonságot, felemelkedést és demokráciát biztositó kormányzati rendszer mellett, amelyben a törvényeket mindenki betartja, s azokat be is tartatják.

Az uj ország és abban az uj magán- és közjogi intézmények már biztositják a nemzet életét, lélegzését, ennek erősitése és szilárd alapokra való fektetése csak akkor következhet be azonban, ha a demokrácia fokozatos tágitása s ezzel kapcsolatban az állami főhatalmi szervek hatáskörének, tekintélyének és pártatlanságának megvalósitása éppen a nemzetté vált nép és a véredényszerüen szétszórt magyarság érdekében megtörténik.

Ez a nemes törekvés teljesen összhangban áll Kádár Jánosnak 1973. április 6-án a Láng Gépgyárban tartott képviselői beszámoló nagygyülésen mondott beszédének azzal a részével is, amelyben kihangsulyozta, hogy : "Az országgyülés a legfőbb államhatalmi szervünk, amelynek legfőbb feladata őrködni azon, hogy szocialista alkotmányunk teljes mértékben érvényesüljön. Másik feladata, hogy szükség szerint megfelelően törvényeket alkosson, s ellenőrizze az állami igazgatás, a kormány munkáját és tevékenységét."

"Szocialista irányvonalunk, a Párt politikája az államéletben nem automatikusan érvényesül. Pártunk mindig nagy sulyt helyezett arra, - s most különösen nagy sulyt helyez rá - hogy politikai programját, céljait ne erőltesse rá más testületekre, az egyes állampolgárokra. De a meggyőzés erejével igenis szüntelenül dolgozunk azért, hogy a pártunk irányvonala, szocialista törekvéseink és céljaink az élet minden területén, igy az államéletben is érvényesüljenek."

Ez azt fejezi ki - véleményem szerint - hogy a párt vagy pártok tevékenységét társadalmi térre kell helyezni, az uj módositott alkotmányt az élet követelményeinek megfelelő törvényhozási vagy kormányzati intézkedésekkel kell kitölteni, s még a látszatát is el kell kerülni annak, hogy egy párt, a forradalom vivmányainak kivivása és megszilárd[redacted]ulása után, államfeletti organizációvá nője ki magát, aminek szomoru példáit és katasztrófa

politikáját a Tiszák, a Bethlen-Gömbösök és a Rákosiak érái tanulságosan szolgáltatják.

Ha továbbra is helyes uton haladunk a demokrácia és a szocializmus épitése terén, ugy a nemzetté felerősödött magyar nép megtalálja méltó helyét az európai népek népes családjában, s már centrális és geografiai helyzeténél fogva is nagy vonzóerőt fog gyakorolni a körülöttünk élő népekre is, amint azt a lepergett századokban is nemegyszer megmutatta.

Eddig az irás, illetőleg a tanulmány.

Türelmesen vártam a választ, annál is inkább, mert az alkotmány előkészitési stádiumában küldött beadványaimra jöttek vagy nem jöttek a válaszok. Ezekkel a beadványokkal s igy a legutóbbiakkal is inkább lelkivilágomat kivántam megnyugtatni, ugyanugy, mint a Horthy-rendszer alatt is, amikor előadásokban, könyvben és más sajtótermékekben, két miniszterelnökhöz ~~intézett~~ állul behirt beadványomban, lehet mondani kiméletlen formában, nemegyszer állásaimról való lemondás árán mutattam rá azokra a sulyos hibákra, amelyek a magyar életet abban az időben alkotmányjogi, politikai, szociális, gazdasági stb. vonatkozásban fenyegették, s ujabb katasztrófa felé taszitották.

Tehát csak vártam. Lelkiismeretem pedig teljesen megnyugodott, sőközben az erdélyi utamra készültem, mert az volt az érzésem, hogy ez a tett állampolgári jogom, és erre a lépésre az uj alkotmány is lehetőséget ad. Mindezeken felül semmi egyéni érdek, törekvés vagy feltünési viszketegség nem bujkált meg mögötte, s az soha nem is vezetett.

A fordulat 1973. julius 23-án következett be, amikor de. tiz órakor megjelent lakásomon egy rendőrtiszt, és átadott egy tanuk és szakértők ~~részére~~ részére készitett idézőlapot, amelyben az állott, hogy "bünügyben" julius 25-én de. 10 órakor jelenjek meg a Budapesti Főkapitányság Vizsgálati Osztályán /VIII. Tolnai Lajos u 41-43./ A rendőrtiszt udvarias és barátságos beszélgetés után autóval távozott, az ügyről azonban nem nyilatkozott, de pontos megjelenésre kért.

Megjelentem a fenti időszakban, és hosszas meditálás után magammal vittem 1973. május 23-án Kádár Jánoshoz, a MSZMP első titkárához, Fock Jenő miniszterelnökhöz és dr. Korom Mihály igazságügyminiszterhez intézett beadványaim fogalmazványait, az azokhoz csatolt 14 oldalas gépelt tanulmányomat /"A nemzet és az alkotmány"/, amelyben az uj alkotmányunkkal kapcsolatos közjogi kérdéseket boncolgatom. Egyben magammal vittem letétbe helyezett kétkötetes munkám /az "Első Könyv" cime: "Irodalmi riportsorozat egy önéletrajzból", valamint a "Második Könyv" cime: "A magyarság és a Kárpát-medence problémái"/ tartalomjegyzékeit, ~~valamint~~ és az "Első Könyv" VII. fejezetét /"A GPU emberei között - A Biblia közbeszól"/.

Egy őrnagyhoz irányitottak, aki kölcsönös bemutatkozás után a legnagyobb udvariassággal fogadott, s megkérdezte: "Tudom-e, miért idéztek be? Ha nincs büncselekmény - válaszoltam, akkor csakis a fenti beadványokkal kapcsolatosan, amelyekre még választ nem kaptam"

„Történjünk – Lelki örömek"

"Ugy van" - válaszolta . Erre az aktatáskámból nyomban átadtam a fenti beadványok fogalmazványait, a kérdéses 14 oldalas tanulmányt, a tartalomjegyzékeket, s megjegyeztem, hogy vezető államférfiainknak küldött tanulmányom az "Első könyv" készülő XIII. fejezetének egy nyers képecskéje a sok közül, s még nem is tudom, hogy mi kerülhet a kérdéses fejezetbe, s azért küldtem meg vezető államférfiaknak, hogy azok álláspontját is megismerhessem. Különben is a munka bármelyik fejezetét bármikor szivesen rendelkezésükre bocsátom.

Átnézte a tartalomjegyzékeket, mindent visszaadott, s azt mondotta, hogy csak a kérdéses tanulmányommal foglalkozik, amelyben nem megfelelő megállapitások vannak, pl. "árnyékalkotmány", "a nemzet örök, a Párt tiszavirágéletü", a "két államkonstrukció", "többpártrendszer", "a forradalom lezárult" stb., s ez annak tulajdonitható, hogy antimarxista és nacionalista vagyok. Ez ellen tiltakoztam, és több példával megvilágitottam életem és alispánságom, valamint hivatali állásaimról való lemondásaim történetét. De bővebb megismerés végett átadtam az "Első Könyv" magammal hozott VII. fejezetének /"A GPU emberei között" - "A Biblia közbeszól"/ egyik példányát is, amelyből megismerheti multamat, egyéniségemet és lelki világomat, s az oroszok emberséges magatartását. Ezt köszönettel vissza is tartotta. Elmondóttam még a második erdélyi utam "kalandjait", és a román Milicia s a nagyváradi Securité főnökének rendkivül udvarias magatartását.

A barátságos beszélgetéseink során megemlitettem azt is, hogy a kérdéses tanulmányom helyes értelmezése összhangban áll Kádár János 1973. április 6-án a Láng Gépgyárban tartott képviselői beszédének azzal a részével is, amelyet a kérdéses tanulmányomban szó szerint idézek. Erre azt a választ kaptam, hogy "ez nem egészen ugy történt". Mire én azt feleltem, hogy csak a Népszabadság szövegét idéztem.

Érdeklődött családi körülményeim, gyermekeim és feleségem felől, megkérdezte, hogy mennyi a nyugdijam, s hogy meg vagyok-e azzal elégedve? Megemlitettem, hogy a Belügyminisztérium által megállapitott nyugdijba beszámitható 19 és 1/2 évi közszolgálati időmet sem érvényesitettem, csak a kertészkedés és ipari munkám után járó nyugdijat élvezem, azt is nagyon köszönöm.

Ezek után felvett egy előre elkészitett és géppel irt lapot, amelybe előzőleg gyakran belenézett, annak tartalmát felolvasta. Ebben - ha jól emlékszem - az is benne van, hogy a Horthy-rendszert kiszolgáltam, alispán voltam, nacionalista és antimarxista vagyok /ekkor is tiltakoztam/ stb., s arra kérnek, ne zavarjam meg beadványaimmal az állam vezetőinek a munkáit, mert az én tanulmányom olyan részlete-

ket is tartalmaz, amelyek kimerithetik egy 1955 évi törvényerejü rendelet §§-aiban foglaltakat.

Felkért, hogy olvassak el egy előre elkészitett s általa már részleteiben ismertetett papirlapot, és irjam alá, s a benne foglaltak ellen még panasszal is élhetek - tette hozzá. Fölösleges azt elolvasni - tettem hozzá, - megértettem, s az abban foglaltakat a Párt első titkára, a Miniszterelnök és az Igazságügyminiszter beadványaimra való válaszának tekintem, és tudomásul veszem. Megnyugtattam különben, hogy munkám letétbe van helyezve, s az adott bel- és külpolitikai helyzetben s hozzájárulás nélkül nem kerülhet kiadásra, és a készülő XIII. fejezet, amelynek esetleg részecskéje lehetne a jeleglen szóban forgó tanulmány, az 1962-1972 közötti csodálatos felemelkedést lenne hivatva bemutatni, amelyet nemcsak hazánk fiai, de a nagyszámu külföldiek, közöttük vezető államférfiak is joggal elismernek. A kontraszt eredményekben óriási a Kossuth, a Tiszák, a Horthyak, a Rákosiak országszervezése, vezetése, valamint politikája és jelentségei között.

Tehát aláirtam a papirost, mégpedig két példányban, s az egyiket magamnak kértem, de ez nem volt teljesitheto.

A legnagyobb udvariassággal kb. egy órás barátságos beszélgetés után el is engedtek.

Ez a barátságos beszélgetés azonban azzal az eredménnyel is járt, hogy a kérdéses tanulmány szövegében elhagytam olyan félremagyarázható kitételeket /"árnyékalkotmány","a pártok tiszavirágéletüek stb./, amelyeknek személyi éle is lehetett, vagy félreértésre adhatott okot. Vagyis megfésültem, finomitottam a szövegen, de az érdemi részen nem változtattam, s igy most ebben a formában került be ebbe a kötetbe. Nem támadás, de a sokat szenvedett magyarság jövőjének, szerepének és hivatásának féltése s egészséges kibontakozásának elősegitését szolgálni igyekvő megnyilatkozás ez. Utkeresés vagy utmutatás ebben a kavargó és problémákkal agyontüzdelt világban.

Zárószó

1.) "Isten Pénze"

Harmincöt évig hordoztam, cipeltem, menekitettem, nemegyszer pedig dugdostam könyvtáramat, illetve annak ugy, ahogy, részben megmaradt példányait; Közben a Sors keze cifrán megcibált, megforgatott /ezt különben "Ostorcsapások" cimü kötet tartalmazza/, s igy könyvtáram megmaradt egy-egy példánya - most a nyugodtabb időkben - kerülhetett csak elolvasásra.

Ezek közé sorolhatom Németh László 1935-ben megjelent "Magyarság és Európa" cimü kötetét is. Ez a munkám már a közelmultban lezáródott, igy annak fejtegetéseit nem vehettem figyelembe, de azok - a sok gyötrődés és irkafirka után - mégis felgyujtottak, és "álmaimban" megerősitettek.

Éppen ezért engedtessék meg még nekem, hogy kötetem zárószavaként idézzek Németh László munkájából legalább egy pár gondolatot és sort akkor is, ha a célokban bár egyetértve, de mégis annyi eltelt esztendő és esemény után, - más szempontból is vizsgálom és nézem a magyarság sorsproblémáit, s keresem a helyes kibontakozás utját.

Az ő gondolatai, utkeresései ugyanis az én lelkemet is hosszu évtizedeken át kinozták, munkám megirásakor bennem is felmerültek, mert az volt, s ma is az az érzésem, hogy "Isten pénze" - ahogy találóan irja - nálunk van, s ha ez valóban igy van, ugy "ne féljünk, hogy elmarad a befektetés, az épitmény, mert az anyag arra tódul, ahol a pénz van; jelentkezik, segit neki."

"De a magyarság - állapitja meg nagyon helyesen - bár szétszórt nép, Középeurópa természetes véredénye. Ha uj nagy emberi vivmány támad benne /megalkotja természetében bibliáját/, azt könnyen széthurcolhatja az egész Duna területén. Ezt a területet nagy múlt és eleven érdek tereli ujra a birodalmi [illegible] gondolat felé. De a birodalom nem érdekközösség, hanem eszme: egy eszmével összefüzött népcsoport"...

"A magyarság a határokon tul csak akkor maradhat fenn, ha eszmévé lesz, s minden magyar egy küldött, akit a természetébe irt hir köt népéhez, s lök a népek közé ki. A véredény mögé sziv kell, a szivbe nyomás, s ezt csak hit lehet"...

Majd máshol igy elmélkedik:

"Nem tulnagy és tulmagas körökben kóválygogtam-e a kis fészek felett. Magyarország kicsiny ország: mint a szegényember, imádkozzék a mindennapiért, s ne érdekelje a világ holnaputánja. Az uj Európa meglesz vagy nem lesz meg, igyekezzék alkalmazkodni hozzá, s ne avatkozzék a nép-urak dolgába. Az ilyen messzelátó és messziről néző gondolatok csak elráncigálják attól, ami az orra előtt van, fel az álmokba. Illuzionizmus ez, ahogy mondani szokás, felhőjárás földönjárás helyett".

"Ahogy kiütöm a fejem az irásból, s ~~arcára~~ hirtelen zavartan körülnézek, érzem, hogy ezt az aggályt, mint vádat, ajkbiggyesztést, hahotát veri rám vissza hamarosan a világ." "Ez a sorskép azonban nem hig, optimista térkép, hanem maga a kemény valóság, hüvelykujjával a szíven"... "A Vadnyugat gyarmatosai is törtek földet, a ciszterciek is. Rosszabbul, lankadtabban törték-e a ciszterciek attól, hogy őket az istenek törték?"

"A közvetlen bajban az egész sorsnyomást számontartani, a közvetlen feladat mögött üdvösségünk nagy ügyét ~~harcolni~~ nem illuzionizmus. A reformációról irják, hogy éppen mert vallásos üggyé tette a kötelességteljesitést, óriási erőforrása lett a polgárság gyakorlati előretörésének"...

"Az ember nem lóg kint az ürben" - irja tovább ragyogóan, s nem mint léha néző váltott jegyet a földi komédiára. Sorsközösségben állunk, azokból nézünk és azoknak nézünk... "A nép, ha nem is szorosabb, elkerülhetetlenebb és változhatatlanabb sorsközösség, mint a család, a kölcsönösség etikája itt talán még szigorubb.

9 hajszálai

Nincs jogom - sőt módom sincs - magamnak látni, gondolkozni, cselekedni. Amit gondolok és cselekszem, az népem gondolata, s cselekedete is. Nagyzolás-e a kis magyarságot a nagy Európával összekötni?..." "Egy eszme nem lehet üres, pudvás, alacsony egy néphez, de sohasem lehet magas. Azzal, hogy egyik tagját fel tudta emelni az eszméig, maga is elérte, megérett rá."

"Aki reménytelenségével áll elém, azt felölem neki, én pesszimistább vagyok. A nagyobb reménytelenség nyult itt nagyobb eszközhöz, de fegyverletételre nem a reménytelenség bir. Az igazi reménytelenség, a leonidászi harcban esik el. S minden jel ellenére biztos-e, hogy mi Thermopilai-nél állunk? A népek betegségei előtt nincs csalhatatlan kórjóslat. A sorsgyürü zárt; de a bekeritett szigot még Salamis is lehet!"

Ezeket a sorokba foglalt gondolatokat én is lelkemben s szivemben érzem és vallom; éppen ezért könyvem elinditásánál hangozzék el az a kiáltás is, amit ő is nagyon messziről hall és ismétel:

"Hellének, szabaditsátok fel hazátokat, szabaditsátok fel gyermekeiteket, asszonyaitokat, isteneiteket és atyáitok székét, az ősök sirját!"

Budapest, 1971. május hava

2.14 Aggodalmak és remények a M.Sz.M.P. 1975. évi kongresszusának határozata után

A Magyar Szocialista Munkás Párt XI. Kongresszusának 1975 évi március 21-iki ülésén elfogadott határozata VI-ik részében a Párt munkájáról és további feladatairól - többek között - azt is kimondja, hogy "A szocialista épitès soronlévő feladatainak teljesitése, a tár sadalmi viszonyok és folyamatok tudatos alakitása érdekében még hatékonyabban kell érvényesiteni a Párt vezető szerepét."

Majd a továbbiakban ehhez azt is hozzáfüzi: "Fontos feladatunk a pártellenőrzés erősitése... A pártellenőrzésnek át kell fogni az egész társadalmi tevékenységet, ki kell terjedni a gazdasági, ~~AZ ÁLLAMI? TUDOMÁNYOS?~~ a tudományos, a kulturális élet minden területére, hogy határozatok ellenőrzésével is biztositsuk a Párt politikai szándékainak helyes érvényesülését."

"A Párt vezető szerepének erősitése, ~~POLITIKÁJÁNAK HELYES MEGVALÓSITÁSA SZÜKSÉGESSÉ TESZI A KÁDERMUNKA~~ politikájának helyes megvalósitása szükségessé teszi a kádermunka elveinek hatékonyabb, szinvonalasabb és következetesebb érvényesitését"..., ezért "a Párt eszmei, politikai és cselekvési egységének erősitése érdekében 1975-ben elő kell készitení és 1976 végéig be kell fejezni a párttagsági könyvek cseréjét,... mert a Párt az állami és társadalmi szervek rendeltetésszerü müködését továbbra is elvi, politikai irányitással, helyes kádermunkával biztositja... Ennek érdekében a Párt és az állami szervek jobban és gondosabban hangolják össze munkájukat, szüntessék meg a felesleges párhuzamosságokat."

A határozat szerint mindezek mellett változatlanul érvényes az az álláspont, hogy a "pártonkivüliek a pártfunkció kivételével minden tisztséget betölthetnek, s minden vezető csak addig dolgozzék beosztásában, amig ellátására képes."

A Párt szövetségi politikájának kerete a Hazafias Népfront mozgalom. "Tevékenysége továbbra is szolgálja az állampolgárok legszélesebb körének összefogását hazánk javára."

Ideológiai vonalon pedig hangsulyozza a határozat "a szocialista erkölcs és életmód normáinak erősitését", valamint a "szocialista hazafiság elmélyitését, mert a mi hazafiságunk a népért, a szocializmusért cselekvő hazafiság".

Majd hozzáteszi, hogy az "egyértelmü, következetes marxista birálatban kell részesiteni a közgondolkozás egészséges fejlődése mellett jelenlévő jobboldali, ultraradikális, dogmatikus nézeteket".

Mindezekből a kiragadott határozati részekből arra a felismerésre jutottam, hogy a jelenlegi kül- és belpolitikai adottságok között, de idős koromra is figyelemmel, minden további irásban foglalt erőfeszitésem és magyarázatom értelmetlen, annak ellenére, hogy azok a demokrácia és a szocializmus, valamint a Kárpát- és Dunamedencében véredényszerüleg szétszórt magyarság és az itt élő népek, illetőleg nemzetek testvéri összefogása érdekében és szolgálatában iródtak, figyelembevéve azt a közismert nagy igazságtételt is, hogy "a politika tudománya nem az ami van, hanem aminek lenni kell".

A töretlen hitem és az a csodálatos fejlődés, amely itt nálunk az 1956 évi "nagylázadás" után bekövetkezett, inditott és indit csak arra,hogy a mult nagy botlásainak és katasztrófapolitikájának /Kossut-Tiszák-Hortyaki-Rákosiak/ tömören összefoglalt felvázolása mellett, s az utolsó másfél évtized hézagos eredményei megvilágitásával, a magyarság jövőjét, a szocializmus és a demokrácia helyes s az adottságoknak megfelelő továbbépitését, a Kárpát- és Dunamedencében élő népek testvéri együttélése kormányzati vonalon való példamutató kiépitésének, helyes kiigazitásának és továbbfejlesztésének utját irásaimban a felnövekvő nemzedéknek megmutassam, annál is inkább,mert az semmiképpen nem áll és nem is állhat ellentétben a marxi-lenini demokratikus és szociális elvekkel, annál kevésbbé, mert a forradalom periódusa nálunk - véleményem szerint - már lezáródott, s most már egy stabil helyzetben az intézmények és szervek kiigazitásának időszakába léptünk.

Nevetséges ma már a dolgozók államában társadalmi forradalomról, forradalmi kormányról irni vagy beszélni akkor, amikor egy uj társadalom intézményeivel együtt már kialakult, lüktető és pezsgő életet él, de annál indokoltabb, a ma már nem forradalmi célokat szolgáló legfőbb hatalmi szervek olyan konstrukciója, amely félreérthetetlenül kifejezi azt, hogy a tiszta vagy pedig képviseleti demokrácia utján a hozzá minden most már müvelt és olvasó állampolgára érezze azt,hogy szava és sulya van ugy a községében, városában, mint megyéjében és az országgyülésen is. Az értelmes és józan politizálást, a szabad és emberhez méltó véleménynyilvánitást szóban

és irásban ma már nem elfojtani, de fokozatosan virágzásba kell lenditeni. A szocialista erkölcs és életmód normáit, szabályait is meg kell határozottan fogalmazni, vagy pedig szigoruan vissza kell térni az ötezeréves tizparancsolat vallásához, a kőtáblákra vésett "kinyilatkoztatáshoz", ami az egészséges közösségi életnek ugy családi, mint társadalmi, nemzeti és nemzetközi vonatkozásában alfáját és omegáját képezi.

Nem kisebb államférfi mondotta ezt, mint Napoleon, s éppen akkor, amikor a tizévig tartó, s rombolásban és pusztitásban is élenjárt francia forradalom után konzullá választották, s nem az állam organizációja okozott neki gondot, de a széthullott és erkölcsi anarchiába süllyedt társadalom, s akkor, amikor ebből kiutat keresett, s az Egyházzal konkordátumot sem mert még kötni.

Az embereknek valamitől vagy valakitől mindig félni kell, mert csak a kormányzatok által megállapitott szabályok vagy jogszabályok könnyen felborulnak, s nemegyszer pedig önkénykedésre, tulkapásokra, sőt tudatos engedetlenségre vezetnek.

A pártoknak is - véleményem szerint - csakis és elsősorban társadalmi téren lehet szerepük és gyökerük; az állami életben /törvényhozás, kormányzás stb./ csak akkor és csak arra az időszakra, amelyre jelöltjeit komoly társadalmi munka stb. után demokratikus uton megválasztották, mert ellenkező esetben - ahogy azt Lenin is megállapitotta - torzulások, egészségtelen diktaturák keletkeznek ugy politikai, mint gazdasági vonatkozásban, amelyeknek gyászos következményeit az utols százötven évben már többször átéltük és más országok esetében is tapasztalhattuk.

A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusán hozott határozatból mindezekre megnyugtató feleletet - véleményem szerint - nem kaptunk. Sőt - talán éppen a zavaros és ingadozó nemzetközi helyzetre is figyelemmel - a Párt vonalának, állam feletti tulzott megerősitését magyarázhatjuk megvalósitani, ami természetesen különféle találgatásokra adott és ad alkalmat. Mindenütt feszülten figyelték, mi lesz az MSZMP politikájával? Folytatódik;... változik, nem változik? Ha igen, mi és hogyan? - mondotta maga Kádár János is, a Párt első titkára.

És a kongresszus záró ülésén /1975. márc. 22./ maga adta meg a következő választ: "a MSZMP a Marxizmus-leninizmus alapján folytatja eddigi szocialista, kommunista, internacionalista, a nép érdekeinek megfelelő politikáját"... "A kongresszus egyik szünetében alkalmam volt találkozni... jónéhány pártonkivüli szövet-

ségesünkkel, barátunkkal és küzdőtársunkkal. A beszélgetés során szóbahoztam azokat a mende-mondákat, amelyek szerint "megkeményedik" a Párt vonala, meg hogy valami "uj diktatura" jön. Megnyugtattam őket: nem jön semmiféle uj diktatura, marad a régi, a proletárdiktatura. Ennek mai gyakorlatát már körülbelül 18 éve mindenki tapasztalhatja. Az emberek ismerik, látják és tudják, hogy ez nem rossz diktatura. Szabadon lehet benne élni, alkotni, s becsületet szerezhet benne minden tisztességes ember."

Ez a ma megnyugtató és nagy eredményekre mutató politika jelenleg Kádár János személyes és kiváltságos tekintélyén, érdemein, önzetlenségén nyugvó politika, amelyet a Párt esetleg jobbra vagy balra huzó, vagy középen haladó politikusai is respektálnak, az ország lakói pedig pártállásra való tekintet nélkül tisztelnek. De mi lesz akkor, ha a nagy tekintély elfárad az országos gondok nyomasztó sulya alatt, s az élet ritmusa szerint el kell hagynia a nehéz posztot! Olyanok is jöhetnek utána, akik egymással a Párton belül vagykivül szembenállnak, pártosdit, államosdit stb-t játszanak, vagy próbálnak játszani. Ennek összes káros, esetleg katasztrofális következményeit ismét egy annyit szenvedett népnek, a magyar népnek kell elviselnie, mert nincs nyilt, becsületes politikai ellenzék, nincs társadalmi és politikai erőmérkőzés, csak egy párt vagy annak kivételes vezetői, akik esetleg azt is hihetik, hogy az államot és annak pozicióit időtlen időkig kisajátithatják és birtokolhatják nem véve figyelembe a nemzetközi és belső adottságokat, és a szédületes technikai, tudományos stb. követelményeket.

Mindezekre figyelemmel a jelenlegi helyzetben tehát nincs mit tennem, mint minden irka-firkát, beadványozást félretenni és elhallgatni. Várni és egyben bizni abban, hogy az ország vezetői, ha nem is az én életemben, de előbb vagy utóbb megtalálják az országépitésnek a további helyes utját is, amelynek intézményei és szervei nem állnak szembena demokrácia és a szocializmus nemes eszméivel és elveivel, valamint az emberi szabadságjogokkal, mert ezek megteremtése és fejlesztése nélkül tartósan és sikeresen állami életet berendezni s a szomszéd népekre, nemzetekre kedvező behatást gyakorolni nem lehet. Ismételten hangsulyozzuk: ebben a munkában nem felforgatásról, de a főhatalmi szervek kiigazitásáról, éppen a szocializmus és a demokrácia továbbfejlesztésének, józan biztositásának elősegitéséről van szó, amelyeknek gyökerei az 1848 előtti időkbe kapaszkodnak, s sok hasonlóságot mutatnak a mai alkotmány egyes rendelkezéseivel, mint pl. az országgyülés munkájának törvényhozásra, interpellációs jogra stb. való korlátozása, a miniszterek jogi felelősségének jogi szabályozása, a követküldés intézménye, a nemzeti-

ségi, vallási s más ésszerü rendelkezések.

Az elmult évtizedek magyar történései és katasztrófái, valamint a történelem számos példái intenek és figyelmeztetnek, s továbbra is megkövetelik az államférfiui bölcsességet.

Budapest, 1975. május 13

Ajtay Gábor s.k.

F Ü G G E L É K

Dokumentumok

~~F Ü G G E L É K~~

~~331~~

I. Az Országos Széchenyi Könyvtár 378 /1966 sz. értesítése ~~332~~ 150

II. A M. Tud. Akadémia Történettudományi Intézete 875/1969 sz. értestése ~~333~~ 151

III. Alkotmányjogi és az ország demokratikus, valamint szociális átalakitását célzó javaslataim Imrédy Béla és Teleki Pál miniszterelnök előtt, az 1939-1940 években ~~334~~ 152

IV. Az alkotmányreformmal kapcsolatos javaslataim

1. Kádár János a M. Sz. M. P. első titkára
2. Fock Jenő miniszterelnök
3. Péter János külügyminiszter
4. Kállai Gyula a Hazafias Népfront elnöke előtt 1971 évben ~~335~~ 153

V. Az 1972. évi alkotmánnyal kapcsolatos észrevételeim, "A nemzet és az alkotmány" cim alatt összefoglalva

1. Kádár János a M. Sz. M. P. első titkára
2. Fock Jenő miniszterelnök
3. dr. Korom Mihály igazságügyminiszter előtt 1973. évben ~~336~~ 154

Főbb forrásmunkák ~~337~~ 155

-312-

-2-

Válaszirátában kérjük ügyiratunk számára és ügyintézőnk nevére hivatkozni.

Ügyiratszám:
378

Előadó:

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Budapest VIII, Múzeum körút 14/16

Címzett: Dr. Ajtay Gábor
Budapest XII.,
Eötvös ut 23.

Hivatalból díjátalányozva

Tárgy:

Hiv. sz.:

Mell.:

Az 1938.év végén, vagy 1939.elején készitett alkotmányjogi javaslattervezetét 25/1966.szám alatt Kézirattárunk állományba iktatta. Szives ajándékáért fogadja, kérem, hálás köszönetünket.

Budapest, 1966. március 3.

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR - 1802

Dr. Csapodi Csabáné

/Dr.Csapodi Csabáné/
osztályvezető

64 9991 — FNYV 7

I.

Az Országos Széchenyi Könyvtár

378/1966 sz. értesitése

Dr. Ajtay Gábor, Budapest, XII. Eötvös ut 23.

"Az 1938 év végén, vagy 1939 elején készitett alkotmányjogi javaslattervezetét 25/1966 szám alatt Kézirattárunk állományába iktatta. Szives ajándékáért fogadja, kérem, hálás köszönetünket.

Budapest, 1966. március 3.

Dr. Csapodi Csabáné

osztályvezető"

II.

875/ 69

A M. Tud. AKadémia Történettudományi Intézete

875/1969 sz. értesitése.

"Magyar Tudományos Akadémia
Történettudományi Intézete

Budapest, 1969. julius 28.

Ajtay Gábor
Budapest XII.
Eötvös ut 23.

Ez év julius 16-án kelt levelére közlöm, hogy Intézetünk készséggel vette át archivuma részére visszaemlékezéseinek két kötetben megküldött kéziratát. A kéziratokat itt elhelyezve és megőrizve, tudomásul vesszük ama természetes kivánságát, hogy egy esetleges publikáció esetém az Ön, illetve fia, Ajtay András hozzájárulását kell kérni. Intézetünk és munkatársaink azonban, mint a birtokunkban lévő hasonlá kéziratokat, forrásként felhasználhatjuk azokat.

M. Tud. Akadémia

pecsétje L. Nagy Zsuzsa

tud. titkár

Kézirattári /Archivum/ Szám: B.VIII/b. 167.

III.

Imrédy Béla és Teleki Pál miniszterelnökök által (1939. – 1940 években) bekért alkotmányjogi és az ország demokratikus, valamint szociális átalakitását célzo javaslatom megmaradt harmadpéldánya eredetiben.

Ezt az eredeti harmadpéldányt 1976 szeptember hó 1. napján a M. Tud. Akadémia Történettudományi Intézeténél ~~elhelyezett~~ 875/1969 szám alatt (Kézirattári [Archivum] m.: Gy. VIII./b. 162.) elhelyezett munkához csatoltam.

Az eredeti másodpéldányt még 1966-ban az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában 25/1966 szám alatt nyert elhelyezést. Ezt igazolja az Országos Széchenyi Könyvtár 378/1966. számu értesitése.

A javaslat lapszámozása: 334/1. – 334/12.

Gyáros Géza

1976 szeptember 1.

-334/1.- 152/1.

Tájékoztatás

I.

Az idezárt s kormányzati rendszerünk megváltoztatására vonatkozó javaslatot, Imrédy Béla volt miniszterelnök országgyülési képviselők utján történt felkérése alapján 1939 elején készitettem, amikor a Felvidéki Minisztériumban, illetőleg a Felvidéki Földbirtokrendezési Kormánybiztosságon teljesitettem mint oda beosztott belügyminiszteri titkár szolgálatot.

A belügyminisztériumnak, illetőleg a törvényelőkészitő osztálynak ezt a ténykedésemet nem jelentettem be, mert annak tartalma az akkori hivatalos álláspontal nem állott összhangban.

Ezt a javaslatot, amely még 1936-ban Kemenczy Gábor álnév alatt kiadott munkám érdemi részét tartalmazza, vitték fel országgyülési képviselők Imrédy Miniszterelnökhöz, aki rövidesen azután, jólismert okok miatt, lemondott.

II.

1940 év november elején Teleki Pál akkori miniszterelnök hivatott /jól ismert még a vezetése alatt állott Államtudományi Intézet-ből és a felvidéki földbirtokrendezési ügyek jogszabályainak és kérdéseinek elkészitése, illetőleg rendezése alkalmából/ s arra kért, hogy alkotmányjogi elgondolásaimat foglaljam össze, lehetőleg három vezércikk formájában, s vigyem fel hozzá.

Ezeket a belügyminisztérium törvényelőkészitő osztálya és Keresztes Fischer belügyminiszter láttamozása után 1940 november első napjaiban Thuránszky László kérésére, aki akkor sajtófőnök volt, adtam át a miniszterelnökségen, mert Teleki minisztertanácson volt, s nekem - alispáni kinevezésem folytán - Mármaros vármegyébe kellett másnap utaznom.

A Teleki miniszterelnök részére készült irományok nincsenek meg nálam másolatban; elkallódtak, vagy pedig apósom 1945-ben elégette azokat, de lényegükben az Imrédy által bekért javaslat érdemi részét tartalmazták.

III.

Az idezárt másolati javaslat, azaz az Imrédy-féle harmadpéldányának kézzel irt első oldala a másodpéldány első oldal töredékének másolata. A másod- és harmadpéldányt vidéken maradt könyvtáram irataim között 1963-ban találtam meg. A másodpéldány 378/1966 szám alatt, az idecsatolt értesités szerint az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárának állományában 1966 március 3-án nyert elhelyezést.

Budapest, 1966. február 4.

Ajtay Gábor s.k.

IV.

Az alkotmányreformmal kapcsolatos javaslataim

1. Kádár János, a M. Sz. M. P. első titkára
2. Fock Jenő, miniszterelnök
3. Péter János, külügyminiszter
4. Kállai Gyula, a Hazafias Népfront elnöke

előtt, 1971. évben, teljes szövegükben.

MÁSOLAT

Ajánlott küldemény feladóvevénye.:
Kádár János MSZMP első titkára
Budapest V., Széchenyi u.19
/Ajánlási ragszám:
22566, kelet: 1971. aug.4.
Feladó: Dr.AJTAY G. Budapest
XII. Eötvös ut.23./

IV.-1.

Budapest, 1971.aug.4.

KÁDÁR JÁNOS, a Magyar Szocialista Munkáspárt Első Titkárának,
Budapest, V. Széchenyi rkp. 19.

Országgyülésünk legutóbbi határozata és az ezzel kapcsolatban megválasztott Alkotmányjogi Bizottság megszabott feladata arra késztet, hogy országunk ujjáépitésében, kül- és belpolitikájában nagy és fontos szerepet betöltő MSZMP Első Titkárának kezeihez juttassam a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézeténél 1969-ben külön kiadási engedélyemhez kötött s egyben letétbe helyezett, s alkotmányjogi kérdésekkel /Kossuth-Tiszák - Horthyék és a Rákosiak katasztrófa kormányzati rendszerével, és a kormányzati kibontakozás utjaival foglalkozó tanulmányi munkám "Második Könyv"-ének cim- és tartalomjegyzékét, előszavát /"Ezért irtam meg"/, valamint a kötet VIII-ik /"A történeti kormányzat kiépitése és a magyar politika utja a Kárpát- és Dunamedencében"/ fejezetét.

Amennyiben - az országos gondok és a mindennapi problémák között - az idő és a törelem lehetőséget nyujthatnak az ezek referáltatására, esetleg átnézésére, ugy - szükség esetén - éppen a fenti parlamenti bizottság tárgyalásaival kapcsolatban, készségesen a Párt vezetőségének rendelkezésére bocsátom a munka egyéb fejezeteit, főképpen a VII. és XII. fejezeteket.

Az a csodával határos politikai, gazdasági, kultúrális és társadalmi felemelkedés, amely ebben az országban az 1945-ös és az 1956-os katasztrófák és szörnyü pusztitások után bekövetkezett, engem is a legnagyobb elismeréssel és bámulattal, sőt a mult államvezetését és szervezését illetőleg szégyenérzettel tölt el, s a hosszu, és már évtizedekbe nyuló magányomban megerősit abban a hitemben, hogy a magyar népnek, most már nemzetnek, nagy hivatása van nemcsak a Kárpát-medencében, de a Duna-menti népek életében is.

/Szabad legyen még megemlitenem, s kérem ezt nem dicsekvésnek tekinteni, hogy 1939-ben és 1940-ben - még 1936-ban Kemenczy Gábor álnéven megjelent munkám alapján - két miniszterelnök kért be tőlem a kormányzati rendszer ujjászervezésére vonatkozólag javaslatot. Az erre vonatkozó eredeti dokumentumok az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárában 378/1966. ügyszám alatt vannak elhelyezve, de azokat vázlatosan a jelenlegi szóbanforgó munkám V.fejezete, /"A csonka-ország és a kataszrófák kormányzati rendszere"/ is tartalmazza.

Az egyik miniszterelnök, Imrédy Béla azonban rövid idő mulva, az ismert okok miatt megbukott, Teleki Pál pedig a más sulyos háborus- és pártkavargások közepette, pisztollyal vetett véget tragikus életének.

Az ország pedig kérlelhetetlenül haladt a harmadik katasztrófa felé, mert országos szinten sem a szociális, demokratikus problémákat megoldani nem tudta; kormányzati-, elavult közigazgatási berendezése, politikai pártélete pedig sulyosan beteg volt.

Ma a helyzet más, mert a szociális problémák megoldása tekintetében rendkivüli és eredményes lépések történtek, a népből nemzet lett, a politikai demokrácia is tágulóban van, stb., vagyis a forradalom időszaka - ugy látom - befejeződött, s az uj intézmények megszilárditásának, helyes és reális kiigazitásának lépünk s időszakában most már látnunk kell, hog az államhatalmi szervek viszonyának és egyensulyának mérlegelésénél - szerény véleményem szerint - még mindig szükség van megfelelő és az adott körülmények közötti fokozatos lépésekre, tágitásokra és egy szilárd kormányzati rendszer alapjainak lerakására /államfői hatáskör tágitása, a miniszterelnöki tisztség jelentőségének fokozása, korporációs alapon felsőház szervezése - a Szovjetunióban is két ház van -, a miniszterek jogi jelentőségének szabályozása, alsó és felső közigazgatási bíróság - Romániában már van, s oda lehet fordulni minden törvénybe ütköző közigazgatási, vagy párthatározat ellen - stb. szervezése/, figyelembe véve Leninnek azt a nagy tételét, amely szerint: "aki a szocializmus épitésében nem a politikai demokrácia utján kiván haladni, az csalhatatlanul abszurd és reakcionárius következményekhez, vagyis torzulásokhoz érkezik ugy gazdasági, mint politikai értelemben."

Feltételezve, hogy az Alkotmányjogi Bizottság ezekkel a szempontokkal is foglalkozni fog, bátorkodom a jelenleg letétben lévő munkámban foglaltakra a Párt s annak általam már hosszu esztendők óta nagyrabecsült vezetőjének figyelmét is felhivni, mert talán abban is vannak olyan megállapitások, elgondolások és "álmok", amelyek az ország további szociális és demokratikus erősitésénél, valamint a jövőbenéző politikájának itt, a Kárpátok medencéjében és a Duna völgyében figyelemreméltók és hasznositathók lehetnek.

Megemlitem még, hogy Fock Jenő miniszterelnöknek a Munka VIII. fejezetének, Kállai Gyulának, mint a Hazafias Népfront és a fenti Alkotmányjogi Bizottság elnökének a munka XII. fejezetének, Péter János külügyminiszternek pedig ugyanezen munka VII. fejezetének egy-egy másolati példányát küldöttem el, csatolva azokhoz az idezárt mellékleteket is.

Tisztelő és igaz hive:

Válasz: NEM ÉRKEZETT!

Ajtay Gábor

- 3351b/a - 153/b-1

Ajánlott küldemény feladóvevényének száma:6360/1971.
171 sz. p.hiv.

Budapest, 1971. aug. 14.

IV

2. Fock Jenő miniszterelnöknek

Budapest, V.
Parlament - Miniszterelnökség

Miniszterelnök Ur !

Engedje meg, hogy kezeihez juttassam a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézeténél 1969-ben külön kiadási engedélyemhez kötött s egyben letétbe helyezett, - alkotmányjogi kérdésekkel / Kossuth - Tiszák - Horthyék és Rákosiak katasztrófa kormányzati rendszerének és a kormányzati kibontakozás utjaival foglalkozó/ tanulmányi munkám "Második Könyv"-ének cim-és tartalomjegyzékét /Ezért irtam meg"/, az "1962 október hava" cimü részt, valamint a kötet VIII. fejezetét: "A történeti kormányzat kiépitése és a magyar politika utja a Kárpát- és Dunamedencében."

Amennyiben - az országos gondok és a mindennapi problémák közepette - az idő és a türelem lehetőséget nyujtanak ezek referáltatására, esetleg átnézésére, ugy - szükség esetén - éppen Országgyülésünk legutóbbi határozatával megválasztott Alkotmányjogi Bizottság megszabott feladatával és tárgyalásaival kapcsolatban készségesen Miniszterelnök Ur rendelkezésére bocsátom a munka egyéb fejezeteit, főképpen pedig a VII. és XII. fejezeteket, amelyek esetleg az ország további szociális és demokratikus erősitésénél, valamint a jövőbenéző politikájánál itt, a Kárpátok medencéjében és a Duna völgyében figyelembevehetők és hasznosithatók lehetnek.

Szabad legyen még megemlitenem s kérem ezt nem dicsekvésnek tekinteni, hogy 1938-ban és 1940-ben - még 1936-ban, Kemenczy Gábor áknév alatt megjelent munkám alapján - két miniszterelnök kért be tőlem a kormányzati rendszer ujjászervezésére vonatkozólag javaslatot. Az erre vonatkozó eredeti dokumentumok az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában, 378/1966 ügyszám alatt vannak elhelyezve, dexazokat vázlatosan a jelenlegi szóbanforgó munkám V. Fejezete, /"A csonkaország és a katasztrofák kormányzati rendszere"/ is tartalmazza.

Az egyik miniszterelnök, Imrédy Béla azonban rövid idő mulva, ismert okok miatt megbukott, Teleki Pál pedig a már sulyos háborus és pártkavargások közepette, pisztollyal vetett véget tragikus életének.

Az ország pedig kérlelhetetlenül szaladt a harmadik katasztrófa felé,mert országos sikon sem a szociális, demokratikus problémákat megoldani nem tudta; kormányzati, elavult közigazgatási berendezése, politikai pártélete pedig sulyosan beteg volt.

. / .

-24-335/b-2. - 153/b-2

Ma más a helyzet, mert a szociális problémák megoldása tekintetében rendkivüli és eredményes lépések történtek, a népből nemzet lett, a politikai demokráciának is tágulóban van stb., vagyis a forradalom időszaka - ugy látom - befejeződött s az uj intézmények megszilárditásának, helyes és reális kiigazitásának időszakába léptünk s most már látnunk kell, hogy az államhatalmi szervek viszonyának és egyensulyának mérlegelésénél - szerény véleményem szerint - még mindig szükség van megfelelő és az adott körülmények közötti fokozatos lépésekre, tágitásokra, és egy szilárd kormányzati rendszer alapjainak lerakására / államfői hatáskör tágitása, a miniszterelnöki tisztség jelentőségének fokozása, korporációs alapon felsőház / a Szovjetunióban is két ház van/ szervezése, a miniszterek jogi felelősségének szabályozása, alsó- és felsőfoku közigazgatási bíróság / Romániában már megvan s oda lehet fordulni minden törvénybe ütköző közigazgatási, vagy párthatározat elle/ stb. felállitása, figyelembe véve Leninnek azt a nagy tételét, amely szerint:"aki a szocializmus épitésében nem a politikai demokrácia utján kivan haladni, az csalhatatlanul abszurd és reakcionárius következményekhez, vagyis torzulásokhoz érkezik, ugy gazdasági, mint politikai értelemben."

Megemlitem még, hogy Kádár Jánosnak, mint a M. Sz. M. P. első titkárának a munka ugyanezen VIII. fejezetét, Kállai Gyulának, mint a fenti Alkotmányjogi Bizottság és a Hazafias Népfront országos elnökének a munka XII. fejezetét, Péter János külügyminiszternek pedig a munka VII. fejezetét juttattam el, részletesebb tájékoztató levél kiséretében.

Tisztelő és igaz hive:

Ajtay Gábor

Válasz: Magyar Forradalmi Munkás-és Paraszt Kormány Titkársága
Ajtay Gábor, Budapest, XII. Eötvös ut 23
2o-957/71 - Fné
Előadó:dr. Csiky

Fock Jenő elvtárshoz intézett levelét s az ahhoz mellékelt tanulmányait megkaptuk. Sajnálattal kell közölnünk, hogy Fock elvtárs - sokirányu hivatali elfoglaltságára hivatkozással - az emlitett tanulmányokkal személyesen foglalkozni nem tud.
A leveléből megállapitottuk, hogy azokat a Hazafias Népfrontnak és más vezetőinknek is megküldötte, ahol ezeket bizonyára tanulmányozni fogják.

Budapest, 1971.aug. 31.

Petrovics János
Bejelentési Hivatal vezetője.

Ajánlott küldemény
feladóvevényének száma:
5648/1931
121 sz.p.hiv.

- 335/c-1 - 153/2.-1 -

IV.

Budapest, 1971. julius 12.

3. Péter János Külügyminiszter Urnak,

Budapest, Külügyminiszterium
II. Bem rkp 47.

Miniszter Ur !

Azok a külpolitikai eredmények, amelyeket az 1945 és 1956 évi kormányzati katasztrófák után, a Miniszter Ur bölcs vezetésével elérhettünk, s amelynek gyümölcsei - meglátásom szerint - kezdenek beérni és gazdag termést hozni, valamint - szerény véleményem szerint - az a csodával határos belső helyreállás és megerősödés, s nem kevésbbé Országgyülésünk legutóbbi határozata s az ezzel kapcsolatban megválasztott 25 tagu Alkotmányjogi Bizottság megszabott feladata arra késztetnek, hogy, mint Külügyminiszterünknek is megküldjem a M.T. Akadémia Történettudományi Intézeténél 1969-ben, külön kiadási engedélyemhez kötött s egyben letétbe helyezett s alkotmányjogi kérdésekkel /Kossuth - Tiszák - Horthyék és ax Rákosiék katasztrófa kormányzati rendszerével/ és a kibontakozás utjával foglalkozó tanulmányi munkám "Második Könyv"- ének cim- és tartalomjegyzékét, előszavát /"Ezért irtam meg"/, valamint a kötet VII.fejezetét:/" Kálvária és utkeresés a Kárpát és Dunamedencében"/ - "Előbb hid- vagy barátságállamok, azután Nagykonfederáció"/, amely külpolitikai sikon is a mult tévedéseit, illetőleg katasztrófa-politikáját és a jövő utkereséseit próbálja összefoglalni.

Minthogy egy nép - illetőleg nálunk most már nemzet - jövője, hivatása és külpolitikai vonalvezetése csak az alkotmányos élet keretei között bontakozhat ki és gyakorolhat ugy kifelé, mint befelé vonzó és tömegeket megmozgató erőt, fontos lenne,ha - véleményem szerint - az Alkotmányjogi Bizottság tárgyalásain hangot találna az a szempont is, amelyet az idecsatolt VII. fejezetben igyekeztem kifejteni s amelyet nagyban alátámaszt kormányzatunknak és külügyi vonalvezetésének az az alaptétele, hogy szomszédainkkal hosszulejáratu barátsági, együttmüködési és kölcsönös segélynyujtási szerződéseket kötött s nagyon bölcsen, nem enged semmiféle nemzetiségi uszitást s szabad ki-és beutazást biztosit ezeknek a sokszinü, faju,stb. de egymásrautalt népek állampolgárainak.

A francia forradalom alkotmánygyártásának tüzében Sieyés abbé, korának egyik politikai épitésze, aki az Emberi Jogok Deklarációját is - többek között - megszerkesztette s nemcsak Franciaország, de egész Európa is a fejében forgott, egyszer ezt is mondotta: "La politique n,est pas la science de ce qui est, mais de ce qui doit être".

./.

Nem kivánok itt nagy politikai, illetőleg államépitészekre hivatkozni az 1848 előtti Magyarország 900 éves történetéből, - ezeket Miniszter Ur is jol ismeri s az idecsatolt VII. Fejezet is megemliti, éppen ugy, mint Cavour, Bismark, Talleyrand stb. koponyáira, de az a meglátásom, - éppen az 1956 évi események és az utána következő 14 év tüneményes felemelkedése következtében, hogy a magyarságnak, mégpedig a véredényszerüleg szétszort, centrális helyzetü magyarságnak itt, a Kárpát- és Dunamedencében - ha jól látom innen az elefántcsont toronybol - hivatása van, amelyet az adott körülmények és viszonyok között is észre kell venni s az ország politikájában, igy alkotmányában is, továbbra be kell ágyazni.

Napoleon, amikor a tiz évig tomboló és pusztitó forradalom után, mint konzul, átvette a hatalmat, ezeket mondotta:

> "Nous avons fini le roman de la Revolution, il faut en commencer l,histoire et voir ce qu,il y a de réel, de possible dans l,application des principes et non ce qu,il y a de spéculatif et dehipothetique. Suivre une autre marche serait philosopher et non gouverner."

Az a hihetetlenül nehéz ut, amelyet Kádár János és kormányzata 14 év alatt eddig megtett s annak belső és külső eredményei, ennek az - lehet mondani - aranymondásnak igazát tükrözik s merem hinni, hogy az uj alkotmányos berendezésünk ennek jegyében kerül munkába és elkészitésre.

Amennyiben a 35 éve iródó munkám bármely fejezetére, amelyek a tapasztalatok, megpróbáltatások és ma már bőségesen publikált dokumentumok alapján kerültek papirra, Miniszter Urnak szüksége lenne, vagy időt és türelmet tudna azok átnézésére vagy referáltatására szentelni, ugy készségesen rendelkezésére bocsátom a kivánt, de különösen a VIII. és XII. fejezeteket.

Tisztelő,igaz hive:

Ajtay Gábor

Válasz: Nem érkezett.

Iktatási szám: 48.720/1971
62. n. p. hiv.

— 335 d. — 1. —

Budapest 1971. július 6.

IV

4. Külügyi ügyek, országgyűlési képviselő, a Hazafias Népfront országos elnökének

Budapest, V. Gellért rkp. 24

Országgyűlésünk határozata és az ezzel kapcsolatban megvitatott Alkotmányjogi Javaslat megnyitotta lehetőséget arra, hogy mint a fenti Javaslat elnökének és közéletünkben nagyon fontos szerepet betöltő Hazafias Népfront elnökének is kezembe juthassam az Akadémia Történettudományi Intézetének 1969-ben kiadott kiadványában közölt s egyben belépőbe helyezett s alkotmányjogi kérdésekkel (Kossuth - Tinák - Horthyék és Rákosiék halandósága kormányzati rendszerével) és a kibontakozás alatt használt fogalmi munkám „Magyar Körkép" - ének cím- és tartalomjegyzékét, előszavát („Ezért írtam meg"), az „1962 október havá" című részt, valamint a kötet XII.-ik „Mit volt és mi ma a magyar nép helye és szerepe Európában?" u. n. záró fejezetét, amely a múlt halandóságát és a jövő áttekintését foglalja össze.

Amennyiben az idő és türelem megengedi, kérem arról átfogó vagy referátumban és amennyiben érdemesnek és műképesnek találtatnak, éppen a fenti parlamenti bizottság tárgyalásánál kapcsolatban, úgy kényszeres rendelkezésére bocsátom a XII. fejezetben is kimutatott egyéb fejezeket is, főképpen pedig a VII. és VIII. fejezetet, amelyek talán hasznukra lehetnek a múlt és a jövő értékelésénél.

Az a tartalmi kétirányú politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi felemelkedés, amely ebben az országban az 1945-ös és az 1956-os hatalmi fordulat és puccskísérlet után bekövetkezett, engem is a legnagyobb elismeréssel és bámulattal tölt a múlt államvezetését és nevezését illetően kiegyenlítéssel tölt el s a hosszú és már évtizedekbe nyúló magányomban megerősít abban a hitben, hogy a magyar népnek, most már nemzetnek, nagy hivatása van nemcsak a Kárpát-medencében, de a dunamenti népek életében is.

Kérem nem tekintetnek vennie, hogy munkámat ajánlanám ezzel a Tisztelt Bizottság figyelmébe kiemelni a homályból, de a jelenlegi való tekintettel, úgy tűnik, hogy annak ideje most már talán elérkezett, a türelemig, éppen a Hazafias Népfront segítségével, az abban foglaltakról is tájékozódni.

Én ezt, mint vénemberek és elmúlhatott ember, természetesen nem tudom eldönteni. Ezt a legmagasabb pontokon álló politikusoknak, akik

munkám ismeretében tehát

- ~~336~~/d-2. - 153/d-2

inkább államférfiaknak kell elsősorban, akik a külső erőviszonyokat, a belső adottságokat és lehetőségeket jobban ismerik és mérlegelhetik, mint ön a vitairatnak napjainkban, alig-alig csak a napi hírek és a pártlapon publikáltak dokumentumaira állandó rendelkezésre.

Tisztelő, ipar hive:

Ujhely Gábor

Véleményező:

Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkársága

20-957/1971. XIII. Kmé
Gp. 1971 VII. 17.
Előadó: Gánthné

Ujhely Gábor
Budapest, XII. Költő-út 23.

Levelére válaszolva értesítjük, hogy Rátkai Gyula elvtárs elfoglaltsága miatt az Ön által írt tanulmánnyal nem tud érdemben foglalkozni. Ha a kéziratát kiadásra alkalmasnak tartja, forduljon valamely kiadóhoz, ahol azt szakértő fogja elbírálni.

Petrovics János
Gazdaságpolitikai Főosztály vezetője

V.

Az 1972. évi alkotmánnyal kacsolatos észrevételeimet

"A nemzet és az alkotmány"

cim alatt összefoglalva

1. Kádár János, a M. Sz. M. P. első titkára
2. Fock Jenő, miniszterelnök
3. Dr. Korom Mihály, igazságügyminiszter előtt

1973. évben.

Központi Külkereskedelmi Főosztály.
Szám: 6938/2-1973.
114. p. hiv.

-337/a- -336/a- 154/a-

Budapest, 1973 május 23.

V.-1.

Nádor János

a Mk. Kr. Mk. P. első titkárának,

Budapest

V. Széchenyi rakpart 19.

Országgyűlésünk 1971 évi határozata és az ezzel kapcsolatban megvalósított Elnöki Bizottság megnövekedett feladatai arra késztetnek, hogy még 1973. szept. 4-én országunk építésében, külső- és belpolitikájában nagy és fontos szerepet betöltő Mk. Kr. Mk. P. első titkárának kézirata juttassam tanulmányaimnak egyes részeit.

Most, amikor az elmúlt évben az alkotmányból alaptörvény lett, engedtessék meg nekem, hogy éppen a nemzet megerősítése és jövője érdekében, valamint az alkotmány 68§ (2.) bek. alapján felhívhassam tisztes figyelmét egy pár még elvi kérdésre, illetőleg az alkotmány egyes rendelkezéseinek különböző értelmezésére.

Ettől a megfontolástól vezetve, bátorkodom kézirata juttatni az új módosított alkotmány rendelkezéseit méltató tanulmányom: „A nemzet és az alkotmány" címen abból az okból, hogy azt országos pontosan és a mindennapi problémák közepette is referálhassa és megfontolás tárgyává tenni szíveskedjék.

Tisztelő és igaz hive:

Dr. Ujfalussy József

Csatolva „A nemzet és az alkotmány" című tanulmány

A valóban 1973 július 25-én a Budapesti Főkapitányság Vízpalotai Üdülőjében (VIII. Tolnai Lajos u. 41-43.) hallottam meg, amely nek részleteit és a kérdéses tanulmány mérvét a kötet 308-325 lapjai tartalmazzák.

Igazságügyminisztérium feladóvevény: 6437/2-1973. 114. p. hiv.

-337/III/2- -336/I/2- -154/b-

Budapest, 1973. május 23.

Közl. szám: 20-957/41-XIII.

V-2.

Fock Jenő

a minisztertanács elnökének

Budapest

V. Parlament - Kossuth - tér

Irományülésünk 1971. évi határozata az ezzel kapcsolatban megvalósított államjogi gyakorlatra megadott feladatok arra késztetnek, hogy még 1971. augusztus 14-én kezdeményezzem az ország kormányzati rendszerével foglalkozó tanulmányaimnak egyes részeit.

Most, amikor az elmúlt évben az alkotmányból alaptörvény lett, egyértelmű nap nekem, hogy éppen a nemzet megerősödése és jövője érdekében, valamint az alkotmány 68. §. (2.) bek. alapján felhívhassam szíves figyelmét egy pár nagy elvi kérdésre, illetőleg az alkotmány egyes rendelkezéseinek különböző értelmezésére.

Ettől a megfontolástól vezetve, bátorkodom kezdeményezni az új módosított alkotmány rendelkezéseit mérlegelő tanulmányom: „A nemzet és az alkotmány" című elemét, azzal a kérésemmel, hogy azt ország-gondnoki és mindennapi problémáink közepette is referálhatni és megfontolás tárgyává tenni méltóztassék.

Tisztelettel és igaz hívem:

Dr. Ujhely Gábor

Budapest, XII. Költő - út 23

Csatolva: „A nemzet és az alkotmány" című tanulmány

A vélemény 1973. július 25-én a Budapesti Főkapitányság Vizsgálati Osztályán (VIII. Tolnai Lajos u. 41-43.) kezdtem meg, amelynek részletes és a kérdéses tanulmány nézőpont a közel 308-325 lapjai tartalmazzák.

Szám: Külügy Jelentés-
szám: 6.936/2. - 1973
114. p. hiv.

- 337 - 336 - 154/c.

c. Budapest, 1973 május 23.

V. - 3

D. Rozum Mihály

iparügyi miniszter Urnak,

Miniszter Úr!

Budapest

V. Iparügyminisztérium

Szalay u. 16.

A Magyar Hírlap 1972 december 31-ei számában nagy érdeklődés-sel és megnyugvással olvastam és változatlan számomra egyaránt tetsző - mi-niszter Urnak a „Törvényalkotás és jogalkalmazás" című hírű cikkét.

A cikkből is - többek között - kitűnik, hogy törvénykezésünk a szocialis-mus teljes felépítése felé halad s nem vélhetem, hogy közvéleményünk - akkor a miniszter Úr is megállapítja - „olyan sokat foglalkozik a jogalkotás és jogalkalmazás kérdéseivel s ez alapvetően az állami és jogi munkához fon-tosságának felismerését mutatja; arra a következtetést kívánja, hogy ez a tevékenység is legyen kellőképpen a szocialista építésnek." E nagy történelmi feladat sikeres végrehajtása nem nélkülözhető természetesen az állam vonatkozó tevékenységét, a jogi aktusok alkalmazását sem éppen ezért a miniszter Úr arra is rámutat, hogy a jogi intézmények fejlesztését a következő években is folytatni szükséges.

Minthogy az elmúlt évben alkotmányunk módosítása is meg-történt, engedje meg miniszter Úr, hogy ennek kapcsolatában az idézett tanul-mányomban („A szerződés és az alkotmány") foglaltakra, illetőleg az eset-leg szükséges felülvizsgálatokra és és különböző értelme-zésekre nézve újra felhívjam tisztelettel, utalással arra is, hogy 1971-ben az alkotmányjogi Tanszékünk megmaradt feladatainál kapcsolatban már vezető ál-lami férfiaink figyelmét különösen egy pár nagy elvi kérdésre éppen a szer-ződés és gépesítés élelmiszerére tekintetében felhívni

Abban a reményben, hogy a még hiányzó munkámnak ez a részecskéje, amelyet eggyütteséjükben a M. Tud. Akad. első titkárának és a miniszterelnök elnökének is megküldöttem, legalább referátum formájában a miniszter Úr elé jutna, fogadja

iparügyi kiválóságom nyilvánításával:

Ujfalussy József

Tisztelettel: „A szerződés és az alkotmány" című tanulmány.

A vitáról 1973 jul. 25-én a Budapesti Főkapitányság Vizsgálati Osztályán (VI. Fővám tér 3. fsz. u. 41-43.) hallom meg, amelynek tárgyalását a kérdéses tanulmány nö-vekedő a kötet 308 - 325 lapjai tartalmazzák.

Függelék

(Dokumentumok)

VI.

Iktatói feladóvevény:
1244/3-1977.I.6
P. H. - 114.

Budapest, 1977. január 6.

Lázár György
miniszterelnök Urnak

Budapest
V. Kossuth Lajos-tér
Minisztertanács-Parlament

Miniszterelnök Úr!

A közelmultban megtartott bukaresti magyar-román tárgyalásokon elért értékes eredmények /árucsereforgalmi, gáz- és olajkutatási, művelődési, turisztikai stb. egyezmények/, valamint Miniszterelnök Urnak ezzel kapcsolatos nyilatkozata arra mutatnak, hogy megvan a lehetősége annak, hogy a két nép között igazi barátság és együttműködés gyümölcsözően fejlődjék, s ennek keretében a nekünk annyira fájdalmas erdélyi kérdés is kölcsönös és az európai érdekeknek megfelelő megoldást nyerjen.

Ez bátorit fel engem arra, hogy munkám (nem publikált) Harmadik Könyv II. Fejezetének két részfejezetét /"Erdély drámai sorsa az 1918-1919. és az azt követő évek sodrásában", valamint "Az erdélyi kérdés ésszerű megoldást követel"/ kezeihez juttassam, amelynek adatai esetleg a további tárgyalások során felhasználhatók lehetnek.

Amennyiben országos gondok azt megengedik, kérem az abban foglaltakat szakértőkkel megvizsgáltatni és referáltatni, s esetleg alkalmilag felhasználni.

Tájékoztatás céljából idézárom a fentemlített kötet tartalomjegyzékét is, amelynek bármelyik fejezetét, kívánsága esetén, legnagyobb készséggel módom rendelkezésére bocsátom, annál is inkább, mert a munka a Kárpát-dunamedencei népek testvéri együttélésének (mint) több évtizedén át lakó, országot alapító és fontos hivatást betöltő magyarság múlt és jövőbeni szerepének, valamint felelősségünk gondolatát kívánja szolgálni a lehetőleg milliós tömegű testvéreink érdekeivel együtt.

Tisztelő és igaz hive:

Nyiszly Gábor

Több forrásmunkák

Gr. Andrássy Gyula: ... az 1867-i kiegyezésről, Budapest 1896.
Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1848/49. Budapest, 1960.
Asztalos Miklós: Az erdélyi tudat kialakulása, Budapest 1925.
" " A románok őstörténete a betelepülésig, Budapest 1937.
" " Erdély és a revízió, Budapest 1933.
" " Kossuth fajos köre és az erdélyi kérdés, Budapest 1928.
" " A kormeri nemzeti eszme, Budapest 1933. stb. munkái
Bánjai László: Rövid vers - Történeti hagyományok, Bukarest 1973.
Borsody István: Magyar - szlovák kiegyezés, Budapest 1948.
Concha György: Politika I.-II. kötet, Budapest 1907.
E. Crankshaw: Der Niedergang des Hauses Habsburg, Wien - Düsseldorf 1967. Az Empol nyelvű kiadás 1963-ban Londonban jelent meg.
Deák Imre: Az 1848-as nabadságharc története levelekben, Budapest 1943.
Endes Miklós: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története I, Budapest 1935.
Garami Ernő: Forrongó Magyarország, Leipzig - Wien, 1922.
Gratz Gusztáv: A dualizmus kora, I-II. k., Budapest 1934.
Györffy István: Magyar nép - Magyar Föld, Budapest 1942.
Hajdú Tibor: Magyarországi Tanácsköztársaság, Budapest 1969.
Hetés Tibor: A Magyar Vörös Hadsereg, Budapest 1959.
Hóman - Szekfű: Magyar Történet, I-VIII. k. Budapest 1928-1934.
Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és több munkája
" " Erdély története, Cluj - Kolozsvár 1931
Juhász Gyula: A Teleki kormány külpolitikája 1939-1941. Bpest 1964.
Kiptai Ervin: Magyar Vöröshadsereg Harcai, Budapest 1960
Karsai Elek: A Budai vártól a Gellértig, Budapest 1963.
Károlyi Árpád: Az 1848-iki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt; okiratok alapján, Budapest 1936!
" " Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka, Bpest 1921.
Kós Károly: Erdély, Kolozsvár 1929
Kemény Gábor: A magyar nemzetiségi kérdés története, Gyr. 1946 és egyéb munkái
" " Teleki Pálról válogatott munkái I-II. k., Gyr. 1961
Kemenczy Gábor: Vissza az ősi alkotmányhoz, Budapest 1936.
Magyar Írónagyok kevéltája: Horthy Miklós titkos iratai, Budapest 1963
Magyar Törvénytár: 1836-1868 évi törvénycikkek
Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története, Budapest

Magyar Tud. Akadémia Történelmi Int. Értesítő: Magyarország és a második világháború, Budapest 1961.

Makkai László nevelésében: Erdély öröksége, I – X. k., Budapest

Makkai László: Erdély története, Budapest 1944

" " Magyar – román közös múlt, Budapest 1948.

Magyar Külügyminisztérium: Francia kirpaházi Dokumentumai, Budapest 1939.

M. Paleologue: La Russie des Tsars, I – III. k. Paris

Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak, Kolozsvár 1939.

R. Poincaré: Au service de la France, X. k. Victoire et Armistice, Paris 1933.

Rassuth Károly: Kuruckirok, Budapest 1886.

Reiss Dezső: 1930 évi akadémiai felolvasása

Rupp Jakab Kiss István nevelésében: A nemes székely nemzet képe, I – VIII k., Debrecen 1939.

Steier Lajos: Görgey és Kossuth, Budapest 1924.

" " Az 1849 – iki trónfosztás előzményei és következményei, Gy.

Történelmi Társulat: Törvénytár 1919 márc. 21 – jun. 30.

D. Tóth Zoltán: Magyarok és románok. M. T. Akad. Tört. Int. Gy. 1966

Szabó István: A magyar nép élete rajza, Budapest

Gr. Széchenyi István: Hitel (1830), Világ (1831), Stadium (1833), Kelet népe (1841), az 1848 – iki napló.

Szekfű Gyula: A mai Széchenyi, Budapest 1935.

Szemere Bertalan: miniszterelnöki emlékirata, 941

Szenczi Károly: Magyar – román kérdés, Officina

Harmadik könyv

Magyar álmok vártáján

Híd- és barátságállamok a Kárpát- Dunamedencében!

Politikai elemzések a jövendő ködképeiben

dr.Ajtay Gábor

Máramaros és Kolozs vármegyék volt alispánja

Oldalszám

Tartalomjegyzék

I.Fejezet	Káosz és utkeresés a Kárpát-Duna-medencében Előbb hid- vagy barátságállamok, azután nagykonföderáció	3
II.fejezet	A magyar-román kiegyezés és testvériség záloga,az európai biztonság-egyensuly egyik keleti bástyája:Erdély	26
	A./ Beszéljen a történelem	3p
	1. Hogyan találkozott és élt együtt a barangoló /kalandozó/magyar,székely, szász és román nép 1848-ig	3o
	a./ A magyarok	34
	b./ A székelyek	37
	c./ A szászok	42
	d./ A románok	45
	e./ És együtt, a tatárjárás utáni időkben mit és hogyan épitettek,főképpen közigazgatási és kormányzati vonalon	54
	2. Mi történt Erdéllyel és Erdélyben 1848-ban?	81
	3. És az 1849.-iki világosi katasztrófa után milyen utakon jár Erdély?	1o1
	4. Erdély drámai sorsa az 1918-1919 és az ezt követő évek történeti sodrásában	1o8
	B./ Az erdélyi kérdés és szerü megoldást követel!	138
III.fejezet	Az elveszett barát és jószomszéd:Horvát-Szlavonország	149
IV. "	A magyar-cseh kiegyezés záloga, s az európai biztonság-egyensuly másik bástyája:Szlovákia - A magyar-szlovák-rutén testvériség nemcsak mult, de jövő is!	156
V. fejezet	Mi volt és mi ma a magyar nép helye és szerepe Európában? - A világnak fel kellú figyelnie a Kárpád- Dunamedence népeinek problémáira	174
~~Függelék~~ Függelék:	~~Dokumentumok: Kádár György miniszterelnök 206 hiv 1977 január 6-án interjú beadv - magyar erdélyi kérdés ügyében 206~~ Folytatás a 2/a lapon	
	Kádár György miniszterelnök 1977 január 6-án interjú beadványa az erdélyi kérdés ügyében	206

Harmadik Könyv.

I. Fejezet

Káosz és utkeresés a Kárpát-Dunamedencében

Előbb hid- vagy barátságállamok, azután nagykonfederáció!

Az osztrák kommunista párt központi lapja a Volksstimme, egyik pár év előtti ünnepi számában, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának évfordulójára emlékezve, első oldalas hatalmas cikkében foglalkozik ezzel az Európát is érintő kérdéssel.

A szöveg közé iktatott képek egyikén egy matróz rohan vörös zászlóval egy dalmáciai tiszti üdülőbe, ahol osztrák, magyar, román, horváth, szlovák, rutén stb. nemzetiségü sebesült tisztek pihentették háborus sérüléseiket, bajaikat.

A tengerész a tiszti ebédlőbe rohanva, oda kiáltja a tiszteknek: "Vége a háborunak!" A páduai fegyverszüneti szerződés aláírásának napja volt ez, amely csak a hadműveleteket szüntette be, de g fegyverletételt, kapitulációt nem jelentett, s főképpen az elfoglalt idegen területek kiürítését rendelte el.

Egy másik képen a különböző nemzetiségü és rangu tisztek felugrálva megdöbbenve néznek egymásra, borospoharakat tartva kezükben és egymást kérdezve arra várnak választ, hogy ezek után mi lesz, hogyan lesz?

És pár nap mulva - mutatják a többi képek - már az egész Monarchia területén szólnak a fegyverek, kerepelnek a géppuskák, ugatnak az ágyuk és egyik napról a másikra a Monarchia sokszinü népei, nemzetei nem az olaszokat, az oroszokat, franciákat, angolokat, és németeket, de egymást lövik, kergetik, s tömegesen öldöklik.

Ebben a lövöldözésben és öldöklésben 18 éves diákfejjel, mint irányzótüzér a behatoló románok és csehek ellen- mint azt az Első Könyvben részletesen elirtam - magam is részt vettem, s igy méltán megrázott ez a cikk.

A Volksstimme azzal zárja nagyterjedelmü cikkét, hogy hiba, illetőleg ostobaság volt ezt a politikailag és gazdaságilag fontos államszövetséget felbomlaésztani, majd felosztani. A nemzetiségek sokszinü problémáit, s azok kivánságainak kielégitését másképpen is meg lehetett volna oldani, főképpen Európa és a béke érdekében.

Azóta, vagyis az 1918/19 és 1944/45 évi katasztrófák és az elhibázott térképrendezések után jó pár esztendő pergett le, amelyeknek kormányzati történéseit az Első és Második Könyvünkben már felvázoltuk ugyanugy, mint a negyedik magyar katasztrófa, illetőleg az 1956-évi nagy lázadás ujabb tanulságokkal szolgáló eseményeit, amelyekben a magyar nép az egész világnak megmutatta szabadság utáni vágyát, erkölcsi erejét, hősies bátorságát és életrevalóságát.

Még az idők távlatából is bátran mondhatjuk, hogy keményen és buszkán verkedett a magyar, s hozzá országosan sztrájkolt, állhatatos kitartásával pedig világhirnevet szerzett.

Mindezeken felül ez a kemény harc és a szabadságért, a demokráciáért, valamint a nemesértelmü szocializmusért való kiállás olyan eszmei, erkölcsi és történelmi alapokat rakott le és halmozott fel ezen az ősi földön, amelyekből folytonosan sugárzik az a szent gondolat, hogy Európának a Kárpátoktól övezett és a Duna és Tisza által átszelt medencéjében a magyarságnak is történelmi és erkölcsi joga van szabad és független államot alakitani, országolni és erejének megfelelő élettérben szabadságában élni.

És ez nemcsak magyar, de európai érdek is.
Ez a körülmény ma már büszkeséggel, s öntudattal tölti be a magyar lelkeket, amelyek a nagy lázadás után bekövetkezett országszervezés és épités időszakában már bizakodva várják, vágyakozzák és épitik a magyar jövendőt, amelynek háttere az ezeréves mult, sok kemény harccal, küzdelemmel, nagy erkölcsi értékekkel, a példás, de nemegyszer keserves tanulságokkal; jövendője pedig a Kárpát-Dunamedencében megalapozott uj Magyarország az idők és a korszellemnek megfelelő alkotmányjogi, közigazgatási, gazdasági, kulturális és társadalmi berendezkedésekkel és intézményekkel.

Én is álmodozom, s lelkemben épitgetem azt az uj országot, s a körülötte elterülő világot, amely nem az 1945 és az 1956 előtti Magyarország, hanem uj ország és abban uj világ. És ebben az uj országban - most már ugy látom - emelt fővel, büszkén, gazdaságilag és szociális viszonylatokban kiegyensulyozottan, a nemzetiségekkel testvéri egyetértésben él, dolgozik, boldogul és egyben ember minden magyar és nemzetiségi testvére.

A sok álmodozó és vágyakozó között ugy érzem, hogy nekem is jogom van álmodoznom, s folytonosan a Kárpátok peremére, sőt azon tul is tekintve a szebb, jobb magyar jöven-

~~jobb magyar jövendőről~~ látomásaimat leirni, mert husz évig a közszolgálat különböző és nehéz ágazataiban, öt évig a paraszti életformában, s több mint tizenkét éven keresztül pedig mint ipari munkás, a gyárak kéményei között nézhettem, figyelhettem és értékelhettem a magyar élet lüktetését, megismerve annak minden fájdalmát, sok baját, keserüségét, de vágyait és reménységét is.

Ez a föld, s az azon lakó nép kiált a megujulás után, hogy az elkövetkező évszázadokban is, ugyanugy, mint ezer éven át - bár sok küzdelemmel - békét, nyugalmat biztositson a Kárpátok és a Duna medencéjében, s egyben biztonságot jelentsen, egyensulyt, gátat képezzen az esetleges nagyhatalmi erők hatalmi tulzásai és terjeszkedési vágyai ellen.

A történelemből ismerjük, hogy több mint ezer éve, az isteni gondviselés erre az útközőpontra vezérelte Árpád népét, s országépitő nagy királyunk: Szt.István, itt államot alapitott, És ezt az államot és térséget nemegyszer megpróbálták legázolni, leigázni hatalmas germán, mongol, török és egyéb erők; a kisebb szomszéd népek is nemegyszer belén haraptak, de a magyar nép szabadságvágya és kemény karja, élniakarása - előbb vagy utóbb - Muhi, Mohács, Nagymajtény, Világos, Trianon ellenére is megdöntött minden olyan törekvést, amely a Kárpátok medencéjében tartósan be akart rendezkedni, vagy az ország, illetőleg annak valamelyik része fölött uralkodni szándékozott.

Ennek a földrésznek ugyanis, bár különböző népek lakják, sajátos geográfiai helyzete, egységes vizrajza van. Országrészei gazdasági jellegüknél, természeti kincseiknél és adottságaiknál fogva egymásra vannak utalva, s egymást kiegészitik. Fő vasutvonalai és utjai a Duna és Tisza átszelte magyar Alföld felé szaladnak és Budapesten koncentrálódnak; egymás táplálására árut visznek-hoznak, és embert, munkást cserélnek.

A lakossága ennek a területnek, amelyen a sikság és hegyláncok békésen ölelkeznek, ugyanis ma is nemcsak magyar, de van // és volt // itt román, horvát, szlovák, német, szerb, rutén és más kisebb nemzetiség is. De a nemzetiségek által lakott területek is át meg át vannak szőve nemcsak magyar szigetekkel és szórványokkal, de nagyobb magyar tömbökkel is.

Ennek a térségnek éppen ezért történelmi sajátossága, hogy állandóan több nép hazája volt, a "magyarok államában mindig laktak nem magyar népek is".

Egy év ezredév jóban-rosszban eltöltött története összekapcsolta ezeket a népeket, s min-

dig rájuk nyomta sajátos jellegét, a gazdasági egymásrautaltság pedig megteremtett egy népi megértést, lelki közösséget, melyet az utolsó száaz év alatt megrontott, aláásott egy elhibázott és téves szemléletü magyar politika, illetőleg ezt a politikát lehetővé tevő uj kormányzati rendszer alkotmányunkba iktatása, amelynek és az első világháboru (1914-19) által felfakasztott gyülöletnek, valamint a győztes nagyhatalmak részéről való rövidlátásnak, nemtörődömségnek volt a következménye ennek a térségnek könyelmü, megoldást nem hozó ésszerütlen feldarabolása és a magyarság guzsbakötése (Trianon).

Igaz, hogy 1848-1918 között, amikor a helyes fejlődés és a figyelmeztető adottságok figyelembevétele nélkül - főképpen az autonómiák vonalán - sok hibát követtünk el nemzetiségi politikánkat illetően - ám vetélytársaink, akik 1918-után jutottak kdevezőbb helyzetbe, sokkal inkább hibát hibára halmoztak, sőt szándékkal tiporták és kiméletlenül irtották a magyart. A kegyetlen feldarabolás ugyanis nemhogy békét nem hozott, de fokozta a nacionalista türelmetlenség és gyülölet tüzét, s ezzel együtt az érdekelt nagyhatalmi, a politikai és gazdasági vágyakat.

Az ezeréves Magyarország, amely mindig tekintélyes erő és sulypont volt a Közép-Európában, 1919-ben területileg tehát felbomlott, s területének 2/3-ad részét mesterkélt s természetellenesen felpuffasztott államokba sodorták. Erdélyt, népeinek megkérdezése nélkü odakötözték Romániához, a Felvidéket a csehekhez láncolták, a Délvidéket és Horvátországot pedig Szerbiának itélték az ott lakó magyar tömbökkel, szigetekkel és szórványokkal, valamint más nemzetiségekkel együtt. Vagyis egy nemzetiségi államból három, jóformán történelem nélküli nemzetiségi államot csináltak.

Meg nem érdemelt vagy vezető rétegeinek bünei, elmaradt demokratikus és szociális berendezései miatt megérdemelt büntetésből szétdaraboltak tehát egy nagy politikai és gazdasági egységet, s a határt Magyarország és az azt körülvevő utódállamok között nem a tiszta néprajzi elvek, de ellenséges imperialista és katonai szempontok szerint huzták meg (a legtöbb helyen árok, barázda, fasor, vagy nyáron kiszáradt patak a határ), s ahelyett hogy likvidálták volna a nemzetiségi ellentéteket, azokat végzetesen felkorbácsolták. Meghagytak egy politikai és gazdasági béklyóba kötözött Csonkamagyarországot, körülvéve olyan államokkal, amelyeknek a mi nemzetünkhöz képest nincs olyan multjuk, eseményekbe gazdag történelmük, s azokat a kis entente-be tömöritve, pénzügyi, gazdasági és katonai támogatással bőven ellátva, politikailag arra állitottak be, hogy vigyázzon arra a megcsonkitott és szük határok börtönébe zárt, fényes történelemmel rendelkező magyarságra,

amely nép egy ezredéven át vitézen, bátran verekedett nemcsak a mongol, török behatolás, de főképpen a germán terjeszkedés és az első világháboruban (1914-19) pedig a cári pánszláv imperializmus célkitüzései és fegyveres erői ellen.

Tehát nem Magyarországvolt az, amely elrabolta Románia és Csehország területeit, hanem Románia és Csehország voltak azok, amelyek 1919-ben árulásukért Shyloc-jutalomként kapták Magyarország részeit. Nem Magyarország a maga természetadta gazdasági és történelmi egységében jelenti Délkelet-Európa rendbontóját, hanem éppen ennek egységének feldarabolása okozza a széthuzást, a nyomoruságot ebben a Kárpát-Duna-térségben, amelnyek nyugtalansága, nemzetiségei közötti feszültsége mindig érdekében állott ettől a medencétől idegen erőknek és hatalmaknak.

A magyarságnak igy frontot kellett változtatnia s most már nem a nagyhatalmi erők tulkapásaira kellett vigyázni, de - kénytelen-kelletlen - defenzivába szoritva, az lett egyik legfőbb feladata, hogy megvédje a magyar etnikum integritását olyan, körülötte létesitett kis államok hatalmi törekvéseivel szemben, amelyeknek a Kárpát-Dunamedencében az erőszakos hóditáson kivül semilyen jogcimük nem volt és nem is lehetett.

És ez a mesterséges, gyülölettől fütött gyürü, az u.n. kis entente (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) a pár évig tartó hangoskodás és fegyvercsörtetés után, s az 1938-1940.évi müncheni, valamint bécsi döntések következtében már a germán óriás nyujtózkodására, annak egyetlen orditására, minden ellenállás és puskalövés nélkül összeomlott, s meg sem kisérelte, hogy ellenálljon annak a germán erőnek, amely fasiszta formában politikailag és katonailag ujból elindult, hogy itt a Duna völgyében is hóditson és terjeszkedjék.

Olaszország és Németország támogatásával létrejött két bécsi döntés (1938-1940) és az azokat követő események következtében ugyan a Csonkamagyarország körül font fojtogató gyürü szétpattant, s a Felvidék magyarlakta része, Kárpátalja és Észak-Erdély, a Délvidék jó része 1938-1941. években, de már egy világháboru hullámai között, ujra visszakerült az anyaországhoz, amely határtalan lelkesedéssel ölelte magához felszabadult véreit és nemzetiségi testvéreit, de az ország szerencsétlen parlamentáris kormányzati rendszerével, elmaradt s szociális és demokratikus intézményeivel nem tudott s nem is tudhatott egészséges berendezéseket és intézményeket, a közigazgatási posztokra pedig megfelelő embereket állitani.

Bár a miniszterelnökségen a nemzetiségi problémákra évtizedek óta, államtitkári vezetés alatt, külön szekció vigyázott, hosszu éveken át - be kell vallani - ugyanabban a korlátolt szellemben müködött, amely születésétől fogva jellemezte (Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt alakult.).

Ezt az ügyosztályt, amely Trianon után a határon tuli magyarok ügyeit intézte, és a szomszéd népek felé a magyar problémák legfőbb irányitója volt, rengeteg mulasztás terhelte. Nem voltak átfogó tervek, nem voltak komoly elgondolások, s nagyvonalu és a Kárpát-Dunamedencéjének különleges néprajzi helyzetét, nemzetiségi megoszlását és gazdasági életét átfogó és figyelembevevő politikai célkitüzések, s ennek megfelelő reális állam- és közigazgatási szervezés. A kormányzati intenciók tehát - ha voltak is - közepesek, silányak voltak.

Valahogy elfelejtették vagy rosszul tanulták a történelmet!

És ezek a tervek hiányoztak, talán éppen azért, mert azok egészségesen nem voltak beilleszthetők egy beteg parlamentáris rendszer törékeny kereteibe. Politikusaink és vezetőink - egy megtévesztő szemlélet következtében - csak parlamentet és a pártokat látták, valamint a kis magyar problémákat, s azoktól féltek, és igy visszariadtak a kérdés komoly bolygatásától.

Ennek következtében a hozzánk visszakerült román nemzetiségek hamar passziv rezisztenciába vonultak, mert a régi vármegyei határok és közigazgatás visszaállitása és hozzá azoknak elhibázott, pártpolitikai s nem szakszempontok szerinti hibás beállitása nem elégitette ki kivánságaikat (a felajánlott parlamenti mandátumokat sem fogadták el). Ezek a nemzetiségek ugyanis - mint azt a későbbiekben látni fogjuk - már a XIX. század második felében autonómiákat követeltek, vagy a régieket megtartani, a kor követelményeinek megfelelően fejleszteni akarták, s azok keretei között kivánták problémáikat megoldani.

De alkotmányjogi szempontból is hibát hibára halmoztak. Választás nélkül országgyülési képviselőket hivtak be, s azokat a kormánypártba akrták szoritani, vagy pedig más pártok felé taszitották, ahelyett, hogy Erdély egységének kidomboritásával - a mult századok példáiból meritve - és választás alapján Kolozsvárra erdélyi országgyülést hivtak volna össze, s külön erdélyi kormányt alakitva lehetővé tették volna - a kellő gazdasági politikával alátámasztva - az erdélyi probléma megoldásának ésszerü elősegitését, Erdély és Magyarország közjogi viszonyának rendezését, s egyben a magyar-román

kiegyezés előkészitését.

A visszacsatolt Kárpátalja egy részéből: Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék megcsonkitásával és értelmetlenül, közigazgatási kirendeltségeket csináltak, s azoknak élére Ungvár székehllyel kormányzói biztosit állitottak, s ugy keresztelték el és kezelték Nagymagyarországnak ezt az értékes és szép részét, mint egy idegen tartományt, amely pedig a közös magyar-lengyel határt jelentette, s az országnak gazdaságilag is, de főleg stratégiailag egyik legértékesebb részét - lehet mondani - bástyáját képezte.

A felvidéki részek is kismagyar szempontok szerint nyertek visszacsatolást, s a hosszu ingadozás után önállósitott Szlovákia: a Bocskayak, Bercsényiek, Rákócziak, Thökölyek földje már nem természetes életterére, gazdasági bázisára és ezeréves élettársára, de a hitleri német birodalomra támaszkodott.

Ugyanez jellemzi a visszakerült déli részeket és a fasizált Horvátországot is.

De mit is lehetett várni ezektől a nemzetiségektől akkor, amikor a csonka országunk tovább vergődött a parlamentáris kormányzási rendszer hinárjában a maga értelmetlen, divatját mult választójogi rendszerével, elmaradt szociális intézményeivel, nagybirtokrendszerünk minden átkos csökevényével, a koncepció nélküli magyar politikájával, amely azt sem tudta, hogy mit kezdjen a nemzetiségekkel, mit adjon azért, hogy - büneit meggyónva - a Kárpátok koszoruzta hegyláncok ujból egymásba fonják a magyar tömböket, és a nemzetiségi népeket, hogy együtt - megfelelő alkotmányos biztositékkal megtámasztva - békés munkával és megértésben állianak őrt a Kárpátok gerincén ugy nyugat, mint kelet felé. Budapest politikailag semmit sem adott. Bevonult, de nyitva hagyta a Kárpát- Dunamedence, sőt azon tul eső területek, országok kérdéseit, vagy nem is mert hozzájuk nyulni, mert félt, hogy amugyis rozoga kormányzati szerkezetét még jobban elrontja.

Budapest valahogy nem látott; nem a Kárpát-Dunamedence sajátos helyzete és a történelem szemüvegén át nézte a dolgokat; csak visszacsatolt, mert hirtelen ismét nemzetállamot akart épiteni ott, ahol nemzetiségi tömegek és népek érzelmi, kulturális és egyéb kivánságaival is számolni, a Kárpád- Dunamedence térségében felépülő országot pedig az itt és a szomszédságában élő népek érdekeinek figyelembevételével alapozni kellett.

A hadban álló német erőket közben felmorzsolták; megindult nyugatról és keletről, északról és délről a visszavonulás és az azzal járó kapkodás.

Románia 1944 augusztusában - Olaszország után - kiugrott a germán szövetségből, s a fasiszta szinekből uj szinekbe és szövetségbe öltözött.
Bár a háboru kezdetén nyiltan szakitott a liberális demokráciával, és a hagyományos nyugati szövetségi rendszertől elfordulva, ugyszólván minden nemzeti erejét latba vetette a hitleri Németország oldalán, egykori szövetségeseivel való kapcsolatai sohasem szakadtak meg. Tilea Londonban, Gafencu Svájcban hatalmas propagandaapparátust tartott müködésben. És amikor 1943-ban nyilvánvalóvá lett, hogy Németországnak a második világháborut el kell veszitenie, Románia Stirbey herceg vezetésével küldöttséget irányitott Kairóba, hogy ott a szövetséges hatalmakkal megbeszéljék a fegyverletétel módozatait.

Ez meg is hozta a gyümölcsét; 1944 augusztus 23.-án Mihály király felolvasta a rádióban Románia fegyverletételi kérelmét, s a németek által kitünően felszerelt 20 román hadosztályt a németek ellen forditotta, s igy a délkelet-európai német front néhány hét alatt összeomlott, s ezzel Románia ugyanugy megnyitotta kapuit a Szovjetunió és annak hadserege, mint Hitler politikai ügynökei és katonái előtt. Puskalövés nélkül, sőt már mint szövetséges engedte át a délkeleti Kárpát-szorosokon a szovjet haderőt, amely Szeged, Szolnok, Nagyvárad, Debrecen felé nyomult előre, hogy az Északkeleti Kárpátok peremén álló magyar hadsereg hátába kerüljön. Ezt tették a csehek és a szlovákok is, ahogy nem álltak ellen a német nyomásnak, ugyanugy viselkedtek a Szovjetunióval szemben is, s rövidesen az alkotmányukban, közigazgatásukban és gazdaságpolitikájukban átalakultak.

Nálunk volt bizonyos s utolsó pillanatban nyilas és német szinekben burkolt ellenállás; Budapest vérzett, szenvedett a legtöbbet, de végülis, rövidesen mi is kapituláltunk. Hogy ez politikailag, gazdaságilag és társadalmilag hogyan ment végbe, mit jelentett, és milyen megrázkódtatásokat hozott és micsoda intézményekkel dolgozott, az számos publikációból ismert, s azt már saját élményeim alapján az első kötetben és a korábbi fejezetekben leirtam. De leirtam azt is, hogy a magyar nép - a világtörténelemben szinte példátlanul - hogyan fordult szembe 1956-ban a személyi kultusz formájában tobzódó és a szociális eszméket eltorzitó rendszer vezéreivel is.

Példátlan küzdelem és diadal volt ez! És bizonyitéka annak, hogy ha a magyar kis nép is, de nagy nemzet, amely kedveli a szabadságot, s ha kell, azért meg is verekszik, mint ahogy azt ezer éven át meg is tette ugy a némettel, mint más mondol, török vagy cári orosz hóditókkal szemben is/ Muhinál, Mohácsnál, Rákóczi csatatérein, 1948-ban, 1914-19, és más évek csatamezeinek ezrein.

A szomszéd kis népek, bár területileg fel vannak duzzasztva, nem alkalmasak nagy erők feltartóztatására és vágyaik fékezésére. Erről tett tanuságot 1960-ban Raáb osztrák kancellár, akinek e tekintetben elhangzott nyilatkozatát a kötet V.Fejezetében ismertetjük.

Mi ezen a téren nem szégyenkezhetünk!

De tudjuk azt is, - s 1956 történései után tudja az egész világ, hogy szabadságszeretü, dolgos nép vagyunk, amely méltó helyet, életteret kér a népek társaságában.

Mi nem kérünk, s nem is szivesen veszünk át külföldön kialakult életformákat, alkotmányokat és intézményeket, amelyeket meglátásunk szerint minden népnek sajátosságai, adottságai és körülményei hoznak életre, s éppen ezért a mi speciális viszonyainkra, a magyarság lelki sajátosságaira eredményesen nem alkalmazhatók. Ezek csak bajt, megnemértést, zürzavart s a történések szerint csak katasztrófákat idézhetnek elő.

~~Ehhez azonban olyan intézmények kellenek, és ezekre lelkileg már fel kell készülni, amelyek alkalmasak egy ilyen kárpát-dunamedencei politika~~

Mi - a sajátos problémáinkon felül - a Kárpátokra, sőt azon tul élő kisebb népekre, volt szomszédainkra tekintünk, és Európa, a béke, az államok közötti egyensuly érdekében azt óhajtjuk, hogy egy ezredév történetét, amelynek filmszalagja a bölcs Árpádok Anjou-k, Hunyadiak, és nemegyszer a Habsburgok alatt itt lezajlott, most már mint jövendőt épitő történelmet ugyancsak a Kárpátok ölelő koszoruja között, sőt azon tul lakó k népekkel együtt és egy Unió szükebb vagy tágabbra tervezett keretei között, és az itt lakó népekkel testvérei egyetértésben, valamint a demokrácia és a szociális igazság jegyében, méltóan továbbfolytathassuk a magunk módján és az adot körülmények figyelembevételével.

Ehhez azonban olyan intézmények kellenek, és ezekre lelkileg már fel kell készülni, amelyek alkalmasak egy ilyen kárpát-dunamedencei politika folytatására. A korábbiakban rámutattunk arra, hogy 1848-óta milyen katasztrófális eredményekhez vezetett az

u.n. parlamentáris kormányzási rendszerünk; azt is feltártuk, hogy a Szovjetuniótól átmásolt alkotmányos, közigazgatási, gazdasági stb. intézmények eltorizott, helytelen alkalmazása milyen eredményekre és 1956 előtt hová vezettek.

A magyar szabadságszerető nép; szeret politizálni, hangoskodni, civakodni, de tud derekasan ugy a mezőgazdaságban, mint az iparban dolgozni, lelkesedni, s ha kell, fegyvert forgatni, s meghalni a szabadságért és a hazáért.

Ennek a nemzetnek nagyvonalu életéhez és az erők kifejtéséhez tehát nem megfelelő az a legtökéletesebb, de egyszersmind a legkényesebb parlamentáris kormányzati forma, amely Angliában is a fokozatos történelmi fejlődés eredménye, s legnagyobb részben nem irott jogszabályokon alapszik, sőt éppen néha azok ellenére kifejlett gyakorlaton és szokásokon. Ezt a kormányformát - mint a Második Könyv fejezeteiben láthattuk - nem lehet könnyelmüen, az ország speciális viszonyainak figyelembevétele nélkül, csak ugy átmásolni és átültetni.

De nem elégiti ki a nemzetet - be kell vallanunk - a szovjet rendszer mereven átültetett állam - és életformája sem, mert a magyarnak szabadságjogok (gyülekezés, egyesülési, sajtó- stb. szabadságjogok, s hozzá politikai szabadság, titkos országgyülési, törvényhatósági és községi választójoggal) kellenek. De ez kell a Kárpátok és a Dunamedencéjében élő nemzeteknek is. A magyarsággal együtt nem kedvelik, nehezen értik és viselik azt az állam- és életformát, amelyet a korábbi fejezetekben ismertetett és átmásolt intézmények/ politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi téren nyujthattak és nyujthatnak. Ezeknek valahogy nincs gyökerük a magyar lélelkben, nem meglepő, hogy ezek merev vagy eltorzitott alkalmazása, nálunk katasztrófákhoz és legutóbb/ 1956. október 23.-hoz vezettek.

De hát melyik az az ut, amelyen a magyar népnek - ha már a Tiszák és a Horthy-Bethlenék korszaka nem tudott, talán nem is akart - el kell indulni és fel kell készülni, ha itt a Kárátok és a Duna medencéjében jövőt akar alapozni, s a nagyhatalmi erők között - ode beékelve -egyensulyt, mérsékletet és biztonságot tartani.

Az ut ehhez a politikához pedig adva volt és adva van. Hosszu századok történelme világitja meg ezt az utat és politikát.

Ennek a magyar politikának, és ezt ma is büszkén hirdetni és vallani kell - a nemzeti államok kialakitási kisérletének 19. századbeli kudarca után - a "magyar politikai nemzet" gondolatkörének helyébe a kor követelményeinek is megfelelő kárpát-Dunamedence-i sőt,- éppen az európai egyensuly, biztonság és béke érdekében - azon is tulmenő, s a szomszéd népeket is felölelő állameszmét kell állitani, mint a történelmi magyar állam és az itt és a körülötte élő különböző népek békés együttélésének, biztonságának eszméjét és zálogát a létüket politikai és gazdasági elnyomással fenyegető nagyhatalmi törekvésekkel szemben, amelyek már nemegyszer éppen saját imperialista vágyaik és a pánszlávizmus és pángermánizmus érdekében, történelmi államunk ellen lázitottak és támadtak, s a nyelvet, a faji-népi hovatartozást dicsőitették, vagy más eszközökkel dolgoztak.

Ez az állam, mint a Duna-Tisza medencének a Kárpátok által övezett geográfiai, gazdasági, történelmi és kulturális egysége, amely jövőben a kebelében élő nemzeteknek - lehet mondani - föderalisztikus összefogását jelenti, lehet csak alapja egy további, szélesebbkörü és kivánatos federalisztikus (Wesselényi Miklós, Teleki László, Kossuth-Canini, Balcescu, Renner, Ferenc Ferdinánd trónörökös, Jászi stb, s legujabban: Egyesült Európa) elgondolásnak anélkül, hogy a kisebb népek sorsa a nagyhatalmi törekvésektől veszélyeztetve volna.

Megjegyezzük, hogy Teleki László az 1848-49-i szabadságharc párizsi magyar követe volt az, aki a világszabadság, az emberiség szabadságmozgalmai, s a magyar szabadságmozgalom összefüggését a XIX. század derekán a magyar globuszon elsők között ismerte fel, mint ahogy ő adott utmutatást a "históriai jog" keretéből, s korlátaiból való kilépésre, s a népekkel való együttmüködés uj államközi formáinak megkeresésére. Ezzel részletesebben a Második Könyv IV.fejezetében már foglalkoztunk.

Csak ez a kárpát-Dunamedence-i gondolat, amely az u.n. Szt.Istváni állameszmében találja gyökerét, adhatja vissza - mint egyik államférfink találóan mondta, de a gyakorlatban nem csinálta - ennek a Kárpátok ölelte medencének a maga politikailag, geográfiailag, gazdaságilag és kulturtörténelmileg megalapozott egységét, összefogva az itt és a Kárpátok szomszédságában élő népeket a közös védelemre a hatalmasabb szomszédok ellen, és összefogva őket a közös európai kulturmunkára, tiszteletben tartva mindegyiknek nemzeti birtokállományát és életszükségleteit.

Ezt és az ezért való küzdelmet a magyarságnak vállania kell, mégpedig az egyik véglet: a türelmetlen sovinizmus nélkül, mind pedig a másik véglet: a meghunnyászkodó opportunizmus nélkül, mert azokból sem magyar jövő, sem béke a dunai népek között nem születhet.

Tehát - és ezt ismételten hangsulyozni kell - ez az állameszme nem mond és nem ad ujat, mert annak tézisei és alapjai - lehet mondani - több mint 900 évesek, s összesüritve jelentkeznek az u.n. szentistváni gondolatban, amellyel az elmult száz év alatt annyiszor vissza is éltek, azt a "gazságok"takargatására használták, s amelyet éppen ezért még ma sem értenek, vagy félremagyaráznak, vagy pedig nem is akarnak megérteni, s más nevek, jelszavak alatt futtatnak.

Pedig ez nagyon egyszerü, s történeti és mai példák sokaságával igazolható.

Szent István országát alapitása óta, ugyanugy fenyegette a Frank-Német Birodalom, mint a Bizáncnak nevezett Kelet-Római Császárság. Szent István mindkettőnek ellenállt, s ha kellett, fegyverrel verte vissza az imperialista támadásokat vagy akarásokat, s nem akarva, hogy az országunk Vazallus-állam legyen, a szent koronát nem a két császártól, de a pápától kérte. Már akkor egyensulyt biztositott a falánk nagyok között, s a Kárpát-medence népeit összefogta a közös védelem és a testvéri együttélés jegyében, és a magyarságot meg is kereszteltette.

Ezért az állameszméért küzdöttek utódai: az Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak, a tatárok, németek, majd a törökök ellen, amely utóbbiak sem akartak egységes Magyarországot, és Fráter Györgyöt, Bethlen Gábort, Bocskay Istvánt, II.Rákóczi Györgyöt, a Zrinyieket, stb. megakadályozták, nemegyszer fegyveres fenyegetéssel, gyilkossággal e tervek megvalósitásában, mert csak a három részre szakadt ország felelt meg imperialista érdekeiknek. A Habsburg vonalat a Második Könyv III.fejezetében már ismertettük nagyvonalakban, s kiemeltük, hogy a Habsburgok ránk nézve csak akkor jelenthettek igazi értéket, amikor a mai Németország és Olaszország területéről kiszoritották őket, igy szerepük keletre tolódott.

Ma is tehát ugyanugy, mint a 900 éves multban, a szentistváni gondolat, illetőleg - szükebb vagy tágabb értelemben - a kárpát-dunamedencei állameszme alapján kivánatos szilárdan állanunk és küzdenünk, mert ez nemcsak a mi és az itt lakó népek, de Európa s talán a világ érdeke is, mert a nagyhatalmi erők itt, ebben a térségben - ilyen vagy olyan formában és szinekben - ha eszüket vesztik, divide et impera politikát folytatnak,

amelyet a béke és nyugalom érdekében meg kell akadályozni, illetve fel kell számolni.

Ezt a gondolatot nagyban szolgálná, ha - a több, mint száz éves torzsalkodás, gyülölködés és harc után - egyrészről a magyarság, másrészről a románság, a szlovákok, a rutének, osztrákok, csehek és a délszlávok között kiegyezés jöhetne létre, amely mindegyiket a nagy cél: az egység, a közös védelem, a gazdasági nagy tér és prosperitás s az európai egyensuly biztositása érdekében közös áldozatok hozatalára, de kölcsönös előnyök biztositására birná, s közöttük a már igazán megérdemelt békességet, együttmüködést biztositaná.

Ezt nagyban megkönnyitheti az a körülmény, hogy az u.n. szocialista országok egymás között hosszu időre szóló barátsági és együttmüködési szerződéseket kötöttek, s a jelenlegi magyar kormányzat - nagyon bölcsen - nem enged semmiféle uszitó nemzetiségi propagandát vagy szomszédai elleni izgatást. Példát mutat s a távoli multból merit, amikor a Kárpát-medence más népeit testvéreknek tekinti, s ezt oktatási stb. vonalon is következetesen keresztül viszi. De joggal elvárja, hogy a tőlünk elszakitott hatalmas magyar tömbök és szórványok is hasonló elbánásban részesüljenek, s vegyék figyelembe ezeréves történelmünket, amely a lelkekben, várakban, kastélyokban, müemlékekben, templomokban, templomvárakban, és a dokumentumokban ma is él, s szabad magyar, székely stb. életet követel nemcsak a nyelvhasználat, közigazgatás, oktatási rendszer tekintetében, de az állami élet minden vonalán is, nem elégszik meg azzal, hogy kirakatposztok és emberek létesitésével, illetőleg beállitásával az érdekelt kamányok csak megtévesztő szemlélet-benyomást igyekezzenek ugy befelé, mint kifelé kelteni, s mindezeknek kooperáció szerződések kötésével még nagyobb hangsulyt adni. Ne felejtsék azt sem, hogy itt - az utolsó százhusz év tévedései és hibái ellenére - ugy az Árpádok, mi Anjouk, Hunyadiak és a Habsburgok alatt nemcsak védelmet, de menedéket, otthont kaptak, s a törökök kiüzése után számban és javakban csak gyarapodtak, s hasznos lakói lehettek ennek a szokszor megtiport földnek.

Magyar vonatkozásban, tehát a jelenlegi határkérdések bolygatása nélkül, s az átkos hegemonikus törekvések elejtésével, meg kell teremteni - tehát a trianoni határok érintetlensége mellett - az önálló Erdélyt, a Felvidéket jelentő Szlovákiát és Horvátországot, amelyekben évszázadok óta magyarok, románok, szlovákok, rutének, szászok, horvátok, németek s egyéb déli szlávok nagy vagy nagyobb tömtökben, s számtalan kiseb -nagyobb szórványban élnek. Ezek a kis államok, amelyeknek népei évszázadokon át

függetlenségben vagy széleskörü autonómiákban éltek, s területük ugy a magyarságnak, mint a románságnak, szlovákoknak, ruténeknek, horvátoknak, németeknek, szerbeknek, s más népeknek ugyancsak évszázadokon át nemegyszer menedékül szolgáltak, mint hidaknak, illetőleg testvéri barátságot, átjárást biztositó államoknak kellene Budapest, Bukarest, Bécs, Prága és Belgrád kölcsönös barátságát, egymás kölcsönös megbecsülését biztositani, s egyben ezek között a békét, a testvéri együttélést és a közös védelmet lehetővé tenni.

Ezekben az elképzelt, u.n. hid-államokban ugyanis a lakosság egymás nyelvét beszéli, szokásait ismeri; egymást nem gyülöli, és sohasem gyülölte, ha csak értelmetlenül és ostoba módon itt vagy oft fel nem ingerelték, félre nem vezették s egymásra nem uszitották őket.

Tehát nem magyar, román, cseh stb. hegemóniára kell törekedni, s üres irredenta, soviniszta és reviziós jelszavakkal uszitani, mint ez az utóbbi több mint száz év alatt történt, de a világ térképére, a nagyhatalmi erőviszonyokra és akarásokra, törekvésekre is figyelemmel kell lenni, amit az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak, nemegyszer pedig a Habsburgok politikája is sokszor oly fényesen példáz és bizonyit.

Ebben a térségben ugyanis minden olyan rövidlátó politika, amely ezt nem veszi figyelembe, előbb-utóbb katasztrófa-politika, nemcsak ránk magyarokra nézve, de ugy a románokra, osztrákokra, csehekre és délszlávokra nézve is. A hid- vagy barátságállamokban kialakitása és a konföderáció az egyedül járható megoldás, hacsak ezek a népek nem akarnak szolganépek lenni, de politikai demokráciában, szocializmusban és egymás között békében kivánnak élni.

A sulypont tehát a hid- vagy barátságállamokon nyugszik.

Ezek lennének a Nagykonföderáció lelke, motorja és összetartó ereje.

Az azok területén lakó népeknek kellene bizonyságot tenni nemcsak arról, hogy testvériesen együtt tudnak élni, de egyben Budapestre, Bukarestre, Bécsre, Prágára és Belgrádra is tudnak vigyázni, nehogy miattuk ezek a még mindig soviniszta centrumok kalandba vagy pedig a hegemónia őrületébe keveredjenek.

Ez a szomszéd vagy a távoli nagyhatalmakat is, melyeknél nagyon gyakran a politikai

és gazdasági imperializmus dominál, mérsékletre fogja inteni és birni, s talán lathatós eszköze lenne annak is, hogy ezek a nagyok a hidállamokban vagy az azok körül lakó népeket faji vagy kizsákmányolási stb. alapon egymás ellen uszitsák, vagy saját érdekeikben kijátsszák.

Éppen ezért ezeknek a területén lakó különböző népeket, tehát a leendő hid-vagy barátságállamok sokszinü népeit kell elsősorban megkérdezni, mégpedig nemzetközileg ellenőrzött népszavazás utján, hogy fenn akarják-e tartani a jelenlegi állapotot, vagy független hidállamokká kivánnak alakulni, hogy beilleszkedve a több mint száz éve rajtuk marakodó államok konföderációjába, közöttük a békét, az eredményes gazdasági együttmüködést, s ha szükséges, ugy a megfelelő védelmet is biztositsák.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az első világháboru után feldarabolt Duna- és Kárpátmedence területén olyan államokat hoztak létre, amelyek a nagyhatalmak között az egyensulyt nem biztosithatták, mert ezen utódállamoknak egyike visszakövetelte állandóan azt, amit tőle egy ezredév hősi küzdelme után méltánytalanul leszakitottak, másik meg, minthogy életképtelenné tették - gazdasági és fajtestvéri alapon is a nagynémet élettérhez kivánt csatlakozni. A többiek pedig husz esztendőn át csak arra ügyeltek, hogy az érdemtelenül megszerzett zsákmányt megtarthassák, s ezért vagy az egyik, vagy a másik nagyhatalomba kapaszkodtak s ugrándozva - ilyen vagy olyan formában - kapaszkodnak és helyezkednek ma is, ami folytonosan egy ujabb világháboru kirobbanásával fenyeget, mert az egyik vagy a másik nagyhatalomnak, nemegyszer pedig csatlósokkal feltöltött tömörüléseknek érdekei vagy imperialista céljai forognak kockán, s ezért folyik nemegyszer, s most már hosszu kézzel és sok huncutsággal az igatás, uszitás és propaganda, ugy, hogy lassan-lassan Macedóniává váljék Európának ez a része is.

Nálunk ezt a gondolatot nagyban szolgálná Magyarország alkotmányos és közigazgatási rendszerének átalakitása, s a fenti politikának szolgálatába állitása is, mert a kárpát-dunamedencei állameszme helyesen és egészségesen csak akkor valósitható meg, ha ahhoz megfelelő alkotmányos és igazgatási kereteket adunk. Éppen ezért a megoldást nemcsak egyedül a választójog tágitásában vagy szükitésében, a gazdasági és szociális intézmények ilyen vagy olyan formálásában kell keresni, mint azt sokan tették és teszik. A bajok egészséges orvoslásának elsődleges követelménye: a kormányzati rend-

szerünknek szilárd alapokra fektetésében nyugszik, amelynek alapépitményei 1848-előtti alkotmányunk intézményeiben adva vannak, s nemcsak megfelelnek a magyar nép sajátos lelki alkatának, gondolkodásának, de egyben alkalmasak arra is, hogy itt, a Kárpátok övezte Duna-Tisza-medencében a nemzetet nagy célok megvalósitásának szolgálatába állitsák, s a nemzetiségek és a magyarság, valamint az ide-oda kacsingató és táncoló szomszédai között végre béket, igazi barátságot teremtsenek. Nekünk nincs szükségünk arra, hogy alkotmányos életünk bajait más országokból - legyenek azok fasiszta vagy szocialista vagy tömbökön kivüli országok - importált vagy egyszerüen átmásolt intézményekkel és eszközökkel orvosoljuk, amely országok nemegyszer a parlamentáris vagy más kormányzeti rendszer mocsarából a nehezen leépithető diktatura karjaiba menekültek. Nekünk olyan kormányzati rendszerre van szükségünk, amely a végrehajtó hatalomnak függetlenséget, állandóságot, szakértelmet, tekintélyt és erőt biztosithat, s amely egyben a szakszerü országlás és a jó közigazgatás mellett a magyar nép politikai, gazdasági és kulturális erőinek szabad és becsületes kifejtését, külpolitikai céljainak megvalósitását, a szellemi elit érvényesülését, kiválasztódását és - ami a legfontosabb - a többi itt vagy körülöttünk lakó nemzetekkel való békés, testvéri megértést lehetővé teszi és biztositja igazi politikai demokrácia keretei között, amely nélkül - amint Lenin egyik alaptétele is hangsulyozza - nem lehet szocializmust épiteni.

A történések sorozatában - mint tudjuk és érezzük - Magyarországot, illetve a magyar népi etnikumot ismét megcsonkitották, illetőleg Romániát és Csehszlovákiát a kiugrásért Erdéllyel és a Felvidékkel kárpótolták és jutalmazták. A Kárpátok övezte Duna-Tisza-medence problémáit igy még jobban összekuszálták, s éppen ezért a világ erőviszonyait és helyzetét tekintve, annak rendezését előbb vagy utóbb, de ujból időszerüvé teszik.

Éppen ezért ez a rendeués, ha bekövetkezik, nem hagyhatja figyelmen kivül azt a tényt, hogy mi magyarok és a Kárpát-medencében lakó népek (horvátok, szlovákok, románok, ruténék stb.) ezeréven át harcoltunk a Kárpát-Dunamedence függetlenségéért nemcsak a tatárokkal, németekkel, törökökkel, de az oroszokkal (1914-18) szemben is, amely utóbbit az 1956.évi eseményei és 1849 történései is fényesen példázzák, de azt a körülményt sem, hogy mi magyarok nem mehetünk bele megcsonkitott állapotunkba minden ellenszolgáltatás nélkül (feltétel a fent hivatkozott hidállamok és a konfederáció

létesitése)semmi olyan megoldásba vagy konfedecióba, amelyben a velünk szemben imperialista kisállamok s mi azokat - a barátsági szerződések ellenére - joggal annak tekinthetjük, érintetlen határokkal benne lennének, azok a kis államok, amelyek a két világháboru gőzében és dühödt atmoszférájában, valamint a szerződésszegések tömegén át befészkelték magukat a Kárpát-medencébe, s minden erejüket csak arra forditották és talán ma is arra forditják, hogy a jogtalanul és igazságtalanul elvett magyar területeket, illetőleg a jelenlegi status-quot megtarthassák, a magyarságot sakkban tartsák, és a különböző lobogók és ideológiák alatt haladó nagyhatalmakat hol jobbra, hol balra szolgai módon kiszolgálják.

Tehát nekik is áldozatot kell hozniuk, s az emlitett területek hegemóniájáról, nemegyszer gyarmatairól, éppen a hid-barátságállamok megalakitása és a béke, valamint a barátság érdekében - le kell mondani, hogy azokban a különböző nemzetiségek testvéri együttélését, demokratikus és szociális fejlődését biztosithassák s egészséges nagy konfederáció keretében pedig a magyar-román-cseh és délszláv veszekedésnek, acsarkodásnak, gyülölködésnek és szemérmetlen paktumozásnak egyszer és mindenkorra véget vesenek.

Ezeknek multját, jelenét, és jövőjét különben részletesebben mutatják be a könyv következő fejezetei.

Erre a rendezésre, amely szükségszerü követelmény és egyensuly-politika, ugy Európának, mint a világnak, de főképpen nekünk is fel kell készülni.

Hiszen már Teheránban 1943.november 28.-án, vagyis a világháboru - lehet mondani - utolsó menetében tartott döntő politikai értekezleten, amelyen Roosevelt, Churchill és Sztalin vett részt, s a német imperializmust igyekezett előre felszámolni, az angolszászok azt javasolták, hogy éppen az európai egyensuly biztositása érdekében Magyarország és Ausztria a második világháboru után egy állami tömbbé alakittassék, s igy szervezzék meg az európai biztonságot és egyensulyt.

Sztalin azonban akkor ehhez a koncepcióhoz nem volt hajlandó hozzájárulni, s a gondolatot igy elejtették, s a győzelem után a nagyhatalmak ujból összekuszálták és labilis alapokra állitották Középeurópa térképét, s nem oldották meg tartósan a kérdések egész sorát.

Ez ma a tényállás, mégpedig a veszedelmek tömegét rejtő tényállás.

Ezt nekünk is észre kell vennünk!

S minden magyar kormányzat, amely ezeket nem veszi figyelembe, s nem hajlandó sikraszállni a nemzet jogaiért, - beleértve elszakitott fajtestvéreink többmilliós tömegeit is - előbb vagy utóbb, de szembe kerül a nemzettel, amely ha élni akar, s nem akar kizsákmányolt szolganép lenni, s elsüllyedni a nagyhatalmi poltikai célok vesztőjében, vállalnia és keményen harcolnia kell a kárpát-dunamedencei szükebb vagy tágabb állameszméért, amelynek valóra váltása nemcsak a magyarság és a Kárpát-Dunamedencében élő népek, de Európa jól felfogott érdeke is.

II ~~IX~~ Fejezet

A magyar-román kiegyezés és testvériség záloga s az európai egyensuly-biztonság egyik keleti bástyája: E r d é l y

A Kárpátok koszoruzta Dunamedence földjét, amelyet különben vizrajza, hegyrendszere, ut- és vasuthálózata, valamint területeinek gazdasági egymásrautaltsága fon egybe, - mint láthattuk - különböző népek lakják, mégpedig keverve és szétszórva, hol kisebb-nagyobb tömbökben, szigetekben és szórványokban.

Hogy ezek között a népek között ismét valóságos testvéri béke honoljon, és a több mint ezredéves kapcsolatok ujraéledhessenek és izmosodjanak, továbbá - és szükség esetén - együtt állhassanak ellen az esetleges nagyhatalmi törekvéseknek vagy pedig a fajrokon kisebb szomszédnépek aspirációjának, olyan kormányzati s ezen belül nezetiségi rendszer felépitése szükséges, amely nem taszitja, egymással szembe nem állitja, de vonzza és együtt tartja ezeket az amugy is egymásra utalt népeket.

És itt első tekintetünk Erdélyre esik, amelynek földje több mint száz év óta a kormányzati és közigazgatási kisérletezéseknek területe. Amióta ugyis /1848-1867/ - megfelelő fejlesztés és demokratikus, szociális kiépitès helyett - lebontották Erdély sajátos intézményeit, valamint a különböző kerületeket, határőrvidéki szervezeteket, s hozzá a Székely- és Szászföldet is az ujjárendezett vármegyék határai közé szoritották, rendkivül megnehezitették az ott élő népek békés együttélésének és fejlődésének lehetőségeit, mert a törvényhozás és kormányzás, valamint a közigazgatás sulypontja Kolozsvárról áttolódott Budapestre, és 1919, vagyis Erdélynek Romániához való csatolása után pedig Bukarestre, amely centrumokból, különösen az osztálykizsákmányolás és a nemzeti elnyomás időszakában, mindig másképpen, főképpen a nemzetállam szemszögéből és leginkább tulzó nacionalista vagy nemzeti osztályérzésében vak szemléletü magyar vagy soviniszta román szemüvegen át nézték, kezelték és intézték azokat a demokratikus és szociális problémákat, amelyeket nemcsakmagyar és román, s főképpen nem tulzó nacionalista magyar vagy román szemszögből kell nézni, kezelni és intézni.

Erdély geográfiai helyzete, Budapesttől és Bukaresttől való távolsága, a különböző nemzetiségi tömbökkel, szigetekkel és szórványokkal át meg átszőtt területe, népeinek sajátos életmódja és felfogása ugyanis azt követeli meg, hogy ez a föld, mely időtlen idők óta - mint azt a későbbiekben látni fogjuk - népek és hitek, fajok és kulturák keveredő helye, ne Budapesttől vagy Bukaresttől függő megyék vagy tartományok, igazgatóságok, kulturzónák vagy kerületek utján igazgattassék, de törvényeit a szocializmus és a demokrácia elveinek megfelelően saját országgyülésén hozza s azokat saját kormányával és a helyi nemzetiségi kivánalmak szerint szervezett közigazgatásával hajtsa végre.

Ezt indokolja az a körülmény is, hogy a Kárpátok és a Dunamedence népeire nyugatról, keletről és délről nehezedő hatalmi nyomásokkal szemben a közép- keleteurópai összefogás védekező és egyensulyozó politikája különös élességgel nyilvánul meg az aránylag földrajzilag védett, de társadalmi viharoknak, idegen inváziónak állandóan kitett Erdélyben. "Ez a politika, vagyis az összefogás szilárditása a nagy veszélyekkel szemben, az osztály és etnikum surlódások között is, nem egy vezető személyben nyilatkozott meg tudatosan, mint a néptömegekben ösztönszerüen érlelődő történelmi bölcsesség" - ahogy azt Bányai László legujabb könyvében megfogalmazza.

Erdély mindig akkor volt erős és a Kárpát-medencében élő magyarságnak is egyik biztos bástyája, nemegyszer a románoknak is menedéke, amikor mint vajdaság vagy fejedelemség saját intézményeivel tölthette be hivatását. Akkor virágzott gazdasága, kulturája, és honolt béke az egymásra utalt nemzetiségei között, - mint Kós Károly találóan irja - amikor értelmiségi rétegét és népét nem szivta el Budapest vagy Bukarest nemegyszer nemzeti sovinizmust lehelő világa, illetőleg a magyar vagy román hegemóniáért való harca. Akkor gazdagodott és nem kényszerült - nemegyszer Amerika vagy más országok felé - koldustarisznyát akasztani nyakába, amikor törvényhozási és kormányzati vonalon sajátos helyzetének megfelelően beleszólása volt saját ügyeibe.

Erdély a Kárpát- és a Dunamedencében mindig külön világ és külön bástya!

Évszázadok során kialakult néprajzi helyzetébe, sajátos szellemébe, valamint életébe durván és erőszakosan vagy hizelgéssel beavatkozni annyit jelent, mint nemzetiségeit, amelyek városaiban és falvai nagyrészében elkeverve együtt élnek, egymás nyelvét, életformáját, gondolkodását többékevésbé ismerik, egymás ellen uszitani és terméketlen, s nemegyszer annyi bajt okozó soviniszta politika áldozatává tenni.

Érdélynek multja és történelme van, amelyhez odatartoznak a szászok és a románok is, amely kötelez és figyelmeztet. De különösan az utolsó több mint száz év története int, amely alatt ez a föld saját kárára, átélte a magyar és román sovinizmus különböző hullámait, és 1940-44-ben pedig a bécsi döntés ostobaságait, amely Erdély értelmetlen kettéosztásával akarta, de csak látszólag megoldani a megosztással megoldhatatlan nemzetiségi kérdést, s Budapest és Bukarest soviniz-musát igy mérsékelni, illetőleg ugy, ahogy az erdélyiek rovására kielégiteni. A valóságos cél ellenben az volt, hogy elejét vegyék egy netáni magyar-román háborunak, s igy biztositsák a romániai olaj zavartalan kihasználását s a két ország versenyfutását a Német birodalom további kegyeiért.

Tehát gordiuszi csomóként kettészelték Erdélyt! Szétszaggatták vasutjait és utjait, nemkülönben egységes táj-, hegy- és vizrendszerét. Nem átallották Kolozsvártól és Nagyváradtól életterét elvágni, s e nagyvárosoktól a határt 3-4 kilométerre meghuzni. A Székelyföldet is, hasonlóképpen cselekedve, vasutvonalaitól elvágva egy hosszu ékbe szoritották.

Ezzel Erdély és népeinek problémáit, fájdalmait és nehézségeit csak megsokszorozták. Adni akartak valamit a sajos és fegyvereit csöregető Budapestnek, és ugyanakkor hagyni valamit a megijedt és kétségbeesett Bukarestnek is. Igy azonban csak a torzsalkodásnak, a jajgatásnak és az elégedetlenségnek, valamint a bosszunak a magvait hintették el, amelyekkel egy ide-oda utazgató és szaldgáló német-olasz külön-

bizottság és karöltve müködő magyar miniszterközi bizottság alig-alig tudott megbirkózni, hogy végülis Erdély 1944-ben - Románia átállása után - ujból visszazuhanjon Bukarest karjai közé, s azzal együtt egy uj világba és annak még ismeretlen rendszerébe.

Az európai kancelláriákban, de Budapesten és Bukarestben sem értik vagy értették meg Erdélyt, annak sajátos helyzetét, a nemzetközi sikon pedig jelentőségét, mert nem ismerték, vagy már nem ismerik annak történelmét, vagy a Kárpátok- és a Dunamedencében betöltött fontos szerepét.

Éppen ezért beszéljen Erdélyről és annak szerepéről,ha csak vázlatosan is a történelem: egy ezredév rövid történelme, mert annak ismerete nélkül az erdélyi kérdéshez hozzászólni vagy hozzányulni, jövőjét pedig reálisan és botlások nélkül épiteni nem lehet.

A história tehát az alap, és csak azon épülhet fel az egészséges jövendő.

A/ Beszéljen a történelem !

1. Hogyan találkozott és élt együtt a barangoló /kalandozó/ magyar, székely, szász és román nép 1848-ig

Nem vagyok történetiró, sem kutatója a honfoglalás sokat vitatott problémáinak, annál kevésbé, mert Erdélyt illetőleg a kutatási eredmények és az irodalmi viharok ugy a hazai, mint a külföldi sikon sokmindent megnyugtatóan még mindig nem tisztáztak.

Tény azonban az, hogy ismereteink szerint, erről a vidékről, vagyis a Kárpátok és a Dunamedence vidékéről, az első ismert feljegyzéseket az akkori földközitengeri társadalomban legcivilizáltabb ó-görög városköztársaságok nyujtják. Ezek a Balkán északkeleti részétől felfelé élő népeket trákoknak nevezik. Herodotostól és egyéb ó-görög forrásokból tudjuk azt is, hogy szkiták, agatirzek, majd kelta törzsek és géták hatolnak be Erdély folyóvölgyeibe. A Balkán felé benyomuló római birodalom történészei később dákokról szólnak, akik a gétákkal - a nyelvészek szerint - ugyanazt a nyelvet beszélték, s az indogermán nyelvcsaládhoz tartoztak.

A géta-dák törzsszövetség központi magja K.e. a második században áttevődik a mai Dél-Erdély hegyvidékére. A dák uralom alapja az erdélyi és olténiai hegyvidékek harcos népe, erődeihez semmiféle lovas nomád nép nem tudott elérni. Bányai László irásai szerint Szászváros, Szászsebes és Hátszeg közötti pompás várrendszer a központi mag, de hozzá hasonló erődlánc nyulik a bánsági keleti és az erdélyi északnyugati hegyektől a Hargita vonulatáig, s délre a Zsil, Olt és Arges vidékén lévő magaslatokig.

K.e. száz évvel a dák törzsek végképp lerázták a kelta hóditók igáját, s önálló népként lépnek a történelem szinterére. A nagy területet összefogó különböző dák törzsek Buerebista hatalma alatt szövetkeznek egymással, de belső bajok miatt a szövetség szétesik, K. u. az első század végén csak Decebál uralkodó egyesiti ujra a különböző dák törzseket, a valószinüleg szintén trák eredetü kárpokkal /feltehetően a Kárpátok névadói/ együtt.

Traianus római császár - ismereteink szerint - K.u. 101-102-ben indit nagyszabásu hóditó háborut Dácia ellen, s eljut a Szászváros vidéki hegyek aljáig. K.u. 105 tavaszán a rómaiak végleg legyőzik a dákokat, és elődeiket a központi székhellyel, Sarmisegethusával együtt, végképp leromboljják, s az ellenálló dák lakosság soraiban nagy pusztitást végeznek.

Traianus által meghóditott Dácia területe felölelte Moldva déli részét, Havasalföldet, Olténiát, a Temes-közt és Erdélyt. A dákok élet-halál harcukban évekig állták a római légiók ostromát, s a rómaiak által a hegyövezeten belül kijelölt "limes"-eken, a határvonalon tul élő északi és keleti ugynevezett "szabad dákok", s a hozzájuk menekültek ugyan élhették független életüket, de állandóan ki voltak téve a keleti nomád népek és a római légiók támadásainak, s rövidesen a római birodalom gazdasági és egyéb természetü vonzókörébe kerültek.

A dákok katonai szövetségére alapitott állama igy római tartomány lesz. "Dacia Romana", az utolsó tartomány, amelyet a már hanyatló római birodalom meghóditott, s amelyben még városokat emelt középületekkel, vizvezetékkel, fürdőkkel, templomokkal, szinházakkal . Traianus felépiti a Turnu-Severin-i dunai nagy kőhidat is, s a Vaskapun át vezető csodálatos utat.

A birodalom minden részéről özönlenek a telepesek, s a "Dacia Felix"-ben, a boldog Dáciában keresnek szerencsét. Az érintkezési nyelv mindannyiuk között a latin volt. Ezekben a munkálatokban a leigázott dákok tizezrei vesznek részt. A feliratos emlékek szerint a dák vezető réteg megmaradt elemei vagy a római uralom alatt felemelkedett dákok lassanként latinos formában használják nevüket, s a dák kisemberek is beilleszkednek az uj szokásokba, munkaviszonyokba.

A római Dáciába fennállása végefelé mind sürübben törnek be nemcsak a limes-ein kivül élő szabad dákok és a moldvai karp törzsek, hanem a germán eredetü gótok és egyéb nomád népek is. Aurelianus császár, a gótokra mért csapással eléri, hogy K.u. 271-ben szervezetten visszavonuljon Dáciából, s a Dunától délre saját nevét viselő "Dacia Aureliana-t" alapitson. A légiókkal együtt elhagyják Dáciát a vagyonos rétegek, tisztviselők, kiváltságos polgárok is, tehát a városi lakosság nagy része, s a római birodalom még három évszázadig a Duna jobb partja mentén széles földsávot tart kezében.

A római korból, sőt azelőttről, a földrajzi elnevezések közül mai napig is fennmaradt a "Maris" /Maros/-on kivül a még görög formában ismert Krisos, a latin Crisus /a román Cris, a magyar Kőrös/, a Samus /a mai Szamos, román Somes/ stb.

A népvándorlás következő századaiban ahogy azt Bányai László "Közös sors - Testvéri hagyományok" cimü munkájában irja "A dák fellegvárak romjait beboritja a vadon, s emlékük az idő mulásával már csak a pásztorok legendáiban, kincskeresők képzeletében élt tovább. A virágzó városi életet idéző római müemlékek kövei párszáz évig hevenyészett védőmüvekre, kezdetleges lakások épitésére szolgálnak,

akárcsak a római Colosseum hatalmas szinköre. Majd ezeket is belepi a gyom, amikor a lakosság a völgyekből a népvándorlások viharos századaiban védettebb hegyvidékre menekül. És majdnem ezer év mulva a megmaradt faragott kövek római meg ázsiai pogány kultuszok isteneivel és istennőivel és csúcsíves keresztény templomok falaiba épülnek diszül vagy támpillérül".

A rómaiak tudvalevőleg 160 évig birtokolták Erdélyt, helytartóik Apulumban /Gyulafehérvár/ székeltek. Utánuk majdnem ezer éven át a Dunamedence felé árad azoknak a lovasnépeknek a sora, amelyeket Kelet-Ázsiából kiinduló nagy népmozgások késztetnek Nyugat felé.

Igy a római légiók kivonulása után századokon át különböző germán törzsszövetségek fordulnak meg Erdély területén is, s önállóan vagy a hun birodalom csatlósaiként uralkodnak, majd továbbvonulnak, szétszóródnak, s összeolvadnak Nyugat-Európa egyéb népeivel. A gepidák maradnak itt a legtovább, de a IV. század végétől, mármint a hunok alattvalói. A hunok magak előtt üzik a nyugati és keleti gótokat, de ezek is Spanyolországig, Olaszországig vonulnak.

Attila halála után /453/ a hatalmas Hunbirodalom részeire bomlik, s az erdélyi gepidák ujra önálló uralomra tesznek szert análkül azonban, hogy az őslakók soraiban ezzel valami változás állna be.

A VI. század második felében a hunokkal rokon ó-török avar nép, Baján kagán vezetésével a kazárok elől menekülve 567-ben legyőzte a gepidákat. Az avarok is, akárcsak a hunok, a Duna-Tisza közén levő központtal szervezik meg birodalmukat, amely egyidőben a mai Bécstől a Donig terjedt.

A beszivárgó szlávok mind nagyobb szerepet játszanak az avarok birodalmában, s az őslakókhoz hasonlóan tartósan letelepedett, a mezőgazdaságban és állattenyésztésben egyaránt hasznos törzsek voltak. Az avar birodalom Nagy Károly frankjainak csapásai alatt 791-ben végleg összeomlott, maradványait a IX. sz. elején Krum bolgár kán veri le, amikor az ugyancsak a kazárok elől menekült Volga-menti bolgárok megalapitják az al-Duna menti birodalmukat, jórészt szláv alattvalókkal, akiknek nyelvét és szokásait idővel az ó-bolgár lovas katonanép teljesen átveszi.

Ebben az időben már több ó-török eredetü lovas nép szivódik fel az őslakosságban, akárcsak Franciaországban és Spanyolországba és Olaszországba vándorolt germán népek esetében. Amott az uj-latin nyelvü, állandó letelepülési népcsoportok mutatkoznak a legszivósabbnak, s nyelvük, szokásaik általánossá válik, mig Dél-

kelet-Európában részben szláv, részben ugyancsak ujlatin töltik be ezt a szerepet, amint azt Bányai László hivatkozott munkájában megállapitja.

Majd világosan fejtegeti, hogy ennek a nagy területnek sikságai, völgyei átmenő utat jelentettek a keletről jövő lovasnépek számára, amelyek vagy tovább vándoroltak, vagy részekre bomolva az ellatinosodott őslakosságba szivódtak fel. A mai Bulgária és Jugoszlávia nagyrészén viszont az elszlávosodás válik általánossá, egyedül a Balkáni hegyvidékre huzódott ujlatin őslakosság önmagába zárva, szigetként őrizte meg sajátos jellegét.

A sokfajta népet összefogó hun, majd avar nomád birodalom összeomlása után, jóval kisebb területen, egy ideig az ó-bolgárok birodalma tölti be az uralmi szerepet, amely a Duna-Tisza sikságaira, sőt a korabeli krónikák, nyelvészeti adatok, fellelt temetkezési helyek tanusága szerint a mai Románia, igy Erdély egy részére is kiterjedt.

Bányai fejtegetései szerint ezen a területen a zömében elrómaiasodott őslakosság a szlávokat magába olvasztva alakitja az alapnépességet, amely magába szivja a később népet-római és bizánci birodalmokon megtörő, számban csekély, de hadban erős, keletről jövő nomád lovasnépek maradékait.

A volt Dácia területén jobbára ugyanaz a folyamat megy végbe, mint a virágzó római birodalom által századokon át uralt egyéb provinciákban, mint például Hispánia, Provence területén. A pásztorfoglalkozás uralkodóvá válik itt is a népvándorlások viszontagságos századaiban, ami az ősrománságot az asszimiláció veszélyeitől megmentette, irja tovább Bányai.

Részletesebben kellett foglalkoznunk ezekkel a koratörténeti problémákkal, mert - ezek bár csak vázlatos ismertetése nélkül - nehéz hidat verni a magyar és a román népet több mint százötven éve izgató alaptalanul egymásnak uszitó, lebecsülő és egymás elnyelésére törekvő nemegyszer tudományos álláspontok között, amelyek nem szolgálták, s ma sem szolgálják az évszázadokon át békésen együtt élt, együtt harcolt és vérzett, valamint az egymásra utalt két nép érdekeit és jövőjét.

Ezt indokolja még az a körülmény is, hogy ugy a ~~finnugor~~ finn-ugor nyelvü és eredetü, előbb halász, majd ijas-vadász életet élő magyarok ősi lakóhelye valahol a Közép-Volga és a Káma folyók vidékén lehetett. Az urali őshaza meghatározását finn, magyar és orosz nyelvészek, valamint régészek különböző módszerekkel már megkisérelték, de sok minden probléma megnyugtatóan nem tisztázható, mert történetük a kétezer éves mult ködébe merül ugyanugy, mint a román népé.

a/ A magyarok

Nemcsak a románok, de a magyarok is vándoroltak, s K.u. az V. század körül uj legelőterületek keresésében a mai Baskiria területére jutnak. Ott szövetkeznek, s később összeolvadnak ó-török törzsekkel, amelyekkel együtt járják a Kubán és Don folyók közötti résztől az Azovi-tengerig terjedő vidéket mint lovasnomád népek.

Nem vitás, hogy a magyarok törzsszövetsége is szerves része volt a Volga mentén Attila birodalmának. Innen a hun eredet fennmaradó emléke az első magyar krónikákban. A hun birodalom összeomlása után a magyarok egyrésze Baskiriában maradt, akikre Julianus barát a tizenharmadik század elején rátalált; a másik része a Don környékén a kazár birodalom kötelékében élt.

A sztyeppéken vándorló magyarok sátorlakó pásztortársadalomban éltek, erős katonai osztagokkal, s külön téli és nyári szálláshelyekkel. A 889-iki keletről jövő besenyő támadás Etelköz-be szoritja a kazár birodalom magyarjait, ahol a hét magyar törzshöz csatlakozik az ó-töröknyelvü kabarok három törzse, amelyek a kazároktól szakadtak el, s muzulmán, karaita /zsidó/ és pogány elemekből álltak. Majd rövid idő után jön a honfoglalás, vagyis az uj haza keresése.

Lássuk tehát most már a honfoglalásunk időszakát, de nemcsak magyar sperspektivában, de Erdély és az azt környező világ tükrében is.

Erdélyt a 895 évben kezdődő honfoglalás idején - történetiróink szerint - a Kendék és Gyulák törzse szállotta meg, amelyeknek szállástelepei Erdély nagyobb folyói mentén terültek el. A honfoglalás idején ez a föld gyéren lakott szélső tartománya volt Simeon cár Bulgáriájának, amelyet már akkor egy vajdaféle kormányzó, a Gyalu igazgatott ura nevében. A gyér ujlatin nyelvü dákok, vlachok, valamint egyéb bulgár-macedon-szláv népesség már a görögkeleti egyház hive volt.

A magyarok honfoglalását és elhelyezkedését, a törzseknek a különböző hágókon, szorosokon való beözönlését, valamint őstörténetét Jancsó Benedek, Asztalos Miklós, Németh Gyula, Hóman Bálint, Pais Dezső, Endes Miklós, Makkai László és még sokan mások tudományos munkáikban behatóan tárgyalják és vitatják. Mi csak Erdélyre szoritkozunk, és itt idézünk:

Makkai László "Magyar-román közös mult" cimü kitünő munkájában azt irja, hogy kétségtelen hitelü régészeti leletek azt bizonyitják, hogy Erdélyt illetőleg "a magyar megszállás erővonala, akárcsak a többi hóditóé, az ojtozi ut volt. A magyarság ugyan

Nyugat felől, a Maros völgyén és a Meszes kapun át érkezett Erdélybe, de rövid idő alatt nemcsak gazdasági összeköttetést állitotta helyre Kelettel az ojtozi szoroson keresztül, hanem erőteljes népi terjeszkedést is kezdett ezen az utvonalon, s csak a Mezőséget és az ojtozi utvonal mentét sitette be"... "a nyugatról keletre irányuló magyar települési mozgalom a XIII. század elején keresztezte a Déli-Kárpátoktól szétsugárzó román népáradatot"..."s akkor alakult ki a magyar-román együttélés településföldrajzi alapszerkezete".

De idézünk Bányai László már hivatkozott, s 1973 év végén Bukarestben megjelent könyvének a "Nomádokból országalapitók" cimü fejezetéből is egy pár rendkivül érdekes és tanulságos megállapitást.

"A magyarok egésze, de feltétlenül zöme - irja, Árpád vezérletével a Tisza felső folyását követve, majd a Duna felé kerülve jutott el a termékeny földü Pannoniába, s a dus legelőjü Duna-Tisza közébe... Ennek földjét a mezőgazdaságban, kézmüvességben és kereskedelemben fejlett szláv nép lakta, amely állammá való szervezkedésben is elől járt, egyaránt hozzájárult a magyar törzsszövetség végső letelepedéséhez, s még gyorsabb ütemü fejlődéséhez".

"Ezeknek a vidékeknek a legelői azonban nemsokára elégtelennek bizonyultak a pásztorfoglalkozást üző magyar nemzetségeknek, amelyek gyakori helyváltoztatással hozzászoktak a kalandozásokhoz... Ezek a hadjáratok elsősorban a feudális fejlődésben előrehaladt nyugati államok és Bizánc tartományai ellen irányultak... a kalandozó magyar csapatokat több helyen, főleg Merseburgnál 933-ban s Augsburgnál 955-ben sulyos veresség érte, aminek következménye... a hatalom további központositása, s a nyugati feudalizmus államszervezési és egyházi formáinak felvétele volt"...

"A félig vándoréletet, félig patriarchális szolgarendszert nem lehetett az uj körülmények között fenntartani. A belső gazdasági-társadalmi válság megoldásához már Géza fejedelem/972-987/ hozzáfogott. Majd utódja István király /997-1038/ megalapitotta a keresztény feudális magyar államot, s erős kézzel letört minden ellenállást. Géza ajtót nyitott a keresztény hittéritők előtt, de önmaga pogány hiten maradt. István király erős kézzel letört minden ellenállást."

"A magyar népet főleg német és szlovén papok téritették a kereszténységre, viszont azok a magyar nemzetségek, amelyek a Tisza, a Maros torkolata, a Temesköz táján telepedtek le /esetleg a Kárpátoktól délre eső vidéken érkezve ide Etelközből/ minden kényszer alkalmazása nélkül, de gazdasági és politikai kapcsola-

taik előnyének tudatában a bolgár-szláv, majd bizánci keresztény egyházhoz csatlakoztak".

"A honfoglaló magyarság beözönlésével a Temesközben Glad vezér "bolgárokból és vlahokból" álló serege áll szemben. Glad békét köt, s ivadékai tovább is a környék vezetői. A Glad nemzetségéből származott Ajtony Marisenumban, a mai Csanádhoz közeli Marosvárban görög kolostort alapitott, s ő maga Viddinben keresztelkedett meg. Az erdélyi Gyula vezér szintén Bulgáriában vette fel a kereszténységet, s szlávos keresztneve Prokuj volt. A központi hatalomnak ellenszegülő Ajtonyt kivégzik, Gyulát István fogságban tartja, tekintetbe véve, hogy anyjának, Saroltnak közeli rokona volt..."

"Gyuláról egyébként igy emlékezik meg a XIV. századi Képes Krónika: "Nagy és hatalmas vezér volt... vadászat közben Erdőelvében nagy várost talált, amelyet hajdan a rómaiak épitettek." Feltehetőleg ez a rómaiak által épitett város a Gyulák későbbi székhelye: Gyulafehérvár volt. A Gyulák törzse különben István után is helyén maradt, s jórészt rájuk hárult az Erdélybe behatoló besenyők támadásának elháritása, akiket meg az uzok kergettek nyugat felé."

"Az erdélyi részeken a Maros völgyén kivül egyes magyar nemzetségek már a X. század kezdetétől megtelepedtek a Szamos, a Kőrösök és a Sajó völgyében, de bejjebb huzódva román és szláv összetételü korafeudális államalakulattal találták magukat szemben, élén a román Gyalut /Gelut/. Ezt az államalakulatot legyőzve, a román nomád népek szokása szerint kényszerszövetségbe, függőségbe hajtották a helyi lakosságot. Igy történt ez a "konstantinápolyi császár alattvalójaként szereplő Ménmarót népével is".

"A névtelen jegyző" - irja tovább Bányai, az északnyugatról Erdélybe hatoló magyarok vezérének Töhötömöt teszi, akinek kéme az erdélyi "föld jóságát, termékenységét és lakosait megtekinté..." s urának jelentette, "hogy azon földet igen jó folyók öntözik, amelyek neveit és hasznait sorra elmondá, és hogy azok fövényében aranyat szednek, s azon föld aranya a legjobb, és hogy ott kősót és sós kutakat ásnak, és azon föld lakosai... a vlahok és szlávok... /kiknek/ ijon és nyilon kivül más fegyverük nincs..."

"Béla magyar király névtelen jegyzője, a XII. század végén megemliti a honfoglaló magyarokkal megütköző helyi népek vezetői közt az ó-bolgár fennhatósági Ménmarótot Biharvárban, Gládot a Bánságban és a román Gyalut /Gelou-t/ Erdélyben. Ugyanabban a században jegyzi le Nesztor kijevi szerzetes is, hogy a honfoglaló

magyarok ~~és~~ "vlahokkal és szlávokkal" ütköztek meg a keleti részekben."

"A Névtelen Jegyző krónikájában, a dolgok természete folytán, mint minden egykoru és későbbi krónikában, sok az anakronizmus és naiv okfejtés, de alapvető megállapitásai beigazolást nyertek, arról téve tanuságot, hogy a szerző kora legmagasabb ~~szi~~ müveltségi szintjén állt, s a régi hagyományokat szóban és irásban őrző köztudat alapján állitotta össze a magyarok eredetéről és letelepedéséről szóló krónikáját" - irja Bányai, majd igy folytatja:

"A magyarok központi hatalom Erdély őslakóit földjük termékeiből, nyájaikból való juttatásra, az altalaj aranyának, ezüstjének bányászására, sólelőhelyek kiaknázására kényszeriti. A magyar törzsek szolgaságra vetett egyszerü tagjai közül sokan menekülnek az erdélyi részek felé a központi hatalom nyomása elöl, s elvegyülnek az őslakók között."

"Az Árpádházi királyság ugy tekintette Erdélyt, mint területén kivüli, védelmi jellegü széles sávot a keleti sztyeppék felől jövő ujabb népvándorlási hullámokkal szemben. Szeme előtt a kincstári uradalmak és a bányák érdeke állt, s ezek kezelése, a helyi elnevezés és szokás szerint, a vajda kötelessége volt."

"A magyar királyság uralma Erdélyben a XI-XII. századok folyamán válik megállapodottá, s gátat vet a Keleti és Déli-Kárpátok átjáróin betörő uzok, jászok, besenyők, kunok hóditó törekvéseinek. Ezeknek a nömád népeknek a maradványai, miután az egész Havasalföldet uraló kunok hatalma is megtört, egymás után olvadtak össze részben a román, részben a magyar néppel."

"A törzsek, nemzetségek közötti viszonyban is keveredés áll be. A vagyonosabb nemzetséghez más eredetü és nyelvü nagy család, vagy... más nemzetiség is csatlakozik. Azaz a finn-ugor eredetü nyelvüekhez ó-török vagy szláv eredetüek, nyelvüek is. Az eredmény: elmagyarosodásuk folytán ujabb ó-török és szláv szavak beolvasztása a magyar nyelvbe, s végül e keveredéssel a magyarság etnikai képének századokra való kialakulása a X-XI. században."

b/ A székelyek

De az itt felvázolt magyar települési képecske után tekintsünk Erdély délkeleti sarkába, ahol egy kis nép vagy nemzet vivta évszázadokon át kemény harcát az életért, és a fennmaradásért. Emellett az ősmagyarságnak talán legtöbb hagyományát is ez a nép őrizte meg

sajátos szokásaiban és népköltészetében, s mindig fontos szerepet töltött be a magyarság, főképpen az erdélyi magyarság soraiban.

A székelységet - minden valószinüség amellett szól - a magyarság a honfoglaláskor Erdélyben kapta, s alapja e népnek az avar birodalom pusztulásakor ide sodródott magyar vagy hun vagy hun-avar néptöredék , avagy egy avar uralom alá tartozott más turáni nép, amely ősi szokásaihoz és hagyományaihoz, vére tisztaságához mindig szivósan ragaszkodott.

A sokat vitatott székely eredet kérdésében a történészek különböző következtetései egy pontban megegyeznek: hogy a székelység magja a magyar törzsszövetséghez az utolsók közt vagy utolsóként csatlakozott népesség. Igy kötelességük volt a pusztai nomád társadalom törvényei szerint élen járni a csatában, letelepedéskor pedig védeni a körzetet, amely "már nem próbatétel, hanem közösségi kiváltság".

A krónikák nyomán azt lehetne feltételezni, hogy "még a hun birodalom összeomlásakor ittmaradt rokon törzs lett volna vagy pedig a bizánci kalandozások után a Déli Kárpátok valamelyik átjáróján behatolt s csatlakozott töredéke a honfoglaló magyaroknak. Mindez azonban a krónikák és szóhagyományok legendái, valamint - ahogy Bányai irja - a történelmi, nyelvészeti, néprajzi kutatások eléggé homályos eredményeinek összevetése folytán is csak találgatás."

Kézai Simon krónikájában települési helyüknek a "Csigla"-mezőt jelzi, amely ó-török szó, keritést, sövényt, gyepüt jelent. Más krónikák a székelyeket Attila fia "Csaba" népének nevezik és igy tovább.

Mind ebből az is következik, hogy a székelyföld részeit a honfoglaláskor a székelyek lakták. Saját nevük "székely" volt, akiket a IX. században eszkil /eszegel/-nek neveztek, s akikhez nagyszámu szláv elem is csatlakozott, éppugy mint az avarokhoz. Ezek a szláv népek ugyanis a földet müvelték, s szolgai munkát végeztek az uralkodó népek keretében. Sőt a kutatók egy része különböző adatok alapján arra az eredményre is jutott, hogy a "székely" szó nemcsak etnikumot, hanem tisztséget és ezzel járó előjogot is jelentett. Erre vall közös nemesi kiváltságuk tudata is.

A feltételezések szerint az itt, tehát korábban megtelepedett székelyek az Ojtozi szorosok is beözönlő magyarokhoz csatlakoztak, akik igy könnyen eljuthattak Háromszékbe, Udvarhelybe, Csikba, majd a Maros és a Szamos vizterületére is.

A székelység az előnyomulásban és a harcokban is a magyarság segitségére sietett, s egy része tovább haladt a magyarsággal a Dunántulra, ahol török szokás szerint a legszélre nyomták ki a csat-

lakozott népet.

Igy találhatunk Biharban is, ugyanugy mint az Ausztriával és Morvaországgal határos Mosony és Pozsony megye vidékein Székelyeket, az un. nyugati székelyeket.

A tudósok közül többen azt állitják, hogy a székelység, a magyar nemzet és saját tudata szerint nem volt egy a magyarral, de megvolt mindkettőben a közös hun eredet tudata azzal, hogy a székely egy korábbi hun népből ered.

A hunoktól való leszármazás tudata különben ma is tartja magát székelyföldön, ezzel kapcsolatban nem lesz érdektelen László Gyula a "A Hunor és Magyar nyomában" cimü 1967-ben megjelent munkájára hivatkozni, amelyben Árpád magyarjainak őshazáját és vándorutját rendkivül érdekesen magyarázza, és a Káma és a Volga folyóknál végzett helyszini stb. tanulmányaival bizonyitja. Szerinte s álláspontját mi is osztjuk, a VII. századi magyarság a kangarok támadása következtében három részre szakadt, és a magyar honfoglalás két szakaszban történt. A VII. század második felében, vagyis a késői avar időkben az erdélyi szorosokon át a "fehér magyarok" /ezek a székelyek/, és kétszáz évvel később, 896-ban pedig Árpád magyarjai, a "fekete magyarok" pedig a vereckei stb. hágón át vonulva foglalták el hazánkat. A harmadik részük a Kaukázus déli lejtőin telepedett meg; s ott idők folyamán elörményesedett.

László Gyula tovább is megy megállapitásában, amikor a következőket is irja: "Bizonyos, hogy az Árpádok között élt az Attilától leszármazás tudata, vagy legalábbis hirdették ezt, mint ahogy később a mongol és török uralkodóházak a Dzsingisz kántól való leszármazás tudatából meritettek "isteni" jogot az uralomra. Volt-e valóban közünk a hunokhoz? Erre csak nagy valószinüséggel felelhetünk: a magyar nép bizonyosan beletartozott a hun birodalomba. Ez egyuttal annyit jelentett, hogy fejedelmi családja, vezető osztálya a hunok közül került ki."

Ezzel az állásfoglalással ellentétben áll Bányai Lászlónak mások által is hangsulyozott az a megállapitása, hogy "A feudális magyar királyság Erdélyben való terjeszkedését a legjobban a határvédelmet gyakorló székelyek kelet felé nyomulásával lehet követni a XI. és a XII. században. Igy jutnak Biharból /Székelyhid, Telegd stb. vidékéről/ Szászsebes és Szerdahely vidékére, majd, valószinüleg a besenyőket üzve a Küküllő mentére, s végül a Hargita és a Keleti Kárpátok vonulására, sőt egyes őrségeik azon is tulra. A székelyek utolsó települési helyén számos szláv helységnév is van, s

több román kenézség is századokig fennmaradt /Oláhfalu, Bereck stb./.

Hasonlóképpen érvel Makkai László hivatkozott munkájában, amikor - többek között - igy ir: "A magyar királyság a XIII. század elején szervezte meg a kun veszedelem ellen a Dél-Erdély-i határvidéket, akkor költözött át a székelység a Küküllők alsó folyásától a Keleti Kárpátok magas medencéibe, s csak ettől kezdve tértek át a rendszeres földmüvelésre." Mindebből arra kell következtetnünk, hogy az első elevenebb magyar-román kapcsolatok az Olt völgyében szövődtek"... "Az ősi magyar pásztortársadalom szerkezete ekkor már csak a székelyeknél maradt fenn, de annek jellege is élesen különbözött a románságétól. A székelyek főfoglalkozása ezidőben ugyan még a pásztorkodás, de nem a juhászat, hanem a nagyállattartás, s ennek megfelelően igazi életterületük a sikság, a folyóvölgy, s nem a hegyvidék volt. Mig a románok mint beköltöző hegyipásztorok, egymástól független kis csoportokban éltek, addig a székelyek, a pusztai népek módjára törzsi szervezetbe tömörültek. A nemzetségi vér- és vagyonközösség akkor is fennmaradt, amikor a földmüvelés a pásztorkodás rovására tért kezdett hóditani közöttük, s a törzsszervezet szétesett."

Mindenesetre a Székelyföld Erdély szerves része. Földrajzi helyzeténél fogva közvetitő szerepe van, amelyet annál könnyebben teljesithet, mert a Bodzai-, Ojtozi-, Gyimesi-, Békási-, Tölgyesi- és Vöröstoronyi- stb. szorosok révén Moldva és Havasalföld felé vannak meg az érintkezési lehetőségei, bent pedig a Maros, Aranyos, Küküllők, Szamosok, Kőrösök stb. a Kárpátmedence térségéhez és a Magyar Alföld felé tazitják, illetőleg kapcsolják.

A székelység önálló nép, amely a sátoros-pásztor közösségi életformáit csak hosszabb idő után hagyta el, áttérve az állattenyésztés mellett a szántás-vetésre. Jórészük a legutolsó időkig a közbirtokosságok vadonaiban "Erdőrésből" élt. A székelyek, pásztor-életmódjuknak megfelelően, akárcsak a románok, még a XIV. században is természetben adóztak. Szarvasmarhát tartoztak beszolgáltatni, amelyekre a királyi adószedők bélyeget sütöttek /ökörsütés/. Elsősorban azonban katonáskodásra voltak kötelezve /lófők, gyalogosok, primorok rendje/. Bár a legszebb magyar nyelven beszél, se nem alföldi magyar, se nem szász, besenyő, román vagy kun, amelynek önálló népi életét hosszu évszázadokon át különleges intézmények egész sora egészitette ki. Hiszen már Verbőczy szerint is a "székely nemzetnek" a hajdani korban a magyaroktól csaknem egészen eltérő törvényeik és szokásaik voltak. A mi századunk vi-

haraiban is hihetetlen szivósággal éltés él ma is, s éppen ezért találóan irja egyik néprajzi tudósunk: Tanuljuk megbecsülni és szeretni a sokszor félreértett, értéke szerint soha nem méltányolt testvért, aki a történelem viharait mindig ugy állta, mint földjének égbemeredő sziklái".

Erdély legnagyobb része mint fegyverrel hóditott tartomány teljes egészében királyi birtok lett, s kezdetben várkerületekre osztott egyetlen hatalmas megyét képezett, ~~akárcsak a Dráván-kuli Szlavóniáé~~ amelynek élén a Gyulafehérvárt székelő ispán állt, amely később, akárcsak a Dráván-tuli Szlavóniáé, megkülönböztető cimet kapott. Szlavónia királyi tisztviselőjét "bán"-nak, Erdélyét "vajdá"-nak nevezték. A székelyföld élére - egyesek szerint - már Szt. István ispánt állitott, aki a Székelyföldön a királyi hatalmat és a király személyét képviselte. Néha egyesitették a vajdai és a székely ispáni méltóságot, s igy gyakran az erdélyi vajdák töltik be a székelyek ispánja tisztségét is.

Tény az, hogy kezdetben a székelyek megtartották ősi nemzeti szervezetüket, egyformán szabadok és egyenjoguak voltak. A magyar állammal szemben alig volt más kötelességük, mint a katonáskodás. A földbirtok közös nemzetiségi vagyon volt.

A székelyek saját főhatósága mikor szünt meg, nem tudjuk. A székely jog nem ismerte az immunitást. A Székelyföldön a székely önkormányzat alól kivett terület nem volt. Az 1571 évig terjedő korszakot a székely nemzetgyülés korszakának lehet nevezni, mert az önkormányzatnak a nemzetgyülésen volt a sulypontja. Maguk a székelyek is a székely ősi nemzetségi szervezetből nőttek ki, s a székely intézmények szerves fejlődésének eredményei. A székely ispán eredetileg nem volt állami főhatóságnak képviselője, hanem olyan méltóság, amelyet királyaink az államhatalom szervezésekor készen találtak. Törzsfőnöki minősége a későbbi időkben is kidomborodik: háboru alkalmával ő vezette a székelyeket, az ő jelenlétében tartották a nemzeti és székgyüléseket stb., s mint királyi ispánnal a XIII. század elejétől találkozunk. Jövedelmét a XIV. században a Görgényi és Törcsvári uradalmak szolgáltatták, s ettől az időtől, vagyis a XIV.század kezdetétől a vajda hatásköre egész Erdélyre kiterjedt, s ezáltal az erdélyi ispánok felettese volt, ő az elnöke a három nemzet gyüléseinek, s igy az egész Erdélyt már a vajda kapcsolta a királyhoz.

II. András király 1227-ben fiának, a későbbi IV. Bélának, ifjabb királyi cimmel Erdély kormányzását átengedte. 1263-ban bekövetkezett a végleges egyesités. Ettől kezdve Erdély hét vármegyéje /Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda, Fehér, Küküllő és Hunyad/ egyetlen királyi főtisztviselő, a vajda kormányzása alatt egyesült.

c/ A szászok

Az Árpádházi királyok uralma idején a székely és magyar, meg a románná alakult dák-vah-macedón-bolgár-szláv népesség etnikumába uj népelem keveredik, az Erdélyben szásznak elnevezett Rajnamelléki germán. Az 1146. évben és az azt követő évtizedekben, II. Géza és III. Béla alatt települ le ez a népesség az Olt és a Cibin patak szögében, amely már az ókorban is nagyobbára lakatlan vidék, vagyis még meg nem szállott királyi föld.

Ez a népesség a Rajna torkolatától a Maas, Mosel folyók vidékéről, Luxemburgból, Aachen, Trier, Köln, Düsseldorf stb. környékéről jött Belus nádor hivására Magyarországra, mert a nádor különböző kiváltságokat helyezett kilátásba. A magyar királyok által az otthoni igért kiváltságok mellett, helyi gazdasági nehézségek, a feudális kizsákmányolás sulyosbodása késztette őket az idevándorlásra.

Ezt az is indokolta, hogy Magyarország biztonságát már Szt. István óta veszélyeztették a besenyő és kun betörések. A görög császárok is felhasználták ezeket a népeket politikai céljaikra. Bizánc 1018-ban Bulgáriát leverte, igy határa Magyarországtól nem messze lévő Timók folyóig terjedt a Duna jobb partján. Kivánatosnak mutatkozott Erdély határainak megerősitése. Erdély keleti és részben déli határait a székelyek védelmezték. Nyitva voltak északkeleten a Radnai- és Borgói szorosok, délen pedig a Bodzai-, Tömösi-, Törcsvári- és Vöröstoronyi szorosok, az ezeket követő déli határt pedig a Hunyad megyei magyarság védelmezte. Az emlitett szorosoknál levő területek lakossága nagyon gyér volt, s közelükben alig voltak királyi várak.

II. Endre király alatt tovább folyt a betelepitès, s az 1222 s 1224-ben kiadott szabadságleveléből már kitünik, hogy a betelepült szászok a királynál kieszközölték, s Szászvárostól Barótig terjedő terület - vagyis a das Alte Land - egy ispán, a király által kinevezett szebeni /Sachsengraf/ alatti egyesitését s ezáltal több ispán illetékességének megszüntetését. A kivált-

ságos területet ezért hivták "Királyföld"-nek, s első kiváltságos városukat Kronstadtnak, azaz Koronavárosnak /Brassó/.

Ez azt jelenti, hogy a szászok, akik mint szabad parasztok és iparosok költöztek be Erdélybe, területi autonómiát is kaptak a szebeni szász ispán kormányzata alatt, s kialakulnak a székek is, amelyekről 1320 óta tudunk. Tény az, hogy a tartományi autonómia gondolatát és szervezetüket Erdélyi tapasztalatokból épitették ki, alapelve a képviselet volt.

Ezáltal tehát a magyar és a székely terület mellett egy külön szász területe is létesült , s a szász igy Erdély harmadik nemzete lett. Az erre vonatkozó királyi okirat volt a szászok arany szabadságlevele, amelynek eredetije nem maradt meg, s csak I. Károly 1317 évi eredeti átirását ismerjük. Már az Árpádok alatt a legfontosabb ügyek a székgyülések elé kerültek, ahol az egyes községek birái, esküdtjei s legöregebbjei jelentek meg. Székgyülést évente négyszer tartottak. A székek élén a király által kinevezett királybirák állottak.

Az egész autonómiát érintő ügyekben a nemzetgyülés volt illetékes.

I. Mátyás király 1464-ben még tovább ment, és a szebeni ispáni méltóságot a királybiróival egyesitette, s megengedte, hogy a két méltóságot viselő egyént a szászok saját maguk választhassák. Ezáltal a szász univerzitás a maga teljességében megszületett az összes szászok egyesülésével, sajátmaguk választotta nemzeti főnök alatt, saját tisztviselőkkel, statutum-alkotási joggal a magyar király adománya alapján az Andreanumban megalkotott első szász terület életének 240 évében. A szászokról tehát, mint politikai nemzetről, csak a XIV. századtól óta van szó. II. Endre királyunk jónak látta Magyarország déli határait is a Bodzai-, Tömösi- és Törcsvári szorosok táján még jobban is megerősiteni. Ezért 1211-ben behivta erre a területre a Szentföldről kiüzött német lovagrendet, s nekik ajándékozza a Barcaságot, amely később Beszterce vidékével együtt a szebeni ispánsághoz csatlakozott.

A német lovagrend által emelt nagyméretü várak /Cenk, Földvár, Törcsvár stb./ kétségkivül hozzájárultak az e várak körül lakó német telepesek gazdasági helyzetének fellendüléséhez. Minthogy a lovagrend birtoklási joga átterjedt a Havaselvi részekre is, ez könnyitett a kereskedelem biztonságán a Kárpátokon is tul eső területek termelői között. A német lovagrend nem függött az erdélyi vajdától, s széleskörü önkormányzatnak örvendett. "Hat hajója legyen az Olton és ugyanannyi a Maroson sószállitás végett lefelé,

s egyéb árut hozva felfelé a székelyek és a románok földjén vámmentességet élvezett."

Azonban 1225-ben II. Endre az ország területéről kiüzte őket, mert hübéri függésüket közvetlenül a pápának ajánlották fel, s igy később a Balti tengerparton telepednek le.

A magyar nem volt városépitő nép, s Erdély első igazi városait ezek a német telepesek épitették fel, és népesitették be a maguk iparos és kereskedő lakosságával. Igy jelentős szerepet játszottak a bekeritett városok /Brassó, Nagyszeben, Segesvár, Beszterce stb./, valamint a vártemplommal rendelkező nagyobb községek alapitásában, a bányavárosok felvirágoztatásában.

A Diploma Andreanum, amelyet II. Endre 1224-ben adott ki évi 500 ezüst pénz és 500 kiállitott katona ellenében leszögzi, hogy a szászoknak joguk van vezető tisztségek betöltésére, s földjeiket nemesi birtokként nem lehet eladományozni, s ezek ellenében mentesiti őket minden egyéb köztehertől. A virágzó szász városok kézmüveseinek mindig nagy szerepük volt az Erdély, Havasalföld és Moldva közötti kapcsolatok fellenditásében, aminek az érdekében a magyar királyoktól, s az erdélyi, havasalföldi és moldvai fejedelmektől ismételten vámmentességet kaptak.

Sőt bizonyos szász csoportok a magyarokkal együtt már a XIII. század elején áttelepedtek Moldvába. Erre világit rá XI. Gergely pápa 1234-ben kelt okirata, amelyben arra inti IV. Béla királyt, hogy a "kunok püspökségében magukat románnak nevező emberek vannak, akik bár kereszténynek vallják magukat, nem vetik alá magukat a római egyháznak, s az egyházi szentségeket a görög hitü álpüspöktől veszik." Egyes "magyarok és szászok, a magyar királyság más hiveivel együtt, hozzájuk mennek lakni..."

III. András Ausztriából vasbányászokat telepitett Torockóra és környékére, Kalotaszeg vidékét pedig a tatárjárás előtt besenyőtöredékekkel vagy a tatárjárás után ittmaradt kunokkal népesitették be.

Erdély társadalma tehát akkor csak a vármegyék területén belül volt arisztokratikusan tagozott, mig a székely és szász nemzetek társadalma teljesen homogén volt. A székely a maga területén belül mind egyenlően nemes és katona, a szász mind egyenlően polgár. Ezek a társadalmak területükön belül belügyeiket egymástól függetlenül, saját külön jogszabályaik és ősi társadalmi intézményeik, szokásaik szerint intézték. Kifelé külön-külön egy egységes érdekközösséget alkottak. A többiektől elütő jogrend és a sajátos szokások mindeniket önálló-

ságra és egyéniségére féltékenyen vigyázó renddé tömöritették. Ami összekötötte őket, az egymásra utaltságuk tudata és a korona volt, amelyet Erdélyben a vajda képviselt, aki befelé összekötő kapocs is volt a jogrendszerben, nyelvben, szokásokban és érdekekben annyira különböző társadalmi elemek között. A három nemzet intézményes kapcsolatai is rajta keresztül szövődtek.

De az Árpádok alatt voltak már Erdély területén kiváltságos helyek is, ahová kiváltságokat nyert vendégek telepedtek le. Ilyenek voltak pl. Dés, Torda, Kolozsvár, Beszterce, Szeben, Brassó, Fehérvár, Déva, Kézdivásárhely, Székelyudvarhely, Bereck. Ez a három utóbbi római castrum helyén épült. Ezek a várispán és utána a megyei szervezet alól kivétettek, saját igazgatásuk volt, népeik a király népeivé lettek, amegyei szervezetektől függetlenül élték a maguk életét. Helyhatósági jogaikra nézve a királyi kiváltságlevél volt irányadó. Helyhatósági szabályok alkotásához volt joguk. De ezen adományok mellett egyes városok /Brassó, Szeben stb./ falai körül tekintélyes magyar és román külvárosok is fejlődnek, igy az alsóbb, plebejus rétegek is tekintélyes szerephez jutnak, pl. Nagyenyeden és Torockón a magyarok, Szászvárosban és Óradnán a románok, s maga Kolozsvár is vegyes lakossággá alakul.

Bányai megállapitása szerint "az Erdélyen át délkelet felé huzódó nagy kereskedelmi utak egyre jobban fejlesztik és gazdagitják a Kárpátok tövében alapitott városokat. Ezek a városok sulyuknál fogva a szomszédos román fejedelemségekkel önálló kapcsolatokat teremtettek. Ez a szerepük történelmi jelentőségüvé válik, amikor a török hóditás veszélye mind fenyegetőbb lesz, és Moldva kapcsolatai fontos szerepet töltenek be önvédelmi harcaikban."

d/ A románok

Végül vizsgáljuk meg az erdélyi románok származásának, életének, küzdelmeinek és a magyarokkal, valamint a székelyekkel való találkozásuknak történetét is. Hiszen ugyanugy barangoltak, pásztorkodtak, küzdöttek, hazát kerestek, különböző népekkel keveredtek, mint a magyarok, őstörténetük elvész a kétezer év homályában.

Gondoljunk csak államszervező és épitő nagy királyainkra: Szt. Istvánra, aki a németeket az államszervezéshez behivta, s véget vetett a nagy kalandozások korának. Tonuzóba besenyő népét is leverte és letelepitette, de a magyar Gyula vajdát, Koppányt, Vazult

sem kimélte. Vagy II. Gézára, II. Endrére, akik a szászokat behivták; IV. Bélára, aki a menekülő kunokat és jászokat az országunkba befogadta, vagy a nagy török pusztitás után I. Tipót, III. Károly és Mária Terézia telepitéseire, és az erdélyi fejedelmek közül Bocskai István, Bethlen Gábor és II. Rákóczi Ferenc politikájára, hogy csak a nagyobbakat emlitsük. És gondoljunk arra is, hogy az 1948-at követő időkben két olyan nép, amely a Kárpát-Dunamedence térségében nagy küzdelmek és erőfeszitések után végre otthont talált, összekeveredett, lehet mondani fonódott, s kilencszáz éven át egymásra volt utalva, s ma is egymásra van utalva, az 1848-1945 közötti évtizedekben egymás szurkálásában, gunyolásában, s nemegyszer egymást elnyelési, felfalási politikában tombolta ki magát, amely osztálypolitikának szerencsétlen és vak vezérei igy megbocsáthatatlan bünöket követtek el ugy a magyar, mint a román néppel, most már nemzettel szemben.

Ezeket a bünöket ma kell ugy politikai, gazdasági, társadalmi, oktatási és tudományos vonatkozásokban kiigazitani, a sok hazugságot a lelkekből kigyomlálni, s az 1848 előtti kilencszáz éves politikát, most már népi alapon s a szociális épités és a demokrácia utján ujból inaugurálni.

Tehát vizsgáljuk meg ugyanolyan szempontokból, ahogy azt az erdélyi magyarok, székelyek, és szászok esetében már megtettük, a románok kérdését is, hogy annak eredményei alapján egyengessük a két nemzet közötti testvériséget és a boldogabb idők felé vezető utat.

A románokról, a közismert történész és tudós, Makkai László "Magyar-román közös mult" cimü, s kiadás után /1948/ a könyvforgalomból bevont munkájában - többet között - ezeket irja: Róluk "a XIII. század közepéig csak Erdély délkeleti sarkából, pontosabban Fogaras vidékéről vannak adataink. Nem tudjuk, mióta éltek itt, mert a XIII. századot megelőző történetüket mélységes homály boritja, amelyet a tudománynak máig sem sikerült felderitenie. Az a politikai szenvedélyek által sajnálatosan elmérgesitett vita, amely már másfél század óta az un. dákó-román kontinuitás körül zajlik, számos részletkérdést tisztázott, de a fő problémát, ti. azt, hogy az erdélyi románok valóban Traianus római császár dáciai gyarmatosainak mindvégig helybenmaradt egyenes leszármazói-e vagy pedig a Balkánról vándoroltak be, nem oldotta meg a két szemben álló tábort egyaránt megnyugtató módon."

Makkai László foglalkozik a kárpáti "népmagok" elméletével is, amelyet szerinte nem sikerült kétséget kizárólag bebizonyitani, de

ha - egyéb adatok felmerülése esetén - helyesnek is bizonyulna, a Dunától északra román "népmagot" csak a Déli-Kárpátokban, közelebbről a Fogarasi-Havasok déli lejtőin tételezhetünk fel. Egyedül itt fordulnak elő tömegesebben román nyelvi eredetü viznevek, amelyek arra vallanak, hogy itt az első települők románok voltak. A XIII. század elején ezen a vidéken mindenesetre éltek már románok, sőt a Fogarasi-Havasok északi lábánál, az Olt erdélyi völgyében is feltünnek, ahol éppen akkortájt elevenedett meg a magyar élet is." Mindebből - irja tovább Makkai - arra kell következtetnünk, hogy az első elevenebb magyar-román kapcsolatok az Olt völgyében szövődtek."

A románság a hegyvonulatok mentén haladt észak felé, s a XIV. század elejéig Máramarost is elérte, mint egy gyürübe fogva az erdélyi magyarságot. Részint kenézek által telepitett, részint a havasokon pásztorkodó nép volt ez, amely egyes helyeken önkényileg telepedett meg. Az 1332-1337 évi pápai tizedjegyzék a románokról még nem beszél. Hunyad megyében a XIV. század elején sincs emlékük, az ottlévő templomok a magyarok müvei. Az egész megye királyi birtok volt, s a hires dévai, hátszegi és hunyadi várhoz tartozott. Erre a tájra román népesség telepedett le, magukkal hozván szlávos kenéz szervezetüket. Ezek a kenézek valamennyi telepitvénynek s azon letelepedett román lakosságnak olyforma birtokosai és urai lettek, mint a magyar nemesek, azzal a megszoritással, hogy az illető földterület főura mindig a magyar király maradt, s az odatelepedett románok az ő népei. A király nevében itt az erdélyi vajda, illetőleg ennek embere, a várnagy gyakorolta a hatósági jogokat. Aranyosbánya, Offenbánya is pl. főrészt kenézségek voltak.

Ezt a beszivárgást különösen elősegitette a nagy tatár támadás /1241/. Ez Délkelet-Európában nemcsak politikai, hanem etnikai megrázkódtatást is okozott. Elsöpörte mindenekelőtt az aldunai kunokat, meggyorsitotta a magyar és román átszüremlés által már előzőleg fellazitott szláv szórványok beolvadását, de sulyos veszteségeket okozott az erdélyi, s különösen a kunországi magyarságnak is. A Kárpátokon tuli magyar terjeszkedés ekkor torpant meg, s megindult az északbalkáni románságnak a Kárpátokba való átáramlása.

A román népelem tehát különösen a tatárjárás után szaporodik meg a délről való állandó beszivárgással. Hegyi nép lévén főképpen olyan területeken telepszik meg, amelyeket a magyarok és a szászok nem tartottak alkalmasnak a megszállásra. Ezek a területek a magasabb hegyvidékek, mert a román hegyipásztor volt. A magyar sik-

földi nép lévén, a magasabb hegyek rengetegeinek irtásával nem szivesen bajlódott. Éppenezért szivesen látott minden barátságos szándékkal jövő idegent. A román pedig éppen ezeken a magasabb hegyvidékeken érezte jól magát. Nyájaival hegytetőről hegytetőre vándorolt, legeltette juhaival és kecskéivel a havasok kövér legelőit, s elkészitette irtásföldeit, primitiv otthonával.

"A magyarok, székelyek és románok /a szintén zárt közösséget alkotó szászokat ezuttal figyelmen kivül hagyva/ - irja Makkai, tehát egymástól elszigetelődve, saját társadalmi rendben éltek, a találkozás idején. Testi és nyelvi alkat, foglalkozás, társadalmi szervezet és szellemiség szétválaszthatatlan egysége a románságot a másik két közösséggel élesen szembeállitotta, s felületi érintkezésen tul nem engedett közöttük szorosabb kapcsolatokat létrejönni. A román társadalom belső szerkezetének kellett megváltoznia ahhoz, hogy ez a kezdeti zártság felengedjen."

Ez tehát röviden összesüritve egy magyar tudós sok szempontot figyelembevevő megállapitása.

Emellé kivánkozik ugyanebben a kérdésben Bányai László idézett munkájából kiemelt és rövidre fogott pár megállapitás is, amelyek azt bizonyitják, hogy milyen nehéz, de a megnyugtató világosság szempontjából mégis fontos problémáról val szó.

Bányai kutatásai szerint "Az Észak-Balkáni részek tulnyomóan római jellegének a VI. század végén a szlávok tömeges betelepülése vet véget. De addig a virágzó latin kultura a Dunától északra eső, s a Kárpáti területekre is kihat, főleg egyházi téren. Az Aldunához közeleső római városokban számos latin ritusu püspökség székel, amelyeknek térito tevékenysége a Kárpátok tájára is áthatott, mig a Fekete-Tenger mentén a görög kereszténység terjed. A román nyelv latineredetü vallási alapszavai arra mutatnak, hogy a román nép a kereszténységet első formájában ezeknek a püspökségeknek a hatása alatt vette fel."

"A délszláv Cyrill és Method hittéritő munkája nemcsak a szlávokra, hanem az ősrománokra is kihatott. Igy lesz az ó-délszláv nyelv a román görögkeleti egyháznak is liturgiai nyelve, majd a vezető rétegek egyrészének szláv voltánál fogva, a kancelláriák nyelve is."

"A Turnu-Severin-i római kőhidat a Dáciából való visszavonulás után még sokáig használják, s a Duna mentén számos erődített város biztositotta a kereskedelmi és egyéb kapcsolatokat. "

"A téli és nyári szálláshelyeit állandó jelleggel változtató, s pásztorai által hatalmas területeken bejáró, szivós asszimilációs erejü őslakosság, a nagy Nyugat-Európai ujlatin tömbből leszakadva mindinkább a Duna-mellékre és a Déli- és a Keleti-Kárpátok lejtőin és medencéiben tömörül".

"Az ellatinosodott hajdani illir-trák és dák lakosság együttélése a szlávokkal a Dunától északra a latin alapnyelv felülkerekedésével, s a szláv szókincs egyrészének felszivódásával zárult, mig a Dunától délre és délnyugatra az őslakosság nagyrészének elszlávosodása ment végbe, kivéve Macedóniától Isztriáig terjedő, s a románnal rokon nyelvü hegyvidéki kisebb-nagyobb népcsoportokat."

"Nehéz eloszlatni a történelem nem egy szakaszának homályát, - mondja Bányai. Majd hozzáfüzi: "A román nép és nyelv eredetének tisztázását a környező birodalmak irásbeliségének hiányossága folytán inkább régészeti adatokkal s néprajzi és nyelvösszehasonlitási kutatásokkal lehet elérni."

"A román népről még kevesebb az irásbeli adat, mint például a magyarok letelepedés előtti történetét illetőleg, mert azt is az ismeretlenség homályába kell vetni. Ezt magyarázza a románoknál a helyhez kötött életük olyan századokban, amikor a bizánci, vagy akár ó-bolgár birodalomnak is csak nyulványai értek ide, a nyugati germán-római feudalizmus érdekterülete pedig messze esett innen."

Az első szláv hatás a Kárpátok és a Duna térségében élő ősrománokat még az avar birodalom idején, s főleg annak összeomlása után közvetlenül érte. Intenzivebb a szláv hatás az ó-bolgár cárság megalapulásától, s a délszláv népeknek a kereszténységre való áttérésétől kezdve."

"A román néptömegek által nem értett ó-szláv liturgia és hivatali irásbeliség azonban /akárcsak a magyarok keresztény hitre való áttérése után a latin/ nem érintette a nép által beszélt és énekelt nyelvet. Ez a nyelv, a vele együttélő földmüvelő, állattenyésztő, szláv néptől átvett, s a mindennapi élettel kapcsolatos szavaktól, nevektől eltérően, hiven őrizte a nyelvszerkezet, alapszókincs latin jellegét, a nép ősi életmódjának, hitvilágának emlékeit."

"A szlávok letelepedése óta az itáliai "olasz" /vlas/ néptől teljesen elszakadt dunai és Kárpát-vidéki latinos lakosságot a környező népek "vlah"-nak /oláhnak/ nevezték. A balkáni latinos

nyelvszigetek népcsoportjait szintén igy hivták, vagyis vlahnak, magyarul oláhnak. Közülük különösen a bolgár cárság területén élő "vlahok" jutnak el hamarosan a feudális rétegződés első fokához, mind a bizánci, mind a bolgár birodalommal való állandó hadakozásukban.

"A román nép pásztorkodó életmódja kétségkivül hozzájárult ahhoz, hogy nagy területeken bejárva, s igy távoli szórványokat is létesitve egybemossa a nyelvi különbségeket. Igy az aránylag egymástól távol élő románok tájnyelvi különbségei nem akadályozzák egymás megértését."

"A román népnek rendkivül gazdag és évezredes multba nyuló néprajzi hagyományokat őrző jellege hosszu, szivós és nagy területre kiterjedő társadalmi fejlődésre vall. A hajdani római civilizáció párszázados hatása nem annyira a szokásokban maradt meg, amelyek már a római Dácia idején is oly eltérőek voltak a gyarmatos és az őslakosság között, hanem főleg a nyelvben. A latin nyelv rendkivüli fejlettsége az illir-trákok, géta-dákok egyszerü nyelvével szemben minden kényszer nélkül is ellenállhatatlan vonzó erejü volt."

Majd Bányai igy folytatja: "A román nép asszimilációs ereje a népvándorlás utolsó hullámainak esetében is megmutatkozott például a kunok, jászok, besenyők egyrészének gyors felszivásával, mig ugyanezen nomád népeknek a magyar királyság területére letelepedett csoportjai nagyrészt a középkorban is külön szervezetben éltek, s nyelvelemeiket is sokáig őrizték."

"A földmüvelés és szőlőmüvelés latin szavai a román nyelvben régi, helyhez kötött életmódra vallanak, s az állattenyésztés alapszavai is latinok, tehát a szlávoknak az ősrománok közé való települése előttiek. Az a tény, hogy a helynevek nagyrésze a románok lakta vidéken szláv eredetü, nem jelenti, hogy itt a lakosság többsége is szláv lett volna. A szláv helységnév előfordul a székelyek számos településénél is, ahol pedig egyéb szláv nyomra csak gyéren találunk."

"Az avar-szláv vagy a bolgár-szláv ~~ex~~ vezetőrétegek, valamint a völgyekbeli kisebb szláv települések idővel felszivódtak a népvándorlások idején az ősrromán lakosságba. Ugyanakkor a latin nyelvalapnak a szlávval való ötvözéséből jött létre a román nyelv."

"Az ó-bolgár elem ujabb katonai uralkodó elemet jelent az avar után; ez a réteg elveszi a föld termékeinek, a háziállatoknak,

a talaj és altalaj kincseinek, az aranynak, sónak nagy részét, dolgoztatja az őslakosságot, de legfeljebb egyes gócpontokban veti meg a lábát, s helyez el helyőrzéget az un. "grad"-okban, földvárakban vagy fehér szinü nagyobb kőfalat is felhasználó "belgradok"-ban. Ilyen "Belgrad", magyar forditása Székes-Fehérvár, Nándor /a mai Belgrád/ - vagy Gyulafehérvár, amit a román nyelv még a század elején is "Balgrad"-nak nevezett."

A délszláv nyelvből ered a román kenézek, bojárok, zsupánok, helybeli vajdák vezető rétegének elnevezése, de ez nem jelzi nagyobb számu szláv lakosság jelenlétét, még csak szláv felső réteget sem szükségképpen, hanem a délszláv bolgár cárságtól való idiglenes függést jelöli. /Éppenugy, mint ahogyan később a magyar nemesi predikátumot nyert románok sem változtak meg ezáltal etnikai mivoltukban./ Maga a magyarságnak Pannóniát és a Duna-Tisza közét lakó zöme is számos szláv eredetü főtisztviselői nevet vett át: ispán, bán stb. Délszláv eredetü központi méltóságnevek a román dvornic poharnic, dolnic s magyar megfelelőjük - udvarnok, pohárnok, asztalnok."

„A Névtelen Jegyző irása legalábbis arról tesz bizonyságot, hogy az ő korában a nyugati latin "olaszokkal" szemben keleti-latin "oláhoknak" nevezett lakosság a köztudatban már mint régi és politikai-katonai egységbe tömörült erdélyi nép élt."

"A Déli- és Keleti-Kárpátok mindkét oldalán élő románok középkori társadalmi és egyházi intézményeinek azonossága viszont azt bizonyitja - irja tovább Bányai, hogy ezeknek a közös társadalmi, néprajzi elemeknek az összefonódottsága Erdélynek a magyar királysághoz való szorosabb bekapcsolódása előtt is fennállott."

"A nyelv, a szokások, a folklór, a köznép szóbeli hagyományainak, anyagi és szellemi kulturájának azonossága lesz az a tényező, amely megszakitás nélkül, századokon át összeköti a különböző kormányzatok alá tartozó románokat, s biztositja az idegen, felszines hatások elkopását, sajátos népi jellegük kibontakozását, összetartozásuk tudatának erősödését. Párhuzamos folyamatokkal szemben a Kárpátokon innen és tul, az Aldunától északra és délre éppen a román nép és nyelv kialakulásának első századaiban."

"Basiliosz görög császár 1018-ban leverte a bolgár cár seregét, s hatalmát a Dunáig terjesztette ki. Az ottani hegyvidéki vlahokkal egyesült bolgárok, azoknak szivós szervezői és katonai képességére támaszkodva 1185-ben lerázták a bizánci igát, s a vlahok

soraiból kiemelkedett Asszánok dinasztiájával az élen megalapitják a bolgár-vlah biradalmat."

"Kalojanis /Joaniciusnak is nevezett/ bolgár-vlah uralkodónak /1187-1207/, aki a pápához fordult koronáért, kihasználva a nyugati és a keleti keresztónység /valójában a Róma és Konstantinápoly/ közötti ellentétet, a pápa igy válaszolt: "Hallván, hogy szülőid Róma törzséből valók..." Második levelében pedig ezt emliti: "Néped, amely szerinte római vérből származik..."

"1247-ben IV. Béla magyar királynak a Johannita lovagokkal való megegyezést irásban rögzitő diploma együttesen tesz emlitést román hübéri államalakulatról a szörényi bánságban, Oltineában, Hátszeg és Fogaras vidékén. Ez az okirat a románok körében is fejlett társadalmi rétegződésről tesz emlitést, földesurakról, /maiores terrae/ és parasztokról /rustici/ szólva. Ugyanilyen feudális fejlődés áll be nemsokára a Keleti-Kárpátok két oldalán élő románok közt: Máramarosban és Moldvában."

A Makkai László, kutatási alapján s adatokban igen gazdag könyvében pedig többek között ezt irja, hogy "a magyar-román együttélésnek történeti nyomait a Tisza, az Alduna és a Prut által bezárt háromszögben találjuk, részben olyan vidékeken is, ahol ma már az együttélés - az egyik fél beolvadása, pusztulása vagy elköltözése révén - megszünt. Ezen az óriási területen belül kellene megkeresni azt a tájat, ahol a magyar-román közös történelem megkezdődött. Korai irott források hiányában ez talán sohasem fog tökéletesen sikerülni, de a régészek és a helynévkutatás eredményeinek bevonásával nagy vonalakban mégis tisztázhatjuk a két nép településtörténetét, s ezen belül a magyar-román népterület sajátságos összefonódásának folyamatát."

"A közös haza földrajzi magva Erdély, - állapitja meg; természetes fellegvár annak a hatalmas sikságnak a szélén, amely az eurázsiai kontinensen az Alpok lábáig végig huzódik a Kárpátok félkörive viszont a mai magyar Alföldet együtt a Kontinens nyugati tájegységébe kapcsolja bele. Az erdélyi hegykoszorut hatalmas félkörben fogja körül a füves puszta, sőt magában Erdélyben is van egy kis sztyeppe-szerü folt, a Mezőség, amelyen át vezet a pontusi és középdunai sikságokat ősidők óta összekötő főutvonal. Ez az ut az ojtozi szoroson lép be Erdélybe, a Küküllők vidékén átvágva éri el Gyulafehérvár körül a Marost, s innen kétfelé ágazva, a Meszesi kapun, illetve a Maros völgyén át vezet a magyar alföldre. Az ojtozi ut, mint Kelet-Európai kereskedelmi forgalom és népi

vándorlások legfontosabb útőere, sokáig egyuttal az erdélyi települések erővonala is volt. Hozzátapad az a területsáv, amely a régészeti leletek szerint a kőkortól napjainkig mindig lakott volt. A Krisztus előtt VIII. századdal kezdődőleg vált igazán ez az utvonal a népek országutjává, ezen áramlottak az iráni, germán és türk hóditók nyugat felé. A veszedelmes "léghuzatból" a békés parasztnépek félrehuzódtak vagy felmorzsolódtak az ismé tlődő átvonulások következtében. Ez az elnéptelenedési folyamat a dák királyság virágzása, majd az azt követő római uralom idején megállt ugyan, de Krisztus után a III. század végén annál nagyobb lendületet vett. A sorban érkező hóditók csak az ojtozi ut mentén szálltak meg hosszabb-rövidebb időre... a szlávok érkezésekor Erdély már ugyszólván lakatlan volt."

"A szlávokat a Visztula-Dnyeper közti őshazájukból - irja tovább Makkai, az avarok sodorták tovább Közép-Európába és a Balkánra a VI. század közepén... Két nagy agra szakadva egyik részük Galicián át nyugat felé, a másik az Aldunán átvágva dél felé, a Balkánon folytatta utját, s Erdélybe az azt környező síkságokra csak leszakadt szórványai sodródtak be. A terjeszkedő magyarság és románság ebben a népi vákuumban helyezkedett el, s rátelepedett a szláv szórványokra, amelyek egyikébe is, másikába is beolvadva, mintegy kötőanyagává váltak a két nép együttélésének."

Két kitünő magyar kutató és tudós munkáiból idéztem ezeket a megállapitásokat azért, hogy végre, a sok terméketlen, szőrszálhasogató és nemegyszer káros vita után, világosan kibontakozzák az a tény, amely az utolsó több, mint 130 év megvilágitásában eltorzitva, meghamisitva, és a tanulni vágyó fiatalságot megtévesztve egymás ellen ingerelte, uszitotta azt a két népet, amely - több mint kevesebb eredménnyel - 900 éven át együtt küzdött, vérzett, épitett és védekezett, s nemegyszer egymásnak kitünő vezetőket is adott. Mind a két tudós erdélyi, az egyik Budapestet választotta otthonul, a másik szülőhazájában, Erdélyben maradt. Ha van is eltérés tudományos megállapitásaik között, de mind a ketten olyan anyagot tárnak elénk, amely hathatósan szolgálhatja a magyar-román kiegyezés és testvériség ügyét.

e/ És együtt, a tatárjárás után, mit és hogyan épitettek főképpen önigazgatási és kormányzati vonalon

Az utolsó Árpádok idejében igy már teljesen kialakult Erdély etnográfiájának képe, amelyen az idők a mai napig ugyszólván semmit sem változtattak, és kialakult a maga teljességében az ittélő népeknek egymástól különböző, de fajiságukra jellemző politikai és társadalmi különberendezettsége is, amelyet csupán 1848, illetőleg 1867 utáni idők szüntettek meg az Unió kimondásával, és a teljes egyéni egyenlőség törvénybe iktatásával.

Erdély az Árpádok alatt és később is megtartotta tartományi jellegét; a király képében Erdélyt a vajda kormányozza, a magyar és a román nép azonban csak a XIII. század elején lép valóban egymás életébe, mert a Keleti- és Déli-Kárpátok átjáróin behatoló nomád népek támadásai arra késztették az Árpádházi királyokat, hogy egyetértést keressenek a románok vezetőrétegeivel, s egyben a Kárpátok belső és külső lejtőin is támaszpontokat biztositsanak maguknak.

A XIII. századi románok, akár a székelyek és a szászok, közvetlenül királyi fennhatóság alá tartoztak, s jogállapotukata királyi telepesekre általánosan alkalmazott elvek határozták meg. A velük szemben érvényesülő "királyi politika alapja a népi sajátosság tiszteletbentartása volt." A középkor a népiség meghatározó jegyét nem annyira az anyanyelvben, mint a közösséget összetartó különleges szokásjogban látta. "Nemzet"-nek tekintette azt a népcsoportot, amely a környezetétől elütő szokások szerint él. Igy lehetett - mint Makkai is helyesen kifejti - külön "nemzet" a székelység, noha magyar nyelven beszélt, igy tartozott a "magyar nemzet"-hez a nemesi szokásjoggal élő idegen is, s ezért nevezték "oláhok"-nak azokat a kisoroszokat, akik együtt pásztorkodtak, és együtt települtek a románokkal az Északkeleti-Kárpátokban. Azt a jogot, hogy egy népcsoport az őseitől örökölt szokások szerint rendezheti be életét, nevezte a középkor libertas-nak, s ezt a "szabadságot" természetes elidegeníthetetlen tulajdonnak tekintették, amelyet az uralkodónak biztositani, védelmezni kell. A román pásztortársadalomnak is, amely kenézekre és népre tagozódott, volt ilyen sajátos szokásjoga, amelyet "oláh jog"-nak neveztek.

Ez a külön szokásjog biztositotta az illető közösség számára, hogy belügyeit, főleg az igazságszolgáltatást a maga hagyományos módján és saját embereivel intézhesse, s hogy a királlyal szemben

fennálló, főleg adózási és katonaállitási kötelezettségeit királyi hivatalnokok közbejötte nélkül, egységesen és együttesen, közvetlenül rója le. Minden ilyen közösségnek volt egy-egy "nemzeti adóneme", a székelyeknek az "ökörsütés", a szászoknak a "Szentmártonnapi adó", a románoknak a "juhötvened", s külön megállapodásuk volt a királlyal, hogy milyen módon katonáskodnak: a székelyek fejenként voltak katonai szolgálatra kötelezve, a szász közösség bizonyos meghatározott számu katonát állitott, mig a románok közül csak a kenézek katonáskodtak. A király tehát nem egyénenként érvényesitette jogait a közösségekkel szemben, hanem azokon a szerveken keresztül, amelyeket azok képviseletükkel és igazgatásukkal megbiztak. Egyetlen Királyi tisztviselő volt megbizva azzal, hogy ezeknek a külön szokásjoggal biró népcsoportoknak önkormányzati szerveivel érintkezzék, velük szemben a király érdekeit képviselje, s egyuttal ellássa a sajátos szokásjog védelmének királyi feladatát. Mint az autonóm székely, szász és román biróságok elnökei, a magyar királyi tisztviselők pontosan betartják és betartatják a helyi szokásokat, s nemegyszer érvényesitik azokat olyan esetekben is, amikor a közösség valamelyik tagja vagy csoportja akarja azokat áthágni. Ilyen tisztviselő volt a székely ispán, az egyes szász vidékek ispánjai, a románoknál Fogarasföld, Hátszegvidék és Máramaros ispánjai, később pedig a királyi várak várnagyai.

A sajátos szokásjognak a védelme - állapitja meg nagyon találóan Makkai - nemcsak attól óvta meg az erdélyi népcsoportokat, hogy idegen szokások önkéntes vagy kényszerü átvételével környezetükben feloldódjanak, hanem belül is biztositotta az egyének szabadságát a belső ellenállással szemben, mert a királyi telepesek /s ilyen elbirálás alá estek a szászokkal együtt a székelyek és románok is/ egyénenként szabad embereknek számitottak, saját vezetőiket a király nem földesuraiknak, hanem megbizottainak tekintette. A székely főemberek, a szász gerébek, a román kenézek, helybeli vajdák nem gyakorolhattak földesuri jogot a vezetésükre bizottak fölött, egymás közötti viszonyukat nem a vezetők akarata, hanem a király által védelmezett szokásjog szabályozta.

Bányai munkájában még azt is megemliti, hogy a magyar hübéri uralom erdélyi terjeszkedése idején már az első dokumentumok emlitést tesznek az erdélyi románok összefüggő nagy szállásterületeiről, főleg Bihar, Hátszeg, Fogaras, Máramaros területén

Egy 1223-as oklevél "terra Exempta de Blaccis"-ról, azaz a románok adómentes területéről beszél. Ugyanezen századbeli más okirat a barcasági Olt-kanyarnál a románok és besenyők külön erdejét /silva Blaccorum et Bissenorum/ emliti. Hátszeg "földjéről" 1247-es oklevél emlékezik meg.

"A korabeli oklevelek egyaránt szólnak "terra Blaccorum", "terra Siculorum" és "terra Saxonorum"-ról, azaz a románok, székelyek, szászok földjéről. A szörényi, hunyadi kenézek, a zarándi zsupánok, a bihari vajdák, a fogarasi bojárok a XIV. századig teljes jogu tagjai az erdélyi vajdaság országgyülésének, amely később sem olvadt egybe a tulajdonképpeni magyar királyság országgyülésével."

"III. Endre, az utolsó árpádházi király, a magyar országgyülés koronázó szertartása után, külön hivja össze 1292-ben az erdélyi diétát, mégpedig a Gyulafehérvár melletti Marosszentimrén, midőn "a korabeli latin királyi okirat szerint "valamennyi nemessel, székellyel, szásszal és románnak az erdélyi részeken állapotuk megreformálása végett gyülést tartottunk..."

A románok küldötteit megemliti az 1355-ben Tordán tartott erdélyi országgyülés is.

A XIII. században tehát még minden székely, szász és román azonos jogi elbirálás alá esett; ugyanakkor, mikor a magyar társadalomban már megindult az a folyamat, mely a földesur és a jobbágy törvény előtti egyenlőtlenségére vezetett.

Folytatás a - 124/a - lapon

A tatárjárás után azonban Kelet-Magyarországon is rohamosan felbomlott a régi rend, a királyi birtokszervezetek, a megyék elvesztették korábbi jelentőségüket. Az erdélyi királyi uradalmak nagyrésze a főnemesség és főpapság kezébe került. Ezt nagymértékben előmozditotta az a körülmény, hogy már az Árpádházi királyok alatt a pogány törzsi felkelések, külső betörések s a trón körüli viszályok rászoritották a központi hatalmat, hogy mind jobban igénybe vegye az idegen lovagok, magyar főurak, főpapok fegyveres segitségét. A falvakat a királyok sorra elajándékozták katonahiveiknek, részben felemelkedett várjobbágyoknak, részben a honfoglaló vagy más vidékről idekerült előkelő családok tagjainak, s igy az erdélyi medence belsejében nemesi kis-, közép- és nagybirtokok jöttek létre a királyi megyék romjain. A király a megyék felett gyakorolt eddigi közvetlen hatalmak megosztotta a nemességgel, amennyiben a megyei igazságszolgáltatás és igazgatás feladatait az ispán ellenőrzése alatt a nemesek által választott szolgabirák és esküdt ülnökök végezték.

Igy e kerület viszonylagosan szabad parasztjai is szolgai sorba süllyedtek, a királyi várbirtokoknak katonáskodásuk ellenében bizonyos jogokat élvező "várnépével" együtt. A Kárpátok mentén lévő román határőrségi kerületek megőrizték ugyan régi önkormányzatukat, de a többi román körzet - irja Bányai -, lassanként beolvadt a nemesi vármegyékbe, amelyeknek területén a román vezető réteg maga is mindinkább áttért a katolikus hitre, s magyar nemesi előjogokat kap. Ezáltal Erdélyben a különböző nyelvü és etnikumu nemesek egyetlen rendet képviselnek a magyar királytól nyert "nobilis hungarus" cim és a kialakuló hübéres földesuri osztálytudat következtében.

"Az erdélyi nemesség királyi tisztviselőkből, magyar nemzetségfők leszármazottaiból, a nemesi vármegyék területén román és szász kiváltságosokból a XIV. században alakult ki. A királyi várbirtok közigazgatási és jogi teendőit - a székelyek, a szászok földje és néhány román határkörzet kivételével - a nemesi vármegye vette át, mint hübéres előjoggal élvező adományos birtokosok szerve, amelyben a hatalmat a választott ispánok és szolgabirák gyakorolják."

„A különböző terhek a nemesi tulajdonban levő jobbágytelkek jövedelmének több mint 2/3-át nyelik el, s ezenkivül töménytelen robottal, rendkivüli sarcolással járnak együtt... Igy történik, hogy az addig még viszonylagosan szabad magyar és román parasztság a már addig is szolgasorban szenvedőkkel együtt a nemesi önkény alá vetettje lesz." Hiszen az erdélyi nemesség 1342-ben már el-

Folytatólag - 174/b - lapon

nyeri a földjein élő dolgozó nép fölött való biráskodás jogát, a pallosjogot, 1365-ben pedig Nagy Lajos alatt törvényileg nyeri el a teljes nemesi adómentességet, s, ezután egyedüli kötelezettsége a katonai szolgálat a király rendeletére. A jobbágy szó a XI-XII. században még a király környezetébe tartozó szolgálattevőt jelentette, sőt a központi hatalom bizonyos foku méltóságát. A XIII. századtól azonban más jelentésben kezd szerepelni, a szolgasorban lévő parasztot jelöli, skit különféle királyi, földesuri, egyházi adók terhelnek. /A nemeseknek járó nonna /a termésnek 9-ed részeJ az ingyen munkanapok szolgálata, az egyházi tized, azaz dézsma/, amelyeket később mindinkább volt köteles pénzbeli adóval megváltani/.

Ez az átalakulás vezetett tehát a megyei társadalom hármas rétegeződésére: a falvakban a nemesség és a jobbágyság, a városokban pedig a polgárság tagozódására. A románság utban volt afelé, hogy a megyei társadalomból a székely és szász közösségekhez hasonlóan saját szokásjoggal biró kiváltságos rendi "nemzetté" váljék. Annak, hogy ez mégsem valósult meg, sok körülmény összejátszása mellett, két főoka volt - irja Makkai: egyrészt a roán pásztoréletforma, a földmüvelés térhóditásával gyors bomlásnak indult, másrészt a románság nélkülözte a székelyeknél és a szászoknál már kialakult törzsi szervezetet, amely az uj gazdasági rendben is összetartotta a közösséget.

A románok a pásztorkodással kapcsolatos vándorló életmódja természetesen nagy területen hozta érintkezésbe a románságot a magyarsággal. A kóborló, vetéseket lelegeltető, erőszakoskodó pásztorok, s a falusi rendes magyar lakosság közt nemegyszer annyira elmérgesedik a helyzet, hogy egyes vidékeken valósággal hadiállapot uralkodik.

Ez a folyamat a XIV. század derekán csak fokozósik, mert ekkor kezdődik a románság kirajzása a hegyvidékről a folyóvölgyekbe, s az erdélyi Mezőségbe. Nagy Lajos idejében, aki emiatt személyesen jelent meg Erdélyben, került sor a magyar-román együttélés első ismert jogi szabályozására, minthogy megyei területen sem román, mint ahogy székely vagy szász szokásjog sem volt érvényben. Ezzel a közrománt a jobbággyal, a kenézt a falusi bíróval, és a kiváltságos kenézt a magyar nemessel azonos elbánás alá vonták.

Folytatás - 174/c. - lapon

A királyi birtokokról igy elkerült románság társadalmi különállása ezzel megszünt, s amint beilleszkedett a magyar jobbágyfalvak szokásjogában és a földmüvelő életformába, lassanként a magyar-román feszültség is oldódni kezdett, a közös jobbágysors szolidaritást alakitott ki a román és magyar paraszt között. Népi egybeolvadásra azonban, akárcsak Moldvában, Erdélyben sem került sor. A vallási és nyelvi különbség, s a népszokásoknak ezzel összeforrott különbsége továbbra is elszigetelte egymástól a két népet. A katolikus magyarok "pogányok"-nak tartották a görögkeleti románokat, hiszen a pápa már a XIII. század elején felszólitotta a magyar királyokat, hogy irtsák ki a szakadárságot országaikból.

Másként alakult a románság sorsa, s ezzel a magyar-román viszony a királyi birtokokon. Ezek a XIII. század végére a hegyvidékre, a románság törzsterületére szorultak vissza. A legkorábban kialakult három autonóm terület, a fogarasi /kerci/, a Hátszegi és a máramarosi, élén a kenézek által választott vajda állott, aki a kinevezett ki-

rályi ispánnal, rendesen magyar főnemessel együtt irányitotta a lakosság életét. A román szokásjog érvényesülését helyi elemekből, román kenézekből, papokból és közemberekből álló birói szék biztositotta, amely a királyi ispán elnöklete alatt hozta itéleteit, s végrehajtó szervei az ugyancsak román krajnikok voltak. Később a király a vajda-választást nem engedélyezte, hanem Hátszegvidéken a hunyadi, Fogarasföldet pedig a fehérmegyei ispán alá rendelte. Egyedül Máramaros románsága őrizte meg régi szervezetét, s a kialakult Máramarosi román nemesség teljes "nemzeti" önkormányzatot élvezett.

A többi királyi birtok később, a XIV. század derekán alakult ki, s szervezésüknél uj elvek érvényesültek. Egy-egy kisebb tájegység románságát szervezték meglévő vagy ujonnan épült várak köré; vajdák választására többé nem került sor, hanem kinevezett királyi várnagy kormányozta a kerületet, amelynek belső szervezete a vajdaság megszüntetése utáni Hátszegvidék mintájára alakult. Ilyen várkerületek székhelyei voltak például Törcs, Talmács, Hunyad, Déva, Borsafő, Szád, Világos, Sólyomkő, Valkó, Sebes, Görgény, Kővár, Krassófő, Desznő stb.

A várakat környező hegyvidéken a románság eleinte pásztorcsoportokban élt, de lassan-lassan erdőirtáshoz és rendszeres földmüveléshez kezdett. A várnagyok adókedvezményekkel buzditották a kenézeket az erdőirtásra és uj telepek alapitására. Igy keletkeztek az un. "szabad falvak". A birtokon élő közrománok csak anyagi szolgáltatásokkal tartoztak, a katonáskodni köteles kenézeknek egyébként azonban szabadságukat megőrizték, nem váltak jobbágyakká, bár a kenézeknek legfőbb vágya volt, hogy a "magyar nemes" szabadságát elnyerjék, azaz adót ne fizessenek, s a közrománok felett teljes földesuri jogot gyakoroljanak.

Az első román kenézek, akik bekerültek a magyar nemesség soraiba, a máramarosiak voltak, akik részt vehettek a moldvai tatár uralom felszámolásában, majd a hütlen Bogdán vajda elleni hadjáratban. A román kenézek sorozatos nemesitése, amelyet a török veszedelem csak fokozott, s az uj társadalmi formák a román pásztortársadalom felbomlásához vezetett, s az ősi egyenlőség helyébe - mint Makkai megállapitja - a nemes-jobbágy képlet lépett, s az "oláh jogot" felváltotta a magyar rendi szokásjog. A középkor végén a magyarországi románok vagy nemesek vagy jobbágyok, vagy pedig

a két állapot közt utban lévő félszabadok voltak, azért nem alkottak, nem is alkothattak a Kárpátok öblében külön szokásjoggal és területi autonómiával biró "román nemzetet". Ez csak a Kárpátok tulsó oldalán, s igy is megosztva, és más formákban a királyok hübéres országaiban: Moldvában és Havaselvén következett be.

A XIV. század végén és a XV. században, amikor a török hóditás nemcsak külön-külön Magyarországot s benne Erdélyt, valamint a moldvai és havaselvei román vajdaságok létét, nemzeti szabadságát fenyegette, hanem azt is, ami közös kincsünk volt: a keresztény müvelődésüket, a helyzet tehát változott. A rigómezei csatában /1389/ elbukik a szerb függetlenség, és hamarosan Bulgária is török fennhatóság alá kerül /1393/. Bajazid szultán seregei a Duna vonalán állanak s megindul a támadás Havaselve ellen /1394/. Mircea cel Batrin a török tulerő elől Brassóba menekül. Ott találkozott Zsigmond királlyal, s megszületik az első török-ellenes román-magyar szövetség. A szörényi bán és a székelyek ispánja lényeges segitséget adnak Mircea cel Batrinnak a török visszaverésében. Az 1396-ban a Zsigmond által vezetett kereszteshadban Nikápolynál ott harcol Mircea is.

Majd jön I. Ulászló és Hunyadi várnai csatavesztése /1444/, Konstantinápoly eleste. A nagy harcok időszaka ez, amelyben Zsigmond, Hunyadi János és Mátyás király haderői is nagy erőfeszitéseket tettek. Ebben az időszakban a nemességet szerzett vajdák és kenézek előtt az érvényesülésnek ugyanaz az utja állt nyitva, mint minden magyar nemes előtt. Nemcsak kis- és középbirtokosok, megyei tisztviselők, hanem nagybirtokosok és országos méltóságok viselői is kerültek ki soraik közül. A Drágfiak és Hunyadiak Máramaros, Ugocsa, Szatmár, Kraszna és Közép-Szolnok megyékben a falvak százait szerezték meg, övék volt Huszt, Kővár, Aranyos, Erdőd, Nyalád, Aranyosmeggyes, Sólyomkővára, az aranybányáiról hires Nagybánya uradalma, más kisebb birtokokkal együtt; több megye ispánján kivül országbiró és erdélyi vajda került ki közülük, s már 1380 körül az ország legvagyonosabb 15 családja között szerepeltek. A Drág leszármazottai, a Drágfy család, igy pl. Drágfy Bertalan, elnyerte az erdélyi vajda méltóságát is,[1] Hunyadi János apja Vajk még csak a hunyadi váruradalmat birta, fiából kormányzó, a kereszténység ünnepelt hőse, s a magyar történelem legnagyobb birtokának, több mint négymillió hold földnek tulajdonosa lett; az unoka, Mátyás pedig az Árpádok, Anjouk, Luxemburgok és Habsburgok trónjára emelkedett. Nádasdy Ungor János Mátyás kedvelt hadvezére, a Macskássy,

[1] Drágfy János Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék örökös főispánja, temesi gróf, országbiró a mohácsi csatában, ahol francia hűbéruralmak közül elesett, nén. lőbérlő volt.

Mutnoki, Fiát, Gerlistyei, Kendefi, Kenderesi, Muzsnai stb. román nemes családok tagjai nem egy megye főispánságát viselték; Ficsor László, Jajcai és Szörényi, Móré György nándorfehérvári, Kende Miklós sabáci bán volt, Kinizsi Pál bánsági román kenézből lett temesi ispán, a kenyérmezei hős, aki Mátyás uralkodása alatt a Vaskapu felől Erdélybe először behatoló török támadók felett megsemmisitő győzelmet aratott. Oláh Miklós /1495-1568/ pedig esztergomi érsek stb. A török hóditó politika azonban itt is beleszólt a fejlődésbe.

Másfél évszázadig várta a románság, elsősorban Havaselve, a szabaditást Magyarország felől; védelmezte önmagát, Magyarországot és a kereszténységet "a kapuban". Az a felismerés azonban, - ahogy azt Makkai találóan irja - hogy Magyarország nem tudja feltartóztatni a vajdaságok végzetét, fokozatosan lazitotta a magyar-román külső kapcsolatokat, a fegyverbarátságot pedig egyre több bizalmatlanság mérgezte meg, mig végül a magyar tekintélyhanyatlása a vajdaságok magyar barátságok évszázados alapjait is aláásta, annak ellenére, hogy a természetesen egymásra utaltság mindhárom vajdaságot szoros kapcsolatokra ösztönözte. Hiszen évszázadokon át a Keleti- és Déli-Kárpátok mindkét lejtőjének hágóin át sürü árucsere folyt. A gazdasági kapcsolatok Erdélynek, Moldvának, Havaselvének életfeltételt jelentettek. A székelyek és a szászok Moldvából és Havasalföldről származó mezőgazdasági termékekkel látták el magukat. Idegen támadásoktól védettebb Erdély kézmüipari termékei számára a legjobb felvevő piac a szomszéd román vajdaságok. A fontos kereskedelmi utvonalak és a Kárpátok hágói mellett nagy városi centrumok alakultak, amelyek különleges vámkedvezményeket élveztek mind a magyar királyok, mind a moldvai és havasalföldi uralkodók részéről, s a XV. században ezek a kapcsolatok már annyira szorosak voltak a Kárpátok két oldalán, hogy a kereskedők legtöbbször különösebb akadály nélkül jártak egyik országból a másikba.

De térjünk vissza Erdély belső életéhez, amely országrész "hátvéd és segitség volt évszázadokon át Havaselvének és Moldvának, viszont ezek is jó és erős falként szolgáltak a tatár és a török ellen a magyarságnak" - amint azt Makkai és Bányai számos példával igazolják.

Mindezekből azt is láthatjuk, hogy Erdély a honfoglalástól kezdve, mint "Erdőn-tuli terület" Magyarországtól eltérő, külön, sajátos életet élt.

Szent. István szorosabban kapcsolta a királyi hatalomhoz, de mégis külön, autonóm volt Erdély élete; bár Erdély rendjei meghivattak az anyaország gyüléseire, de mégis felmerült annak szükségessége, hogy Erdély külön autonóm gyüléseket tartson. Ha a vajdai kongregációk, igazságszolgáltatási, közigazgatási gyülések is voltak, de mégis egybe kapcsolták Erdély három nemzetét, s külön erdélyi helyhatósági jog fejlődött ki. Minden nemzet a másiktól függetlenül saját nemzetgyülésén intézte egyedül őt érdeklő ügyeit. Az erdélyi magyar nemesség, a székelyek és a szászok, mint a magyar korona tagjai, a magyar országgyülésen mind hivatalosak voltak. A legfőbb fellebbezési fórum a magyar király, aki a vajdát kinevezi, s ez a személyes képviselője, akinek jogaihoz tartozott az ispánok kinevezése, később a biráskodás és kegyelmezés joga is.

Az első 300 esztendő elteltével /1291/ az utolsó Árpád, III. András király, az egykori Gyula székhelyén; Gyulafehérvárott, megtartja Erdély első külön törvényhozó országgyülését, amelyen - mint Kós Károly "Erdély" cimü munkájában megállapitja - nemzetenként képviselteti magát a magyar, a székely, a szász és a román nép.

Ettől kezdve azonban a "nemzet"-té való végleges formálódásban a román népnél a korábban ismertetett okok és adottságok miatt - törés, lemaradás következik be, s igy a későbbi időkben kimarad a három kiváltságos "nemzet" sorából, s 1437-ben már nélküle jön létre a három kiváltságos nemzet /a vármegyei magyar nemesség, a székely és a szász nemzet/ védelmi és támadó kápolnai szövetségkötése: az Unio Trium Nationum, amely bár reakcióként jött létre, az elégedetlen jobbágyok és bocskoros nemesek ellen, Budai Nagy Antal és Michael Valachus de Virágosberek capitaneus felkelése/, de a három kiváltságos nemzet,/nemesek, székelyek és szászok/ összetartását ugyszólván Erdély alaptörvényévé tette.

Ezekben az évtizedekben a magyar és román jobbágyság és a bocskoros nemesség már lázadásba kezd, mert a jobbágyság terhei hallatlanul megnövekednek, s ezzel kapcsolatban a helyi világi és egyházi oligarchák visszaélései is. De a Bibliát már mindenütt a nép nyelvére kezdik forditani, hogy a nép is hozzáférhessen az emberi egyenlőség gondolatához. Husz János tragédiája és mozgalma Erdély történetében, valamint az 1437-es felkelés részleteiben Makkai László és Bányai László idézett és egyéb könyvekben is fel van dolgozva, s mint tudjuk, emberégetésekkel és karóbahuzásokkal végződött, s igy szégyenfoltjai történelmünknek, ugyanugy, mint a drámai eseményekben gazdag Dózsa felkelés is.

Verbőczy 1514 után törvénykönyvet szerkeszt, a Tripartitumot, amely "apáról fiura" szentesitette a parasztság földhöz kötöttségét. Már nem elégszik meg a dolgozó nép legértékesebb nyári idejéből elvett 52 napos robottal, a termésnek majdnem háromnegyedét kitevő dézsmával, hanem egyszersmindenkorra megfosztja a jobbágyot szabad költözködési jogától. A jobbágy igy röghöz kötött rabszolgává válik, hogy - mint az emlitett törvénykönyv mondja - "minden század tudja, mily istentelen gonoszság az urak ellen lázadni..."

Az 1505-ben Tordára összehivott országgyülés pedig már a király és a vajda által magára hagyott Erdély kormányzatát szervezte meg a három nemzet uniója értelmében.

A románság ekkor még - mint az előbbiekben is láthattuk - nem negyedik nemzet. A soraiból kikerült nemesség nagyrésze beolvad a magyarságba, átvéve annak jogrendjét és életformáját, s vállalva a magyarság oldalán a sulyos áldozatokkal járó háborus küzdelmeket. Városaik nincsenek, hatalmas néptömeg csupán, amelyből csak alig emelkedik ki kulturában a félnemes kenézek gyér sora, s a legprimitivebb képzésben részesült és a görögkeleti egyházhoz tartozó papsága. A román vezetőrétegnek a nemességbe való beolvadása után, rendi értelemben tehát román "nemzet" nem létezett Erdélyben. A román eredetü nemesség "magyar"-nak számitott, még ha anyanyelvét és vallását meg is őrizte.

Mohács után, amely a magyar oligarchia büne, még 1526. november 10-én Tokajban a főrendek, mind a köznemesség és a városok egyhangulag az erdélyi vajdát, Szapolyai Zápolya Jánost választották királyuknak, december 16-án pedig pár főur Pozsonyban II. Lajos feleségének bátyját, Habsburg Ferdinándot, akinek testvére, V. Károly spanyol király és német császár volt vele egyidőben.

A kettős királyválasztás nemcsak magyarország, hanem a két román vajdaság szempontjából is sulyos válságot idézett elő. Rares Péter mondvai vajda világosan látta a magyar belháboru várható következményeit, a török hóditás kiterjesztését, és ezzel a vajdaságok teljes bekeritését, mert már 1527-ben kérte a lengyel királyt, hogy "avatkozzék be Habsburg Ferdinánd és Zápolya János küzdelmébe, s segitse valamelyiket diadalra, különben ha az egyik nem kerekedik a másik fölé, végül nem marad egyiknek sem országa, hanem minden a hitetleneké lesz". Valójában akkor ébredtek rá a vajdák arra, hogy megváltozott körülöttük a világ, amikor Zápolya a szultán kezébe tette le a sorsát. 1529-ben a szultán elrendelte, hogy Rares, mondvai

vai és Mózes havaselvi vajda induljanak a Ferdinánd kezén lévő Erdélybe, Zápolya segítségére. A törökvédenc király tehetetlenségére jellemző, hogy támogatás fejében nekik igérte Csicsó és Küküllő vár mellé Besztercét, a radnai uradalmat és Bálványos várát. Az országos dulásnak és háboruskodásnak azonban - mint tudjuk - csak rövid időre, 1538-ban szakad vége, amikor a váradi békében János és Ferdinánd megosztják az országot, s 1541-ben Zápolya János halála után, tehát 15 esztendővel a mohácsi csata után a török szultán érettnek látja a helyzetet, hogy a gyümölcsöt leszedhesse. Megindul hadaival, s fiává fogadva az egyéves János Zsigmondot, ellenállás nélkül elfoglalja a Duna-Tisza közét, s Buda várát, s az országot három részre szakitja. János Zsigmond már csak cimzetes magyar király, Erdélyt kapja a Tiszáig és a Bánságot.

A harc azért tovább folyik a két magyar terület között váltakozó szerencsével, de már a török javára. Martinuzzi György barát a barbár idők egyetlen embere, akinek szive is van, esze is, gyilkos tőrnek lesz áldozata. Végül az erdélyiek nem birják az ideghábort, a török állandó fenyegetéseit, Castaldo zsoldosainak garázdálkodásait, s megnyugvással fogadják Izabella királynő visszatérését, és a török fennhatóság helyreállitását. Martinussi halála után Erdély többé nem ingadozik a török és a német, a keleti és nyugati, a protestáns és katolikus orientáció között, de mint Kós Károly találóan irja: vállalja sorsát. Az 1556. évi kolozsvári országgyülés ugyanis kimondja a Magyarországtól való elszakadást és az egyházi birtokok szekularizációját Erdélyország kincstára javára.

Erdély igy, függetlenségének legalább részleges fenntartásával, a török szultán hübéres adófizetője lesz, fejedelemválasztó jogának fenntartásával, akárcsak Moldva és Havasalföld. Sajátosságaiknak megőrzése alapján a három fejedelemség kapcsolatai, érdekei nemegyszer még szorosabbá válnak ezután, ami gazdasági, politikai és katonai vonalon egyaránt hosszu időn át érezteti hatását. Sőt Erdély, Havasalföld és Moldva uralkodói legtöbbször arra törekedtek a török elleni harc sikere érdekében, hogy támogassák egymást, sőt egyesitsék erőiket. Ez a cél vezette Havaselve urát, Viteazul Mihályt is, aki a székelyek segitségével 1599-ben Erdélyt elfoglalta, saját jogara alatt egységes politikai és katonai tömbbé igyekezett alakitani hagyományos szervezetei megőrzésével. Ilyen körülmények között - bár sok zökkenővel - Erdély, ahogy Makkai találóan irja, "vezető szerepet kezd játszani a magyar-román együttmüködésben", amely csucspontját Bocskai István, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György

politikájában nyert kifejezést, mert ezek a fejedelmek elég bölcsek voltak ahhoz, hogy ne huzzanak ujjat a szultánnal.

Erdély az elszakadás után belső berendezését rövid idő alatt kiépiti, s egyben a XVI. század nagy problémájának, a hitujitás kérdésének megoldását tartja legfontosabb belpolitikai feladatának,. Az 1557. évi tordai országgyülés már kimondja, hogy mindenkinek joga van azt a hitet vallani, amelyet akar. Pár év mulva pedig a református és unitárius vallást is felveszik a bevett vallások közé. 1564-ben Forró Miklós nemes költségén megjelenik az első kalvinista szellemü román nyelvü egyházkönyv, s 1581-ben Genti Ferenc dévai várkapitány kinyomatta az Ószövetség román forditását, I. Rákóczi György fejedelemsége alatt pedig az Ujszövetség román forditása jelenik meg.

Ezzel Erdély földjéről ugyszólván örök időkre, megelőzve Európa legtöbb országát, kiküszöbölték a pusztitó vallásháborut.

Amikor tehát Erdély pontos határai János Zsigmond idején kialakulnak, akkor a Partiummal /Máramaros, Bihar, Közép-Szolnok és Kraszna megyéken kivül a Szatmár és Erdődön tul fekvő terület együtt/ ott talán 800 000 főnyi lakos lehetett.

Erdély élete és nemegyszer ragyogó históriája a fejedelmek alatt egyébként részletesen meg van irva a történelemkönyvekben, de főleg Makkai Lászlónak a románok történelmét is felölelő, a nemzetközi erőviszonyokat is mérlegelő kitünő munkájában. Itt csak azt emlitjük meg, hogy a fejedelmek alatt Erdély, Havasalföld és Moldva együttmüködése a külső ellenség erejével szemben a XVII. században már mind a három ország külpolitikájának fő jellemvonása volt. Erdélyben ez a szövetség annak a ténynek a felismerésén alapult, hogy Egymaga képtelen védekezni a török és a Habsburg birodalom egyidejü nyomása ellen.

Erdély három autonóm politikai nemzete /magyar, székely, szász/ és nem politikai, de faji román nemzet különben élte a maga belső életét. Tehát külön-külön épitette a maga társadalmi és kulturális épületét, egymás mellett, egymással el nem keveredve, egymást nem igen háborgatva, egymás utjába ritkán kerülve, de egymással érintkezve, egymástól tanulva, s egymásra hatásokat gyakorolva. Megemlithetjük itt, hogy maga Bethlen Gábor is támogatta a román nyelv előretörését, s intézkedett, hogy az ortodox papság mentesüljön bizonyos jobbágyterhek alól, I. Rákóczi György özvegye, Lórántffy Zsuzsanna pedig 1657-ben Fogarason román tannyelvü iskolát létesitett "az oláh nemzet épülésére".

De ezek a különböző eredetü és különböző fajok lelkében plántált, egymástól sok tekintetben élesen különböző kulturákra a századokon állandóan együtt való élet, érintkezés, a közös sors, közös öröm és baj, közös lelki élmények is rányomták a maguk bélyegét, amely különösen a fejedelmi korban válik immár feltünően észrevehetővé. És igy a XVII. század nagy fejedelmei alatt már konszolidálódik a magyar királyságtól független, s annak érdekeitől eltérő politikát követő erdélyi állameszme.

Az önálló erdélyi fejedelemség korszaka Erdély történetének legvirágzóbb korszaka. Az akkori erdélyi közjog a szomszéd országokban uralkodó abszolutizmus vagy despotizmushoz képest a szabadság viszonylag igen nagy mértékét biztositotta az erdélyi népeknek. Svájc mellett az erdélyi fejedelemség volt az egyetlen ország, ahol különböző népfajok és felekezetek együttélését intézményes módon biztositották. Erdély azon az uton volt, hogy az legyen Délkelet-Európa számára, ami Svájc és Hollandia is volt a nyugat számára.

Ezt tükrözi a II. Rákóczi György által 1653-ban szentesitett Approbata Constitutio, valamint a Compillata Constitutio is, amely az 1540-1653 évi időszakban, illetőleg az 1653-1669 között érvényben volt jogszabályokat tartalmazza. Ezeknek lényege a következő: "a négy bevett vallás szabad gyakorlata egész Erdélyben és Magyarországnak Erdélyhez kapcsolt részein megtartassék. Ugyanugy a lelkiismereti és tanulási szabadság is, amennyiben nem türi jobbágy fiaknak az iskolától elvonását."

"Az ország három nemzetből áll; ha valamely nemzetnek szabadságában, privilégiumában, szokott és régen bevett rendtartásaiban bántódása lenne, keresse meg a másik két nemzetet, ezek tartoznak hitük és kötelességük szerint az országgyülés előtt is a fejedelemhez és tanácsához folyamodni."

A fejedelmet az országgyülés választja ugyanugy, mint 12 tanácsosát a három nemzetből. Ezeket a fejedelem erősiti meg, s velük kormányoz, akaratuk nélkül országos dolgokat nem intézhet, fő tisztségeket nem oszthat.

A fejedelem jogkörének körülirása /felügyeleni, legfőbb birói, kegyelmezési, közhivatalokra való kinevezési, egyházak körüli, követ küldés és fogadás, kiváltságok adományozási stb. joga/ ugyancsak itt talál szabályozást.

Ebben a konstrukcióban kapcsolódtak be a magyar vármegyék, vidékek, a székely és szász székek, az ottlévő szabad és mező-

városok, a székely és szász nemzet ispánja, nemzetgyülése, illetve községek stb. utján.

Az erdélyi országgyülésen, amely egykamarás volt, a három nemzet mint kar /testület/ jelent meg, s szavazás csak nagyon fontos és az egész országot érintő kérdésben volt. Ekkor is nemzetek szerint szavaztak, s minden nemzetnek curial votuma volt. Amikor Erdély Magyarországtól elvált, törvénnyel mondották ki, hogy minden közmegegyezéssel intéznek, de ezt néhány év mulva akként változtatták meg, hogy amiben két nemzet egyetért, a harmadiknak utána kell menni.

A székelység külön nemzeti volta eltérő szokásjogában nyilatkozott meg, amelyik jogi életében 1849-ig fennmaradt, s bár a magyarral egy nyelven beszélt, tudatában mindig benne élt azonban, hogy nem egy a magyarral, "de vele egy tőrül sarjadt testvér". A székely népnek mindig megvoltak a maga keleti kapcsolatai, s ha a török fennhatóság alatt lévő Moldva és Havasalföld között meg akart maradni, a török felsőbbséget el kellett ismernie valamelyest jelképpel, bizonyos adófizetéssel.

1600-ban tartott erdélyi országgyülésen a székely népet azért, mert Mihály vajdával tartott, jobbágysorsra vetették. Báthori Zsigmond azonban 1601-ben a székelyek részére ujból szabadságlevelet állitott ki, s kiemelte őket a parasztti és nem nemesi állapotból.

Csak példaképp emlitjük még, hogy ebben a korszakban Betlen Gábor fejedelem is esküvel fogadta, hogy a székelyek kiváltságait megtartja s megtartatja. II. Rákóczi György is esküt tett a székelyek szabadságának megtartására. A székelység utolsó nemzetgyülését 1848-ban az agyagfalvi réten tartották. A székely nemzetgyülést a Székelyföld ispánja vagy annak képviselője hivta össze. Sőt magának a királynak, fejedelemnek követ utján esküt kellett tennie arra, hogy a székelyek régi törvényeit, szokásait megtartja, s csak azután teszik le a székelyek a hüségesküt.

Tehát nem hiába nevezték ezt a földet Székelyországnak, mert önálló országként áll, amelyet a nyelv és az uralkodó személye kötött Magyarországhoz, illetve az erdélyi fejedelemhez. Szabadságjogait mindig féltékenyen őrizte, küzdött a jobbágy-sorba való süllyedés ellen, s a két székely határőrezred szervezésénél a népet csak véres erőszakkal lehetett a fegyver felvételére kényszeriteni, mert a katonáskodással járó jogok nem értek fel a régi székely szabadsággal.

És a nagyhatalmi törekvéseknek és küzdelmeknek ebben a szörnyü szoritásában ez nem volt könnyü politika. Hiszen Erdély körül minden

megváltozott. A moldvai és a havaselvi románok szemében a magyar király a "crain". János Zsigmond volt, s ezt a cimet a fejedelmi utódainak is mindvégig megadták. A hübéri viszony felelevenitésére azonban nem került sor. A szultán ezt nem is türte volna, mert Kelet-Magyarországot és a két román vajdaságot egyaránt a birodalom részeinek tartotta. Tehát a XVI. század második felében a magyar-román politikai kapcsolatok meglazultak, mert a vajdaságok sorsának egyedüli ura a szultán lett.

A vajdákat most már sem a magyar király, sem a lengyel hübérur közbelépésének lehetősége nem védelmezi a török zsarolástól, a portai adó, ajándékok, rendkivüli szolgáltatások rohamosan növekednek. A porta és a vajdaságok viszonyát szabályozó rendeletek értelmében a vajda a szultánnak, a vajdaságok népe pedig a vajdának feltétlen engedelmességgel tartozott. A paraszt szökik, a bojárság viszont féltékenyen figyeli a vajda kiséretében érkező konstantinápolyi görög, olasz, örmény, albán pénzembereket, akik a szultán elnyerésére hitelezett pénzt kamatostól akarják megvenni a vajdaságok bőrén. Egymást érik az összeesküvések a vajdák ellen, akik viszont vérfürdőket rendeznek a lázadó bojárok és parasztok között. Aki a mészárlásból megmenekül, részben a Portára megy, hogy a vajda lecserélését kieszközölje, részben Erdélybe vagy Lengyelországba szökik. Az erdélyi és a lengyel határszélen állandóan csapatostól tanyázik a román bujdosók. Az erdélyi fejedelem és a lengyel király óvakodnak attól, hogy nyilt beavatkozással kihivják a szultán haragját. A virágzó vajdaságok igy rohamosan tönkremennek. Baranyai Decsi János, a tudós marosvásárhelyi professzor 1587-ben átutazva Moldván nyomorgó parasztokról, parlagon heverő földekről, szörnyü közállapotokról számol be.

Az önkormányzatokra felépülő erdélyi társadalom azonban ellenállóbb, rugalmasabb volt, mint a vajdák önkényének kiszolgáltatott román bojárság és parasztság. A török nem merte kétségbevonni Erdélynek azt a jogát, hogy politikai rendjét és államfőjét maga válassza meg. Gazdaságilag is jóval szabadabb mozgást engedett Erdélynek, mint amilyen a török guzsba kötött vajdaságoknak volt. A török fennhatóság alá került magyar területekről, főképpen a Duna-Tisza közéről, de a nyugati országrészekből is Erdélybe huzódott a magyar nemesség tekintélyes része, s ez a katonáskodó, politizáló réteg itt épitette ki nemzeti önrendelkezésének fellegvárát. Báthori István ennek az osztálynak kimagasló tehetségü képviselője, s mint

János Zsigmond utóda a német és a török közt szinte függetlenitehi tudta országát, s Lengyelország királyává is megválasztották.

De menjünk tovább és forgassuk figyelemmel a történelem lapjait.

A XVII. század utolsó évtizedeiben a török birodalmat ért hármas-, német-, lengyel- orosz támadás a Duna-tájat évtizedekre véres háboruk szinhelyévé tette.

1683-ban Bécs alatt a török vereséget szenved. 1686-ban Lotharingiai Károly visszafoglalja Buda várát, s ugyanakkor formális tárgyalások folynak arról, hogy Erdély sajátos helyzetének megtartásával, a Habsburg-uralmat vállalja. I. Lipót már 1684-ben igért egy diplomát az erdélyi nemzetek szabadságának biztositására. 1687-ben Erdély elszakadt a töröktől, és Habsburg-védelem alá helyezkedett. Az 1688. május 9-ére Fogarasra összehivott országgyülés pedig a török Portának az engedelmességet felmondta, s elfogadta I. Lipót protekcióját. 1690-ben a szultán Thökölyt erdélyi fejedelemmé nevezte ki. A zernyesti csatában, amely a Habsburgok és a törökök utolsó mérkőzése volt Erdély birtokáért, Thököly és Brankoveánu török oldalon, Teleki Mihály erdélyi kancellár és Balaceanu a Habsburg vonalon vezették a "magyarokat magyarok, románokat románok ellen". A kettős testvérharc átmeneti török győzelmet hozott, Teleki és Balaceanu holtan maradtak a csatatéren, nem sokára azonban Thököly kiszorult Erdélyből.

Teleki Mihály és Bethlen Miklós szerepe ezekben a történésekben, valamint I. Lipót kiadott diplomájának tartalma, s az azt követő események a históriai munkákból jól ismertek, s azok Makkai László "Magyar-román közös mult", Endes Miklós "Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története", Budapest, 1938. cimü munkáiban részletesen megtalálható.

A Habsburg-török küzdelem, amely két magyar és román nemzedék legjobbjait is felmorzsolta, tehát azzal végződött, hogy Erdély Habsburg-uralom alá került, a román vajdaságok viszont török fennhatóság alatt maradtak. A Kárpáti határon többé nem a magyarság és a románság, hanem két nagyhatalom nézett farkasszemet egymással, a két nép kapcsolatait nem önmaguk, hanem Bécs és Konstantinápoly szőttékés irányitották az érdekeltekből idegen célok szolgálatában, s a magyar-román viszony alakulásában is döntő fordulatot idéztek elő. Igy magyar-román államközi kapcsolatokról a XVIII. század folyamán tulajdonképpen nem is beszélhetünk. Ekkor alakult ki a magyar közvéleményben az a szemlélet, amely a vajdaságokat egyszerü-

en a török birodalom, az elmaradt "Balkán" tartományai közé sorolja, ahonnan egyéb, mint pestis, marhavész, meg az adóprés elől menekülő félvad nincstelenek nem várható.

1692-ben Erdély rendei, hosszas tárgyalások után a Leopoldi diploma végső szövegezését elfogadva, s II. Apafi Mihályt a fejedelemségről végleg lemondatva, leteszik a hüségesküt Lipót császárnak, mint Erdély fejedelmének. Az ország első gubernátora, illetve kormányzója: Bánffy György.

A diploma Erdélynek, mint Habsburg uralkodó alatt álló külön fejedelemségnek, létét biztositja, aminek alapja azután is a három nemzet uniója.

A diplóma a románokról nem intézkedik. Ez is egyik bizonyitéka annak, hogy 1685-1691 évek idején a román nemzeti öntudat még nem erősödött meg annyira, hogy akcióba tudjon lépni, s a bécsi udvar sem vette őket politikai számitásba. A Kormányzása forma szerint a nemzeti fejedelemség idejebeli alkotmány alapján Ausztriától teljesen független maradt, saját vámhatárokkal, kormánnyal, országgyüléssel, jogrenddel; valójában azonban elhanyagolt keleti provinciája lett a dunai Habsburg birodalomnak.

A leopoldi diploma azonban a gyakorlatban nagyrészben inkább papiros alkotmány maradt, mert Erdély fejedelme, majd nagyfejedelme a messzi Bécsben székelt, s egyben egy hatalmas birodalom császára, Magyarországnak pedig koronás királya volt. Az erdélyi arisztokrácia kormányzati bekapcsolásával, és a császári centrális kormányzat /hadügy és pénzügy/ kiépitésével, az erdélyi országgyülés tekintélye erősen csökkent, és a kolozsvári gubernium kormányzata a bécsi erdélyi kancellária végrehajtószervévé süllyedt.

A gubernium, most már mint erdélyi főkormányszék, a fejedelmi tanács folytatása volt; állott a kormányzóból és valóságos belső tanácsosokból, akik közé tartoztak a főhivatalnokok, az erdélyi püspökök az országos kancellár. Hatásköre volt az uralkodót távollétében képviselni, az ország közvetlen igazgatására vonatkozó rendeleteket a fejedelem nevében kiadni, a felügyeleti jogot gyakorolni. A főkormányszék a királyhoz előterjesztéseit az erdélyi udvari kancellária utján tette meg, s a választ is annak utján kapta meg.

Amikor I. Lipót Erdély kormányzását átvette, az intézkedéseket a magyarországi kancellária utján tette meg, azonban az 1692. évi Marosvásárhelyi Országgyülés azt kérte, hogy az erdélyi kancellária a magyarországitól választassék el. Az elválasztás 1694-

ben kézzé tették ez meg is történt, s a gubernium székhelyéül Gyulafehérvárt jelölte ki, az csak 1791-ben költözött Kolozsvárra. Különben a főkormányszék tett előterjesztést a főispánok, a vidékek kapitányai, a székely kapitányok stb. kinevezésére. A Lipóti diploma, majd az 1791. XII. tc. azt is kimondta, hogy a vármegyék és a székely székek, kerületek közönségei szokott nemzetgyülésüket megtarthatják. Ilyen gyülések rendszerint évenként négyszer tartassanak. Tárgyai az országgyülésre 2-2 követ megválasztása, utasitással ellátása, helyhatósági szabályok alkotása, tisztviselők választása. A székelyek főkirálybirái egyenranguak voltak a megyék főispánjaival, és a kerületek kapitányaival.

A diplomával, s a kormányzat első ilyen megszervezésével kész volt a hid az erdélyi nemzeti fejedelemség s a Habsburg kormányzat között. I. Lipót átvette az erdélyi fejedelmet illető jogkört. Erdély politikai népe, legalább a diplomában megmaradt a maga régi jogaiban, a maga három nemzetében.

Az erdélyiek megnyugvással fogadták ezt a megoldást, amely mindenek előtt megóvta őket a Magyarországba való visszakebelezéstől. A királyi magyarország országgyülése ugyanis siettette ősi jogigényét bejelenteni, és Erdély visszacsatolását sürgetni. Ez a kivánság azonban az uralkodó és az erdélyiek ellenállásával találkozott, mert az előbbi nem kivánta a magyarságot az unió által erősiteni, az utóbbi pedig abban bizott, hogy a fejedelmi Erdély jogrendjének fennmaradása biztositani fogja nemzeti önrendelkezését, és a protestáns vallásszabadságot. Ragaszkodott ahhoz is, hogy a "részek" se kerüljenek vissza Magyarországhoz, amely miatt azután évtizedekig huzódó viszálykodás keletkezett a két magyar állam között.

A magyarság és a székelység - lehet mondani - megfáradt a szinte 200 esztendő tusakodásában, amelyet a Magyarországon elbukott nemzeti eszme életbentartásáért is vállalt. Magyarország területe most megszabadult a töröktől, Erdélynek nem kell már megfeszitett idegekkel és mindig éber aggyal két egymással örökké szemben és ugrásra készen álló hatalom között a maga szegényes életét, demokráciáját védelmezni fegyverrel, furfanggal, pénzzel és bölcsességgel. Falra akaszthatja mint Kós Károly szellemi és védő fegyvereit, pihenhet és vegetálhat.

Pihent és vegetált is a magyar és a székely, s legfeljebb

morgott, elégedetlenkedett, sőt káromkodott a vármegyék és a székek határain belül.

Erdély egészséges és az ottani speciális viszonyoknak megfelelő visszahelyezését a magyar királyság kereteibe most már nem a török, de a bécsi politika akadályozta, valamint Erdélynek a török korszakban megszerzett függetlenségi öntudata. A kormányzás külső formái és hivatalszervezete nagy változáson ment át azóta, hogy II. Apaffy Mihály elhagyta Erdélyt, és II. Rákóczi Ferenc kormánya /1707/ sem tudott állandósulni, amely egy táborba vonzotta a mindenféle nemzetiségü elégedetlen társadalmi rétegeket, a jobbágyokat, kisnemeseket, ortodox románokat, magyar kálvinistákat, az erdők és puszták betyárait. Marcu Hategan, a volt császári ezredes, az elsők között megy át Biharban a Rákóczi felkelés pártjára, ugyanezt teszi Pintye Gligor és társai. A török birodalom azonban még mindig ott volt fenyegetőleg a határon, s a Kárpátok gerincén félkarélyban körülfogta Erdélyt is, s nem lehetett tudni, mikor indul meg egy visszacsapásra a másik nagy ellen csatlósaival együtt.

És ez a visszavágás már 1716-ban be is következett. Savoyai Eugén és a szatmári békekötő Pálffy János azonban teljes diadallal semmisitette meg a török nagyvezér seregét, visszafoglalva Temesvárt és a temesi bánságot a több mint másfélszázados török uralom után. A török-császári hadjárat hirére maga Rákóczi is Franciaországból Törökországba hajózott, a Passarováci béke azonban már szerephez nem juttatta, s az 1737-39 évi török háboru kimenetele a magyarságot és Erdélyt hidegen hagyta.

~~1722~~ A Rákóczi szabadságharc leverése után az 1711. április 29-i szatmári békében Magyar- és Erdélyország alkotmányának szabadsága biztositttatott, majd az 1722. évi szebeni országgyülés, a magyart megelőzve, törvénybe iktatta a Pragmatica Sanctiót. Nincs többé fejedelemválasztás. A kormányzatot a gubernium képezte, élén a gubernátorral /kormányzó/, az egész erdélyi kormányzat fejével.

Hatásköre kiterjedt az akkori államigazgatás minden területére, mint a magyar helytartótanácsé. Az egész központi kormányszervezetet ugyanolyan elvek szerint kötötték be a bécsi centrumba, mint a magyar hasonló szervezeteket. Ezt Bécsben az erdélyi udvari kancellária képviselte. Mária Terézia az országot 1766. november 2-i oklevelében nagyfejedelemséggé emelte, s cimei közé felvette a "Székelyek ispánja" cimet is. E rangemelésnek feladata lett volna az utolsó szálakat is elszakitani, amelyek Erdélyt Magyarországgal összekapcsolták.

Erdély alkotmánya, az "unio trium nationum" nemzetiségi tekintetben annyiban tért el Magyarország alkotmányától, hogy a székelyek és a szászok külön jogállását és autonómiáját elismerte. A szászok is ugyanis régi privilégiumaik alapján saját municipiális alkotmánnyal birtak, sőt 1795-ben az udvarnál egy rendelet kibocsátását is kieszközölték, amely szerint a szász ispán a szász nemzet feje lett, majd megkapták az 1805 évi regularizációt, amelyben szabályozott alkotmányuk 1876-ig fennmaradt. Igy egy a szász nép egyeteme által szabadon választott - "szász comes" vezetése alatt álltak.

1653-ban törvény mondja ki, hogy a három nemzet /magyar, székely és szász/ független egymástól, és aequo iure koordinálva van egymással. Az ország nevében kiállitott okmányokat 1659 óta mindhárom nemzet pecsétjével kellett ellátni, különben nem voltak érvényesek. A XVIII. század végétől pedig el volt ismerve az az elv is, hogy olyan dolgokban, amelyek a három nemzet egyikének szabadságát és jogait érintik, csak ennek a nemzetnek kifejezett hozzájárulásával lehet rendelkezni.

Ebben az időszakban fogamzott meg a szivekben - mint Makkai László irja "Erdély története" cimü munkájában - az az erősen szubjektiv gondolkozás, hogy Erdély politikai és társadalmi berendezése a lehető legtökéletesebb, hogy az erdélyi ember jobb, szivesebb, becsületesebb, mint más, főként mint a magyarországi, s hogy minden bajnak, a külső beavatkozások az okai. Ez végeredményben a transszilvánista gondolatban nyert akkor és később is megnyilatkozást, amely utjában áll hosszu időn keresztül a "két magyar haza" egyesülésének.

Erdély ilyenformán tehát nemzetiségek szerint volt szervezve és a nemzetiségi elv fellobbanása itt csak két irányban vált ki uj törekvéseket; egyfelől a románoknál, akik a három nemzettel való egyenjoguságra törekszenek, és másfelől a magyaroknál, akik ettől kezdve erélyesebben sürgetik Erdély és Magyarország közötti közjogi kapcsolatok kiépitését.

A magyar, székely és szász nemzetekkel szemben, amelyek a politikai jogokat gyakorolták, az erdélyi románság állt, amelynek a politikai ügyekre semmi befolyása nem volt, de lassan-lassan, mintegy uj kulturális és politikai erőtényező bomlik ki, nemzeti öntudatának megszületésében. Ez a népi öntudatból "nemzetiségi öntudattá fejlődő önszemlélés" nem fordult még határozottan a magyarság ellen, hiszen főképpen a vallási kérdés "fogta el a szemhatárt", s vallási fogalmakkal, érzelmekkel közeledett a társadalmi

problémákhoz. Ez azonban egy hatalmas erő, amely nem sok idő mulva döntő tényezőjévé válik Erdély életi sorsának. Különösen az az időszak kedvez a románság térfoglalásának, amikor a XVI-XVII. századok fordulóján az osztrák császári zsoldosok vezére, Básta játszott fontos szerepet Erdély földjén, s meggyilkoltatta Mihály vajdát is /1601/. Az erdélyi nemesség fel is lázadt Básta esztendők óta tartó katonauralma ellen, de a kozákok, románok, hajduk, tatárok, törökök, vallonok és egyéb zsoldosok ugy feldulták a kis országot, hogy a falvak hosszu sora néptelenedett el. Ezt a csapást az Erdélyi magyarság sohasem heverte ki. Az elnéptelenedett Mezőségre is például a XVII. század folyamán a románlakta hegyvidékek népfölöslege és a román vajdaságok nincstelenjei menekültjei özönlöttek be, megalapozva az ország román népi többségét. A magyarság nemcsak hogy véráldozattal védte az európai civilizáció e veszélyeztetett vonalát a török ellen, de egyidejüleg a menekülő román és szerb rabszolgákat is befogadta, és folyton uj és uj eszközökkel iparkodott saját kulturájához emelni őket.

A középkorban az aránylag kisebb számu román vezetőréteg még akadálytalanul emelkedett a nemességbe, az ujkorban azonban ez a capillaritás eldugult, és a fogarasi bojárok s más katonáskodó elemek tömeges nemesitésével felduzzadt román kisnemesi réteg mellőzve, elnyomva érezte magát, ami szükségszerüleg hivta ki a megmerevedett erdélyi rendi társadalom ellen a román nacionalizmust, mint társadalmi tömegmozgalmat.

A román nép nemzeti öntudatra ébredésének másik megalapozó oka az egyházszakadás volt, amelyben a bécsi hatalom az óhitüek /görögkeleti/ terhére az unitus-román /görög katolikus/ egyházat támogatta, amely a pápa fősége alá helyezkedik, sarkalatos dogmai kérdésekben elfogadja a római egyház hitvallását. Ezt Bécs püspökség felállitásával és erdélyi fejedelmi fiskális jószágok adományozásával is alátámasztotta. A mozgalomnak nagy lökést adott Lipót császár-király 1701 évi diplomája, amelynek harmadik pontja értelmében a Rómával egyesült románokat, papokat és világiakat egyaránt, "hozzászámlálják" a római katolikus rendhez, miáltal ezek "a hazai jog részesei, és nem mint eddig, megtürtek" lesznek. A balázsfalvi és a külföldi iskolázás pedig lassan-lassan az unitus papi értelmiséget függetleniti a magyar befolyás alól, s sérelmeikkel most már Bécsbe járnak panaszkodni és kérvényezni. A görögkatolikus egyház bécsi támogatással aztán erőszakos téritést kezdeményezett templomfoglalásokkal, papok elüzésével, amely a havasi román nép legforradalmibb elemének

a románság zöme a XVI. – XVIII. században költözött be Erdélybe, menekülve a havasalföldi és dunai területeken elnyomás elől.

a mócoknak fegyveres mozgolódásához és lázadásához is vezetett.

Micu-Klein Ince fogarasi görögkatolikus püspök Mária Terézia trónralépte után már személyesen terjesztette be Bécsbe kivánságait. Ő már nem a vallás, de a nemzetiség jegyében lát mindent. Követelte - többek között - hogy az erdélyi országgyülésre három világfi és három egyházi román tag hivassék meg. Ugyancsak nála jelenik meg a dák eredet elmélete, és ezzel kapcsolatban az a felfogás, mintha a román volna a legrégibb nép Erdélyben, s a románok Traian császár gyarmatositóinak leszármazói.

A románság ekkor még nem volt forradalmi, nem akarja a három nemzet uniójján nyugvó erdélyi alkotmányt megdönteni, hanem a három nemzetet egy negyedik, szintén rendi tagozatu nemzettel kiegésziteni. Ennek adtak hangot a püspöknek a balázsfalvi kolostorban, Bécsben és Rómában tanult papjai és szerzetesei is, amikor irányitásuk alatt 1748-ban Nagyszebenben tartott gyülésen a "nyomorult oláh nemzet és egész klérusa" érdekében kérvényt intéztek az uralkodóhoz, amely nemcsak egyházi, hanem politikai vonatkozásban is összefoglalta az erdélyi román igényeket, beleértve Fogaras, Kővár és Hátszeg vidékének román nemzeti autonómiáját is. Az udvar azonban nem pártolta az ügyet, s igy az erdélyi rendek könnyüszerrel félretehették a kérvényt.

Az egyházi mozgalmakhoz kapcsolódott még a Határőrvidék katonai megszervezése, amely nemcsak a székelységet, de a Székelyföldön tul terjedt területeket is, igy a naszódi meg a Fogaras, Szeben-vidéki románságot is érintette, s ami különösen nagy jelentőségü volt, mert a katonáskodók jobbágyterheit eltörölte. A határőrségek ujjászervezése 1762-1765 között történt meg. Három székely és két román ezredet szerveztek, néhány év mulva a Bánságban is még két román ezredet állitottak fel, az un. német-bánsági, oláh-bánsági és illirbánsági ezredeket, amelyekhez a csajkások kerülete és a hosszu horvát határőrvidék csatlakozott. Ezt a hatalmas török birodalom szomszédsága indokolta, amely akkor ura volt Moldvának és Havasalföldnek, valamint az egész Balkánnak. Ezzel a román őrvidék lakossága egyenjogusittatott a székely határőrvidék lakosságával. Ez volt az erdélyi három történelmi nemzet nemzeti és területi privilégiumának első áttörése, mert az első zárt egységben jelentkező, román népi öntudattal biró világi értelmiségi csoport a két román határőrség tisztikara. Az eredetileg idegen tiszteket a század második felében hovatovább románok váltják fel, s a katonai kormányzat önkénytelenül is ápolja nemzetiségi öntudatukat, amikor a rendiség

hatáskörétől gondosan távoltartja őket. A "virtus romana rediviva" jelszava, amely a naszódi határőrezred zászlaját disziti, már lelkesitő, ébresztő eszme, de a katonáknak jelentkezők jobbágyság alól való felszabaditása is hatalmas támadás a régi rend ellen.

De az erdélyi románság tudatos nemzeti érzését és azzal együtt nemzeti aspirációit /a másik három nemzettel egyenjogu nemzetképpen való elismerését/ az 1784 évi Hora-Kloska-féle felkelés is világosan jellemzi, és az nemcsak az örök emberi egyenlőség követelésének, de egyben az erdélyi románság életre ébredt nemzeti öntudatának bizonyitéka is.

Az Erdélyi Középhegységben a jobbágyság majdnem kizárólag román, a nemesség pedig magyar volt. Az ujabb határőrkatonai összeirással egész falvak vonultak papjaik élén Gyulafehérvárra, hogy katonának jelentkezzenek, igy a sulyos jobbágy-terhektől mentesüljenek. A parasztterhek a XVIII. század folyamán ugyanis érezhetően megnövekedtek, mert az elmaradt gazdálkodásnak a jövedelmei, a tulnépesedés bajai nem fedezhették az erdélyi viszonylatban tulméretezett bürokratikus igazgatás költségeit. A régi Erdély kormányzását a nemesség látta el, a XVIII. században azonban a nemesek nagyrésze már sem hivatalt nem visel, sem nem katonáskodik, helyét hivatásos hivatalnokok és katonák foglalják el, akiket éppugy a jobbágyság adójából kell eltartani, mint a parazita szerepre kényszerült nemességet. A katonai összeirás és jelentkezés tehát nagy nyugtalansághoz, gyujtogatáshoz, romboláshoz és mészárláshoz vezetett.

A mócok forradalmát ugyan leverték, vezetőit kerékbetörték, de a kegyetlen vajudásból megszületett a román nemzeti öntudat, és kiformálódtak a román faji és nemzeti aspirációk. A román probléma, amely még Micu-Klein püspök idején a vallás és a nemzetiség ötvözetében jelentkezett, lassan-lassan nemzetiségi-társadalmi kérdéssé vált.

Majd jött - II. József kisérletezései után - aki Erdélyben is gyökeres és átmenet nélküli rendszerváltozást akart, s Erdély alkotmányát is lomtárba lökte - az emberi öntudatra ébredésnek, a polgári egyenlőség és szabadság-törekvések kivirágzásának kora, amelyet hóditói utjára a nagy francia forradalom inditott el minden európai nép lelkében.

Az 1790-91-i kolozsvári országgyülésen, amelyen az erdélyi nemesség II. Lipóttól kikényszeritette a rendi alkotmány helyreállitását, a nemzeti alapon kibékült két román felekezett püspöke már az erdélyi román nép nevében a következő előterjesztést teszi:

1. A másik három erdélyi nemzettel egyenlő polgári jog adassék xxxxxxxxxxxxxxx a románoknak is.

2. A két román vallás a négy bevett vallással egyenjogu legyen.

3. A románság számaránya szerint részesüljön a hivatalokban.

Ezek a követelések mutatkoznak meg a románok politikai kérvényének, a "Suplex Libellus Valachorum Transilvaniae"-nak országgyülési tárgyalása is, amelyet az uralkodóhoz nyujtottak be, s az uralkodó küldött le az erdélyi országgyülésre. Negyven évvel korábban Micu-Klein Innocentius püspök, aki a fogarasi uradalmat elcserélte a balázsfalvi Apaffi uradalommal, s ennek kastélya lett a püspöki rezidencia, még egymaga harcolt, kérvényezett a románság érdekében, s igy volt a román nemzeti eszme első szószólója. Most már azonban az időközben megszaporodott román értelmiség együttes munkával készitette el az uralkodóhoz beadandó folyamodványt. A névtelen szerzők mögött állt mindkét román felekezet papsága, a két határőrezred tisztikara és a román közhivatalnoki kar. A benyujtó Barabant Ignác nagyváradi görögkatolikus püspök volt. Nem is egyes személyek, hanem "az egyetemes Erdélyi román nemzet klérusa, nemesi és polgári rendje nevében névtelenül szólnak a szerzők, ezzel is hangsulyozva, hogy nem magánügyben, hanem egy nemzet nevében lépnek fel. A kérvény bevezetése előadja, hogy a románok Traianus óta megszakitatlanul élnek Erdélyben, s igy ők az egyetlen teljes jogu nemzet. Követelik, hogy a románság nyerje vissza politikai egyenjoguságát, amelytől - szerintük - az 1437 évi "unio trium nationum" fosztotta meg; töröltessenek a törvénykönyvekből a románságot sértő, gyülöletes "megtürt, be nem vett" stb. jelzők, az unitus és görögkeleti románok ugyanolyan jogokat élvezzenek, mint a másik három nemzet tagjai, a hivatalokban a nemzetiségi számarány szerint románokat is alkalmazzanak, s a románság nemzetgyülést is tarthasson kivánságai megvitatására.

A rendek válasza kitérő volt, nem értették meg a kor intő szavát, s nem szánták rá magukat arra, hogy a hatalmat a feltörekvő román értelmiséggel megosszák. Az uralkodóhoz szóló országgyülési felterjesztés csak a Hátszeg- és Fogaras-vidéki románokra ismeri el a római gyarmatosoktól való származást, akik közt viszont szép számmal vannak rendi előjogokat élvező román nemesek, az erdélyi románság zöme azonban a rendek szerint később vándorolt be a vajdaságokból, s önként szegődött be a földesurakhoz, tehát politikai jogokat nem igényelhet.

A felvilágosodás erős hatása ellenére tehát a magyar-román vita

- ahogy Makkai mondja - nem lép ki a rendi szemléletből, mert még egyik fél sem kivánja a fennálló társadalmi rend lerombolását. A magyar nemesség politikai és gazdasági szempontból ragaszkodik a rendi alkotmányhoz, de a román értelmiség sem kiván még egyebet, mint felvételét ebbe az alkotmányba. Ezt tükrözi az a körülmény is, hogy amig a román értelmiség remélte, hogy negyedik rendi nemzetként bejuthat az erdélyi alkotmány sáncai közé, kész volt együttmüködni a magyarággal. Ezt példázza - többek között - az akkori román nacionalista történelemszemlélet, amelynek fő képviselői Klein, Sinkai és Major ezt a történeti konstrukciót egyedül lehetséges és helyes életformának tartották.

Ezen az 1790-91-iki erdélyi országgyülésen vetődik fel ~~xxx~~ különben első izben Erdély uniójának eszméje Magyarországgal, mégpedig Erdély egész sajátos kormányzati stb. berendezései megtartásával, vagyis közjogi alapon. A rendeket, érezve saját gyengeségüket, az vezette, hogy egy esetleges ujabb abszolutista kisérlettel szemben és az elért eredmény biztositására, külső segitséget is szerezzenek. Az országgyülés egy kompromisszumos javaslatot dolgozott ki, amelynek értelmében az erdélyi alkotmány, figyelemmel a Diploma Leopoldinum rendelkezéseire, sértetlenül fennmarad, s igy egycsapásra biztositani lehet az erdélyi önrendelkezést és a magyar támogatást. Az uralkodó ezt nem fogadta el. A gondolat azonban a XIX. század elején az erdélyi magyarság körében lassan-lassan tért nyer, és az erdélyi országgyülésen is kialakul Wesselényi Miklós vezetésével egy liberális ellenzék, a guberniumot támogató konzervativokkal szemben, amely az uniót sürgeti Magyarországgal. Ez is inkább csak visszhangja a magyarországi pozsonyi országgyülés sokkal komolyabb unió-követelésének.

A magyar nemzet legjobb fiai azonban nem azért követelik Erdély unióját Magyarországgal, hogy eleget tegyenek a magyar nacionalista érzésvilág parancsainak, hanem hogy az unión keresztül elérhessék nagy politikai céljaikat, vagyis Erdélyt is megnyissák a szabadelvü társadalmi reformok számára, és hogy kifüstöljék az osztrák uralmat és katonaságot a természet adta erdélyi erősségből.

Az unió gondolatát annak idején éppen azok, vagyis a konzervativok és az un. aulitikusok utasitották el maguktól a legerélyesebben, akik következetesen ragaszkodtak a Szent Korona jogaihoz, és a hagyományos közjogi fikciókhoz.

Wesselényi Miklós ugy látta, hogy Erdély a Habsburg-uralom és militarizmus felszámolása nélkül nem képes a haladás és a társadalmi reformok utjára lépni. De ugy látták Kossuth és társai is, hogy a magyar liberalizmusnak kevés reménye van a sikerre mindaddig, mig hátában

ott meredezik a Habsburg birodalom komor erdélyi erőssége katonai garnizonjaival, határőrezredeivel és General Commandójával, amelyek Bécs egyetlen szavára mozgósithatók.

Éppen ezért az első független felelős magyar kormány is Erdély visszahóditását tartotta egyik legfontosabb feladatának, s ez a kérdés drámai fordulattal a legmozgalmasabb időkben a pozsonyi országgyülés napirendjére került, bár időközben a román nemzeti vezérkar, Balázsfalva központtal megszervezi a románságot a nemzeti egyenjogusitás érdekében való harcra, s annak Saguna András ortodox román püspök lett igazi szellemi vezére /1847/. A románság nemzeti tudata és akarata ekkor érlelődik ki, és változtatja át a passziv román tömegeket aktiv erőtényezővé.

2. Mi történt Erdéllyel és Erdélyben 1848-ban?

Hogy világosan láthassuk és megérthessük az erdélyi kérdésnek a pozsonyi országgyülésen való napirendre tüzését, ismernünk kell egy olyan problémát is, amely százados feszültséget váltott ki Magyarország és az erdélyi nagyfejedelemség között, s amely ugyancsak ott szerepelt az 1848-as pozsonyi országgyülés tanácskozásain.

Ez a Partium visszacsatolásának kérdése volt.

A korábbi századok folyamán Erdélyhez csatolt Kraszna, Középszolnok, valamint Zaránd vármegyéknek és Kővár vidékének, az un. Partium-nak az anyaországhoz való visszacsatolásáért ugyanis négy nemzedéken keresztül folyt a pozsonyi és az erdélyi országgyüléseken, Bécsben pedig a magyar és az erdélyi udvari kancelláriákban Magyarország és Erdély, valamint a császár, a király és a nagyfejedelmet egy személyben képviselő udvar között a küzdelem, amig végre az 1836. évi XXI. magyarországi törvénycikk ezt a visszacsatolást kimondotta, de annak "általányos és tökéletes teljesitését" azonban az uralkodó ugyanebben a törvényben csak megigérte, s egyben elrendelte, hogy az emlitett Részek mostani állapotukban a valóságos visszacsatolásig - amelynek siettetését Őfelsége figyelemben tartandja - semmi változás nem fog történni.

Az udvarnak azonban éppenséggel nem állott sem szándékában, sem érdekében a meghozott törvénycikk végrehajtása. Politikai okok szóltak ellene; mert ezzel megkisebbedett volna az erdélyi nagyfejedelemség területe, s megnagyobbodott volna az amugyis nagy és nehezen kormányozható Magyarország.

De nemzetiségi, közgazdasági és pénzügyi, valamint katonai /délen és keleten a törökbirodalom, illetőleg vazullusai határolták Erdélyt/ szempontok szintén arra ösztönözték az udvart, hogy a Partium maradjon csak meg Erdélynél, amint azt 1836 előtt az erdélyi rendek tekintélyes része is erősen sürgette, és amit a konzervativ erdélyi párt 1836 után sem szünt meg sem az erdélyi udvari kancellária utján, amely a visszakapcsolásnak elkeseredett ellenzője volt, tovább szorgalmazni. Ezekben az okokban leli magyarázatát, hogy sem a magyar kir. kancellária, sem az Állami Konferencia /Staatskonferenz/ magyar tagjai nem voltak képesek minden becsületes igyekezetük dacára az emlitett törvény végrehajtását kicsikarni; noha éveken át, igy 1840-ben, 1844-ben és 1846-ban meg-megujitva elég erélyesen léptek fel az Állami Konferencia ülésein az erdélyi kancellárnak a visszacsatolás ellen felhozott érveivel szemben, s nemegyszer igyekeztek azokat megcáfolni. A legfelsőbb hely állandóan több

törvényhozási intézkedés szükségességét hangoztatta a lakosság erdélyi törvények szerinti eddigi közigazgatási és jogi viszonyainak a magyarországiba való átvezetése végett, és nyomatékkal kívánta, hogy a pozsonyi országgyülés Erdély rendeinek a Partium visszacsatolása ellen a multban nyilvánitott kérdéseit és a visszacsatolandó terület abbeli /egykori/ kivánságát, hogy továbbra is Erdély kötelékében maradhasson, méltányosan mérlegelni el ne mulasszák.

Ebből a célból egy udvari bizottság felállitását is elhatározta. Kossuth 1848 januárjában, a pozsonyi országgyülésen egy hatalmas beszédben kifejezést adott az országos sérelem miatt, s követelte a visszacsatolásnak azonnali végrehajtását.

Igy érlelődött meg a pozsonyi országgyülésen az az elhatározás, amely az április első hetében megszerkesztett rövid törvényjavaslatban /a későbbi 1848. VI. tc./ nyert kifejezést, s amely a visszacsatolás által érintett viszonyok ideiglenes szabályozását is, a későbbi törvényhozási intézkedések bekövetkezéséig, a magyar minisztériumra bizta.

Ehhez a törvényjavaslathoz a pozsonyi rendek István nádor közbejárását is elnyerték.

Az Állami Konferencia /Staatskonferenz/ 1848. április 8-án megtartott ülését, amelyen a magyar udvari kancellária részéről Nádasdy, Cziráky,/nagy magyar közjogász/ Szögyény /alkancellár/, Sommssich stb. vett részt egy nem várt drámai jelenet nyitotta meg.

Felállt Jósika Sámuel erdélyi udvari kancellár, és kijelentette

"...Hazájának és a hazája őbenne helyezett bizalmának tartozik azzal a kijelentéssel, hogy hiven azon elvekhez, amelyekhez az erdélyi rendek évszázadók óta követtek, és hiven a hazája alkotmányára tett esküjéhez, semmi olyan aktushoz, amelyet ő Erdélynek a Fölség esküje által is biztositott függetlensége, törvényhozó hatalma és az ország jogai ellen irányulónak tart, és törvénytelennek tartani köteles, hozzá nem járulhat, felőle nem tanácskozhatik; de hazája nevében, amig jelen állásában van, védeni legszentebb feladata, Erdély jogai bárminő megsértésének vagy megcsonkitásának és minden ebből folyó következménynek Őfelsége trónja előtt a legünnepélyesebben ellentmond, és ezért további jelenlétét a konferenciában fölöslegesnek tartja."

Ennek ellenére az Állami Konferencia többsége kijelentette, hogy "az erdélyi kancellár óvásában fölvetett érvek tárgyalásával érdemlegesen nem foglalkozhatnék, mert tökéletesen megnyugodott a konferencia nagy közjogászának, Czirákynak az eszmecserék során kifejtett következő elméletében: "Egy ugyanazon korona /a császár, az apostoli király, az erdélyi nagyfejedelem/ országai között felmerülő diferenciák, mint pl. a Partium kérdésénél előállók is, törvényesen csak a közös uralkodó elhatározása alapján dönthetők el."

Ennek eredményeképpen s miután a nádor maga járt közben, a törvényjavaslatot 1848. április 9-én Magyarország apostoli királya, Erdély nagyfejedelme és a Székelyek ispánja stb. jóváhagyta /1848. VI. tc./ és 1848. április 18-iki rendeleteivel az erdélyi kormányzóságot utasitotta a Partium átadására. Ez azt is jelentette, hogy tekintélyes magyar nemzetiségi és gazdasági területek szakadnak le a nagyfejedelemség területéről, ami az ottani magyarság helyzetét kedvezőtlenül befolyásolhatja, s egyben Erdélyben sok bonyodalomnak és bajnak lehet szülő oka.

Ezzel megkezdődött a 900 éves Erdélyi vajdaság, majd fejedelemség, illetőleg nagyfejedelemség rombolása. Egy olyan Erdély berendezéseinek rombolása, amely 1691 után is /Leopoldi Diploma/ az erdélyi kancellár és kormányzó általl sajátos belső autonóm intézményeivel /országgyülés, kormány, székely és szász autonómia, egyes román kerületek, valamint határőrvidékek stb./ és az adott speciális erdélyi viszonyoknak megfelelően,

mint vajdaság, fejedelemség, ill. nagyfejedelemség ésszerüleg be volt kötve a magyar állam, majd később a Habsburg birodalom szerkezetébe.

Ez a rombolás, amely az unió kimondásával és 1867 után pedig - most már egy eltorzitott, meg nem értett parlamentáris kormányzati rendszer sikján - gyors tempóban folytatódott azzal a céllal is dolgozott, hogy lebontson mindent, ami az államszervezés ~~xx~~ vonalán egy nemzetiségi állam belső békés viszonyainak fenntartására és jövőbeni szerepére jó, üdvös és célszerü, s egyben elrontsa, megmérgezze az ott élő négy nemzet közötti viszonyt, amelyet Budapest, majd később Bukarest soviniszta és izgató politikája intézkedéseivel, nacionalista szédülletében csak fokozott.

A Partium visszacsatolásának és az Unió kérdésének, valamint a parlamentáris kormányzat bevezetésének bevetésével tehát - lehet mondani - bomba robbant a Kárpát-medence ~~xxxxxx~~ térségében, amelynek kihatásai összeroppantottak mindent, ami a Kárpát-medencében, igy Erdélyben is békét, nyugalmat, biztonságot s magyar és európai vonatkozásban pedig bástyát jelentett. És ez éppen akkor történt, amikor Erdélyben már felvetődött és már kisértett a negyedik nemzet /román/ elismerése, amelyet különben a korszellem is sürgetett, s amikor Erdély azon az uton volt, hogy kövesse Svájc példáját, s a Kárpát-medencei és az európai béke érdekében a románság egyenjogusitásával, az égető társadalmi reformokkal és az idejétmult rendi nemzeti autonómiák korszerüsitésével csak szorosabb közjogi kapcsolatba lépjen Magyarországgal.

Ez az osztályérdekeken nyugvó és soviniszta nacionalista politika, illetőleg annak ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ vezérei sem akkor, sem pedig a későbbi évtizedekben nem ezt az utqt választották, s egyben nem vették figyelembe azt a nemzetközi sikon is folyó nagy erőmérkőzést sem, amely a cári Oroszbirodalom és Törökország között már akkor folyt a Balkánért, főképpen pedig a megszállt Moldva, Havasalföld és Bulgária akkori helyzetét, amelyet különben az 1853-54 évi krimi orosz-török-angol-francia háboruk, majd az 1877-78 évi balkáni orosz hadjáratok is fényesen példáznak. Ezeket a Magyarország szempontjából is rendkivül fontos kérdéseket - mint ismeretes - 1848-49 után az 1856-~~xxxxx~~iki párizsi, és az 1878 évi berlini kongresszusoknak kellett rendezni, mégpedig az európai erőviszonyok és a hatalmi egyensuly figyelembevételével.

De nézzük most már az unió kérdését, amely 1848 tavaszán már jelszó szerüleg igy hangzik Kolozsvár utcáin tüntető magyar ifjuság ajkán: "Unio vagy halál!", - amire egy névtelen román kiáltvány igy válaszol: ..."Örökre átkozott legyen az a román, aki uniót mer kötni, mig el nem lesz intézve a román, mint politikai nemzet".

Mit adott és mit hozott; milyen körülmények között tárgyalták és mondták ki az uniót Pozsonyban, Kolozsváron és Innsbruckban?

A nagy nevü gr. Teleki József, 1848-ban Erdély kormányzója, a maga március 2o-iki jelentése mellett az erdélyi udvari kancelláriához egy másolatot küldött be arról az iratról, amit az erdélyi szabadelvü ellenzék intézett a pozsonyi országgyülés ellenzékéhez. Ebben az erdélyi országgyülés ellenzéke erősen fájlalja, hogy a pozsonyi magyar országgyülés csak mellékesen emlitette meg a március 14-iki s a királyhoz intézett feliratában Erdély egyesülési ügyét Magyarországgal, /a valóságban ez a felirat nem is említi még mellékesen sem az uniót./ holott az unió "a magyar nemzetiség fennállásának legszilárdabb biztositéka" s kéri a pozsonyi ellenzéket, hogy azt a folyó országgyülésen okvetlenül megteremtse.

Az erdélyi ellenzék ezen kérelmét a pozsonyi országgyülés, mint postulatumot, március 30-án küldte fel az uralkodóhoz, s kérte az uniót tárgyaló erdélyi országgyülésnek mielőbbi összehivását.

Az ezt a kérdést tárgyaló dietális bizottság véleményes jelentése megállapitja, hogy a magyar országgyülés /1741 X. tc., 1792. XI. tc./ és 1825 óta minden országgyülés hangoztatta az egyesülés szükséges voltát, de Erdély részéről mind a legujabb időkig nagyon kevés szimpátia mutatkozott a magyarországiak ezen óhaja iránt. Ezért a bizottság azt javasolja, hogy az uralkodó döntés előtt az erdélyi udvari kancelláriát és az erdélyi guberniumot /kormányzat/ hallgassa meg.

Az unió kérdése azonban hamarosan bekopogtatott a Burg ajtaján, mégpedig törvényjavaslat alakjában, amely az uniót kimondotta, feltéve természetesen, hogy az Erdély erdé-

lyi országgyülés ehhez hozzá fog járulni.

A törvényjavaslatot a pozsonyi rendek április 7-én terjesztették fel. Az udvari dietális bizottság április 9-iki rövid véleménye arra utal, hogy mivel időközben a felség az erdélyi kormányzót az egybehivandó országgyülés felől javaslattételre szólitotta fel, nem volna célszerü az erdélyiek határozatának egy előzetesen megalkotott magyarországi törvénycikkel elébe vágni s javasolja, hogy az uralkodó értesitse az országgyülést: a magyar törvényjavaslat azért most teljesen fölösleges, tárgyalásától a rendek álljanak el.

Az Állami Konferencia még az nap felülvizsgálta a törvényjavaslatot s megállapitotta, hogy az fölötte nagy jelentőségü valami és következményeiben ki nem számitható. Továbbá, a törvényjavaslat közvetlenül az országgyülés berekesztése előtt nyujtatott be és igy teljességgel semmi idő nincsen az előző országgyülési iratok és törvények áttanulmányozására, ami miatt azután megnyugtató véleményt mondani róla szerfölött bajos. Ez áll annál is inkább, mert a pozsonyi országgyülés ezelőtt néhány nappal még csak az erdélyi országgyülés összehivását kérte, amelyen az unió kérdését tárgyalni kellene; most pedig már egy kész törvényjavaslatot nyujtanak be, amely nem is az 1792 XI.t.c.-ben hangoztatott "arctior nexus"-t, valami szorosabb viszonyt a két ország között, hanem ezek teljes egyesülését, egységes közigazgatását és egységes törvényhozását decretálja és ezt hozzá még sürgősnek is mondja ki.

Az erdélyi országgyülés összehivása tárgyában különben kiadott legfelsőbb elhatározás az unió megemlitését tudatosan kerülte és csak az urbéri stb. ügyek rendezését tette kilátásba az országgyülésen, kihangsulyozva Jósika erdélyi kancellár megállapitását, hogy Erdély független ország, alkotmányára az uralkodó megesküdött és igy Erdély előleges beleegyezése nélkül, pláne oly fontos, az ország alkotmányát felforgató, függetlenségét megsemmisitő kérdés-

ben egy másik ország gyülésének törvényt hozni nem szabad.

A magyar alkancellár Szögyény az Állami Konferencián kihangsulyozta azt a nézetét, hogy Erdély előzetes beleegyezése nélkül a magyar törvényhozásnak az unió felől dönteni nem szabad. Azonban, folytatta, éppen most kapott táviratot gróf Batthyány Lajostól, amelyben ez nagy nyomatékkal arra figyelmezteti őt, hogy a pozsonyi rendek az Erdéllyel való egyesülésről hozott törvénycikktől absolute semmi körülmények között nem fognak elállni.

A legfelsőbb döntés azonban Czirákyék nézete alapján történt, akik a konferencián ugy okoskodtak, hogy az 1792.XI.t.c. kimondotta, hogy Erdély és Magyarország szorosabb kötelékéről /arctior nexus/ egy országos bizottság tárgyaljon és a legközelebbi országgyülés elé erről jelentést tegyen. Az unió kérdését e szerint egy positiv, szentesitett törvény már a magyar országgyülés elé utalta; azt hát erről a magyar országgyülési utról törvénysértés nélkül nem lehet leterelni. Ez a jogi alap, amelyről letérni - a fennforgó körülmények között - kockázatos vállalkozás volna, figyelembe véve a magyar miniszterelnök táviratát, valamint a magyarországi és bécsi izgatott hangulatot.

Ellenben ha a törvényjavaslatot helybenhagyja az uralkodó, bizonyos, hogy a magyar országgyülést a küszöbön álló kitüzött napon csendben és rendben be lehet rekeszteni. Aztán a törvényjavaslat a magyar minisztériumot egy választott erdélyi bizottsággal egyezkedésre hivja fel. Ez a körülmény csak a magyar minisztériumot köti, Erdélyt nem.

Ezen gondolatok alapján a Konferencia tehát javasolja a törvényjavaslat jóváhagyását s ennek megfelelően az 1848 április 9-iki királyi leirat egyszerüen jóvá is hagyta a nevezetes törvényjavaslatot.

A magyar rendek unió végetti küzdelmének ügye ezzel a pozsonyi országgyülésen lezáródott. ~~Ezek~~ a rendek és a

magyar király azonban csak az egyik felet képviselték. Ennek a pozsonyi 1848 VII.t.c.-nek csak ugy lehetett értéke, ha rendelkezéséhez, mint maga a törvénycikk is mondja, a másik fél: Erdély és az erdélyi nagyfejedelem is hozzájárul.

Ennek a döntésnek azonban már meg volt a nagy áldozata.

Jósika Sámuel erdélyi kancellár már másnap benyujtotta az uralkodóhoz lemondását. A Partium visszacsatolásáról szóló törvénycikk - hangsulyozza többek között - Erdély alkotmányos jogát megsértette, az unióról alkotott és jóváhagyott törvényjavaslat Erdély függetlenségét tiporja el. Ezeknek a jogoknak, ennek a függetlenségnek hivatalos képviselője az erdélyi udvari kancellár. Ha ez a kancellár a mondott jog megsértésébe és a függetlenség feladásába beleegyezik: az erdélyi alkotmányra tett esküjét szegi meg. Ha pedig a magyar törvénycikknek ellenszegül: akkor mint az állam szolgája az uralkodó parancsa ellen vét. Ebből a kinos helyzetből, a kötelességek e szomoru összeütközéséből csak ugy szabadulhat, ha lemond .....

Lemondását igen kegyes uralkodói kézirat fogadta el.

x
x x

Az 1848 februári párizsi és a március 13-iki bécsi forradalom, valamint a pozsonyi országgyülés korszakalkotó törvénycikkei Erdélyre, de különösen a magyarság érzelemvilágának központjára: Kolozsvárra is rendkivüli hatást gyakoroltak.

Ezekről bőven beszámol a nagytekintélyü erdélyi kormányzó: gróf Teleki Józsefnek több jelentése a bécsi erdélyi udvari kancelláriához, amelyeket és egyéb forrásokat részletesen ismertet dr.Károlyi Árpád 1936-ban megjelent s a vonatkozó okmányokat tartalmazó kitünő munkája. Vég-

eredményben Teleki már arra kéri az uralkodót, hogy a rábizott ország nyugalmának biztositása céljából, hogy ha ő, Teleki, szükségesnek fogja vélni, önhatalmulag is kihirdethesse az országgyülést s e végre az országgyülési királyi biztos kiküldéséről eleve gondoskodás történjék.

Az udvar azonban hallgatott. Mire Teleki egy az erdélyi kormányzó részére kiadott 1692 évi udvari utasitás egyik pontjának határozmánya alapján, fejedelmi felhatalmazás nélkül, az országgyülés helyéül és idejéül május 29-ikét és Kolozsvárt tüzte ki. Ehhez a döntő lépéshez azután azzal a javaslattal kérte az uralkodó utólagos beleegyezését, hogy a fejedelmi országgyülési propositiók 1.pontja az unió tárgyalása legyen; ha pedig ezt az utólagos beleegyezést nem nyerhetné el: mentessék fel a kormányzói tiszte alól.

Az udvar igy kénytelen volt hozzájárulni az erdélyi országgyülés május 29-iki összehivásához, az országgyülés főfeladatául azonban az urbéri terhek eltörlésének és a közteherviselésnek kérdését tüzte ki, mig Teleki az unió kérdését javasolta tárgyaltatni első helyen.

Hosszu csürés-csavarás után az Állami Konferencián jegyzőkönyvbe iktatták, hogy Erdélyre a pozsonyi törvénycikk semmiképen nem kötelező, s nemcsak Magyarországnak nincsen joga az uniót Erdélyre ráerőszakolni, hanem maga a császár sem teheti ezt, mert 1837-ben Erdély önállóságát és jogait az 1691-iki Leopoldi diploma értelmében ünnepélyesen megerősitette. Ebből önként következik, mint mondották, hogy a korona hitele és méltósága, aztán Erdély függetlensége még csak távoli célzást sem enged meg a pozsonyi unió-cikkre, annál kevésbé annak egyenes megemlitését a fejedelmi propositiókban.

Éppen ezért csak felszólitotta az erdélyi rendeket, hogy "a fennálló helyhatósági törvények és a három nemzet törvényes viszonyai tekintetbe vételével érett tanácsko-

zásban" vitassa meg az országgyülés az unió ügyét.

Az 1848 május 5-iki legfelsőbb elhatározás jóváhagyta az Állami Konferencia javaslatait s az irat erdélyi szokás szerint Kolozsvárnak, mint az országgyülés helyének tanácsához van intézve s a nagyfejedelemség három nemzetből álló nemes Rendeinek szól.

A nagyfejedelmi leirat, amelyet Erdély kormányzója közölt a várossal, az országgyülés tárgysorozatát a következőképen állitja össze:

1./ Minden más tanácskozások előtt előterjesztés tétessék Őfelsége eleibe az ürességbe jött erdélyi udvari kancellár hivatalának választás utján való betöltése iránt.

2./ Ugyanezen Nagyfejedelemségben ürességbe jött táblai elnöki hivatalra hasonlólag választás vitessék végbe s megerősitésre felterjesztessék.

3./ Erdély Nagyfejedelemségének és Magyarországának egyesülése feletti kérdés, a fennálló helyhatósági törvények és a három nemzet törvényes viszonyai tekintetébe vételével a tárgy fontosságához képest érett tanácskozás alá vétessék.

4./ A jobbágyokat érintő urbéri viszonyok megszüntetése oly módon siettessék, hogy a megerősitendő törvényjavaslatok még ezen országgyülés folyama alatt kihirdettessenek és teljesedésbe vétethessenek.

5./ A közterhek minden személy megkülönböztetése nélkül egyformán meghatározandó viselése tanácskozás alá vétessék.

6./ Az is tanácskozás alá vétessék, miszerint ezen Nagyfejedelemség nagy részét lakó románok állapotjáról, mind a polgári jogokra nézve, mind pedig va llás érdekében e felett hozandó törvény által gondoskodtassék.

7./ A sajtószabadságra vonatkozó megfelelő törvényjavaslatok Őfelsége eleibe terjesztessenek.

Az országgyülésre királyi biztosul br.Puchner valóságos belső titkos tanácsost, erdélyi hadparancsnokot és

magyar indigénát jelölte ki a leirat, aki az előző erdélyi országgyülésen ugyanezt a hivatalt közmegelégedésre töltötte be.

A nádor és a magyar kormány javasolta, éppen az unió kérdésének nagy fontossága miatt, egy főherceg és pedig ha lehet, a presumptiv trónörökös fia Ferenc József küldessék ki. Azonban sem Ferenc József, sem Lipót főhercegek nem jöhettek számitásba, mert mind a két főherceg az itáliai harctéren volt.

x

x x

De mit csináltak ilyen körülmények között Erdély nemzetiségei?

A szászok nagy buzgalommal igyekeztek a még rendelkezésre álló időt az unió elbuktatására felhasználni, mert attól tartottak, hogy a két ország egyesülése után az a nagy politikai suly, amely számukra a különálló erdélyi nagyfejedelemség régi alkotmányában osztályrészül jutott, tetemesen legyengül és a beálló teljesen uj viszonyok következtében felbomolhat társadalmuk vezető rétegeinek hatalmas szervezete is.

Megindult tehát a szász izgatás s nemcsak pénzzel és igéretekkel dolgoztak a románok, de a székelyek között is, hanem felterjesztésekkel, beadványokkal árasztották el az uralkodót, az Állami Konferenciát és az országgyülés királyi biztosát is, természetesen az unió ellen.

Ezek közül legjelentősebb a szász universitas-nak felterjesztése, amely az erdélyi törvényekbe ütközőnek jelenti ki Teleki kormányzó önhatalmunak nyilvánitott országgyülést összehivó intézkedését. Kiemeli, hogy a magyarországi viszonyok, az eddigi jogállapot teljes felforgatása következtében, semmi garanciát nem nyujtanak arra, hogy a két évszázados multra visszatekintő szász nemzet ne legyen áldozata ennek az egyesülésnek.

Az unió a szászokat nyelvüktől, nemzetiségüktől és minden jogaiktól meg fogja fosztani - igy szól a beadvány a kir. biztoshoz - jutalmául annak, hogy hét évszázadon át teljesitették kötelességüket a fejedelem iránt és az ország védelmében; köszönetül azért, hogy egy pusztaságba behivatva azt a földet virágzóvá tették; ipart, kereskedelmet, biztonságot hoztak beléje; erős várakat, városokat épitettek. Ennek ellenére most kényszeriteni akarják őket, hogy beolvadjanak, befulladjanak egy forradalmas ország anarchiájába; különben is Erdély a Leopoldi diplomával nem Magyarország, hanem a dinasztia uralma alá adta magát.

Az erdélyi románság is hamar az unió ellen fordult, bár kezdetben Erdély egyesitésének kérdése Magyarországgal megosztotta az erdélyi román értelmiséget unionistákra és anti-unionistákra. Később azonban, éppen a helytelen politikai vonalvezetés és a magyar nacionálizmus türelmetlensége miatt, lett a románság elsősorban anti-unionistává s ezért hullott a bécsi reakció körmei közé. Igy tehát Kolozsvár, "az unió kimondásának városa és Szeben a Román Komité székhelye között az ellentét igen kiéleződött."

A románok balázsfalvi nevezetes gyülése már az uralkodóhoz intézett memorandumában azt kivánja, hogy az unió kérdését mindaddig ne is tárgyalják, amig a románok Erdélyben nem lesznek a magyar, a székely és a szász nemzet mellett negyedik nemzetté szervezve és elismerve. És ha mindamellett netán mégis hamarabb kerülne országos tárgyalás alá az unió kérdése, ők minden "de nobis sine nobis"-féle határozat ellen a leghatározottabban tiltakoznak.

A románok és a szászok állásfoglalása és izgatásai, valamint az udvari főhatóságok iránt táplált bizalmatlanság mély aggodalommal töltötte el Erdély magyar politikusait. Több izben figyelmeztették a Batthyány-kabinet minisztereit a veszélyre, amely az uniót a szászok részéről abban is fenyegeti, hogy ezek nagyszebeni határozatuk szerint nem akarják követeiket a kolozsvári országgyülésre elküldeni. A románok oldaláról pedig azt a veszélyt látták fennforogni, hogy ha ezek, mint negyedik nemzet jelenhetnének meg az országgyülésen, a szász és a román nemzet a magyar és székely nemzet ellenében az uniót talán örökre elgáncsolná.

A magyar minisztériumnak két törvényes eszköz ki-

nálkozott a veszedelem elháritására. Kiküldeni meghatalmazott biztosát a magyar unió törvény /1848 VII.t.c./ 4 §-a értelmében a kolozsvári országgyülésre, az erdélyi három nemzet képviselőivel értekezni, továbbá igénybe venni a nádor, egyben mint királyi helytartó esetleges közbenjárását az udvarnál.

Az elsőnek megfelelt br.Perényi Zsigmond főispán kiküldetése, akinek Szemére belügyminiszter nagyon élénken szivére kötötte a szászok és románok megnyugtatását és megnyerését. Ami pedig István nádort illeti, az nemcsak az Állami Konferenciához fordult, hanem Ferenc Károly főherceget is felkereste egy nagy fontosságu levéllel, amelyben addig mig a király Innsbruckban tartózkodik s az unió elleni fondorlatok és izgatások kivédése céljából uralkodói tejhatalmat kért Erdély területére is.

Ezt személyesen ki is eszközölte.

És 1848 május 30-án a kolozsvári országgyülésnek mind a három erdélyi nemzete szavazatával kimondotta az uniót.

Hogy hogyan és miképen, a későbbi debreceni trónfosztáshoz hasonlóan vagy más eszközök és igéretek latbavetésével, az pro és contra meg van irva, de tény az, hogy ennek az elhamarkodott és annyi szenvedélyt felkorbácsoló lépésnek ujabb kaosz, sőt sulyos nemzetiségi harc lett a következménye, amelynek az 1848/49-iki szabadságharc menetére, elbukására döntő befolyása volt.

Az országgyülési határozat tehát már meg volt, de ahhoz még az uralkodó szentesitése is szükséges volt.

Megindult az ujabb roham a nagy összecsapás előtt. Még békés eszközökkel, de már gyülölettel telitett atmoszférában. Az unió pártiak és ellenesek kiméletlenül egymásnak rohantak. Hogy ez mennyi nehézséget és akadályt jelentett, azt részletesen leirja Pálffy János az 1848/49-es országgyülés alelnöke, a honvédelmi bizottmány tagja,

Hayman által halálra itélt miniszter csak 1939-ben kiadott emlékezéseiben és dr.Károlyi Árpád többször idézett [illegible] s okmánytárral kibővitett munkájában.

Ezek felhasználásával röviden csak a következőket ismertetjük:

A három nemzet pecsétjével megerősitett törvénycikknek eredeti ünnepélyes példányát a kir. biztos külön futárral jóváhagyás céljából - az erdélyi udvari kancellária utján - az Innsbruckban tartózkodó fejedelemhez küldötte, egy másik ünnepélyes példányt pedig az országgyülés elnöke Weér Farkas és Pálffy János képviselők által azzal a kérelemmel küldte fel a nádorhoz és a magyar minisztériumhoz, hogy annak megerősitését az uralkodónál kieszközöljék.

Az ügy végigszaladt az erdélyi udvari kancellárián, az Állami Konferencián, sőt az osztrák miniszteretanácson is, akkor behatóan foglalkoztak az üggyel.

Előbb még pár szóval arról a szász küldöttségről kell szólanunk, amely Weérék müködése ellensulyozására röviddel előttük érkezett meg Innsbruckba.

Ez a küldöttség Binder superintendens vezetése alatt még az unió kimondása előtt indult el Erdélyből s az unió kimondásáról csak Bécsben értesült s itt szerkesztette meg azt a memorandumot, amely hosszasan ismerteti mindazokat a lépéseket, amelyeket a szászok részéről az unió ellen hoztak. Utal a szász universitas május 24-iki határozatára, amely a Kolozsváron uralkodó terrorisztikus hangulat miatt kimondotta, hogy követeiket oda nem fogják elküldeni s amennyiben ott mégis megjelentek, ez csak azért történt, nehogy a felség meghivója elleni lázadással vádolhassák. Mivel pedig az összes szász székek és kerületek szigoru utasitást adtak követeiknek az országgyülésen az unió ellen szavazni, világos dolog, hogy nagy okának kellett lenni, mikor a szász követek az unió pontjának tárgyalásakor nem

ezen szigoru utasitás értelmében jártak el. Ez a nagy és sulyos ok pedig az volt, hogy a szász követeket a gyülésen egyáltalán szóhoz sem engedték jutni.

Tény ezzel szemben az, hogy figyelemmel az akkori politikai helyzetre, a szász képviselők egy a körükben hozott határozat alapján és az egyhanguság érdekében kifejtett terror nyomása alatt az unió mellett foglaltak állást. De a gyülés után nem vállalták azt sem ők, sem népük.

Innsbruckban 1848 junius 7-én Ferenc Károly főherceg elnöklete alatt Batthyány magyar miniszterelnök, Eszterházy Pál herceg és Zsedényi részvételével kezdődött meg az az értekezlet, amelyen az unió sorsának el kellett dőlni.

Mindenekelőtt a balásfalvi román gyülés beadványát olvasták fel, amelyet az ott várakozó román küldöttségtől vettek át, amely más egyéb kivánságok között az unió engedélyezése előtt az erdélyi románság nemzetté való megszervezését követelte. Batthyány nyomban kijelentette, hogy az unióról alkotott törvénycikk világosan elrendeli a román kivánságok főcélját: Erdély minden lakosának nyelv-, nemzetiség- és vallásküloönbség nélküli tökéletes jogegyenlőségét. Legcélszerübb lenne azért, ha a felség a román küldöttségnek élőszóval adna választ olyan értelemben, hogy kivánságaik legnagyobb részét az országgyülés határozata már teljesitette; a többi pedig a törvény pontos végrehajtása folyamán teljesülni fog.

Batthyány inditványa egyhangulag el lett fogadva.

De megvitatásra került Binder szász püspök vezetése alatt Innsbruckba járt küldöttség beadványa is. Ennek felolvasása után Batthyány röviden arra utalt, hogy az unió egyhangu elfogadásával, Teleki, Puchner és az erdélyi kancellária jelentéseivel Binderék beadványa

el van intézve: a szászoknak nincs mit félteniök nyelvük, nemzetiségük és szabadságaik ügyét illetőleg egyéb kivánságaikat pedig a pesti országgyülésen terjesszék elő. Ezt volna tanácsos, ha Őfelsége élőszóval válaszolná egy kihallgatáson a szász küldöttségnek. A főherceg ezt is elfogadta.

A négy napos értekezlet ezzel befejeződött és a törvényjavaslat, mégpedig a Pálffyék által vitt második példány s Batthyány miniszterelnök nem minden napos ügyes fellépése következtében, megerősitést nyert. A jegyzőkönyvet a főherceg még aznap /junius 1o./ láttamozta, Erdély nagyfejedelme pedig ugyanazon nap aláirásával megerősitette.

A szentesitett erdélyi I. t.c. 2 §-a egy 27 tagból álló országos bizottmányt alakit /névszerint felsorolva/ s annak feladatává teszi, hogy a "bizottmány a teljes eggyé alakulás részletei iránt a magyar minisztériumot fel fogja világositani, Erdély érdekének a Magyarországéba illesztésén közremunkálni és a közelebbi közös hongyülésre a minisztérium által e tárgyban előterjesztendő törvényjavaslatokra anyagot nyujtani."

Tehát az unió sok politikai izgalom és huncutság után megvalósult, legalább is papiron; Erdély pedig belezuhant azokba a kaotikus állapotokba, amelybe a gyakorlatban ismeretlen parlamentáris kormányzat bevezetésével és a kormányzat kapkodásával a magyar független felelős kormány került.

A sok rendezetlen fontos és alapvető kérdés és a felelőtlen és értelmetlen agitáció hamar szembe állitotta az uralkodót a nemzettel, a nemzetiségek egész sorát pedig a magyarsággal, amely magyarság a felelőtlen és lelkiismeretlen vezetők járszalagán már fegyverkezett s egyidőben kezdett ki egy hatalmas birodalom császárával, a jóindulatu apostoli magyar királlyal, Erdély nagyfejedelmével és a Székelyek ispánjával, sutbahajitva

azt az értelmes, nagyvonalu és a Kárpát-medence speciális viszonyainak megfelelő politikát, vagyis az itt élő népek békés, testvéri együttélését és a közös védekezését a nagyhatalmi törekvésekkel szemben, amelyet az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak, nemegyszer a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek ebben a térségben hosszu évszázadokon át folytattak és sikeresen gyakoroltak.

A szászok fő törekvése az egész idő alatt autonómiájuk megóvása volt. Az"ó-szászok" most már ezt a birodalmi alkotmány keretében, az "ifju szászok" pedig magyar politikai vonalon vélték biztosithatónak. Mindkét párt tévedett, mert a Szászföld autonómiája nem volt beilleszthető a parlamentáris kormányzati rendszer kereteibe.

Amikor azonban az események Magyarországot ellentétbe hozzák az uralkodó házzal, a szász képviselők otthagyják a pesti országgyülést és ők az egyetlen németek, akik Ausztria táborában küzdenek az uralkodóház mellett, Magyarország ellen.

A románok az uniót ellenezték. 1848 ~~március 15-én~~ május 15-én ~~Balásfalván népgyülést tartanak, amelyen~~ Erdély három politikai nemzetével való egyenjogusitást, ~~követelik~~. A ~~népgyülés~~ nemzetgyülés az uralkodóhoz deputációt küld, mely az uniót "égbekiáltó igazságtalanság"-nak mondja és tekintettel arra, hogy a román nemzet nem járult hozzá, érvénytelennek minősiti. A szeptember 16-án tartott második balázsfalvi ~~nép~~gyülésen, tekintettel arra, hogy az unió közben megtörtént, a románok külön nemzeti szervezetet és nemzeti kormányt követelnek és később fegyveresen is részt vesznek a magyarság elleni küzdelemben.

De a magyar és székely nemzet sem volt egész tömegében hive az uniónak, még kevésbé a Magyarországgal minden feltétel nélkül való egyesülésnek.

Az unió tehát eredetileg nem volt öncél, hanem Magyarország szabadságának és függetlenségének egyik leg-

A complex screen for biomarkers with possible role in acute low back pain

Dénes K, Geda O, Dabasi L, Arányi Z, Csillik A, Szökő É, Tábi T, Tegze N, Bereczki D

Department of Neurology and Department of Pharmacodynamics, Semmelweis University, Budapest, Hungary

Background: Low back pain (LBP) is one of the most frequent pain syndromes with a lifetime prevalence of 60-70%. Much of the previous research on biomarkers have focused on chronic LBP. Currently we set forth to screen a number of cytokines and chemokines possibly associated with acute LBP.

Methods: we used the Human Premixed Multi-Analyte Kit of the Luminex Discovery Assay with MAGPIX CCD Imager to screen for detectable amounts of pro-inflammatory (TNFα, IL6, IL8), and anti-inflammatory (IL4, IL10) cytokines, and other cytokines and chemokines (IL2, CCl-2, CCL-4, CXCL-1, IL-12, IL33, GM-CSF, PDGF-AA, VEGF) in plasma samples of healthy subjects (n=7) and patients with acute LBP (n=12) in the preliminary phase of a clinical trial (ClinicalTrials.gov ID: NCT05544656). In healthy subjects a repeated sample was taken 2 weeks after the initial one to check for stability of the values.

Results: CCL2, PDGF-AA and VEGF could be measured in all subjects, CCL3, CCL4, CXCL1 and IL8 could also be evaluated in some of the samples, whereas values were below the calibration range for the others. In healthy subjects there was no significant difference in samples taken with 2-week difference for CCL-2, CCL-3, CCL-4, CXCL-1, PDGF-AA and VEGF. In this limited number of subjects 95% confidence intervals overlapped for CCL2, PDGF-AA and VEGF between controls and LBP patients.

Conclusions: the Luminex Discovery Assay is an appropriate tool to reliably measure CCL2, PDGF-AA and VEGF values in patients with LBP. More sensitive methods are needed for the other biomarkers evaluated in this study.

fontosabb biztositékának látszott s emellett az erdélyi szabadelvüek szemében az egyetlen lehetőség, hogy Erdélyben is utat törjenek a nélkülözhetetlen társadalmi és politikai reformok.

Az uniónak ez az eredeti, minden izében politikai értelme az 1849-i katasztrófa után, talán éppen a szörnyü rázkódtatás hatására, a köztudatban elhomályosodott és az eszközből cél lett.

A nagy politikai céloknak ezt az elsikkadását az méri, mint Szenczei H. is munkájában helyesen megállapitja -, hogy a szabadság eszméjének helyét fokozatosan elfoglalja a nemzetiség eszméje. Az unió, mégpedig Erdély sajátos berendezéseinek fenntartása és józan fejlesztése nélküli unió, igy dogmája lesz a magyar nacionalizmusnak és politikának s megszünik fogékony lenni ésszerü érvek iránt.

A magyar nacionalizmust ugyanis a nemzetiségiek ellenállása nem fékezi, hanem egyenesen ingerli s a nemzetiségek védekezésében - mint Makkai László helyesen megállapitja - támadást lát nemcsak a magyarság vezetőszerepe, hanem puszta léte ellen is. Bár gyakorlatilag semmi sem történt a magyarositás érdekében, a kisérletek és nyilatkozatok éppen eléggé felzaklatták a román értelmiséget ahhoz, hogy az unio kérdésében elfoglalt jóakaratu vagy semleges álláspontját megváltoztassa. A szászok és a románok nem láthak már mást az unio törekvésekben, mint a nemzetiségük elleni összeesküvést s ezzel mindazok a szociális előnyök, amelyek Magyarország és Erdély egyesitéséből származtak volna, elvesztették csábitó erejüket. Az idősebb román nemzedék még habozik, de a fiatalság, amely érvényesülését látja veszélyben, forrong s a magyar barát románok ellen fordul. A nacionalista szenvedélyek igy Erdélyszerte is erősödnek s a valóságban sokkal sulyosabb társadalmi kérdéseket is háttérbe szoritják. A politika kivonul az utcára, betör az iskolák falai közé, elhatol a falvakra, benyomul a templomokba is s a szószékről, "hol a magyarok Istenét, hol a dákoromán ideológiát hirdetik." Azt a kiutat, hogy a románság egyenjogusitásával a rendi nemzeti autonomiákat korszerüsitsék, az erdélyi magyar nemesség nem hajlandó választani, inkább "feladja államvezető szerepét s ezzel politikai nyugdijazását kéri."

Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy ebben a nagy zürzavarban és amikor 1848 őszén már a horvátok is elindultak, mert a 48-as törvények az őket érintő közjogi kapcsolatokat nem rendezték, a románok Szebenben nemzeti komitét szerveztek s megkezdték a szabadcsapatok toborzását s a román határőrezredek felizgatását.

magyar és szász városokban a nemetőrség fegyverkezett, a román paraszt lázongott, fenyegetőzött, Erdélyben a nyugalom végleg odavolt, vagyis amikor itt is egy belső, nemzetiségi polgárháboru kitörése fenyegetett, Batthyány miniszterelnök már lemond, a nádor távozik, Széchenyi a döblingi ideggyógyintézetbe vonul, Deák Ferenc hazamegy gazdálkodni, Eötvös József pedig utlevéllel Németországba távozik. Magyarán szólva, az értelem elhagyja a kormányrudat, amely szörnyü, de hősi katasztrófa felé viszi a nemzetet.

Most már nincs más ut; harc .... szabadságharc!

A fegyveres harc tehát a második fronton, vagyis a nemeztiségi fronton is megindult. Jelentős nagy tét volt ugy az uralkodóházzal vivott harc, mint a nemzetiségi front tekintetében. Az erdélyi szintéren is voltak még figyelemreméltó megnyilatkozások, tárgyalások és már fegyveres erőfeszitések, sulyos atrocitások. A Dragos, Papfalvi tárgyalásai az Unios-Bizottsággal és Kossuthtal 1848/49-ben; Bălcescu, a románság egyik legnemesebb egyéniségének szerepe a magyar -román együttmüködés terén, majd Avram Iancu történelmi szerepe, a Szemere-kormány nemzetiségi politikája mind részletesen meg van irva Makkai László és J. Tóth Zoltán "Magyarok és Románok" cimü dokumentumokban rendkivül gazdag munkáiban. Itt csak azt emeljük még ki, hogy Kossuth sem az európai, sem pedig a belső erőviszonyokat illetőleg nem birt kellő reális érzékkel, mert 1848 okt. 1o.-én kelt kiáltványa az "oláh néphez" csak olajat öntött a tüzre. Ebben még egyszer békét kinál, de ha nem térnek engedelmességre nyolc nap alatt "jobb lett volna akkor néktek nem születni". "Meg leend hagyva,... hogy keljen fel magyar és székely nép tömegestől és irtson ki minden hazaárulót ... Ki ezt nem akarja megérteni, lakolni fog. Földje elvétetik és ki fog osztatni a haza hü fiai közt, maga pedig meg fog halni a bitónak és fegyvernek halálával... Béke veletek!" De még 1849 április 5.-én Csányi kormánybiztosnak adott instrukciókban is - többek között - ezeket irja: ... "feladat unk az uniót valósitani, az unió pedig csak az instituciók egysége és harmoniája által valósitható, ... közállományi és politikai jogok, mint szintugy a territoriális törvényhatóságok is sem külön nemzetiségekre, sem külön vallásokra nem alapithatók ... Én semmi olyan institueiót nem akarok meghagyni, amely Erdélyt a közigazgatás bármely ágaira nézve külön tartomány színében tartaná fel s ezért különböző ágazatoknak másutt mint a minisztériumi összpontositását nem engedhetem ép ugy mint a miként számüzve kell lenni minden kollegiális

formának, minthogy az a miniszteriális eszméjével ellentétben áll." /Orsz. Honvédelmi Bizottmány iratai 4350: 1849/

Kossuth az 1849 április 13.-i titkos ülésen a Honvédelmi Bizottmány megszüntetését és a felelős minisztériumot javasolta s többek között - ezeket mondotta: "Erdély jelenleg tabula rasa. Ott mindent ujra lehet alkotni." És végsősorban kifejtette, hogy Erdélyt Magyarországba kivánja "olvasztani".

A Szemere-kormány szegedi nemzetiségi törvénye azonban már későn jött; Jancu, bár a nagy küzdelem utolsó menetében semlegességet fogadott, már nem fogadhatta el a feléje nyujtott baráti kezet, megvárta a nagy küzdelem végső eredményét: a segesvári csatavesztést, amely eldöntötte Erdély sorsát és a fegyverletételhez vezető Világost.

"a már tisztán látjuk, hogy "az emlékezésben szabadságharccá dicsőült polgárháboru végzetes vakvágányra futott, nem oldotta meg a problémákat, nem segitette elő a kibontakozást, ehelyett megszülte azt a hiedelmet, hogy a magyar és román közt ősi halálos gyülölet áll fenn, amely csak akkor szünik majd meg, ha az egyik kiirthatja a másikat."

Jancu már, a vele megpróbálkozás után végleg lelkileg odáig jutott, hogy ez nem lehet megoldás, és ő nem járulhat hozzá. A hiszerelő ül pedig abban van, mert akkor Jancu egy 1849 junius 29-én kelt levelében irja: "... ellen a harcban nem maj, sem a jövőben egymás nélkül dolgokat elintézni nem lehet"..... "a terminus ig harcba kell egymás hogy közös vagyonukért munkájuk és gyümölcsét együtt élvezzük", tehát maj is azt akar mint kell harcolnunk és győzünk.

Belorusszal együtt a bukaresti forradalom leverése után Erdélybe ment, hogy a közös harc ennyjét küzdene az orosz cári zsarnokság ellen, amely egyaránt fenyegette a magyar, mind a román nép nemzeti létét. Közvetlil Kossuth hajos és az Erdély Erchegyság lépjének vetére Avram Jancu küzd.

1849 julius 14-én megmaradt a magyar - román megegyezés francia nyelven: Ez volt a "Projet de pacification", amelyet Kossuth, Bălcescu és Gollisse irtak alá. A megbízólevél tervezet kimondotta, hogy "mind a magyar, mind a román nemzet jövőbeli helyzetének (elrendezésénél, érdekeinek összevonásánál) egyre közelebben tartozik egymást segíteni, egymásnak záloga alatt harcolva a szabadság védelmében".

Szemere Bertalan miniszterelnök 1849. jul. 28-án kiadta törvényjavaslatot terjesztett az országgyülés elé a nemzetiségek ügyében. Ez a "nemzetiségi törvény" az első ilyenszerű Európában, amely magyarország és Erdély nem magyar népeinek egyenlő politikai és anyagyelvi művelődési jogokat biztosít

3. És az 1849. világosi katasztrófa után milyen utakon jár Erdély?

A világosi fegyverletétellel, amely Dembinszki temesvári és Bem (segesvári) csatavesztése után következett be /nem egyesültek Görgey fő-seregével, de csatát vállaltak/, a legvadabb abszolutizmus köszöntött Magyarországra, amit csak szitott az 1849.-i trónfosztás s még korábban a koronás magyar király trónról való lemondása.

Jött .... és Bach s Schmerling abszolutista rendszere dühöngött a megpróbált ország népén és kivirágzott .... a passziv ellenállás.

Erdélyt a bécsi abszolutista kormánykörök éppugy meghóditott területnek tekintették, mint Magyarországot. A román Axante és Jancu megalázásnak, sőt bántalmazásnak voltak kitéve, hiszen az utóbbi Kossuthtal is folytatott közvetett tárgyalásokat s az uralkodóház mellett végig kitartó román csapatokat is, vezetői ellenzése ellenére, fel kellett oszlatni. Széchenyinek 1860 őszi memorandumán már a magyarokkal szembeni románokkal együtt vélhető ugyanilyen lépéssel együtt számolnak.

Kossuth, a jól végzett munka és a koronának államiratban a cárnak való felajánlása után, már külföldön dolgozott s szövögette nemzetmentő terveit és álmait.

1862-ben kidolgozta a "Dunai Szövetség" néven ismeretes uj (ab) konfederációs tervét, amely már szöges ellentétben állt 1848/49-ben folytatott katasztrófa politikájával; de már nincs visszhangja.

Meg kell jegyeznünk, hogy már a XIX.-ik század elején találkozunk délkelet-európai vonatkozásu föderációs törekvésekkel. Ilyennek számithat az ezidőtájt Odesszában létrejött "Filike Hetairea" szövetség is, amelynek számüzetésben élő román, bolgár, szerb és albán tagjai a török elnyomatás alól felszabaditandó délkelet-európai népek szövetségéről, Oroszország segitségével létrehozandó "Balkán-szövetség"-ről álmodoztak.

Az egykori föderativ elgondolások között nagy szerepet játszik Wesselényi Miklós politikai röpirata. A "Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében" Lipcsében magyarul, majd németül is megjelent munkában Wesselényi, a kor magyar politikai irói közül elsőként veti fel a délkelet-európai ujjárendezés és szövetkezés gondolatát, amely - szerinte - a nagyszláv terjeszkedés elleni védekezés gátja lenne. Wesselényi 1844-ben még a Habsburg-monarchián belül, sőt a birodalmi egységre támaszkodva képzeli el a föderáció megoldását, amelyben Magyarország Erdéllyel együtt ennek az államszövetségnek a magvát, centrumát képezné. Az "Álladalmi Szövetség" terve itt jelentkezik először a magyar politikai irodalomban, s lesz majd egyik forrása Kossuth 1851 évi tervezetének is.

Folytatás a 185/a lapon

Wesselényi akkori elképzelésében a monarchia részeiből létrejövő államalakulat "tagjait alkotmányi rokonság ... tehát érdekek s életfeltételek kapcsolnák össze". Ugyanő 1849 tavaszán - elejtve a Habsburgokkal való szövetkezés gondolatát - a Deutsche Reform egyik tudósitása szerint már igy nyilatkozik: "Föderált dunai köztársaságot akarok, mindazzal a rugalmassággal, amely egy különböző államokból álló köztársaság sajátja, amely itt helyet ad minden nemzetiségnek, Keleten a dákórománokkal, délen a délszlávokkal, nyugaton Németország államaival fogunk további kötelékben szövetkezni. Magyarország lesz akkor a központi Európa metropolisa." /Kühl Joachim: Föderationspläne in Donauraum und in Ostmitteleuropa, München, 1958, 2o-22 l./

Hasonló politikai elgondolásokat tartalmaz Teleki László a magyar szabadságmozgalom párizsi követének Kossuthoz intézett 1848.március 7.-i és május 14.-i ugyanezen/föderációs levele, amelynek tartalmi részével a munka IV.fejezetében már részletesen foglalkoztunk.

Bár a tervezetében Kossuth rámutat arra, hogy a Kárpátok, a Duna, a Fekete-tenger és az Adria között elterülő országokat a történelem és a természet az egymással való szövetkezésre utalja, az osztrák-magyar kiegyezési tárgyalások a 48-as szabadságharcban és a passziv rezisztenciában elfáradt magyarság figyelmét már a nyugati irányba ferditják. Ez az adott nemzetközi helyzetben indokolt is volt, mert a török volt az ur a Balkánon és a dunai fejedelmmségekben.

A tervezet leglényegesebb pontja azonban Erdélyre vonatkozik, s többek között ezt mondja:

"Erdély lakói /tehát a szászok, románok is/ általános szavazattal fogják eldönteni, vajon hazájuk egy legyen Magyarországgal? Vagy legyen politikailag egyesülve Magyarországgal, közigazgatásilag pedig különválva attól, vagy végre csak szövetségben legyen Magyarországgal /Megjegyzés: Ez volt a helyzet 1848-ig./ és a többi szövetséges állammal,

mint magá is autonóm állam, teljes egyenlőségi alapon?

„Részemről csak egy feltételt kötnék ahhoz, ha Erdély autonóm állam s a szövetségnek, mint ilyen kívánna tagja lenni; azt tudniillik, hogy Erdély és Magyarország közt perszonális unió létezzék a közös fő személyében. A két országnak egy ura kellene, hogy legyen, bármi is lenne aztán a neve. A jó egyetértés a magyarok és a románok között, ami az én leghőbb vágyam, jólétet és szabadságot biztositana mindkét népnek."

Sőt, az emigrációban már hajlandó volt a székely nemzet minden kívánságát is teljesiteni.

Micsoda fordulat! A nagy rombolás után szinte visszakanyarodik az 1848 előtti állapotokhoz!

A "Dunai Szövetség" tagállamainak a sorában tehát Erdély is befogadtatna, ugyanolyan cimen, mint Magyarország, Románia, Horvátország, vagy Szerbia.

Kossuth utolsó intését sem a magyarok, sem a románok nem fogadták meg s a politikai öntudatra ébredt tömegek és politikai vezetőik a nacionalizmusban kerestek maguknak csillapitó orvosságot s Erdélyt bennhagyták a nemzeti ellentétek és a nemzeti versengés áldatlan körében.

Ezt nagyban elősegitette az 1867-ben ujból bevezetett parlamentáris kormányzati rendszer, amely a nacionalizmussal kevert sovin izmusnak, a nagy közjogi csatáknak és a felelőtlen politikának a legjobb és legrombolóbb terrénuma volt, amint azt a III. és IV. fejezetekben olvashattuk.

Az uralkodóházat a nemzetközi és a belső események a magyar nemzettel való megegyezés irányába szoritották. Erre ellenpélda az

Ezt ~~a bécsi szolgálta~~ polgálta az 1863-as, Nagyszebenben összehivott erdélyi országgyülés is, amelyben a megelőző választások során 46 román, 43 magyar /25 székely, 17 városi és csak egy megyei!/ és 32 szász képviselő jutott mandátumhoz; ezenkivül az uralkodó minden nemzetből 11-~~111~~ képviselőt nevezett ki, miáltal az erőviszonyok kiegyenlitődtek, s egyuttal - a bácsi szándéknak megfelelően - paralizálták egymást. Erről az erdélyi magyarság távol maradt, mert az az unióról szóló 1848-i törvénnyel összeegyeztethetetlen volt. A szebeni országgyülésen a szászokkal szövetkezett románok voltak a hangadók és figyelemre méltó határozatokkal rendezték az erdélyi nemzetiségi problémákat.

Ezek értelmében a románság Erdély negyedik törvényes nemzeté-

? 1860 október 20-án megjelent októberi diplomája, majd 1861 február 26-án kibocsátott u. n. februári pátens s április 11-re összehivott pesti országgyülés.

vé lett és a román nyelvet a törvényhozásban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban egyenjoguvá tették, tehát a magyarral és a némettel.

Az 1867-es alkotmányos események következtében a nagyszebeni tartománygyülés határozatai sajnos hatályukat vesztették.

Mindenesetre mélyebb lett volna, ha a nagyszebeni határozatokat fenntartják s Erdély horvát-szlavonországszerü autonómiával kapcsolódik bele az uj államéletbe, s a nemzetiségi kérdést az uj transzilvánizmus jegyében rendezik. Ennek érdekében nem egy mérsékelt, méltányos, sőt egyenesen engedékeny megnyilatkozás történt szász, de főleg román részről a magyarság felé is és Baritiu egyik beszédében egyaránt megbélyegezte a pángermanizmust, pánszlávizmust, magyarizmust és dákoromanizmust.

Sajnos, azok a végzetes következmények, melyek az 1849-i katasztrófával jártak, olyan sulyosan érintették a magyarságot, hogy hosszu időre elvesztette azt a magasabbrendü politikai érzéket, amely a reform-nemzedék sajátja volt, amely a magyar népet a 19. század első felében a délkelet-európai fejlődés élére állitotta.

A magyar reformnemzedék szine-virága ugyanis elvérzett a szabadságharc csataterein. Tizezrekre rug az a veszteség, amelyet a magyar nép erős, nemes jellemekben és gondolkozó emberfőkben veszitett. A szabadságharc bukása nemcsak a magyar nép legjobbjait emésztette fel, hanem társadalmilag és gazdaságilag tönkretette azt az erős nemesi középosztályt, mely évszázadokig volt az elnémetesedett arisztokráciával szemben a nemzeti függetlenség, majd a reform gondolatának hordozója s amelyet a törökökkel és a németekkel való évszázados küzdelmekben sem a fegyver, sem a bitó, sem a börtön nem tudott megtörni.

A felszabadult jobbágyok akkor még nem birtak politikai öntudattal, a polgárság pedig még satnya volt. A magyar nemességet az elproletarizálódástól csak az menthette meg, hogy ha mielőbb helyreáll az alkotmányos állami és önkormányzati élet és a vagyonukat vesztett nemesek bemenekülhetnek az állami és megyei hivatalokba.

És hozzá a külügyi kancelláriákban, de főképpen Angliában akkor Ausztriában látták az európai egyensuly ===== ==== = === ./.

Ez a nemzetiségi pedig csak egy uralkodó nemzetet ismert, amely mellett a nemzetiség csak alkotmányos jogokra s azoknak további fejlődésére számithatott, amely-nek kezében a közélet jogok törvényes garanciák mellett érvényesülnek.

vagy börtönökben ült, illetőleg menekült külföldön az emigráns sorsában keresett enyhet.

legh atalmasabb biztositékát s egy lengyel-magyar-cseh, vagy pedig egy magyar-román-délszláv konföderáció, amely együtt járt volna a Habsburg-ház uralmának szétbontásával, az akkori hatalmi viszonyokat figyelembe véve, nem látszott kivánatosnak.

Tehát ezekhez a követelményekhez kellett alkalmazkodni és simulni.

Ezt tette Magyarország is, amikor 1867-ben kiegyezett a dinasztiával s ezzel - külsőleg is megtámasztva - egy nagyhatalom: az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között kapott lehetőséget égető problémáinak rendezésére.

A kiegyezési tárgyalások alatt az uralkodót gróf Andrássy Gyula nyerte meg az unió részére, kifejtvén, hogy az elsősorban a Monarchia érdeke, másodsorban az uralkodóházé s csak harmadsorban Magyarországé. Egyidejüleg a magyar országgyüléssel a király összehivja az erdélyi országgyülést is, amelynek többsége nem is bocsátkozik már semmiféle diszkusszióba, hanem egyszerüen kijelenti, hogy az unió már 1848-ban jogérvényesen ki lett mondva és hogy ennélfogva az erdélyi országgyülés jog szerint már nem is létezik. (amely a nagy Bethlenek után más hiján jött)

A Szemere-kormány szegedi nemzetiségi törvényéről, s az 1848/49-iki sulyos nemzetiségi bajokról akkor, sőt maga a kiegyezés kora is, valahogy megfeledkezett és ismét a 48/49-es kossuthi elvi alapra helyezkedett s hozzá ismét a (a magyar „nemzetállam" álláspontjára) katasztrófához vezetett, (amely nem érlelt) parlamentáris alapon és keretek között.

Az unió végrehajtásával és az állami egység megvalósitásával kapcsolatos intézkedések lassanként összetörik Erdély sajátos berendezéseit, igy a (székelyek és) szászok feltve őrzött évszázados autonómiáját is és mindenütt bevezetik a vármegyei rendszert. 1868. május 8-án a kormány az országgyüléstől felhatalmazást kap, hogy az erdélyi igazságszolgáltatás és közigazgatás terén diktatórikus teljhatalommal megtegye a szükséges intézkedéseket. Nemsokára a kormány elmozditja állásából a szász egyetem választotta szász comest s az akkori belügyminiszter nem tanusit a szászokkal szemben semmi kiméletességet, bár azok Erdélyben a románsággal szemben fontos feladatot töltöttek be s indokolttá tették e kis szász nép megerősitését.

Hogy ez a politika milyen ütemben ment, azt - több-

a székelyek és

Valóban „imperiális rövidlátás" jellemezhető azokat a politikai „vezéreket", akik az magyar jövőt akarták alapozni, amely építeni kellett.

bek között - az 1868 XLIII-ik törvénycikk is mutatja, amely már 1 §-ban kimondja, hogy előjogok és kiváltságok megszüntetteknek".....

A Királyföld felosztása tárgyában Tóth Vilmos belügyminiszter által 1873-ban beterjesztett törvényjavaslat pedig a szászok között nagy izgalmat vált ki. A szász egyetem, mint a Királyföld autonómiájának legfelsőbb szerve, december 19-én tiltakozik a kormány javaslata ellen és azt kivánja, hogy a Királyföld sorsáról való döntés csak a szász egyetemmel egyetértésben történhessék.

1874. március 2-án Szeben vármegye feliratilag a kormány vád alá helyezését kivánja, mert az Erdéllyel való unió kimondásakor a szászok igéretet kaptak a Királyföld egységének fenntartására, ez az igéret nem tartatott be.

A szász képviselők többsége a törvényjavaslatot elutasitotta azzal az indokolással, hogy az ellentétben áll a szászoknak adott igéretekkel.

A magyar kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Királyföld eddigi egysége államot alkot az államban, s igy vármegyékre való felosztása elkerülhetetlen. Ez 1876-ban be is következett.

A románok 1868. május 15-én Balázsfalván ujból népgyülést tartanak, amelyen tiltakoznak Erdélynek Magyarországba való beolvasztása ellen és Erdély részére autonómiát, azaz a régi jogi helyzetnek és Erdély régi törvényei érvényének helyreállitását követelik. A Népgyülés rendezőit perbe fogják. Horváth Boldizsár igazságügyminiszter az országgyülésen kijelenti, hogy azok, akik Erdély autonómiáját követelik, az állam egysége ellen vétenek, aki pedig az állam egységét támadja, éppen olyan ellenség, mint az, aki az országot fegyveres hatalommal kivülről támadja meg. ~~Bámulatos, hogy a kiegyezési kor politikusai, amint azt a III. fejezetben már részletesen kifejtettük, az ön-~~

"A Székelyföldet is hasonló sors érte. A székelység kiváltságos jogi helyzetét, magánjogi és társadalmi állását az uj idők szelleme rombadöntötte, igy irta már akkor egy székely képviselő: "Privilégiumait az ujabb törtények eltörölték, s nyakába zuditották a terheknek, pénzbeli fizetéseknek olyan óriási özönét, amelynek terhe alatt egyszerre roskadozni kezdett."

Átfőkés-földesuri hatalom alatt az Erdélyi Érchegység Máramaros és a többi románlakta éhségzónával együtt, igy a Székelyföld is egyik legmostohábban kezelt terület lett. Nem jut ipari beruházásokhoz és sokáig vasuti hálózathoz sem.

A székelyek kérték, hogy a népsürüség levezetésére Magyarország lakatlan területeire nyerjen a népfölösleg letelepülést. 1867 után ezt különben a nemzetvédelmi szeppontok is indokolták. Ebből persze nem lett semmi, de azt kivánták a székelységtől, hogy "mondjon le minden privilégiumáról, minden ősi intézményéről és járjon elől jó példával, hogy a szász egyetem politikai hatósága megszüntethető legyen."

"A székely nép - mint Rugonfalvi Kiss István munkájában is megállapitja - meg is hozta ezt az áldozatot. Eltüntek tehát az ősi intézményei, semmi más nem maradt, csak az emlékezet, a puszta név és a népi öntudat."

Addig még mentek valahogy a dolgok, mig ki nem tört a román vámháboru. Miután 1884-től a romániai kivitelei lehetőség megszünt, óriási nyomor nehezedett az egész Székelyföldre, s megindult a székelyek fokozott kivándorlása Romániába. Igy pl. 1880-1900 között nem kevesebb, mint 55.000 székely vándorolt ki Romániába.

Igy született meg a sok más kérdés mellett a székelykérdés, amelynek már akkor egész irodalma volt, és tüntek el törvényhozási intézkedésekkel azok a határőrvidékek is, a székely és román határőrezredekkel együtt, amelyeknek hatalmas erdő és épület vagyona, célja és nemes feladata századokon át az őrtállás és a védelem stb. volt. A máramarosi, a naszód-radnavölgyi, a beszterce környéki stb. hatalmas erdő és havas-világ önként kinálta magát egy hatalmas ipar, turisztika, telepités, stb. megteremtésére, de vezetőinknek - lehet mondani - csak mint vadászterület volt érdekes.

Bámulatos, hogy a kiegyezési kor politikusai, amint azt a III. fejezetben már részletesebben kifejtettük, az önkormányzatot csak vármegyei szinten, - azt is csak a demokrácia megcsufolásával és virilizmussal stb. - tudták értékelni, s a beteg és hamis parlamentális kormányzati rendszer hinárjában féltek minden olyan autonómiától, mégpedig községektől kezdve, amely a nemzetiségi területeknek vagy a nemzetiségeknek sajátos berendezési feladatok hivatott biztositani, pedig arról - a kormányzati rendszerbe bekötve - már tapasztalhatnak lehettek az ott lakó népek

4. Erdély drámai sorsa az 1918-1919 és az azt követő évek történeti sodrásában

Nézzük először is a nemzetközi sákot.

Erdély a történelem folyamán - mint azt a korábbiakban láthattuk - sohasem tartozott Romániához, azt csak az első világháboru alatt /1914-18/ folytatott hosszas diplomáciai tárgyalások után igérték oda a badban álló antente hatalmak /Anglia, Franciaország és Oroszország/ Romániának arra az esetre, ha hadat üzen Ausztria-Magyarországnak, mégpedig záros határidő alatt, s ezáltal könnyit Franciaország, Anglia és Oroszország rendkivül sulyos katonai helyzetén.

Itt tehát nem a népek önrendelkezési jogán érvényesitéséről, egy régi sérelem helyreigazitásáról volt szó, hanem sürgős katonai mégsegitésről, szövetségbontásról, amelynek ára volt, s azt megkellett fizetni.

A vonatkozó tárgyalások, az alku, a katonai beavatkozás sürgetése Párius, Szentpétervár és London részéről s az ezzel kapcsolatos sok jegyzék- és táviratváltás az emlékiratokban fel van dolgozva /különösen emlitésre méltó M.Paléologue szentpétervári francia követ "la Russie des Tsars" naplószerü munkái/, de a jövő, és főképpen Erdély jövője érdekében kivánatos lenne azokat külön is összefoglalni és publikálni.

Álljon itt azonban néhány szemelvény:

Poincaré Franciaország köztársasági elnöke 1916. március 1-én kelt és II. Miklós cárhoz intézett táviratában többek között azt irta, hogy: "Franciaország kész mindent megtenni, ami tőle függ, hogy Románia akcióba lépjen"... Nem lehetcsodálkozni azon, ha

Románia, főképpen azokon a vidékeken kiván cselekedni, amelyeket a diplomáciai egyezmények /a titkos londoni egyezmény/ részére rezerváltak, és ugy látszik, hogy a román hadsereg, támogatva az orosz hadsereg által, jobbanfog fellelkesülni a felszabaditó szerepében egy olyan helyen, ahol fajtestvéreit találhatja"...

A cár válaszában kijelenti, hogy mindent elkövet,hogy Romániát háboruba lépésre birja, s kész katonailag is támogatni.

Mégis 1916 májusában a románok a beavatkozást még attól teszik függővé, hogy:

1. a szövetségesek hadserege erős támadást indit Szalonikinél;

2. Dobrudzsába orosz hadsereget küldenek és megszállják Ruszcsuk vidékét.

Briand francia külügyminiszter 1916. julius 9-én - többek között - a következő instrukciókat küldi a bukaresti francia követnek:

"Bratiánu /román miniszterelnök/ minden feltételét teljesitettük. A románok lépjenek be a háboruba, mert ez lehetővé teszi az oroszoknak, hogy minden erőt Németország ellen koncentráljanak, s igy könnyitsenek a francia front helyzetén. Ha Románia nem ragadja meg a jelenlegi alkalmat, nem fogja többé megtalálni annak lehetőségét, hogy nagy nép legyen, amely magába egyesiti összes gyermekeit."

Végre 1916. augusztus 17-én Bratiánu román miniszterelnök és a szövetséges kormányok miniszterei Bukarestben aláirják a szövetségi szerződést /Traité d' alliance/.

A szerződés rendelkezései szerint Franciaország, Anglia, Olaszország és Oroszország garantálják Románia területi integritását, kötelezik ezen felül magukat, hogy a békekötés alkalmával Romániának átengedik Bukovinát /néhány keleti járás kivételével/, Erdélyt és a temesvári Bánátot /Banat de Temesvár/.

Viszont Románia kötelezi magát, hogy hadat üzen Ausztria-Magyarországnak, és megszakit minden gazdasági kapcsolatot az uj szövetségeseinek ellenségeivel.

A szerződéshez csatolt katonai egyezmény pedig kimondja, hogy Románia kötelezi magát legkésőbb 1916.augusztus 28-áig megtámadni Ausztria-Magyarországot; ez 1916.augusztus 28-án be is következett. Ugyanez az egyezmény kötelezi az oroszokat és a szaloniki fronton levő szövetséges erőket, hogy legkésőbb 1916. augusztus 20-áig minden fronton erőteljes támadást kezdjenek.

Romániát 1883 óta szövetségi szerződés kötötte a Központi Hatalmakhoz /Németországhoz és Ausztria-Magyarországhoz/, d-e a háboru kitörésekor semleges álláspontra helyezkedett. A katonai beavatkozását szövetségesei ellen tehát - többek között - Erdély odaigérésével megvásárolták. Ez volt az árulás ára, büntetésre pedig az Erdélybe betört román haderő gyors szétverése és Románia megsemmisitése. Bár a cári Oroszország katonailag jelentős erőkkel támogatta, Románia 1918-ban az entente hatalmak tiltakozása ellenére békét kér s azt a bukaresti szerződésben meg is kapja, s elhagyja uj szövetségeseinek táborát, s igy most már megszegi a londoni, illetőleg a bukaresti szerződéseket is, s lemond Erdélyről.

Tehát egymásután dupla szerződésszegést követ el, és amikor Magyarországon nem katonai, hanem belső összeomlás következik be, és megvan az ország területi integritását tiszteletben tartó páduai fegyverszüneti szerződés, a korábban emlitett és az erdélyi magyarság részvétele nélkül született gyulafehérvári határozat alapján puskalövés nélkül bevonul abba az Erdélybe, amely Moldvából és Muntineából annak idején menekülő népeit befogadta, és amelyet évszázadokon át három nemzet /magyar, székely és szász/ a vajda, a fejedelem, majd nagyfejedelem képében a gubernátor vezetésével a Kárpát-medencéhez kapcsolódva tágabb vagy szorosabb közjogi kapcsolatok között kormányzott és közigazgatott.

Ehhez pedig jogcime már nem volt, mert a nyugati hatalmakkal szemben is elkövetett szerződésszegés megfosztotta minden korábbi igényétől, s maguk a franciák 1919.elejéig, vagyis a magyarországi kommunista rezsim kialakulásáig, minthogy Románia a legnehezebb időkben cserbenhagyta szövetségeseit, már tudni sem akartak Románia korábbi igényeiről.

Ezt igazolja, amikor a romániai francia követ: Saint-Aulaire kormányának jelenti, hogy Románia megkötötte a békét Ausztria-Magyarországgal és Németországgal, és lemondott véglegesen minden neki igért területről, s egyben javasolja, hogy Poincaré elnök táviratozzon a román királynak és Clemenceau francia miniszterelnök pedig a román miniszterelnöknek megtagadva a szerződés elismerését, Clemenceau az 1918. március 5.-iki minisztertanácson igy kiáltott fel: "Ce n'est pas moi qui ferai cela!" Ezt nem én fogom megcsinálni!... A román király és kormány viseli minden felelősségét ennek a kapitulációnak. Nem fogok beleegyezni, hogy felujitsuk velük szemben azokat a kötelezettségeket, amelyeket vállaltunk /1916/ arra az esetre, ha harcolnánk"/Poincaró naplószerü emlékiratai: Au service de la France, X-ik kötet: Victorie et Armistice, 69. lap./

És amikor az 1918.október 15-i francia minisztertanácson Pichon külügyminiszter felolvassa a táviratát Saint-Aulairenek, amelyben közli, hogy Románia elégedetlenül konstatálja, hogy a bulgár fegyverszüneti szerződés nem tartalmazza Dobrudzsa kiüritését, - Clemenceau kitör:"Ils en ont une audace, ces Roumains!" - Nekik van merészségük, ezeknek a románoknak! Minket otthaggytak, s most velük kellene foglalkozni. Ez már több, mint sok!" /Poincaré emlékiratai, X.kötet, 388.lap./

1918. december 23-án /vagyis az 1918. december 1-én megtartott hires gyulafehérvári gyülés után/ Poincaré elnök a következőket irja: "Antonesco román követ átadja megbizólevelét. Azt szeretné, hogy Romániával ugy bánjanak, mint szövetségessel, de Clemenceau miniszterelnök igy válaszolt: "Non, non; le passé est le passé; mais il est irreparable".

Nem, nem: a mult az mult, de az kijavithatatlan, /Ugyanott 457.lap/

Ide kivánkozik még Poincaré francia köztársasági elnöknek az 1919/2o-as békekonferencia megnyitása alkalmával tartott beszédéből az a rész, amelyben Franciaország nevében kijelentette, "Nem azokat az időket éljük, amikor a diplomaták összeülnek és egy asztal-sarkán megrajzolják a birodalmak határait. Ha most meg kell változtatni az országok határait, ezt a népek nevében, s az ő gondolatuk hüséges figyelembevételével kell most megtenni."

És mégis, kizárólag a kihatásaiban szégyenteljes magyar belső zavarok és összeomlás, vagy talán a szocialista-kommunista rendszer már elkésett kialakulása /1919. március 21/, amely hihetetlen erőfeszitéssel,de sulyos, főképpen gazdasági és katonai hibákkal megpróbálta az országot megmenteni, s amelyet a román hadsereg segitett leverni, tették lehetővé a románok erdélyi bevonulását, majd pedig a gyulafehérvári határozatot szentesitő, a Magyarországra tárgyalás nélkül ráerőszakolt diktátumszerü trianoni un. békeszerződést, anélkül, hogy Erdély népeit megkérdezték, vagy meghallgatták volna.

Igy történhetett meg az, hogy a kis román királyság, amely társadalmilag talán egész Európa legegészségtelenebb berendezkedésü országa volt, győzedelmesen megállta történelmének legnagyobb válságát, és két nagy összeomlott birodalom /a cári Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia/ romjain megteremtette talpraállásának és megnagyobbodásának feltételeit.

Ennek okait és inditékait mélyrehatóan meg kell vizsgálni, mert hihetetlennek tünik az, hogy egy ország, amely Gorlicéből a Doberdóig, Nagyszebentől Verdunig vitézül, lovagiasan végigverekszik egy négyéves világhábbrut, amelyet s ma ezt minden józan fő tudja és vallja - nem ez az ország provokált,s amelyben az Osztrák-Magyar Monarchiát semmi hóditási cél nem vezette, s hozzá hadserege 1918 őszén komoly vereség nélkül mindenütt ellenséges földön állt, fegyverszünetet kötött, - lehet mondani - puskalövéd nélkül elveszitse

Folytatás - 234/a - lap

ezeréves országának több mint kétharmad részét, s Trianon bilincseibe zárják azok, akikről Clemenceau, bár elkésve, ezt mondotta: "Les chacals de notre victoire" - a mi győzelmünk sakálai. /Ives de Daruvar: Le destin dramatique de la Hongrie 1914.1/

Nézzük tehát az okoknak és azok inditékait!

Ezt az összeomlást nagyban elősegitették, és lehetővé tették azok az 1918 év őszén a Monarchiában, de főképpen Magyarországon lejátszódó rendkivüli események, melyek már tudományos alapossággal, hosszu évekig tartó kutató munkával legujabban részletesen publikálva vannak. Ez az érdem a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetét illeti, amely 1975-ben vaskos egyetemi tankönyv formájában "Magyarország története 1848-1918" - +"Abszolutizmus és a dualizmus kora" /IV.kötet/ valamint 1976-ban kiadott "Magyarország története 1918-1919 és 1919-1945" cimü hatalmas kötetében olyan anyagot publikál, amelyhez eddig és hiteles formában nálunk hozzájutni nem lehetett.

Az erdélyi problematika megértéséhez éppen ezért szükségesnek véljük röviden kiemelni a munkáknak a következő megállapitásait:

"1918 elején a vezető emtente hatalmak még a meggyengitett és átalakitott Monarchia fenntartását kivánják. Ezt tükrözik Wilson pontjai és Lloyd George brit miniszterelnök január 9-i kijelentése arról, hogy nem céljuk a Monarchia felosztása. A francia hivatalos körök tartózkodóbbak. Szovjetoroszország és Németország ellensulyozására alkalmasabbnak látják egy uj közép-kelet európai államrendszer létrehozását.

A The New Europa folyóirat körének publicistái és politikusai /Seton-Watson stb/, még számos politikussal karöltve, 1918 februárjában végső rohamra indultak, hogy elfogadtassák a vezető körökkel a Monarchia felbomlasztását. Ez nagy szerepet játszott abban, hogy a Monarchia felbontása bekerült az entente hadicél programjába, amely most már feladatának tekinti a cseh-szlovák, jugoszláv és lengyel állam felállitását". "Magyarország története 1848-1918. 284-285 l./

Folytatása 234/b - lapon

"A Monarchia belső rekonstrukciója már az 1918 májusi osztrák-magyar közös minisztertanácson is szerepelt, de gyakorlati lépés nem történt. Az udvarban sok hive volt a trialista átalakulásnak, s maga a Hussarek kormány is juliusban a délszláv ügyben egy un. nagyhorvát megoldást szorgalmazott, vagyis Horváth-Szlavország, Dalmácia és Bosznia-Hercegovina egyesitését horvát vezetés mellett /Magyarország története 1818-1919. 29.1/. A magyar vezetőréteg azonban a délszláv egységről hallani sem akart.

Az uralkodó szeptember 6-án megbizta Tisza Istvánt, hogy utazzék le Horváthországba, Dalmációba és Bosznia-Hercegovinába "homo reqius"-ként. Az uralkodó célja az volt, hogy Tiszát befolyásolja a délszláv egység Monarchián belül való megvalósitására.

Az utazás szeptember 13-től 26-ig tartott, s csucspontja a szeptember 2o-21-i sarajevoi látogatás volt, amelynek leirt drámai befoláysa mutatja, hogy ez a magyar uralkodó osztály nemzetiségi politikájának teljes csődje volt.

Szeptember 14-én az entente balkáni hadserege támadásba lendül, s végül is Szalonikinél a bolgárok frontját áttöri. Szeptember 25-én Bulgária békét kér.

A magyar vezető osztályok végig ragaszkodtak a Monarchia dualista szerkezetéhez, de az uralkodó már elhatározta Ausztria belső rekonstrukcióját /id. 587 1/

Október 4-én, a németekkel egyetértésben, Burián közös külügyminiszter fordult közvetlenül Wilson amerikai elnökhöz, s azonnali fegyverszünetet javasolt és tárgyalásokat a wilsoni pontok alapján.

Wilson október 9-én válaszolt, s a fegyverszünet előfeltételének Franciaország és Belgium azonnali kiürítését jelölte meg, amit a német kormány elfogadott október 11-én. A Monarchiának adott válasz azonban késett.

Ezekben a napokban a Monarchián belül robbanásig feszült a helyzet. A birodalom bomlása kezdetét vette. Ezt a folyamatot próbálta az uralkodó október 16-i manifesztuma megállítani, figyelemmel az entente-nek a nemzetiségiek jogaival kapcsolatos korábbi kötelezettségeire.

Folytatás 234/e tap

Ennek értelmében Ausztria szövetséges állammá alakul át, amelyben minden néptörzs saját külön állami közösséget alkot, települési területén. Felhivta az Ausztriában élő nemzeteket, hogy nemzeti tanácsokat hozzanak létre, a Reichsrat képviselőiből. Magyarország egységét és a horvát-magyar viszonyt a manifesztumban változatlanul hagyta. "Ez az uj alakulás a magyar Szent Korona országainak integritását semmi tekintetben sem érinti" - mondja az uralkodói manifesztum

Október 18-án Lansing elutasitotta a Monarchiával kötendő békénél a wilsoni 14 pontot, mint alapot, mert az amerikai elnöknek január 8-i üzemete óta nagy jelentőségü események történtek, s a nemzetiségeknek most már meg kell adni az autonóm fejlődés legszabadabb lehetőségét. Elismerte a csehszlovák kormányt, mint hadviselő felet, valamint a jugoszlávok legmeszszebbmenő jogát a nemzeti szabadságra.

A magyar kormány és a vezetőkörök nem követték a bécsi rekonstrukciós kisérletet, annak ellenére, hogy a nemzetiségek egyes képviselői nyiltannkövetelték a hasonló jellegü federációs átalakulást, s továbbra is "az egységes politikai nemzet" felfogást vallották, amely minden területi autonómiát már eleve kizárt.

Október 17-én a parlamentben Tisza elismerte, hogy a "háborut elvesztettük", de fontos teendőkről hallgatott, pedig az uralkodó október 16-i manifesztuma világosan mutatta a bomlás kezdeteit. Ugyanakkor Vajda-Vojvoda román képviselő felolvasta a Román Nemzeti Párt programját, elkerülte azonban a Romániához való csatlakozás kérdését. Október 19-én pedig Juriga Ferdinánd a Szlovák Nemzeti Párt álláspontját fejtette ki a Szlovák Nemzeti Tanács nevében.

Október 22-én Károlyi Mihály a képviselőházban kifejtette pártja programját, s nem kivánta Magyarország federativ átalakitását, a nemzetiségek területi autonomiáját. Jászi akkori elképzelései egy dunai konföderációról nem érintik Magyarország integriátását. Ebben az ország nemzetei kulturális és helyi igazgatási automomiával vesznek részt.

Folytatása a - 234/ci - lapon

? hogy hol és mikor, valamint a

Kihasználva a Monarchia belső zavarait, október 24-én megkezdődött az olasz támadás a Piavénél az ott harcoló angol-francia katonai erőkkel együtt, az uralkodó közben a Svájcba küldött Andrássyt visszaérkezése után, miután Andrássy a külön-békét javasolta, közös külügyminiszternek nevezte ki.

De előző nap /október 23/ Wekerle magyar miniszterelnök lemondott. A függetlenségi, a polgári radikális és a szoc.dem párt pedig október 25-én deklarálta a Magyar Nemzeti Tanács magalakitását. A vezetés Károlyi Mihály kezében volt, s Magyarország népéhez 12 pontból álló kiálltványban foglalta össze programmját. Követelte a fennáló parlamenti és kormányzati rendszer eltávolitását, a wilsoni elvek megvalósitását, ált. választójogot stb.

Október 27-én Andrássy külügyminiszter elküldötte különbékét kérő jegyzékét Wilsonhoz, amelyben közölte, hogy elfogadja Wilson legutóbbi jegyzékében foglaltakat a csehszlovákok és jugoszlávok tekintetében is /id.m. 591 l/

Október 28-án megalakult a prágai nemzeti tanács hozott határozatot Szlovákia Csehországhoz való csatlakozásáról.

Okótober 29-én a horvát nemzetgyülés kimondotta Horvátország függetlenségét, s belépését a szerb-horvát-szlovén állam kezetébe.

Október 28-29-én a korábban meginditott olasz támadás áttörte a Monarchia frontját, a hadsereg rendetlenül vonult vissza, a vezetőség fegyverszünetet kért.

A fegyverszüneti bizottságot különben Weber tábornok vezette, s október 31-én jutott el Páduába, ahonnan október 31-én a király megbizásából József főherceg Károlyi Mihályt miniszterelnökké nevezi ki a lemondott Hadik helyébe. Az uj kormány az esti órákban leteszi az esküt, másnap azonban a korány felmentését kéri a letett eskü alól, s az uj kormány esküt tesz a Nemzeti Tanácsnak, s Linder honv.miniszter proklamálja a fegyverletételt, amelyet a hadsereg főparancsnoksága nem hajt végre, s november 3-án hajnal 1,3o órakor vagyis a fegyverszünet aláirása előtt, az ellenségeskedés azonnali beszüntetését rendeli el. Ezzel megkezdődött Magyarországon az un. őszirózsás forradalom.

Folytatása - 234/e - lapon

Október 31-én az entente Legfelsőbb Haditanácsának ülésén már megállapodtak az Ausztria-Magyarországnak szánt fegyverszüneti feltételekben. Weber azokat a Bécsből nyert felhatalmazás alapján november 3-án aláírta. Az egyezmény előírta az osztrák-magyar hadsereg teljes leszerelését, az elfoglalt területek kiürítését, az entente csapatok részére szabad utvonalat biztositott az osztrák-magyar terület egészén. A német csapatok elvonulására 15 napot engedélyezett, azon tul internálásukat irta elő.

A fegyverszünet november 4-én délután lépett életbe. A hadsereg tehát még megvolt, ellenséges földön állott, fegyvereit nem vették el, csak - időhöz nem kötve - leszerelést irtak elő. A monarchia belsejében azonban már kaolikus állapotok uralkodtak, egyik kormány a másik után alakult, abban Magyarország járt az élen. Wekerle - Eszterházy - Hadik-Károlyi Mihály kormánya váltogatja egymást.

Itt meg kell még emlitenünk, hogy a párizsi Legfelsőbb Haditanácsnak ebben az időben az volt a szándéka, hogy a balkáni un. keleti hadsereget Németország ellen beveti. Magyarország déli határán akkor Köves tábornagy parancsnoksága alatt már hadosztály állomásozott

A Páduában megkötött fegyverszüneti szerződéssel kapcsolatban a magyar minisztertanács november 4-én ugy döntött, hogy a kormánydelegáció - a közlekedési nehézségekre figyelemmel - ne Páduába, de Belgrádba utazzon. Ez megtörtént november 5-én. A kormánydelegáció tagjai között szerepeltek a Nemzeti Tanács, a Munkástanács és a Katonatanács küldöttei is.

Franchet d'Esperey francia tábornok bemutatta az általa javasolt katonai szerződés szövegét, amelynek cime: Convention militaire reglant les condition d'application pour la Hongrie de l'Armistice signé entre les Alliés et l'Autriche - Hongrie. Ez 18.pontot tartalmaz.

Az első pont a Nagyszamos, Beszterce, Maros, Szabadka, Baja, Pécs, Dráva vonalat jelölte meg demarkációs vonalnak. A kiüritést nyolc nap alatt be kell fejezni. A kiüritett területeken

A polgári közigazgatás a jelenlegi kormány kezében marad. A kiüritett területeken csak a nélkülözhetetlen rendőri és csendőri erők, s a vasutvonalak biztositására szükséges erők maradhatnak a rend fenntartása érdekében.

A második pont kimondja, hogy a magyar földi és tengeri erőket le kell szerelni, kivéve hat gyalogsági és kettő lovassági hadosztályt /Megjegyzésünk: ez több mint százezer katonát jelentett abban az időben/ a belső rend biztositása céljából/

A ~~több~~ további pont a szövetséges hatalmak tartozkódási és átvonulási jogát, a vasuti anyagok /mozdony, vásuti kocsi,, monitorok, vasuti munkások stb/ átadását irják elő.

A 11. és 16 pont pedig 15 napi haladékot engedélyez a német csapatok tartózkodására és átvonulására Magyarországon s megtilt minden német csapat és lőszer utánpótlást a Romániában lévő német csapatok részére.

Megjegyezzük, hogy Clemenceau francia miniszterelnök táviratilag utasitotta Franchet d'Esperey tábornokot, hogy csak katonai kérdésekről tárgyaljon.

A javasolt katonai szerződéssel a magyar kormány delegáció hazautazott s több napi tanácskozás után Linder Béla hadügyminiszter küldötte le ujból Belgrádba, aki a katonai szerződést 1918. november 13-án, mint a magyar kormány delegáltja és egyben honvédelmi miniszter aláirta. A Keleti Szövetséges Hadseregek Főparancsnokának delegátusaként a Keleti Francia Hadsereg Főparancsnokának delegátusaként a Keleti Francia Hadsereg Főparancsnoka Henrys és Michitch vajda irja alá a szerződést.

Az angolok, akik a közel-keleten voltak érdekelve, nem kivántak a széthullott Monarchia bonyolult ellentéteibe beleavatkozni és a rendcsinálásban részt venni. Így

~~Megjegyezzük még, hogy~~ november 26-án csupán egy katonai misszió érkezett Budapestre, vezetője Vyx alezredets /francia/ volt, hogy ellenőrizze a szerződés végrehajtását. A szerződést különben is sem az olaszok, sem a csehek, sem pedig a románok sem ismerték el /Magyarország története 1918-1919. 95 l./

Folytatás - 234/g - lapon

Megjegyezzük, hogy a Magyar Nemzeti Tanács november 10-én foglalkozott először a közben megalakult Román Nemzeti Tanács követeléseivel. Jászi Oszkár vezetésével küldöttség alakult és november 13-án Aradra utazott. Manin november 14-én már teljes szuverenitást követelt.

A román hadsereg megjelenéséről november 13-án érkeztek jelentések Budapestre.

1918. november 16-án a magyar országgyülés képviselőháza, amelynek mandátuma a békekötésig külön törvénnyel meg volt hosszabbitva, alkotmányellenesen kimondotta feloszlását, főrendi háza pedig tanácskozásait berekesztette. Nem érdekelte sem Erdély, sem a Felvidék, sem a többi országrész. Ez ujabb bizonyitéka annak, hogy nem érdemes államférfiak, de évtizedeken át az eltorzult parlamentáris kományzati rendszerünkkel kitenyésztett "imponáló rövidlátás"-ban szenvedő un. politikusok kerültek uralomra, akik nemcsak akkor, de a későbbi években is, még a nemesen gondolkodó király józan terveit is kontrakarirozták és meghiusitották s egyben nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az ország példátlan körülmények között elveszitse Erdélyt s ezzel együtt területének kétharmadát, Magyarország pedig, a leszakitott területek magyarságával együtt, a legnagyobb nyomorba zuhanjon.

És látva országunk kaolikus állapotait, a "győző" kis államocskák, amelyek semmivel sem járultak hozzá a nagyok győzelméhez, amelyben különben alig vették részt, a fegyverszüneti szerződéseket is megszegték, nem féltek már megtorlástól, vagyis az engedélyezett csendőrség és rendőrség, valamint a hat gyalogos és két lovashadosztály és a frontokat járt székelyhadosztály visszaütésétől.

1918 december [illegible] Budapesten ülésezett a román nemzetgyülés.

Kassán

→ 1918 november 4-én Moszkvában megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja. A Központi Bizottságban 3 magyar (Kun Béla, Pór Emő, Vágvölgyi Károly), két román, 2 szlovák, 2 délszláv kommunista foglalt helyet. Kun Béla november 17-én érkezett Budapestre s november 24-én megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja.

Folytatás - 234/g-1 - lapon

1918. dec.1-én Gyulafehérváron összeül az erdélyi románok nagy nemzetgyülése. Ez a gyulafehérvári nemzetgyülés, amelyen a szász nemzet is képviseltette magát, kimondotta erdélyi unió-ját Romániával, minden feltétel nélkül. Az erdélyi magyarok a gyülésre meghivást nem kaptak. Ezen megválasztják az erdélyi román nemzeti tanács 212 tagját és a következő határozatot hozzák:

Biztositják az alkományozó gyülésig a terület lakóinak ideiglenes önkormányzatát, teljes szabadságot az itt lakó nemzeteknek, Minden nemzet önmagát kormányozza, saját nyelvén, minden nemzet a törvényhozási képviseletre, az ország kormányzásában való részvételre népességének számarányában nyer jogot.
Kimondják a teljes sajtószabadság, gyülekezési és egyesülési jogot, valamint minden egyéni gondolat szabad terjesztését s. igy tovább.

A történelmi valóság kedvéért meg kell jegyeznünk:

1/ Erdély magyarsága e minden erdélyi nép sorsáról döntően határozó gyülésen részt nem vett, becsülettel részt nem vehetett, tehát ezt az uniót meg nem szavazta.

2/ A szász nemzet csupán hosszas habozás után, s a román nemzeti vezetőkkel való sokszoros,rábeszélő tanácskozás és igéretek után járult hozzá az unió megszavazásához.

3/ De a románság sem volt egészében kiáhive a feltételek nélküli uniónak

A történelem megismételte magát: az 1918-i gyulafehérvári gyülés szinte megdöbbentően hasonlit az 1848-i kolozsvári gyülés-hez, csupán a szerepek voltak kicserélve.

198. december 17-én pedig megalakul az erdélyi magyar-székely nemzeti tanács végrehajtó biztottsága is; még korábban Batthány Tivadar belügyminiszter Apáthy István egyetemi tanárt megbizta a Kelet-Magyarországi főkormánybiztossággal.

A román hadsereg azonban nem ijedt meg. December 2-án bevonult Marosvásárhelyre, december 4-én elérte Besztercét,

folytatás a 234/h lapon

december 7-én pedig Brassót. A gyulafehérvári határozatot pedig december 11-én öttagu küldöttség /2 püspök és a Román Nemzeti Párt 3 tagja/ ünnepélyesen átnyujtotta a román királynak. Megjegyezzük, hogy az erdélyi román szociáldemokraták a magyar megoldás mellett voltak.

Az 1918. december 3-án Budapesten átnyujtott Vyx-jegyzék már Szlovákia kiürítését is követelte. A románok december közepén pedig már elérték a Maros vonalát, s a főparancsnok bejelentette, hogy az előnyomulást Nagykároly - Nagyvárad - Békéscsaba vonaláig folytatni kívánja. Ezt különben a romániai francia misszió vezetője Berthelot tábornok támogatta. December 24-én délután Negulescu tábornok bevonult Kolozsvárra, amelynek drámai lefolyását s a székelyhadosztály kivonulását annak a fejezetnek a végén részletesen ismertetjük.

1919. január 19-án Károlyi Mihályt a Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottsága ideiglenes Köztársasági elnökké nyilvánította, s Károlyi ezután Berinkey Dénest bizta meg a miniszterelnöki teendők ellátásával.

1919. február 26-án ujabb kiürítendő zónák kijelölésére került sor, március 19-én pedig Vyx ezredes már 100 km széles zóna kiürítését kívánta, nagyjából a Tisza vonaláig, amelynek egy részét a román katonaság szállja meg, s ezenkivül egy 50 km szélességü semleges övezet létesül. Ebbe Debrecen, Gyula és Szeged is beleesik, de a semleges övezetben a magyar közigazgatás helyén marad.

Ez a jegyzék már a román diplomácia erőfeszitésének eredménye. Bratianu román miniszterelnök Románia igényét - amint azt az Akadémia "Magyarország története 1918-1919." cimü kötete részletesen ismerteti - 1919. február 1-én a párizsi Tizek Tanácsa előtt meg is indokolta, kiemelve Románia támaszpont szerepét a bolsevizmus ellen. Ez a román igény, ha nemis Wilsonnál és Lloyd Georgenál, de a francia vezérkarnál támogatásra talált. Ennek eredményeit február 26-án a Tizek Tanácsa, a román-magyar hadsereget elválasztó semleges övezettel együtt, jóváhagyta, s a döntést március 1-én Franchet d'Esperayhez továbbitották.

Ezekben a sorsdöntő napokban magyar kormányzati képviseletről sem Párizsban, sem Londonban, vagy Washingtonban nem tudunk.

Franchet március 5-én a Belgrádban székelő de Lobit tábornokra bízta a Párizsból érkezett döntés végrehajtásának előkészítését. de Lobit március 15-re részletes tervet dolgozott ki, amelyben magyar ellenállás esetére a francia hadsereg bevetését javasolta. Franchet a tervet nem hagyta jóvá.
Utasítása az volt, hogy amennyiben a magyar kormány nem járulna hozzá a semleges övezet létesítéséhez, de Lobit forduljon Párizshoz, s a határozat végrehajtására kérje francia-szerb-román szövetséges hadsereg felállítását. de Lobit így módosította a tervét, s a jegyzéket március 19-én Budapestre továbbították ezt 24 órás ultimátum formájában közölte a Magyar kormánnyal. /id.m.188 és köv.l./.

Drámai órák következtek! Pár részlet a hivatkozott munkából:

Károlyi az azonnal összehívott minisztertanácson - többek között - ezeket mondotta:

"Egy olyan kormány, amely ezt aláírja, egy napig sem tarthatja magát!" A jegyzék elutasítása mellett foglalt állást.

"Politikája eddig - bízva egy elfogadható békeszerződés lehetőségében - a koalició fenntartására és a nemzetgyűlési választások megtartására irányult, de nem zárta ki a fegyveres har-e lehetőségét sem. Ez a jegyzék azért sem fogadható el, mert [illegible]"lehetetlenné teszi, hogy alkalmas időben a románokat meg tudjuk támadni, miután közbeékelődnek a franciák-". A jegyzék arról tanuskodik, folytatta Károlyi, hogy -2 "a békekonferencia nem ismeri el a wilsoni elveket, s ezért uj orientációra van szükség a belső külpolitikában." "A kormány mondjon le, hogy az anarchiát és a bolsevizmust elkerüljék, alakuljon egy tiszta szoc.dem kormány." Ez megtagadhatja az antant követelését, ha az antant hadat üzenne. Egy szociáldemokrata kormány számithat a polgári pártok és a kommunisták támogatására." /id.m.189.l/.

- folytatás a 234/h-2.lapon -

A miniszertanács a kormány lemondása mellett foglalt állást, s Kunfi a koalíciót fenntartó közvetítő javaslatával magára maradt /miniszertanácsi jkv. 1919.március 2o./

Március 21-én ülést tartott a Szoc.Dem.Párt vezetősége, s Böhm volt hadügyminiszter referátuma alapján határozatot hozott az 1918.nov.24-én megalakult Magyarországi Kommunisták Pártjával való megállapodásáról, egy szocialista kormány alakításáról és a Vyx-jegyzék elutasításáról /id. m.193.1/ majd közös vezetőségi gyűlésen a két párt teljes egyesülését határozta el azzal, hogy az egyesült párt megvalósítja a proletár diktatúrát és létrehozza annak hadseregét.

"Károlyi míg a szociáldemokrata párt vezetőségének válaszára várt, érintkezésbe lépett a jobboldali ellenzék vezetőivel. Azt kérdezte tőlük: hajlandók-e a területi integritáshoz ragaszkodó nacionalista alapon átvenni a kormányzást, vagy támogatják-e őt, ha egy szocialista kormány élén száll szembe az imperialista hatalmakkal.
Bethlen István és társai semmire sem vállalkoztak"/id.m.195.1/
Böhlen március 21-én közölte Vyx-szel, hogy a jegyzék közvetlen eredménye egy szovjetbarát, baloldali fordulat lesz.

Március 21-én este Károlyival titkára közölte, hogy közzétették - Károlyi engedélye nélkül - az ismert kiáltványt, amely szerint lemond az elnökségről és a proletariátusnak adja át a hatalmat. Nemtetszését fejezte ki, hogy így módon értesült saját lemondásáról. /id.m.2o5.1/

Végeredményben tehát a "tehetetlenséget" Károlyi Mihály nem birta tovább!

"Az 1919.évi polgári demokratikus forradalom erői túl későn gőzték ahhoz, - állapitja meg a kötet főszerkesztője Ránki György -, hogy a magyar történelem nagy függő kérdéseit megoldják, a társadalmi és gazdasági maradványokat felszámolják."

Folytatása 234/h-3 lapon

Károlyi tehát lemondott, s a hatalmat vérontás nélkül átadta az Egyesült szociáldemokrata és kommunista pártnak, amely 1919.március 21-én, a korábbi fejezetekben ismertetett deklarációval átvette a hatalmat, s megpróbálta a szinte lehetetlent, fegyverrel megmenteni a széteső országot.

Éppen ezért a Vörös Hadsereg toborzása március 21-én azonnal megkezdődött; önkéntes forradalmi hadsereg volt ez, s a "forradalmi honvédelem" jegyében született. Meg kellett tartani a régi tiszti kart is; az idő sürgetett, mert a román koronatanács április 1-jén elhatározta az intervenció megindítását s a csapatok a Tisza elérésére kaptak parancsot. Ehhez a négy nagyhatalom hozzájárulását is kérte.

A tanácsköztársaság akkor mindösze kb. 60.000 főnyi felbomlásban lévő hadsereget örökölt. "A katonai szempontból leghasználhatóbb alakulat a székelyhadosztály volt, amely csak feltételesen támogatta a forradalmat a területi integritás megvalósitása reményében." /id.m. 266 l./

Április közepén a cseh fronton háromszoros, a román frontos kétszeres tulerővel álltunk szemben. Az április 16-i román támadás Csucsa - Szilágysomlyó - Técső vonalra nehezedett s a ~~xxáx~~ 130 km. hosszuságban széthuzott székelyhadosztály ellen irányult, amely a tulerőnek - főképpen lőszerhiány miatt - engedve, megkezdte a visszavonulást.

Április ~~14~~ 19-én a román lovasság elfoglalta Szatmárnémetit s ki kellett üriteni Nagyváradot is. Ugyanazen a napon a kormányzótanács elrendelte a proletáriátus mozgósitását. A munkásság fele, a tanácstagok és a népbiztosok fele kimegy a frontra.

Április 23-án elesett Debrecen.

A visszavonuló székelyhadosztály parancsnoka Kratochvil ezredes megbizottai pedig, miután kitünt hogy a kormányzótanács nem áll a területi integritás alapján és a románokkal folytatott sikertelen tárgyalások után, április

Folytatás a - 234/h - 4. - lapon

26-án hajnalban Nyirbaktán aláírták a fegyverletételi jegyzőkönyvet. A székelyhadosztály katonáit a románok hadifogolyként kezelték, egyrészük azonban, sőt csapatrészek is a kapituláció kihirdetésekor a Tiszához szökött és beállt a Vörös Hadseregbe. /id.m. 27o-279 l./

A Tisztántuli frontra Kratochvil árulása mérte a végső csapást. Stromfeld kénytelen volt belenyugodni a Tiszántul kiürítésébe, annál is inkább, mert április 27-én megmozdult az északi és a déli front is. Francia csapatok szállták meg Hódmezővásárhelyt, Makót és környékét jugoszláv egységekkel együtt. Megindult a csehszlovák hadsereg intervenciója is. Csap és Munkács között találkozott a csehszlovák és a román hadsereg, ezzel elveszett Máramaros-sziget, de a Ruténföld is. /id.m. 278 l./

Április utolsó napjaiban befejeződött a Tiszántul kiürítése. A hidfőket - a tiszafüredi kivételével - nem sikerült megtartani, s ugyanakkor a csehszlovák hadseereg Miskolc-Eger-Salgótarján irányába folytatta az előnyomulását. A kormányzótanács Wilsonhoz fordult és az önrendelkezés elvére hivatkozva kérte - akadályozza meg a magyar nép legyilkolását". Választ nem kapott /id.m. 279 l./

Május 1-én kiürítették Miskolcot, Ózdot, Diósgyőrt s hozzá a román hadsereg átkelt a Tiszán. Ugyanakkor Budapesten felvonultak a munkás zászlóaljak s a munkásság példátlan felvonulással hitet tett a szocializmus mellett. Tombor Jenő parancsot ad a munkásezredek kiküldésére s a harcnak minden fronton való folytatására./id.m.284 l./

Ez már az "elkeseredett nemzeti érzésnek egyik robbanása volt az 1871.évi párizsi kommün példájára" /idézet Paul Boncour neves francia államférfinak a francia képviselőház 1921.junius 7-én tartott ülésén mondott beszédéből/, amelynek harcaiban a székelyhadosztály Demecsernél nem kapitulált alakulataiban /két zászlóalj és négy üteg/ a miskolci csatától a sátoraljaujhelyi, eperjesi harcokig és a tokaji tiszai átkelésig - nemzeti szalaggal a sapka

mellett" magam is, mint ~~xxx~~ 18 éves fiatal gimnaizista és irányzó főtüzér részt vettem, amint azt a munkám "Első Könyvének" I.fejezetében leirtam.

És valóban a pár hét alatt kiképzett, felszerelt és koncentrált hadsereg az egész felvidéki fronton megverte a betolakodott cseheket és Miskolcnál a románokat is. A május 3o-án kezdődött északi hadjárat az ~~egyén~~ ujkori magyar történet legszebb fejezetei közé tartozik, s méltán hasonlitható az 1849.évi tavaszi hadxjárathoz. Ebben 43 zászlóalj és 46 tüzér üteg vett részt; a csehszlovákoknak 9o zászlóalja és 32 ütege volt /id.m. 3o2 l./. Az a hadsereg június 1o-én az egerjen szakaszon már elérte a lenyegt határt is.

Mindezekkel kapcsolatban a munka 267 ~~lapján~~ megemliti azt is, hogy "a Hortyrendszer számos leendő tábornoka viselte a vörös szalagot, köztük Lakatos Géza /hadseregparancsnok, majd miniszterelnök/, Werth Henrik //vezérkari főnök/, Sztójai Döme /miniszterelnök/, Szombathelyi Ferenc /hadseregparancsnok, vezérkari főnök/ stb." A világháboruban legjobban bevált vezérkari tiszteket pedig ffiatalon állitották vezető posztra /Stromfeld Aurél, Tombor Jenő, Julier Ferenc/.

A diadalmas hadjárat folyamán, 1919 június 16-án, — a budapesti kormány nyomásának megfelelően — kihirdették a Román Tanácsköztársaságot, majd megindultak a jegyzékváltások és fegyverszünetek!

Ezek mind részletes ismertetést találnak az Intézet összeállitott és szerkesztett emlitett munkájában, valamint a Felvidék ~~Szlovákia~~ kiüritése után a Tiszai offenzíva, amely pár hét mulva a hadsereg átcsoportositása után, megindult, de a jólismert okok miatt összemomlott s maga után vonta a kormányzótanács lemondását.

Itt csak azt emeljük ki, hogy Clemenceau francia miniszterelnök egyik kedvezőnek látszó és megtévesztő jegyzékére a legfelsőbb vezetés leállitotta a Felvidéken sikeresen folytatott előnyomulást. Az üldözés abbahagyása s a visszahódított felvidéki területek nagy részének kiüritése, amely a legfontosabb ütőkártyája volt Magyarországnak a diplomáciai, és katonai sikon, kétségtelenül fatális tévedése volt a kormányzótanácsnak, főképpen pedig Kun Bélának. Egy ilyen nemzeti felbuzdulás, ha nem is tudta

1/ A Tanácsok Kongresszusának június 14-23 között tartott ülésére nyomás, hosszas viták után, nagy többséggel esett a kormányzótanácsnak a döntésre. Ez június 29-én jelent meg. Ezek mennél június 24-ikei elkinálatára, el fogadta Clemenceau jegyzékét. Ebben nagy mértékben épült a június 24-ikei ellenforradalomra és több vidéki felkelés.

volna megmenteni az egész ország területét, de alkalmas lett volna arra, hogy Trianonnál sokkal kedvezőbb feltételek mellett köthessen békét a nagyhatalmakkal. Erre különben példa Törökország esete, amikor a "győzők" és csatlósaik ugyanugy szét akarták szaggatni Törökországok, mint Ausztria-Magyarországot. De egy nemzeti erőfeszitéssel - mint tudjuk - Kemal Attatürk ezt meghiusitotta s 192o-ben Törökországra diktált Sevres-i szerződés helyett 1923-ban tárgyalásos szerződést kötött a nagyhatalmakkal.

Igy veszett el Erdély 1918-19-ben s a trianoni békedktátummal szinre lépett huszéves periódusra egy, a francia politika alakitotta közép-kelet európai államszövetségi rendszer a kis antant formájában, körülzárva a már megbukott, s ujból a Tiszák kormányzati és közigazgatási rendszerére épitett Csonkamagyarországot, amely rendszereknek és politikájuknak ismertetését a kötet korábbi fejezeteiben, illetőleg fejezetrészeiben már bemutattuk.

F~~olytatás a 234/i-lapon~~

Mint a korábbi fejezetekben láthattuk, az 1919/2o-as években az erőszakra épitett és igazságtalan nemzetközi rend azonban az 193o-as évek végén már ingadozott s a kisentente gyürü betonerős láncával együtt megrepedt. És 194o-ben, amikor már a kardcsörtető kis entente felborult, Románia is belátja, hogy Erdély megszerzésének jogcime gyenge lábon áll, vitás és igazságtalan, s a tengelyhatalmak felhivására Erdélyről hivatalos tárgyalásokat kezd Turnu-Severingben a magyar kormánnyal. A magyar kormányzatnak különben is teljesen elhibázott nemzetiségi politikája arra volt épitve, hogy mi nem kérünk döntőbiróságot, mert érdekeink azt diktálták, hogy a románok kérjenek, vagy a tengelyhatalmak fejezzék ki ilyen szándékukat. Megegyezés nincs, de a fenti hatalmak szorgalmazására, amelyeknek érdeke a romániai olaj- és buzaszállitások miatt egy békés megoldáshoz füzödött, mind a két fél aláveti magát két középeurópai nagyhatalom /Néémetország és Olaszország/ döntésének. A döntés 194o. augusztusában megtörténik, s azt mind a két állam törvénybe iktatja és ratifikálja, s annak végrehajtásával a két döntő hatalom garantálja.

Nagy hiba volt, hogy a magyar kormány nem ragaszkodott a népszavazás nemzetközileg is elismert és gyakorolt elvéhez, áll. eszközeihez. Hiszen a magyar 192o-as békedelegáció Párizsban ezen az elvi alapon állott. Délafrika delegátusa: Smuts táborn is már akkor követelte a népszavazást Erdélyre, Szlovákiára, Ruténföldre, Horvát-Szlavonországra, ugyanugy, ahogy azt Németországnak megengedték Schleswig-Holstein, Szilézia, Kelet-Németország és a Saar-vidékre, nálunk pedig később Nyugat-Magyarország területén. Smuts inditványát Olaszország, Lengyelország, Japán és a többi dominium is támogatta.

A döntés tehét - amit a magyar delegáció nem vett észre - politikai hátsó gondolattal történt. Nem akart semmiféle nemzetiségi kérdést megoldani, az Erdélyben lakó népeket pedig népszavazással megkérdezni.

ért, a szándékos megoldatlansággal és két nemzet revízióval kapcsolatos versenyét akarta elérni a kegyeiért. E tekintetben Hitler el is szólta magát a müncheni megbeszélésen /1940.julius 10/, amikor kijelentette, hogy... "akárhogy is történjék a megosztás, az egyik fél mindig jajgatni fog, Erdély esetében valószinüleg mind a kettő".

A bécsi döntéssel a Magyarország és Románia között vita tárgyát képező 103 000 km2 területből 43 000 km2 tért vissza Magyarországhoz, több mint kettőmillió lakossal, akiknek azonban legalább a fele román volt. Dél-Erdélyben viszont még mintegy 5-600 000 magyar maradt román uralom alatt.

Most már mind a két országnak volt nagyobb számu kisebbsége, de az etnikai egyensulynak ez a bizonyos helyrebillentése semmit nem javitott a kisebbségekkel való bánásmód erkölcsi szinvonalán. Ellenkezőleg olyan mélyre süllyeztette azt, amilyen mélyen még sohasem volt.

A paritás különben soha nem is volt meg, mert jóllehet több román került Észak-Erdéllyel Magyarországhoz, mint amennyi magyar Dél-Erdélyben maradt, az odaát maradt magyarság azonban sokkal magasabb kulturfokon állt, mint a tömegében analfabéta hegyi mócok, és sokkal vagyonosabbak is voltak. A nemzetiséget ért sérelem miatt retorzióval ennél fogva mindig csak a románok élhettek, mert ezt a retorziót a délerdélyi magyarság érzékenyebben érezte;de ezenkivül a magyarságnak retorziós szándéka nem is volt, ha történtek sérelmek, azok nemcsak nyomban kivizsgáltattak, hanem a lehetőségek szerint reperáltattak is. Ennek érdekében állitott fel a magyar kormány egy miniszterközi bizottságot Kolozsvárt, mig ugyanezt a románok nem tették.

Akkora volt Erdélyben a zavar, s ezzel kapcsolatban a nemzetiségi tulkapás, hogy Dél-Erdélyből tizezerszámra menekültek a magyarok Észak-Erdélybe, és Észak-Erdélyből, - főképpen katonai, illetve munkaszolgálat elől - hasonló arányban menekültek a románok Dél-Erdélybe.

Az a reviziós jelszó, majd politika, amellyel a magyarságot hosszu éveken át a Horthy-rendszer alatt megtévesztették, s az országos demokratikus és szociális bajokra mint

egyedüli gyógyszert ajánlottak, és amelyet a harmincas évek közepén a kormányzat is hivatalos programmá tett, tehát már az indulásnál megbukott, mert a revizió és Erdély viszonya sulyos és szövevényes, bonyolult kérdés. Azzá tette s teszi ma is a kérdést Erdély sajátos fejlődése, multja és jelene. Mig ugyanis a revizió különböző vonatkozásaiban legtöbbször csak két szembenálló érdek vivja a maga érvényesülési küzdelmét, addig Erdéllyel kapcsolatban - mint Asztalos Miklós még 1933-ban megjelent tanulmányában helyesen megállapitja - három ilyen érdekkel kell számolni. Az egyik az egyetemes magyarság, vagy helyesebben a történelmi Magyarország érdeke, a másik az ezzel szöges ellentétben álló román, vagy helyesebben nagyromán érdek. A kettő között pedig ott áll, mintegy kiengesztelésül, azonban mindkettő közömbösitésére, a helyi sajátos erdélyi érdekek elgondolása, az erdélyi monroe-elv érvényesülési törekvése.

Tehát a revizióval, amelyet évtizedes, sőt még korábbi bajainkra s azok leplezésére mint egyedüli gyógyszert, jelszót hangoztattak, hirdettek és követeltek, a megdöbbentő problémák tömege jelentkezett, mert magára a revizióra és a kapcsolatos problémákra sem Erdélyt, sem pedig Felvidéket és Délvidéket illetőleg sehogy sem voltunk felkészülve, s nem számoltunk a realitásokkal és a nemzetközi viszonyokkal. A kormányzat s a nagy dobra vert propaganda csodákat várt ugy kormányzati, közigazgatási, mint gazdasági tekintetben, s éppen ezért elavult, lomtárba való formák között csak egyszerüen visszacsatolt, s a kormányzat pedig - bár több irányból jóval korábban is jezéseket kapott- nem vette figyelembe Erdélynek s ugyanügy a Felvidéknek és a déli részeknek sajátos helyzetét, szerepét, s tanulságos kilencszázéves történetét.

Az események pedig - most már egy másik világháboru vészjelzései között - gyorsan peregtek.

1944 augusztusában jött Romániának a háboruból való kiugrása; a román fegyverszüneti egyezmény a második bécsi

döntést - a jól ismert események sorozatában - már semmisnek nyilvánitotta és Romániát de jure visszahelyezte Erdély birtokába azzal a kikötéssel, hogy a békeszerződésre tartozik annak eldöntése, hogy Erdély egészben vagy csak nagyobb részében kerül-e Románia jogara alá.

A szovjet-román reguláris csapatok mögött felvonuló "önkéntes gárdák" azonban olyan atrocitásokra ragadtatták magukat a védtelen magyar lakossággal szemben, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1944. október 14-én elrendelte a román közigazgatás visszavonását Észak-Erdélyből. Emiatt ténylegbes birtokbahelyezése 1945. március 13-ig váratott magára.

A második világháboru annyi viszontagsága után - mint Szenczei László könyvében irja - kies oázisként emlékszünk arra a néhány hónapra, amely 1944. október 14. és 1945.március 13-a között a sokat szenvedett Észak-Erdélynek jutott. Ez kitörölhetetlen emléket hagyott mindazoknak a lelkében, akik tul a nacionalizmuson és faji gyülölködésen, a népek megékéléséért sóvárogtak.

Észak-Erdély - irja többek között - egymásapásra szabad lett, és habozás nélkül munkához fogott. A demokratikus magyar és román pártok koalicióba léptek egymással, és együttes erővel községi, városi és megyei hatóságokat szerveztek, majd egy Központi Tanácsadó Testületet és egy Központi Végrehajtó Bizottságot, amelyek a hiányzó központi hatalmat képviselték, Megbizható népi elemekből, nezetiségi paritás alapján ujjászervezték a csendőrséget és a rendőrséget, biztositották mindkét nemzetiség nyelvének használatát a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, a párhuzamos magyar-román tankerületi főigazgatóságot, valamint magyar és román tudományegyetemek felállitásával megvetették a két nemzet kulturális autonomiáját az alapjait, földreformtervezetet dolgoztak ki stb./Szenczei L.: A magyar-román kérdés, Officina, 166.és köv.lapok/.

És mindezekhez még meg kell emlitenünk, hogy Sztálin Észak-Erdély visszakebelezéséhez azzal a kifejezett feltétellel járult hozzá, hogy az uj román kormány biztosi-

fogja az érdélyi magyarság teljes egyenjoguságát. Maga Groza román miniszterelnök is több izben ünnepélyesen kijelentette, hogy a két északerdélyi nép együttmüködésével helyreállitott népi közigazgatást a bekebelezés nem fogja csorbitani /Szenczei L. i.m. 168. lap/.

Groza Péter minden jóakarata ellenére a mult évtizedes árnyai és szorongásai azonban ma sem enyhülő lidércnyomásként nehezednek a több mint kétmilliót meghaladó magyar nép életére.

A Groza-kormány jóakaratu erőfeszitései jórészt eredménytelenek maradtak, illetve megbuktak a bukaresti soviniszta politika ármánykodásai között, amelyek terrorban és huncutságokban még ma is messze tulhaladják azt a magyar politikát, amely 1848-ban, a román ókirályságbeli parasztok felszabaditását hosszu évtizedekkel megelőzve, az egész erdélyi románságot felszabaditotta a jobbágy sorból, 1867 után pedig semmivel sem akadályozta az erdélyi román parasztság gazdasági terjeszkedését és gyarapodását.

És 1948-ban, amikor Magyarország ügye ismét a békekonferencia elé került, a háboruban felszakadt gyülölet, valamint a diplomáciai mesterkedés és megtévesztés ismét a trianoni határokat kényszeritette Magyarországra azzal a Romániával szemben, ahol a román fasiszták faji gyülöletből legalább félmillió embert mészároltak le, katonailag és gazdaságilag teljesen kiszolgálták a németeket, hogy azután a háboru utolsó szakaszában szembefordulva a németekkel, átálltak a Vörös hadsereg oldalára, s ezzel megnyitották az utat Belgrád, Szófia, Budapest és Bécs felé.

A párizsi magyar békeszerződés /1948/ tehát ugyanolyan ránk és Erdélyre erőszakolt és kényszeritett szerződés, mint a trianoni szerződés volt. A magyarság millióit szakitotta ismét le, s dobta oda kis népek soviniszta vágyainak, megcsufolta nemcsak az Atlanti Carthában /1941. augusztus 11./ vállalt kötelezettségeket, amikor is az érdekelt nagyhatalmak ünnepélyesen kijelentették, hogy "nem kivánnak semmi olyan változást, ami nem egyezik meg az érdekelt népek

szabadon kifejezett kivánságával", de megsértették az alapvető emberi jogokat, s ezzel együtt a fennen hirdetett "népek önrendelkezési jogát" is.x

Erdélyt és annak népeit - fittyet hányva több mint ezeréves és tanulságos történelmére - ismét elmulasztották megkérdezni, mint Trianon előtt! Magyarországot ugyan meghallgatták, de ismét az alaptalan gyülölet, a megtévesztés és a hazugság győzött.

Láthatjuk tehát, hogy az erdélyi kérdés nemcsak nemzetközileg nincs megnyugtatólag és véglegesen rendezve, de nemzetiségi vonatkozásban sincs megoldva, mert a jelenlegi helyzet ellenére a Román Szocialista Köztársaság alkotmányának /1952./ rendelkezéseire s kormányzatának a multhoz képest valóban haladó, szociális és kulturális, de nacionalista szemléletü intézkedéseire, nem biztositja az ottlakó népeknek azokat a szabadságjogokat, amelyekhez az erdélyi népeknek és embereknek - már a multra és a hagyományokra, valamint az Egyesült Nemzetek Emberi Jogok Deklarációjában /1948.dec. 1o/ kijelentettekre és tekintettel - minden körülmények között joguk van.

Rá kell mutatnunk azonban még arra is, hogy a Szövetséges Hatalmak és Románia között 1947-ben kötött békeszerződés második része /politikai klauzulák/ igy rendelkezik:

1. "Románia minden szükséges intézkedést megtesz, hogy a joghatósága alá tartozó minden személynek biztositsa fajra, nemre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül az emberi jogoknak és alapvető szabadságjogoknak élvezetét, beleértve a gondolatkifejezésének szabadságát, a sajtónak és a publikációknak szabadságát, s a kulturának szabadságát, a véleménynyilvánitásnak és egyesülésnek szabadságát."

2. Románia kötelezi magát ezenkivül, hogy a Romániában érvényes törvények nem foglalnak magukban, akár szövegükben, akár alkalmazásuk módozataiban, semmi közvetlen vagy közvetett megkülönböztetést /diszkrimináció/ román állampolgárok között faji, nemi, nyelvi vagy vallási tekintetben, ami az alattvalók személyét, javait, érdekeit, hivatásos vagy pénz-

ügyi kereskedelmi tevékenységét, személyi állományát, politikai vagy polgári jogait, valamint minden más javát illeti."

Az 1952.évi román alkotmány 82.§-a pedig különös jelentőségü nemcsak azért, mert hivatkozik a békeszerződésre, de azért is, mert nem mindenben egyezik a legtöbb népi demokratikus állam alkotmányával. Főképpen nyelvhasználati jogokról rendelkezik a 17.§.-ában, azt is kimondja, hogy az államnak kötelessége a nemzeti kisebbségek és különösen kulturájuk védelme, melynek tartalmában szocialistának, formájában nemzetinek kell lennie. Ugyanez a szakasz kimondja, hogy a román állam egységes, független és szuverén, s igy már eleve kizárja a föderációnak minden formáját, amelyeket a Szovjetunió vagy pl. az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya tartalmaz.

Az a tény, hogy az alkotmány a kisebbségek jogait a kulturális területre szoritja, s azokat csak üldözések ellen védelmezi, semmi haladást nem jelent a két világháboru közötti állapothoz képest, mert adminisztrativ eszközkkel, pl. tartományi, vagy megyei uj beosztással átcsoportositják a magyar népességet, ugy hogy egyes kerületekben és városokban a multban többségben volt magyarságot kisebbségi szintre szoritják le, vagyis széttöredezik.

Erre számtalan, példát találhatunk, de itt csak egyet említünk a sok közül:

Az 1952.évi alkotmány 19 és 2o.§-aival létrehozta az Autonom Magyar Tartomány-t Marosvásárhely székhellyel. 1956. évben ennek a tartománynak a lakossága 77,3 %-a magyar volt, s csak 2o,1 %-a volt román, o,4 %-a német, 1,5 %-a cigány, o,4 %-a zsidó. 196o-ban egy kormányrendelet módositotta ennek a tartománynak határait, s a magyarok lakta déli részt a brassói /volt Stalin/ tartományhoz, a dél-nyugati részt pedig a románlakta területeket csatolták a már "Maros-Magyar Autonom Tartomány"-hoz ugy, hogy ezzel az autonom tartomány magyarságát kb. 82.ooo-el csökkentették, a kb. 131.ooo-rel pedig növelték a románok számát a valamivel több mint 5oo.ooo főnyi lakosság tekintetében. Pár éve ezt a konstrukciót is

megváltoztatták, 8 megyékre osztották ujból Erdélyt, igy a Székelyföldet és Hargita, Kovászna stb. megyékre, amelyeknek demográfiai kihatását még nem ismerjük.
Ez az operáció folytatódik még szembentünőbben az un. "iparositási kampány" jelszava alatt, amit három erdélyi utam alatt magas is tapasztaltam /a negyedik utramra 1974-ben már nem engedtek, de egy külön vonaton a biharpüspöki határállomásról visszaforditottak /lásd részletesen az Első Könyv von. fejezetét/. Nem más ez, mint a lakosság un. átlelepitése, ami a magyarok "liquidációjá-nak legradikálisabb eszköze. Ezt különböző módszerekkel hajtják végre, legtöbbször hatalmas üzemeket létesitenek a magyarlakta területeken, de ott sem magyar, sem székely nem talál munkát, sem pedig az ezekkel kapcsolatos lakótelepeken lakást.

A csonkamagyarsággal határos területek körzetében, amelyeknek lakossága nagy többségében magyar /Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyvárad, Nagyszalonta, Arad stb./ az iparositási százalék a legmagasabb az országban. Egy szocialista gazdasági rendszerben az iparositás nemcsak a városit un. proletárság növekedését jelenti, de egy hatalmas ipari bürokrácia megteremtését is, amelynek folyamán Besszarábiából menekült, vagy a régi Romániából oda irányitott vagy az erdélyi havasokból leköltözködő román nemzetiségü tisztviselő, állami közigazgatási káder, munkás stb. tölti fel a Magyarországgal határos területeket s igy számos az a fiatalmagyar, aki a Régi Románia területére, sőt a Duna-deltában, vagy Dobrudzsában kéénytelen munkát keresni, vagy állást /tanár, tanitó, orvos, mérnök stb./ vállalni. Ma már ezeknek a szétszoródott magyaroknak a számát 800.000-re teszik.

Ennek következménye az, hogy főképpen a városokban megbomlik a hagyományos nemzetiségi arányszám s az évszázadokon át tiszta, vagy többségi magyar városokban /Csikszereda, Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy, Arad stb./ is a románság kerül, vagy már került is többségbe.

Tehát a valóságban egy diszkrimináció, azaz megkülönböztetés folyik a törvények és az adminisztrációs intézkedések leple alatt, a ugyanezt szolgálják azok az intézkedések is, amelyek - éppen a magyarság kulturájának gyengitése céljából - a magyar róm.katólikus, református stb. egyházakat megfosztották ősi iskoláitól, ami azt is jelentette, hogy megsemmisitik tömegesen az évszázados nyilvános vagy magán magyar levéltárakat és könyvtárakat.

1958-ig még virágzott egy teljes magyar nyelvü oktatás alsó fokból egyetemi szintig. Azóta a helyzet változott. A közép- és felsőoktatásban a paralell osztályok rendszerét vezették be a legtöbb helyen, vagyis magyar és román osztályokat létesitettek, magyar és román tanerőkkel, majd 1958-ban a kolozsvári Bolyai egyetemet egyesitették a kolozsvári Babes egyetemmel, ami azt jelenti, hogy a magyar kulturának gyökereit pusztitják el és a vlóságban diszkriminációban részesitik azt a magyarságot, amelynek intézményei és kulturája évszázadokban gyökerezik, pedig ezt a kulturát román, gótikus, reneszánsz és barokk emlékmüvek, várak, vártemplomok, kastélyok stb. ma is hirdetik.

A besszarábiai menekültek letelepitési akciója is hasonló célokat szolgál Erdélyben s a magyarság számának és sulyának csökkenését, elnemezetlenitését szolgálja és bizonyitéka annak, hogy az erdélyi ezeréves magyarság az un. "láthatatlan" diszkriminációs eljárásnak az áldozata.

Mindezekkel különben a külföldi irodalomm és számos sajtócikk is már esztendők óta behatóan foglalkozik. Elég ha e tekintetben a Nemzetközi Jogász Bizottság 1963. decmmber 17.számu Bulletin-jére hivatkozunk, amely "La question des minorités hongroises en Roumanie" cim alatt részletesen foglalkozik ezzel a sulyos, lehet mondani nemzetirtó problémával, valamint az Union Federaliste des Communautés Ethniques Europeennes /U.F.C.E/ 14-ik kongresszusának és központi bizottságának 1964. november 2-án Maurer román miniszterelnökhöz intézett beadványát, nem emlitve azt a számtalan cikket, amely ebben a tekintetben a világsajtóban megjelent.

Folytatása 242/a-lapon

Ezek mind azt mutatják, hogy Erdélyben és Erdéllyel kapcsolatban súlyos problémák voltak, és ma is vannak. Ezek előtt nem lehet szemethunyni, s azokat elhallgatni, de a béke, a biztonság és az alapvető emberi jogok tiszteletbentartása érdekében foglalkozni kell mindezekkel.

- Azt azonban ki kell itt is emelnünk, hogy a Kárpát-medencében az un. ezeréves magyar uralom alatt és főképpen a számított 1848-1919 közötti időszakban Magyarország nemzetiségei /románok, szlovákok, németek, ruténok, horvátok, szerbek stb./ anyagiakban és személyi szabadságban semmi különösebb hátrányt nem szenvedtek. Földjeiket nem bántották, ipart és kereskedelmet szabadon üzhettek, közhivatalt nyelvtudás esetén viselhettek, egyházaik megkülönböztetés nélkül kapták az állami támogatást, jöhettek dolgozni az Alföldre és az ország minden részébe stb. csak egy téves, és a XIX.században felkavart nemzeti és osztály-szemléletet s főképpen pedig az idegenből ugyanakkor átültetett, de meg nem értett kormányzati rendszer /angol parlamentarizmus/ hibás értelmezése és gyakorlata miatt autonómiát nem kaphattak, ilyetőleg a századok óta meglévőket pedig elveszteték.

Mi, ha hibát is követtünk el ebben a tekintetben, de úgy mondhatjuk - lábujjhegyen jártunk Erdélyben és a Felvidéken ahhoz képest,amit az új hódítók az ott maradt és meg nem kérdezett 6 milliós ezeréves magyarság tekintetében végeztek.

B. Az erdélyi kérdés ésszerű megoldást követell

Erdély - mint a korábbiakban láthattuk - lakóinak megkérdezése nélkül alkalmazott erőszaknak áldozata és nem az ott lakó népek együttélésének békés hazája. Az erdélyi kérdés éppen ezért ma sincs tartósan megoldva. Nincs sem nemzetközi, sem pedig nemzetiségi vonatkozásban, amit sulyosbit az a körülmény, hogy a nemzetközi élet a valóságban nem stabil, minden mozgásban és cseppfolyós állapotban van.

Erdéllyel és annak jövőjével, valamint problémáival tehát nekünk is foglalkozni és a kibontakozást keresni kell, ugyanugy, mint pl. az afrikai vagy ázsiai problémákkal, amelyekből ma hamar nemzetközi ügyet csinálnak, nem hagyni, hogy Erdély tartósan a nagyhatalmi politika labdája és az egyoldalu nacionalista szemlélet áldozata maradjon.

Ez kötelessége minden magyar embernek és kormányzatnak, mégpedig ugy, hogy erre való törekvésében a jog és erkölcs utjáról soha egy pillanatra se térjen le, a nemzetközi vonatkozásban pedig minden eszközt igénybe vegyen avégből, hogy a Románia határai közé szakadt több mint kétmillió magyar emberi és nemzeti k létét biztositsa, ezzel az erdélyi kérdést megoldását keresse és szorgalmazza.

Ez különben nemcsak magyar, de európai érdek is, mert Erdély nemcsak magyar, vagy román probléma, de ugyré európai probléma is, tehát nemzetközileg is meg kell vizsgálni.

Mi a kibontakozást - figyelembe véve az ezredév és a közelmult történetét, valamint a nemzetközi erőviszonyokat - egy önálló Erdélyben látjuk, amely saját országgyülésével és kormányával, valamint különleges viszonyainak megfelelő sajátos berendezéseivel épithetí nemzetetnek /magyar, székely, szász és román/ életét, s Magyarországgal és Romániával mint természetes életterével, államközi, közdogi, gazdasági kapcsolatokkal áll őrt a Gondviselés által kijelölt őrhelyén, hogy lehetővé tegye népeinek azt a feladatát, amelyet a történelem évszázadain keresztül ezek a népek hivatva voltak, a jövőben pedig hivatva lesznek betölteni.

Ezt javasoltam különben 1939-ben Imrédy Béla és 1940-ben Teleky Pál miniszterelnököknek a tőlem bekért és korábban ismertetett előterjesztéseimben.

Erdélyt megosztani, megcsonkitani nagyobb bajok és sérelmek nélkül nem lehet. Átlós megoldások, részautonómiák, etnikai egyensuly elméletek, "lord-vonalak" stb. nem megoldások, mert Erdély a Kárpátok ölelő koszorujában a magyar

Alföldhöz geográfiailag, vizrajzilag, gazdaságilag kapcsolódó egész, amelyet a história történései, és a fenti körülmények Magyarország felé is taszitanak, de a szorosokon át Moldva és Muntinea felé is nyitott kapcsolatai és érintkezései voltak és vannak. Ez a föld csak hidat képezhet a magyarok és a románok között, de egyiknek sem lehet kizárólagos birtoka, és a nacionalista harcok martaléka. A problémák megoldására, ha annak ideje előbb vagy utóbb eljön, nem kell uj intézményeket, rendszereket kitalálni és felállitani Vissza kell lapozni és nézni a gazdag és röviden ismeretett multba, s onnan meritani. Nem angol, nem a szovjet stb. kormányzati, közigazgatási és gazdasági rendszer legyen itt kizárólag a példa, de a speciális viszonyoknak megfelelő, a mult történetében gyökerező intézmények /vajdaság, fejedelemség, kormányzóság/ figyelembevételével kell Erdélyt megszervezni, mert nem egy nép, de négy nemzet szükségleteinek kielégitéséről, összehangolásáról és békés munkájáról, a Kárpát-medence és körülötte elterülő világba való beilleszkedéséről van szó.

A magyarság és a románság egyaránt sajnos még mindig a nemzetállami felfogásnak megfelelően egy államtestben akarja egyesiteni, illetve megtartani a maga teljes népi egészét. Erdélyben pedig kialakulóban volt és lappang, forr ma is egy megalkuvási hajlandóság, amely a "kibogozhatatlan nemzetiségi keveredés természetének megfelelően egy keleti Svájc megvalósulásában látja az egyedüli lehetőséget arra, hogy Erdély népei egyaránt fejlődhessenek. Az erdélyiek jónéhánya ugyanis békés sziget és választófal szeretne lenni az erdélyi szétbogozhatatlan, az összekeveredettség folytán egymással végzetes érdekellentétbe került magyarság és románság között, mert csak a magyarság és románság kölcsönös kiegnesztelődése biztosithatja Erdély magyarsága és romániája között is a lelkek pacifikálódását."

Tehát Erdélynek függetlenséget kell adni, s ez esetben kivánatos lenne a Kárpát-medence életterébe is megfelelő közjogi intézkedésekkel bekötni. A történelem tanitása szerint ez az egyetlen lehető erdélyi életforma. Függetlenség esetén a két, illetőleg három egymásra utalt állam viszonyát államközi szerződésnek kell szabályozni, s ott rendezni egy tartós és gyümölcsöző együttmüködés kereteit. Bár a történelmi Erdély területe csak a Királyhágón tuli rész, mégis arra való tekintettel, hogy az un. Partium hosszu évszázadokon át oda tartozott, s az erdélyi magyarság megerősitését is szolgálta, és hogy az itt élő népek több mint negyven évig együtt éltek már közös sorsban, s egymás nyelvét, életmódját többé-kevésbé ismerik és tisztelik, egymás törekvéseit jöbban megértik, problémáikat pedig könnyebben megoldják, mint távoli centrumokból, éppen ezekre tekintettel kivánatos és célszerü lenne, hogy ez a terület lehetőleg egybeessék a trianoni határral, bár ha a határral etnikai és más vonatkozásban sohasem értettünk egyet, ha Bukarest is hajlandó az erdélyi népek békés élete és az autópai egyensuly, valamint biztonság érdekében a magyar és román együttmökédés alapját képező és ésszerü áldozatot hozni.

Az erdélyi öncéluság érzése, amely Erdély népei számára már egy izben több századon át politikai életformát jelentett, még 1919-ben Gyárfás Elemér egy a nagyszebeni Kormányzótanács elnökéhez benyujtott memorandumban jutott kifejezésre.

Ebben rámutat arra, hogy van egy eszköz, amellyel meg lehet előzni Erdély összes kulturális és gazdasági kincseinek elpusztulását. "Ez pedig: az erdélyi magyarsággal kötendő igazságos és méltányos béke a wilsoni elvek s a történelmi Erdély alkotmányrendszerének alapján. Igaz, hogy a két népfaj ideológiáját ma egy világ választja el. Igaz, hogy Nagy-Románia ideálja és Magyarország területi integritásának elve tüz és viz, ma engedztelhetetlen ellenségként állnak egymással szemben.

Végeredményben azonban mindkét ideál csak távolabbi végcélja a két erdélyi népfajnak, s sokkal közelebb állanak mindkettőjük lelkéhez azok az értékek, "saját tüzhelye, kulturája, vallása, szociális rendje és kis vagyonkája," amelyek most mind közvetlen veszedelemben forognak... Hitem szerint - mint Gyárfás mondja - a Román Kormányzótanács és az erdélyi magyarság között meg lehetne teremteni ezt a méltányos, igazságos, maradandó békét és egyetértést..... amelyet mindegyikük a magáénak vall és érez.... s hajlandó ezt minden külső erkölcsi vagy fizikai támadással szemben megvédelmezni."

Ezek alapján dolgozta ki Gyárfás a benyujtott 12 pontból álló megállapodás-tervezetét, amelynek ő "Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei" cimet adta, s itt már a szervezési probémákat taglalja.

Az általános kulturális autonómián tulmenő önálló Erdély gondolata nem Gyárfás ötlete volt. A magyar és román fajnak egymásrautaltságát hirdette már ifj. Wesselényi Miklós is, aki ebben a két testvértelen nemzetben látta a szláv és a germán malomkő közé szorult egy sors elé néző nemzettestvért. Asztalos Miklós aki munkáival a transsylvanizmus történeti alapjaira többször rámutatott, s utána egy egész sor román és magyar iró tör lándzsát a magyar és román kiegyezés és megbékélés mellett. És ma egyes jelek arra kiegyezés és megbékélés mellett. És ma egyes jelek arra mutatnak, hogy a magyarság és a románság erdélyi részében megvannak azok a lelki csirák, amelyekből még kisarjadhat a "megértés békefája". Ezt csak elősegitheti minden olyan magyar politika, amely a nemzet misszióját látja abban, hogy egész Közép-Európa számára"példát mutasson a kevert faju társadalmak belső békéjének az igények maximális kielégitésével járó megteremtésére." s ez egyben azt a kötelezettséget is jelenti, hogy a közéletünket és az ezzel járó erkölcsi erőket magasra kell emelnünk, gazdasági életünket pedig meg kell erősitenünk.

Erdély nemzetiségi terület. Az ott élő népek vagy megtalálják az együttélés formáját, és ha ezt lehetővé tesszük részükre, azt meg is fogják találni, vagy azegyiket-másikat ki kell telepiteni, és igy a természeti adottságokon magyar vagy román részről erőszakot kell elkövetni.

Ez az utóbbi ut - a mai viszonyok közepette - világfelháborodás és visszaütés nélkül elképzelhetetlne.

Erdély földjén ezer esztendő alatt egyik nép és egyik kultura sem tudta és nem is akarta a másikat a maga képére átformálni. Külső erők néha megpróbálták ezt nagy áldozattal, de kicsi eredménnyel és végső siker nélkül. Elbenben az ott együttélő népeknek és kulturáknak állandó és soha egészen meg nem szünő törekvése volt, mégpedig tudatlanul, hogy olyan jellegzetességeket vegyen magára, amelyek az ott lakó népeket és virágzó kulturákat erdélyivé tegyék, Más nép az erdélyi magyar és székely, mint a magyarországi; más a királyföldi szász, mint a németországi német, és más az erdélyi román, mint az ókirályságbeli; fizikumban is más, de mentalitásban éppen az. És ha megmaradt a román románnak, a szász németnek, a magyar és székely magyarnak, de egymástól való különbözőségük mellett jellemzi őket és minden kultuárális megnyilatkozásukat az a közösség is, amelyet - - mint Kós Károly mondja - azó örök természeti adottságokon kivül a közös sors, az élettel való közös küzdelmek közös formái determináltak.

Ez a speciális erdélyi psziché, amelyet nekünk magyaroknak széles e hazában ápolni és minden külső támadástól meg kell védeni.

A história bizonysága szerint Erdély azoké a népeké volt, akik ezt a földet, ezt a sorsot és ezt a psziché vállalták, és arra ügyeltek, és azoké lesz ajövőben is, akik azt a jövőben is vállalni fogják s arra ügyelnek.

Erdély sorsa akkor volt a legboldogabb, kulturája akkor virágzott ki leggazdagabban, amikor népei egy akarással vállalták a külön erdélyi sorsot, s épitették azt külön erdélyi eszükkel.

Ezt nekünk, ha a helyes magyar, illetőleg a Kárpát-Duna medencei politika utján akarunk és tudunk járni, figyelembe kell venni, s aszerint, annak megfelelően, lelkileg is felkészülve kell az országépités göröngyös és nem könnnyü utján elindulni.

Ne feledjük el azonban soha, hogy Erdély - legalább is lelkileg - 1848-ban veszett el; és az akkori forrongó, majd forradalmi magyarországi állapotokat és az adott nemzetközi viszonyokat tekintve el is kellett hogy vesszen, mert az Unió kimondásának, illetőleg az évszázados intézmények lerombolásának és a Partium visszacsatolásának az lett a következménye, hogy az ott addig békességben élő és épitő magyar, székely és szász nemzetet, valamint a nemzetté egyenesedő román népet, amely együtt hivatva volt egy keleti Svájcot kiépiteni, a korábbiakban leirt értelmetlenül forrongó magyar politika lelkileg megbántotta, egymással - nemegyszer fegyveresen is- szembeállitotta. Ezt nagymértékben elősegitette az 1848-ban majd pedig 1867-ben ujra bevezetett, de meg nem értett parlamentális kormányzati rendszer, amely most már s hozzá hamis vágányon szaladva, az egész magyarságot állitotta szembe az erdélyi románsággal, ahelyett, hogy a nemzetiségi kérdést Erdélyre lokalizálta volna, ahol az együttélő négy nemzetiség egymást ismeri és könnyebben megérti.

Erdély jövője, európai keleti bástya szerepe így már akkor megingott, és a nagyhatalmak, valamint a szomszédságában felszabaduló és felnövekedő államok /Románia, Szerbia/ pergőtüzbe került.

Amikor Andrássy Gyula a kiegyezési tárgyalások alatt csak azzal nyerte meg az uralkodót az unió részére, hogy az - amit kifejtett - elsősorban a Monarchia érdeke, másodsorban az uralkodóházé, s csak harmadsorban Magyarországé, tévedett és ezzel csak soviniszta magyar szempontokat és osztályérdekeket érvényesitett, mert a Monarchia és az uralkodóház érdeke, amely ott a nagyfejedelem szerepét tötötte be, s egyben Magyarország eminens érdeke is az volt, hogy az Erdélyben élő népek békéje, együttmüködése biztositva legyen, nem pedig

az, hogy harc keletkezett közöttük, amely később nemcsak parlamentáris síkon, de gazdasági, kulturális vonalon, sőt izgatás formájában nemzetközi területen is megindult, s a nemzetközi erőviszonyok változása következtében folytonosan csak fokozódott.

És kellett jönni a mult szociális és demokratikus hibáiból, népellenes politikájából egy második forrongó periódusnak Magyarországon, mégpedig 1918-19-nek, és hozzá egy olyan nemzetközi helyzetben, amikor az Orosz Birodalom a háboru elvesztése és a belső forradalom következtében Brest-Litovszkban velünk már békét kötött, Románia kapitulált, s 1918 tavaszán a bukaresti békeszerződésben örökre lemondott Erdélyről, s igy keletről már semmi veszély sem fegyegetett; az angolokkal és franciákkal pedig megkötöttük a páduai fegyverszünetet, amely az ország területi integritását érintetlenül hagyta, s a nyugatiak is igyekeztek a németekkel is fegyverszünetet kötni, / ez megtörtént Compiegne-ben 1918.november 11-én/, mert féltek egy belső és front-katasztrófától, valamint a német haderő visszafordulásától, ahogy ezt Poincaré, akkori francia köztársasági elnök többször idézett emlékirataiban szépen és nyiltan megirja.

Akkor nálunk államférfinak nevezett nagyságok bejelentik, hogy "elvesztettük a háborut"; "a harcokban megedzett képviselőház feloszlatja önmagát"; majd "nem akarunk katonát látni"; majd "mi a zöld asztalnál megmutatjuk-"; stb. riasztásokat és jelszavakat kiabálva és handa-bandázva, amelynek lázában az akkori magyar kormányzat, ugyanugy, mint a korábbi kormányosorozat, védtelenül hagyta a Kárpát-medence népeit, s igy Erdélyt is, és engedte elveszni Erdély nemzeteit; sőt forrongó állapotában elősegitette a megszállást, a gyulafehérvári határozat megszünetését, s mindazt, ami azután következett.

És ezen "azután következettek" között szerepelt a székelyek felé is- nem is egy - kisebb-nagyobb "botlás".

Folytatása 249/a - lapon

9 - mint láthattuk -

Az egyiket Passuth László a "Kutatóárok" című és 1966-ban megjelent munkájában például igy irja le:

"1918 december 16-án került sor Kolozsváron a városházi nagygyülésre, amelyen mint gyorsiró részt vehettem. A közgyülési terem sarkában huzódtam meg, jegyeztem. Évekig megvoltak a sztenogramok; ma ritka kordokumentáció lenne. Részt vett ezen az ülésen a Pestről érkezett Fényes László, akkor - ugy tudom - államtitkár, a nemzetőrségek kormánybiztosa, s a szociáldemokrata párt megbizásából Rónai Zoltán. Jelen voltak a Székely Nemzeti Tanács megbizottai is. A gyülést azért hivták egybe, mert megérkezett a román parancsnoknak az üzenete: a legrövidebb időn belül átveszik Kolozsvárt; ragaszkodnak a fegyveres erők kivonásához, s a közrend teljes biztositásához. Először hallottam Fényes Lászlót: rekedt hangu, szenvedélyes ember volt. Aki akkor jött visszaa demarkációs vonalról." /Passuth nem mondja el, hogy Fényes László mit mondott/.

Majd Rónai Zoltán és Vincze Sándor a Munkásbiztositó igazgatója, az Erdélyi Nemzeti Tanács alelnöke emelkedett szólásra.

"Elvi deklarációval kezdte: "Nekünk, szocialistáknak, politikai ideálunk egy egész Európára kiterjedő tanácsköztársaság." Ezekre a szavakra pontosan emlékszem. Ebben a pillanatban fülsiketitő zaj tör ki. Egy hang süvitette: "Menjünk innen székelyek," csapkodás, kiabálás közt kivonulnak a székely delegátusok."

"Két nap mulva került sor a székely hadosztály csapatainak éjszakai kivonulására,. Utánuk reggelre légüres tér maradt: nyolcvan rendőr, husz csendőr és száz fegyveres nemzetőr - ez volt hadereje december 2o-án a Főkormánybiztosságnak." /Ennek az élén állott Ápáthy István professzor, az Erdélyi Nemzeti Tanács elnöke/.

"Neculcea román tábornok üzenete: hozzájárul nyolcvan-nyolc rendőrhöz, tizennyolc csendőrhöz és ötven fegyveres nemzetőrhöz. Vegyes járőrök tartsák fenn további intézkedésig a rendet. December 24-én érkeznek a román csapatok Kolozsvárra. 21-én délután a New Yorkban teadélután. A szinház játszik, heti müsorán: János Vitéz /karácson délutánra/,

Folytatás a - 249/b - lapon

Biró Lajos Hotel Imperial-ja, Csárdáskirálynő, Trubadur, Faluressza."

---------- Karácsony vigiliáján .....nem tudom, a vezetők közül ki ül ebben az órában szobájában. Itt vannak vagy elmentek Apahidára, Haller polgármesterrel, hogy ott legyenek, amikor a Civitas első polgára átadja a város kulcsát."

A nem ismert trombitaszót egy félóra mulva hallottuk meg. A Fő tér felé lovascsapat közelitett. Lándzsások voltak, előörsként érkeztek a karácsony délelőtti városba, amelynek utcáin nem volt járókelő. Szél volt, eső esett."....

"Este anyám gyertyát gyujt egy fenyőág tettején."

Ennyit Passuth irásaiból. 2

Egy másik esetet munkám első kötetében én irtam le, mint személes élményt. Ebben a későbbi Szatmárnémetibe érkező Károlyi Mihály köztársasági elnök és kisérete szerepel, akik azért jöttek, hogy fegyvert és municiót követelő székely csapatokat lecsillapitsák.

Kolozsváron a székelyek még hangoskodtak, Szatmárnémetiben azonban már némán, ősi földjükre és otthonukra gondolva hallgattak, amikor Bokányi Dezső, közvetlenül a köztársasági elnök beszéde után, feléjük harsogta: "Lázitani jöttem az urak ellen; lázitani jöttem a papok ellen", de fegyverről és municióról, betolakodókról....nem beszélt.

Ezután - mint olvashattuk - jött Demecser. A frontokat járt székely csapatok zöme /4o ooo ember/ - fegyverben, de megfelelő lőszer és segitség hiányában - kapitulált. Az un. székely hadosztály fegyverletétele temetés volt, nagy temetés! Kevesen vették észre, kevesen is gyászolták a nagy halottatt a réi integer Magyarországot.

Mindezért igazán nem volt érdemes 1848/49-ben az uniót kimondani, annyit tüzelni, majd sulyos harcokban annyi áldozatot hozni, s ugyanezt megismételni 1867 után is, hogy ezután, most már komoly harcok nélkül otthagyjuk azt az Erdélyt védelem és fegyver nélkül egy másik legyőzött s most már majdnem fegyvertelen hóditónak, amely a könnyü és hihetetlen hóditás után ugyancsak nem értette meg a talán még ma sem érti meg Erdély és az ott lakó népek feladatát és

Folytatás a - 249/c. - lap

hivatását.

Talán nem lesz érdektelen itt is idézni annak a párbeszédnek egy részét, amely Take Jonesen elbeszélése szerint a millenáris kiállitás idején zajlott le a budavári miniszterelnöki palotában közte és Bánffy Dezső miniszterelnök között. Take Jonesen - többek között - kijelentette, hogy "Bánffy fel akarja falni Erdélyben az összes románokat", amire Bánffy igy válaszolt: "Oui, je le veux" /Igen, ezt akarom/, - de sugva hozzátette: "mais je ne peux pas" /de nem tudom/. Majd később Bánffy megjegyezte: "Ön el akarja Erdélyt tőlünk venni?" - amire Take Jonsen kijelentette: "Oui, je le veux" /Igen, ezt akarom/, és suttogva hozzátette: "mais je ne peux pas" /de nem tudom/. /Lásd Balkányi Kálmán: "Xrcok, harcok, kudarcok" cimü munkáját, Budapest, 1930/

És mintha ma is ez kisértene, de megforditott keretekben, és még felelős szókimondás nélkül. Az egyik oldalon""fölfalni az erdélyi magyarságot", a másik oldalon: "visszaszerezni az ezeréves Erdélyt" gondoalata hömpölyög hol itt, holott.

Még mindig kevesen látják a reális, becsületes utat és a józan megoldást!

Igy Erdély több mint száz év óta, a helytelen magyar és román politika miatt, nem tudja betölteni sem a Kárpát-medencei sem európai hivatását.

Tehát őszintén bevallva , - meggyónva büneinket az ott élő magyarsággal és nemzetiségekkel szemben, az legyen egyik főfeleadatunk, hogy segitsük visszavezetni Erdélyt és népeit egy függetlenségi, Európa által garantált, semlegesitett stádiumba, amely az ott élő négy nemzet együttmüködésén nyugszik s annak keretei között dolgozik, s éppen a Kárpát-Duna-medence egységére és jelentőségére figyelemmel, csak szorosabb kapcsolatokba léphet Magyarországgal és Romániával, s egyben hidat vehet, hidat képezhet Magyarország és Románia között ugy a két ország, mint az európai egyensuly, biztonság és a béke érdekében. Ezt nagyban megkönyitheti az a körülmény, hogy mind Magyarország, mind Románia szocialista ország, s a két országot

Folytatás a - 249/1 - lapon

újabb 2o éves barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyujtási szerződés fűzi össze, amint azt Erdélyt illetőleg is a könyv 1. első fejezetében már részletesen körvonalaztuk.

"A politikai élet boszorkánykonyhájának minden bűzös retortája untig retyoghat - irja találóan I. Tóth Zoltán munkájában - e jövendő körülhetetlenül a multat, a természetes fejlődés és a természeti törvények szerint ugy fogja tartani azután is a népeket. Mi nem ismerhetjük azt, mint minden képességünket latbavetni azon távoli vagy nem is nagyon távoli, de mindenesetre nemes cél érdekében, hogy a kis, kevert népű Erdély az általános emberiség még nagyon távoli testvériségének előszobája lehessen".

Szerintem - én legalább is igy látom és álmodom - Erdély nem veszett el a Kárpát-Dunamedencei és az európai gondolat, valamint a benne élő népek békés összefogása és élete számára, s nem lehet mértékadó a soviniszta akarások s egyben a nagyhatalmi törekvések: vágyainak, vagy a kisebb nemzetek ünző szétmúnyának.

Éppen ezért ennek a gondolatnak ápolását nemcsak erdélyi, de elsősorban -az adott körülmények között - magyar feladatnak, mégpedig nemes és már - bizonyos türéssel - kilencszáz éves magyar feladatnak vélem és tartom, s oda kiáltom - ha ugyan meghallják szavam:

Ne hagyjuk szenvedni, gyötrődni Erdélyt, és abban a magyarságot és a szűkely nemzetet!

A régi történeti vonalon kell elindulni: ez a független és semlegesitett Erdély utja, amely - én legalább is ugy látom - európai uton is járható, s egyben mátoga a nagyhatalmi törekvések szoritása között élő két nép: a magyar és román nép testvéri összefogásának és együttműködésének, valamint az európai egyensuly és biztonság megvalósitásának.

1 - az isteni kegyelem és gondviselés követhetében -

III. Fejezet.

Az elveszett barát és jó szomszéd: Horvátország

De forditsuk tekintetünket dél felé és vessünk egy rövid pillantást a horvátokra és a szlavonokra is.

Az Ausztriával való kiegyezés után (1867 XII t.c.) Magyarországra az a fontos és nehéz feladat várt, hogy ujonnan szervezze és a dualizmus kereteibe beillessze Horvátországgal való viszonyát is. Az elmult századokban Magyarország és Horvátország a legszorosabb kapcsolatban álltak. Az a hosszu, évszázadokra nyuló történeti korszak, amelynek folyamán a magyarok és horvátok közösen és vállvetve küzdöttek a közös külellenségeik ellen, mindkettőben megerősitette a politikai együvétartozás érzését.

A magyar nép fiai gyakran nagy szerepet játszottak Horvátországban, a horvátok sokszor ontották vérüket Magyarország érdekében. A Zrinyiek és Frangepánok nemzeti hovatartozása, cselekedeteik és politikai irányuk alapján, meg sem állapitható, mert horvát származásuak voltak ugyan és a horvátok saját nemzeti hőseiknek tartják őket, de éppen annyi joggal szerepelnek a magyar szabadsághősök sorában is.

A két nép e mélyreható érdekközössége ellenére azonban Horvátország mindig féltékenyen ügyelt arra, hogy a magyar kormány ne kezelje egyszerüen a magyar vármegyék mintájára és ismerje el a magyar állam külön részeként. A régebbi évszázadok kevéssé szabatos kifejezési módja mellett alig lehet megállapitani, hogy eredetileg milyen terjedelmü volt Horvátország jogi különállása. Általában azonban Horvátország törekvései, hogy Magyarországon belül bizonyos önállóságot tartson meg, párhuzamosak voltak Magyarország ama törekvéseivel, hogy Ausztriába ne olvadjon be teljesen.

Magyarország és Horvátország egymás közötti viszonyának első szabatosabb körülirását 1790-ben kisérelték meg s az akkori megállapodások különbséget tettek egyfelől a közös magyar-horvát és másfelől a külön horvát ügyek között. Az előbbiek a magyar országgyülésbe utaltattak és ezekben a többségi határozatok esetleg a horvát szavazatokkal szemben is döntőek voltak. Viszont a külön horvát ügyekben a horvát szavazatokat illette meg a döntés joga, ugyhogy a horvátok hozzájárulása nélkül ezekben az ügyekben döntés egyáltalában nem jöhetett létre.

A XIX. század első felében, a latin tárgyalási nyelvnek a magyar nyelvvel való felváltása óta, a magyar és a horvát törekvések között ellentétek fejlődnek ki, mert magyar részről a zágrábi tartománygyülés számára a magyar tárgyalási nyelvet akarják a latin helyett előirni és a horvátok végül az uralkodóhoz fordulnak, aki 1832-ben meg is tagadja a magyar országgyülésen a nyelvhasználatra vonatkozólag hozott törvények szentesitését, ugyanugy az 1844-ben hozott törvény szentesitését is, mely Szlavóniában és a tengerparton a magyar nyelv használatát 1850-től kezdve kötelezővé tette.

Az abban az időben keletkezett nemzeti mozgalmak azonban mind jobban eltávolitották egymástól a két népet. Magyarország minden törekvése arra irányult, hogy az országot magyar nemzeti alapon belsőleg ujjá szervezze, Horvátországban pedig az un. illyr-mozgalom indult meg, mely megteremtette a horvát irodalmi nyelvet és a délszlávokat horvát vezetés alatt egy Habsburg-ház alá tartozó önálló királyságban akarta egyesiteni.

Az összeütközések tehát mind sürübbé válnak s a közös történelmi multnak és a mindenkor fennálló egymásrautaltságnak érzete lassan elhomályosult. Ennek következményei az 1848-49-es események során oda vezettek, hogy az akkor hozott magyar törvények már jóformán egyál-

talában nem veszik tekintetbe Horvátország önállóságát, a horvát tartománygyülés pedig a horvát nemzeti törekvésekkel rokonszenvező Jellasich bán befolyására 1848. április 19-én kimondja Horvátországnak Magyarországtól való teljes elszakadását, sőt néhány nappal később horvát csapatokkal átkel a Dráván, amivel a magyar szabadságharc kezdetét veszi.

Az osztrák abszolutizmus és a németesitő szellemben müködő adminisztráció azonban Horvátországot lassan visszavezetik Magyarország felé. Az 1860-i októberi diploma Horvátországnak is megengedi a régi tartománygyülésének ujbóli összehivását és az akkori horvát bánhoz intézett császári leirat a Magyarországgal való kiegyezést mondja a tartománygyülés legfontosabb feladatának. Célja az volt, hogy Horvátország a Magyarországhoz való viszonyát ~~az~~ alapon ~~akarta szabályozni~~, amely ~~a~~ később az osztrák-magyar kiegyezésben Magyarországnak Ausztriához való viszonya ~~nyert~~ szabályozást, mely esetben a dualizmus trializmussá alakult volna át.

1865-ben összeült horvát tartománygyülés még fenntartotta Horvátországnak a trializmusra vonatkozó álláspontját, de az uralkodó felszólitására a két parlamenti deputáció 1866. április 21-én megkezdi tárgyalásait, amelyen a magyarok a Horvátországgal szemben fennálló régi viszonyt akarják visszaállitani, mig Horvátország egészen uj paktumot kiván.

Közben Fiume hovatartozásának kérdése mérgesiti el a magyar-horvát viszonyt. A király 1867-ben feloszlatja a tartománygyülést és október 20-án elrendeli az uj választásokat, abból indulva ki, hogy Magyarország és Horvátország együvétartozása adott tény, amely vita tárgyává nem tehető. A választási eredmény unionista többség, amelynek következménye a két ország deputációinak ujabb tárgyalása és 1868. junius 25-én történt megegyezése. A megállapodásokat a horvát tartománygyülés 1868. szeptem-

ber 24-én, a magyar képviselőház pár nappal később törvényre emeli s az mint 1868. XXX. tc. kerül az Országos Törvénytárba.

Az egyezmény a pragmatica sanctióból kiindulva taxative sorolja fel Magyarország és Horvátország közötti közös ügyeket, melyek főképpen a véderőre, pénzügyekre, hajózásra, iparra, kereskedelemre és állampolgárságra vonatkoznak. A felsorolt közös ügyekre vonatkozó törvényhozási jog a magyar közös országgyülést illeti meg, amelynek képviselőházába a horvát tartománygyülés 4o képviselőt választ, akik közül négyet az osztrák-magyar delegációba is be kell választani. A végrehajtó hatalmat a felsorolt ügyekre vonatkozólag Horvátország területén is a magyar kormány gyakorolja, amely a horvát érdekek képviseletére egy külön horvát miniszterrel egészül ki. Horvátország élén egy, a király által kinevezett bán áll. Az autonóm ügyek /közigazgatás, igazságügy, vallás- és közoktatásügyek, stb./ a horvát kormány /bán és egy-egy osztályfőnök/ által Zágrábban intézendők. A bán is, az osztályfőnökök is a horvát tartománygyülésnek felelősséggel tartoznak. A belső közigazgatásban, a központi hatóságokkal való érintkezésben, sőt a magyar országgyülésen a horvátok a saját nyelvüket használhatják.

A megegyezés nem rendezte a fiumei kérdést, Dalmácia jogi helyzetét és az un. határőrvidék feloszlatásának problémáját, amelyek továbbra is gyujtó- és izgató anyagot képeznek a magyar-horvát viszonyban, s a horvát ellenzéki pártoknak módot nyujtanak arra, hogy komoly munka helyett Fiume és Dalmácia visszacsatolását követeljék.

A horvátok ugyanis továbbra is három részre szakadtan maradtak. Egyikük a Magyar Szent Korona Birodalmához tartozó Horvát-Szlavonországban élt, a másik az osztrák örökös tartományhoz számított Dalmáciában, a harmadik részük pedig az osztrák-magyar közös igazgatás alatt álló Bosznia-Hercegovinában.

[illegible] amél is inkább, mert az 1868 XXX. t.c. 65 §-a kimondja, hogy magyarország Horvát-Szlavonországok területi épségét elismeri s annak kiépítését előmozdítani igyekszik" — emlén is hőveteli [illegible] a magyar mert korona jogán Dalmácia visszacsatolását, hőveteli [illegible] annak Horvátországhoz kapcsolását és visszacsatolás feltételeire V.

A nacionalista horvát ellenzék állandóan sürgette a "hármas királyság" helyreállitását, azaz Horvát-Szlavonországnak Dalmátországgal való egyesitését, hogy ezzel megfelelő egyensuly létesüljön az előre törekvő Szerbiával szemben. Azzal a gondolattal is mind sürübben foglalkoznak, hogy Boszniát és Hercegovinát, ahol tetemes horvát népesség is lakik, Horvátországhoz kell csatolni, nehogy az a szerbek prédájává váljék. A zágrábi diákmozgalmak határozottan szerbellenes irányzatuak voltak s a zágrábi tartománygyülésen a szerbek és horvátok is élesen szembe kerültek egymással.

Ausztria-Magyarország azonban idegenkedett a hozzátartozó horvátok egyesitésétől és igy Bosznia-Hercegovina odacsatolásától. Az egyesitett s a nagy horvát eszméknek megfelelő Horvátország nem volt összeegyeztethető az 1867-ben megteremtett dualizmussal s szükségszerüen maga után vonta volna a dualizmusnak trializmussá való átalakulását.

De olyan nagy államférfiu, aki a horvát problémához bátran hozzá mert volna nyulni, sem Ausztriában, sem Magyarországon nem volt. Pedig Horvátországot méltán mondották Magyarország Achilles-sarkának.

Magyarország 1868-ban megalkudott a horvátokkal, de az akkor létrejött kiegyezést olyan végleges rendezésnek tartotta, amelyhez nem lehetett többé hozzányulni. A horvátok pedig annak tágitását kivánták, s egyszerre két front ellen folytattak harcot: a magyarság ellen, amelytől jogaik tágitását kivánták és a szerbek ellen, akiktől szabadságukat és nemzeti önállóságukat féltették.

A horvát politikát, ugy magyar, mint horvát részről rövidlátás jellemezte. Ezt tovább és nagyban elmérgesitette a koalicios magyar kormány kereskedelemügyi miniszterének: Kossuth Ferencnek 1907. tavaszán a vasuti tisztviselők szolgálati pragmatikájára vonatkozó törvényjavaslata, mely - többek között - azt is kimondotta, hogy a magyar államvasutak szolgálatába csakis olyan egyének vehetők fel,

akik a magyar nyelvet birják.

Mennyi vihart, sőt obstrukciót eredményezett ez a szerencsétlen politika!

És a magyar politika tragédiája vagy ahogy Gratz Gusztáv megállapitja: államférfiaink "imponáló rövidlátása" volt, hogy a politikai vezetés még az 1918. évi idők válságos heteiben és óráiban is kitartott a régi magyar nemzeti eszme mellett, amikor a választójog és a nemzetiségi politika terén fennálló állapotoknak a Wilson-féle elvekkel való összeegyeztethetőségét igyekezett hirdetni és az országgyülésen bizonygatni (Tisza István).

Bár Tisza ~~István~~ a szarajevói asztalcsapkodás után /1918. szeptember/ belátta, hogy mennyire tévesen itélte meg a délszláv mozgalmakat, a horvát kérdésről való álláspontját nem adta fel; még 1918. október végén tartott egyik pártközi értekezleten is azt fejtegette, hogy a horvát kérdést kisebb, a közigazgatás területén nyujtott engedményekkel és egy erélyes bán kinevezésével meg lehet oldani.

A szomoru végeredmény, hogy Tisza István politikájának egyik "legbetegebb pontja", Magyarország un. Achillessarka is leszakadt s Horvátország is annyi évszázados gyümölcsöző együttélés után ~~érett gyümölcsként hullott Bukarest szomszédja: a belgrádi szerb politika karjaiba~~.

Az évszázados kapcsolatok széthullottak, de a ~~közelmult~~ horvát események, amelyek már jugoszláv keretekben zajlottak és zajlanak le, egyben arra is figyelmeztetnek, hogy az eljövendő magyar politikának olyan utakat is kell keresni, mely az évszázados magyar-horvát kapcsolatok feleelevenitésével közelebb hozza egymáshoz ezt a kulturában, gazdasági és politikai érdekekben egymásra utalt két történeti nemzetet, Zágrábot és Budapestet!

Figyelembe véve a Kárpát-medence néprajzi sajátságait és politikai jelentőségét, ~~Magyarország nemzeti ideál szemléletet~~ és az ilyen berendezkedésekre való törekvésekkel

! s jobb lépcsője lehet a magyar-japán megbékélésnek és együttműködésnek is.

kell ejteni, mert a ~~nagy~~ helyes magyar uton járva és egyben a multba Kárpátok peremére, ~~valamint az Adriára tekintve Magyarország nem lehet nemzeti, hanem csak nemzetiségi állam, mégpedig az ezeknek megfelelő kormányzati berendezéssel és közjogi kapcsolatokkal.~~

A ~~könnyelmüen elveszitett és azóta is megpróbált~~ horvát nép multja, sajátos népi kulturája és gazdasági érdeke is ~~nem a Balkán felé, de~~ északnyugati irányba taszitja ezt a nemzetet, amely Magyarországgal közjogilag kapcsolatba lépve, déli bástyája és támasza lehet egy sikeres ~~nagy~~ magyar politikának és a Duna-medence békéjének.

Tehát azon túl is tekintve, hogy a horvát nép nem lehet csak nemzeti, hanem kizárólag olyan állam, illetőleg egy olyan konstrukciónak egyik tagja, amelyben a hármas vagy birodalmak (Erdély, Horvát-Szlavonország, Szlovákország) alkotó részének és élik azt a fontos szerepet, hogy áll a Kárpát-Duna medencében élő népek, illetőleg nemzetek közötti végre szerves béke és együttélésnek biztos alapja, nagyon az ezeknek megfelelő kormányzati berendezésnek és közjogi kapcsolatokkal ugyanolyan azt a korábbi fejezetekben már kifejtettük.

Ezeknek a fontos szerepnek betöltésére figyelmeztet az elmult századok történetének és fejlődésének keresztül

IV ~~II~~. Fejezet

A magyar-cseh kiegyezés zálega s az európai birodalmi egyensuly bástyája: ~~Felvidék és Kárpátalja~~ Szlovákia

A magyar-szlevák ~~-ruthén~~ testvériség nemcsak mult, de jövő is.

Forditsuk tekintetünket északkeletre; oda, ahol a Kárpátok gerince körülöleli a magyar rónákat s elzárja az utat a Morva-medence és Galicia ~~és Bukovina~~ felé. A Tátra, a Fátra, a Vihorlát, a Beszkidek, ~~az Avas, a Kőhát~~ és a Bükk körül Máramarosi havasok bükk, tölgy és fenyvesekkel borított világa ez, ahonnan ~~a többek között~~ a nagyobbakat említve - a Vág, Garam, Ipoly, Sajó, Hernád, Ung, Latorca és a Tisza hömpölyög az Alföld síkságaira. A Csák-Máték, Rákócziak, Thökölyek, Bercsényiek földje magyar történelmet hirdető várromokkal, kastélyokkal és városokkal.

A felső részeket főképpen szlovákok és rutének lakják, - akiknek ősei a honfoglaláskor már itt laktak, vagy pedig később itt kerestek és kaptak menedéket /rutének/, De itt is, különösen pedig a déli részeken, az ún. trianoni határvonal mellett tömbökben, szigetekben és szórványokban lakik a magyarság; az egész Felvidéken pedig még kisebb-nagyobb szigetekben szétszórva németek /cipszerek, szászok/. Pozsony, Érsekujvár, Nyitra, Komárom, Ipolyság, Losonc, Kassa, Eperjes, ~~Munkács, Ungvár, Beregszász, Nagyszőllős, Huszt~~, hogy csak a legjelentősebbeket emlitsük, történelmi magyar városok, melyekben a magyar gondolatnak és a történelmi együttélésnek nemcsak multja, de jelene és jövője is van.

Ezt az un. Felvidéket és Kárpátalját - ugyanugy mint Erdélyt - utjai, vasutjai, vizei, völgyei és gazdasági érdekei mind a magyar Alföld felé taszitják. A zabkenyérben is keveset termő vidék szlovákságának és ruténságának mindig az Alföld volt az eldorádója, amely nemcsak élelemmel látta el őt és családját, de a nyári munka alatt szokatlan

Trencsén, Késmárk

bő életmódot is biztositott neki. Az erdőrengetegek fáit is az Alföld felé usztatták és tutajozták. Jóban, rosszban évszázadokon keresztül együtt éltek, küzdöttek és nemegyszer harcoltak a magyarsággal és - lehet mondani - sohasem háborgatták a Kárpát-medence politikai egységét.

Nemzetünk életének egyik - lehet mondani - tragikus vonása, hogy amikor a XIX. század első felében hozzákezd életének öncélu és nemzeti berendezéséhez, akkor kell tudatára ébrednie, hogy Magyarország nem az a homogén lakosságu ország, ami még a török hóditás előtt, Mátyás korában volt, hanem területén tőle különböző népek is laknak, melyek most egymás után egyenesednek fel és tiltakoznak az országnak magyar nyelvü berendezése ellen.

A nemzeti mozgalmak fellángolásának kora ez! A népek öntudatra ébredésének százada, - amint a korábbiakban olvasható -

Ezek a különböző nemzeti mozgalmak az európai nacionalizmus, a francia forradalom egyenes folyományai voltak s az általános szabályok érvényesülése következtében fordultak egymás ellen.

A nemzeti érzésből csakhamar megszületett a nemzeti eszme és a nemzeti akarat, mely egy bizonyos területen a politikai hatalom eszközeit is birtokába kivánta venni, ami azt bizonyitja, hogy a nemzeti eszmének a korábbi évszázadokhoz viszonyitva hallatlanul nagy államalkotó és államromboló ereje van.

Ennek a menetnek, illetőleg fejlődésnek is különböző fokozatai vannak. Igy a kulturnacionalizmus fokára a szláv népek a XIX. század elején érkeztek el. Utmutatóik a németek voltak.

Az Osztrák-Magyar Monarchia területén ennek a fejlődésnek évtizedeken át senki sem állt utjába s a kulturális nacionalizmus akadály nélkül fejlődhetett cseh, szlovák, illyr mozgalmakká, amely lassan-lassan már aktive törekedett hatalmi érvényesülésre a németséggel és a magyarsággal szemben.

Számukra csak Széchenyi Istvánok, Wesselényi Miklósok voltak érzékenyek, akik felismerték a sok milliónyi emberek jelentőségét népek és nemzetek hatalmi harcaiban és politikájukkal sürgős bajokat akartak orvosolni.

Az egészséges szlovák kulturnacionalizmus fejlődését és a szlovák nép nemzeti öntudatra ébredését megzavarta az orosz cári pánszláv irányzat, mely a XIX. század első felében, Saffarik és Kollár János költők hatására, az összes szlávoknak a cári Oroszország vezetése alatt való egyesitéséről álmodozott. De emellett akadályozta az a cseh hatás is, amely tudvalevőleg a huszitáknak és az akkori Felvidékre menekült cseh-morva protestánsok révén főképpen az evangélikusok egyházi nyelvében nyilvánult meg. A kiadott egyházi könyvek nyelve ugyanis nem szlovák, hanem cseh volt.

A nép körében élő szlovák nyelv első megbecsülői katolikus papok voltak, akik a Nagyszombat vidéki népnyelvet igyekeztek irodalmi nyelvvé tenni.

Ez a katolikus-szlovák irány nem volt a magyarság ellensége, sőt szükségesnek látta a magyar nyelv tanulását is. Ezt az irányt a püspökök, sőt Rudnay Sándor hercegprimás is támogatták, de kezük nem nyulhatott el az evangélikusok körébe, ahol cseh és pánszláv álmokkal igyekeztek megtölteni a szlovák mozgalmat.

1828-ban a pozsonyi liceum szlovák fiatalsága irodalmi egyesületet alapitott. Ebből fejlődött ki "Stur - iskolája", amely szlovák irodalmi nyelvvé, a nagyszombati nyelvjárás helyett, a csehektől kevésbé befolyásolt zólyomi és turóci köznyelvet emelte.

A szlovák irodalmi nyelv és nemzeti eszme fejlődése a magyarságéval párhuzamos vonalban, de attól erősen elmaradva folyt le s intenzitását a régi cseh kapcsolatok gyengitették.

A szlovákok 1848. május 15-én Liptószentmiklóson tartott gyülésükön, vezetőik: Stur, Hurbán és Hodzsa befolyása alatt, "Magyarország testvér-nemzetei részére" már olyan parlamentet követelnek, melyben mindenki saját anyanyelvén beszélhet, kivánják továbbá tartománygyüléseknek szervezését minden egyes nemzetiség számára, szlo-

vák egyetem felállitását, stb.

A szlovákságnak nem volt hová tekinteni a határon tul, annál kevésbé, mert minden gazdasági érdeke ide kötötte. Hogy mégis áldozataivá lettek a cseh eszméknek, ez nagy részben a magyar politika ügyetlen hibáira vezethető vissza.

Bár a szlovákok 1861. junius 6-án Turóczszentmártonban tartott kongresszusukon már Felső-Magyarország 13 vármegyéjéből álló külön szlovák tartomány szervezését, szlovák jogakadémia felállitását, nyelvük szabad használatát, stb. kivánták s ezt az uralkodótól is mint Magyarország integráns részét kérték, a magyarság később is elzárkózott a követelések teljesitése elől.

A pánszláv gimnazistákat kizárták az iskolákból, mire ezek Prágában folytatták tanulmányaikat.

1875-ben feloszlatták a "Matica Slovenska" néven müködő szlovák irodalmi társaságot. Tisza Kálmán 1875-ben bezáratta a három szlovák tannyelvü középiskolát Znióváralján, Nagyrőcén és Turócszentmártonban és sajnos a későbbi kormányok sem engedélyeztek szlovák nyelvü középiskolákat, aminek az lett a következménye, hogy a jobbmódu szlovák fiatalság Prágába ment tanulni, ahol a szlovák diákok Detvan néven egyesületet alapitottak s az egész cseh nemzeti társadalom pártfogását élvezték.

1896-ban megalakul Prágában a Cesko-Slovenska Jednota, a Detvan modern kiadása, amely pénzzel támogatja a cseh-szlovák nemzetegységet, szlovák hirlapokat tart fenn, könyveket ad ki. Ennek igazi irányitója Masaryk, a cseh egyetem tanára, aki a szlovák ifjuságot társadalmi munkára, a néppel érintkezésre tanitja. A kezéből kikerült uj nemzedék a független pályákon: orvos, ügyvéd, iparos, kereskedő helyezkedik el a Felvidéken és vezeti a népet a még álomnak látszó cseh-szlovák egység felé.

A szlovák nép vezetői a XX. század elején irány nélkül hol erre, hol arra hajlonganak, a magyar néppárttal

is próbálkoznak . A hirlapok és a politika hangja azonban eldurvul, amit fokoz az 19o7-ben templomszenteléssel kapcsolatos csernovai eset , amely a magyarság rovására járta be az európai sajtót. És mi még mindig csak pánszláv izgatók munkáját láttuk a szlovák mozgalomban és nem vettük észre - ahogy Szekfü Gyula helyesen megállapitja - a kis nép tragédiáját, mint a nagy magyar tragédia egyik jelenetét.

Ebben a légkörben a magyarositó irányzat az államot magyar nemzeti vezetés alá akarja rendelni, a szlovák mozgalom pedig az állam szlováklakta földjének szlovák népi jellegét kivánja megőrizni. A magyar és szlovák álláspontot a korabeli nacionalizmus feszült légkörében, amikor sz országon nem egyszer az erőszakos magyaritás hullámai csaptak végig , nem lehetett összeegyeztetni s ezt bizonyitja a konkrét kiegyezési kisérletek története is.

Az első világháboru alatt /1914-18 / , de különösen annak végső stádiumában, megindult a hivatalos propaganda is.az Osztrák-Magyar Monarchiának szétbontására.

A sulyos katonai helyzet szoritásai között azonban a világháboru derekán tehát kiadják a jelszót:"Detruisez l'Autrich-Hongrie!"

Romboljátok szét Ausztria-Magyarországot!

Ezt és ennek kihatásait, ~~a XII.-ik~~ az V.-ik fejezetben részletesebben bemutatjuk.

Folytatás a - 161/1. - lapon

Ezen már nem segithet az 1919: 3o néptörvény , mely elismeri a szlovákok önrendelkezési jogát s Magyarország Felvidékéből, mint külön elhatárolt területből Tótország néven önkormányzati területet alakit.Ennek élén a tótországi nemzetgyülésnek és a magyarországi közös országgyülésnek egyaránt felelős tótországi miniszter áll. A minisztérium székhelye Budapest. Tótország három kormányzóságra oszlik, amelyeknek élén kormányzók állnak . Ez azonban - a cseh megszállás miatt - csak papiros törvény maradt.

192o-ban a Huszár kormány is javaslatot készit Szlovenszkó autónómiájáról. A javaslat a szlovák autonóm

Mujat ve 1919 évi oldalon az Zelinéki kadjával folyamán, 1919 junius 16-án és a budapesti tanácskormány nándékának megfelelően, kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, amely azonban csak igen rövid ideig, kb. egy hónapig tudott fennmaradni.

nemzetgyülés mellett a szlovák kormányzó tervét is felveti. Kilátásba helyezi szlovák miniszternek a magyar kormányba való kinevezését és a szlovákok arányos képviseletét az országgyülésben.

Érdekes még megemliteni, hogy Hodzsa Milán 1918. év végén Jászi Oszkárral folytatott tárgyalások során olyan megállapodást kötött, hogy a cseh csapatok vonuljanak ki Felső-Magyarországról. Pozsonyt és Kassát magyar csapatok szállják meg, a szlovák lakta területek pedig a szlovák nemzeti tanács igazgatása alá kerüljenek.

A prágai kormány azonban dezavuálta Hodzsát s nem fogadta el második megállapodását sem abban az értelemben, hogy Pozsony, Csallóköz, Komárom és Kassa a magyarok kezén maradjon. /Lásd bővebben Borsody István: Magyar-szlovák kiegyezés 1946./

A csehek azonban nem engedtek. És kedvező körülmények között s egy tehetetlen magyar kormányzat szemelátára, mélyen benyomulva a magyar etnikumba, csakhamar megszületik Csehszlovákia, a győztes nyugati nagyhatalmak pedig a trianoni szerződéssel meghuzzák ennek a hernyóalaku államnak mesterkélt, észszerütlen határait és igy a Felvidéket és Kárpátaljá̀t leszakitják természetes életteréről s egy széles magyarlakta sávval és tömbökkel, valamint a ruténokkal együtt az uj államhoz csatolják.

A trianoni határ messze tulszárnyalta a szlovákok régebbi területi követeléseit, nem is beszélve a csehekről, akik 1871-ben, amikor Hohenwart osztrák miniszterelnök kezdeményezésére tárgyalások indultak meg Bécs és Prága között, amelyeknek az volt a céljuk, hogy az osztrák-magyar kiegyezés mintájára létrehozzák az osztrák-cseh kiegyezést, a csehek a szlovákok egyesülését szóba sem hozták.

Magyarország gyengesége és tehetetlensége ugy a belmint a külpolitikai sikon a szlovákokat végeredményben arra kényszeritette, hogy hátat forditsanak a magyar állam-

? amelyet már megkésve 1919-ben hatnak, mint politikai tekintetben hibátlan helytelen politikai erőfeszítésnek tekintik a magyar tanácskormány a megmentésre is nemzetközi kérdést új alapokon rendezni szándékban, a már ismertetett körülmények és események hiányában, amely a szlovák győzelmek ellenére nem jöhetett.

nak és a csehek segitségével olyan határ megvonást érjenek el a trianoni békeszerződésben, amelyben a néprajzi szempontok megcsufolásával az imperialista és stratégiai elvek érvényesültek.

A trianoni határ tehát messze tulszárnyalta a szlovákok régebbi területi követeléseit s az, nem ok nélkül, a két világháboru között a békétlenség és a gyülölet forrása lett, mert felboritotta azt a régi igazságot, hogy a Kárpátok övezte térségben, tágabb értelemben pedig Közép-Európában csak ugy teremthetünk békét és nyugalmat, ha eltüntetjük az imperializmusnak minden formáját s tovább folytatjuk azt a helyes értelemben vett kárpát-dunamedencei politikát, mely évszázadokon át összekapcsolta az itt élő és egymásra utalt kisebb népeket, hogy hathatósan és együtt álljanak a nagyhatalmi törekvéseknek és vágyaknak.

Éppen ezért a kárpát-dunamedencei felvidék problémáit, amelyek természetszerüleg a Magyar Alföldhöz kapcsolódnak, a trianoni békeszerződés sem nemzetközileg, sem nemzetiségi vonatkozásban tartósan nem oldotta meg. Az uj állam alapja ugyanis történelmileg és jogilag is erősen vitatható, s annak megalakitását nem az észszerüség, de egy nehéz angol-francia hadihelyzet s ennek javitása érdekében megindult és eszközeiben nem válogatós propaganda, valamint Magyarországnak katasztrofális belpolitikai helyzete diktálta.

A csehek merészen és külföld felé főképpen a "cseh-szlovák" nemzet fogalommal operáltak, amely - mint Borsody I munkájában megállapitja - szakasztott mása volt az 1868 óta divatozó "magyar politikai nemzet"-nek. A csehek is csak individuális nemzetiségi jogokat ismertek el, tagadták az államban élő nem cseh lakosság külön nemzeti jellegét. Valahogy a csehek 1919 utáni államszemlélete, amely nem annyira a Csehszlovák állam erejére, mint Csonkamagyarország megfojtására alakitott kis entente-

re támaszkodott, ugyanaz volt, mint 1867 után a magyaroké, akik előtt, az 1867-es kiegyezés után a nemzeti állam eszméje lebegett s egy nagyhatalmi állás keretében és védelmében nem voltak hajlandók a Kárpát-Duna medencében nehezen megszerzett egyeduralmat másokkal, vagyis a nemzetiségekkel megosztani.

A kettő között azonban az volt a nagy különbség, hogy a magyarság mindig szembeszállt és keményen védekezett a nagyhatalmi imperialista vágyakkal és törekvésekkel szemben, hogy megvédelmezze a Kárpát-Duna medence függetlenségét, addig a csehek függetlenségük elnyerése után mindig valamelyik nagyhatalomra támaszkodva és azt kiszolgálva igyekeztek mesterkélt államukat a magyarság gazdasági és politikai megfojtására kiépiteni és életben tartani.

És amikor 1938-ban a nagyhatalmak közötti egyensuly felborul, és a majdnem 2o évig tartó magyar szenvedés és cseh kardcsörtetés után jönnek a német követelések és a müncheni döntés /1938./, gyorsan minden megváltozik. Most már nincs Osztrák-Magyar Monarchia, amelyet az európai kancelláriákban kelet és nyugat felé olyan hosszu időn át szükségesnek tartottak, csak kis entente van, melynek államai s főképpen a csehszlovák "nemzeti állam" a germánok érintésére kapitulálnak, s recsegve-ropogva omlanak össze.

A müncheni egyezmény, mely a Szudéta területeken véget vetett a cseh uralomnak és a közel három millió német kisebbséget sanyargató politikának, egyik függelékében kilátásba helyezte az etnikai szempontból rendkivül sérelmes csehszlovák-magyar határ revizióját is. A szlovákok ugy gondolkoztak, hogy a határreviziót kedvezőbb feltételek mellett lehet végrehajtani, ha Szlovákia egyidejüleg államjogi viszonyba lép Magyarországgal.

A müncheni döntés szerint Prágának három hónapon belül kellett közvetlen tárgyalásokkal a magyar és len-

gyel kisebbség ügyét rendezni, ellenkező esetben ujabb négyhatalmi konferencia ülne össze. /Lásd bővebben: Francia Sárgakönyv dokumentumait, 1939., 25.l./

Az angolok megértették, hogy Magyarország igényei jogosak és igazságosak. A válságos időben Chamberlain angol miniszterelnök fivére, Sir Austin budapesti utja alkalmával a kormányzónak azt mondotta: "Várjon türelemmel; megigérhetem, hogy ha az alkalmas pillanat el fog jönni, Anglia segiteni fogja önöket". Neville Chamberlain angol miniszterelnök pedig 1938. okt. 28-án közölte Horthy kormányzóval, hogy kormánya nem közömbös azon tárgyalások iránt, amelyeknek célja, hogy kiigazitsa a fennálló keleti határokat .... "őfelsége kormánya elismeri, hogy Magyarországnak jogos követelései vannak s reméli, hogy ezek békés tárgyalások utján lesznek kieszközölhetők." /Horthy Miklós titkos iratai, Magyar Országos Levéltár. 1963. 18o lap/.

A közvetlen tárgyalások Komáromban kudarcot vallottak s a négyhatalmi konferencia helyett, a két érdekelt fél kérésére, 1938 november 2-án Bécsben német-olasz döntőbiróság ült össze, hogy megvonja az uj magyar-szlovák határt.

Az 1938 október 13-án megszakadt komáromi tárgyalásokat még hosszas magyar-csehszlovák diplomáciai egyezkedés követte s a vita során a magyar fél, amely csak az olaszok feltétlen támogatására számitott, népszavazás utján való döntést ajánlott, a német kapcsolataiban bizó uj csehszlovák kormány viszont német-olasz döntőbiráskodást kért.

Az angol nagykövet közölte az olasz külügyminiszterrel, hogy kormányának ugyan nincs kifogása a négyhatalmi konferencia ellen, de sokkal szivesebben látná a tengely döntőbiráskodását.

Nem ismerjük a bécsi döntés előtt Komáromban hetekig folyt magyar és cseh-szlovák, majd szlovák tárgyalások anyagát és a bizalmas feljegyzéseket, sem pedig Berlin

és Róma sakkhuzásait, de a szlovákság akkori vezetői magatartásából arra következtethetünk, hogy a szlovákok magyar részről nem kapták meg azt, amire számitottak: a fehér lapot és a kis Szlovákia méltó közjogi beillesztését a történelmi Magyarország kereteibe. A budapesti politika - tudomásunk szerint - teljesen programtalan volt s nem volt semmi komoly koncepciója a Felvidékkel s az azon lakó szlovák és rutén nemzetiségekkel szemben ugyanugy, mint később Erdéllyel és az ott lakó nemzetiségekkel szemben sem. Ha lett volna, arra a közvéleményt sajtó-, rádió-propaganda utján és más módokon elő kellett volna készitenі. Pedig ebben a tekintetben a csehek, a románok és a szerbek nemegyszer követésre méltó iskolapéldát mutattak.

Valahogy ismét csak a magyar nemzeti államot láttuk, most már megnagyitva s hozzá népességgel s városokkal megszaporitva. Nem a Kárpátokra tekintettünk, melyek tövében nemzetiségek: szlovákok és ruténok is laknak, sajátos ~~t~~elkülettel és problémáikkal. Kormányzatunk is az un. parlamentáris kormányzati rendszer szemüvegén át nézte a dolgokat s már eleve idegenkedett a területi önkormányzatok nagyobb és nemzetiségi rendszerétől, melyek nélkül pedig ma már a Kárpátok medencéjében sem lehet országot épiteni s ~~helyes~~ magyar politikát inaugurálni.

Pedig a cseh ~~elnyomás~~ uralom éveiben akadtak szép számmal szlovák vezérek: a Tukák, a Dvorzsák Győzők, stb. Jehlihcskák, akik mint a magyar megoldás hivei, bátor kiállásukért börtönt, számüzetést szenvedtek.

Elfelejtettük őket!

S igy történhetett meg, hogy a magyar-szlovák határról folytatott komáromi tárgyalások és a november 2-i bécsi döntés csakhamar annyira elmérgesitette a magyar-szlovák viszonyt, hogy az rosszabb lett, mint valaha volt. Miért? Azért, mert a két egymásra utalt és összefonódott nép között a határt nem lehet igazságosan megvonni.

A bécsi határ, bár néprajzi elvek alapján ~~kuzódik~~ huzták meg, nem lehetett egészen igazságos. Néprajzi szempontból nézve azonban kevesebb sérelmet okozott a szlovákoknak, akik nagy zajt csaptak Érsekujvár, Léva Losonc , stb., elvesztéséért, mint az imperialista és katonai szempontból megvont trianoni határ a magyarságnak. Az 1938. december 15.-én megejtett népösszeirás szerint a visszacsatolt Felvidék lakosságának száma 1 032 356 volt s annak 11,9% volt szlovák. Kimondhatatlanul fájt nekik annak a széles sávnak az elvesztése, amely mezőgazdasági szempontból valóban életteret jelentett az amúgy is szegény körülmények között élő szlovákságnak.

Megnövekedtünk, de még továbbra is csonkák maradtunk .Az értelmetlen határmeghuzással magyar területeket kaptunk vissza, de nem értük el északnyugat és északkelet felé a Kárpátok gerincét, mely egyedüli biztos bástyája a magyab élettérnek s záloga a magyar-szlovák-rutén testvéri együttérzésnek és életnek.

Kétségtelen, hogy ennek a helyzetnek kialakitásában a német diplomácia és Hitler további tervei is közrejátszottak. Hitler, aki a magyarokkal folytatott tárgyalásai során többször kilátásba helyezte a Kárpátaljának és Szlovákiának Magyarországhoz csatolását, München után a legmerevebben elzárkozott ez elől. A müncheni konferencia után ugyanis a németek Csehszlovákia elleni terveiben a magyar kérdés jelentősége csökkent. Hitler most már arra törekedett, hogy minél kevesebb területet szakitsanak ki Csehszlovákiából, mert a teljes megszállás a német külpolitika soron következő feladata volt. Kárpátaljának és Szlovákiával kapcsolatban a német diplomácia már saját terveket szőtt.

Az események azután gyorsan peregtek. Csehszlovákia 1939. márciusában német nyomásra és a legkisebb ellenállás nélkül szétesik, a Cseh-Morva medence német protektorátus alá kerül s Szlovákia a bécsi döntéssel megállapitott uj határaival most már a hitleri Németországra támaszkodik. Az 1939. március 14.-én kelt és 25 évre szoló " Schutzvertrag " megkötésével "német védelem" alá helyezte magát s ezzel a szlovákok ugy vetették be magukat a nácizmusba -mint Borsody I. irja - mintha semmit sem fogott volna rajtuk az a "demokratikus nevelés", amit a csehektől kaptak.

A bécsi döntést megelőzően a magyarság sérelmei és területi jogai még komoly nemzetközi mérlegelés tárgyát képezték. Anglia és Franciaország is szükségesnek látták a csehszlovákiai magyar kérdés területi rendezését. A müncheni négyhatalmi egyezményben erre utalás is történik. A bécsi döntés azonban a két érdekelt fél /magyar

és csehszlovák kormány/ kérésére történt és abban Anglia és Franciaország nem vett részt, mert arra nem is kérték fel.

Anglia és Franciaország később a müncheni szerződést, Németország szerződésszegése következtében egyoldaluan hatályon kivül helyezte, de ez még nem jelenti azt, hogy Német- és Olaszország nem tekinti-ezt hatályosnak. Erről ma is tart a vita s nemcsak államférfiak, de jogászi körökben is szöges ellentétesek az álláspontok, mert nincs kölcsönösen ratifikált nemzetközi egyezmény, amely ezt a szerződést hatályon kivül helyezte volna, sőt Németországnak békeszerződése sincs. Kérdés, nem fogják-e abból származó jogaikat előbb vagy utóbb érvényesiteni éppen a megváltozott nemzetközi helyzet és erőviszonyok következtében. A német kérdés kelet felé még nyitott és rendezetlen és hozzá Nyugat-Németország nem tart fenn diplomáciai kapcsolatot azokkal az államokkal, /pl.Csehszlovákia, Magyarország, stb./, amelyek ezeknek a kérdéseknek rendezésében érdekeltek. S a tünetek azt is mutatják, hogy ezek a rendezetlen kérdések s közöttük a Szudeta-föld, a felvidéki és kárpátaljai problémák éppen a tartós béke és a rendezés érdekében előbb vagy utóbb ugyanugy felmerülhetnek, mint a rendezetlen erdélyi kérdés és józan megoldást fognak követelni.

Ezt bizonyítja azt a körülmény is, hogy a második világháboru után a cseh propaganda olyan szinben tüntette fel a bécsi döntést, mintha Magyarország Csehszlovákia magyarlakta területével jogtalan "ajándékot", a demokratikus Csehszlovákia szétzuzása körül szerzett érdemei fejében "jutalmat" kapott volna Hitlertől. Elfelejtették azonban hozzáfüzni, hogy a felvidéki magyarok sohasem akartak Csehszlovákiához tartozni s őket Csehszlovákia erőszakkal ragadta el Magyarországtól. Elhallgatták és elhallgatják, hogy a németekkel a háboru alatt főképen gazdasági, termelési vonalon kollaboráltak, s azt a tényt is, hogy a németek az ellenállás nélkül bekebelezett Csehországban még protektorátusi alapon is kaptak garniturát az együttmüködésre. Megfeledkeztek arról is, hogy a szlovákok voltak azok, akik 1939-ben szétrobbantották a bé-

A problémánál nagyban emlitik, hogy Magyarország az elmult években a montreuxi, versaillesi, trianoni stb. jogszabályok megsértésével, Berlin helyzetét pedig a négy nagyhatalommal rendezte, Németországgal és a szövetséges országokkal is felvette a diplomáciai kapcsolatokat.

csi döntés után fennmaradt csehszlovák államot s ők voltak az elsők, akik fegyverrel vettek részt a háboruban a németek oldalán s megtámadták Lengyelországot.is ?

Elhallgatták azt is, hogy ugyanakkor Teleki Pál gróf magyar miniszterelnök hivatalosan közölte a német kormánnyal, ~~amikor, még a Szovjetunióval~~ ~~amely rá~~ ~~az~~ ~~szövetséggel~~ szövetségben Lengyelország megtámadásához, ~~után~~ 1939-ben a német csapatoknak magyar területen való átvonulásához a magyar kormány engedélyét kérte, hogy azt nem teljesitheti s"amennyiben a németek kérésük teljesitésének visszautasitása után engedélyünk nélkül magyar területen jönnének, ugy az ellenintézkedéseket a kormány meg fogja tenni."

Ezt próbálta Teleki később 1941-ben Jugoszlávia lerohanásának előkészületei alatt is érvényre juttatni s a rendkivül nehéz helyzetből élete feláldozásával próbált kiutat mutatni.

Az öngyilkosságnak és Teleki hires lemondó levelének volt aztán a következménye, hogy bár a németek 1941 április 4-én már megkezdték az átvonulást Magyarországon, a magyar csapatok csak az önálló Horvátország kikiáltása s Jugoszlávia felbomlása (április 10) után április 16-én lépték át a jugoszláv határt s vették birtokukba ellenállás nélkül a Bácska-vidékét, a baranyai háromszöget, majd a Muraközt az ott élő magyar nemzetiségü lakosság védelme céljából. /Lásd bővebben a minisztertanács 1939 szeptember 10-én kelt jegyzőkönyvét: Magyarország és a második világháboru/

Történelmi tény, hogy a csehek a német veszedelem ellen, már csak azért is, mert a németek gyomrában élnek, mindig opportunista együttmüködéssel védekeztek, vagy pedig a hathatós védelmet a német ölelés ellen a világpolitikában keresték s főképpen vagy a cári, vagy ~~a bolsevista szláv vonalba~~ kapaszkodtak. ~~Különösen kidomborodik ez a második világháboru utáni politikájukban, amikor is a szláv előretörés ugródeszkájává váltak.~~

? a németek nyájas és hivónóra szerint „likvidálták" az u.n. zsidókérdést.

Moszkvában 1945. január 2o-án Magyarországgal kötött fegyverszüneti szerződés semmisnek nyilvánitotta az 1938. november 2-i bécsi döntést s a fegyverszünet idejére visszaállitotta a trianoni szerződés határait. Az 1945. junius 3o-án Moszkvában aláirt ~~orosz~~ szovjet-csehszlovák szerződésben Csehszlovákia már lemondott Kárpátaljáról és elismerte Kárpátalja csatlakozását a Szovjetunióhoz ~~s ezzel az 1944-45. évi háborus események Kárpátalját orosz kézre juttatták.~~ Ma tehát a Ruténföld oda tartozik, Munkács, Ungvár, Beregszász és más ősi magyar városokkal együtt. Az oroszok igy átjöttek a Kárpátok peremén s ma ott állnak a munkácsi és az ungvári sikon, ahonnan ugy politikai, mint gazdasági és katonai befolyásukat érvényesithetik az egész Duna medencére és igy ott az egészségtelen nagyhatalmi tulsulyt a germán erőkről az ~~orosz pánszláv~~ erők javára billentették.

~~Az a bolsevista formákban és színekben jelentkező pánszláv rendszer azonban nem a Kárpát-medencei népek életformája s a világ erőviszonyainak alakulását tekintve, mindig számolni kell annak felbukkanásával, mert az itteni berendezkedésre nem európai, de nem is világérdek. Ugyanez az igazság áll német vonatkozásban is.~~

A ~~Felvidék~~ ~~ugyanugy~~, mint Erdély, a Kárpát-medencéhez láncolt nemzetiségi terület. A szlovákoknak ~~és ruténeknek~~ tehát a természetes szükségszerüség folytán a Duna-medence központja felé kell igazodniok.

A szlovákokat ~~és a ruténeket~~ gazdasági és politikai érdekeik ugyanis a Kárpát-medence sikságaihoz és ipari centrumaihoz kapcsolják, de ide füzi őket történelmi multjuk is, valamint az a körülmény, hogy a magyar etnikumtól, amellyel át vannak szőve és fonódva, nem lehet őket semmiféle mesterségesen megvont határral elválasztani, mert az csak fájdalmat, bajt és zavart okozhat és SOHA BÉKESSÉGET NEM JELENTHET.

9 és az ott lakó együtt népeknek

1 és együtt népeket

És ha az utolsó száz év eseményei közepette, főképpen elhibázott kormányzati rendszerünk miatt, nem értettük meg s nemegyszer félremagyaráztuk a szlovák és ruthén nép politikai, kulturális és gazdasági törekvéseit, ezeket a hibákat - egy ezredév multjába tekintve - jóvá kell tenni s részükre méltó helyet és kívánságaiknak megfelelő közjogi berendezéseket és gazdasági támogatást kell biztositani. Az magyar kultura terjesztése, a megpróbáltatások tüzében felépülő demokratikus és szociális intézményeink megszerettetése az az ut, mely ezeket a népeket ujból barátainkká teheti ama hatalmas vonzóerő mellett, melyet a Kárpát-medence geográfiai, gazdasági, vizrajzi, ut- és vasuthálózati rendszere, valamint ezzel összhangban lévő és a különböző népeket kielégitő politikai berendezése jelenthet az itt élő népeknek, ahol majd minden nép szabadon beszélheti és használhatja nyelvét, fejlesztheti kulturáját s egyben őrt állhat az esetleges nagyhatalmi törekvésekkel szemben, nemcsak saját, de az európai béke biztonsága érdekében is, ha azok bármikor és bármilyen formákban és színekben jelentkeznének.

Ehhez azonban olyan magyar politika szükséges, amely a Felvidéket, elsősorban a trianoni határ figyelembevételével, külön országrésznek tekinti, s federalisztikus formában, a legszélesebb körü önkormányzat biztositásával, de természetesen megfelelő gazdasági és kulturpolitikával lehetővé teszi az ott élő nemzet: a magyar, a szlovák és ruthén nemzetiségek békés életét és fejlődését.

A szlovákok kapjanak fehér lapot! A rutének is nyilatkozzanak!

A magyar etnikummal való összefonódásuk, valamint geográfiai és gazdasági helyzetük ugyanis nem engedi meg, hogy a Felvidéken ujból bécsi döntésszerü néprajzi revíziót hajtsanak végre, amelyhez a magyarságnak különben

és ugyancsak s ugyanazon indoklással, mint azt Erdély esetében tették, I. és II. fejezetben kifejtettük,

1/ melyek
2/ valamint egy kis- vagy baráti állam létesítésével a magyar - szlovák testvéri kiegyezést. Ennek megvalósítását V

- mint a korábbiakban is láthattuk - minden körülmények között és szempontból joga van, ha a szlovákság és ~~ruténség~~ nem tudna beilleszkedni a ~~modern~~ ~~[illegible]~~ állameszme keretei közé, amely ma már a szlovák nemzeti egyéniség elismerését is magában foglalja s koncepciójába beilleszthető. Más ut nincs, mert a ~~germán vagy a szláv~~ vonalhoz való szolgai kapcsolódás nem európai, ~~de sem is lehetséges, sem nem magyar érdek~~.

De ezt diktálja az a körülmény is, hogy a magyar és szlovák, valamint ~~ruthén~~ nép ugyanugy, mint évszázadokon keresztül, jól megfér egymással; nem is nagyon érték azt a politikát, amely ellenségeket csinál belőlük. Sem a magyar, sem a szlovák és ruthén nép soha nem volt türelmetlen a másikhoz, akárhogy alakultak fejük felett a politikai viszonyok! A két nép életében nem fordultak elő olyan kegyetlenkedések, mint a németek és a csehek között, ahol falvakat, városokat, templomokat égettek fel, egész törzseket irtottak ki.

A magyar-szlovák és ~~ruthén~~ nyelvhatáron nyoma sincs az ősi ellenszenvnek és gyülöletnek. ~~s éppen ezért a mai és a másik világháboru előtti Csehszlovákia célja nem is lehetett más, mint Szlávvá birtokba venni a Felvidék magyarlakta területeit és ezáltal a magyar etnikumot és a magyarság Kárpát medencei szerepét és jelentőségét csökkenteni.~~

1945 nem hozta meg azt, amire sokan számitottak, hogy elérkezik a magyar-szlovák kiegyezés történelmi pillanata. Ez nem következhetett be, mert Csehszlovákia vezetői, Benessel az élükön nem kiegyezni, de ugy magyart, mint németet büntetni, kiméletlenül kitelepiteni akartak. A magyarok elkezdett kitelepitésének további folytatását az Amerikai Egyesült Államok akadályozták meg. ~~A kitelepitést vagy annak megszüntetését megkönnyitette az a körülmény, hogy a csehek 1945 junius 30.-i moszkvai szer-~~ s ezzel hosszu évekre a magyar-szlovák és cseh viszonylatban feszültség, nem kivánatos állapot keletkezett.

~~ződésükben elismerték Kárpátalja csatlakozását a Szovjetunióhoz, s ezáltal hatalmas támaszt kaptak a Kárpátaljára bevonult orosz imperializmustól, mely politikai és gazdasági befolyását Csehszlovákiára is csakhamar kiterjesztette.~~ ~~1968/69 években lényegileg ismét változott a helyzet.~~

A ~~volt~~ Felvidéknek, ~~és Kárpátaljának~~ s ezzel együtt a szlovákoknak és ~~ruténeknek~~ azonban ~~itt a helyük~~ s ez - mint láthattuk - nemcsak magyar, de európai érdek is.

Ez a politika a földrajzi, gazdasági és kulturális adottságok miatt rendeltetésszerű. A szlovák népet még az igazi vonzalma is ebben az irányban mozgatná, hacsak a felelőtlen politika és propaganda nem vezetné ellentétes irányba.

A ~~volt~~ Felvidék ~~és Kárpátalja~~ helyzetének és a terület közjogi ~~berendezésének~~ ~~és az anyaország alkotmányába és kormányzati rendszerébe való megfelelő beillesztésére~~ a példa adva van Erdély és Horvátország történelmében, azokból bőségesen lehet meriteni s olyan megoldást találni, amely a szlovákság ~~és ruténség~~ életét, szabadságát és boldogulását ~~a felvidéki~~ különleges viszonyoknak ~~megfelelően~~, biztositani tudja.

Csak ez az ut járható tartósan s biztosithat a magyarság és intézményei részére megbecsülést s egyben méltó ahhoz a politikához, amelyet az Árpádok, az Anjouk és a Hunyadiak, Rákócziak és nemegyszer a Habsburgok annyi évszázadon s annyi ellenség ~~közepette~~ nemcsak képviseltek, de itt a Duna-medencében valóra is váltottak.

~~szellemében is magyar nyelven működik.~~

T az uj konstrukcióban a helyük, mint kisd- és barátnépállamnak (Károlyi részletesen az I. fejezetben).

[valamint a magyar- csehországi kisebbségek a szövetségben is

Harmadik könyv

V. Fejezet

Mi volt és mi ma a magyarság helye és szerepe Európában?

A világnak fel kell figyelnie a Kárpát- és Dunamedence népeinek problémáira

Az 1914/18-as első világháboru utolsó előtti esztendejében egy jelszó hangzott el az entente hatalmak országaiban, s ezt most megismételjük:

"Détruisez l'Autriche-Hongrie!"

Romboljátok szét Ausztria-Magyarországot!

Ez a jelszó különös és nemzetközi jelentőséget akkor kapott, amikor a cári, illetőleg a forradalmi Oroszország kiesése következtében (1917) katonai helyzet az entente hatalmak (Anglia és Frenciaország) részére rendkivül sulyossá - lehet mondani - katasztrofálissá vált, s igy megindult a hivatalos propaganda is, mint a lélektani hadviselés egyik formája, annak az Osztrák-Magyar Monarchiának szétbontására, amelyről az európai kancelláriákban - az ekkor abszolutizmusba burkolt, s a mindig pánszláv gondolatot hirdető és képviselő Szentpétervár kivételével - az első világháboru derekáig hallani sem akartak, s ezt az 56 milliós államot nemcsak ideális gazdasági egységnek, de a pánszláv és pángermán erőkkel és törekvésekkel szemben a legfontosabb politikai bástyának tekintették. Bár ismerték hibáit, nemzetiségi bajait és elhibázott szervezeti felépitését, igyekeztek fenntartani. Elégséges e tekintetben akkor egyik kimagasló államférfi, R. Poincaré volt francia köztársasági elnök 1926-ban megjelent emlékiratai III.-ik kötetének (L'Europe sous les armes 1913) zárószavaira hivatkozni (364, ~~340~~. 1), amelyekben leszögezi: "Franciaországnak azonban mindig érdeke volt, hogy ezt az öreg kártyavárat - Ausztria-Magyarországot - a lehető leghosszabb ideig talpon tartsa s attól a félelemtől áthatva, hogy meginog, nem közelitettünk hozzá soha csak lábujjhegyen és lélegzetünket vissza-

tartva!"

A fenti jelszót is az emigrációban élő csehek (Benes éa Masaryk") adták ki s az amerikai szlovákok állitólagos vezetőivel, mint a "magyarországi szlovákság képviselőivel", már meg is kötötték az un. pittburgi szerződést, amely alapját képezi a jövő cseh-szlovák államnak és a cseh-szlovák követeléseknek. Majd 1918. évben az antant-hatalmak a külföldön közben megalakult, de területtel még nem rendelkező cseh-szlovák kormányt hivatalosan - hatásosabb propaganda okokból, amit a nagyon sulyos katonai helyzetük indokolt - hadviselő félnek ismerik el, s felveszik vele a diplomáciai kapcsolatokat.

Ugyancsak a sulyos katonai helyzet nyomása következtében - még korábban - 1916-ban az antant-hatalmak "titkos paktuma"-t kötnek az Ausztria-Magyarországgal és Németországgal szövetségben lévő Romániával (részleteket és következményeket lásd a II. fejezet a.-4. p. részében), amelyben és az uj bukaresti szövetségi szerződésben Erdélyt teljes egészében Romániának igérik a kiugrásért, azaz a háboruba való belépés, illetőleg árulás fejében, s azt még hozzá vagy-vagy alapon, záros határidőhöz is kötötték. Erről, vagyis Románia területi igényeiről azonban, minthogy Románia a legnehezebb időkben (1918-ban) cserbenhagyta uj szövetségeseit, a magyarországi szocialista-kormányzat kialakulásáig (1919) - amint azt a II. Fejezet a.-4. részében közölt dokumentumok alapján részletesen láthattuk - már tudni sem akartak.

Megjegyzendő, hogy a cári Oroszországnak is odaigérték, az első világháboru hullámzása folyamán, hivatalos jegyzékekben (lásd: Paleologue szentpétervári francia nagykövet emlékiratait: La Russie des Tsars) Konstantinápolyt és a Boszporuszt, s ezekért a Galipoli Félsziget térségében éveken át sulyos tengeri és szárazföldi harcokat is vivtak.
Korfu szigeteén pedig az un. délszláv vezetők (Pasics, Trumbics) paktumoznak; a semlegességét feladó Olaszország pedig, már francia és angol katonai segitséggel, hatalmas propaganda apparátussal verekszik a Monarchia déli területeiért. Igy az 1918-as esztendőben megindult az Osztrák-Magyar Monarchia területén belül és kivül, valamint a frontokkal szemben is egy hatalmas propaganda

apparátus, amelynek egyik főszervezője Steed, a Times akkori főszerkesztője volt.

Ennek emlékirataiból tudjuk azt, - és mint érdekességet és jellegzetességet emlitjük meg - hogy a propaganda irodák százait állitották fel az olasz fronton is s milliószámra szórták a repülőgépekről is a különböző röplapokat s köztük az "Est" cimü budapesti lap sokszorositott pld.-ait.

És amikor Steed ezen a fronton bevett angol-francia erők főparancsnokánál jelentkezett, első kérdése az volt:

"Tudja-e tábornok ur, hogy milyen csapatokkal áll szemben?"

A tábornok indignálódva válaszolta: igen, osztrák-magyar csapatokkal.

"Téved tábornok ur, ezek nem osztrák-magyar csapatok. Képzelje magát Afrikában. Ott sem azt nézte, amikor harcolt, hogy feketékkel, áll szemben, hanem azt, hogy zulukkal, kefferekkel, hottentottákkal és másféle törzsekkel néz farkasszemet, amelyek mind más- és más harci értéket, sulyt és erkölcsöket képviselnek. A helyzet itt is analóg, ezek nem osztrák-magyar csapatok, de vagy csehek, románok, rutének, szlovákok, bosnyákok, ukránok, lengyelek, horvátok, szerbek, vendek, sokácok, bunyevácok, örmények, olaszok, dalmátok, szlovének, svábok stb. no és természetesen osztrákok és magyarok, mind külön jellemmel, erkölccsel és harci értékekkel."

Rövid idő multán - irja tovább - nem volt a frontnak olyan darabja, ahol már nem tudták volna a csapatok nemzetiségi megoszlását, s igy megindulhatott a romboló propaganda, a nemzetiségi csapatok dezertálása, demoralizálása, a csehek sorozatos árulása és szabotázsa, valamint a front mögötti zöld káderek stb. felállitása, ugy hogy az utolsó hónapokban már csak magyar vagy osztrák csapatokkal lehetett a frontokon operálni, s a belsőleg kormányzati, közigazgatási, szociális és demokratikus sikon sulyosan beteg Monarchiát ugy ahogy fenntartani.

A Monarchiát valóban nem is katonailag verték le!

Hiszen hadserege 1918 őszén is veretlenül és mindenütt ellenséges földön állott; a piavei kudarc, a szaloniki front megingása még nem jelentett komoly vereséget, éppen ugy, mint 1526-ban a mohácsi csatavesztés. Vagyis Magyarország sorsa most sem a harctereken dőlt el, hiszen ~~Olasz~~ Ausztria ország és

Románia már ki is esett a világméretü mérkőzésből, az ország nem volt harctér. Oroszország Lenin parancsára Brest-Litovszkban békét kötött, Románia is ugyanazt cselekedte 1918.tavaszán.
Sőt 1918 őszén - mint a korábbiakban láthattuk - a megkötött páduai fegyverszüneti szerződés sem érintette Magyarország területi integritását. Az antant hatalmak balkáni haderői - átcsoportositás miatt - megálltak a Dunánál és a Szávánál, hiszen nyugat vezetőit akkor már a "nagy konc", az értékes közel-Kelet, a Földközi-tenger térsége s a felbomló Törökbirodalom érdekelte, s a szaloniki főparancsnok, Sérail tábornagy már ebbe a térségbe irányitotta hadseregének szine-javát.

A Franchet d'Esperey tábornokkal Belgrádban folytatott magyar kormányzati szégyeneljes tárgyalások részletei közismertek, valamint az akkori államvezetők magatartása, amely nem katonai vereség nyomán alakult ki, de történelmönkben, talán a világtörténelemben is példátlan, puskalövésnélküli országvesztéshez, végül pedig országcsonkitáshoz s az utódállamok kialakulásához vezetett.

Ez azt jelenti, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiát az antant-hatalmak valóban nagyon sulyos katonai helyzetükben egy ujszerü, veszedelmes lélektani hadviseléssel: vagyis a külső és belső propagandával bontották darabokra. Kikiáltották feudálisnak, a népszabadságok és a nemzetiségek szörnyü elnyomójának, amely nem tudja elviselni és megtürni a budapesti és bécsi parlamentekben és a tartományi gyüléseken a tobzódó, s legtöbbször kivülről szitott nemzetiségi harcokat, botrányokat és obstrukciókat; lábbal taposva a demokráciát, s nem tartja be az angol parlamenti szabályokat, valamint az emberi szabadságjogokat; hódítani akar, holott semmi érdeke ahhoz nem füződik, mert éppen őt támadták meg, éppen keletről sugalt nagyhatalmi célokból, amelyek már évtizedekkel előbb is - többek között - Prágára, Triesztre, Zágrábra, Belgrádra és Konstantinápolyra tekintettek, s most már nyugatról is megtámasztva, pénzügyileg támogatva, ez az offenziva sikerre s a Monarchia ill. Magyarország nem katonai, de belső összeomlásához, illetőleg széthullásához vezetett.

Tagadhatatlan, hogy ennek a propagandának nálunk, a vezető rétegek sulyos bünei, mulasztásai és vaksága miatt, meg is volt a belső alapja. Bár a frontokon még mindig veretlenek voltunk, s a magyar nép fiai bámulatos kitartással viselték a sok szenvedést, s maguk az olaszok és franciák is örültek, hogy fegyverszünetet köthettek (Compiègne, 1918 november 11.), de az itthon felgyülemlett keserüség, a szociális igazságtalanságok egész sora, a szabadságot, alkotmányt kiabáló, de osztályszinten a valóságban kizsákmányoló liberalizmus és kapitalizmus nyers formája, az un. parlamentáris keretek közötti vergődése, amely a háboruban helytálló tömegeket még jobban kizsákmányolta, emberi jogaiban még jobban fosztogatta, élvezte a földbirtokban, iparban, bankokban és a kereskedelemben jogait, s ugyanezt cselekedte osztályszinten és a demokrácia megcsufolásával az országgyülésen és a nemzetiségi kivánságok és jogok szemérmetlen kijátszásával is.

Igy ebben a döntő háborus menetben, felszinre hozhatott ez a propaganda 1918 végén egy olyan forradalmat, amelyről a nagynevü Prohászka püspök is igy irhatott:

"Rémes volt e látvány, nem attól, hogy a pénzeszsákokat és a kapitalizmust akarták összetörni, - bár tehetnék, segiteném őket - de rémesek a gyülölettől, az erőszaktól és a lázadástól az eszmék, hit, hagyományok ellen s ugyanakkor ez az egész történés tele volt nevetségességgel, hóborttal és ügyefogyottsággal."

Igen, ez a forradalom a "csillagtépés" és az "őszirózsa" lázas állapotában már "nem akart katonát látni" és fecsegő propagandával s hozzá nem értő emberekkel csak rombolt, forrongott s nem épitett. Nem a forradalmak, igy - többközött - a francia és orosz forradalmak példájából meritett: elfeledkezett az ország területi épségének és a forradalom vivmányainak védelméről, s azt is márcsak jó későn, a nagy országvesztés után, szocialista- kommunista kormányzat kisérelte meg példátlan gyors hadseregszervezéssel és erőfeszitéssel, amely azonban, amint azt a Második Könyv V. fejezetben leirjuk és a kiadott publikációkban olvashatjuk, nem sikerült.

Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy az első világháboruban összetaposott kis népek, az ázsiai és afrikai problémák felé fordult nagyhatalmak aktiv támo-

gatása nélkül és - lehet mondani - puskalövés nélkül bevonulhattak az ország területére s hatalmukban kerithették Magyarország kétharmadrészét anélkül, hogy valaki - Wilson amerikai elnök hires pontjainak figyelembevételével - az ott lakó népeket megkérdezte volna, majd külső támogatással megfojtották az elkésett országmentést.

Példátlan országvesztés volt ez, a Mohács utáni időkhöz hasonló - talán még annál is nagyobb - amelynek okai nem az "elvesztettük a háborut", "az őszirózsás forradalom" stb. hazug jelszavakban kell keresni és magyarázni, de az évtizedeken át beteg társadalmi, szociális, kormányzati és közigazgatási berendezéseink büneiben, az un. államférfiaink "imponáló rövidlátás"-ában, amint azokat a korábbi fejezetekben igyekeztünk részben feltárni.

Ezzel csak azt akarjuk kiemelni, hogy Cseh-Szlovákiát, Nagyromániát és Jugoszláviát nem belülről, a népek megkérdezésével vagy népszavazással, hanem külföldön, egy háborus szoritás, gyülölet és düh légkörében, valamint egy megtévesztő és hazug propaganda, végül zsaroló szerződések alapján épitették meg, majd pedig ugyanilyen szellemben rögzitették határait is az un. békeszerződés diktátumokban.

Magyarország ezeréven át nemzetiségi állam volt s 1848-ig - mint láthattuk - nem is volt komoly baj a nemzetiségekkel, hiszen a románokkal, szlovákokkal, horvátokkal, ruténekkel stb. együtt küzdöttünk, védekeztünk nemcsak a tatárokkal, de 150 évig a török világbirodalom imperializmusával, ugyszintén egész történelmünk folyamán a hóditani akaró germán erőkkel, majd 1848/1849-ben, az 1914-18 évi világháboruban a cári pánszláv orosz akarásokkal és erőkkel szemben

És az első és második világháboru után Magyarországot megcsonkitották, a magyarság jórészét és nemzetiségi népeit megkérdezésük és népszavazás nélkül olyan államokhoz csatolták, amelyeknek nincs olyan történeti multjuk és szerepük, mint a magyarságnak. Egy nemzetiségi államból három nemzetiségi államot csináltak, amelyeknek nem az volt a gondjuk, hogy a nagyhatalmak

tulkapásait ellensulyozzák, s azok között egyensulyt biztositsanak, de minden katonai és pénzügyi erejüket - főképpen az 1920-as évek után - csak arra forditották, hogy az árkokkal, fasorokkal és nyáron kiszáradt patakokkal körülhatárolt Csonkamagyarországot sakkban tartsák s nyilt, vagy látszat intézkedések lelpe alatt minél jobban nyomorgassák a hozzájuk erőszakkal csatolt milliós magyar tömegeket.

Történelmünkből ismerjük azt, hogy az un. mohácsi vész (1526) előtt az ország lakossága meghaladta a négymilliót, amelynek 80-82 %-a magyar volt (Angliának akkor kb. ugyanennyi volt a lakossága). A kettős királyválasztással (Zápolya János és Habsburg Ferdinánd) s az ezzel kapcsolatos évtizedekig tartó belső hatalmi harcok következtében, amely végülis török beavatkozáshoz is vezetett (1541), az ország lakossága két és félmillióra csökkent, s az ország jórésze lakatlan lett.

Ennek a kornak drámai megvilágitását tartalmazza különben Nemeskürty István "Önfia vágta sebét" cimü dokumentumokban gazdag munkája, feltárva az akkori nemzetközi erőviszonyokat, V. Károly német-római császár döntő szerepét s országunk tragikusan szomoru társadalmi, politikai belső helyzetét, hangsulyozva, hogy Mohácsnál még nem egy ország, csak egy politikai rendszer bukott meg. Zápolya hadserege a Tiszánál, Frangepán hadi ereje és a Cseh haderő a Dunánál állott. Szulejmán nagy veszteségei és a bizonytalan hadihelyzet miatt csak három nap elteltével indult Budának s pár hét mulva (okt. 9.) kivonult az egész országból, s minden őrizet nélkül hagyta azt.

Nincs hóditás, diktátum vagy más szerződés! "A köznemesség ugyan diadalt ül s diadalt ült Zápolya is, akár szándékosan maradt kivül a csatából, akár nem".

Tehát Nemeskürty sem a mohácsi csatavesztésben, de önmagunk büneiben és HIBÁIban keresi és mutatja ki a dokumentumok tömegével és megrázó erővel a katasztrófa okát, s igazolja Kisfaludy Károlynak még 1824-ben Moháccsal kapcsolatban irt megállapitását: "Nem, nem az ellenség - önfia vágta sebét," mert az ország tragédiája csak Mohács után kezdődött, a középkori magyar birodalom haláltusája 1552-ig tartott.

Még nagyobb mértékben áll ez az első világháboru befejező szakaszára, hiszen itt még csatavesztésről, fegyverletételről, kapitulációról sem beszélhetünk!

Ezt bizonyitja nemcsak compiegnie fegyverszüneti szerződés (1918.nov.11.), de az országunkat érintő páduai (1918nov.3.)sa azt kiegészitő belgrádi fegyverszüneti, illetőleg katonai szerződés (1918.nov.13.-án irta alá több mint egy heti budapesti tanácskozás után a kormány megbizottja Linder Béla hadügyminiszter) is. Ez pedig azt jelenti, hogy nem a háboru, de a békét vesztettük el, s akik akkor később is a háboruvesztéssel riasztották a nemzetet, s a febyverben maradt hadsereget, igy próbálták elleplezni azokat a sulyos kormányzati és politikai hibákat és mulasztásokat, amelyeket évtizedeken át és a háboru alatt elkövettek.

Pedig az Amerikai Egyesült Államoknak, Angliának, Franciaországnak - a dokumentumok szerint - eszükágában sem volt az "ismeretlen" Magyarország ellen a hadmüveleteket tovább folytatni, örültek, hogy a megszállt idegen területeket a németek és az osztrák-magyar csapatok kiüritik, s még Berlinbe sem voltak hajlandók bemasirozni, inkább Ázsia és Afrika felé fordultak, ahol nagy préda mutatkozott.

Mi pedig itt maradunk őszirózsás hangulatban, hires országgyülésünk alkotmányellenesen önmagát egyhangulag felosztottnak nyilvánitotta, nem akartunk katonát látni, stb. s megnyitottuk puskalövés nélkül ezeréves határainkat, a legyőzött szomszédaink előtt, s igy ültünk le szinekben és eseményekben gazdag majdnem két év után békeszerződést kötni és ratifikálni. Példátlan ez egy nemzet életében! Tudjuk azt is, hogy a török kiüzése után (1686-1716) lassan-lassan uj élet bontakozott ki az ország területén, s a nyugalmi helyzet beáltával III. Károly, Mária Terézia, és II. József alatt a Balkánról, Moldvából és Muntineából már tizezres tömegben menekült át a lakosság, s élvezte a vendégjogot és megtelepedett, az ország integritása 1848-ig, tehát - Erdély, Horvát-Szlavonország sajátos helyzetének figyelembevételével - helyre állt, de erről majd később részletesebben szólunk.

Most réjünk vissza az első világháboru utáni időszakhoz, annak nemzetközileg kialakult uj rendjéhez, vessünk egy pillantást a csonkaország körül keletkezett utódállamokra.

A Monarchia szétbomlása után Ausztriának az lett a sorsa, hogy életképtelenné tették: elvesztette értékes tartományait, Bécs proletár szinvonalra süllyedt s a közvélemény nagyrésze joggal tekintett a nyugati németség felé s érthető módon az Anschluss-ban kereste a kivezető utat abból a helyzetből, amelyet a nyugat csak pénzügyi injekciókkal, gazdasági segélyekkel, s nemegyszer katonai fenyegetésekkel tudott csak fenntartani, hogy végül is Ausztria kapituláljon a nagy germán eszmét képviselő Hitler előtt.

Joggal mondotta Raáb volt osztrák kancellár 1960-ban, amikor meghivták az osztrák köztársaság 40.-ik évfordulójának ünnepségéire, hogy sem ő, sem pártja ezen az ünnepségen részt nem vesz, mert az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának napját gyásznapnak tekinti. Egy későbbi nyilatkozatában pedig kijelentette, hogy a Monarchia utódállamai sem a nácizmusnak, sem más nagyhatalmi törekvéseknek nem álltak ellen, de gyorsan kapituláltak. Közép-Európában olyan államokat kell erősiteni, amelyek a különböző imperialista törekvéseknek ellen tudnak állni és áldozatot is tudnak hozni. A többiek ~~xxkóbx~~ két évtizedes nacionalista tobzódás és hangoskodás után, amellyel az odacsatolt milliós magyar tömegeket fojtogatták, egy nemzetközi válságban, s valóban Hitler egyetlen kiáltására, kapituláltak s még a két bécsi döntés által leválasztott és betonerőd lánccal körülvett területeket is gyorsan visszaadták Magyarországnak, mert tudták és érezték, hogy azokat jogtalanul, hazugsággal és propagandával szerezték s rögtön beálltak száz-százalékos csatlósnak, hogy alkalmas pillanatban kiugorva, szövetségesüket hátbatámadva, a Szovjetunióba kapaszkodjanak s visszakapják népszavazás nélkül azokat a területeket, amelyeket az általuk kért döntőbiróság Magyarországnak itélt.

És nyugat - elmerülve a második világháborus pusztitás, gyülölet légkörében - ujból szentesitette a trianoni árokhatárokat; hirtelen elfelejtette Rmánia, Cseh-Szlovákia és Jugoszlávia negativ szerepét az első világháboru után és a

hitleri Németországgal való közös akcióit. Pedig a hires Antanti Carta-ban (1942), ugyanugy mint az első világháboruban 1917-ben publikált Wilson-féle 14 pontban (a népek önrendelkezési joga), kijelentették, hogy semmiféle területet nem csatolnak valamelyik államhoz az ott lakó népesség megkérdezése, vagyis nemzetközileg ellenőrzött népszavazás nélkül.

Már pedig, sem 1919/20-ban, sem 1945-után nem kérdezték meg Erdélyben, a Felvidéken és Kárpátalján, valamint a déli részeken lakó népeket, amelyekből milliós magyar tömegek a magyar etnikummal összefolynak, vagy szétszórtan nagyobb tömbökben vagy szórványokban beljebb laknak, hogy hová akarnak tartozni, miképpen akarják problémáikat megoldani, rendezni. Mindössze Sopronra és környékére vonatkozólag rendeltek el, a Burgenlandban szitott nemzeti felkelés hatására, népszavazást s a nép Magyarország mellett döntött, jóllehet a soproniakat gazdasági érdekeik inkább Ausztriához köthették; mennyivel inkább Magyarországhoz való tartozás mellett szavaztak volna az egyéb elcsatolt területek lakói, akiknél a gazdasági és kulturális érdek is Magyarország mellett szólt.

A szlovákokat, a ruténeket, a szászokat, az erdélyi románokat, bunyevácokat, ~~sokácokat, a ruténeket, a szászokat, az erdélyi románokat, bunyevácokat~~, sokácokat stb. nem kérdezték meg, hogy milyen formában kívánnak élni, de odakötötték őket - a korábbi fejezetekben ismertetett módon - vagy Csehországhoz, vagy Romániához vagy Jugoszláviához. A két bécsi döntés - mint az előzőekben láthattuk - nem hozhatott megöldást, sőt elmérgesitette a kérdést, mert szétdarabolt olyan területeket, amelyek csak mint egészek illeszthetők be egészségesen a Kárpát-medence vagy ésszerü nagyobb politikai és gazdasági konstrukció térségébe, amelyből ma kiszakitva, az ott lakó népek csak bajokkal teli életet élhetnek, mert a Kárpát-medence Duna viz-, vasut- és útrendszerében, továbbá néprajzi s települési viszonyaiban és politikai strukturájában, valamint gazdasági adottságaiban értelmetlenül szét vannak szakitva.

Ahogy a kis entente 1918/19 után nem tudta helyettesiteni a nagyhatalmi elgondolások egyik célkitüzését, hogy az 56 milliós Osztrák-Magyar Monarchiát vagy Magyarországot is magábafoglaló konfederációt helyettesitse s annak európai vonatkozásban egyensulyt biztositó feladatát betöltse, ugyanugy a most régi formájában visszaállitott három állam is csak arra jó, hogy ilyen, vagy olyan, nagyhatalomnak uszályhordozója, csatlósa és kiszolgálója legyen, mert ma csak erre vagy arra az impériumra támaszkodva védheti meg birtokállományát azzal a "veszedelmes"magyarsággal szemben, amely a második világháboru szörnyü pusztitása, rablása után még mindig képes volt arra is, hogy 1956-ban szembe szálljon, felkeljen a nálunk ideológiailag is teljesen eltorzult, s katasztrófa felé haladó Rákosi rendszerrel szemben, s megvivja szabadságharcát!
Ezzel bizonyságát adta az egész világ előtt, hogy ugyanugy mint a tatárokkal, németekkel, törökökkel és 1848/49-ben és 1914-18-ban pedig a cári Oroszországgal vivott kemény harcokban, hogy Európának nemcsak védbástyája, de az európai egyensuly egyik legfontosabb tényezője a nagyhatalmi törekvésekkel szemben, amelyek mindig erőre kapnak, ha a Duna- és Kárpát-medencében kis, mondvacsinált államok és szolgalelkü népek kerülnek a nagyok támogatásával uralomra.

Divide et impera! Ez vezette Hitlert is, amikor kis államokra bontotta a Kárpát-medence térségét s a kis Szlovákiával Schutzverband-ot kötött ugyanugy mint Horvátországgal és Csehországból pedig napóleoni módra protektorátust csinált. Megosztotta azt az Erdélyt is, amelyet - mint korábbi fejezetekben láthattuk - megosztani nem lehet s ugy is osztotta meg, hogy annak bajait és problémáit megsokszorozta és Budapestet és Bukarestet végleg szembeállitotta.
A döntés pillanatában ugyanis már elfelejtette azokat a nagyhangu igéreteket, amelyeket 1940 julius 10.-én Teleki Pál miniszterelnöknek tett, amikor - többek között - kijelentette, hogy megirja a román királynak, aki véd- és dacszövetséget ajánlott fel a Német Birodalomnak, hogy "Románia 1918-1919-ben nem bátorságának és fegyveres erejének érvényesülése folytán, hanem a körülmények szerencsés összetalálkozása következtében sokkal nagyobb területi nyereségre tett szert, mint ami megilletné. Igyekezzék tehát minél előbb ettől a többlettől ("ballaszt" kifejezést használta") szabadulni, ha azt akarja, hogy

Romániából valami megmaradjon".) Lásd részletesen Csáky István külügyminiszter napijelentését Hitler kancellár, Ribbentrop külügymin., Ciano külügymin. és Teleki Pál min. elnök közötti megbeszélésről, valamint az ezzel kapcsolatos okmányokat a Magyar Tud. Akadémia Történettudományi Intézete által 1961-ben publikált kiadványban: "Magyarország és a második világháboru" 278 és a köv. lapok).

És mi ugy látjuk, hogy ez vezette Szalin politikáját is 1945-ben és a következő években, mert ez az akkori szovjet érdekeknek jobban felelt meg - s ezt nyugat felé is képviselte, - Igy Nagy Ferenc, akkori miniszterelnök, minden erőlködése ellenére - Magyarországot ujból a trianoni határok közé zárták, s Prágának, Bukarestnek és Belgrádnak mindent visszaadtak s ez által a Kárpát- és Dunamedencében semmit sem rendeztek. A világosi sikon (1849) zsákmányolt magyar zászlók 1940 évben való ünnepélyes visszaadását, s ugyanezen évben - a besszarábiai válság heteiben - a "vitéz magyar csapatoknak" felajánlott bukaresti rendez-vous-t hamar elfelejtették.

De elfelejtették Molotov szovjet külügyminiszternek azt a nyilatkozatát is, amelyet 1940 julius 4.-én olvasott fel a moszkvai magyar követnek s azt lényegében augusztus 25.-én Kristóffy Magyar követ előtt meg is ismételte. Ennek rövid tartalma a következő volt; Tekintettel arra, hogy olyan hirek terjedtek el Magyarországon, mintha a Szovjetuniónak Magyarországgal szemben követelései lennének, hivatalosan leszögezi, hogy a Szovjetuniónak Magyarországgal szemben semmiféle követelése nincs és hogy a jóviszony kiépitésére törekszik. A magyar területi követeléseket megalapozottnak tartja s egy esetleges békekonferencián azokat jogilag támogatja. Magyar-román konfliktus esetén (erdélyi probléma) a Szovjetunió abba nem kiván beavatkozni. (Lásd részletesebben Juhász Gyula: "A Teleki-kormány külpolitikája", Budapest 1964. c. munkájának 128. és köv. lapjait.)

És ezen - ugy látszik - a körülötte évtizedeken át forgolódó s Rákosi Mátyás vezette vezérkar s Kun Béla 1919-es és ma is annyiszor dicsért és ünnepelt

kommunista Magyarországnak emléke és képe, valamint az intervenciós, majd a nagy honvédő háboruban és Spanyolországban harcolt "magyar veteránok" dicsősége sem tudott, vagy akart változtatni, mert akkor egy, a Kárpátok peremére támaszkodó s az itteni népeket összefogó, életrekelő Magyarország sohasem lehet a nagyhatalmi törekvések, illetőleg az imperialista erők érdeke, ugyanugy nem, mint a pángermán érdekek kiszolgálója és eszköze sem.

Ezt 1956-év eseményei, egy nagy lázadás és szabadságharc keretében, fényesen igazolták.

A világnak s különösen ma a külföldön szétszórt magyarságnak ezeket világosan ismerni, látni és tudni kell.

Mi nem hazugságokat mondunk és kiabálunk; mi nem sorozatos szerződésszegésekkel, huncutságokkal és propagandával, de ezeréves történetünkkel, helytállásunkkal és óriási veszteségeinkkel keressük igazságunkat és jogainkat, valamint méltó helyünket Európában, s igy a Kárpát és Dunamedencében is.

Mi évszázadokon át nem elnyomást, más népek vagy nemzetiségek kiirtását, elnyomását hirdettük és cselekedtük. 1848-ig nem is volt e téren komolyabb baj. Erdély, Horvát-Szlavonország, az autonóm területek stb. zökkenőmentesen kapcsolódtak a magyar globuszba. Azután is, mint a korábbiakban láthattuk, csak a Kárpát- és Dunamedence népeitől idegen, meg nem értett, hamisan gyakorolt kormányzati rendszer bevezetése, s az ebből származó katasztrófa-politika akadályozott meg egy további helyes fejlődést és politikát s kavarta meg, állitotta egymással szembe a 900 évig itt együttélő és egymásra utalt népeket. Mi vendég- és menedékjogot adtunk számtalan népnek és autonom berendezéseket hosszu századokon át. A XII.- században hatalmas tömegekben fogadtuk be a nyugatról beköltözött és Erdélyben (Királyföld, Barcaság és Beszterce vidéke) és a Szepességben betelepedő szászokat, majd a XIII. század közepén a tatárok elől menekülő kunokat és jászokat (Duna-Tisza köze), továbbá az Erdős Kárpátok hegyvidékére a kisorosz vagy rutén népet. A XIV.-XV. századokban is szép számmal érkeztek a nyugatról származó franciák és a Pó-vidéki itáliaiak, vallonok és oklevélirók "latinus"-ai is, valamint Erdélybe a Balkánról és a Kárpátok tulsó

oldaláról tömegesen beszivárgó románok.

A XV. század végén a négymillió népességből (Angliának 4 - 4 1/2 millió volt ebben a korban a népessége) 80-82 % magyar volt. Ugyanakkor Erdélyben az oknyomózó kutatás 255.000 magyarral szemben 100000 román és 70.000 szász lakost számlált. (Mályusz Elemér számitásai).

Ma már közismert, hogy a magyar államhatalom a középkor folyamán milyen magatartást tanusitott az ország nem magyar népei iránt. A nem magyar népek az egész középkor folyamán, de különösen a XIII. századtól, különleges elbánásban részesültek: minden beköltözött népelem autonomiát kapott. Az autonomia ugyan különböző tartalmu volt, azonban abban megegyezett, hogy kiemelést jelentett a királyi, majd a nemesi vármegye alól, s igy az idegen népelemet urrá tette a maga területén. Az autonómia mértéke elsősorban az idegen népelem társadalmi és gazdasági fejlettségének fokától függött s az önkormányzat főképpen külön igazságszolgáltatási szervezetben, a katonai teher sajátos formájában, az alsó igazgatás önállóságában, az eltérő adórendszerben és az egyházi élet külön szerkezetében nyilatkozott meg. Az autonómia - a szászok, besenyők, jászkunok, némely román, vlah, rutén kerületek (máramarosi vajdaság, Fogarasföld, belényesi vajdaság, karánsbesi, lugosi stb. kerületek) kiváltágairól és a székelyek autonómiájáról van szó - megkönnyitette a kiemelt nép életét, de ehhez nem a maguk kezdeményezésére, hanem a magyar hatalom jóvóltából jutottak.

És milyen módon történt az idegen népelemek megtelepedése az országban? Önként jelentkeztek-e az ország lakóiul, vagy hivásra jöttek, vagy észrevétlenül szivárogtak be lassan és fokozatosan.

A krónikák, oklevelek és törvények azt mutatják, hogy Magyarország középkori jövevény népei között egyformán voltak bebocsátást kérők, hivásra érkezők és beszivárgók.

A kun-jászok fejedelmi vezérlet alatt önként jelentkeztek a királynál s be-

bocsátást kértek. Ugyanigy a besenyők. (Kötöny kun király és Tonuzoba besenyő fejedelem). A ruténeknek részére pedig Korjatovics kért bebocsátást és letelepedést.

A szászok Géza király "hivás"-ára - ad vocationem - jöttek be az országba.

A menekülő szerbek, románok, valamint a városlakó németek, zsidók, stb. zöme fokozatos lassu beszivárgással vagy szervezett telepitéssel jött az ország területére, amely maga is kifejezi, hogy a magyar állam már a középkorban nem állt ellenszenvvel más népelemek beköltözésével szemben, hanem esetenkint szivesen nyujtott hozzá segédkezet is. Közismertek Szent István király szavai, amelyekben uralkodásra készülő fiát arra intette, hogy a vendégeket és jövevényeket "jóakarattal táplálja és tisztességesen tartsa, hadd éljenek nála örömestebb, hogy sem máshol lakoznának".

A tatárokkal és a germán erőkkel való folytonos harc, majd pedig a dél felől közeledő mohamedán török világhóditás nyomása közben erősödik meg a magyarság lelkében az a hit, meggyőződés és tudat, hogy a magyarságnak a Kárpátok e várszerü öblében a keresztény vallás és az európai müvelődés védőbástyájának a feladata jutott.

Ahogy egyik néprajz tudósunk irja: "Eredetének mitosza keletre röpiti képzeletét, Attila népének, a hunok rokonának vallja magát és eszménye a szitytya magyar harcos, de lelke a kereszténységé és a nyugati keresztény müvelődésé."

A mohácsi romlással (1526) azonban olyan fejlődés indult el, amely felemésztve a magyarság népi tömegének jelentkékeny hányadát, a magyarság és más népek állagában helyrehozhatatlan eltolódásokat idézett elő s az ország történeti határai között is megbontotta a magyarságnak és az ország más népeinek addig kedvező arányát.

Az ország földjén másfél századon át folyó magyar-török küzdelem, amelyben a Habsburgok nem Magyarországot, hanem Magyarországon folytatott csatározásaikkal főképpen német tartományaikat védték a török ellen s igy a kettős királyság alatt a magyarok egymást is pusztitották. Ez a magyarság népi hanyatlásának korát jelenti; azonban e népi tekintetben hanyatló kor nem ért véget a török magyarországi uralmának megszüntével (1687), mert I. Lipót abszolutizmusa, az ország alkotmányának, szabadságának és függetlenségének semmibe vétele, valamint az idegen zsoldosok garázdálkodása, az egész nemzetet szembeforditotta a dinasztiával a II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelemmel az élen 1703-1711 között most már nem a török, de a német birodalmi eszmét és abszolutizmust képviselő uralkodóval folyt a kegyetlen és kiméletlen szabadságharc.

Ez a népi harc csak 1711-ben a szatmári békével záródott le, amikor is III. Károly visszaállitotta az alkotmányos életet (országgyülés, vármegyei önkormányzat, nádor választás, stb.), de majdnem két évszázadig tartó török és német elleni küzdelem következtében a XVII. és XVIII. századok fordulója körül a magyarság lélekszáma a Mátyás király korabeli három millió magyarhoz képest 1.200.000-1.750.000-re csökkent, az ország lakosságának száma pedig Acsády féle adatok szerint 2 és 1/2 millió lehetett, a XV. századbeli négy millióval szemben.

Óriási veszteség, de a szabadságvágynak és szeretetnek is ragyogó példája. Az ország területe két évszázadon át harctérré változott, s az ország területének több mint felén a török világbirodalom volt az ur. A végvári vonal - magába foglalva Székesfehérvárt, Budát, Nagyváradot is - a Muraköztől Szabolcs-Borsod megyékig félkörivben huzódott, s már 1526, 1529, 1532 és 1541 években hatalmas török seregek vonultak fel dél felől magyar területen s a hadjáratok után kitakarodó seregekkel a rabságba hurcolt mérhetetlen sorai lépték át a Dunát. A mohácsi diatal után elvonuló

Szolimán naplóiró krónikása az Alföldön még "szép mezők"-et és "falvak"-at emlit, amelyek prá évtized mulva már csak végtelen pusztaságok és lakatlan területek.

A rabszedés a török társadalmi, gazdasági és hadiszervezetnek természetes velejárója volt; a konstantinápolyi rabszolgavásáron állandó és keresett árucikk volt a harcban vagy békés munkája közben rabul ejtett dolgos magyar férfi vagy asszony. A török kaszárnyákban pedig, amelyek a hóditó világbirodalom legjobb katonáit, a janicsárokat nevelték fel, sok magyar fiu lett a szultán rettenhetetlen hitbuzgó harcosa.

De a felszabaditó európai sereg is, amely Bécs (1683) és Buda (1686) felszabaditása után még hosszu évekig az Országban portyázott, erőszakoskodásaival, rablásaival és sorvasztó országjárásaival még azt a keveset is elvitte, ami megmaradt. A bécsi udvar előtt, amely most már az európai erőkkel felszabaditott országot a maga hóditott tartományának tekintette, az ország nádora, Eszterházy Pál hasztalan idézte fel évről-évre az ország végső pusztulásának képét, I. Lipót abszolutisztikus bécsi kormánya a könyörtelen rendszer kötelékein nem könnyitett. Az ország e vigasztalatlan kiélésének s a nép sorvadásának nagy része volt a rájuk következő Rákóczi felkelés inditékaiban.

A hóditó török hatalom visszaszoritásakor a felszabadult ország térképén az előző állapothoz képest a XVIII. század folyamán (III. Károly, Mária Terézia és II. József uralkodása datt) lényeges változások történtek. Hatalmas belső vándorlás indult meg. Azzal, hogy a magyar parasztság számlálatlan sorai, a minden akadályt állitó földesuri, megyei és országos hatalmon keresztül, eljutottak az Alföldre és megmaradtak rajta, megakadályozták az Alföld nemzetiségi szigetekre bomlását. A magyar parasztság e nagy vándorlása - lehet mondani - honfoglalás volt, a jövendő sugal-

ta: a Kárpátok medencéjének öblét, az Alföldet a magyarság fölényes népi többséggel megszállta másodszor is s ezzel megtartotta hatalmában azokat az előnyöket, amelyeket Európa e részében a nagy alföldi sík népi birtoklása nyujt.

Az alföldi síkra huzó magyarság mellett mozgásban voltak az ország más népei is, ezek állományát hatalmas uj tömegek növesztették; a jövevények sorai évtizedeken keresztül ömlöttek a történeti magyar földre s igy született meg a XVIII. században az uj ország uj népi térképpel.

A szlovákság népi vonala a XVIII. sz. végén a középkori vonalhoz képest általában 10-40 km. mélységben előbbre nyomult dél felé. A rutén települési terület felduzzadt népe is megindult a hegyekből az előtte nyiló síkföldi magyar falvaiba.

A XVIII.-ik században Magyarországon lefolyt nagyarányu népvándorlás egyik főtényezője a románság volt s folytonosan növekedett a moldvai és havasalföldi fjövevényekkel. A két vajdaság élén a XVII. és XVIII. században a török hatalom görög fanariota vazullusai állottak, akik alatt valósággal rabszolgasorban élt a nép. Az elnyomás alól a Kárpátok és a Duna vonalán tömegesen hurcolkodott át a románság. A XVIII. sz. végén az ország határai között már 800.000 főnyi románság élt, holott a század elején Erdélyben alig 250.000., az egész országban Erdéllyel együtt pedig 300.000-en lehettek.

Ezzel kapcsolatban hadd idézzük Győrffy István gyüjteményes munkájának "Magyar Nép - Magyar Föld" (1942) a következő megállapitását: Már "a mongol pusztitás után bevándorló pásztor román népet szivesen fogadtuk, s említésre sem méltó, csekély szolgáltatásért adtuk át nekik az ország magasabb hegyvidékeit megszállásra, melyet a magyar nem akart megszállni.

A románság századokig jobb sorsban volt, mint a magyar jobbágy, mert jobbágyi terheket nem viselt, hanem mint pásztornép, szállásadót fizetett. Jobbágyságra is a maga jószántából jutott, amikor a százados harcok, különösen a törökdulás a magyar falvakat elnépteleniteték a románság a békés havasi telepeken nagyon megsokasodván, a kipusztult magyarok üres telkeire a jobbágyterhek viselésének kötelezettségével önként beszállott. Papjaik szlávok voltak, akik istentiszteleteiket is szlávul tartották. Erdélyi fejedelmek kényszeritették a románok papságát, hogy románul tanuljanak meg, hogy az istentiszteletet a nép is értse. Ugyancsak az erdélyi fejedelmek nyomtatták az első román könyveket s állitották az első román iskolákat. Püspökségeiket gazdag javadalmakkal látták el, fejedelmeink és királyaink.

A másik nagy áramlás a szerbeké volt, akik szintén a török uralom nyomoruságai elől menekültek az 1690-ben Csernovics Arzén ipeki pátriarcha vezetése alatt egyszerre 30 - 40.000 szerb család költözött át Ó-Szerbiából Magyarországra.

Csernovics népe a török bosszuja elől menekült, s Lipót király 1690 augusztus 21.-én diplomát adott ki, amelyben számos kiváltságban részesitette őket s ki voltak emelve a magyar kormányszervek és a vármegye rendelkezése alól.

De nagy telepités folyt nyugatról is. Ezt szükségessé tette az a körülmény, hogy a magyarságot a törökdulás országszerte rendkivül megritkitotta. A csekély spanyol, olasz és elzászi francia elemeken kivül nagy tömegü németség vándorolt be, amelyet a kormány szervezetten végzett vagy pedig a betelepitést egyes birtokosok végezték. Ezek főképpen a Bácskába, a temesi bánságba, Szatmár megyébe, Baranyába, és Tolnába irányultak.

Az első hivatalos országos népösszeirás alkalmával, amely nem terjeszkedett ki a nemzetiségi megoszlásra, 1787-ben Magyarországon (Erdélyt és a határőrvidéket is beleértve) 8.180.000 lelket találtak. EbbőlKovács Alajos számitásai szerint a magyarság száma 3.122.000.-ben mutatkozott, ez pedig az össznépesség 38-39 %-ának felel meg, vagyis a magyarság, amely a középkor végén 80 %-át s még a nagy török vész után is 50 %-át tette ki az ország lakosságának, a tömeges bevándorlás, a beszivárgás következtében kisebbségbe jutott az ország történeti határai között az ország nem magyar népelemeivel szemben.

Ezek a számok világosan kifejezésre juttatják, hogy Magyarország a XVIII. sz. végén népi tekintetben merőben mást jelent, mint három századdal korábban, Hunyadi Mátyás halála idején, vagy akárcsak egy századdal előbb is, amikor a török hatalom halálos szoritásából kibontakozott. Az ország nem magyar népessége - mint láthattuk - a XVIII. sz. folyamán növekedett meg hatalmas arányokban s csak akkor szorult kisebbségbe az országnak történeti határai között a magyarság.

Tehát elnyomásról, a nem magyar népek üldözéséről szó sem volt, s a betelepülőkkel szemben is érvényesült a korábbi századok humánuma, hiszen a Kárpát-medence népei mindig együtt küzdöttek a nagyhatalmi tulkapásokkal vagy pedig az abszolutisztikus törekvésekkel szemben.

A XVIII. századbeli nagy idegen betelepités és beköltözés felől a magyar törvénytárban egyetlen törvénycikk fejez ki állásfoglalást: az 1723 évi 103 t.c., amely az országba költöző személyeknek hatévi adómentességet biztosit, egyben e "szabadság"-nak az egész országban való kihirdetéséről intézkedett.

A lakatlan területeket be kellett népesiteni és az elpusztult magyarságot pótolni; tehát nem nézték a beköltöző nemzetiségét, mert a termelési célok és az élet elinditása játszották a főszerepet. A földnek akkor jóformán alig volt értéke, inkább a rajta élő emberek, aki adózott. A telepesek általában szálláspénzt fizettek, nem viseltek jobbágyi terheket. Magyar telepeseket, min

Győrffy István tanulmányaiban többek között megállapitja - pld. Dél-Biharba nem kaptak; a magyarok nem szivesen jöttek ide, betelepitették tehát románokkal, akiknek betódulása a törökök nyomása miatt roppant méreteket öltött.

A török világhatalom is ott volt még az ország keleti és déli határánál s Moldvától kezdve az egész Balkán hatalma alatt állott s nem lehetett tudni mikor indul meg egy ujabb visszavágásra a félkörben körülvett ország ellen.

Az országban elhelyezkedő nagy idegen tömegek áradásában rejlő veszélyt a kor magyar nemzedéke nem ismerte fel, mert a XVIII. századi nemzeti szemléletből hiányzott még a XIX. századi nacionalizmus uralkodó eszméje. De ehhez járult a rendi szemlélet is, amely a nemzet fogalmát a nemesség körére szükitette s az ország tulnyomó nagyrészét kitevő parasztságban csupán társadalmi elemet - paraszt-jobbágy népet - látott. Nem szabad elfelejteni azonban azt sem, hogy a XVIII. században a nemességünk is sok idegen elemet vett fel magába; ez a hatalmas társadalmi réteg elsősorban mégis magyar volt és maradt, részben még a középkori nemesség, nagyobb részben azonban a XVI.-XVII. századi (török elleni harcok) nagy jobbágynemesitések hagyatékaként.

A fordulópontot a XIX. század jelentette, amikor a nemzeti eszme döntő tényező lett és a felvilágosodás nyomában támadt nacionalizmus diadalaként bontakozott ki teljesen. A magyarság és a nem magyar népelemek viszonyában olyan uj tényező lépett be, amely eddig ott nem szerepelt: a nemzetiségi tudat és akarat. Vagyis Magyarország nem magyar népeinek nacionalizmusa a nemzetiségi mozgalmakban tárult fel, amelynek tüneteiről és jellegzetességeiről a korábbi fejezetekben részletesen szólottunk. Ez a nagy forduló éppen akkor érte a magyarságot, amikor az ország nem magyar népelemeinek a száma rendkivüli mértékben meggyarapodott és a magyarsággal szemben többségbe jutott. A magyarság számára fokozott hátrányt

jelentett az a körülmény is, hogy az ország uj népeinek nem volt közös élménye az ország sorsáról, nem élte át a nagy élet-hál küzdelmet, amelyből a magyarság nagy pusztulás árán csak megmenekedett. A jövevények, a beszivárgók lelkében a haza, a közös sors élményeinek a helyét sokszor idegenség, egyoldalu önzés, sőt a magyarokkal szemben olykor gyülölség töltötte be.

Mindezekből - ugy hisszük - eléggé kiviláglik, hogy a XIX. század közepéig nem lehet Magyarországon ~~nem lehetett Magyarországon~~ nemzetiségi ELNYOMÁSRÓL BESZÉLNI. Hiszen a Kárpát-medence népei évszázadokon át háboritatlanul együtt éltek és közösen védekeztek a nagyhatalmi törekvésekkel vagy az uralkodó házak tulkapásaival és abszolutisztikus törekvéseivel szemben. A törökverő Zrinyiekről és Frangepánokról ma sem tudjuk, hogy magyar vagy horvát hősök voltak, mind a két nemzet magának követeli őket. A német abszolutisztikus törekvéseket szimbolizáló I. Lipót elleni nyolc éves harcban, amely XIV. Lajos francia király szövetségében és támogatásával folyt, a rutén nép, mint "Rákóczi népe" szerepelt s ott volt már a nagy szabadságharc zászlóbontásánál. A kuruc fejedelem Thököly, majd utána Rákóczi is - mint Győrffi István is megállapitja, idézett tanulmányaiban - "felfedezte a románokat". "Amikor Rákóczi 1703-ban kibontotta zászlóját, nemcsak a megritkult magyarság, ahanem az erejében lévő románság is tömegestől sietett a haza védelmére. Voltak románok a hajduk között is sokan, de olyan szép számmal sohasem harcolta, mint Rákóczi alatt, s a fekete kőrösvölgyi románok épp ugy megérdemlik a "Rákóczi katonái nevét, mint arutének." Jellemző, hogy Rákóczi erdélyi csapatvezérei közül a legtovább tartott ki mellette fegyveresen a román Balinka és Pintye Gligor, a máramarosi apsai román kisnemesek templomában ma is őrzik Rákóczi zászlóit, s az is említésre méltó, hogy Rákóczi moszkvai és konstantinápolyi követei Corbea Tódor és Talaba János románok voltak.

A magyar és román jobbágyok, szegény kisnemesek együtt küzdöttek a "szabadságért", valójában gyakran maguk sem tudva miért, csak kétségbeesett kitörést kisérelve meg évszázados nyomoruságokból. A szlovákok

sem maradtak háttérben s derekasan résztvettek századokon át a Kárpát-medence védelmében.

Itt mindig volt királyválasztás, valamint az alkotmány és a szabadságjogok biztositására koronázás és eskü; az örökösödés rendjét a trón vonalán törvények szabályozták; 1608 óta az országgyülés által választott nádor volt, aki már nem királyi, de köztisztséget tölt be; megvoltak a vármegyei önkormányzatok, szabad királyi városok (követküldési joggal); Erdély vajdaság, majd fejedelemség volt, élén a vajdával vagy kormányzóval, aki a király képében kormányzott s külön országgyülésen a magyar, az autonóm szász és székely nemzet részvételével hozta törvényeit. Hasonló volt a helyzet - mint a korábbi fejezetben láthattuk - Horvátországban is.

Melyik nép vagy nemzet büszkélkedhet ilyen közjogi alkotásokkal és jellegzetességekkel? Talán a Balkánról és Moldvából beszivárgott, beköltözött és vendégjogot élező románok és szerbek vagy pedig a német törekvéseket szakadatlanul kiszolgáló csehek megelőzték, tulszárnyaltak minket ezekben és a hősies s szörnyü áldozatokat követelő küzdelmekben?

És hol volt itt nemzetiségi elnyomás vagy irtás? Minden ilyen vád, állitás vagy erre való törekvés hazugság, félrevezetés s csak arra jó, hogy az igazságot elkendőzze s a hamis és szemérmetlen törekvéseket érvényre juttassa.

Ha a Kárpát-medence térségében kormányzati, közigazgatási, gazdasági és kulturális vonatkozásban nem a humánum, a demokrácia érvényesül évszázadokon át, akkor ide sohasem költöztek vagy menekültek volna be hatalmas tömegekben németek, románok, rutének, szerbek, zsidók, örmények és más nemzetiségek.

A szászok, jász-kunok, besenyők és rutének után jöttek mindezek ezer- és

és százezerszámra, mert itt megélhetést, biztonságot, jogrendet találtak; autonomiát, városi önkormányzatokat, privilégiumokat, vallásszabadságot, stb. kaptak, amit a német, olasz, török vagy más élettérben nem találtak meg.

Ha csak az 1836 évi országgyülés által alkotott törvényeket lapozzuk, láthatjuk, hogy az Ország Rendei (országgyülés) "a háboruban és békességben más saját, mind az Ösök által szerzett érdemekre való tekintetnél fogva" mennyi idegen nagy urat "hazafiusitott" nemesei közé törvénnyel, mégpedig magas "taska"-val vagy annak részbeni vagy teljes elengedésével.

A jobbágy viszonyok is itt sokkal humánusabbak, rendezettebbek voltak, mint máshol. Innen nem menekült a jobbágyság, mint pl. a Balkánról, Havasalföldről, vagy Moldvából.

A jobbágyság és a városi polgárság viszonyait illetőleg elég csak a tömeges nemesitésekre (pl. a Bocskai által letelepitett hajduk, ugyanugy, mint a jász, a nagykun és kiskun kerületekben lakó jászok és kunok szabadok, nem egyszer nemesek voltak, földesurat nem szolgáltak, jobbágyi terheket nem viseltek, urbéri törvények, rendelkezések rájuk nem vonatkoztak, de kiváltságaik szerint éltek), a Mária Terézia korabeli törvényekre, rendeletekre vagy az 1836 V.t.c.-re hivatkozni, amely a "jobbágy telki-állományról" részletesen intézkedik s apró részletességgel megyénként, kerületenként, stb. állapitja meg a belső és külső "telki állományt". Egy jobbágy telek szántóföldben 18-tól 40 holdig terjedt aszerint, hogy a föld 1-ső, 2-ik 3.-ik, vagy 4-ik rendü osztályba tartozott. Ehhez jött külön az egy hold belsőség, valamint a kaszáló, legeltetés, nádlás, erdőhasználat, makkoltatás, stb. joga, amelyeket részletesen szabályoz az

1836 VI. t. c. ugyanugy, mint a jobbágyi tartozásokról szóló 1836 VII.-ik, valamint a "Községek belső igazgatásáról" szóló 1836-IX.-ik törvény.

Ezek a törvények természetesen az erdélyi nagyfejedelemségre nem vonatkoztak, ahol 1848-ig és utána a jobbágykérdés sulyos bajokat és gondokat okozott, annál is inkább, mert az urbérrendezés hiján a jobbágytelkek nagysága nem volt előirva, s igy a jobbágyföldeknek az urasági földektől való elkülönitése okozott sok nehézséget, s visszaélésekre adott okot, különösen nemzetiségi területeken.

Itt a Kárpát-medencében nem is a paraszti tömegek forradalma vagy elégedetlensége váltotta ki a jobbágyság, az urbér, az ősiség stb. eltörlését, a politikai jogegyenlőséget, de a ma annyit csépelt nemesség és az u.n. reformnemzedék, mégpedig a párizsi, bécsi, berlini, prágai, bukaresti, milánói, stb stb. véres és komoly forradalmak tüzei közepette, békésen a pozsonyi országgyülésen, az uralkodóval egyetértésben és nagy lelkesedés és "hála felirat"-ok között; s ugyanez a nemesség alkotta meg azokat a törvényeket, amelyek a rendi társadalmat lebontották és a szabadkereseti (liberális) rendet vezették be.

Ez volt korábban Széchenyi, Eötvös, Deák és a többiek zászlaja is. A törés nem is itt történt, s a bajok nem is ezekből származtak. Nem is ezek miatt kerültek egymással szembe a Kárpát-medence népei s mi pedig a trónról lemondott királlyal és az uralkodóházzal.

Amint azt az I. fejezetben részletesen kifejtettük - tehát egy politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás lelkes lázában - a történeti kormányzati rendszerünk helyesirányu kiépitése és a kor eszméihez való megfelelő simitása helyett az a körülmény vezetett ezekhez a szembeállásokhoz, hogy egy olyan kormányzati rendszert vezettek be, amellyel az államfő, a népképviseleti alapon szervezett országgyülés és a kormány főképpen erkölcsi rugókon nyugvó összmüködését, zavartalan együttmüködését nem tudták biztositani egy olyan

élettérben, amelyben a XIX. század derekán már a felvilágosodás, a nemzeti eszme, sőt a nacionalizmus is bontogatta a szárnyait, s igy a magyarságot kérlelhetetlenül szembe állitotta a dinasztiával, Horvátországgal és az erdélyi unió megvalósitásával pedig más nemzetiségekkel is. Vagyis a legválságosabb időkben mindent megkavart, zavart és felforgatott, ami kormányzati vonalon századokon át jó és kipróbált volt.

És hiába jött az 1848/49-es nagy és sulyos áldozatokat követelő harc és az utána következő abszolutizmus után a kiegyezés, vagyis 67, mint rendezett és befejezett 48.

Az "angol ruha", amely sem a svájciaknak, sem az amerikaiaknak egyáltalában nem kellett, s a Német-birodalom is csak 1920-ban huzta magára, "kisérletezett vele!", nem engedte meg, hogy abban biztonsággal járhassunk és mozoghassunk a Kárpát-medence és a Kettős Monarchia speciális, sokszinü viszonyai és problémái között.

Pedig főképpen ennek müködése érdekében - én legalább is igy látom - lebontották a századokig autonóm, majd ugyancsak századokig független Erdély alkotmányos berendezéseit, benne a Székelyföld és a Szászföld autonómiáját, a román kerületeket, elrontották a magyar-horvát viszonyt, olyan palamenti pártokat hoztak létre- a nemegyszer erőszakkal vagy sokféle huncutsággal - amelyek nem angol szellemü és erkölcsü magatartásukkal nemegyszer hinárba taszitották országgyülésünket és kormányaink egész sorát, hogy az első világháboru utolsó menetében és az ellenséges propaganda gőzében, valamint az u.n. parlamenti ellenzék viharmadaraiból összeállitott kormány tehetetlensége mellett, elveszitsük - a helyes és a körülményeknek megfelelő, ésszerü átépités helyett- nemcsak a Kettős Monarchiát, de - lehet mondani - puskalövés nélkül Magyarország területének és népességének kétharmadát is, mert évtizedeken át nem volt "időnk" egészséges demokráciát, szocializmust és értelmes nemzetiségi politikát inaugurálni.

"Détruisez l'Autriche-Hongrie"! - "Romboljátok szét Ausztria-Magyarországot!" - jelszó tehát diadalt ült. A kivülről és belülről rohamozó propaganda... győzött.
Ez a kormányzati rendszer 1848/49-ben és 1867 és 1918 között valóban - ahogy azt a második könyv I. és III.-IV. fejezetekben részletesen kifejtettük - nem a nagy feladatok és problémák kormányrendszere volt, s államférfiaink, politikusaink és pártjaink, mégha meg is volt a jóakarat és szándék bennük, nem tudtak az európai, a Monarchián és Magyarországon belüli adottságoknak, követelményeknek és speciális viszonyoknak megfelelően országolni és kormányozni.

A nagy összeomlás, vagyis Trianon után is erre a vágányra szaladtunk, most már egyedül, Ausztria nélkül és szörnyen megcsonkitva majdnem nemzetiségi problémák nélkül.

Ennek gyászos tüneteit és eredményeit is megpróbáltuk a Második könyv "A csonkaország és a katasztrófák kormányzati rendszere" - cimü V. fejezetben megvilágitani. Itt csak azt emeljük ki, hogy ez az "angol rendszer", amely kétségtelenül a legtökéletesebb, de egyben a legkényesebb, jogi és erkölcsi erőknek bonyolult öszetételén nyugvó kormányzati forma,nemcsak nálunk okozott bajt, nehézséget s nem egyszer katasztrófát, de a külföldi államok egész sorában is. A Weimari Németország például csak az első világháboru után tért át erre a kormányzati rendszerre majdnem nemzetiségek nélkül. Ennek volt a következménye a birodalmi gyü lés szinvonalának süllyedése, a pártok elforgácsolódása, amely a szilárd kormány alakitás elé mindig a legnagyobb nehézséget gördítette. Kormányt - sok alkudozás, pakli után - csak koalíciós alapon lehetett alakitani. Végül is a parlamenti helyzet annyira elfajult, hogy a 30-as években többségi kormányt a pártcsoportosulások miatt nem lehetett alakitani, s az uralkodó kormányok kisebbségekre s egyes pártok semleges magatartására támaszkodva próbáltak kormányozni. (1919-1930 között a Német birodalomnak 16 kormánya volt.).

Ugyanezen tünetek mutatkoztak a többi államok (pl. Ausztria, Spanyolország, Franciaország, Portugália, Lengyelország, Lettország, Jugoszlávia, stb.) életében is, ahol a stabil kormányzat kerékkötői éppen az általános választójog, amelyet a tömegektől megtagadni nem lehet és nem kivánatos, által pulverizált parlamentek voltak. Lettországban pl. az 1925 évi választásokon 100 mandátumra 43 párt pályázott. Lengyelországnak 1918-1925 között 26 kormánya, Esztországnak 1918-1931 között 19 kormánya, Olaszországnak 1919 juniusától 1922 október 28-ig (Mussolini diktaturáig) 7 kormánya, Jugoszláviának 1919-1929 között, vagyis a diktaturáig 28 kormánya volt.

Ilyen körülmények mellett, a két világháboru közötti években, az államok egész sora menekült a károsnak talált parlamentáris mocsárból vagy a diktaturához vagy olyan torz, hamis és nem egyszer erkölcstelen, de nem is demokratikus választási eljáráshoz, ill. az ezt lehetővé tevő választójogi rendszerhez, amellyel - a destruálló hatásokra fittyethányva - legalább a kormányzás és törvényhozás menetét ugy ahogy biztositani tudták.

Ez utóbbi volt - sajnos - a mi esetünk is.
Az ország megcsonkitása előtt ez a romboló - lehet mondani - a közvéleményt és a közigazgatást destruáló rendszer idézte elő, hogy képviselőházunk csak a sajnálatos és végzetes közjogi, de nem egyuttal sulyos nemzetiségi harcok (mint pl. az osztrák képviselőház) szintere lehetett, az első világháboru után pedig attól "óvta" meg a magyar nemzetet, hogy az egész törvényhozás és kormányzás belefulladjon a pártok sokaságának perpatvarába, amint erre számtalan külföldi példát találhatunk.

Nem szükségtelen talán itt még Franciaországra s főképpen a második világháboru utáni Franciaország mindenki által ismert kaotikus állapotaira hivatkozni. De Gaulle-nak kellett államcsinnyel jönnie, hogy az

elmerülés és tehetetlenség hullámai között vergődő Franciaország felemelkedhessék az általa létesitett prezidenciális-kabinett vegyes kormányzati rendszere által, amely különben e tekintély és a demokrácia elvein nyugszik s a demokráciát a legnagyobb mértékben biztositja. Tiszta választások és pártalakulások minden szinten. Teljesen szabad gyülekezési, egyesülési jog és sajtó - stb. szabadság. A városok, községek ezreiben kommunista, szociáldemokrata polgármesterek s ugyanigy a törvényhatósági és községi tanácsi tagok. Az országgyülésben és a szenátusban százon felül vannak kommunista képviselők és szenátorok. De a kormányzat szilárd, szakemberekből áll, s a vonalvezetés határozott, s néha-néha tartott népszavazáson az ország józan többsége rendületlenül áll a jólétet, biztonságot, felemelkedést és demokráciát biztositó kormányzati rendszer mellett, amelyben a törvényeket mindenki betartja s azokat be is tartatják.

Mindezeket figyelembe véve a magyarságnak az az egyik föladata, hogy ugy bent, mint kint ébrentartsa a Kárpát-Dunamedence, sőt ezen tulmenően, egy nagyobb térség egységének tágabb vagy szorosabb nagy gondolatát, amelyért az itt élő népekkel együtt egy évezreden át verekedett, vérzett és szenvedett. A Kárpát-medence életterének egységét ugyanis nemcsak az abban élő népek érdeke és egymásrautaltsága követeli meg, de Európa egyensuly helyzetének biztositása s a nagyhatalmi mperialista törekvések fékezésének szükségessége is.

A magyarságnak erre a különleges szerepére s centrális helyzeténél fogva - lehet mondani - hivatására világit rá történeti távlatokból nézve és részletesebben is az I. fejezetben kifejtett gondolatsor, megjelölve azt az utat, amely hid- vagy barátságállamok alakitásával, majd nagykonfederációjával biztosithatná a Kárpát- Dunamedence népeinek testvéri együttélését, békéjét az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak, s nem egyszer a Habsburgok mutatta uton, összefogva az itt élő népeket illetőleg nemzeteket, valamint a Kárpátok

peremén kivül megtelepült népeket is a közös védelemre a hatalmasabb szomszédok ellen, tiszteletben tartva - sajátos alkotmányos berendezésének segitségével - mindegyiknek nemzeti birtokállományát és életszükségletét.

Most itt még csak azt hangsulyozzuk, hogy ezt és az ezért való békés küzdelmet a magyarságnak, még pedig a leszakitott milliós magyar tömegekkel együtt, vállania kell, még pedig - és ezt itt is megismételjük - az egyik véglet: a türelmetlen sovinizmus nélkül, mind a másik véglet: a meghunyászkodó opportunizmus nélkül, mert azokból sem magyar jövő, sem béke a dunai népek között nem születhet.

És ezt a nagy gondolatot pedig csak ugy tudhatjuk valóra váltani, ha a világ népeit és a saját fiainkat is legalább vázlatosan felvilágositjuk arról, hogy itt ezer éven át mi volt, milyen hibák történtek, milyen hazugságok, propaganda kampányok és belső botlások és kormányzati tévedések következtében vesztette el a nép - érdemtelenül és méltatlanul - a Kárpát-medence egészét s került ez a térség az első és második világháboru után - a háborus gyülölet és uszités tüzében - a nagyhatalmi érdekek politikai és gazdasági szférájába, mely nagyhatalmai érdekeket az igazságtalanul felpuffasztott és e térségen kényük-kedvük szerint osztoszkodó uj államok, hol jobbra- hol balra tekintve, ilyen, vagy olyan szinekben, de mindig kiszolgáltak és ma is kiszolgálnak.

A gondolathoz konstrukció is kell.

Igen, konstrukció, mert a demokráciát (emberi szabadságjogokat), a szocializmus épitését, a Kárpát-medence szerepét, népeinek századokra visszatekintő testvéri együttélését, szükebb vagy tágabb kormányzati berendezések keretei között, a szédületesen fejlődő tudomány és technika, valamint a ma már mindenkinek szállitott kultura mellett a legmegfelelőbb formában biztositani kell. Ma már ugyanis nem csak a munkáspártok képviselik a szocializmus eszméit, ma már mindenki szocialista, vagyis az osztályok eltünnek,

vagy már el is tüntek és csökveényei csak ott vannak, ahol vagy az egyik, vagy a másik ideológia leple alatt kizsákmányoló és az ideológiával visszaélő kasztok vagy potentátorok,üres jelszavakat kiabálva, bitorolják a helyi vagy országos hatalmat.
Ennek a konstrukciónak elképzeléseit - a mult gazdag tárházából meritve és a Kárpát-Dunamedencei állameszme gondolatkörébe ágyazva - a korábbi fejezetekben, inkább, mint irányelveket, nagy vonalakban ismertettük. Egészségesen befémek ezek egy tágabb federálisztikus elképzelésbe is s ezen felül egy kivánatos Európai Unióba. Kormányzati konstrukció pedig mindig kell, mert annak helyes felépitése biztosithat csak igazi demokráciát, szocializmust és az egymásra utalt népek, nemzetek közötti testvéri együttélést.

Elvetünk azonban minden olyan gondolatot, amely megmerevedik a trianoni csonka határok között, s politikai,kormányzati és gazdasági tekintetben elfogad vagy hajlandó elfogadni olyan konstrukciókat, amely csak a parasztság vagy csak az ipari munkásság vagy pedig csak az értelmiség kérdéseinek egyoldalu szemléletével, azok nyugodtabb életmódjáért lemond a Kárpát-Dunamedence életterérőI, annak egészséges rendezéséről és az ehhez kapcsolódó kárpátmedencei magyar politikáról, valamint az ennek megfelelő kormányzati berendezésről.

A Kárpát-Dunamedencéért és annak gondolatáért - óriási erők és érdekek gyakori mérkőzése közepette is - évszázadokon át hivatás volt küzdeni és éppen ezért ma, vagyis a tudomány és technika szédületes fejlődése és az ezek során végbemenő társadalmi átalakulások hömpölygése között is magyar és az itt keverten élő népek közös hivatása, hogy ezért küzdjenek és adott lehetőségek keretében az ehhez vezető utakat járják és megtalálják.

Ezt a helyesen értelmezett szerepet és hosszu évszázadok politikai gondolatát a magyarság lelkéből kigyomlálni vagy erre törekedni és azt más népeknek átengedni éppen ezért végzetes bün lenne egy multban, hivatásban és munkában gazdag nép ellen, amely évszázadokon át, nem egyszer nagy áldozatokkal, az utolsó százévben pedig - kormányzati rendszeréből szár-

mazó hibákból - botlásokkal, de teljesitette ezt a feladatát és szereptét, s várja, hogy ezt - a szük határokon belül és a tágas nagy világban szétszórva - a jövőben is, egészséges kormányzati keretek között betölthesse.

Mert hogyan is mondotta valamelyik bölcs? Aki alkotni, épiteni, teremteni akar, annak világot kell gyujtani az éjszakában. Szét kell oszlatni az éjszakai sötétséget, hogy az emberek, ... a népek felébredjenek s lássák a való helyzetet, s annak felmérhető adottságáit.

Ez a munka is ezt a célt szolgálja és meggyujtott mécses próbál lenni, sigyekszik halvány csóvákat lobogtatni a Kárpát-Dunamedence és a magyarság több mint száz év katasztrófákkal telitett életében, - lehet mondani - éjszakájában s ha ezt valóban elősegitheti, vagy megkönnyitheti, akkor nem hiába iródott.

~~-455-~~

-206-

44

Másolat

-206-

Postai feladóvevény:
1244/3. - 1977 I 6.
P. H. 114.

Függelék
Dokumentumok

Kádár György
miniszterelnök Urnak

Budapest

Budapest, 1977. január 6.

V. Rothuth Lajos - tér
miniszterelnöki - Parlament

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

A közelmultban megtartott bukaresti magyar-román tárgyalásokon elért értékes eredmények /áruforgalmi, gáz- és olajjuttatási, művelődési, turisztikai stb. egyezmények/ valamint Miniszterelnök Urnak ezekkel kapcsolatos nyilatkozata arra mutatnak, hogy megvan a lehetősége annak, hogy a két nép között igazi barátság és együttműködés gyümölcsöződjön fejlődjék, s ennek keretében a nekünk annyira fájdalmas erdélyi kérdés is kölcsönös és az európai érdekeknek megfelelő megoldást nyerjen.

Ez bátorít fel engem arra, hogy ~~a~~ nem publikált munkám Horvátok Könyv II. Fejezetének két részfejezetét /"Erdély drámai sorsa az 1918-1919. és az azt követő évek szorításában", valamint "Az erdélyi kérdés összetett megoldását követel"/ kezeihez juttassam, amelynek adatai esetleg a további tárgyalások során felhasználhatók lehetnek.

Amennyiben országos gondok azt megengedik, kérem az abban foglaltakat szakértőkkel megvizsgáltatni és referáltatni, s esetleg alkalmitag felhasználni.

Tájékozódás céljából idézem a fentemlített kötet bevezetőjének néhány részletét, hivatkozva egyben arra, hogy a mű kiadása esetén, legnagyobb tisztelettel kérem rendelkezésére bocsátani, annál is inkább, mert a munka a Kárpát-medencei népek testvériségének s a több mint ezer éve itt élő országot alapító és fenntartását biztosító magyarság múltbeli és jövőbeni szerepének, valamint feladatának gondolatát hivatott szolgálni a határokon kívül élő milliós tömegű testvéreink érdekeivel együtt.

Tisztelő és igaz hívő:

Újhelyi Szilárd